

משלי (מ)

א ב ג ד ה ו ז ח ט י יא יב יג יד טו טז
יז יח יט כ כא כב כג כד כה כו כז כח כט ל
לא

פרק-א

משלי

[א] מְשָׁלִי שְׁלֵמָה בֶן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל:

רס"י משלי. כל דבריו דוגמות ומשלים משל התורה באשה טובה ומשל
העובדי גלולים באשה זונה: (רס"י)

מצודת דוד משלי שלמה. ר"ל אלה הם המשלים אשר אמר שלמה כי את
התורה המשיל לאשה טובה וכן ברוב הדברים אחז בדרך משל: (מצודת
דוד)

רלב"ג משלי. הנה המשל הוא דבר נאמר על צד הדמיון פעם לתת ציור
בדבר הנראה לדבר בו ופעם להעיר על ענין הדבר אשר יכוין בו מצד שהוא
מרוחק או נרצה או מה שידמה לזה וזה כי הדבר המרוחק ימשיל אותו
בדבר שיש לו בו קצת דמיון שהוא יתבאר הענין בדבר הנרצה ובשאר מה
שידמה לזה: [1] משלי. אלו הם המשלים אשר דבר שלמה בן דוד מלך
ישראל והנה התועלת בהם היא לדעת החכמה המופתים אשר יבואו בה
כמו ראה או במופת סבה ומציאות: (רלב"ג)

[ב] לְדַעַת חֲכָמָה וּמוֹסָר לְהַבִּין אִמְרֵי בִּינָה:

רפ"י לדעת חכמה ומוסר. המקלים האלו אמר להודיע לצריות (חכמה ומוסר) שיהיו עמלים בתורה שהיא חכמה ומוסר וזינה: (רפ"י)

מצודת דוד לדעת. תועלת הדברים להודיע לבני אדם חכמה ומוסר ואחז במשל למען הבין לזולת דברי בינה כי הוא מבוא גדול לקנות ההבנה : (מצודת דוד)

רלב"ג לדעת חכמה. היא הידיעה אשר בדברי יבוא לה מדברים עצמיים ומתיחסים לה, מוסר הנה יאמר על המוסר אשר במדות ועל המוסר אשר בדעות והמוסר אשר במדות הוא לעזוב המדות המגונות ולהתנהג במדות המשובחות והמוסר אשר בדעות הוא לדרוך בהשגות כפי סדורם ולפי הדרכים אשר יובילו אליהם ושלא לעיין במה שאין דרך להגיע אל השגתו ושלא לקצר מלעיין במה שאפשר לאדם להשיגו, בינה היא הידיעה אשר בדברים יבואו לה מדברים בלתי עצמיים כאמרנו שהשמש יחמם והירח יקרר ואם אין להם בעצמם דבר מאלו האיכויות וזה גם כן יקרא תבונה : [2] לדעת. ולדעת המוסר במדות אשר בדברי המדיניי וזה יהי בעזיבת המדות המגונות וברדיפה במדות המשובחות והנה הקדים החכמה למוסר ואע"פ שהמוסר ראוי להיות קודם בזמן לפי שהחכמה היא כמו סבה תכליתית למוסר, ולהבין אמרי בינה הם הקדמות המפורסמו אשר יבואו מהם אל הידיעה בחכמת האלהות ובמה שינהג מנהגה שלא תהיינה ההקדמות המגיעו אל העצמיות ובה' גם כן תועלת : (רלב"ג)

[ג] לקחת מוסר השכל צדק ומשפט ומישרים :

רפ"י לך ומשפט ומשרים. לך, לך ממונו: ומשפט. לשפוט אמת: ומשרים. היא הפסרה לך חלק ומיסקור שיה לזה ולזה: (רפ"י)

מצודת דוד לקחת. ללמוד מוסר מתוכם : צדק. היא עבודת האלהים : ומשפט. מה שבין אדם לחבירו : ומשרים. בדבר המדות והנהגת האדם : (מצודת דוד)

מצודת ציון לקחת. ענין ידיעה ולמוד כמו לקח טוב נתתי לכם (לקמן ד) : (מצודת ציון)

רלב"ג מוסר השכל. היא המוסר אשר בעיון, צדק ומשפט ומישרים אלו הגי נופלים על דבר אחד או קרוב מאחד והם בכללם נופלים על היושר והראוי בדברים וזה אם בדעות אם במדות : (רלב"ג)

יד לתת לפתאים ערמה לנער דעת ומזמה :

רס"י לתת לפתאים ערמה. משלים אלו אמר קהלת לקנות בהם הפתאים ערמה: לנער דעת. וגם לנער המנוער מכל למוד שלא למד עדיין כלום: מזימה. מחשבת עלה: (רס"י)

מצודת דוד לתת. הדברים הנאמרים פה יועילו לתת לשוטים התחכמות להסיר הפתיות מלבם. לנער. למי שהוא רך בשנים אשר יעשה מעשיו בבלי דעת ובלי מחשבה קדומה הדברים ההם יועילו לקנות דעת ומחשבה ר"ל מעתה יחשוב בדבר עד לא יעשנה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ערמה. ענין התחכמות כמו ערום יערים הוא (ש"א כ"ג) : ומזמה. ענין מחשבה כמו זממה שדה ותקחהו (לקמן לא) : (מצודת ציון)

רלב"ג לתת לפתאים. עומק מחשבה וקצת פלפול ישמרו בו מהפתיות ולתת לצעיר השנים הדברים אשר הם התחלות העיון והם המחשבה והמושכלות הראשונות או מה שיקרב אליהם ואולם זכר תחלה הדעת כי הוא יותר נכבד מהמחשבות ולא תחשוב שלא יהיה בהם תועלת כי אם לאלו שזכר שאין להם שום שלימות אבל ימצא ג"כ תועלת גם לחכמים ולנבונים וזה שכבר ישמע חכם אלו המשלים ויוסיף קנין בחכמה וישמע אותם הנבון ויקנה תחבולות להמציא ההקדמות המפורסמות אשר יובילו אל ההשגה בדרוש מאלו החקירות הפילוסופיות הנה אלו המשלים יישירו האנשים : **להבין משל ומליצה.** אשר יאמרו החכמים והנביאים כי בהם ילמד האדם דרכי החקויים אשר ירגילו להמשיל ולחקות בהם ובהם יתיישר להבין דברי החכמים ואם הם רבי העומק ויבין חידותיהם מצד הבינו דרכי החקויים אשר ירגילו להמשיל בהם : **ערמה.** הוא פלפול בדברים המדיניים : **דעת.** הם מושכלות ראשונות או מה שקרוב אליהם להגלות האמת בו, ומזמה היא המחשבה שהיא התחלה לדעת ומישרת אליו וזה שכאשר ירצה האדם לעמוד על האמת בדבר יקח המחשבות הנופלות בו ויקח הצודק מהם ויניח הבלתי צודק כמו שנזכר בספר הניצוח ובספר מה שאח"י הטבע: (רלב"ג)

יה ישמע חכם ויוסף ונבון תחבולות יקנה :

רס"י ישמע חכם. המשלים הללו: ויוסף. על חכמתו: לקח. למוד: חכם. זה בעל השמועה: ונבון. מוסיף על ידיעת חכם שיודע להבין דבר מתוך דבר ומוסיף על שמועתו: (רס"י)

מצודת דוד **ישמע חכם**. ר"ל וגם לחכם יועילו הדברים כי כשישמעם יוסיף עוד למוד מדעתו והנבון יקנה ע"י תחבולות והם דברים עמוקים בעיון רב בדקות המחשבה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **תחבולות**. עניינו דקות העיון כמו ובתחבולות עשה מלחמה (לקמן כ) : **יקנה**. מצינו לשון קנין אף אם אין שם מוכר כמו קונה שמים וארץ (בראשית יד) ורבים כמוהו : (מצודת ציון)

רלב"ג **לקח**. קנין : **תחבולות**. דברים לקוחים בדקוי מחשבה : [3] **לקח**. המוסר בעיון ר"ל שידרוך בהגעתו בדרכים הראויים ולא יעיין במה שאין דרך אל העיון בו ובהם ג"כ תועלת להתנהג בדרכים הישרים במדותיו ובדעותיו ר"ל בצדק ובמשפט ובמישרים ובהם ג"כ תועלת : (רלב"ג)

ל **לְהַבִּין** **מְשָׁל** **וּמְלִיצָה** **דְּבָרֵי** **חֲכָמִים** **וְחִידוֹתָם** :

רש"י **להבין משל ומליצה**. שיתנו לב להבין במקראות שני הדרכים המשל והמליצה שיצינו את מה המשיל למליצה ואף מן המליצה לא יסורו לבם שגם היא לריכים להבין כשאמר להאריך מאשה זרה ונכריה על הצלי מלרים נאמר הרי המשל ואף המליצה שהוליא משלו בלשון אשה הבן זה והזהר מאשה זרה (ס"א זונה) : **דברי חכמים וחידותם**. דורשי רשימות מקרא מלא וחסר רמז למיון וחידה : (רש"י)

מצודת דוד **להבין משל ומליצה**. ר"ל הדברים האלה נאמרים על שני דרכים להבין את המשל ר"ל מה שהמשיל אל המליצה וגם את המליצה עצמה כשאומר בהמליצה להשמר מזונה ואמורה להמשיל על אפיקורסת הנה יש להבין בה להיות נזהר גם מאשה זונה ולתוספת ביאור אמר דברי חכמים וחידותם ר"ל הדברים האמורים בפה מלא והרמוזים בדרך חידה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ומליצה**. עניינו אמרים צחים המקובלים על הלב : **וחידותם**. עניינו דברים סתומים קשי ההבנה : (מצודת ציון)

רלב"ג **וחידותם**. הנה החידה היא מאמר סתום נאמר על דבר צד המשל ויסבול **כוונות** **מתחלפות** : (רלב"ג)

ל **יִרְאֵת** **יְהוָה** **רְאֵשִׁית** **דַּעַת** **חֲכָמָה** **וּמוֹסָר** **אֲוִילִים** **בְּזוֹ** :

רש"י **יראת ה' ראשית דעת**. ע"כ פי' לאורך מה עשה שלמה הספר הזה

ועתה מתחיל הספר יראת ה' ראשית דעת, היא תרומת עיקר הדעת והיא תהיה לך הראשונה לדעת לפני חכמתך הקדם ליראה אם יולכך והיא תתן בלבך לעשות בחכמה וזדעת כי האוילים אָסר אינם יראים את ה' הם בזים את החכמה ואת המוסר: (רש"י)

מצודת דוד **יראת ה'.** עתה החל לדבר דבריו ואמר יראת ה' וכי ר"ל בראשית למוד הדעת יקנה יראת ה' כי הלא אוילים ורשעים בזו את החכמה והמוסר ואם לא יקנה יראת ה' בראשיתם מה תועלת בלמודה הלא יבזה אותה וימאס בה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **אוילים.** ר"ל רשעים כי אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות : (מצודת ציון)

רלב"ג **יראת ה'.** היא המוסר במדות והיא התחלה והישרה אל קנין הדעת כי לא יתכן שירדוף האדם לקנין המושכלות עם היותו ילכד ברשת המדות הפחותות והנה האוילים אשר הם המואסים המוסר ובוזים אותו הם בוזים חכמה ומוסר ולא ירגישו בה כי במאסם המוסר ירחיקו מהם החכמה והוא מבואר כי האויל לא יקח מוסר מוסר לא לקחו: (רלב"ג)

[ח] שְׁמַע בְּנֵי מוֹסֵר אָבִיךָ וְאַל תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אֲמִיךָ :

רש"י **שמע בני מוסר אביך.** מה שנתן הקב"ה למשה בכתב ועל פה: אמך. אומתך כנסת ישראל כמו (יחזקאל יט) מה אמך לביאה והם דברי סופרים שחלקו והוסיפו ועשו סייגים לתורה: (רש"י)

מצודת דוד **שמע.** קבל מוסר מאביך כי בוודאי חפץ הוא בתקנתך : **תורת אמך.** מה שאמך מלמדתך : (מצודת דוד)

מצודת ציון **תטוש.** ענין עזיבה כמו כי לא יטוש ה' את עמו (ש"א יב) : **תורת.** ענין למוד והוראה : (מצודת ציון)

רלב"ג **שמע בני.** הנה המוסר הראשון שיקח הוא מוסר האב והאם כי הם ייסרו אותו וינהיגוהו בקטנותו ואח"כ יתישר ללקיחת המוסר מדברי התורה ולזה ענשה התורה העונש הנפלא לבן סורר ומור' מפני שלא ישמע בקול אביו ובקול אמו ולזה הזהיר זה החכם ואמר שמע בני מוסר אביך ואל תעזוב ההנהגה שתנהיגך אמך בה כי אלו המוסרים שתקנה תחלה מהם הם כמו תכשיטים לך להסיר ממך לכלוך המדות הפחותות או קרא מוסר אב ותורת אם התורה והנה קרא הש"י הלא הוא אביך קנך והאם

הוא השכל הפועל אשר באמצעותו הגיעה הנבואה והמשילו אל הנקבה ביחס אל הש"י כי הוא שיקבל הכח ממנו והש"י הוא הפועל השלימות לו כטעם אמרו בעטרה שעטרה לו אמו לזאת הסבה קראוהו ז"ל מטטרון שהוא אם בלשון רומי: (רלב"ג)

ט כִּי לֵוִית חֵן הֵם לְרֵאשֶׁת וְעֲנָקִים לְגִרְגֹתֶיךָ:

רש"י לויית חן. חבור של חן הם לראשך כלומר התורה והמוסר יהיו לראשך לויית חן וכענקים של עדי זהב יהיו: לגרורותיך. לצוארך ועל שם שהקנה עשויה טבעות קורא הצואר כלשון רבים: (רש"י)

מצודת דוד כי לויית חן. המוסר והלמוד הזה הם לראשך חבור של חן ועדי ענקים סביב לצואריך : (מצודת דוד)

מצודת ציון לויית. ענין חבור ודבוק כמו הפעם ילוח אישי (בראשית כ"ט) : וענקים. עניני עדי הצואר כמו ולבד מן הענקות (שופטים ח) : לגרורותיך. מלשון גרון וצואר. יפתוך. מלשון פיתוי והסתה : (מצודת ציון)

רלב"ג כי לויית חן. ואמר אחר זה משבח אלו המוסרים הנה הם לראשך כמו חיבור והוא הקשוט היפה אשר כשיתחבר לראש האדם ישא חן בעיני רואיו והם לצואר כמו ענקים הם התכשיטים אשר מדרכם שיושמו בצואר כמן באחד ענק מצוארוניך וממה שזכר הראש והגרירת להעיר שזה המוסר הוא הישרה אל היופי בראש אשר בו הרבה מהכחות המשיגות המישירות אל ההשגות השכליות ואל היופי בגרורות שהם כלי הדבור להוציא מהם דברי חכמה בלמידה ולמוד ולפי שיצר לב האדם רע מנעוריו והוא מוכן מפני זה אל הדרכים הרעים אשר יפתוהו אליהם האנשים החטאים הזהיר זה החכם ואמר בני אם יפתוך חטאים להתחבר עמהם ולהתנהג בדרכיהם אל תאבה ולא תשמע אליהם: (רלב"ג)

י בְּנֵי אִם יִפְתּוֹךְ חֲטָאִים אֶל תִּבָּא:

רש"י חטאים. חוטאים: אל תבא. אל תאבה להם: (רש"י)

מצודת דוד אם יפתוך. ללכת אחר דעתם : אל תבא. אל תרצה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תבא. ענין רצון כמו לא אבה יבמי (דברים כה) : (מצודת ציון)

[יא] אם יאמרו לך אתנו נאָרְבָּה לְדָם נִצְפְּנָה לְנָקִי חָנָם :

רש"י נארבה לדם. לשפוך דם: נאפנה. ל' מארז: נאפנה לנקי חנם. הכתוב
אומר שפניתם לנקי חנם הוא: (רש"י)

מצודת דוד לדם. לשפוך דם : נצפנה. נסתר לארוב על דם נקי לשפוך חנם
על לא חמס בכפו וכפל הדבר במ"ש כדרך המליצה ולהתמדת הפתוי :
(מצודת דוד)

מצודת ציון נארבה. נשב במארב לארוב : נצפנה. ענין הסתר : (מצודת ציון)

רלב"ג אם יאמרו לכה אתנו. ונארבה להרוג איש א' כדי שנקח קנינו נצפון
ונסתיר לאיש אע"פ שהוא נקי מה שישחת בו אע"פ שלא חטא לנו ולא
לאחר הנה כמו שיבלע הקבר המת שנקבר בו נבלע אלו האנשים בעודם
חיים ונבלע האנשים ואם הם תמימים כאילו הם יורדים לקבר והנה
הסכמנו להריגת אלו האנשים בעבור שנקח שלם כי כבר נמצא עמהם
כל הון יקר ונמלא בתינו מהשלל שנקח מהם לחלק השלל: (רלב"ג)

[יב] נבלעם כשאל חיים ותמימים כיוןדי בור :

רש"י נבלעם. לנקיים כשהם חיים: כשאל. הבולע כל גוף שלם:
ותמימים. אינו לשון לדיקים אלא מלשון שלמים נבלעם כשהם שלמים
כאדם היורד בתוך הצור כשהוא שלם כלומר בעודם בעקסם נהרגם ונירש
נכסיהם: (רש"י)

מצודת דוד כשאל. כמו השאל בוצע כל הגוף כן נבלע הכל כשהם בחיים
ר"ל בעודם בחוזק העושר : ותמימים. נבלע אותם כשהם שלמים
במרבית ההון וכמו היורד לבור שיוורד בו שלם בכל איבריו והיא היא
וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

[יג] כל הון יקר נמצא בתינו נמלא שאל :

מצודת דוד כל הון. הן נמצא אצלו כל הון יקר ואת בתינו נמלא מהשלל
אשר נקח ממנו : (מצודת דוד)

[יד] גורלך תפיל בתוכנו פיס אַחַד יְהִיָּה לְכַלְנוּ :

רס"י גורלך תפיל בתוכנו. אם תרלה תחלוק או אם תרלה יהיה נשותפות:
כיס אחד יהיה לכולנו. ביחד: (רס"י)

מצודת דוד גורלך. ויוסיפו לומר לך אם תרצה אתה תפיל את הגורל אשר
תרצה לברר לכל אחד חלקו : **כיס**. אם תרצה יהיה כיס אחד לכלנו רוצה
לומר נאכל ונשתה בשותפות מדמי הגזילה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **כיס**. אמתחת ושק : (מצודת ציון)

רלב"ג גורלך תפיל בתוכנו. ויהיה לך עמנו בו חלק כחלקנו לכלנו יהיה
כיס אחד לא יהיה בו יתרון לאחד על האחר והנה זכר דבר הרציחה כדי
להרחיקו יותר מלכת אחר עצתם ועוד כי הוא התכלית אשר יביאוהו
אליו דרכיהם הרעים וזה שאם יפנו אל רבוי האכילה והשתיה פעמים
שלא ימצא להם ויבואו לגנוב ולפעמים ימצאם האדון וירצחוהו וכן אם
יפנו אל העריות וליתר הדברים הרעים אשר אפשר שיפנו אליהם : (רלב"ג)

[טו] בְּנֵי אֵל תִּלְךָ בְּדֶרֶךְ אֲתָם מִנְתִּיבָתָם :

מצודת דוד בדרך אתם. רוצה לומר בדרך אשר אתם אשר הם הולכים בה
שלא תלמוד ממעשיהם : **מנתיבתם**. מהדרך שהם הולכים בה : (מצודת
דוד)

רלב"ג בני אל תלך בדרך אתם. בדרך אחד כדי שלא תלמד מעשיהם : **מנע**
רגלך מנתיבתם. באיזה דבר מהדברים שימשכוך אליהם : (רלב"ג)

[טז] פִּי רְגְלֵיהֶם לָרַע יְרוּצוּ וַיִּמְהָרוּ לְשַׁפֵּךְ דָּם :

רס"י לרע ירוצו. לרעת ענמם הם ראים ואינם יודעים לתת לב לדבר:
(רס"י)

מצודת דוד לרע ירוצו. רוצה לומר עם כי לא ניכר לעין שהדרך הזה הוא
רע מכל מקום סוף כוונתם על הרעה וימהרו לשפוך דם כאשר תמצא ידם
: (מצודת דוד)

רלב"ג כי רגליהם לרע ירוצו. ואף על פי שיחשב מתחלת הענין שאין
דרכם אל הרציחה הנה הם ימהרו לשפוך דם כי הם בדרכים רעים
מביאין אל הרציחה כמו שזכר וזה בלא פשע ובלא חטא : (רלב"ג)

יז פי חנם מזרה הרשת בעיני כל בעל כסף:

רס"י כי חנם מזרה הרשת. כי העופות הרואות חטים וקטניות מזורים על הרשת חנם הוא בעיניהם שאינם מכירים על מה היא נזרת ויורדין בה ואוכלין:
(רס"י)

מצודת דוד כי חנם. ר"ל כמו שנדמה בעיני כל בעל כסף שעל חנם פרושה הרשת ואין הכוונה על הלכידה ומתוך כך יורד בתוכה לאכול מהזרעונים אשר בה : (מצודת דוד)

מצודת ציון מזורה. ענין פזור ופרישה כמו מזרה בעיניו כל רע (לקמן כ'): **בעלי כסף**. הצפרים שיש להם כנפים : (מצודת ציון)

רלב"ג כי חנם מזורה הרשת. ללכוד בה כי העוף לא חטא למי שהוא צד אותה : ועכ"ז : (רלב"ג)

יח והם לדמם יארבו יצפנו לנפשתי:

רס"י והם לדמם יארוזו. והאיידים יארוזו לדמם של עופות: (רס"י)

מצודת דוד והם. אבל באמת פורשי הרשת לא בחנם פרשוה כי הם יארבו לדמי העופות ומסתירים עצמם לקחת נפשותם וללכוד פרשוה : (מצודת דוד)

רלב"ג והם לדמם יארוזו. הנה פורשי הרשת אורבים לדמם וצופנים לקחת נפשותם : (רלב"ג)

יט כן ארחות כל בצע בצע את נפש בעליו יקח:

רס"י כן ארחות כל בוצע בוצע. גוזל גזילה נאה ונחמדת היא לו וחנם היא לו. וסופו את נפש בעליו יקח. נפש עלמו שנעשה עכסיו בעל הממון שגזל מחבירו:
(רס"י)

מצודת דוד כן ארחות. כן הדרך של הגזלן לעשות תחבולות ולבל ירגיש מי בו להשמר ממנו ואחר זה יגזול העושר וגם יקח נפש בעל העושר למען לא יודע : (מצודת דוד)

מצודת ציון ארחות. ענין הנהגה וסדר : **בוצע בצע.** ענין גזל כמו מה תקות חנף כי יבצע (איוב כז) : (מצודת ציון)

רלב"ג כן ארחות. כל מי שלוקח ממון אחר שלא כדין הנה הוא יקח את נפש בעליו ר"ל שכבר יהרגהו כדי שלא תגלה חרפתו אם ימצאהו או אם יתעצם כנגדו למנוע ממנו מה שירצה ללקחו, והנה אחשוב שהמשיל זה הענין לפרישי הרשת על צד ההפלגה והגוזמא וזה כי פרישת הרשת יהיה עקר הכוונה בה נלכוד העוף ובשנית יתישר בה להאכיל העוף מזון מהמזונות ובזה יאמר שהבא לגנוב יכוין בגניבה להמית בעליה על הכוונה הראשונה ובשלישית יתישר בה לתועלת הממון וזה כלו אמר להעיר כל אלו הדברים הרעים יתישרו מאד לרציחה כאילו היתה הרציחה היא המכוונת בהם ראשונה כי אלו הרעים יסכימו עם מחשבתם בתחלה שאם ימצא להם מונע מעשות מה שכוונו יהרגוהו הנה זה ביאור דברי זה החלק שהגבלנו ביאורינו פה, ואולם התועלות המגיעות ממנו הנה, התועלת הראשון הוא להודיע מי הוא המחבר הספר ותועלתו ומדרגת הלימוד הנעשה בו ואולם התועלת בידיעה מי הוא המחבר הוא הישרה על אמתת הכוונה בדברים כשהיו דעות האיש ההוא מפורסמות לנו ממקומות אחרים או מקום אחר ואולם התועלת בידיעת תועלת הספר הוא גם כן להעמיד על כונת הדברים כי צריך שיפורשו במקו' מקום בדרך יגיע מהם תועלת במין אחד ממיני הפעולות הנזכרות בזה המקו' ואולם התועלת בידיעה מדרגת הלימוד הנעשה בו והוא ידבר על צד המשל והדמיון הוא מבואר כי כן הישרה נפלאה לעמוד על הכוונה במקום מקור. הב' הוא להודיע כי שלמות המדות הוא הצעה לשלמות המושכלות כי לא יתכן שישלים האדם נפש במושכלות בעוד חלאת המדות הפחותות בו והוא אמרו יראת ה' ראשית דעת. הג' הוא צווי על קבול המוסר מההורים לפי שהוא המוסר הראשון שיקנה האדם והוא דרך אל לקיחת האדם המוסר על השלמות והוא אמרו שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמן. הד' הוא אזהרה מחברת הרעים כי היא מביאה בקלות לחטאים גדולים עם שהאדם מוכן מאד מתחלת ענינו לחטא והוא אמרו בני אם יפתוך חטאיך אל תאבה אל תלך בדרך אתם וגו': (רלב"ג)

[כ] חֲכָמוֹת בַּחוּץ תִּרְנָה בְּרַחֲבוֹת תִּתֵּן קוֹלָה :

רש"י חכמות בחוץ תרונה. הרי חכמותיה של תורה בחולותיה תזעקנה להזהירכם לסור עליהם ומה הן חולותיה צתי מדרשות: ברחובות. במקום שמרחיבין אותה כך דרש רבי תנחומא: (רש"י)

מצודת דוד חכמות. הלא כל חכמה מהחכמות תכריז בחוץ במקום פרסום : (מצודת דוד)

מצודת ציון תרונה. ענין הכוזה והשמעת קול כמו ויעבור הרנה במחנה (מ"א) (מ"א) : (מצודת ציון)

רלב"ג חכמות בחוץ תרונה. יגביהו קולם : (רלב"ג)

[כא] בראש המיות תקרא בפתחי שערם בעיר אמריה תאמר :

רש"י בראש הומיות תקרא. במקום שהיא נשמעת ונכרזת שם היא קוראת ואומרת ענין שלמטה עד מתי פתאים וגו': בפתחי שערם. הם מקום ישיבת הזקנים: (רש"י)

מצודת דוד בראש הומיות. שם בראש מקום שנשמע שם המיית בני אדם : **בפתחי שערם.** מקום הנכנסים והיוצאים : **בעיר.** בכל עיר ועיר תאמר כל חכמה את אמריה והוא ענין מליצה וכאומר הלא התורה גלויה לכולם ומזהירה על קיומה : (מצודת דוד)

רלב"ג בראש הומיות. מדברות בקול רם : (רלב"ג)

[כב] עד מתי פתאים תאהבו פתי וליצים לצון חמדו להם וכסילים ישנאו דעת :

רש"י פתאים. המתפתים ע"י מסיתים ומינים: תאהבו פתי. הסתה שם לזר לפתיות כמו כלי קרי (סני סא"ח) שפי: (רש"י)

מצודת דוד ולצים. מוסב על עד מתי האמור בתחלת המקרא וכן וכסילים וכו' : (מצודת דוד)

מצודת ציון פתים. כמו פתאים ר"ל שוטים הנפתים מהר : (מצודת ציון)

רלב"ג עד מתי פתים. הם אשר דעתם קלה והם מתפתים בקלות אל איזה דבר שיעלה במחשבתם מזולת חקירה אם הוא ראוי אם לא, לצים הם האנשים המדברים דברי לעג ושחוק, וכסילים הם בעלי הסכלות שהוא קנין ר"ל שתהא להם דעת כוזבת בדברים אם מפני מיעוט חקירתם או מפני שגדלו על האמנתם או בעלי הסכלות שהוא העדר קנין חכמה : (רלב"ג)

[כג] תשובו לתוכחתי הנה אביעה לכם רוחי אודיעה דברי אתכם :

מצודת דוד **לתוכחתי**. לשמוע תוכחתי : **אביעה**. הלא אדבר לכם רוח פי ר"ל הלא אני מזהיר לכם בכל עת : **אודיעה וגו'**. כפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון **אביעה**. אדבר כמו יביע אומר (תהלים יט) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **תשובו**. אביעי לכם רוחי, הוא מענין נביעה והרצון בו אוציא לכם רצוני כאילו הוא נובע מפי או מלבי בדברי שאודיע אתכם או יהיה הרצון בו הנה אשים לכם נובע השפע שלי : **תשובו**. שובו מדרכיכם וקבלו התוכחות ממני הנה אשים אני רוחי נובע בדברי להשפיע לכם כמו שיהיו נובעים המים מהמקור כי הדברים המוחשים מעידים על החכמה אשר יצרם הש"י בה וזאת החכמה נובעת מהם תמיד כל מה שיפליגו החקירה בהם ובזה האופן אני מודיע דברי אתכם : (רלבי"ג)

[כד] יען קראתי ותמאני נטיתי ידי ואין מקשיב :

רס"י **נטיתי ידי**. לרמוז להם לסור אלי כאלם המרמז לחזירו זידו ונוטה ידו **אליו** **לסור** **אליו** : (רס"י)

מצודת דוד **יען**. לכן הואיל ומאנתם לשמוע מה שקראתי : **נטיתי**. כדרך אדם המרמז בנטיית היד להקשיב מאמריו : **ואין מקשיב**. אין מי מקשיב : (מצודת דוד)

רלבי"ג **יען**. ואתם עזבתם אותי אם להתעסק בדברים בטלים אם לעמוד בשלוח ובבטלה **לבתי** **עמול** **בחכמה** : (רלבי"ג)

[כה] ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם :

רס"י **ותפרעו**. ותבטלו : **כל עלתי**. שיעלתי לגדל אתכם **צעולם** : (רס"י)

מצודת דוד **ותפרעו**. בטלתם עצתי ולא רציתם לקבל תוכחתי : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ותפרעו**. ענין בטול והשבתה כמו למה משה ואהרן תפריעו וגו' (שמות ה') : **לא אביתם**. לא רציתם : (מצודת ציון)

רלבי"ג **ותפרעו**. ותבטלו ר"ל שלא שמעתם : **ותפרעו**. ובטלתם כל עצתי ולא רציתם לקבל תוכחתי ר"ל להתעורר על החקיר' בחכמה הנה זה גמול לכם על זה כי במקום שהייתם נעזרים כי אם השגתם אותי ר"ל החכמה

וזהו בעת הרעה כי מצד החכמה יהיה האדם מושגח מהשיי וניצול מהרעות כמו שבארנו בדי מספר מלחמות ה' אז יסיר משם העזר ואלו הרעות הם אם פחד עצום אם רב בפועל: (רלב"ג)

[כו] גַם אֲנִי בְּאִדְכֶם אֲשַׁחַק אֶלְעַג בָּבֶא פְּחִדְכֶם :

מצודת דוד **גם אני**. לכן גם אני לא אחוס עליכם ואשחק בבוא אידכם :
(מצודת דוד)

מצודת ציון **באידכם**. ענין צער ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב לא) :
(מצודת ציון)

רלב"ג **בבא**. וכסופה, ובבא עליכם צרה וצוקה כי מידכם היתה זאת לכם ועוד אמרה החכמה לאלו האנשים ע"ד משל אז יקראונני להעזר בי ולא אענה ישחרונני כי לא השיגונני ולזה אעדר מהם את פריי: (רלב"ג)

[כז] בָּבֶא (כשאוה) כְּשׁוֹאָה פְּחִדְכֶם וְאִדְכֶם כְּסוּפָה יֵאָתֶה בָּבֶא עֲלֵיכֶם צָרָה וְצוּקָה :

רש"י **כשואה**. כענן העולה פתאום: **כסופה**. טורבילון'ן בלעז: **יאתה**. יבא: (רש"י)

מצודת דוד **בבוא**. בעת בוא לכם פחד כחושך ואידכם כרוח סערה ולתוספת ביאור אמר בבוא עליכם צרה וצוקה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **כשואה**. כחושך כמו אמש שואה ומשואה (, שם) : **יאתה**. ענין ביאה כמו מצפון זהב יאתה (שם ז) : (מצודת ציון)

רלב"ג **בבא** **כשואה**. ר"ל בהמיה גדולה : (רלב"ג)

[כח] אִזּוּ יִקְרְאוּנִי וְלֹא אֶעֱנֶה יִשְׁחַרְנֵנִי וְלֹא יִמְצְאוּנִי :

רש"י **ישחרונני**. יבקונני: (רש"י)

מצודת דוד **אז**. בבוא הצרה : **יקראונני**. יקראו אלי : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ישחרנני**. ענין דרישה כמו לשחר פניך (לקמן ז) : (מצודת ציון)

[כט] תַּחַת כִּי שָׁנְאוֹ דַעַת וַיִּרְאֵת יְהוָה לֹא בָחַרוּ :

מצודת דוד **תחת**. בעבור אשר שָׁנְאוֹ דַעַת : (מצודת דוד)

רלב"ג **תחת כי שָׁנְאוֹ דַעַת**. ולא בחרו ביראת ה' אשר היא הצעה והישרה לקנין **הדעת**: (רלב"ג)

[ל] לֹא אָבוּ לַעֲצָתִי נָאֲצוּ כָּל תּוֹכַחְתִּי :

מצודת דוד **לא אבו**. לא רצו לשמוע עצתי : **נאצו**. בזו התוכחה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נאצו**. הוא לשון מושאל על הבזיון וכן כי נאצו האנשים את מנחת ה' (ש"א ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג **לא אבו לעצתי**. להשתוקק לחקור בחכמה מפני מה שיגלה מענינה בדבר דבר מה בעלי נפש ומאסו כל תוכחתי בזה הענין : (רלב"ג)

[לא] וַיֹּאכְלוּ מִפְּרֵי דֶרֶךְ וּמִמְעַצְתֵיהֶם יִשְׁבְּעוּ :

רס"י **מפרי דרכם**. הפירות שאוכלים צחייהם בלכות המולכות אותם והקרו **שמורה להם בגיהנם**: (רס"י)

מצודת דוד **ויאכלו**. ר"ל כמו הנוטע אילן אוכל הוא מפירותיו כן יקבלו פרי גמול דרכם ויהיו שבעים מגמול עצתם כי יקבלו הגמול משלם : (מצודת דוד)

רלב"ג **ויאכלו**. הנה ימשך להם שיאכלו מפרי דרכם וישבעו מהדרכים הפחותים שהיתה עצתם להתנהג בהם : (רלב"ג)

[לב] כִּי מְשׁוּבַת פְּתִים תִּהְרָגִם וְשְׁלוֹת כְּסִילִים תִּאֲבָדִם :

רס"י **משובת פתים**. את אשר לבס סובב: ושלות כסילים תאבדם. לפי שרואים הרשעים שהם מלחחים נדבקים ברעתם ואינם חוזרין: (רס"י)

מצודת דוד **משובת**. ר"ל מה שבחרו לשבת בהשקט ומרגוע מבלי טורח עול תורה המרגוע ההיא תהרוג אותם כי יקבלו גמול : **ושלות**. היא היא וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון **משובת.** ענינו ההשקט והמרגוע כמו בשובה ונחת תושעון
(ישעיה
לי)
: (מצודת
ציון)

רלב"ג **כי משובת פתאים.** הפתי הולך שובב בדרך לבו מזולת חקירה על מה שראוי וזאת התכונה ממנו תקרא משובה לפי שלא יתקיים בענין אחד אבל פעם יתפתה לענין זה ופעם להפכו לפי העולה על רוחו: **ביאור** הדברים הנה החכמות הנמצאות יגביהו קולן בחוץ כדי שישמעו האנשים דבריהם ברחובות אשר בעיר, תתן קולה כל אחת מהן, בראש, המדברת בקול גדול היא קוראה לאנשים, בפתחי כל שער ושער בעיר תאמר דברי והנה אמר זה להגלות חכמת הש"י בנמצאות הגלות נפלא כשיעויין באופן החכמה הנפלאה שיש ביצירת נמצא הנה זאת החכמה הנפלאה תקרא האנשים קריאה חזקה כשיעיינו בה מצד תשוקה הטבעית שתהיה לאישי האדם בזה מזה כמו שבארנו בספר שיר השירים כאמרו לריח שמניך טובים ואמר חכמות בחוץ תרונה בלשון רבות לפי שבחוץ יראו דברים רבים יעידו על חכמות רבות נפלאות יותר ממה שיראה מזה ברחובות העיר ובפתחי שעריה ולזה אמר תתן קולה, אמריה תאמר לשון יחידה עד מתי. ואמר ממשל שהחכמה תקרא ותאמר עד מתי אתם פתיים תאהבו פתיות ותתפרשו בהבלי העולם ולא תחקרו בחכמת הש"י בדברים עם חוזק הגלותה ועד מתי חמדו להם לצון הלצ"י ויתעסקו בדברי ההבלים האלו אשר לא די שאין להם תועלת אבל יש להם הפסד רב בדברים המדיניים עד מתי ישנאו דעת הכסילים שלא ישתדלו לחקור בעיון האמת: **משובת פתיים תהרגם.** כי זה יהיה סבה שתפול בחירתם ברע פעמים רבות והשלוה אשר בחרו בה הכסילים לבלתי עמול בחכמה תאבדם כי דרכיהם יהיו בזולת חכמה והסתכלות: (רלב"ג)

[לג] וְשִׁמְעֵ לִי וְשָׁכֵן בְּטַח וְשָׁאֵן לְשׁוֹן עֵתִיד לְכֵן נִקּוּד פִּתְחָ: רְעָה:

רס"י **ישכן בטח. בעולם הזה: ושאנן. לעולם הבא: מפחד רעה. מדינה**
של גהינם: ושאנן. ויהי שליו וסקט, ושאנן לשון עתיד לכן נקוד פתח: (רס"י)

מצודת דוד **ושומע לי.** זהו סוף דברי החכמה שאמרה אבל השומע לי
ישכון בטח מן פחד רעה ר"ל בטוח יהיה שלא תבוא עליו פחד רעה:
(מצודת
דוד)

מצודת ציון **ושאנן.** ענין השקט כמו לעשתות שאנן (איוב יב): (מצודת ציון)

רלב"ג **ושומע לי ישכן בטח.** ואולם מי שישמע לי לחקור בחכמת הש"י
בנמצאו ישכן בטח ושאנן מפחד רעה כי מפני חכמתו תדבק השגחת השם
יתברך
בו:
(רלב"ג)

משלי

פרק-ב

[א] בְּנֵי אִם תִּקַּח אֶמְרֵי וּמִצְוֹתַי תִּצְפֹּן אֶתְּךָ :

רש"י צני חס תקח אמרי. צני תהיה חס תקח אמרי: (רש"י)

מצודת דוד בני. אמר שלמה במקום ה' לבן תחשב לי אם תקח אמרי בלבך : **תצפון.** לשומר מן השכחה : (מצודת דוד)

רלב"ג בני אם תקח. אמרה עוד החכמה על צד המשל בני אם תקח אמרי שהוריתיך במה שקדם ותשמור אתך מצותי להקשיב לחכמה אזנך וגו': (רלב"ג)

[ב] לְהִקְשִׁיב לְחִכְמָה אֶזְנְךָ תִּטָּה לִבְךָ לְתַבּוּנָה :

רש"י להקשיב לחכמה. לעסוק בתורה: (רש"י)

מצודת דוד להקשיב. ר"ל אמרי המה להקשיב אזנך לחכמים ולהטות לבך לתבונה : (מצודת דוד)

רלב"ג להקשיב. אזנך לחכמה ללמוד אותה מהיודעים עם מה שיישיר אותך לחשוק ולחקור בה מהשיג לה ויראה מהחכמה בדברים עצמיים כמו שזכרנו ואחר שתדע החכמה תטה לבך לדעת התבונה: (רלב"ג)

[ג] כִּי אִם לְבִינָה תִקְרָא לְתַבּוּנָה תִתֵּן קוֹלְךָ :

מצודת דוד כי אם. כאשר תקרא לבינה להתקרב אליה : (מצודת דוד)

רלב"ג כי אם לבינה. ולא תחשוב שהשגתם נמנעת ממך מצד שלא יצאו אל הידיעה בה מדברים עצמיים אך תדע באמת שאם תחשוק להשיג הבינה חשק רב כדרך שתקרא ותתן קולך לבינה כמו שיקרא האדם מי שירצהו ויחשוק בו : (רלב"ג)

[ד] אם תִּבְקֶשְׁנָה כִּכְסֶף וְכַמְטוֹנִים תִּחְפְּשֶׁנָּה :

מצודת דוד **ככסף.** כהמבקש את הכסף : (מצודת דוד)

מצודת ציון **וכמטמונים.** אוצרות הטמונים : (מצודת ציון)

רלב"ג אם תבקשנה. ותבקשנה עם זה כמו שיבקשו הכסף ותחפי עליה כמו שיחפשו המטמונים שיחפרו פה ופה עד שימצאום הנה בזה האופן תמצא התבונה ר"ל שתקבץ כל ההקדמות המפורסמות הנופלות בדרוש אשר תחקור בו ואחר תברר הצודקת מהבלתי צודקת ובזה האופן תבקשנה ככסף וכמטמונים וזה כי כבר יחפרו במקום לראות אם יש שם לכסף מוצא ואם לא נתברר להם שהחפירה ההיא תובילם למצוא הכסף וכן יעשו זה עד שימצאו המקום אשר בו יש לכסף מוצא וכן ראוי שיעשו למצוא התבונה לפי שלא יבאו בה בהקדמות עצמיות ולזה אין לבטוח בהקדמות שימצאו בה מתחלת הענין שיתנו האמת עד שתשלם החקירי בכלם כמו שזכרנו הנה כשתעשה זה בזה האופן אז תבין יראת ה' ותמצא דעת אלהים כי זה יעמידך על הדברים האלהיים ולמה שתשיג מעוצם מדרגת מציאות הש"י תירא ממנו מרוב רוממות וגדולתו אשר לא יושג לזולתו ואמני תעזר בש"י בזאת ההשגה כשתתעורר בה מעצמך באופן אשר זכרנו : (רלב"ג)

[ה] אִז תִּבִּין יִרְאֵת יְהוָה וְדַעַת אֱלֹהִים תִּמְצָא :

רש"י אז תבין יראת ה'. מוסב על ענין שלמעלה שאמר כי אם לזינה תקרא : (רש"י)

מצודת דוד **ודעת אלהים.** הם רזי התורה : (מצודת דוד)

[ו] כִּי יִתֵּן יְהוָה חֵכְמָה וְיִתֵּן חֵכְמָה מִפִּי דַעַת וְיִתְּבוּנָה :

רש"י כי ה' יתן חכמה. הא למדת שגדולה היא שיהי נתנה מפי הקב"ה לכך אתה לך חכמה : (רש"י)

מצודת דוד **יתן חכמה.** יתן לך חכמה מפיו ר"ל יגלה לך מסתרי החכמה כאלו מפיו יאמר לך : (מצודת דוד)

רלב"ג כי ה'. כי הוא יתן חכמה לאדם בשפע השופע לו ממנו כמו שנתבאר בספר הנפש והשלמנו הביאור בו במאמר האי מספר מלחמות

ה' ומפי הש"י ישפיע לאדם שפע ותבונה באופן הנזכר: (רלב"ג)

[ז] (וצפן) יִצְפֹּן לְיִשְׂרָאֵל תּוֹשֵׁיָהּ מִגֵּן לְהַלְכֵי תוֹם:

רפ"י יִצְפֹּן לְיִשְׂרָאֵל תּוֹשֵׁיָהּ. גנזה הקב"ה אללו כ"ז דורות עד סנתנה לדור המדבר: מגן להולכי תום. (יצפון מגן להולכי תום) כלומר והיא תהיה לך למגן: (רפ"י)

מצודת דוד יצפון. ה' הסתיר רזי התורה ושומרם לתתם לישרים בלבותם ומגן הוא להולכי תום דרך להצילם ממכשול: (מצודת דוד)

מצודת ציון תושיה. התורה נקראת תושיה מלשון יש כי ישנה לעולם ולא תשוב לאין כשאר הדברים שבעולם, ורז"ל אמרו ע"ש שמתשת גוף האדם הלומדה: (מצודת ציון)

רלב"ג יצפון לישרים. הנה הוא מסתיר התושיה והוא הנימוס המושכל אשר לנמצאות ושומר אותה לתתה לישרים כי הם לבד יתכן שיגיעו להשגות העיוניות מפני היותם ישרים במדות ואוהבים היושר והאמת בדעות והוא מגן להולכים בתמימות ובשלימות באלו החקירות העמוקות האלהיות לשמרם מהטעות כי הטעות המעט באלו הענינים הגדולים ירחיק האדם משלימותו וזה יעשה השם ית' מצד השגחה הפרטית: יצפון לישרים תושיה. הרצון בתושיה הנימוס המושכל אשר בדברים וזה הנימוס יותר אמתי בזולת היש והנמצא מהדברים המורכבים מחומר וצורה כי המציאות לדברים הוא מזה הצד כמו שהתבאר במקומותיו וזה הענין קרא יש במקום אחד אמר להנחיל אוהבי יש: (רלב"ג)

[ח] לְנֹצֵר אֲרָחוֹת מְשַׁפֵּט וְדָרָךְ (חסידו) חֲסִידָיו יִשְׁמֹר:

רפ"י לְנֹצֵר אֲרָחוֹת מְשַׁפֵּט. שעל ידה ינצרו ארחות משפט והוא לרך חסידיו יִשְׁמֹר יִטוּ מִדְרַךְ הָאֲמִיתִי יִכְשָׁלוּ: (רפ"י)

מצודת דוד לנצור. להשכילו לשמור ארחות משפט כי הוא ישמור דרך חסידיו לבל יטו מדרך האמיתי: (מצודת דוד)

רלב"ג לנצור ארחות משפט. והוא יישירהו לשמור הדרכים שיובילוהו אל המשפט האמת ובזה הוא מגן לו, ודרך חסידיו בחקירותיהם העיוניות ישמור שלא יכשלו בהליכתם כמו שאפשר ליכשל בו אם מפאת לקיחת

מה שבמקרה תמורת מה שבעצם ומה שידמה לזה אם מפאת המחשבה והדמיון וזולת זה מהדברים המטעים : (רלב"ג)

[ט] אַז תְּבִין צְדָק וּמִשְׁפָּט וּמִישָׁרִים כָּל מַעְגָּל טוֹב :

מצודת דוד אַז. ר"ל כאשר תחפש אחר החכמה ובעבור זה ישכילך ה' אז תבין וכו' : **כל מעגל טוב**. תבין מהו המעגל היותר טוב : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מעגל**. שביל ודרך כמו פרשו רשת ליד מעגל (תהלים קמ) : (מצודת ציון)

רלב"ג אַז תְּבִין. הנה כשתעשה כן ותשיג הענינים האלהיים בזה האופן הקודם הנה תתישר מזה להבין הפילוסופיא המדינית המישרת אל צדק ומשפט ומישרים וכל דרך טוב במדות והתכונות וזה כי כשתסתכל באופן החסד והחנינה והיושר הנמצא במה שישפע מהש"י בעולם העליון והאמצעי והשפל הנה יישירך זה לקנות ממנו תכונה ומנהג ללכת בדרכי השם יתברך שבזאת ההשגה גם כן תהיה נעזר בשם יתברך למצוא הדרכים והסדרים המישרים להגיע אל השלימות בזאת הפילוסופיא : (רלב"ג)

[י] כִּי תָבֹא חֲכָמָה בְּלִבָּךְ וְדַעַת לְנַפְשְׁךָ יִנָּעַם :

מצודת דוד **כי תבוא**. כאשר תבא החכמה בלבך והדעת תהיה נעים לנפשך להתאות לה **לה** בחשק **נפלא** : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ינעם**. ענין מתיקות וערבות : (מצודת ציון)

רלב"ג **כי תבא**. כאשר תבא חכמה בלבך בהשתדלך בלמודה באופן הקודם להקשיב אליה אזניך ויערב הדעת לנפשך וימתק : (רלב"ג)

[יא] מִזְמָה תִּשְׁמָר עֲלֶיךָ תְּבוּנָה תִּנְצְרָכָה :

רש"י **מזמה** **תשמור עליך**. התורה **תשמור עליך** : (רש"י)

מצודת דוד **מזמה**. אז מחשבת החכמה תשמור עליך : (מצודת דוד)

רלב"ג **מזמה**. הנה החכמה תשמור עליך המחשבה באופן שלא תביאך המחשבה אל שבוש בעניני החכמה ובענינים האלהיים והפילוסופיא המדינית ותשמור לך התבונה שלא תשעה בה לא מצד המחשבה כמו

שזכר ולא מצד דברים אחרים כמו שזכר אחר זה או ירצה באמרו תבונה תנצרכה והתבונה שתגיע לך באופן הקודם אחרי השגתך החכמה תשמור אותך מהשבוש באלו העניינים הגדולים כמו דבר ההשגחה האלהית ומה שידמה לזה ממה שאפשר לטעות בו בזאת המלאכה אשר יהיה הטעות בה סבה להרחיק האדם משלימותו האחרון: (רלב"ג)

יב | להצילך | מדרך | רע | מאיש | מדבר | תהפכות:

רס"י | מאיש | מדבר | תהפכות. | הם | האפקורסין | שמתעין | את | ישראל | מאמונתו | ומהפכין | את | התורה | לרעה: | (רס"י)

מצודת דוד | מדרך | רע | מאיש. | מפתויי | איש | המדבר | תהפכות, | ר"ל | המהפך | דברי | התורה | אחר | דעתו | המשובשת | : | (מצודת דוד)

רלב"ג | להצילך | מדרך | רע. | הנה | התבונה | ההיא | תשמור | אותך | להצילך | מדרך | רע | בזה | הלמוד | הפילוסופי | והוא | הטעות | אשר | יקרה | מצד | הדמיון | מדרך | איש | מדבר | תהפכות | וכזבים | בשם | יתברך | ומדרך | העוזבים | ארחות | יושר | בדעות | ללכת | בדרכי | חשך | וזה | קרה | להם | מפני | הקדמה | מה | קדמוה | והיא | תביאם | להכחיש | המוחש | כמו | שקרה | למי | שבטל | ההויה | מהדברים | מפני | הקדמה | אחת | טעה | והביאו | זה | לקיים | שאין | בכאן | פועל | אבל | המתחדש | מתחדש | מהקרי | והלכו | בדרכים | חשוכים | ובטלו | הדברים | הנגלים | האמת | והיושר: | (רלב"ג)

יג | העוזבים | ארחות | ישר | לקחת | בדרך | חשך:

מצודת דוד | העוזבים. | ר"ל | העוזבים | דרך | האמיתי | : | (מצודת דוד)

יד | השמחים | לעשות | רע | יגילו | בתהפכות | רע:

מצודת דוד | השמחים. | כאשר | יעשו | הרע | ישמחו | ולא | ידאגו | כדרך | המאמין | בהשגחה | ושכר | ועונש | שאף | אם | בא | לידו | דבר | עבירה | בהסתת | היצה"ר | מלא | הוא | מדאגה | מאימת | הדין | : | בתהפכות. | בעת | ימצאו | מקום | להפוך | הכוונה | אחר | רוע | מחשבתם | : | (מצודת דוד)

רלב"ג | השמחים | וגו' | בתהפכות | רע. | בתהפכות | איש | רע, | ונלוצים | הם | כמו | עקשים | : | השמחים | לעשות | רע. | הנה | האנשים | השמחים | לעשות | רע | ולהמשך | אחר | תאותם | הבהמית | יגילו | בתהפכות | איש | רע | ובסביו | בפילוסופיא | האלהית | והמשל | כי | מי | שהקים | שאין | שם | אלוה | או | שאין | שם

גמול ועונש יכין הדרך לחטאים לחטא לחשבם שלא יקרה עונש על זה וכן
יגילו בתהפוכות הרע המטעה ובכזביו : (רלב"ג)

[טו] אָשֶׁר אַרְחֲתִיהֶם עֲקָשִׁים וְנִלְוִים בְּמַעֲגָלוֹתָם :

רש"י ונלוזים זמגלותם. כל ל' נלוז ל' עקמימות הוא שזכ"מ הוא סמוך
לעקש ועקש הוא ל' עקום כמו שנאמר ומעקשים למישור (ישעיה מז):
ונלוזים זמגלותם. הם עקומים בדרכיהם המקולקלים: (רש"י)

מצודת דוד ארחותיהם עקשים. ר"ל אין חברה ישרה בכל דרכי למודם :
(מצודת דוד)

מצודת ציון עקשים. העקומים : ונלוזים. נוטים מדרך הישר וכן ונלוז
דרכיו בזהו (לקמן יד) : (מצודת ציון)

רלב"ג אשר ארחותיהם. האנשים אשר דרכיהם מעוותים בדעות גם
תשמור אותך להצילך מאשה זרה והיא הנפש המתאוה כי היא זרה
ונכריה לאדם ר"ל שאיני לו במה שהוא שם אדם אשר החליקה אמריה
למשוך האדם אל המרד והחטא מצד הערבות אשר יראה הכח המדמה
שיש בפועל ההוא המגונה : (רלב"ג)

[טז] לְהַצִּילְךָ מֵאִשָּׁה זָרָה מִנְּכַרְיָה אֲמָרְיָה הַחֲלִיקָה :

רש"י מאשה זרה. מכנסיה של אפיקורסות והיא המינות ולא יתכן לומר
שלל דבר אלל על המנאפת ממס כי מה שזחה של תורה שאמר כאן
להצילך מאשה זרה ולא מעבירה אחרת אלל זו מינות שהוא פריקת עול
של כל המלות: (רש"י)

מצודת דוד להצילך. מוסב למעלה לומד החכמה תשמור עליך להצילך
מאשה זרה היא אשת איש שהיא זרה לך : מנכריה. מהאשה הנכריה
ההיא אשר מחלקת אמריה בפתוי והסתה : (מצודת דוד)

[יז] הַעֲזָבְתָּ אֱלֹהֶיךָ נְעוּרֶיךָ וְאֵת בְּרִית אֱלֹהֶיךָ שִׁכְחָה :

מצודת דוד אלוף נעוריה. בעל נעוריה : ואת ברית. כי גם הנשים נכנסו
בברית ה' לקיים מצות ה' ולא תמעול מעל באישה : (מצודת דוד)

מצודת ציון אלוף. שר כמו אלופי ומיודעי (תהלים נ"ה) ור"ל הבעל : (מצודת ציון)

רלב"ג העוזבת. והנה זאת האשה הזרה עוזבת מי שהוא אדוניה מנעוריה והוא השכל האנושי כי הוא הושם באדם למשול באלו הכחות העובדי אותו ושוכחת ברית אלהיה כי אין לה חפץ בברית השם ית' להשיג החיי הנצחיים כי שפלה במציאותה ובמדרגת' לעלות בזאת המעלה : **העוזבת אלוף נעוריה.** ר"ל מי שהוא אלוף נעוריה ואמר זה על צד המשל כאשה עם בעלה כי הוא רחוק שתעזוב האשה בעל נעוריה : (רלב"ג)

[ית'] פִּי שָׁחָה אֶל מוֹת בֵּיתָהּ וְאֶל רְפָאִים מְעַגְלֹתֶיהָ :

רס"י כי שחה אל מות ביתה. מוסב על להלילך וגו' כי תבא אל ביתה יסח ומחליק כמדרון היורד אל מות, והתורה תסמור עליך מנפילה זו הרי דבר גדול הוא לך: רפאים. נרפס מדרך הטוב ונעזבים מאין סומך עד סנופלים בנהינס: (רס"י)

מצודת דוד כי שחה. בית הזונה הוא מקום מדרון לרדת בה אל המיתה : **מעגלותיה.** ההולכים אל ביתה הולכים המה אל מקום הרפאים הם המתים שנרפו ונחלשו וכוחם תש ור"ל הבא אל ביתה יוכשל בה ויאבד נפשו : (מצודת דוד)

מצודת ציון שחה. ענין כפיפה והשפלה כמו וישח אדם (ישעיה ה) : (מצודת ציון)

רלב"ג כי שחה. השפילה : כי שחה. הנה ביתה ומשכנה הוא אל המות וההפסד ודרכי יביאו אל המתים : (רלב"ג)

[יט'] כֹּל בְּאֵיָהּ לֹא יְשׁוּבוֹן וְלֹא יִשְׁיגוּ אַרְחוֹת חַיִּים :

רס"י לֹא יִשׁוּבוֹן. יקשה בעיניהם לפרוש ממנה ולחזור בהם: (רס"י)

מצודת דוד כל באיה. כל הבאים אליה לא ישובון מדרכם הרע כי קשה מאד לפרוש ממנה ולא ישיגו עוד מעתה ארחות חיים ונאמר אף למשל על דרכי כי קשה מאוד לפרוש ממנה אחר שהורגל בה : (מצודת דוד)

רלב"ג כל באיה. כי אין לה בעצמה השארות אחד מהבאי אליה להמשך לפתיותה לא ישוב מהחטאים ההם כי תמיד תתחזק עליו ותמשול בו ותסיתו לחטא ולא ישיגו ארחות חיים כי ההמשך אל התאווי ימנע

האדם מהשתדל במושכלות אשר הדריכי להשגתם היא דרך החיים ובה האופן תהיה התאווה סבה לטעות בעניני התבונה כי היא תמשיך האדם לקיים הדעת אשר לא ינעול הדלת בפניה מהתנהג לפי התאווה והמשל כי האיש רב התאווה יבחר לקיים שאין יתבר' יודע דבר באלו הענינים השפלים שאינו משגיח בהם ושאין שם גמול ועונש ממה שידמה לזה ממה שלא ימנע האדם מרדוף אחר התאוות והנה כמו שזכרנו החכמה והתבונה יצילוך מהאשה שזכרנו: (רלב"ג)

[כ] לַמַּעַן תֵּלֶךְ בְּדַרְךְ טוֹבִים וְאַרְחוֹת צְדִיקִים תִּשְׁמַר:

רש"י לַמַּעַן תֵּלֶךְ. מוסב על המקרא שלמעלה להצילך מדרך רעה לַמַּעַן הוֹלִיכְךָ צִדְקָה טוֹבִים: (רש"י)

מצודת דוד לַמַּעַן תֵּלֶךְ. מוסב למעלה לומר החכמה תשמור עליך מזה לַמַּעַן תֵּלֶךְ בְּדַרְךְ טוֹבִים אשר ימנעו ללכת בדרך הזה וארחות וכו' וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

רלב"ג לַמַּעַן תֵּלֶךְ בְּדַרְךְ טוֹבִים. ותשמור דרכי צדיקים שהם נזהרים מהמשך אחרי האשה הזרה והנה התועלת שיגיע לך מזה הוא הקיום והתמדת המציאות גם בזה העולם הגופי וזה כי ישרים וגוי האנשים הישרים יתמידו לשכון בארץ לא תבואם יד רשעים להנידם והתמימים יותרו בה: (רלב"ג)

[כא] כִּי יִשְׁרִים יִשְׁכְּנוּ אֶרֶץ וַתְּמִימִים יִנְתְּרוּ בָּהּ:

רש"י כִּי יִשְׁרִים יִשְׁכְּנוּ אֶרֶץ. לעולם הבא: יותרו בה. כשירדו רשעים לגהינם: (רש"י)

מצודת דוד יִשְׁכְּנוּ אֶרֶץ. יהיו שוכנים בארצם עד עולם : יותרו בה. בעת יגרשו ממנה הרשעים אז המה ישארו בה : (מצודת דוד)

מצודת ציון יותרו. מלשון נותר : (מצודת ציון)

[כב] וְרִשְׁעִים מֵאֶרֶץ יִפְרְתוּ וּבִגְדֵים יִסְחוּ מִמֶּנָּה:

מצודת ציון יִסְחוּ. ענין עקירה ממקום כמו ויסחך מאוהל (תהלים נב) : (מצודת ציון)

רלב"ג ורשעים. ואמנם הרשעים יכרתו מארץ ובוגדים יהיו נעקרים ממנה והיה זה כן כי השגחת השם יתברך תדבק בטובים לשמרם מכל רע ותסור מהרעים, זה הוא ביאור אלו הדברים, ואולם התועלות המגיעות מהם הנה, הראשון הוא להודיע כי השם יתברך שם חכמתו נגלית ביצירת הדברים הנמצאות אצלנו באופן שתעיר האדם לחקור בה ותביאם להשתוקק אל השגתה תשוקה נפלאה וזאת התשוקה הטבעית אשר שם הש"י באדם בזה האופן הוא הכלי להגיע אל שלימותו כמו שביארנו בספר שיר השירים ולזה אמר על צד המשל כי החכמה קורא לאנשים בקול גדול שיחקרו בה כי היא מבעת להם רוחה ומודעת אותם דבריה במה שיראו ממנה ודברים הנמצאים העלולות ממנה כי מהם נובעת החכמה האלהית אשר שמה אותם במה שהם עליו מהמציאות. הב' הוא להודיע כי מצד השגת החכמה יהיה האדם נשמר מהרעות כי תדבק בו ההשגחה האלהית לשמרו מהם ולזה לא יהיה לו להתאונן בבא פחדו ואדו כי אם מעצמו שלא השתדל לחקור בחכמה האלהית עם עוצם קריאתה לו והבאתה תשוקה נפלאה לחקור בה כמו שקדם. הג' הוא להודיע כי הדרך בהשגת הבינה היא אחר השלימות בחכמה והיה זה כן לפי שבהשגת הבינה יש מן הסכנה מה שלא יעלם לפי שלא יבאו בה בהקדמות מופתיות באופן האמת המגיע בלמודיות ולא ג"כ במופת ראיה כמו הענין בחכמה הטבעית אבל בהקדמות מפורסמות וכבר ימצא בהם הרבה ביאור לדבר והפכו ובזה יקרה הטעות אם מפני הקדמות הלקוחות בתחלת המחשבה אם מפני טעות הדמיון אם מפני שגדל האדם בדעות מגונות בזה הענין או למדם מאנשים מוטעים ויטה אליהם מצד הלמוד או המנהג או מפני התאוה שתביאהו לבחור הדעת אשר הוא יותר נאות לה לרוות צמאה והנה כאשר יקדים האדם העיון בחכמה לפי מה שראוי באופן שיהיה שלם בה הנה יעזר בה להשמר מהטעות אשר מפאת הענינים הנזכרים עם שהש"י על צד ההשגחה ישמרהו מהטעות ויישירהו אל הסדרים והדרכים המביאים אותו אל השגות העמוקות אשר בחכמה ההיא והנה מפני הקושי המגיע בהשגת זאת החכמה יצטרך לו עוד שיבקשנה ככסף וכמטמונים שיחפרו עליהם פה ופה עד שימצאום לכן צריך בזאת החכמה שלא יקצר מלקיטת כל ההקדמות המפורסמות אשר אפשר שיהיה מהם עזר בהשגת הדרוש אשר ירצה לחקור עליו ובזה הדרך ג"כ ישיג האמת בפילוסופיא המדינית כמו שזכרנו בביאורנו אלו הדברים במה שקדם. אמרה החכמה בני אל תשכח תורתך והיא תורת משה וקראה אותה תורתך לפי שהיא מסודרת מחכמת השם יתברך וישמור לכך מצות תורה ללמד אותם ולעמוד אותם על כונתם ומה שיש מהחכמה בענינים :

(רלב"ג)

[א] בְּנֵי תוֹרָתִי אֶל תִּשְׁכַּח וּמִצְוֹתַי יִצַר לְבָבְךָ :

מצודת דוד בני. אמר במקום ה' אתה ישראל החביב לי כבן לאב הנני מזהירך תורתִי אל תשכח : (מצודת דוד)

[ב] כִּי אֶרְךָ יָמִים וְשָׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ :

רס"י אורך ימים וגו'. ושלום יוסיפו לך. תורתִי ומלותִי: (רס"י)

מצודת דוד ושנות חיים. ר"ל שלום השקט ושלוה : ושלום יוסיפו לך. התורה והמצוות הם יוסיפו לך כי הם ילמדו עליך זכות : (מצודת דוד)

רלב"ג כי ארך. הם יוסיפו לך אורך ימים ושנות חיים ועל הקץ המובל לך לפי מערכת הכוכבים ובזה יוסיפו לך שלום וטוב על הטוב והשלום המסודר לך מהכוכבים לפי מה שנתן להם הש"י מהכח ביום הבראם כי ההשגחה האלהית תדבק באדם כשיתחכם בחכמת התורה ומצד זה יסור ממנו הרע המוגבל לו מצד הכוכבים ויהיה נוסף טוב על הטוב המסודר לו מהם : (רלב"ג)

[ג] חֶסֶד וְאֱמֶת אֶל יַעֲזֹבֶךָ קִשְׁרָם עַל גְּרִירוֹתֶיךָ כְּתָבָם עַל לִיחַ לְבָבְךָ :

מצודת דוד אל יעזבך. אל תהיה נעזב מהם כי אחוז בהם : קשרם. ר"ל בכל עת תהא מדבר במ חושב בענינם : (מצודת דוד)

מצודת ציון לוח. נסר והוא ענין מליצה ושאלה : (מצודת ציון)

רלב"ג חסד ואמת. מי שהוא אדון החסד והאמת אל יעזבך כי תמיד כדי שתבין עיניו להשגיח בך ולזה אני מצוה אותך שתקשור המצוות על גרגרותיך לדבר במ תמיד כדי שתבין ענינם ויהיה מצוייר בלבך תמיד : חסד ואמת. חסד הנושא והרצון בו אדון החסד והאמת : (רלב"ג)

[ד] וּמִצָּא חֵן וְשָׁכַל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם :

מצודת דוד ומצא חן. ובזה תמצא חן ותהיה ידוע למשכיל בשכל טוב בעיני וגו' : (מצודת דוד)

רלב"ג ומצא חן ושכל טוב. והנה אם תנהיג מעשיך לפי משפטי התורה תגיע למצוא חן בעיני אלהים ואדם כי הם כלולים משלימות המדות מה שימצא בו האדם חן בעיני האנשים ואם תעמוד כפי מה שאפשר על אופן החכמה שיש באלו המצות אז תמצא שכל טוב בעיני אלהים ואדם בכל מה שתחפוץ : אותו : (רלב"ג)

יח בַּטַח אֶל יְהוָה בְּכָל לִבְךָ וְאֶל בִּינְתֶךָ אֵל תִּשְׁעוּן :

רס"י בטח אל ה'. ופזר מעותיך לזקק לך רב ללמוד ממנו ואל בינתך אל תשען: (רס"י)

מצודת דוד אל תשען. אל תחשוב בודאי אצליח הואיל ונעשה הדבר בבניה כי הכל ביד ה' ולא ביד בינת אדם : (מצודת דוד)

רלב"ג בטח אל ה' בכל לבך. שים מגמתך בהשגתך בשם יתברך ולא תשען על בינתך לחשוב כמה שתחפוץ לעשותו מחמתך לומר כבר התבוננתי ועשיתי דברי בחכמה בדרך שאשיג המבוקש בלי ספק כי אז תסור ממך העזר שיהיה מגיע לך בזה מהש"י אם נשענת על בינתך כי רצון הש"י שיכירו האנשים המושגחים ממנו מה שישפע להם מהטוב מצד השגחתו ומי שהוא נשען על בינתו יחשוב שלא יצטרך לו בזה עזר אלהי, בכל דרכיך ומעשיך השתדל לדעת השם יתברך והמשל שכאשר תאכל תדע במאכל הש"י בהתבוננך עוצם חכמתו בבריאת זה המזון ובשומו בחי כח להשיב אותו אל עצם הנזון וכשתשגל תתבונן במה ששם השם ית' מהכח הנפלא בזרע לצייר כמו זאת היצירה הנפלאה ובזה תדבק תמיד בשם יתברך גם בעשותך הפעולות הגופיות וזה יהיה סבה שיישר הש"י אורחותיך מצד השגחתו הדבקה בך : (רלב"ג)

יט בְּכָל דְרָכֶיךָ דַּעְהוּ וְהוּא יִישֵׁר אַרְחֹתֶיךָ :

מצודת דוד בכל דרכיך. בכל ענייך דע את ה' ר"ל תן דעתך לחשוב לעשות מעשיך למען יבוא בדבר תועלת לקיים דבר ה' ואז הוא יוליכך באורח מישור ותצליח בה : (מצודת דוד)

יז אֵל תְּהִי חָכְם בְּעִינֶיךָ יִרְא אֶת יְהוָה וְסוּר מִרָע :

רס"י אל תהי חכם בעיניך. להיות מואס בדברי מוכיחך: (רס"י)

מצודת דוד אל תהי חכם בעיניך. להקל בדבר הנאסר לעשות גדר ושימור

בחושבך שאין חכם כמותך צריך גדר אלא ירא את ה' פן עם כל חכמתך תכשל : **וסור מרע**. הרחק מאד ועשה גדר : (מצודת דוד)

רלב"ג אל תהי חכם בעיניך. ותתרשל מפני זה מלחקור עוד בעניני החכמה כי זה ימנע ממך הרבה מהשלימות אשר אפשר לך לקנותו אך תמיד חשוב היותך חסר בחכמה ותהיה מפני זה חוקר בה תמיד ותוסיף על שלימותך שלימות. ירא את ה' תמיד מעבור על מצותיו וסור מרע במדות ובעיון ג"כ מצד היותך ירא את ה' זה ימנע מלהשתבש בהשגה בחכמה וזה שאם תשים השורש והעקר שהשם יתברך הוא נמצא באופן שתישיר אל זה התורה ושהוא משגית באישי האדם לפקוד אותם כל מעשיהם כמו שהתבאר זה בתורה הנה אז יסור ממך הטעות בהרבה מהפנות הגדולות בחכמה האלהית : (רלב"ג)

[ח] רפאות תהי לשךך ושקוי לעצמותיך :

רס"י רפאות תהי לשךך. החכמה, שךך כמו (סיר ו) שךך וזה טיבורך: ושקוי לעצמותיך. הוא המוח כענין שנאמר ומוח עצמותיו יסוקה (איוב כ"א):

מצודת דוד רפאות. ר"ל הגדר לא יזיק כי עוד יועיל ותהיה רפאות וכו' ר"ל יחזיק אותך בקיום המצות : (מצודת דוד)

מצודת ציון לשךך. הוא הטבור כמו שרךך אגן הסהר (ש"ה ו) : ושקוי. ר"ל המוח המשקה העצמות : (מצודת ציון)

רלב"ג רפאות תהי לשךך. הנה התורה היא מרפא לך מחולי המדות והדעות בעת שהתחלת לדרוך אל השלימות ותתחיל לקחת מזון ההשגות העיוניו והמשל בזה אל מה שיקח הולד מהמזון בעת היותו במעי אמו שיקחה דרך הטבור גם אחרי השלמך בחכמה היא שקוי לעצמותי למלא אותם מוח ואמר זה שלא תחשוב שאחרי השלמך בחכמה לא תצטרך אל התורה אחר שפרי התורה היא להעמיד האדם על השלימות מההשגות העיוניות כי באמת תמיד תצטרך לחקור בה וללכת במצותיו כי היא מוסיפה לך שלימות תמיד ועזיבתך אותה תהיה סבה להסיר ממך השלימות ולהפקדו כמו שהעצמות יצטרכו תמיד אל המוח אשר בתוכם להזין ממנו ואע"פ שכבר נשלמה הויתם באופן מה ובסורו מהם יפקד מהם מזונם ויפסדו ואפשר שאמר לזאת הסבה ג"כ אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' וסור מרע ר"ל שלא תחשוב כבר השגתי החכמה ואיני צריך עוד אל התורה שהיא מישרת אליה כי בודאי אתה צריך אליה תמיד ולזה ראוי שתירא את ה' לשמור מצותיו ובזה תסור מרע תמיד בדעות : **רפאות תהי לשךך**. הוא הטבור : (רלב"ג)

ט כָּבֵד אֶת יְהוָה מֵהוֹנָךְ וּמֵרֵאשִׁית כָּל תְּבוּאֹתֶיךָ :

רש"י מהונך. מכל מה שחננך אפי' מקול ערב (אל תקרי מהונך אלא מגרוך): ומראשית. אלו תרומות ומעשרות: (רש"י)

מצודת דוד מהונך. להפריש ממנו צדקה : ומראשית. לתת תרומות ומעשרות (מצודת דוד) :

רלב"ג כבד את ה' מהונך. כמו שצותה אותך התורה מראשית כל תבואת זרעך ופירותיך לתת המתנות הראויות לכהנים וללויים כי בזה תועלת נפלא להישיי אל שכל הטובות הם שופעו' מהשיי ועוד בזה תועלת להישיר ישראל להשגת החכמה והשלימות כי זה יהיה סבה לשלימות זה השבט בעיון ובחכמת התורה והם ילמדו זה את העם כאמרו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ואמר כי שפתי כהן ישמרו דעת והנה אם תעשה זה יתן השיי שכרך שיתברכו פירותיך עד שימלא אוצרותיך בר וגו' : (רלב"ג)

י וַיִּמְלְאוּ אֶסְמִיךָ שְׂבַע וְתִירוֹשׁ יִקְבִּיךָ יִפְרְצוּ :

מצודת דוד וימלאו. ר"ל לא תחסר כלום בעבור זה כי הברכה ישולח בהם ועוד תוסיף. ותירוש. היין אשר ביקבים יתרבו : (מצודת דוד)

מצודת ציון אסמיך. הם אוצרות התבואה כמו את הברכה באסמיך (דברים כ"ח) : יקביך. הם הבורות אשר היין יורד בהם וגם יקב חצב בו (ישעיה ה) : יפרצו. ענין התחזקות ברבוי כמו פרצו לרוב (דה"א ד) : (מצודת ציון)

רלב"ג וימלאו. עד שכבר ימלאו אוצריך בר וביקביך יהיה רבוי מהתירוש כמו שאמר בספר דברי הימים מהחל התרומה לבוא בית ה' אכול ושבוע והותר עד לרב כי ה' ברך את עמו והנה העיר בזה עוד לדבר אחר נמשך לכוונה הקודמת וזהו משלימות זה המאמר והרצון בזה היא מסלול ודרך לעמוד על החכמה אשר ביצירתם וזה כי אם יונח שאין שם פועל כמו שאמרו הפיקורוס וסיעתו הנה תסור החכמה מהדברים ולא יתכן לחקור דרך משל למה היה העין בזאת התמונה ובאלו המינים מהלחוויות וכן הענין בדבר דבר כי לא תתכן זאת החקירה אחר שהם יניחו שזה הענין היה במקרה אך כשנודי שיש בכאן פועל הוא השם יתברך הנה זה יכין לנו הדרך להשגת החכמה אשר ביציר' הדברים הנמצאים אשר לפי השיעור שנשיג ממנה יהיה דבקותינו בשם יתברך אשר מושכל כל אלו הדבריי הוא אצלו ומהמושכל אשר אצלו שפע מציאותם והנה כשתפליג לחקור

באלו הסבות היותר שלימות אם תהיה כוונתך תמיד לתת בו כבוד לה' ותשתדל מפני זה למצוא הסבות היותר שלימות שיראה בהם כבוד לשם יתברך הנה זה יהיה סבה למלאות אוצרות שכלך מקנין החכמה האמתית כי בזה תתישר לעמוד לפי מה שאפשר על עומק החכמה האלהית ששמה זכר דבר מאלו הדברים על מה שהם עליו הנה כשיקרה שיגיעו לך קצת רעות גופיות הנה זהו בהכרח על צד המוסר אחרי היותך מתהלך בחכמה ובתורה וזהו להסירך מקצת דעות מגונות התחלת להתישר אליהם או מפני עברך על קצת מצות התורה כי השם ית' ישגיח באוהביו להצילם מהרעות הגופיות לפי מה שביארנו בד' מספר מלחמות ה': (רלב"ג)

[יא] מוֹסֵר יְהוָה בְּנֵי אֵל תִּמְאָס וְאֵל תִּקְוֶה בְּתוֹכָחָתוֹ :

רס"י מוסר ה' בני אל תמאס. אם יצואו עליך יסורין יהיו חזיזין עליך: ואל תקוץ. מלשון קלתי בחיי (בראשית כז): (רס"י)

מצודת דוד מוסר. ואם בא לך מה' מוסר יסורים אל תמאס בהם אלא קבלם מאהבה : ואל תקוץ. כפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון תקוץ. ענין מאוס כמו קצתי בחיי (בראשית כז) : (מצודת ציון)

רלב"ג מוסר ה' בני אל תמאס. אל תמאס מוסר ה' כשיקרו לך קצת רעות גופיות ממנו באופן שזכרנו כי זה יהי' סבה למנוע ממך התועלת אשר בעבורו היה זה התוכחות ואל תמאס בתוכחתו כי הש"י יוכיח את אשר יאהב וגו': (רלב"ג)

[יב] כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהָב יְהוָה יוֹכִיחַ וּכְאֵב אֶת בְּנוֹ יִרְצֶה :

רס"י וכאב את בן ירצה. שרואה צננו להטיב לו ויפייסהו לאחר שמכהו בשצט כן יערב לך הטובה אחר המכה: (רס"י)

מצודת דוד יוכיח. לגלות אזנו ליישר דרכו : וכאב. וכמו האב אשר יכון בהכאה לרצות את בנו להיטיב דרכו ולא לנקום נקם : (מצודת דוד)

מצודת ציון ירצה. מלשון רצוי ופיוס : (מצודת ציון)

רלב"ג כי את אשר יאהב. כי השם ית' יוכיח את אשר יאהב וירצה להתנהג עמו כאב את הבן שייסר אותו לטוב לו וכאשר תעשה כן יגיע לך

מן התועלת מה שתפשפש במעשיך ובדעותיך עד שיתברר לך מה שנתישרת לחטא בו נאמרו ויגל אזנם למוסי' ויאמר כי ישובון מאון: (רלב"ג)

[יג] אֲשֶׁרִי אָדָם מְצָא חֲכָמָה וְאָדָם יִפִּיק תְּבוּנָה:

רש"י אֲשֶׁרִי אָדָם מְצָא חֲכָמָה וְאָדָם יִפִּיק תְּבוּנָה. סְלוּמַד חֲכָמָה עַד שְׁגוּרָה הֵיאֵה לְהוֹלִיא מִפִּיו: (רש"י)

מצודת דוד וְאָדָם. מוֹסֵב עַל אֲשֶׁרִי לֹמֵר אֲשֶׁרִי לְאָדָם אִם מוֹצִיא אֶת הַתְּבוּנָה מִן הַחֲכָמָה ר"ל מִבֵּין דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר : (מצודת דוד)

מצודת ציון יִפִּיק. יוֹצִיא כְּמוֹ וַיִּפִּיק רִצּוֹן (לְקַמֵּן ח) : (מצודת ציון)

רלב"ג אֲשֶׁרִי אָדָם מְצָא חֲכָמָה. כִּמָּה מֵאוֹשֵׁר הָאָדָם שִׁמְצָא חֲכָמוֹת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ דְּבָרִים לְפִי מָה שֶׁאֲפֹשֵׁר לוֹ וְאָדָם שִׁיוֹצִיא מִלְּבוֹ תְּבוּנָה בְּדַרְכֵים הַנּוֹכְרִים בְּמָה שֶׁקָּדָם: יִפִּיק. יוֹצִיא: (רלב"ג)

[יד] כִּי טוֹב סִחָרָה מִסָּחָר כְּסָף וּמִחָרוֹץ תְּבוּאָתָה:

רש"י כִּי טוֹב סִחָרָה מִסָּחָר כְּסָף. כָּל חֲלוּפִין שְׂאֵדָם מִחֲלוּפֵי צְסָחֹרָה זֶה נוֹטֵל זֶה וְזֶה נוֹטֵל זֶה אֲבָל הָאוֹמֵר לְחַזְבִּירוֹ שֶׁנָּה לִי פִרְקָךְ וְאֲנִי אֲשָׁנָה לְךָ פִּרְקִי נִמְלָאוּ שְׁנֵיהֶם צִיד כָּל אֶחָד וְאֶחָד: חֲרוֹץ. מִיֵּן זֶה־בֵּ הוּא: (רש"י)

מצודת דוד כִּי טוֹב. מִסָּחָר הַחֲכָמָה מִמִּסָּחָר הַכֶּסֶף כִּי מִי שֶׁנוֹטֵל מִחִיר הַכֶּסֶף לֹא יִשָּׂאֵר הַכֶּסֶף בִּידוֹ וְלֹא הַמִּחִיר בִּיד הָאֲחֵר וְלֹא כֵן בְּדָבָר הַחֲכָמָה כִּי אֶת מִי שֶׁלּוֹמֵד עִם אֲחֵר חֲכָמָה אֲחַת בְּמִחִיר לְמוֹד חֲכָמָה אֲחֵרָת א"כ שְׁנֵיהֶם בִּיד כָּל אֶחָד וְאֶחָד: תְּבוּאָתָה. פְּרִי הַחֲכָמָה וְר"ל מָה שֶׁהֵבִין מִדַּעְתּוֹ מִתּוֹךְ דָּבָר הַחֲכָמָה שֶׁלְּמַד הֵנָּה טוֹבָה הֵיאֵה מִחָרוֹץ : (מצודת דוד)

מצודת ציון וּמִחָרוֹץ. הֵיאֵה הַזֶּה־בֵּ הַטוֹב כְּמוֹ בִּירְקָרְק חֲרוֹץ (תְּהֵלִים סח) : (מצודת ציון)

רלב"ג כִּי טוֹב סִחָרָה. כִּי הַהִשְׁתַּדְּלוֹת לְבַקֵּשׁ אוֹתָהּ הוּא טוֹב לְאִין שִׁיעוֹר מֵהִשְׁתַּדְּלוֹת לְבַקֵּשׁת הַכֶּסֶף אֲשֶׁר בּוֹ תוֹעֵלֶת מָה לְהַעֲמִיד חַיִּי הַגּוֹף וּפְרִיָּה יִקָּר מִזֶּה־בֵּ: כִּי טוֹב סִחָרָה מִסָּחָר כְּסָף. הֵנָּה הַסּוֹחֵר הוּא הַמִּסְבֵּב בְּאַרְצוֹת לְבַקֵּשׁ דָּבָר הַסּוֹחֵרִי שִׁירְצָה לְקַנּוֹת וְלִזְהָ אֵמֵר כִּי טוֹב לְסַבֵּב וְלִשׁוֹטֵט בְּעֵבוֹר בְּקִשְׁת הַחֲכָמָה וְהַתְּבוּנִי יוֹתֵר מִסְּבוֹב עַל בְּקִשְׁת הַכֶּסֶף: (רלב"ג)

[\[טו\]](#) יְקָרָה הִיא (מפניים) מְפַנֵּינִים וְכָל חֲפָצֶיךָ לֹא יִשּׁוּ בָּהּ :

רס"י וְכָל חֲפָצֶיךָ. כָּל חַמְדוֹתֶיךָ: לֹא יִשּׁוּ בָּהּ. לֹא יִהְיוּ סְוִין בְּסוּוִיָּה וּדְמִיָּהוּ
צְלָמִיָּה: (רס"י)

מצודת דוד יְקָרָה. חֲשׁוּבָה הִיא מְפַנֵּינִים הֵם הַמְרַגְלִיּוֹת : וְכָל חֲפָצֶיךָ. כָּל
הַדְּבָרִים שֶׁאֵתָּה חֲפֵץ וְרוּצָה בָּהֶם לֹא יִהְיוּ שׁוִין בְּסוּוִיָּה : (מצודת דוד)

מצודת ציון מפנינים. הֵם הַמְרַגְלִיּוֹת : (מצודת ציון)

רלב"ג יְקָרָה הִיא מְפַנֵּינִים וְכָל חֲפָצֶיךָ וְגו'. הִנֵּה הִיא יְקָרָה מְכַל
הַמְרַגְלִיּוֹת וּבְכָלֵל הִנֵּה כָּל חֲפָצֵי הָאָדָם לֹא יִשּׁוּ בָּהּ וְהַרְצוֹן בְּחֲפָצֵי הָאָדָם
הַדְּבָרִים הָאֲחֵרִים אֲשֶׁר יִשְׁתַּוֶּקֶק הָאָדָם כִּי כָּל אֱלוֹ הַחֲפָצִים הֵם כֹּאִין נִגְדָה
וְאִפְשָׁר שִׁישׁוּב זֶה אֶל הַתּוֹרָה וְהוּא הַנְּכוּן יוֹתֵר וִירְצָה כִּי מֵאוֹשֵׁר מֵאֵד מִי
שִׁימְצֵא הַחֲכָמָה הַנִּרְמָזֶת בְּתוֹרָה וְאָדָם שִׁיּוֹצִיא מִמֶּנָּה הַתְּבוּנָה הַנִּרְמָזֶת
בָּהּ כִּי הַכֹּל נִרְמָז בְּתוֹרָה כְּמוֹ שֶׁבִיאָרְנוּ בְּבִיאוֹרֵינוּ לְדַבְרֵי הַתּוֹרָה : (רלב"ג)

[\[טז\]](#) אֲרָךְ יָמִים בְּיַמִּינָהּ בְּשִׁמְאוּלָּהּ עֲשֶׂר וְכָבוֹד :

רס"י בְּיַמִּינָהּ. לְמִימֵינוּם זֶה וְעוֹסְקִים זֶה לְשִׁמָּה אֲרוּךְ יָמִים וְכ"ס עוֹשֶׁר
וְכָבוֹד וְלְמִשְׁמַאִילִים זֶה עוֹסְקִים זֶה שְׁלָל לְשִׁמָּה מ"מ עוֹשֶׁר וְכָבוֹד יָס:
(רס"י)

מצודת דוד אֲרוּךְ יָמִים. ר"ל עַל יְדָה יִשִּׁיג אֲרוּךְ יָמִים וְעוֹשֶׁר וְכָבוֹד, וְרִז"ל
אָמְרוּ לְמִימֵינוּם בָּהּ לְעוֹסֵק לְשִׁמָּה הִיא לוֹ לְאֲרוּךְ יָמִים וְכ"ס עוֹשֶׁר וְכָבוֹד
אֲבָל לְמִשְׁמַאִילִים בָּהּ לְעוֹסְקִים שֶׁלֹּא לְשִׁמָּה עֲכ"ז יִהְיֶה עוֹשֶׁר וְכָבוֹד :
(מצודת דוד)

רלב"ג אֲרוּךְ יָמִים בְּיַמִּינָהּ בְּשִׁמְאוּלָּהּ עוֹשֶׁר וְכָבוֹד. הִנֵּה בְּיַמִּין הַתּוֹרָה יִהְיֶה
אֲרוּךְ יָמִים ר"ל הַשְּׁגַת הַחַיִּים הַנִּצְחִיִּים כִּי זֶהוּ פְרִיָּה וְלִזֶּה יִיחַס זֶה אֶל
יַמִּינָהּ וְזֶה יִהְיֶה בְּמָה שִׁישִׁיג בָּהּ מִן הַחֲכָמָה וְהַתְּבוּנָה וְהִנֵּה עַל הַכוּוֹנָה
הַשְּׁנִית יִשִּׁיג בָּהּ עוֹשֶׁר וְכָבוֹד כִּי מִצַּד הַהִשְׁגָּחָה הָאֱלֹהִית שֶׁתִּדְבֵּק בְּאָדָם
בְּעִבּוּרָה יִמְשָׁכוּ לוֹ ג"כ טוֹבוֹת גּוֹפִיּוֹת כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאָר בְּתוֹרָה וּבִיאָרְנוּהוּ עוֹד
בְּמֵאמֶר הַד' מִסְפָּר מִלְּחָמוֹת ה' : (רלב"ג)

[\[יז\]](#) דְרָכֶיךָ דְרָכֶיךָ נָעִם וְכָל נְתִיבוֹתֶיךָ שְׁלוֹם :

מצודת דוד דְרָכֶיךָ נָעִם. ר"ל לֹא יִבּוֹא בְשׁוֹם צַד מְכַשׁוֹל בְּדַבָּר קִיּוֹם דְּבָרֵי

התורה : וכל וגו'. כפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

רלב"ג דרכיה דרכי נועם. הנה דרכי התורה הם דרכים שינעמו וימתקו מאד לאדם כי לא העמיסה על האדם שום מעמס יקשה לו אבל כל מה שבה מן המצות והאזהרות הם דברים ערבים ורצויים בעצמותם לא כנימוסי הגוים שהיו מעמיסים בהם דברים קשים גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם וכל נתיבות התורה הם שלום לגוף לנפש כמו שהתבאר מדברינו בדברי התורה כי כלם ישירו אל בריאות הגוף ובריאות הנפש הנה התורה היא עץ חיים לאשר הם מחזיקים בה לשמור ולעשות ולחקור בעניניה וכאופן החכמה אשר יישירו אליה וסומכי התורה שמחזיקים אותה לעמוד על הסבות בדבריה הוא מאושר כי מזה הצד יתיישר לעמוד על כוונותיה לא שיקל בעניניה ויעבור בהם כעברו על ספרי קורות הימים אשר יגידו איש לאיש אך יחקור על כל פנים לתמוך אותה כדי שיעמוד על כוונותיה כאילו תאמר שיעמיק לעמוד על דבר דבר ממנה למה היה בתאר כך ולמה נסמך זה המאמר לזה המאמר כי בזה האופן ימצא בה ויפיק ממנה תבונה לפי ששבח החכמה והתבונה והדעת באר עתה אי זה דבר מהם ומפני מה ראוי לשבחם ואמר ה' בחכמה וגו' (רלב"ג) :

[יח] עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר :

רס"י למחזיקים בה. לאוחזים בה כמו ויטלה ידו ויחזק בו (שמות 7): ותומכיה מאושר. המתקרבים לה וכן כל לשון תמיכה שצספר זה שהוא אוחז בה: (רס"י)

מצודת דוד למחזיקים בה. להאוחזים בה היא להם לעץ חיים כי בעבורה ישיג החיים. ותומכיה. התומך אותה בגדרים וסייגים הוא משובח : (מצודת דוד)

מצודת ציון מאושר. משובח כמו אשרי האיש (שם א) : (מצודת ציון)

[יט] יהוה בְּחֻמָּה יִסֵּד אֶרֶץ כּוֹנֵן שְׁמַיִם בְּתַבּוּנָה :

רס"י ה' בחכמה יסד ארץ. ע"פ התורה והיא התורה והיא התבונה והוא הדעת ואחר שכל העולם נברא בהם לכך: (רס"י)

מצודת דוד בחכמה. באמצעות חכמת התורה ברא העולם : בתבונה. תבונת התורה : (מצודת דוד)

רלב"ג ה' **בחכמה יסד ארץ**. ואמר כי בחכמה יסד הש"י הארץ וזה היסוד הוא מה שהשריש ושם בטבע הנמצאות הטבעיות אשר המציא בארץ והנה בחכמה הש"י שמע מציאותם ביום הבראם ונתיסד עניני ומה שיושג לאדם מפני החקירה בהם יקרא חכמה כי כל מה שבהם שמתחדש מסבות עצמיות ומתיחסות כאלו תאמר שהחם יחמם ושהאדם יולידו האדם ובתבונ' יכונן שמים על מה שהם עליו מהמרחק ממנו ומגודל הכוכבים אשר יניעום ומחלוף תמונות הגלגלי אשר יניעו הכוכב וחילופי התנועות באורך וברוחב עד שיתחדשו מזה חלופים רבים כתנועת הכוכב הנראית לנו ויתחדשו מפני זה ממנו פעולות מתחלפות בזה העולם השפל כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות ה' והנה יקרא זה הענין תבונה לפי שמה שיתחדש בהם איננו מתחדש בדמיון מה שהתחדש מן הסבות העצמיות או המתיחסות כי הם יחממו ואין בהם חום ויקררו ואין בהם קור וכן הענין בשאר מה שישפע מהם ואולם מה שהמציא השם ית' מהבקע התהומות ושירעפו השחקים על אשר לו מבוא גדול בקיום זה העולם השפל כי זה מה שאי אפשר עמידת הצמחים והב"ח מזולתו וכי ג"כ יהיה השווי נשמר ביסוד המים עם שאר היסודות המקבילים לו הנה היה חדוש זה הענין בדעות השם ית' וההשגה בו היא קרובה אל המושכלות הראשונות וזה כי האיד הלח כשיתהוה כבטן הארץ וימנעהו מונע מעלות ויצטרך לרדת יתעבה מפני זה וישוב מים או כשיעלה ויפגוש המקום הקר הנה הקרירות יעבה אותו ויתהוה ממנו מים הנה מה שזה דרכו יקרא דעת ואחרי שהענין הוא כן ר"ל שאלו הדברים נשפעו מחכמת השם יתברך בינתו ודעתו בזה האופן הנה האדם בעמדו על מה שאפשר לו להשיג מאלו הדברים ידבק בחכמת השם ובינתו ודעתו לפי מה שאפשר :

כ **בְּדַעְתּוֹ** **תְּהוֹמוֹת** **נִבְקָעוּ** **וַיִּשְׁחָקוּם** **וַיִּרְעְפוּ** **טל** :
רס"י **ירעפו** **כמו** **יטיפו** **(רס"י)**

מצודת דוד **בדעתו**. בדעת התורה נבקעו תהומותיהם המעיינות הנובעים מתחת : **ושחקים**. מוסב על בדעתו לומר בדעת התורה יטיפו השמים טל :
(מצודת דוד)

מצודת ציון **ירעפו**. יטיפו כמו יערוף כמטר לקחי (דברים לג) : **(מצודת ציון)**

רלב"ג **בדעתו תהומות נבקעו**. כי בעבור דעת האדם החכמה והתבונה הזאת נבקעו תהומות מלמטה נובעות מהם אלו הידיעות ומלמעלה ג"כ ירעפו טל ישפעו בו אלו הידיעות והנה רמז במה שישפע מלמטה יהיו נובעות אלו הידיעות אל הדברים הטבעיים המוחשים אלינו אשר יעירו אותנו על החכמה והתבונה הזאת ובמה שישפע לנו מלמעלה רמז אל

השפע שישפע לנו מהש"י להשיג אל הידיעות באמצעות השכל הפועל והמשיל השפע ההוא לטל לא לגשם כי הטל מתפשט בכל האויר אינו יורד טפין טפין כמו המטר וכן השפע הזה מגיע בכל המקומות שיהיו נאותים לקבלו יחד לא במקום זולת מקום : (רלב"ג)

{כא} בְּנֵי אֵל יִלְזוּ מֵעֵינֶיךָ נֹצַר תִּשְׁפָּה וּמִזְמָה :

רש"י אל ילזו מעיניך. אל יתעקמו מנגד עיניך להסירם מכנגדך: (רש"י)

מצודת דוד אל ילזו. הואיל וחשובה היא כ"כ מהראוי שאל יסורו מנגד עיניך : נצור תושיה ומזמה. ר"ל שמור התורה במעשה ובמחשבה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ילזו. ענין הטיה והסרה : (מצודת ציון)

רלב"ג בני אל ילזו. אל יסורו מעיניך החכמה והתבונה אך שמרם תמיד שמור הנימוס המושכל שהגיע לך בזה ושמור ג"כ המחשבה שהביאה אותך להשגתו כדי שתדע תמיד האמת בדרכיו ויהיו החכמה והתבונה חיים לנפשך כי הם בעצמם הם השכל הנקנה הנשאר מהאדם אחר המות כמו שביארנו בראשון מסמ"י ובהם תמצא חן בדבריך עם האנשים הנה בסבתם תדבק בך ההשגחה האלהית עד שלא תכשל בלכתך בדרך : (רלב"ג)

{כב} וַיְהִיו חַיִּים לְנַפְשָׁךְ וְחַן לְגִרְגָּתֶיךָ :

רש"י ויהיו חיים לנפשך. שהרי עץ חיים הוא: וכן לגרגרותיך. שהרי זה שזחה האמור למעלה וענקים לגרגרותיך: (רש"י)

מצודת דוד ויהיו. שמירת המעשה והמחשבה יהיו סיבה להביא חיים לנפשך ולהלביש צוארך בהן : (מצודת דוד)

{כג} אֶז תִּלְךָ לְבָטַח דְרָכָךְ וְרִגְלָךְ לֹא תִגְוֶף :

רש"י לא תגוף. לשון כשלון ארופי"ר בלע"ז וכן פן תגוף באזן (תהלים לא) וכן בטרם יתנגפו רגליכם (ירמיה יב) וכן ונגפו אשה הרה (שמות כא): (רש"י)

מצודת דוד אז. כשתהיה נשמר במעשה ובמחשבה אז תלך לבטח בדרכיך

כי אין מחריד : לא תגוף. לא תכה באבני מכשול המושלכים בדרך ר"ל
לא תאונה אליך רעה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תגוף. ענין הכאה כמו פן תגוף באבן רגליך (תהלים צא) :
(מצודת ציון)

[כד] אם תשכב לא תפחד ושכבת וערבה שנתך :

רש"י ושכבת וערבה שנתך. ותנעם שנתך כשתיסן שלא תירא מפחד
פתאום: (רש"י)

מצודת דוד וערבה שנתך. כדרך הישן בוטח מבלי פחד : (מצודת דוד)

מצודת ציון וערבה. ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג') : (מצודת ציון)

רלב"ג אם תשכב. גם בהיותך בדרך לא תפחד שם מחיה רעה ומן
הלסטים אך תשכב ותערב לך שנתך : (רלב"ג)

[כה] אל תירא מפחד פתאום ומשאת רשעים כי תבא :

רש"י ומשואת. כשתצוא על הרשעים: (רש"י)

מצודת דוד אל תירא. כי לא תבא אליך : כי תבא. כאשר תבא חשכת
הרשעים לא תירא מזה כי לא תגע בדך לרעה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ומשואת. ענין חושך כמו אמש שואה ומשואה (איוב לא) :
(מצודת ציון)

רלב"ג אל תירא מפחד. הרעות הגדולות המשחיתות פתאום ולא משואת
רשעים כי תבא : (רלב"ג)

[כו] כי יהנה יהיה בכסלך ושמר רגלך מלקד :

רש"י כי ה' יהיה בכסלך. במצטחק, ד"א בדברים שאתה כסיל בהן כך
מלאתי בירוסלמי: (רש"י)

מצודת דוד **בכסלך**. במה שתבטח ותקוה אליו והוא ישמור רגלך מן
הלכידה (מצודת דוד) :

מצודת ציון **בכסלך**. ענין בטחון ותקוה כמו אשר יקוט כסלו (שם ח') :
(מצודת ציון)

רלבי"ג **כי ה' יהיה**. במה שתבטח בו ותקוה ממנו וישגיח בך מהלכד באלו
הרעות ואחר זה הזהיר עוד ואמר אל תמנע טוב מבעליו ממי שהוא ראוי
לו בהיות כח בידך לעשות זה הטוב וזאת אזהרה כוללת בעיון ובדברים
המדיניים אם בעיון הזהירו שלא למנוע למודו מהבא ללמי הראוי לכך
לפי מה שיש מן הספק בידו וכאשר יבא לבקש ממך הטוב הזה לא תענה
אותו על זה בשתאמר לו לך ושוב ומחר אתן ויש אתך אך תן לו זה תכף
אחר שיש אתך והוא ראוי לזה: **בכסלך**. בתקותך: (רלבי"ג)

[כז] אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל (ידיד) ידך לעשות:

רס"י אל תמנע טוב מבעליו. אם ראית חזירך חפץ להטיב לעניים אל
תמנעהו: זהו לאל ידך. להחילו, ד"א אל תמנע טוב מבעליו, אל
תמנע לדיקה מן העני, זהו לאל ידך לעשות לדיקה שמה יבוא יום ואין
לאל ידך: (רס"י)

מצודת דוד **מבעליו**. מבעל הטובה ר"ל ממי שבא לקבל הטובה : **בהיות**.
בעת היות כח בידך לעשות הטובה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **לאל**. ענין כח ואמצות : (מצודת ציון)

[כח] אל תאמר (לרעיד) לרעה לך ושוב ומחר אתן ויש אתך:

רס"י וכן אל תאמר לרעה. לעני: ויש אתך. מה שתתן לו, ורבותינו פירשו
לך ושוב על שכר שכיר: (רס"י)

מצודת דוד **לרעה**. המבקש הטובה : **לך ושוב**. לך היום ושוב למחר ואז
אתן את שאלתך : **יש אתך**. דבר הטוב יש עמך ותוכל לתת מיד : (מצודת
דוד)

[כט] אל תחרש על רעה רעה והוא יושב לבטח אתך:

רָשׁוּי אַל תַּחֲרוֹץ עַל רַעַךְ. אַל תַּחֲסוּב וְאִינוּ זֶה מִמַּשְׁמַעוֹת חֲרִיקָה מֵה דַרְךְ
הַחֲרוֹץ מִכִּין מִקּוֹם לְזִמְן הַזְרִיעָה אֲף הַחֲסוּב רַעַה מִכִּין מִקּוֹם תַּחֲבֹלוֹת
בְּלָבוּ אֵיךְ יַעֲמוֹד וַיַּעֲסָנָה: (מַצּוֹדֵת רָשׁוּי)

מַצּוֹדֵת דוּד וְהוּא. הֲלֵא הוּא יוֹשֵׁב אֶתְךָ לִבְטַח רִ"ל בּוֹטַח בְּךָ כְּאִישׁ עַל רַעְהוּ
וְלִמָּה תַּחֲשׁוּב עֲלָיו רַעַה : (מַצּוֹדֵת דוּד)

מַצּוֹדֵת צִיּוֹן תַּחֲרוֹשׁ. עֲנִין מַחֲשָׁבָה כְּמוֹ חוֹרְשֵׁי אֹן (שֵׁם ד') : (מַצּוֹדֵת צִיּוֹן)

רַלְבִּי"ג אֵל תַּחֲרוֹשׁ. אֵל תַּחֲשׁוּב וְתַשְׁתַּדֵּל לְהַבִּיא עַל רַעַךְ רַעַה וְהוּא יוֹשֵׁב
לִבְטַח אֶתְךָ כִּי זֶה מַגּוֹנָה מֵאֲד: (רַלְבִּי"ג)

[ל] אֵל (תַּרְוֹב) תַּרְיֵב עִם אָדָם חֲנָם אִם לֹא גְמָלְךָ רַעַה:

רָשׁוּי אַל תִּרְיֵב עִם אָדָם. לְהַתְלוֹן עֲלָיו: אִם לֹא גִמְלַךְ רַעַה. שְׁעִזֵּר עַל
הַמְלוֹה הַכְתּוּבָה בַּתּוֹרָה וְאִהְבַת לְרַעַךְ כְּמוֹךְ (וַיִּקְרָא יֵט) וּמִי שֶׁהוּא רָשָׁע
רָשָׁאִי אַתָּה לְסוֹנְאוֹ: (מַצּוֹדֵת רָשׁוּי)

מַצּוֹדֵת דוּד גִּמְלַךְ רַעַה. גַּם תַּחֲלִילַת הַמַּעֲשֶׂה נִקְרָא בַּמִּקְרָא בַלְשׁוֹן גַּמּוּל וְכֵן
וְאִם גּוֹמְלִים אֶתְּךָ עֲלָי (יּוֹאֵל ד') : (מַצּוֹדֵת דוּד)

רַלְבִּי"ג אֵל תִּרְיֵב עִם אָדָם חֲנָם. אִם לֹא גִמְלַךְ רַעַה כִּי זֶה מַגּוֹנָה מֵאֲד
לְהַתְרַעֵם עַל הָאָדָם וְלְהַרְיֵב עִמּוֹ בְּזוּלַת סַבָּה: (רַלְבִּי"ג)

[לא] אֵל תִּקְנָא בְּאִישׁ חֲמָס וְאַל תִּתְבַּחַר בְּכָל דְּרָכָיו:

רָשׁוּי אַל תִּקְנָא בְּאִישׁ חֲמָס. לַעֲשׂוֹת כְּמַעֲשָׂיו אִם תִּרְאֶהוּ מַלְלִית: (מַצּוֹדֵת רָשׁוּי)

מַצּוֹדֵת דוּד בְּאִישׁ חֲמָס. בְּהַצְלַחַת אִישׁ חֲמָס : (מַצּוֹדֵת דוּד)

רַלְבִּי"ג אֵל תִּקְנָא בְּאִישׁ חֲמָס. לְהַתְּאוּוֹת וּלְחַמּוֹד וּלְעֲשׂוֹת כְּמוֹהוּ לְחַמוֹס
הָאֲנָשִׁים וְלֹא תִבְחַר בְּשׁוֹם דַּרְךְ מִדְּרָכָיו כִּי זֶה יִבְיַאךָ לְחַטּוֹא בְּמָה שֶׁהוּא
חוֹטָא וְהַמְשַׁל כִּי אִישׁ חֲמָס יִשְׁלַח מִנְחָה גְדוּלָה לְמֶלֶךְ אוֹ לְשֵׁר וַיִּכְבְּדוּהוּ
וְאִם יִרְצֶה הָאָדָם לַעֲשׂוֹת כֵּן לֹא יִמְצָא לוֹ וַיִּצְטַרֵּךְ לוֹ לַעֲשׂוֹק וּלְחַמוֹס
הָאֲנָשִׁי וְכֵן הָעֲנִין בְּשֵׁר דְּרָכָיו אֲשֶׁר הֵם לוֹ מִפְּנֵי הַיּוֹתוֹ אִישׁ חֲמָס כִּי
מִתּוֹעֵב אֵל הַשֵּׁם יִתְבַּרֵּךְ הָאִישׁ הָעֵקֶשׁ רוּצָה לוֹמֵר הַבְּלַתִּי יִשֵּׁר וְהַהֲפֵךְ
בְּיִשְׂרָיִם כִּי הוּא דָּבֵק בְּהֵם: (רַלְבִּי"ג)

[לב] כִּי תֹעֵצֶת נְלוֹז יְהוָה נְלוֹז וְאֵת יִשְׂרָאֵל סוֹדוֹ :

רש"י כי תועצת ה' נלוז. מעוות בדרכיו: ואת ישרים סודו. ועם ישרים סודו: (רש"י)

מצודת דוד נלוז. הסר והנוטה מדרך הישר : ואת. עם ישרים מעמיק סוד עצתו מאהבתו אותם וכמ"ש וה' אמר המכסה אני מאברהם וכו' (בראשית יח) : (מצודת דוד)

מצודת ציון נלוז. הנוטה מדרך הישר : (מצודת ציון)

רלב"ג נלוז. הוא הטועה מהדרך הראויה : (רלב"ג)

[לג] מֵאֵרֶת יְהוָה בְּבַיִת רָשָׁע וַיְנַהֵ צְדִיקִים יְבָרַךְ :

מצודת דוד מארת ה'. ר"ל העושר אשר בבית הרשע קללת ה' היא כי שמורה לרעתו ותחשב אי"כ לקללה : יברך. מוסב על ה' לומר שהוא יברך את אשר בנוה הצדיקים ר"ל לברכה תחשב כי ישפיעו מטובם לדל ויקבלו גמול (מצודת דוד)

מצודת ציון מארת. מלשון ארור : ונוה. מדור כמו נוה איתן (ירמיה מט) : (מצודת ציון)

רלב"ג מארת. קללת השם תמצא בבית רשע והוא יברך נוה צדיקים והנה אמר רשע בלשון יחיד לפי שהקללה לא יחייב שתמשך לכל הרשעים ולזה פעמים רבות רשע וטוב לו ברכת השי"י היה בבית כל הצדיקים הראוים לה והם אשר תדבק בהם ההשגחה האלהית כמו שביארנו הסבה בכל זה בד' מספר מ"י : (רלב"ג)

[לד] אִם לְלָצִים הוּא יִלְיָץ (וּלְעֲנִיִּים) יִתֵּן חֵן :

רש"י אם ללצים. אדם נמשך אחריהם לסוף אף הוא יהיה לץ עמהם: ולעניים יתן חן. אם לעניים יתחזר סוף שיתנו מעשיו חן בעיניהם של בריות: (רש"י)

מצודת דוד אם ללצים. ר"ל לכל אחד משלם גמול במדה שמדד אם ללצים

המלעיגים בבני אדם יסבב סיבה אשר יתלוצצו בהם בבוא יום אידם :
ולענוים. אשר הם שפלי הרוח ומכבדים כל אדם יתן חנם בעיני הכל
ויכבדו להם : (מצודת דוד)

רלב"ג **אם ללצים.** הנה ללצים המתלוצצים ומלעיגים על האנשים הש"י
יסבב שאחרים ילעיגו עליהם בבוא אידם ואולם לענוים המכבדים
לאנשים שפלים עצמם יתן הש"י חן להם בעיני האנשים : (רלב"ג)

{לה} כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון :

רס"י כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון. לעצמו מפריש קלון
לחלקו: (רס"י)

מצודת דוד **ינחלו.** נוחלים לעצמם הכבוד : **מרים.** כל אחד מפריש הקלון
לחלקו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מרים.** מלשון תרומה והפרשה : **קלון.** בזיון והוא מלשון קלוי
באש (ויקרא ב) כי בעבור הבזיון יתאדם הפנים כאלו נקלה באש, או הוא
מלשון קלות : (מצודת ציון)

רלב"ג **כבוד חכמים ינחלו.** כי יכבדום האנשים וכל אחד מהכסילים
מגביה קלון לו או אמר על צד ההפלה כי עוצם הקלון שינחלו מפני
סכלותם הוא מפריש ומסיר אותם מהמקום שהוא נכרים בו : **כבוד.**
מרים קלון, הקלון מסיר אותם או ירצה בו שכל אחד מהכסילים מרים
ומגביה הקלון עליו מצד סכלותו : (רלב"ג)

משלי פרק-ד

{א} שמעו בני מוסר אב והקשיבו לדעת בינה :

רס"י שמעו בני מוסר אב. הקצ"ה: (רס"י)

מצודת דוד **שמעו בני.** אתם בני אל חי שמעו למוסר האב שבשמים
המייסר על הבינה והקשיבו לדעת אותה : (מצודת דוד)

מצודת ציון והקשיבו. ענין שמיעה והאזנה : (מצודת ציון)

רלב"ג שמעו בניס מוסר. השם יתברך שהוא אביכם והנה זה המוסר הוא תורתו שנתן לישראל והקשיבו ושמעו אותה כדי שתדעו בינה כי הוא יישיר אתכם אל הבינה כמו שזכרנו ר"ל כי התורה תישיר בהרבה מדבריה לידיעת הבינה כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה: (רלב"ג)

[ב] כִּי לָקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אֶל תַּעֲזֹבוּ:

רפ"י נתתי לכם. הנביא מתנבא ומדבר בשליחותו של הקב"ה והרי הוא כפיו: (רפ"י)

מצודת דוד **כי לקח טוב.** וכה יאמר במוסרו הלא נתתי לכם למוד טוב ומחוכם אל תעזבו את התורה ההוא : (מצודת דוד)

רלב"ג **כי לקח טוב.** כי כבר נתתי לכם קנין טוב אל תעזבו את התורה שנתתי לכם הנה אלה דברי הש"י ר"ל שאמרם בלשון כאילו הש"י ידבר: (רלב"ג)

[ג] כִּי בֶן הָיִיתִי לְאָבִי רַךְ וְיָחִיד לְפָנַי אִמִּי:

רפ"י **כי בן הייתי לאבי.** אם תאמר שלמה היה שונא את הבריות שהזהיר על הגזל ועל העריות דבר שנפשו של אדם מתאוה להם לכך נאמר כי בן הייתי וגו' רך ויחיד וגו' שהיה אוהב אותי יותר: (רפ"י)

מצודת דוד **כי בן.** אמר שלמה אל תחשבו שאני שונא את הבריות ולזה אני מזהירכם מן הדברים שנפשו של אדם חומדתן אל תאמרו כן כי הלא בן אהוב הייתי לאבי ומעונג ויחיד לאמי : (מצודת דוד)

מצודת ציון **רך.** מעונג : (מצודת ציון)

רלב"ג **ואח"כ אמר שלמה, כי בן הייתי לאבי.** הנה הייתי בן לאבי ורמז בזה לעם ישראל שהוא בן לש"י היותו נער ורך כשאמר לו הש"י אלו הדברים והייתי אז יחיד לפני אמי כי אומה אחרת לא קבלה התורה זולתי וזה היה בעת קטנותי בצאתי ממצרים כי במעט זמן העתיקני הש"י לאמונתו ולזאת הסבה אמר ג"כ לפי הנמשל הנביא זכרתי לך חסד נעורידך ואמר לפני אמי לפי המשל והוא ג"כ לפי הנמשל רמז אל השכל הפועל אשר באמצעותו השפיע הש"י התורה לישראל ובאמצעותו הגיעה

[ד] וַיִּרְנֵי וַיֹּאמֶר לִי יִתְמָךְ דְּבָרֵי לִבִּי שְׁמֹר מִצְוֹתַי וְחַיֵּה:

רפ"י ויורני. על כך ויוכיחני ויאמר לי יתמך דברי לבך. ולפי שהוכיחני בדברים אלו לכך אני מזהירכם על כך (רבי יוסף קר"א), ד"א כי בן הייתי לאבי, הנביא אומר בן הייתי להקב"ה שהקרה רוחו עלי, ומלינו שקראו הקב"ה לשלמה בן שנאמר אני אהיה לו לאב וגו' (סמואל ב ז): כך ויחיד לפני אמי. לאומתי אני נבחר וחזיב כבן כך ויחיד לכך ויורני אבי: (רפ"י)

מצודת דוד ויורני. ועם כל אהבתו אלי למדני הדברים האלה ואמר לי דברי תוכחתי יסעדו לבך למען תשאר עומד ביראת ה': **שמור מצותי**. המצוה אשר אני דובר אליך בשם ה': **וחיה**. בשמירתם תשיג החיים: (מצודת דוד)

מצודת ציון ויורני. ענין למוד כמו את מי יורה דעה (ישעיה כ"ח): (מצודת ציון)

רלבי"ג ויורני. אז הש"י ואמר לי לבך יתמוך דברי ויסמוך אותם בחקרו כראוי על כוונת מצות התורה כי בזה יגלה מה שיש מהשלימות והחכמה הנפלאה בדברי התורה, שמור בלבך דברי מצותי ותשיג בזה החיים האמתיים אשר אין עמה מות: (רלבי"ג)

[ה] קָנָה חֲכָמָה קָנָה בִּינָה אֶל תִּשְׁכַּח וְאֶל תֵּט מֵאֲמָרֵי פִי:

מצודת דוד קנה. ראה שתהא החכמה והבינה קנויים לך ומצוים אצלך ואל תשכחם: **מאמרי פי**. מדברי אזהרותי: (מצודת דוד)

רלבי"ג קנה חכמה. בהם תקנה החכמה ותקנה בינה: **אל תשכח**. דבר מדברי ואל תטה כלל מאמרי פי כי בזה האופן עם רוב השקידה והחקירה יגלו לך הרבה מכוונות התורה: (רלבי"ג)

[ו] אֶל תַּעֲזֹבָה וְתִשְׁמָרְךָ וְאֶהְבֶּךָ וְתִצְרָךְ:

רפ"י אל תעזבה וגו'. אהבה. אהוב אותה: (רפ"י)

מצודת דוד אל תעזבה. אל תעזוב את התורה וגם היא תשמרך מכל מכשול

רלב"ג אל תעזבה. אל תעזוב התורה ואם תהיה נזהר מזה היא תשמרך מכל רע מצד מה שימשך לך בסבתם מההשגחה האלהית אהוב את התורה והיא תנצרכה וזה שאהבתך אותה יסבב שתבקש סבות ראויות לדבר דבר מדבריה ובזה האופן תעמוד על קצת כוונותיה: (רלב"ג)

[ז] ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קנינך קנה בינה:

רס"י ראשית חכמה קנה חכמה. תחלת חכמתך למוד מאחרים קנה לך שמועה מפי הרב, ואח"כ בכל קנינך קנה בינה, תתבונן בה מעלמך להשכיל הטעמים **דבר מתוך דבר:** (רס"י)

מצודת דוד ראשית חכמה. בראשית למוד החכמה ראה שתהא קנויה לך ר"ל מעת תתחיל ללמוד למוד אותה דרך קבע שתהא שקוע בד: **ובכל קנינך.** המיוחדת בכל הדברים הקנויים לך ושקועים אצלך תהיה קניית הבינה **דוד:** (מצודת דוד)

רלב"ג ראשית. בראשית החכמה שתקנה מהתורה תקנה חכמה וזה יגיע לך ממנה בזולת עמל רב אך בקנין הבינה תצטרך להעזר בה בכל קנינך שתקנה ממנה וכלם יישירוך אל העמידה עליה והנה אמר זה כי קנין החכמה מגיע מדברים עצמיים לה והם ראשית החכמה ולא כן ענין הבינה **כמו שזכרנו:** (רלב"ג)

[ח] סלסלה ותרוממך תחבבך פי תחבבנה:

רס"י סלסלה. חפסה היא חוזר עליה לדקדק בה כמו כבוצר על סלסלות (ירמיה ו) החוזר והולך בכרם ומשיב ידו לזקק את העוללות ובלשון חכמים **מסלסל** **בשערו:** (רס"י)

מצודת דוד סלסלה. תהא ממשמש בה בקביעות ותרומם אותך: **פי תחבבנה.** כאשר תחבק אותה להיות דבוקה בד: (מצודת דוד)

מצודת ציון סלסלה. ענין משמוש כמו כבוצר על סלסלות (ירמיה ז') ובדרז"ל **מסלסל** בשערו (נזיר ג'): (מצודת ציון)

רלב"ג סלסלה. דרוך וסלול תמיד במסלול התורה והיא תתן לך כבוד כי תדבק בה ותתן לראשך כתר יחובר בו לך חן ותתן לך עטרת תפארת והנה

אמר זה כי מצד השקידה בתורה ובכוונותיה יגיע לאדם הרוממות והכבוד ואם אין זה המכוון בה אך הטוב המכוון בה הוא החיים הנצחיים וכבר זכרו ראשונה באמרו שמור מצותי וחייה אמר כאילו ידבר הש"י: (רלב"ג)

[ט] תתן לראשך לזית חן עטרת תפארת תמגנך:

רס"י תתן לראשך לזית חן. חזרת חן כמו לזית חן הם לראשך: (רס"י)

מצודת דוד **לזית חן.** תדבק לראשך חבורי החן: **תמגנך.** תמסור לך עטרת תפארת (מצודת דוד):

מצודת ציון **תמגנך.** ענין מסירה כמו אשר מגן צריך (בראשית יד): (מצודת ציון)

[י] שִׁמַע בְּנֵי וְקַח אֲמָרֵי וְיָרְבוּ לָךְ שָׁנוֹת חַיִּים:

רס"י שִׁמַע בְּנֵי וְקַח אֲמָרֵי וְיָרְבוּ לָךְ שָׁנוֹת חַיִּים: (רס"י)

מצודת דוד **שמע בני.** ענין חיבה הוא זה לומר חביב אתה לי כי בני אתה וחפץ אני בתקנתך: **שנות חיים.** ר"ל שנים טובים ושלוים: (מצודת דוד)

רלב"ג **שמע בני וקח אמרי.** והם ספורי התורה: **וירבו לך שנות חיים.** כי הם מישרים מאד לשלימות המדות ולשלימות המושכלות כמו שביארנו שם או ידבר בזה שלמה וצוה לקחת אמריו שיצוה עליהם: (רלב"ג)

[יא] בְּדַרְךְ חֲכָמָה הִרְתִּיךָ הַדְרֹכְתִּיךָ בְּמַעְגְלֵי יִשְׂרָאֵל:

מצודת דוד **הוריתך.** אני מלמדך ללכת בדרך חכמה: **הדרכתך.** אני מוליכך בדרך ישר: (מצודת דוד)

מצודת ציון **הוריתך.** ענין למוד: (מצודת ציון)

רלב"ג **בדרך חכמה הוריתך.** ללכת בדרך חכמה ובדרכי ישר והוא מה שהזהרתך ללכת בדרכי התורה ולחקור בה מחקר הראוי ואם תעשה כן תהיה נעזר בשם יתברך באופן שיכוננו מחשבותיך וישלימו חפצך במה שתמצא לעשותו: (רלב"ג)

[יב] בְּלִקְתָּךְ לֹא יֵצֵר צַעֲדֶךָ וְאִם תִּירוּץ לֹא תִכְשָׁל :

רס"י בלכתך לא יצר צעדך. מי שאינו מרחיק רגליו קרוב ליפול: (רס"י)

מצודת דוד לא יצר. לא יהיה צר מקום הפסיעות ואז אף אם תרוץ בו לא תכשל במעשיך : (מצודת דוד)

מצודת ציון צעדך. פסיעותיך : תרוץ. ענין מהירת ההליכה : (מצודת ציון)

רלב"ג בלכתך לא יצר צעדך. הנה בלכתך לעשות דבר מה לא יצר צעדך מלפסוע ולהשלים הדרך וגם אם תרוץ בדרכך לא תכשל באבן נגף וצור מכשול: (רלב"ג)

[יג] הַחֶזֶק בְּמוֹסֵר אֶל תִּרְף נֶצְרָה פִּי הִיא חֲיִיד :

רס"י החזק במוסר אל תרף. אחוז בתורה כמו והחזיקי את ידך זו (בראשית כ"א) וישלח ידו ויחזק זו (שמות 7): (רס"י)

מצודת דוד אל תרף. אל תרפה ידך ממנו : (מצודת דוד)

רלב"ג החזק במוסר. התורה אל תרף ממנו נצור התורה בלבך כי היא בעצמה היא חייך הנצחיים במה שנכלל בכוונותי מהחכמה והבינה. (רלב"ג)

[יד] בְּאֵרֶח רְשָׁעִים אֶל תְּבֹא וְאֶל תֵּאָשֶׁר בְּדַרְךָ רָעִים :

רס"י באורח רשעים אל תבא ואל תאשר. ואל תדרוך כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כג), וכן ונבון יבין לאשורו: (רס"י)

מצודת ציון תאשר. ענין הלוך ופסיעות כמו ואשרו בדרך בינה (לקמן ט) : (מצודת ציון)

רלב"ג באורח רשעים אל תבא. אל תבא ואל תהלך בדרך אנשים רעים: (רלב"ג)

[טו] פְּרָעָהוּ אֶל תַּעֲבֹר בּוֹ שִׁטָּה מִעֲלִיו וְעֵבֹר :

רפ"י פרעהו. בטלכו: שטה מעליו. סור: (רפ"י)

מצודת דוד פרעהו. בטל הדרך ההוא ואל תעבור בו נטה מאליו ועבור ממנו
(מצודת דוד)

מצודת ציון פרעהו. ענין בטול והשבתה כמו ותפרעו כל עצתי (לעיל ב).
שטה. ענין הטיה והסרה כמו אל ישט אל דרכיה (לקמן ז'): (מצודת ציון)

רלב"ג פרעהו אל תעברו בו. אם תוכל בטל והשבית הדרך ההוא רוצה
לומר שתפרע דרך הרשעים בדרך שלא ישלמו הרע אל תעבור להסכים
עמם ואם לא תוכל לבטלו נטה מעליו ועבור ויצא מהרשעים רשע וידך
לא תהיה עמם וזה כי הרשעים הם חפצים לעשות רע כל כך עד שכאשר
התהלכו בדרך ובמנהג אחד לא יוסיפו שנית להתהלך בו אם לא היה
בדרך ההוא רעה והשחתה: (רלב"ג)

[טז] כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא (יכשולו) יכשילו:

רפ"י כי לא יסנו. אינס יכולין לנסן: (רפ"י)

מצודת דוד כי לא ישנו. ההולכים בדרך ההוא לא יוכלו לישן אם לא יעשו
הרעה: אם לא יכשלו. את אחרים וכפל הדבר במ"ש: (מצודת דוד)

רלב"ג כי לא ישנו אם לא ירעו. גם לא יוכלו לישן בלילה אם לא עשו רע
להכשיל האנשים: (רלב"ג)

[יז] כי לחמו לחם רשע ויין חמסים ישתו:

מצודת דוד לחם רשע. ר"ל הבא מגזל: חמסים. הבא מחמס: (מצודת דוד)

רלב"ג כי לחמו לחם רשע. מאכלם ומשתייהם יהיו כלם רשע וחמס כי
הרשע נותן שנת לעיניהם לרוב שמחתם בו גם לא יצטרכו למזון אחר
מרוב התענוג בו: (רלב"ג)

[יח] וארח צדיקים פאור נגה הולך ואור עד נכון היום:

רפ"י ואורח צדיקים כאור נוגה. שהולך ומאיר מעמוד השחר: עד נכון
היום. עד חלות היום שהוא זיכורו של יום: (רפ"י)

מצודת דוד **ואורח צדיקים**. האורח שהצדיקים הולכים בו הוא כאור היום המזהיר והולך ומאיר בכל פעם יותר עד אשר יכון היום בשלימותו והוא חצות היום ר"ל בכל עת ישכילו יותר לעמוד על דעת התורה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נוגה**. ענין הארה כמו מנוגה נגדו (תהלים י"ח) : **הולך ואור**. ר"ל בכל פעם יותר וכן וירח יקר הולך (איוב ל"א) : (מצודת ציון)

רלב"ג **וארח צדיקים**. הנה זה דרך הצדיקים הוא כאור נוגה השחר שהולך אורו ומתחזק עד נכון היום והוא עד חצי היום כי אז האור והיום בשלימותו **ובתקפו** : (רלב"ג)

יט **דרך רשעים** **קאפלה** **לא ידעו** **במה יכשלו** :

רס"י **דרך רשעים כאפילה לא ידעו במה יכשלו**. **פתאום יבא להם מכשול ולא ידעו להזהר ממנו** : (רס"י)

מצודת דוד **כאפילה**. כהולכים בדרך חשיכה ולא ידעו במה יוכלו להכשל להיות נשמר ממנו ר"ל שוגים בדעתם ותועים מדרך האמת ואינם יודעים ממה להזהר : (מצודת דוד)

רלב"ג **דרך רשעים כאפילה**. ואולם דרך הרשעים כאפילה שלא יראו בו ולא יוכלו להתיישר אל התכלית שכוונו אליו ולזה יכשלו במרוצתם ולא ידעו במה יכשלו כי אינם רואים אור כלל ואמנם אמר זה כי דרך צדיקים בלכתם לעשות דבר מה יהיה בו האור להצילם מהמכשולות והמונעים ולהישירם ללכת אל התכלית שכוונו אליו כי הם נעזרים בכל זה בשם יתברך ואמנם דרך הרשעים שיכוונו בו עשיית הרשע הוא בהפך זה כי השם יתברך מפר מחשבותיהם פעמים רבות ולא יעשו הרע אשר יזמו לעשותו **כמו שזכרנו בספר איוב** : (רלב"ג)

כ **בני לדברי הקשיבה** **לאמרי הט אֲזַנְדָּה** :

רס"י **בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אֲזַנְדָּה** : (רס"י)

רלב"ג **בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אֲזַנְדָּה**, **אל יליזו מעיניך**. אל יסורו מעיניך **שמרם תמיד בתוך לבך** : (רלב"ג)

[כא] אַל יִלְיִזוּ מֵעֵינֶיךָ שְׁמֵרִם בְּתוֹךְ לְבַבְךָ :

מצודת ציון אל יליזו. אל ינטו : (מצודת ציון)

[כב] כִּי חַיִּים הֵם לְמִצְאֵיהֶם וּלְכָל בְּשָׂרוֹ מֵרָפָא :

רפ"י למוצאיהם. ל' מליאה: (רפ"י)

מצודת דוד למוצאיהם. המוצא חכמות התורה המה לו לחיים ומרפא לכל בשרו (מצודת דוד) :

[רלב"ג] כִּי חַיִּים הֵם לְמוֹצְאֵיהֶם. כִּי אֱלוֹ הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אֲנִי אוֹמֵר לְךָ הֵם בְּעִצְמָם חַיִּים לְמִי שִׁמְצָאָם וַיַּעֲמֹד עַל כּוֹנְנָתָם וְהֵם עִם זֶה מֵרָפָא לְכָל בְּשָׂרוֹ לְהַסִּי' מִמֶּנּוּ חוֹלֵי הַמַּדּוֹת הַפְּחוּתוֹת וְהֵנָּה אֲמִ' זֶה כִּי זֶה הַסֵּפֶר בְּכֻלּוֹ מִיִּשְׂרָאֵל לְשִׁלִּימוֹת הַמוֹשְׁכֹּת וְלִשְׁלִימוֹת הַמַּדּוֹת : (רלב"ג)

[כג] מִכָּל מִשְׁמֵר נָצַר לְבָבְךָ כִּי מִמֶּנּוּ תּוֹצְאוֹת חַיִּים :

רפ"י מכל משמר. מכל מה שאמרה תורה השמר נאור לבך (מעבור עליו) בין עבירה קלה בין עבירה חמורה: כי ממנו תולדות חיים. כי מאותו שהוא קל יהיו לך חיים וסכר גדול אם תקיימנו, כך דרש ר' תנחומא: (רפ"י)

מצודת דוד מכל משמר. יותר מכל הדברים שאתה משמר שמור לבך מלחשוב בעון כי עיקר תוצאות חיים באה מן הלב ואיך תחשוב בו בדבר המאבד את החיים : (מצודת דוד)

[רלב"ג] מִכָּל מִשְׁמֵר נָצַר לְבָבְךָ. וְהוּא הַשְּׂכֵל רִ"ל שִׁמְרָהוּ שֶׁלֹּא יִהְיֶה נֹאסֵר בְּמֵאֲסֵר הַנֶּפֶשׁ הַמֵּתְאֹוֶה בְּאוֹפֶן שֶׁתִּמְנַעְהוּ מֵעֲשׂוֹת פְּעוּלָתוֹ הַמִּיּוֹחֶדֶת לוֹ גַּם שׁוֹמְרָהוּ שֶׁלֹּא יִהְיֶה נֹאסֵר בְּמֵאֲסֵר שֶׁאֵר הַכַּחוֹת הַמְּשִׁיגוֹת בְּמֵה שִׁמְנַעְהוּ פְּעוּלָתוֹ : כִּי מִמֶּנּוּ. מֵהַשְּׂכֵל תּוֹצְאוֹת חַיִּים וְאֵט לֹא יִבְלְבוּ הַכַּחוֹת הָאֲחֵרִים פְּעוּלָתוֹ הֵנָּה תִּשְׁיֵג אֲרַחוֹ' חַיִּים מִמֶּנּוּ וּבִעֲבוּר שֶׁלֹּא יִהְיֶה שְׂכֵלךָ נֹאסֵר בְּשׁוֹם מֵאֲסֵר יִמְנַעְהוּ מִן הַהִשְׁגָּחָה הַסֵּר מִמֶּךָ הַדְּבָרִים הַכּוֹזְבִים בְּדַעוֹת אֲשֶׁר יֵאָסְרוּ שְׂכֵלךָ בְּמֵאֲסֵרָם וְהַמְּשֵׁל כִּי הַדַּעוֹת הַכּוֹזְבוֹת כְּשִׁקְבַּלְם הָאָדָם בְּעֵינֵי הַהִתְחַלְפוֹת יִשִּׁימוּ שְׂכֵלֵם נֹאסֵר בְּמֵה שֶׁאֲחֵר הַהִתְחַלְפוֹת הֵן שֶׁלֹּא יוֹכֵל לְחַקֹּר בֵּהן מִחֻקֵּי רֵאוּי כִּי הַטְּעוֹת אֲשֶׁר בְּשֵׁרֶשׁ וְהַהִתְחַלְתָּה יֵאָסֹר אוֹתוֹ וַיִּצַר וַיִּצַר צַעֲדוֹ מִמִּצּוֹת הָאֲמֵת : (רלב"ג)

[כד] הָסֵר מִמֶּךָ עֲקֻשׁוֹת פֶּה וּלְזוֹת שְׁפָתַיִם הִרְחַק מִמֶּךָ :

רס"י הִסֵּר מִמֶּךָ עֲקֻשׁוֹת פֶּה. לֹא תַעֲשֶׂה דָבָר שִׁלְעִיזוֹ בְּזוֹ הַבְּרִיּוֹת וַיַּעֲקִימוּ עֲלֶיךָ פִּיהֶם: עֲקֻשׁוֹת פֶּה. לִשְׁוֹן עֲקוּם כִּמוֹ תָם אֲנִי וַיַּעֲקֻשׁוּנִי (אִיּוֹב ט) וּבִמְסַנֵּה שִׁנְיָה עֲקוּמוֹת וַעֲקוּשׁוֹת: וּלְזוֹת שְׁפָתַיִם. עֲקֻמִּימוֹת שְׁפָתַיִם שְׁלֹא יִרְחִיבוּ הַבְּרִיּוֹת פֶּה עֲלֶיךָ: (רס"י)

מצודת דוד הִסֵּר מִמֶּךָ. רִי"ל אֵל תַּעֲשֶׂה דָבָר שִׁיחָא בּוֹ מִקּוּם לִבְנֵי אָדָם לִרְנוֹן אַחֲרֶיךָ וַיִּרְמוֹז הַרְנוֹן בַּעֲקִימַת הַפֶּה וְנִטְיִית הַשְּׁפָתַיִם כְּדָרְךְ הַמִּרְנָנִים בְּרִמּוֹז (מצודת דוד)

מצודת ציון ולזות. עֲנִין נִטְיָה וַעֲקִימָה : (מצודת ציון)

[כה] עֵינֶיךָ לְנוֹכַח יְבִיטוּ וְעַפְעָפִיךָ יִישְׂרוּ נְגַדְךָ :

רס"י עֵינֶיךָ לְנוֹכַח יְבִיטוּ. יִסְתַּכְּלוּ אֵל הָאֲמֵת וְאֵל הַיּוֹשֵׁר: יִישְׂרוּ נְגַדְךָ. יִסְתַּכְּלוּ עַל הַיִּשְׁרָה לִישָׁר דְּרַכְךָ נְגַדְךָ: (רס"י)

מצודת דוד לְנוֹכַח. רָאָה בַּהֲתַבּוֹנְנוֹת יִתִּירָה תְּכַלִּית הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאִז עַפְעָפִיךָ יוֹלִיכֶךָ בְּדָרְךְ הַיִּשָּׁר : (מצודת דוד)

מצודת ציון ועפעפיד. אִישׁוֹן הָעֵינַן : (מצודת ציון)

רלב"ג עֵינֶיךָ לְנוֹכַח יְבִיטוּ. עֵינֶיךָ יְבִיטוּ אֵל הַיּוֹשֵׁר וְהָאֲמֵת וְלֹא יַעֲקֹד מַעֲיָק: וַעֲפַעְפִּיךָ יִישְׂרוּ נְגַדְךָ. לְהַשִּׁים אֶזְנוֹךָ בְּעַצֶּם הַדָּבָר הַמְּבוֹקֵשׁ הָעֵינַן בּוֹ: (רלב"ג)

[כו] פִּלְס מַעְגָּל רִגְלֶךָ וְכָל דְּרָכֶיךָ יִכּוֹנוּ :

רס"י פִּלְס מַעְגָּל רִגְלֶךָ. שְׁקוֹל דְּרַכְךָ הַפֶּסֶד מֵאוֹה כִּנְגַד שְׂכָרָה וְשְׂכָר עֲזִירָה כִּנְגַד הַפֶּסֶדָה וְאִז כָּל דְּרַכְךָ יִכּוֹנוּ: (רס"י)

מצודת דוד פִּלְס. רָאָה לִישָׁר מַעְגָּל רִגְלֶיךָ וְלֹא תִלַּךְ כְּפִי הַקָּרִי וְהַהֲזַדְמָן וְאִז יִהְיוּ כָּל דְּרַכְךָ נְכוּנִים : (מצודת דוד)

מצודת ציון פִּלְס. עֲנִין יוֹשֵׁר וְעַשׂוֹז נִקְרָא מִטָּה הַמֵּאֲזָנִים פִּלְס וּמֵאֲזָנֵי וְכוּ' (לְקַמֵּן טז) לְפִי שְׁבוּ מִישָׁר הַמִּשְׁקָל : (מצודת ציון)

רלב"ג פלס מעגל רגלך. ישר מעגל רגלך לקחת הסדרים והדרכים המולכים אל הדרוש אשר תחקור בו וזה יהיה סבה שיכוננו כל דרכיך בעיון: (רלב"ג)

[כז] אל תט ימין ושמאל הסר רגלך מרע:

רפ"י אל תט ימין ושמאל. מן המשקל הטוב: (רפ"י)

מצודת דוד אל תט. בכל דבר אל תטה עצמך ימין ושמאל מדרך המצות אבל מרע הסר רגליך מכל וכל: (מצודת דוד)

רלב"ג אל תט ימין ושמאל. אל תט בדרכיך מן האמת כלל לצד מהצדדים הסר רגליך מדעת נפסד אשר יקר' מפני טעות הכח הדמיוני או מפני זולתו מהסבו': (רלב"ג)

משלי פרק-ה

[א] בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אָזְנֶךָ:

רפ"י בני לחכמתי הקשיבה וגו': (רפ"י)

מצודת דוד בני לחכמתי הקשיבה. עוד זה מדברי דוד שאמר לשלמה בני שמע להחכמה אשר למדתיך: (מצודת דוד)

רלב"ג בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אָזְנֶךָ. בני הקשיבה לחכמתי והט אָזְנֶךָ לתבונתי: (רלב"ג)

[ב] לשמר קְזָמוֹת וְדַעַת שְׁפָתֶיךָ יִנְצְרוּ:

מצודת דוד לשמור. הזהר לשמור המחשבות ושפתיך ינצורו לדבר דעת: (מצודת דוד)

רלב"ג לשמור קְזָמוֹת. לשמור המחשבות הישירות למצא התבונה והדעת

שהישיר למצוא החכמה ינצורו שפתיך כדי שיהיה עמך תמיד האמת
באלו הדברים בסבותיו ובדרכיו ואמנם צויתך על זה כי נופת תטופנה
שפתי האשה הזרה והיא הכח הדמיוני: (רלבי"ג)

[ג] כִּי נֹפֶת תִּטְפְּנָה שְׂפֵתַי זָרָה וַחֲלַק מְשַׁמֵּן חֶכְמָה:

רס"י כי נופת תטופנה. לשון מתוק: שפתי זרה. אפיקורסות: וחלק משמן חכה. לשון חך: (רס"י)

מצודת דוד כי נופת. ר"ל מאוד צריך להיות נזהר לבל יפותה כי אמרי הזונה המה ערבים ומתוקים כנופת צופים והמה חלקים יותר משמן והוא גם למשל: (מצודת דוד)

מצודת ציון נופת. ענין הזלה והתכה וכן ונופת צופים (תהלים יט) ותחסר מלת צופים והוא מובן מעצמו שר"ל כהזלת חלות הדבש: תטופנה. תרד טיפף: חכה. ר"ל מאמרה הבאה בנגיעת הלשון בחיך: (מצודת ציון)

רלבי"ג תטופנה. דבר ידמה שהוא מתוק כנפת וחכה אשר בו תטעם הדברים ידמה היותו ערב מאד וחלק יותר משמן: (רלבי"ג)

[ד] וְאַחֲרֵיהָ מָרָה כִּלְעָנָה חָדָה כְּחֶרֶב פַּיֹּת:

מצודת דוד ואחריתה. אבל אחרית הפתוי מרה כלענה וממית הנפתים כחרב שיש בו שני חדודים מזה ומזה: (מצודת דוד)

מצודת ציון כלענה. שם עשב מר: צעדיה. ענין פסיעות והלוך: (מצודת ציון)

רלבי"ג ואחריתה מרה כלענה. ואחריתה תמצא מרה כמו הלענה וחדה וחותכת כמו חרב בעל פיות שחותך ומשחית מכל צדדיו: (רלבי"ג)

[ה] רַגְלֵיהָ יֵרְדוּת שְׂאוֹל מְוֹת יָצֵדְיָה יְתַמְכוּ:

רס"י רגליה יורדות מות שאל לעדיה יתמוכו. ל' קורבה: (רס"י)

מצודת דוד רגליה. ר"ל דרך רגלי הפתוי מביא המיתה: יתמוכו. תומכים ומחזיקים את השאל שיהיה הנפתה נופל בה: (מצודת דוד)

רלבי"ג רגליה. יורדות אל מות והשחתה וצעדיה הם תומכים ומחזיקים

המות ר"ל שהם עוזרים להביא המות באופן נפלא ובזה הם כאילו סומכים ידי המות ומחזיקים אותה על החיים: (רלב"ג)

10 אַרְח חַיִּים פֶּן תְּפַלֵּס נְעוּ מְעַגְלֶתְיָהּ לֹא תִדְעַ:

רס"י אורח חיים פן תפּלס. כך דרשוהו חכמים סלסל הקב"ה מתן שְׂכָרָן שֶׁל מַלְאָכָה וְלֹא פִירְקָן כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵרָאֶה אִדָּם מַלְאָה שְׂמַתָּן שְׂכָרָה מְרוּבָה וַיִּדְבַּק צֶה וַיִּנְיַח שְׂאֵר הַמַּלְאָכָה, וְזֶה פִתְרוּנוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא תִפְלֹס אֲוֹרְחוֹת הַתּוֹרָה אִי זֹו לִיקַח וְאִי זֹו לְהַנִּיחַ לַכֶּךְ נִעוּ מִעַגְלוֹתֶיהָ הַנִּיעַ הַקַּב"ה נְתִיבוֹתֶיהָ וְלֹא הוֹדִיעַם, זֶהוּ מִדְרַשׁ אֲגָדָה, אֲבָל לְפִי סֵדֶר הַמִּקְרָאוֹת שְׂכָתוּב אַחֲרָיו: הַרְחַק מֵעֲלִיָּה דְרַכְךָ. נִרְאֶה שְׂעֵדִיִּין לֹא הִפְסִיק צַעֲנִין אֲשֶׁה הַזּוֹנָה וְכֵן יֵשׁ לְפִרְשׁ אֲוֹרַח חַיִּים פֶּן תִּפְלֹס אֵל תִּשְׁקוּל אֲוֹרַח חַיִּים אֲלֵל אֲוֹתָהּ זֶרָה לֹומֵר אִיזוֹ לַעֲשׂוֹת זֹו אֲוֹ זֹו, כִּי מִעַגְלוֹת הַזּוֹנָה נִעוּ לְשֹׁאֵל וְלֹא תִדְעַ לְהַזְהֵר עַד אֲשֶׁר תִּנּוּעַ וְתִפּוּל: (רס"י)

מצודת דוד אורח חיים. ר"ל חכמת התורה : פן תפּלס. פן תיישר להדמות אליה : נעו. דע לך כי נעו המעגלות שלה מן אורח חיים ורחקו ממנה ולא תדע להם שום דמיון והשוואה כי לא קרב זה אל זה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תפּלס. תישיר : נעו. מלשון נע ונד : מעגלותיה. דרכיה : (מצודת ציון)

רלב"ג אורח חיים פן תפּלס. האם תחשוב שיהיה תקוה שתפּלס ארח חיים ותישר אליו הנה באמת אין תקוה בזה כי מעגלותיה נעו וסרו מדרך החיים ולא תוכל לדעת אותן והנה אמר זה לפי שהמדמה אע"פ שהוא עוזר עזר מה אל השכל כמו שהתבאר במקומו הנה בצירורו יטעה מאד בעמיקות החכמה והתבונה והטעות שיקרי ממנו בשרשים הגדולים וההתחלות יהיה סבה להרחיק האדם מאד משלימותו ולהתיר לו לעזוב החכמה ולהתענג בתאוות ולזאת הסבה יערבו מאד דבריו אל האדם כמו שזכר וזה מבואר במעט עיון למעייין בזה הספר כי דברינו בו הם למי שנשלם בפלוסופיא וראה דברינו בספר מ"י ואפשר שירמוז באשה זרה אל הנפש המתאוה ויקשור הענין אל מ"ש לשמור מזמות ודעת וגוי שהוא יזהירהו לידבק תמיד בחכמה ובתבונה באופן שתערב בו כל כך עד שלא יפותה בשפתי זרה המפתה להמשך אל התאוות אשר יגיע מהם הרע שזכר והנה זה הביאור השני הוא הנכון יותר: (רלב"ג)

11 וְעַתָּה בְּנִים שְׁמְעוּ לִי וְאַל תִּסְוֹרוּ מֵאֲמָרֵי פִי:

רס"י ועתה צנים שמעו לי ואל תסורו מאמרי פי: (רס"י)

מצודת דוד ועתה. מוסב למעלה לומר הואיל ושמעתם שגם דוד אבי הזהירני בדברים האלה עם כי הייתי חביב לו לזאת אתם בני אל חי שמעו לי וכו' כי לא משנאת הבריות אני מזהיר על כל אלה : (מצודת דוד)

יח הרחק מעליה דרךך ואל תקרב אל פתח ביתה :

מצודת דוד מעליה. מן הזרה האמור למעלה : (מצודת דוד)

רלב"ג הרחק מעליה דרךך. הרחק דרךך מעל האשה הזרה שקדם זכרה ואל תקרב אל פתח ביתה ר"ל שלא תמשך אל התאוות: (רלב"ג)

יט פן תתן לאחרים הודך ושנתיך לאכזרי :

רס"י פן תתן לאחרים הודך. פן תפנה לבך לאלהים אחרים לתת להם תפארת הודך וסנחך: ושנתיך לאכזרי. לשר של גיהנם: (רס"י)

מצודת דוד הודך. ההוד הנתון לך מן השמים תתן במעשיך לאחרים כי תהיה נלקח ממך ותנתן לאחרים ותמות בחצי שנתיך והנותרים תמסור לאכזרי והוא שר של גיהנם ר"ל תהיה מסור בידו לכל חפצו : (מצודת דוד)

רלב"ג פן תתן לאחרים הודך. פן תתן ההוד הנתון לך לקנות השלימות לאחרים ולא יהיה לך תועלת בו אבל יהיה בו השתמשות לעשות תחבולות להשיג התאוות: ושנתיך. שהי ראוי שתעמל בהם לקנות קנין השלימות אשר הוא חייך תתן אל זה הכח האכזרי שישחיתך באכזריות וישבעו הכחות הזרי' לאדם במה שהוא אדם בחד ועמלך ויגיעך יהיה בבית נכרי ר"ל שהכח השכלי הנתון לך לעמל בקנין השלימות האנושי ישבעו אלו הזרים מכחו ויגיעו כי כל כחו ויגיעו יהיה בעבודתם ובהמצאת התחבולות אל שישגו מבוקשם: (רלב"ג)

יז פן ישבעו זרים פחד ועצבתי בבית נכרי :

רס"י פן ישבעו זרים כחד. נביאי הבעל הגוזין ממון צסקריהם וצפחזותם: ועלכיד. עלכיד ויגיעך סנעלצת וטרחת זו: צבית נכרי. צבית עו"ג: (רס"י)

מצודת דוד **פן ישבעו זרים**. הזרים ממך שאינם ראויים ליורשך הם ישבעו כוחך והוא העושר הבא בכח והתאמצות וכן ככחם נתנו לאוצר (עזרא ב) : **ועצביך**. העושר הבא בעצבון ויגיעה וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

[יא] וְנִהְיֶה בְּאַחֲרֵיךָ בְּכָלֹת בְּשֶׁרְךָ וּשְׂאֲרֶךָ :

רס"י ונהמת בלחריתך. סוף שתנהוס בלחריתך: (רס"י)

מצודת דוד **באחריתך**. באחריית ימך ביום המיתה בעת יכלה בשרך אז תנהוס מכאב לב : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ושארך**. גם הוא נאמר על הבשר כמו אם יכין שאר לעמו (תהלים עח) וכפל דבריו בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב) : (מצודת ציון)

רלב"ג **ונהמת**. והנה בסוף ככלות בשרך בעת הזקנה אז תזעק ותתאונן : (רלב"ג)

[יב] וְאָמַרְתָּ אֵיךְ שָׁנְאֲתִי מוֹסֵר וְתוֹכַחַת נָאֵץ לְבִי :

מצודת דוד **נאץ לבי**. מאס לבי לבזותה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נאץ**. מושאל הוא על הבזיון וכן נאצו כל תוכחתי (לעיל א) : (מצודת ציון)

רלב"ג **ואמרת איך שנאתי מוסר**. התורה ומאס לבי תוכחת התורה : (רלב"ג)

[יג] וְלֹא שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל מוֹרֵי וְלִמְלַמְדֵי לֹא הִטִּיתִי אָזְנִי :

מצודת ציון **מורי**. מלשון הוראה ולמוד : (מצודת ציון)

רלב"ג **ולא שמעתי בקול מורי**. להרחיק אלו התאוות ולא הטיתי אזני למלמדי : (רלב"ג)

[יד] כְּמַעַט הָיִיתִי בְּכָל רָע בְּתוֹךְ קָהָל וְעַדָּה :

רס"י כמעט הייתי בכל רע. כפצע זני וזין גיהנם (כלומר בצביל דבר

מועט הייתי עכשיו זכך רע פלא שמעתי לקול מורי פאלו שמעתי להם
לא יארע זי כך רזי יוסף קר"א): (רפ"י)

מצודת דוד כמעט הייתי. בעבור הנאה קטנה כשיעור היותר מועט הייתי
עתה בכל רע בתוך קהל רב ועדה גדולה בפרסום רב : (מצודת דוד)

רלב"ג כמעט הייתי בכל רע בתוך. שלא הייתי בוש מהם לעוצם שנאתי
מוסר או יהיה הרצון בזה כמעט שהייתי מפני זה בכל רע וצרה בתוך קהל
ועדה שיתפרסם זה לכולם ויראו ברעתי, התרחק מאד מזאת האשה
הזרה ולא תתן כח שכלך לה אך שתה מים מבורך והוא השכל אשר ממנו
נובעים מים תמיד לא יחסרו בשתותך מהם ישפיעו המושכלות ושתה
המים הנוזלים מתוך בארך וגם כן הוא שכל אשר ממנו, ואפשר שרמז
באמרו שתה מים מבורך שהיא החפירה אשר בה מים בלתי נובעים אל
הצורות הדמיוניות והשגות החושים שמהם נלקחו ההקדמות הראשונות
עם השגות כי אלו השגות החושיו אינם נובעות אך יחסרו בשילקחו
קצתם אחר קצתם עד שאפשר שילקחו כולם ורמז כאמרו ונוזלים מתוך
בארך אל השכל שיושפע ממנו המושכלות והם נובעות תמיד ולזה
המשילו לבאר מים חיים ואחר שיגיע לך השלמות בעיון יפוצו מעינותיך
חוצה להשפיע מהם לזולתך יפוצו מהם פלגי מהם ברחובות אשר ימצאו
שם אנשים רבים ללמד אותם חכמתך ולהישירם אל השלמות כי עם שזה
הענין בלכתך אחרי עצתי ראוי מצד עצמו להיטיב לזולתו הנה יתוסף
שלמותך בו הנה אלו המעינות יהיו לך לבדך ואין לזריך אתך בהפך מה
שהיה הענין בלכתך אחר עצת האשה הזרה כי אז חתן יגיעך לאחרים אך
יגיעך ועמלך בחכמה ובשלמות האנושי יהיו לך לבדך תאכל פרים במה
שתקנה מזה מהחיים הנצחיים והערבים בתכלית הערבות כמו שבארנו
בראשון מספר מ"י ואין זה סותר מ"ש יפוצו מעינוחיד חוצה כי בעמלו
בזה יאכל פרים הוא לבדו והם יקחו חלקם בעמלם שעמלו במה שהשיגו
ממנו מהחכמה והחבונה. יהי המקור שתדלה ממנו ברוך כי המים
הנובעים ממנו תמיד לא יכזבו והם הנוזלים שתקח מתוך בארך והוא
השכל הפועל ושמח וגוי אשר תמצא לך מהמוחשות בדרוש דרוש מה
שתעזר בו לדעת ההקדמות הראשונות המובילות אל הדרוש ההוא:
(רלב"ג)

[טו] שְׁתֵּה מִיִּם מְבוֹרָךְ וְנוֹזְלִים מִתּוֹךְ בְּאֵרֶךְ :

רפ"י פתה מים מבורך. מבור שנתן לך הקב"ה לחלקך היא תורת משה:
בורך. מים מכונסים: ונוזלים מתוך בארך. מים חיים כלומר תחלה כמים
מכונסים ולבסוף נובעין הם והולכין: (רפ"י)

מצודת דוד **שְׁתֵּה מַיִם**. ר"ל באשתך ולא בזרה : **וּנְזָלִים וּגוֹ'**. כפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון **וּנְזָלִים**. ענין נטיפה : **בְּאֵר הַנוֹבֵעַ** : (מצודת ציון)

[טז] יְפֹצוּ מֵעֵינֹתֶיךָ חוֹצָה בְּרַחֲבוֹת פְּלָגֵי מַיִם :

רש"י יפולו מעינותיך חולה. סוף שתקנה תלמידים ותורה הוראות ברבים וילא לך שם: ברחובות. עיר תפולנה פלגי מימך: (רש"י)

מצודת דוד **יְפֹצוּ**. אז יפוצו מעינותיך חוצה עד כי ילכו ברחובות פלגי מים ר"ל תזכה לבנים אשר יצא שמעם למרחוק : (מצודת דוד)

מצודת ציון **יְפֹצוּ**. ענין פזור : **פְּלָגֵי מַיִם**. אמת המים : (מצודת ציון)

[יז] יִהְיוּ לְךָ לְבַדָּךְ וְאֵין לְזָרִים אֶתְּךָ :

רש"י יהיו לך לבדך. אתה לבדך תתכבד בהם ולא יחלוק אחר עמך לפי שאמר למעלה פן ישבעו זרים כחך אמר כאן יהיו לך לבדך ומתוך כך: (רש"י)

מצודת דוד **יִהְיוּ לְךָ לְבַדָּךְ**. הבנים האלה יהיו שלך לבדך ואתה תתכבד בהם ואין לזרים חלק אתך אבל בני הזרה אינם מיוחדים לך לבד : (מצודת דוד)

[יח] יִהְיֶה מְקוֹרְךָ בְּרוּךְ וּשְׂמֵחַ מְאֹד נְעוּרֶיךָ :

רש"י יהי מקורך ברוך ושמה מאסת נעוריך. היא התורה שלמדת מנעוריך: (רש"י)

מצודת דוד **יִהְיֶה מְקוֹרְךָ בְּרוּךְ**. אשתך תהא ברוכה וחביבה בעיניך שמח מאהבת אשת נעוריך : (מצודת דוד)

[יט] אֵינִי אֶהְבֵּים וְיַעֲלֶת חוֹ דְדִיָּה יִרְגֵּד בְּכָל עֵת בְּאֶהְבְּתָה תִּשְׁגָּה תָּמִיד :

רס"י תשגה תמיד. ראייתי בדברי ר' משה הדרכן תשגה תעסוק תמיד והוא ל' ערבי והביא ראייה כמו לזקק שגיייה לזקק עסק, ולא ידעתי איפה נשנית ורבותינו פירשו (עירוזין נד), לשון משגה כמשמעו זעזור אהבתה תהיה שוגג זשאר עסקיך כי היא משמרת על שלך אמרו עליו על ר"א זן פדת שיהיה דורש זקוק התחתון וסדינו מוטל זקוק העליון פעם אחת זא אדם אחד ומלא נחש כרוך עליו: (רס"י)

מצודת דוד **אילת אהבים**. תהיה בעיניך כאילה האהובה : **ויעלת חן**. היא תהיה מעלת חן בעיניך : **בכל עת**. ר"ל בכל עת ההכרח והצורך : **באהבתה תשגה תמיד**. ר"ל אף באהבתה למשגה תחשב אם תמיד תהיה וכמ"ש רז"ל אל תרבה שיחה עם האשה באשתו אמרו וגו' : (מצודת דוד)

מצודת ציון **אילת**. נקבת האיל : **ירווד**. ענין שביעה : **תשגה**. מלשון משגה וחטא : (מצודת ציון)

רלב"ג **אילת אהבים**. מרוב אהבים שתאהבך תרוץ למצוא חפצך כמרוצת האילת או הרצה בזה שהיא רצה כמרוצת האילת למצוא האהבים שדרשת השגתם בדרוש שתחקר בו והיא כמו יעלה לרוץ בקלות למצוא מה שינעם לך וישא חן בעיניך במה שתרצה לחקור בו מדדיה תמיד אלו ההשגות החושיות והצורות הדמיוניות המצטרכות לך בדרוש דרוש לקחת מהם המושכלות הראשונות באופן שהתבאר בספר הנפש ובארנוהו בראשון מספר מלחמות ה' תמיד התעסק באהבתה עד שמעוצם התעסקך בה תהיה שוגה בשאר הענינים לפי שלא תוכל להפרד מחשבתך : ממנה : (רלב"ג)

[כ] וְלָמָּה תִּשְׁגָּה בְּנֵי בְּזָרָה וּתְחַבֵּק חֵק נְכַרְיָה :

מצודת דוד **ולמה תשגה**. ר"ל אם באשתו תחשב התמידות למשגה למה תקל ראש לשגות בזרה : (מצודת דוד)

רלב"ג **ולמה תשגה בני**. בעבור אהבת האשה הזרה ר"ל הנפש המתאוה וחחבק חיק נכריה : (רלב"ג)

[כא] כִּי נֹכַח עֵינַי יְהוָה יִדְרְכֵי אִישׁ וְכָל מַעֲגֻלְתָּיו מִפִּלֶס :

רס"י **כי נוכח עיני ה' דרכי איש וגו' מפלס**. שוקל דרכיו ויודע כמה עונות וכמה זכות : (רס"י)

מצודת דוד **כי נוכח.** ר"ל ופן תאמר מי רואני לזה אמר דע כי מול עיני ה' דרכי איש ומיישר מעגלותיו אל הגמול ר"ל משלם מדה במדה לדעת שבגמול באה ולא במקרה : (מצודת דוד)

רלבי"ג **כי נוכח.** הנה דרכי איש הם נגד עיני ה' והוא שוקל כל דרכיו לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו : **וכל מעגלותיו מפלס.** ר"ל וכל דרכיו שוקל : (רלבי"ג)

[כב] עוונותיו ילקדנו אַתְּ הַרְשָׁע וּבְחַבְלֵי חַטָּאתוֹ ?תַּמְדָּ:

רס"י עוונותיו ילכדנו. כמו ילכדוהו: ובחבלי חטאתו יתמד. יתלה פהתלוי נתמד **בחבל שחוא תלוי זה:** (רס"י)

מצודת דוד **עוונותיו.** עונות הרשע הם ילכדו אותו ולתוספות ביאור אמר את הרשע : **ובחבלי.** בהחבלים הנעשים מחטאתו בהם יהיה נשען כאשר יתלוהו בהם ר"ל העון עצמו יקטרע עליו ויפרע ממנו : (מצודת דוד)

רלבי"ג **עוונותיו ילכדונו את הרשע.** ברשתם ובחבלי חטאתו יתמד ויתחזק הלכד שילכד הרשע בו וזה מבואר בהרבה מהחטאים שהם בעצמם כלי להפלת הרשעים ברע: **ילכדנו את הרשע.** הם שתי הודעות כמו **ותראהו את הילד:** (רלבי"ג)

[כג] הוא ימות באין מוסר וברב אונותו ישגה:

רס"י הוא ימות באין מוסר. כשזיל קלח לקח מוסר: (רס"י)

מצודת דוד **באין מוסר.** בעבור שלא לקח מוסר ובעבור רוב אולתו אשר ישגה בהם : (מצודת דוד)

רלבי"ג **הוא ימות באין מוסר.** הנה הרשע ימות ועדין לא לקח מוסר וברוב אולתו יהיה שוגה בענינים אשר ירצה להרשיע בהם עד ששגייתו בהם תהיה סבת הפלתו וזה מבואר מאד, אמר עוד ממשל ע"י האשה הזרה שזכר אשר השומע לה ערב בעבורה אל השיי והוא יהיה נפרע ממנו ר"ל שהשכל האנושי הוא ערב בעבורה אל השיי והוא נלכד בשחיתותיה: (רלבי"ג)

משלי

פרק-ו

[א] בְּנֵי אִם עֲרֹבֶתָ לְרַעָה תִּקְעֶתָ לְזָר כַּפֵּיָהּ :

רש"י בני אם ערבת. ערבות ממון כמשמעו פירשו רבותינו: (רש"י)

מצודת דוד **אם ערבת.** ערבות ממון בשביל אחר : לזר. בעבור הזר תקעת כפך והיא ענין קיום ותוקף על הערבות : (מצודת דוד)

רלב"ג **בני.** אם קרה שערבת לרעה בעבור איש זר תקעת לו כפך לפרוע החוב **בעבורו:** (רלב"ג)

[ב] נֹקֶשֶׁת בְּאִמְרֵי פִיךָ נִלְכַּדְתָּ בְּאִמְרֵי פִיָּהּ :

רש"י נוקשת באמרי פיך. שתקעת כף להדזר עם הזרים: (רש"י)

מצודת דוד **נוקשת.** הנה דע שבאת למוקש ונלכדת בה ע"י אמרי פיך : (מצודת דוד)

רלב"ג **נוקשת.** הנה באמרי פיך נוקשת ונלכדת כי אין לך הנאה בזה הענין תבואך להשתעבד בזה החוב אך אמרי פיך לבד הם אשר נוקשת ונלכדת בהם וכן הענין בשכל האנושי עם הנפש המתאוה כי הוא לא יתענג כלל בתענוגים הגופיים ההם והוא ערב בעבורה לפרוע החוב אל הש"י הנה כשיהי' הענין כן עשה זאת איפוא בני והנצל כי באת בכף רעך ונשתעבדת לו בזה החוב אין לך תקנה בזה אלא שתלך ותכנע לפניו ותתן לו הגאווה והרוממות בהשתדלך בחכמה ובתבונה כי אז תשיג לו שהוא בתכלית הרוממות והגאווה ואתה בתכלית השפלות ביחס אל רוממותו ובזה האופן תמלט מזה הערבות ר"ל בהפרדך מהמשך אחר התאוה ובהיותך נכנע מאד לפני הש"י והשכילך רוממותו והתנשאותו אל תתעצל בזה אך **נהוג** **בו** **בזריזות:** (רלב"ג)

[ג] עֲשֵׂה זֹאת אִפּוּא בְּנֵי וְהִנָּצַל פִּי בְּאֵת בְּכַף רַעֲךָ לֵךְ הִתְרַפֵּס וְרָהַב רַעֲיָהּ :

רש"י לך התרפס. התר לו פס יד לשלם לו ממונו: ורהב רעיד. ואם אין

לו ממון עמך אלא שנוקשת באמרי פיך לדבר לו קשות הרבה עליו רעים לבקש ממנו שימחול לך: דבר אחר. בני אם ערבת לרעך. אחר שנעשית ערב להקב"ה שהוא רעך כדכתיב זה דודי וזה רעי (סיר ה) וקבלת עליך בסיני ובערבות מואב באלה ובצבועה לשמור מאותיו: תקעת לזר כפיך. שתקוב ותסור מדרכיו ותדבק באפיקורסין ללכת בדרכיהם: עשה זאת אפוא בני והנצל. הואיל ובאת בכף רעך בסיני וקבלת אלהותו עליך: לך התרפס. הכנע לפניו כאסקופה הנרפסת ונדרסת: ורהב רעך. הרבה רעים שיתפללו עליך לפניו וכן נדרס במדרס תהלים: (רס"י)

מצודת דוד עשה זאת אפוא בני. ר"ל עתה עשה זאת בני והנצל מיד המלוה כי באת בידו ונתחייבת לו : לך התרפס. היה לו למרמס הרגל ר"ל הכנע עצמך לפניו : ורהב רעך. החזק והמשל רעך על עצמך : (מצודת דוד)

מצודת ציון אפוא. כמו עתה וכן מה לך אפוא (ישעיה כב) : התרפס. ענין דריסה ורמיסה כמו ושאר ברגלה רפסה (דניאל ז') : ורהב. ענין התחזקות כמו ירהבו הנער בזקן (ישעיה ג') : (מצודת ציון)

רלב"ג עשה זאת, התרפס. הכנע: ורהב רעך. תן לו רוממות וגאווה עליך : (רלב"ג)

[ד] אל תתן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך :

מצודת דוד אל תתן שנה. ר"ל אל תתעצל בדבר : (מצודת דוד)

רלב"ג אל תתן שינה לעיניך. אל תתעצל בזה אך נהוג בו בזריזות ואל תתן שינה לעיניך ולא תנומה לעפעפיך אך חקור תמיד בהשגת העיוניות ובזה תדבק בשיי ויסור הרע ממך : (רלב"ג)

[ה] הנצל כצבי מיד וכצפור מיד יקוש :

רס"י הנצל כלבי מיד. מהר והקמט מקס כלבי הנמלט מיד האדם: (רס"י)

מצודת דוד הנצל כצבי. ראה להנצל במהירות כצבי הממהר לברוח מיד הלוכדו כשימצא מנוס : מיד יקוש. מיד מוקש הפח : (מצודת דוד)

רלב"ג הנצל כצבי מיד. מיד המקום אשר נוקש בו והוא הפח או הרשת ומה שידמה להם : הנצל כצבי מיד. הנצל ברוב מרוצה ובמהירות כמו

שינצל הצבי מיד הבא ללקחו ברוב מרוצתו במהירות וכמו שינצל הצפור
מיד המוקש אשר תקנוהו שיהי נוקש במהירות עופפותו עד שיצא משם
קודם יפול המוקש עליו : (רלב"ג)

11 לך אל נמלה עצל ראה דרכיה ויחכם :

רס"י לך אל נמלה עצל וגו' וחכם. והתחכם: (רס"י)

מצודת דוד עצל. אתה העצל לך אל הנמלה וראה מנהגה ולמד ממנה
חכמה : (מצודת דוד)

מצודת ציון נמלה. שם בריה קטנה : (מצודת ציון)

רלב"ג לך אל נמלה עצל. אתה האיש העצל מלהשתדל בקנין המושכלות
בהיות לאל ידך לעשות לך אל נמלה שהיא בריה קטנה מהבעלי חיים
הבלתי בעלי שכל ראה דרכיה וחכם ולמד חכמה מזה: (רלב"ג)

12 אשר אין לה קצין שטר ומשל :

רס"י אשר אין לה קצין. שיוכיח אותה ויזרזנה ויוציא מידה אם תגזול דבר
מחברתה ואף על פי כן: (רס"י)

מצודת דוד אשר אין לה קצין. להכריחה על מעשיה להכין מאכלה לבל
תגזול מחברתה : (מצודת דוד)

מצודת ציון קצין. שר מושל : (מצודת ציון)

רלב"ג אשר אין לה קצין. שיישירה אל מה שתעשהו כי אין לה קצין
שוטר ומושל שישגיח בהנהגתה ובמוסרה. וכבר תראה ממנה שהיא
מכינה בקיץ לחמה בהביאה מהפירות בחוריה מה שימצא לה בכל השנה
ושם היא אוגרת בקיץ מאכלה ותפלא מאד מדרכיה בזה הענין כי אתה
תמצא שאם היתה תורה בכותל הנה היא תעלה בו ארחות עקלקלות
באופן שלא תקשה כל כך העליה עם כובד המשא שתשא בפיה גם תמצא
מדרכיה שהיא אוכלת חודו של זרע אשר בו מה שמדרגתו מדרגת זרע
הזכר כמו שנזכר בספר הצמחים בדרך שלא יצא מהגרורים הטמון בארץ
ובזה יהיה נשמר מהעיפוש גם תמצא מדרכיה שאם יבואו מים בחורי
הנמלים יוציאו תכף הזרע משם ליבשו ואחר כן ישובו להצניעו לשמרו
מהעיפוש : (רלב"ג)

ח תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה :

רש"י תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה. מזונה, כל אחת ואחת אינה גוזלת מחזירתה: (רש"י)

מצודת דוד תכין. עכ"ז מעצמה בחכמתה תכין לחמה בקיץ עת תמצא ע"פ השדה וממנה למוד להכין הכל בעוד לאל ידך : (מצודת דוד)

מצודת ציון אגרה. ענין אסיפה כמו אוגר בקיץ (לקמן י) : (מצודת ציון)

ט עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך :

רלב"ג עד מתי. אתה העצל תשכב ותתרשל מקנין השלימות מתי תקום משנתך לעשות מעשיך האנושי תן לעצמך מעט שינות ומעט תנומות להיות מתנמנם לא ישן ולא ער כמשפט האיש החרוץ הזריז כאשר תבואהו השיני ותנמני מעט להסיר ממנו אונס השינה ומעט יחבק ידיו לשכב לתת מרגוע אל חושיו הלואים מצד טרדתם בהקיצו הנה כשתנהג זה המנהג יבא זה העוני לך ובא כמהלך ר"ל שמדי בואו ילך לו ויסור ומחסורך יבא לך כאיש בעל מגן וכלי מלחמה שכאשר יבא במקום מה לא יתעכב שם אבל ילך אל מלחמתו וזה כי מצד זריזותך בחכמה ישגיח השיני ויתן לך מה שיצטרך לך או ירצה בזה כי מצד הזריזות יקל לו בעיניו לכנוס ולאסוף בו בעמלו מה שישתפק בו והביאור הראשון הוא יותר נכון והנה הזהיר תחלה לבלתי היות בעל תאוה כי היא תמנע השלימות ואחר זה הזהיר מהעצלה כי היא ג"כ תמנע השלימות ותהיה סבה אל שימות האדם בחוסר כל ואחר זה הזהיר מדבור השקרים אשר יחשוב האדם שלא יחטא והם סבה לרעות גדולות עם שזה יסבב שיאחוז האיש הזה דעות כוזבות לאהבתו השקר ואמר: (רלב"ג)

י מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידיים לשכב :

רש"י חבוק ידיים. היסן חובק ידיו אצראל"ר בלע"ז: (רש"י)

מצודת דוד מעט שנות. פן תחשוב אישן מעט ואח"ז אנום מעט ואח"ז אשכב בחבוק ידיים לנום כי כן דרך השוכב לחבק ידיו זה בזה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תנומות. היא שינה קלה : (מצודת ציון)

יא וּבָא כַּמְהֵלֵךְ רֵאשֶׁה וּמַחְסוֹרֵךְ כְּאִישׁ מְגוֹן :

רס"י וּבָא כַּמְהֵלֵךְ רֵאשֶׁה. אִם תַּעֲשֶׂה כֵן יֵבֵא חֶסְרוֹנְךָ וּדְבַר שְׂאתָה רַק מִמֶּנּוּ יֵבֵא לְךָ מִיַּד כְּאִדָּם הַמְהֵלֵךְ מֵהָרָ: וּמַחְסוֹרֵךְ יֵבֵא. וַיִּתְמַלֵּא: כְּאִישׁ מְגוֹן. הֵבֵא מֵהָרָ עַל הַגִּיז, עַל אֲדוֹנָיו, הַמְקַרְאֹת אֲלוֹ עֵקֶרֶן מִשָּׁל עַל הַמַּתְעַלְלִין לַעֲסוֹק בְּתוֹרָה: (רס"י)

מצודת דוד וּבָא כַּמְהֵלֵךְ. בַּעֲבוּר זֶה יִבּוֹא לְךָ עֲנִיּוֹת פְּתָאוֹם כְּאוֹרַח הַמְהֵלֵךְ בְּדֶרֶךְ הַבָּא פְּתָאוֹם לְבֵית מְלוֹנוֹ וְלֹא נוֹדַע טָרַם בּוֹאוֹ : וּמַחְסוֹרֵךְ. דְּבַר הַמַּחְסֵר עוֹשֶׂרֶךְ מֵהָרָה יֵבֵא כְּאִישׁ הַמְּלוּבֵשׁ בַּמְּגוֹן לְרֹדֵת אֶל הַמְּלַחְמָה שְׁאִין דְּרָכוֹ לְהִתְעַכֵּב בְּדֶרֶךְ מֵהֲלָכוֹ : (מצודת דוד)

מצודת ציון רֵאשֶׁה. עֲנִין עוֹנֵי וְדָלוֹת כְּמוֹ רֵאשׁ עֲשֶׂה כֶּף רַמְיָה (, שֵׁם) : (מצודת ציון)

יב אָדָם בְּלִיעֵל אִישׁ אָוֶן הוֹלֵךְ עֵקֶשׁוֹת פָּה :

רס"י הוֹלֵךְ עֵקֶשׁוֹת פָּה. הַהוֹלֵךְ בְּעֵקֶימַת שְׁפִתָּיִם: (רס"י)

מצודת דוד אָדָם בְּלִיעֵל. מִי שְׁפוֹרֵק מֵעֲלָיו עוֹל מִקוֹם הוּא אִישׁ אָוֶן וְהוֹלֵךְ עֵקֶשׁוֹת פֶּה רִ"ל מֵעַקֵּם פִּי לְרַמֵּז לְשׁוֹן הָרַע : (מצודת דוד)

מצודת ציון בְּלִיעֵל. בְּלִי עוֹל רִ"ל הַפּוֹרֵק עוֹל שָׁמַיִם : (מצודת ציון)

רלב"ג אָדָם בְּלִיעֵל. הִנֵּה אָדָם רָשָׁע הוּא מִי שֶׁהוּא אִישׁ אָוֶן אֲשֶׁר הוֹלֵךְ עֵקֶשׁוֹת פֶּה רִ"ל יִדְבֵר שְׁקָרִים בְּפִה: (רלב"ג)

יג קוֹרֵץ בְּעֵינָיו מִלֵּל בְּרָגְלוֹ מָרָה בְּאֶצְבָּעֵתָיו :

רס"י קוֹרֵץ בְּעֵינָיו. רַמְיָזוֹת שֶׁל מַרְמָה: מוֹלֵל בְּרָגְלוֹ. כְּלוֹמֵר מִשְׁפָּסֵף זֶה עַל זֶה: וּמוֹרָה בְּאֶצְבָּעֵתָיו. כּוֹלֵם מִן ל' רַמְיָזִים הֵם זֶה נוֹפֵל עַל הָעֵין וְזֶה נוֹפֵל עַל הָרַגֵל וְזֶה נוֹפֵל עַל הָאֶצְבַּע וְהַעֵיקָר הוּא מְדַבֵּר עַל הָרַשָּׁעִים הַמְּסִיתִין אֶת הַבְּרִיּוֹת לַע"ג: (רס"י)

מצודת דוד קוֹרֵץ בְּעֵינָיו וְגו'. עֲנִין כּוֹלֵם הֵם רַמְיָזוֹת לַה"ר : (מצודת דוד)

מצודת ציון קורץ. ענין הנידנוד לרמז הלעג והוא מלשון קרץ מצפון (ירמיה מו) כי ברוב הנידנוד כאלו כורת ומשבר העינים : **מולל**. הוא מלשון מלה ודבור ר"ל כאלו מדבר ברגליו דבר הלעג : **מורה**. כאלו מלמד דבר הלעג באצבעותיו : (מצודת ציון)

רלב"ג קורץ בעיניו. או ברמיזותיו אם בשיקרו בהם כמנהג הרומזים בעיניהם ומולל ברגליו לרמוז בהם ומורה באצבעו : (רלב"ג)

[יד] תְּהַפְּכוֹת בְּלִבּוֹ חֲרַשׁ רָע בְּכָל יַעַת (מדנים) מְדִינִים יִשְׁלַח :

רש"י מדינים ישלח. בין אדם לצוראו: (רש"י)

מצודת דוד תהפכות בלבו. מחשבות לבו להפוך הדבר מכמות שהוא : **חורש רע**. חושב רע בכל עת ומגרה מחלוקת בין אנשים ר"ל כיון שפרק עול המקום בודאי את כל אלה יעשה : (מצודת דוד)

מצודת ציון מדינים. מלשון מדון ומריבה : **ישלח**. ענין גרוי ושסוי כמו ושוך בהמות אשלח במ (דברים ל"ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג תהפכות בלבו. הנה בלב כזבים תמיד ובכזבים שיתמיד וימציא בלבו הוא חורש רע בכל עת ומשלח מדנים בין אחים ומחלוקות וריבות בין האנשים בשיספר כזבים מזה לזה ויתחדש מזה הפסד רב בקבוצים המדיניים על אלו הרעות שהוא עושה ישיב הש"י גמולו : (רלב"ג)

[טו] עַל כֵּן פְּתָאם יָבֹא אִידוּ פֶּתַע יִשְׁבֵּר וְאִין מְרַפָּא :

רש"י פתאום. ופתע. ל' תכיפה היא ולא ידע את המפלה הקרובה ליפול עליו : (רש"י)

מצודת דוד ואין מרפא. לא יהיה רפואה לשברו : (מצודת דוד)

מצודת ציון אידו. ענין צער ומקרה רע : **פתע**. הוא כמו פתאום : (מצודת ציון)

[טז] שֵׁשׁ הִנֵּה שָׁנָא יְהוָה וְשִׁבַּע (תועבות) תוֹעֲבֹת נִפְשׁוּ :

רש"י שש הנה שנה ה' ושבוע תועבת נפשו. כלומר גם השביעית עמהם : (רש"י)

מצודת דוד **ושבע**. השביעית היא תועבת נפשו ר"ל שנואה מכולן : (מצודת דוד)

רלבי"ג **שש הנה שנה ה'**. והשביעי הוא מהם תועבת נפשו והם עיניה רמות מצד הגאווה ועזות המצח : (רלבי"ג)

[יז] **עינים רמות לשון שקר וידים שפכות דם נקי:**

מצודת דוד **עינים רמות**. זה המתגאה המרים עיניו כלפי מעלה לא כדרך שפלי הרוח אשר ישפילו עיניהם להסתכל כלפי מטה : (מצודת דוד)

רלבי"ג **לשון שקר**. שהוא אוהב לדבר שקרים והידים שופכות דם נקי: (רלבי"ג)

[יח] **לב חרש מחשבות און רגלים ממחרות לרוץ לרעה:**

מצודת דוד **לב חורש**. המפנה לבבו לחשוב מחשבות און לרוץ לרעה לעשות במהירות עד לא יתנחם : (מצודת דוד)

רלבי"ג **לב חורש**. אל האנשים מחשבות שקר ומרמה להרע להם והרגלים שימהרו לרוץ לעשות רעה ומי שידבר כזבים ויהיה עד שקר והנה זה יכול לשון שקר ועדות שקר מי שמשלח מדנים בין אחים בספרו כזבים מזה לזה, והנה זכר האיברים על הסדר והתחיל מהאבר הגבוה ובשפל כלה, הנה זה הוא ביאור אלו הדברים שהגבלנו ביאורם פה, ואולם התועלות המגיעות מהם הנה י"ט, הא' הוא להודיע כי התורה ומצותיה מביאות האדם אל השגת החכמה והתבונה אם בפילוסופיא האלהית אם בפילוסופיא המדינית אם יעמיק האדם לחקור בה ובמצותיה מחקר ראוי וזה יהיה בשישמרו בלבבו תמיד ובה יגיע לו הבריאות בגוף ובנפש בהתנהגו לפי מצותיה ויהיה אהוב לאנשים ואהוב לשם עד שתמיד יהיו עיניו בו לא יעזבוהו וישיג בזה החיים הערבים הנצחיים והטובות הגופיות עד שאין פחד אליו מהרעו' : **הב'** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיבטח בדברים אשר ירצה להשיגם בביתו ובסבות אשר המציא להגיעו אליהם אך ישים מבטחו בשי"י לבד ויעזר עם זה בסבות המביאות הדבר ההוא. הגי' הוא להודיע שראוי לאדם שיתן כבוד לשי"י בחקירותו בחכמה ובתורה כי זה ממי שיישירהו למצוא האמת בדברים לפי מה שאפשר לו והיה זה כן כי חכמת השי"י היא נפלאה מאד וכאשר ירצ' האדם למצוא באלו הדברים חכמי נפלאה ולא יסתפק בסבות החלושות אז יתישר מאד למצוא דברי חפץ ועם זה למדנו מזה תועלת אחר והוא שמי שיכבד ה' מהונו וממבחר פירותיו ותבואתו יתן השי"י שכרו בשיתברכו קניינו. הד' הוא להודיע שכבר יקר' שיבואו לטובים רעות על צד המוסר וההשגח'

ולזה ראוי לאדם שיקבלם מאהבי ואז יגיע לו מהם התועלת אשר בעבורו הביאם הש"י עליו. הה' הוא להודיע שכמו שנוציא החכמה מאלו הדברי' השפלי' בחקרנו בהם למה היו במה שהם עליו מהמציאות ונוציא התבונה מהגרמים השמימיים בחקרנו בהם לפי מה שראוי כן שפע מציאותם מחכמת הש"י ותבונתו ולזה נדבק בזה האופן בחכמת הש"י ותבונתו דבקות מה אשר החכמה והתבונה ההיא היא עצמותו ית' וכבר בארנו זה והתרנו הספיקות הנופלות בו בראשון ובה' מספ' מ"י ומזה האופן הותר הספק איך יתכן שיגיעו לנו הידיעות מההשגות החושיות ולא יפקדו בהפקדם כמו שביארנו בראשון ממלחמות ה'. הו' הוא להודיע שאין ראוי לאדם שימנע טוב מהראוי לו אם יש ספק בידו לעשותו כי זה מטוב התכונה ימשך שלא יאמר לרעהו לך ושוב ומחר אתן ויש אתך במה שישנו אתו לתת לו. הז' הוא מה שהזהיר מלריב עם אדם אשר לא גמלו רע כי בזה מהפסד הקבוץ המדיני מה שלא יעלם וזה שהמדות החשובות שיהיו לאנשים לשמרם מריב יועילו להם מאומי עם בעל זאת התכונה הפחות' ויבא זה אל ההפסד במדות. הח' הוא להודיע שהחמס והרשע ראוי שירוחקו כי קללת הש"י תמצא בבית הרשע אמנם נוה צדיקים יברך. הט' הוא להודיע שהליצנות ראוי שירוחק וכן הענין בכסילות כי הקלון ימשך לעיניהם. הי' הוא להודיע כי החכמה תקנה עם ראשית החכמה כי כבר יבואו בחקירה בה בהקדמות מעצם החכמה ואולם הבינה תקנה עם כל הקנינים כי אין הקדמותיה עצמיות וצריך גם כן שיקדמו לקניניה כל הקנינים מההשגות האחרות כי בהם יתיישר לעמוד על אמתתה כמו שזכרנו. הי"א שאין ראוי לאדם ללכת בדרך רשעים ולהסכים עמהם בו אך יחוייב להשבית הפועל הרע ההוא ולבטלו אם יוכל בשום תחבולה ואם לא יוכל ראוי שישלך עצמו ממנו. הי"ב הוא להודיע שהצדיקים נעזרים בש"י בדרכם שילכו בה בכל דרושיהם והם מתישירים בה תמיד אל התכלית יחפצו בו ואמנם הרשעים בהליכתם יכשלו ולא יראו במה כי דרכם היא כאפילה ולא יוכלו להתיישר בה אל חפציהם. הי"ג הוא להודיע שראוי לאדם שישמור שכלו שלא יהיה אסור בדבר מהדברים ימנעו מעשות לפי מה שראוי כי כבר יאבד זה הפרי הטוב שראוי להגיע ממנו והוא החיים הנצחיים והערבים ומפני זה ראוי שישמור מלקבל שרשים והתחלות כוזבות מנעוהו מלהשיג האמת במה שאחריהם כי הם יאסרו שכלו מלחקור בהם מחקר ראוי ולזאת הסבה ראוי שישנא לשון שקר וירחיקהו כי האנשים המורגלים בשקר לא יאהבו המוסר מאד ויסור מפני זה מהם כל פרי השכל ולזאת הסבה גם כן ראוי שירחיק התאוות הגופיות ועצלה כי בסבת כל אחד מהם יהיה השכל אסור מעשות פעולתו. הי"ד הוא להודיע לחוקר בדרוש שישים עיונו אל היושר ואמת ויתיישר אליו בתכלית מה שאפשר לו כי זה ממה שיישירהו למצא האמת בדברים. החמשה עשר הוא להודיע שמי שישג החכמה והתבונה ראוי שישמרם בלבו תמיד עם הדברי' שהיו סבת התחדש הידיעי' לו כאלו תאמר שישמור עם המושכלות השניות המושכלות הראשונות שהתבארו מהם וישמור עם התכונות המחשבות אשר היישירוהו אל השגתם. הי"ו הוא להודיע שראוי לאד' שירחיק התאוות

הגשמיות כי הם יובילוהו אל המות ויביאו השכל אל שלא יעשה פעולתו אך יתן כחו בהמצאות התחבולו' להשגת התאווי המגונו' האלו. הי"ז הוא להודיע שאשר חטא ונמשך אל הנפש המתאו' ועזב פועל השכל ר"ל דריכתו אל השלימות עד שהוא ראוי שיהיה השכל נספה בחטא אשר היתה ההנאה בו אל החומר כמו הענין בערב שנשתעבד בעבור אחר הנה ראוי לו שיכנע אל השם יתברך בתכלית מה שאפשר לבקש מחילה וכפרה על חטאיו וישתדל בזריזות רב להשכיל ולדעת אותו בדרך שיתן לו רוממות נפלא על שאר הנמצאות כמו שהוא האמת בזה ובזה ירפא לו מחולי הערבות הזה כמו שאם ערב אדם לרעהו בעבור זה ונשתעבד לרעהו בפרעון החוב בעד הזר הנה אין לו תקנה אלא שיכנע לרעהו שנשתעבד ויתן לרעהו רוממות וכבוד כי בזה אולי יחמול עליו ויקל ממשאו קצת או יעזבהו. הי"ח הוא להודיע שראוי לאדם להרחיק העצלה ורבויה השינה והשכיבה כמשפט העצל. הכ' זה ממה שימנעהו מהשג' שום שלימות גם די טרפו לא ישיג אבל ראוי לו שינהג בזריזות לקנות המעלה והטרף בעת אשר תמצא ידו וישלם לו זה הזריזות בהתרחקו מהשינה לפי מה שאפשר לו וזה ממה שיגיע אליו בזאת התחבולה והיא שכאשר יחזקהו אונס שינה יתנמנם מעט בזולת שכיבה כי בזה יסור בקלות וישתדל בכמו זאת התחבולה להרחיק השינה עד שכאשר יישן תהיה שנתו מעוטה וכאשר ילאו כחותיו מרוב היקיצה ישכב מעט ויחבק ידיו ר"ל שישבות מכל מלאכה ותנועה כי בזה יסור לאות כחותיו כאילו נתן שינה לעיניו וזה מבואר מאד מן החוש. הי"ט הוא להרחיק השקר ולזה אמר כי מי שהוא אוהב השקר הוא רשע כי זה יביאהו לחטאים גדולים מהם בדעות כי אהבתו השקר תסבב שלא ידרוש האמת בדעות ומהם במדות כי מזה ימשך שיהיה תמיד שקר בפיו וישתדל אל שיביא האנשים להאמין מה שאינו ברמיזותיו ובקריצותיו במקומות שלא יוכל לדבר והמשל שאשר יאמר על אדם דבר שאינו הנה יקרה כשידבר מה שאיפשר שיובן ממנו באופן מה שאמר האחר עליו אז ירמוז לאנשים שיקחו עדות מזה על אמתות מה שאמר להם עליו ומזה ג"כ ימשך שיחשוב תמיד מחשבות איך יוכל למצוא דבר שקר שיחרוש בו רע לאיש מה וימשך ג"כ מזה שיעורר ריב בין אנשים בכזביו ובכלל הנה כמו שבאמת יתקיים היישוב כן יפסד בשקר ולהרחיק השקר ביאר שכבר יקרה ממנו עונש רב ונפלא והנה ביאר בו כי מסוג השקר מצאו מינים הם שנואים ומתועבים לש"י והם עינים רמות כי הוא דבר שקר שיתגאה האדם עם היותו בריה שפלה ונבזית מאד והנה הגאווה היא מידה מגונה מאד מסירה האדם מכל שלימות ולשון שקר ר"ל שיהיה דובר שקרים והיא ג"כ מדה מגונה ומונעת האדם ממצוא דברי חפץ חכמה ותבונה וידים שופכות דם נקי עושות ג"כ דבר שקר ועול להרוג איש על לא חמס בכפיו והנה עוצם גנות זאת המדה מבואר בנפשו ולב חורש מחשבות און היא ג"כ מדה מגונה מאד כי זה ממה שיביא לעשיית הרעות בדברי שקר אשר השתדל בהמצאתם עם שזה לא ישתמש במה שהוא כלי אל קנין השלימות בהשתדלו במה שהוא מגונה בתכלית הגנות ורגלים ממהרות לרוץ לרעה הוא ג"כ לדבר שקר כמו שפיכת דם נקי או גניבה וגזילה ומשלח מדנים

בין אחים הוא ג"כ בדברי השקר שיספר מזה לזה גנות כל אלו המדות והתכונות הוא מבואר ונגלה: (רלב"ג)

[יט] יִפִּיחַ כְּזָבִים עַד שֶׁקֶר וּמְשַׁלַּח מְדַנִּים בֵּין אַחִים:

רס"י יפית. לִסְוֹן לְזוֹר הוּא כִּי כָל לְזוֹר צְרוּחַ הַפֶּה הוּא: (רס"י)

מצודת דוד יפית וגו'. ר"ל עד שקר מדבר כזבים ואחת היא: **בין אחים**. בין אוהבים יגרה מחלוקת בספור לה"ר והיא השביעית הקשה מכולן כי בזה הורג שלשה את עצמו והמקבלו והנאמר עליו: (מצודת דוד)

מצודת ציון יפית. ענין דבור ע"ש שבא בהפחת הפה: (מצודת ציון)

[כ] נָצַר בְּנֵי מִצּוֹת אָבִיךָ וְאֵל תַּטֹּשׁ תּוֹרַת אֱמֶךָ:

רס"י נצור בני מצות אביך מלות בני נצור: (רס"י)

מצודת דוד מצות אביך. כי הלא בודאי חפץ בתקנתך: **תורת אמך**. מה שהיא מלמדתך: (מצודת דוד)

מצודת ציון תטוש. ענין עזיבה: (מצודת ציון)

רלב"ג נצור בני מצות אביך. והוא הש"י שיצוה אותך לשמור תורתו ואל תעזוב התורה שנתן לך השם יתברך באמצעות השכל הפועל ואפשר שרמז במצוה כי הם מישירים אל החלק מהתורה אשר בו מצות ואזהרות ורמז בתורה אל ספורי התורה כי הם מישירים מאד אל השלימות כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה וקרא הספורים תורת אמך כי הם הגיעו בנבואה מהשכל הפועל אשר הוא בזה הזמן כמו שביארנו בביאורנו לספר שיר השירים עד שרוב הספורים הם סיפור תורות האבות אשר הם כמו אם ביחס אל השם יתברך והמשל כי כמו שהאם תתן החומר והאב יתן הצורה כמו שנתבאר בספר ב"ח: (רלב"ג)

[כא] קִשְׂרָם עַל לִבָּךְ תִּמְיֵד עֲנָדָם עַל גְּרִתְךָ:

רס"י ענדס. ל' קשר הוא כמו אענדנו עטרות לי (איוב לא): (רס"י)

מצודת ציון ענדס. ענין קשירה כמו אענדנו עטרות לי (איוב לא):

גרגרותיך. מלשון גרון וצואר : (מצודת ציון)

רלב"ג קשרם. על כלי הדבור לדבר במ תמיד כי בזה תתישר לעמוד על כונתם והחכמה הנפלאה אשר בהם : (רלב"ג)

[כב] בַּהֲתַלְלֶכָּךָ תִּנְחָה אֶתְךָ בְּשֹׁכֶכְךָ תִּשְׁמַר עֲלֶיךָ וְהִקִּיצוֹתָ הִיא תְּשִׁיחָךָ :

רפ"י **בהתהלכך. בחייד: תנחה אותך. כמו תנהיגך: בשכבך. בקצר: והקלות היא תשיחך. לתחיית המתים לעמוד בדיון: היא תשיחך. תליץ בעדך: (רפ"י)**

מצודת דוד **תנחה אותך. תנהג אותך בדרך הישר :** **תשמור עליך. משודדי לילה :** **היא תשיחך. תדבר עמך כחבר טוב המדבר עם חברו להשתעשע עמו** (מצודת דוד)

מצודת ציון **תנחה. תנהג :** **והקיצות. ענין הערה מהשינה :** **תשיחך. מלשון שיחה** (מצודת דבור)

רלב"ג בהתהלכך. בדברים העיוניים : **תנחה אותך.** התורה להשיג דברי חפץ וזה שזכר תשמור בשרשים אשר הושרשו בה מהטעות בהתחלות וזה ממה שינחה אותך אל האמת בדרוש דרוש : **בשכבך.** באמצע הדרך אשר תדרוך בה למצוא הדרוש כי יחלשו כחותיך ותצטרך לשינה הנה התורה תשמור בעבורך מה שהתחלת להקדימו כדי להשיג הדרוש עד שלא תצטרך שנית להתחיל העיון בו מראשיתו וכאשר תיקץ משנתך הנה התורה תדבר לך הדברים שמצאת קודם שתשכב להישירך להשלים החקירה והנה אמר זה כי עם שהתורה מישרת האדם למצוא חכמה והתבונה הנה שומר התורה מושגח מהש"י ולזה הוא נעזר בו בהשגותיו : **ואפשר** שתהיה הכוונה בזה בשכבך מהחקירה כי לקשיה לא תמצאנה ותפסק מפני זה דריכתך בה הנה התורה תשמור בעבורך לשמרך מהטעות וזה כי לולי התורה אולי מפני הקושי שיגיע לך בהתרת קצת ספקות יפלו בדרוש ההוא כבר תסכים לדחות האמת ותגיע מזה להריסה רבה בהרבה מהדרושים אך מפני שהתורה השרישה האמת בזה הנה ישמרך זה מההודאה בסותרו ותמלט בזה מהטעות וכאשר הקיצות שנגלו לך הסתרים על הספקות אשר הספיקו דריכתך בזה העיון הנה התורה תדבר לך אותם הדברים או יהיה תשיחך יוצא לשלישי וירצה בו כי התורה תביאך לדבר אותם הדברים והכוונה בזה איך שיפורש והסבה בזה כי מהתורה נתישרו לך אלו הדברים והנה זה הביאור האחרון הוא יותר נכון. כי נר מצוה וזה כי המצוה היא נר להראות הדרך והדברים הנראים והתורה היא אור שהוא יותר חזק בזה הפועל לכן ייחס מה שישפע משלמת התורה אל מה שישפע מספורים ויחס האור אל הנר כמו שהתבאר מדברינו בפתחי ביאורינו לדברי התורה והיא ג"כ דרך חיים

ר"ל דרך השגת החיים הנצחיים והיא ג"כ דרך תוכחות מוסר והוא לקיחת המוסר במדות ותכונות וזה כי המצוה והתורה כל אחד מהם מיישר אל דרך החיים ואל תוכחות מוסר ואם היתה התורה בשני אלו יותר חזקה והיא דרך: **תשיחך.תדבר עמך:** (רלב"ג)

[כג] **כִּי יָרַ מִצָּוָה וְתוֹרָה אֹרֵךְ וְדָרָךְ חַיִּים תּוֹכַחֹת מוֹסֵר:**

רש"י כי נר מלוא ותורה אור. כמו שהאור מאיר לעולם תמיד כך התורה עומדת זכותה לעולם אל האדם וזכות מלוא לפי שעה כאור הנר, ד"א כי נר מלוא וגו' מלוא האב הוא נר כל מי שמקיים מצות אביו כאלו נוטל נר בידו להדליק במקום חושך ואם אבד שום דבר שם הוא מולאו לאורו, וכן מי שהוא מקיים הוראת אמו אורה היא לו וכן הוא אומר אל תטוש תורת אבך וכן הוא ודאי שמקרא זה מדבר במלוא אביו ואמו דכתיב (לקמן ב) מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך ואם נר של אדם ידעך (כוהה) כשאין מקיים מצות נמלא כשמקיים מצות מאיר נרו (ר' יוסף קרא): ודרך חיים תוכחות מוסר. תוכחות המוסר הם מטים את האדם לחיים נמלא שם דרך החיים: (רש"י)

מצודת דוד כי נר מצוה. המצוה שאדם עושה מאירה לו כנר והלומד תורה היא לו כאור היום והשומע תוכחת מוסר הוא לו דרך המביא חיים: (מצודת דוד)

[כד] **לְשִׁמְרֶךָ מֵאֲשֶׁת רָע מִחֻלְקֹת לָשׁוֹן נִכְרִיָּה:**

רש"י לשמרך מאשת רע. התורה תשמרך מאשה של מנהג רע ועל כרחך לא דבר שלמה אשה רעה אלא כנגד עבודת גלולים שהיא שקולה כנגד הכל שאם תאמר אשה זונה ממש וכי כל שכרה ושכחה של תורה ששומרת מן הזונה לבדה אלא ע"כ זו עבודת גלולים שהיא חמורה כנגד הכל: מחלקת לשון. מטחות עינים של לשון נכריה: (רש"י)

מצודת דוד לשמרך. כי המוסר יועיל לשמרך מאשה זונה: **מחלקת.** מחלקקות פתויי הנכריה והוא כפל ענין במ"ש: (מצודת דוד)

רלב"ג לשמרך מאשת רע. מהמשך לפתוי אשת איש לנאף עמה מצד העונש הנפלא אשר הטילה התורה במצות וגם בספוריה במה שזכרה

מענין אבימלך ופרעה על דבר שרי אשת אברם והנה קרא זאת האשה אשת רע להורות כי הש"י לא יתן כמו זאת האשה המנאפת לטובים וקראה נכריה לפי שאינה אשתו אבל היא אשת איש אחר: (רלבי"ג)

[כה] אַל תִּחַמֵּד יָפְיָהּ בְּלִבְבְּךָ וְאַל תִּקְחֶהּ בְּעַפְעָפְיָהּ:

רש"י ואל תקחך. ואל תטול חכמתך ממך בעפעפי עינייה שקוללות זהם בעפעפיה: (רש"י)

מצודת דוד ואל תקחך. אל תקח לבך להיות נמשך אחריה ע"י רמזי עפעפיה : (מצודת דוד)

רלבי"ג אל תחמוד. יופי האשה המנאפת בלבבך ואל תקחך בעפעפיה אשר צורת הבטתה בהם מושכת האדם לחשוק בה: (רלבי"ג)

[כו] כִּי בָעַד אִשָּׁה זֹנָה עַד כָּפַר לָחֶם וְאַשְׁתֵּי אִישׁ נִפְשׁ יִקְרָה תְּצוּד:

רש"י כי בעד אשה זונה עד כפר לחם. לידי עניות וחוסר כל טוב: נפש יקרה תלוד. נפש שהיתה יקרה קודם לכן צאה ולדה לגיהנם: (רש"י)

מצודת דוד כי בעד אשה זונה. בעבור חמדת אשה זונה בא האדם לרב העוני עד כי ישאל כפר לחם : תצוד. בחלקת אמריה תצוד את הנפש עם שהיתה יקרה ונקיה מעון : (מצודת דוד)

מצודת ציון כפר לחם. כן נקרא לחם שלם : (מצודת ציון)

רלבי"ג כי בעד אשה זונה. כי בעבור אשה זונה יבא איש עד כפר לחם ר"ל שלא ישאר לו מהונו כי אם כפר לחם כי יאבד הונו בה כאמרו ורועה זונות יאבד הון והנה ראוי לאדם להשמר מאד מנפול במצודה כי כבר יש לה כח לצוד נפש יקרה מצד קלות התפתות האדם אל המשגל: (רלבי"ג)

[כז] הִיחַתָּה אִישׁ אִישׁ בְּחִיקוֹ וּבְגָדָיו לֹא תִשְׂרָפְנָה:

רש"י היחתה איש. הישאב איש גחלים בשפולי בגדיו ולא ישרפו כל לשון חתיית גחלים לשון שאיבה הוא כמשמעו כשממלא הכלי בתוך המדורה: (רש"י)

מצודת דוד **היחתה.** וכי אפשר שישאב איש בחיקו את האש ולא תשרפנה בגדיו **מצודת דוד** : (מצודת דוד)

מצודת ציון **היחתה.** ענין שאיבת האש ממקומו כמו לחתות אש מיקוד (ישעיה ל) : **בחיקו.** ר"ל בבגדו שממול החיק : (מצודת ציון)

רלבי"ג **היחתה.** הנה רמז שאי אפשר שיהיה איש חותה אש בבגדיו ולא תשרפנה **בגדיו** : (רלבי"ג)

[כח] **אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תפנינה :**

מצודת דוד **אם יהלך.** וכי יהלך איש על גחלים ולא תשרפנה רגליו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **תכוינה.** ענין שרפה כמו כויה תחת כויה (שמות כא) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **אם.** או שילך על הגחלים לא תכוינה רגליו : (רלבי"ג)

[כט] **כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנגע בה :**

רס"י **אל אשת רעהו.** כמשמעו ואף על ע"ג יש לדרשה שהיא מיוחדת ללא **לך** : (רס"י)

מצודת דוד **כן הבא.** כן הוא הבא אל אשת רעהו כי כל הנוגע בה לא ינקה מעונש **הראוי** : (מצודת דוד)

רלבי"ג **כן הבא וגו' לא ינקה.** שלא ישיגהו עונש נפלא ראה והתבונן איך הוא **מגונה מאד ענין הניאוף** : (רלבי"ג)

[ל] **לא יבוזו לגנב פי יגנוב למלא נפשו פי ירעב :**

רס"י **לא יבוזו.** **וגו' :** (רס"י)

מצודת דוד **לא יבוזו.** אין מרבים לבזות את הגנב כאשר יגנוב למלא נפשו כי רעב הוא וגנב לשבור הרעבון וכמעט לאונס יחשב : (מצודת דוד)

רלב"ג לא יבוזו. האנשים לגנב כי יגנוב וגו': (רלב"ג)

[לא] וְנִמְצָא יְשָׁלֵם שְׁבַעַתָּיִם אֶת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ יִתֵּן :

רפ"י וּנְמַלֵּא יִשְׁלֵם. וגו': את כל הון ביתו יתן. ואפי' כריך למכור כל אשר לו על זה מכל מקום יש לו תקנה ומתחלה מחמת רעב עשה, אצל: (רפ"י)

מצודת דוד וּנְמַצָּא. וכאשר ימצא יוכל לתקן בתשלומין אז חדל ממנו בעל הגניבה : **את כל הון.** ר"ל הלא לא יתן יותר מכל הון ביתו אבל לא נגע עד הנפש : (מצודת דוד)

רלב"ג וּנְמַצָּא יִשְׁלֵם שְׁבַעַתָּיִם. ואם נמצא לנפשו המזון בזולת הגנבה הנה יענש על גנבתו בשישלם על אחד שבעה גם כל הון ביתו יתן או יהיה הרצון בזה והוא יותר נכון שאם נמצא הגנב בבית בעל הגניבה הנה נתפייס עם בעל הגניבה בשישלם לו על אחד שבעה גם יתן לו כל הון ביתו ויניחהו ובכפרו יתרצה לו בעל הגניבה בלי סכק ולזה הוא מבואר שלא ישיגהו בזה בשת מהאנשים כאשר לקחו למלא נפשו כי ירעב גם לא ישיגהו נגע בגופו מבעל הגניבה כי בכופר ובשחד יתרצה לו ואולם לנואף ראוי שיבוזו כי הוא לוקח לעצמו חוק הבעל וגונבו ממנו לא למלא נפשו כמו הענין בגנב אבל ישחית עצמו בניאוף בחסרו החומר היסודי ולחותו הטבעי ברבוי המשגל ולזה הוא מבואר כי נואף אשה הוא חסר דעת וזה כי משחית נפשו הוא יעשה זאת הפעולה המגונה והוא ימצא נגע וקלון וגו': (רלב"ג)

[לב] נֹאֵף אִשָּׁה חָסֵר לֵב מִשְׁחִית נַפְשׁוֹ הוּא יַעֲשֶׂנָה :

רפ"י נֹאֵף אִשָּׁה וגו'. שלשתם מחוזרים בדבור אחד אם יגנוב הגנב גנבה אין לבזותו כ"כ כמו הנואף למה כי לרעבון נפשו הוא עושה ואולי אין לו מה יאכל וכשנמלא יש לו תקנה בתשלומין ולכל היותר ישלם שבעתים כלומר תשלומי כפל הרבה ואפילו חמשים על אחד, ויש מפרשים שבעתים כמו גונב שור וכליו וטבחן שמשלם חמשה דקר ותשלומי כפל על הכלים (הרי שבעה): נואף אשה חסר לב. הוא שהרי לא לרעבון עשה: משחית נפשו הוא יעשה. (רפ"י)

מצודת דוד נֹאֵף אִשָּׁה. אבל המנאף עם אשה הוא חסר לב והרוצה להשחית נפשו עשה כזאת הואיל ואין לו הכרחיות כגונב ממון : (מצודת דוד)

[לג] נגע וקלון ימצא וחרפתו לא תמחה :

רש"י נגע וקלון ימצא. על עבדות גלולים ועל גילוי עריות הנגעים באים:
(רש"י)

מצודת דוד נגע וקלון ימצא. מן השמים ימצא נגע כי ע"י ג"ע הנגעים באים ומן הבריות ימצא קלון : לא תמחה. לא תהיה נשכחת : (מצודת דוד)

מצודת ציון וקלון. בזיון : תמחה. ענין מחיקה : (מצודת ציון)

רלב"ג נגע וקלון ימצא. מבעל האשה אשר ימצאהו וימצא קלון מכל האנשים שידעו זה בהפך הגנב הגונב למלא נפשו והנה זה הקלון הוא חזק ומתמיד עד שלא תמחה לעולם חרפתו ואמרו כי ימצא נגע המתגבר על הנואף עם אשתו כי קנאה חזקה ולא יחמול עליו מלהכותו מכת אכזרי באי זה נקם שיוכן לו להנקם ממנו וא"ת שיתרצה בממון כמו הענין בגנב הנה לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שוחד : (רלב"ג)

[לד] כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם :

רש"י כי קנאה. מתקנא בו להפרע בו חמתו של הקב"ה שהוא גבור על כל
ולא יחמול ביום נקם : (רש"י)

מצודת דוד כי קנאה. הנקמה תעורר חמת הבעל ולא ימחול עליו ביום אשר תמצא ידו לנקום נקם ותהיה א"כ הדבר שמור ולא תשכח : (מצודת דוד)

מצודת ציון קנאה. נקמה : חמת. מלשון חמה וכעס : (מצודת ציון)

[לה] לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרפה שחד :

רש"י לא ישא. פנים, לכל ממון לכפר על אשר כפר בו ונדבק בעבדות גלולים, ורבותנו דרשו לא יזונו לגנב, זה המתגנב מאחר חזירו הולך לבית המדרש ועוסק בתורה, ונמצא ישלם שבעתים, סופו שמתמנה דיין ומורה הוראות שאין שבעתים אלא תורה שנאמר מזוקק שבעתים (תהלים יצ):
(רש"י)

מצודת דוד לא ישא. לא יהיה נושא פנים של כל מין ממיני הכופר להעביר הקצף בעבורו. ולא יאבה. לא ירצה לחמול אם תרבה שוחד והוא כפל ענין במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון כופר. שוחד. עניינם כמו פדיון : (מצודת ציון)

משלי פרק-ז

[א] בְּנֵי שְׂמֹר אֶמְרִי וּמִצּוֹתַי תִּצְפֹּן אֶתְּךָ :

רס"י בני שמור אמרי ומלותי : (רס"י)

מצודת ציון תצפון. תסתיר : (מצודת ציון)

רלב"ג בני שמור אמרי. בלבבך והם ספורי התורה ומצות התורה תצפון אתך לשמרם : (רלב"ג)

[ב] שְׂמֹר מִצּוֹתַי וְחַיֵּה וְתוֹרַתִּי כְּאִישׁוֹן יַעֲיִנֶדְךָ :

רס"י ותורתי כאישון עיניך. שחור של עין שהוא דומה לחסך כמו אישון לילה : (רס"י)

מצודת דוד וחיה. בעבורם בעבורם תחיה : ותורתי. מוסב על מלת שמור לומר שמור תורתי כאישון עיניך : (מצודת דוד)

מצודת ציון כאישון. הוא בת העין ובעבור קטנות צורת האיש הנראה בה קרוי אישון כמו האמינון אחיך (ש"ב יג) שבאה תוספות הנו"ן להקטינו ולהשפילו : (מצודת ציון)

רלב"ג שמור מצותי וחיה. מצות התורה ותשיג החיים הנצחיים ושמור תורתך כשמרדך אישון עיניך ולא די לך במצות שתשמרם בלבך אבל צריך וגו' : (רלב"ג)

[ג] קְשֶׁרִים עַל אֲצַבְעֹתַיִךְ כְּתָבָם עַל לִוַח לִבְךָ :

רלב"ג קשרים. אבל צריך שתקשר על אצבעותיך לעשות אותם ואמר אצבעותיך כטעם אמרו מעשה אצבעותיך: **כתבם על לוח לבך**. שיהיו בצורך תמיד: (רלב"ג)

[ד] אָמַר לְחֶכְמָה אַחֲתֵי אֶת וּמָדַע לְבִינָה תִקְרָא :

רש"י (אחותי את. קרננה חליך): ומודע. קרוב כמו זועז מודעתנו קרובנו (רות ג) כלומר קרננה חללך תמיד: (רש"י)

מצודת דוד אמור וגו'. ר"ל תהא רגיל בחכמה כאדם באחותו: **ומודע**. כפל הדבר במ"ש: (מצודת דוד)

מצודת ציון ומודע. עניינו כמו קרוב על כי הקרוב ידוע לאדם ומכירו כמו ולנעמי מודע לאישה (רות ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג אמור לחכמה אחותי את. לאהוב אותה: **ומודע לבינה תקרא**. ר"ל שכבר תאמר שהיא מודע לך וקרוב כטעם ולנעמי מודע לאישה בדרך שתתחבר תמיד לחכמה ולבינה: (רלב"ג)

[ה] לְשֹׁמֵרָךְ מְאֵשָׁה זָרָה מִנְּכָרֶיךָ אֲמַרְיָה הַחֲלִיקָה :

מצודת דוד לשמרך. למען תשמרך מאשה הזרה ממך שאינה מותרת לך: אמריה החליקה. אשר מחלקת אמרי פתויה: (מצודת דוד)

רלב"ג לשמרך מאשה זרה. וזה ישמרך מהמשך אחר אשה זרה והיא הנפש המתאוה: **מנכריה**. שהיא מושכת האדם בחלק דבריה וזה כי החכמה והבינה הם אהובות וחושקות למודיהן אהבה נפלאה עד שיבואו בעבורם אל התאוות הגשמיות והיה צריך לך זה לשמרך ממנה לפי שפתיותה חזק למשוך הסכלים אליה ואמר המשל להורות על רוב פתיותה לסכלים: (רלב"ג)

[ו] כִּי בְּחִלּוֹן בֵּיתִי בְּעַד אֲשַׁנְבִּי נִשְׁקַפְתִּי :

מצודת דוד כי בחלון ביתי. דרך חלון ביתי ואשנבי נשקפתי אל החוץ והוא ענין מליצה לומר שהשכיל בחכמה לדעת מעשה הבריות: (מצודת דוד)

מצודת ציון **אשנבי**. ענין חלון כמו בעד האשנב (שופטים ה'): **נשקפתי**. ענין הבטה ולפי שהמביט לחוץ נראה גם הוא למביט בו לזה אמר נשקפתי וכן בעד החלון נשקפה (, שם) : (מצודת ציון)

רלב"ג **כי בחלון**. הנה בחלון ביתי נשקפתי בעד חלוני: (רלב"ג)

[ז] **וְאָרָא בְּפִתָּאִים אָבִינָה בְּבָנִים נַעַר חָסַר לֵב:**

רס"י **אֲבִינָה**. **הבחנתי** **וראיתי**: (רס"י)

מצודת דוד **וארא בפתאים**. ראיתי בחבורות הפתאים והנה הבנתי והכרתי בין הבנים ההם נער חסר לב : (מצודת דוד)

רלב"ג **וארא בפתים**. וראיתי בפתאים אשר דרכם להתפתות לסכלותם ובינותי בבנים קטני השנים והנה נער צעיר שנים חסר השכל ממנו והוא עובר בשוק אצל זויות והולך דרך בית האשה הזרה וזה הי' בנשף בערב יום בעת הנשף בערב יום בחשך לילה ואפלה והנה הוא הי' בא אל האשה הזאת :

[ח] **עָבַר בְּשׁוּק אָצֵל פְּנֵה וְדָרָךְ בֵּיתָה יִצְעָד:**

רס"י **אָצֵל פְּנֵה**. **פנה** **סל** **זונה** **ועבודת** **גילולים**: (רס"י)

מצודת דוד **עובר**. כי ראיתיו עובר בשוק אצל פנתה של הזרה ולפי שאמר למעלה לשמרך מאשה זרה קצר כאן וסמך על המבין : (מצודת דוד)

מצודת ציון **פנה**. **זויות** : **יצעד**. ענין פסיעה והלוד : (מצודת ציון)

[ט] **בְּנִשְׁף בְּעָרַב יוֹם בְּאִישׁוֹן לִילָה וְאֶפְלָה:**

מצודת דוד **בנשף**. בעת הנשף למען לא יראוהו אנשים : **בערב וגו'**. הוא כפל ענין כדרך המליצה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **בנשף**. ענין חושך כמו אך חושך ישופני (תהלים קל"ט) : **באישון לילה**. בשחרות הלילה כמו באשון חושך (לקמן כ) : (מצודת ציון)

[יז] וְהָנָה אִשָּׁה לְקָרְאָתוֹ שֵׁית זֹנָה וּנְצָרַת לֵב:

רפ"י והנה אשה. כמשמעה, ד"א אחד מן אפיקורסים: שית זונה. כמו שתותיהם (שמואל ב' י') כלומר ערות זונה: ונצורת לב. כמו עיר נצורה (ישעיה א) המוקפת כרכוס וכן לבה של זו מזקפת זימה אולת: (רפ"י)

מצודת דוד והנה אשה. ראיתי והנה אשה באה לקראתו: שית זונה. ר"ל בתקון זונה: ונצורת לב. ונותנת מצור על לבות בני אדם לכבשם תחת ידה: (מצודת דוד)

מצודת ציון שית. ענין שימה ותקון: ונצורת. מל' מצור וכן נוצרים באים (ירמיה ד') : (מצודת ציון)

רלב"ג והנה האשה לקראתו. וגם האשה באה לקראתו ערות זונה ונצורת לב שערותה מגולה והלב מכוסה לבד כי עד הלב תגלה עצמה וזה מהפלגי המשל כי דרך הזונה לגלות כנף בגדיה שתהיה גלוית הערוה כדי שיתעוררו האנשים לבא עליה ולא תשאיר מגופה מכוסה בבגדיה כי אם מן הלב ולמעלה ולפי הנמשל הנה הלב מכוסה בזה הפועל כי לא יוכל השכל לעשות פעולתו עם המשך אל התאות: (רלב"ג)

[יא] הַמְיָה הִיא וְסָרְרַת בְּבֵיתָהּ לֹא יִשְׁכְּנוּ רַגְלֶיהָ:

רפ"י וסוררת. סרה מן הדרך: (רפ"י)

מצודת דוד הומיה. היא משמעת קול המיה למען ימשכו הזונים אחר קולה: וסוררת. מדברת דברי סרה ונאוף: לא ישכנו. אינם שוכנים בביתה כדרך הנשים: (מצודת דוד)

רלב"ג הומיה היא וסוררת. הנה היא משמעת קולה בהפך חק האשה הצנועה והיא נוטי מביי בעלה לא ישכנו רגליי בביתה: (רלב"ג)

[יב] פַּעַם בַּחוּץ פַּעַם בְּרַחְבוֹת וְאַצֵּל כָּל פְּנֵה תְּאָרֵב:

מצודת דוד פעם בחוץ. פעם הולכת בחוץ פעם ברחובות לרדוף אחר מאהביה. תארוב. תשב במארב עד אשר יעברו דרך הפנה היא: (מצודת דוד)

רלב"ג פעם בחוץ. אך תלך פעם בחוץ ופעם ברחובות ותארוב אצל כל פנה וזויות מהרחובות והחוצות אם תמצא שם נואף: (רלב"ג)

[יג] וְהִחַזִּיקָהּ בּוֹ וְנָשְׂקָהּ לוֹ הַעֲזָה פְּנֵיהָ וְתֹאמַר לוֹ :

מצודת דוד והחזיקה. ראיתי האשה היוצאת אחזה הנער ונשקה לו :
העזה. חזקה פניה ולא נכלמה : (מצודת דוד)

רלב"ג והחזיקה בו ונשקה. כאשר תמצאהו החזיקה בו ונשקה לו למשוך
לבו אל הניאוף : (רלב"ג)

[יד] זָבְחֵי שְׁלָמִים עָלַי הַיּוֹם שְׁלַמְתִּי נְדָרַי :

רש"י זבחי שלמים עלי. כלומר סעודה גדולה הכינותי כי היום הקרבתי
נדרי ושלמי: (רש"י)

מצודת דוד זבחי שלמים עלי. מאז היה עלי זבחי שלמים והנה היום
שלמתי נדרי והבאתים ויש א"כ עמדי בשר השלמים : (מצודת דוד)

רלב"ג זבחי שלמים. לא בושה מלאמר לו אלו הדברים הנה זבחי שלמים
אצלי היום שלמתי נדרי בבית המקדש ולזה יש לי הרבה בביתי מבשר
זבח השלמים : (רלב"ג)

[טו] עַל כֵּן יֵצְאֵתִי לְקִרְאָתְךָ לְשַׁחַר פְּנִיךָ וְאֶמְצָאֲךָ :

רש"י ואמלאך. כדי שאמלאך: (רש"י)

מצודת דוד על כן. הואיל ויש עמדי בשר להאכילך לזה יצאתי לקראתך
לשחר פניך לבוא אלי והנה מצאתיך : (מצודת דוד)

מצודת ציון לשחר. ענין דרישה : (מצודת ציון)

רלב"ג על כן יצאתי לקראתך. לדרוש פניך שתאכל עמי ואמצאך : (רלב"ג)

[טז] מִרְבָּדִים רַבְדֹּתַי עֲרָשִׁי חֲטָבוֹת אֶטוֹן מִצָּרִים :

רש"י מרבדים. בגלי חופץ ונוי ודוגמתו צסוף הספר שנאמר מרבדים
עשתה לה: רבדתי ערשי. הקטתי: חטובות אטון מצרים. מהוללות בגדי

כלי פשתן חסובין הבאים ממלכרים ששם הפשתן מלוי כדכתב בספר (ישעיה
(ט) וזקן עובדי פשתים אטון תרגום מיתריהם אטוניהון: (כ"י)

מצודת דוד **מרבדים**. קשטתי מטתי בקשוט הראוי : **חטובות**. בדי המטה
המה חטובות ביושר רב ומסוגרים המה במיתרי פשתן הבא ממצרים
הנאות ביותר : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מרבדים**. מצעות נאים לקשוט כמו מרבדים עשתה לה (לקמן
לא) : **ערשי**. מטתי כמו עשר יצועי (תהלים קלב) : **חטובות**. ענין כריתה
וחתוך כמו חוטבי עצים (יהושע ט) : **אטון**. תרגום של מיתריהם (שמות
כו) הוא אטוניהון : (מצודת ציון)

רלב"ג **מרבדים**. הנה רבידים ותכשיטים יפים שמתתי על מטתי והנה ערשי
עשוי מכרותות ארזים או שאר עצים והחבלים המסורגים בו הם מיתרים
ממצרים ר"ל שהם נעשים מהשש הנקי שבמצרים כי שם השש הנבחר :
(רלב"ג)

[יז] נַפְתִּי מְשַׁכְּבִי מֵר אֶהְלִים וְקָנְמוֹן :

רס"י נפתי משכבי. הנפתי הריח כמניף צקודר צצית הזקס להביא הריח
מלמעלה למטה, ודונש פי' לשון קטור ואמר שאין לו דמיון: (רס"י)

מצודת דוד **נפתי**. התכתי על משכבי מור וגוי להביא הריח : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נפתי**. ענין הזלה והתכה כמו נופת תטופנה (לעיל ה) : **מור**
אהלים ו**קנמון**. שמות מיני בושם : (מצודת ציון)

רלב"ג **נפתי משכבי**. ושמתי בו מאבקת הבשמים טובי הריח כדי שיערב
המשכב יותר : (רלב"ג)

[יח] לְכָה נְרוּה דְדִים עַד הַבְּקָר נְתַעֲלָסָה בְּאֶהְבִּים :

מצודת דוד **נרוה**. נשבעה באהבים עד הבקר ונשמחה בה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נתעלסה**. ענין שמחה כמו כחיל תמורתו ולא יעלוס (איוב כ) :
(מצודת ציון)

רלב"ג **לכה נרוה דודים עד הבקר**. יחד נשמח באהבים כי אין לנו מונע
עתה : (רלב"ג)

[יט] כִּי אֵין הָאִישׁ בְּבֵיתוֹ הִלְךְ בְּדֶרֶךְ מֵרְחוֹק :

רש"י כִּי אֵין הָאִישׁ צְבִיתוֹ. רְאִיתֶם שְׁסִילָה הַקְּצוּ"ה שְׁכִינְתוֹ וְכָל טוֹב נִתַּן לְעוֹ"ג:

מצודת דוד כִּי אֵין הָאִישׁ. אֵל תִּפְחַד מִבְּעָלִי כִּי אֵינְנוּ בְּבֵיתוֹ כִּי הִלְךְ בְּדֶרֶךְ רְחוֹק (מצודת דוד) :

רלב"ג כִּי. אֵין בְּעָלֵי בְּבֵיתִי וְאִ"ת הוּא קְרוֹב וַיִּבֵּא הֵנָּה הִלְךְ בְּדֶרֶךְ מֵרְחוֹק וְאִם תֹּאמַר אֲוֹלֵי יָבֵא הַלַּיְלָה מִדְּרָכּוֹ תִּדְעַ בְּאִמַּת כִּי לִקַּח צְרוּר הַכֶּסֶף לִקְנוֹת סְחוּרוֹת רַבּוֹת לֹא יָבֵא לְבֵיתוֹ עַד יוֹם הַכֶּסֶה רוּצָה לֹמַר בְּרִ"ה פִּי הוּא נִקְרָא כֶּסֶה כְּאִמְרוֹ תִּקְעוּ בַּחֲדָשׁ שׁוֹפֵר בַּכֶּסֶה וְאוֹלָם נִקְרָא כֵּן כִּי אֵז הַשִּׁי עִ"ד מִשָּׁל יוֹשֵׁב עַל כֶּסֶה לְשִׁפוֹט תִּבְל בְּצַדִּיק: (רלב"ג)

[כ] צְרוּר הַכֶּסֶף לִקַּח בְּיָדוֹ לְיוֹם הַכֶּסֶה יָבֵא בֵּיתוֹ :

רש"י לְרוּר הַכֶּסֶף. הַטּוֹבִים שְׁצַהֵם הִרְגוּ: לְיוֹם הַכֶּסֶה. לְזִמְנֵי הַמּוֹעֵד הַקְּבֹעַ וְכֵן צְכֶסֶה לְיוֹם חֲגֵנוּ (תְּהִלִּים פֶּ"א): (רש"י)

מצודת דוד צְרוּר הַכֶּסֶף. אֵל תַּחֲוֹשׁ פֶּן בְּלִילָה יִבּוֹא מִדְּרָכּוֹ כִּי לִקַּח בִּידוֹ צְרוּר כֶּסֶף וַיִּתְאַחַר בְּדֶרֶךְ עַד כִּי יִתּוֹם הַכֶּסֶף לִקְנוֹת בְּכוֹלֵם סְחוּרוֹת רַבּוֹת : לְיוֹם הַכֶּסֶה. לְזִמְנֵי הַמּוֹעֵד אֲשֶׁר קִבַּע יִבּוֹא הֵנָּה וְהַזְמַן עַדִּיין לֹא בֵּא : (מצודת דוד)

מצודת ציון צְרוּר. עֲנִין קֶשֶׁר כְּמוֹ צְרוּר כֶּסֶף בִּשְׁקוֹ (בְּרֵאשִׁית מ"ב) : הַכֶּסֶה. עֲנִינֵנוּ זִמְנֵי קְבֹעַ כְּמוֹ בַּכֶּסֶה לְיוֹם חֲגֵנוּ (תְּהִלִּים כ"א) : (מצודת ציון)

[כא] הַטָּתוֹ בְּרַב לִקְחָהּ בְּחִלְקָהּ שְׁפָתֶיהָ תִּדְיַחְנוּ :

רש"י הַטָּתוֹ. לְאֹתוֹ חֶסֶר לְבַלְבָּלָהּ: צְרוּר לִקְחָהּ. שְׁהִיָּא לְמוֹדָה לְהַרְגִּיל בְּכַךְ אֲנָשִׁים: בְּחִלְקָהּ שְׁפָתֶיהָ. בְּדַבּוּר חֲלַקְלָקָהּ תִּדְיַחְנוּ מִן הַדֶּרֶךְ: (רש"י)

מצודת דוד הַטָּתוֹ. אִמַּר שְׁלֵמָה הֵן רְאִיתִי שְׁהִיָּא הַטָּתָה אֹתוֹ אַחַר דַּעְתָּה בְּרַב הַרְגֵל דְּבִרְיָה אֲשֶׁר הִיא לְמוֹדָה לְפִתּוֹת בְּנֵי אָדָם וּבְחִלְקָתָהּ מֵאִמַּר שְׁפָתֶיהָ הַדִּיחָה אֹתוֹ מִדְּרָךְ הַיֶּשֶׁר : (מצודת דוד)

מצודת ציון לקחה. ענין למוד והרגל כמו הלוקחים לשונם (ירמיה כג) :
(מצודת ציון)

רלב"ג הטנו ברוב לקחה. דבריה הלוקחים לבו בחלק שפתיה הדיחה אותו מדרך הראוי ומשכה לבבו אל דרכי הניאוף הנה האויל הולך אחריה פתאום ודומה בזה אל השור אשר הולך מעצמו במהירות אל מקום שיטבחוהו בו וכמו הנשים שיבאו במהירות אל העכס לחשבם כי יתקשטו בו ולא ירגישו כי הוא מוכן למאסרם ר"ל לקשור אותם באופן שלא יוכל להם ללכת כי לא יוכלו להרחיב צעדיהם וגם הוא הוכן לשמרם מלפסק רגליהם למנאפי' ולא ירגישו בזה והנה העכסים הם כמו תכשיטין היו נושאות אותן ברגליהם כאמרו וברגליהם תעכסני והיתה הכוונ' בהם למה שזכרנו והנה ילך האויל אחריה פתאום כמו שזכרנו עד יפלה וגו' : (רלב"ג)

[כב] הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ פְּתָאִים כְּשׁוֹר אֶל טֶבַח יְבֹא וּכְעָכֶס אֶל מוֹסֵר אֱוִיל :

רס"י וכעס. זה ארס נחש: אל מוסר אויל. כנחש הממהר לרוץ בשליחות הקצ"ה ליסר האויל המחויב למקום צ"ה כן זה רץ אחריה עד שנכשל בה ויפלה חלה חלה כצדו: (רס"י)

מצודת דוד הולך. והרי הוא הולך אחריה פתאום כמו השור הבא מעצמו אל מקום המטבח. וכעכס. וכאשר ירוץ הנחש מהרה בשליחות המקום לייסר האויל בארסו כן חיש מהר נמשך אחריה : (מצודת דוד)

מצודת ציון וכעכס. הוא ארס הנחש וכן ברגליהם תעכסנה (ישעיה ג) :
(מצודת ציון)

[כג] עַד יִפְלַח חַץ כְּבָדוֹ כְּמִהַר צְפוֹר אֶל פֶּחַ וְלֹא יָדַע פִּי בְּנַפְשׁוֹ הוּא :

רס"י כמהר לפור. לרוץ אל הפח ואינו יודע כי הפח נפרס קס בנפשו של לפור: (רס"י)

מצודת דוד עד יפלה. עד אשר נכשל בה וחצה יפלה את כבדו כי מאבד עולמו על ידה. כמהר. הרי הוא כצפור הממהר לעוף אל הפח בעבור הנאה מועטת לאכול מהזרעונים אשר בה ואינו יודע כי האכילה תהיה באבדן נפשו כן הוא מאבד עולמו בעבור הנאת שעה : (מצודת דוד)

מצודת ציון יפלה. ענין בקוע כמו פולח ובוקע (תהלים קמ"א) : **כבדו.** הכבד שהמרה תלוי בה : **פח.** רשת : (מצודת ציון)

רלב"ג **עד יפלה חץ**. עד שיחתך חץ כבדו כמו שימהר הצפור לבא אל הפח שילכד בו ולא ידע כי בנפשו הוא והנה היה מחכמת זה המשל להיותי מסכים לנמשל אמרו כי בשוק או בחוץ הלך לזנות כי זה הפועל מהנפש המתאוה הוי מהדברי אשר הם חוץ מעצם האדם במה שהוא אדם כי זה הכרח הוא לאדם מצד מה שהוא בהמה לא מצד מה שהוא אדם ויחס זה אל עת החשך כי לא יפותה האדם להמשך אל התאוות בשיאור לו באור השכל ולזה אמר בתחלה וארא בפתאים אבינה בבנים וגוי ועתי בנים שמעו לי וגו' : (רלב"ג)

[כד] וְעַתָּה בָּנִים שְׁמָעוּ לִי וְהִקְשִׁיבוּ לְאִמְרֵי פִי :

רס"י ועתה בנים שמעו לי וגו' : (רס"י)

מצודת דוד **ועתה בנים**. הואיל ושמעתם שכן הוא לזאת שמעו לי ואל תהיו כמוהו : (מצודת דוד)

[כה] אֵל יִשְׁטָ אֵל דְּרָכֶיהָ לְבָדָּ אֵל תִּתַּע בְּנִתִּיבוֹתֶיהָ :

מצודת דוד **אל ישט**. אל יסור לבך אל הדרך ההולך לבית הזונה ואל תתע מדרך הישר ללכת בנתיבותיה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ישט**. ענין נטיה והסרה : **תתע**. מלשון תועה : (מצודת ציון)

רלב"ג **אל ישט**. אל יטה לבך אל דרך האשה הזרה הזאת המביאה להמשך אל התאוות ואל תהיה טועה בדרכיה : (רלב"ג)

[כו] כִּי רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה וְעַצְמִים כָּל הַרְגִּיהָ :

מצודת דוד **הפילה**. הזונה המחלקת אמריה : **ועצומים**. מספר עצום ורב : (מצודת דוד)

מצודת ציון **חללים**. הרוגים : (מצודת ציון)

רלב"ג **כי רבים חללים הפילה**. כי כבר השחיתה והרגה רבים ותקיפים : (רלב"ג)

[כז] דַּרְכֵי שְׂאוֹל בֵּיתָהּ יִרְדּוּת אֵל חֲדָרֵי מְוֹת :

מצודת דוד **ביתה**. דרך ההולך אל ביתה היא דרך שאול ויורדת אל חדרי מות כי בקל יתפתה ומאבד עולמו : (מצודת דוד)

רלבי"ג **דרכי שאול בית**. הנה הדרכים שילכו בהם אל ביתה הם דרכי המות והקבר והם יורדות אל חדרי המות כי לא יושג עמה חיים כמו שקדם אבל תסבב מיתת הגוף והנפש לכן סור מהתפתות בפתויה ושמע לפתוי החכמה והבינה שהם מפתים האדם לחקור בהם באופן שקדם ואמר ממשל בזה המקום להודיע הדברים אשר בהם ישוגו החכמה והבינה ועצמותם ותועלתם באופן מה : (רלבי"ג)

משלי פרק-ח

[א] הלא חכמה תקרא ותבונה ותתן קולה :

רס"י הלא חכמה תקרא. הלא התורה מכרזת אליכם דברים האמורים למטה **רס"י** : **רס"י** : **צענין** :

מצודת דוד **הלא חכמה תקרא**. ר"ל מעלות החכמה הלא נכרת מפאת עצמה וכאלו היא תאמר אמריה להמשך אחריה : (מצודת דוד)

רלבי"ג **הלא החכמה תקרא**. אל האנשים : **ותבונה תתן קולה**. לקרוא להם וכדי שישמעו דבריה הן עומדות בראש מרומים עלי דרך להשמיע דבריהם לעוברים ולשבים ולהישירם אל הדרך אשר ילכו בה והמקום שאפשר שיקרא טעות לפי שיש בו נתיבות רבות היא נצבה שם להורות אי זה דרך ילכו בה : (רלבי"ג)

[ב] בראש מרומים עלי דרך בית נתיבות נצבה :

מצודת דוד **בראש מרומים**. כאלו עומדת בראש ההרים הרמים להשמיע קולה למרחוק : **עלי דרך**. נצבה אצל דרך מקום יתפרשו ממנו נתיבות רבות ומצויים שם אנשים רבים עוברים ושבים : (מצודת דוד)

מצודת ציון בית. מקום : (מצודת ציון)

[ג] לַיָּד שְׁעָרִים לְפִי קֶרֶת מְבוֹא פְתָחִים תְּרֹנָה :

רש"י לפי קרת. תקרה הנתונה על הסער ויושבים עליה: תרונה. תזעקנה ומה היא אומרת: (כס"י)

מצודת דוד ליד שערים. וסמוך היא אל מקום השערים אשר לפתח הקריה : מבוא פתחים. ר"ל עשויים המה לבוא בפתחיה כי השערים ההמה פתוחים ועומדים ולזה רבים נכנסים ויוצאים בהם : תרונה. שמה מכרזת החכמה את אמריה וכ"ז הוא ענין מליצה לומר הלא שבחה ידוע וכאלו מכרזת בפרסום רב : (מצודת דוד)

מצודת ציון ליד. למקום : לפי קרת. לפתח העיר : תרונה. ענין הכרזה כמו בחוץ תרונה (לעיל א) : (מצודת ציון)

רלב"ג ליד שערים. למקום השערים אשר לפתח הקריה להורות באי זה שער יכנסו כשהתקרבו אל הדרוש במבוא הפתחים אשר בבית שירצו להכנס שם באי זה פתח יכנס להביאו אל הדרוש ואמר זה כי בהרבה מהחקירות הקשות יצטרך להכנס בהם בהקדמו' רחוקות מאד מהדרוש ויעתק מהם אל הקדמו' יתקרבו יותר אל הדרוש וכן מדרגה אחר מדרגה עד הגיעו אל הדרוש והנה החכמה והתבונה יישירו תמיד בזאת החקירה אל הדרכים והסדרים אשר יובילו אליה וזה מאמרם על צד מליצת השיר הבינו פתאים ערמה וגו' : (רלב"ג)

[ד] אֱלִיכָם אִישִׁים אֶקְרָא וְקוֹלִי אֶל בְּנֵי אָדָם :

רש"י אליכם. אישים חקרא: (כס"י)

מצודת דוד אליכם. ואלה אמריה אליכם אישים וגו' : (מצודת דוד)

מצודת ציון אישים. אנשים : (מצודת ציון)

[ה] הָבִינוּ פְתָאִים עֶרְמָה וְכִסְיָלִים הָבִינוּ לָב :

מצודת דוד ערמה. התחכמות ותחבולות להערים להסיר הפתיות : הבינו לב. תנו בינה אל הלב : (מצודת דוד)

רלב"ג הבינו פתאים ערמה. השתדלו להתישר אל החכמה ואחשוב שזאת הערמה תשלם בהתבוננות במלאכת ההגיון כי היא תיישר השכל

אל דרכי ההשתדלות והעיון. וכסילים תנו בינה לבבכם בעניינים
העיוניים: (רלב"ג)

10 שְׁמַעוּ כִּי נְגִידִים וּמִפְתַּח שְׁפָתַי מִיִּשְׂרָאֵל:

רס"י שְׁמַעוּ כִּי נְגִידִים אֲדַבֵּר. לְזָרֵי נְגִידוֹת וְחֲסִיבוֹת: (רס"י)

מצודת דוד נגידים. ר"ל דברים חשובים ונכבדים: ומפתח שפתי. מה
ששפתי פותחים לדבר המה דברים מישרים וכפל הדבר במ"ש: (מצודת
דוד)

מצודת ציון נגידים. שרים וחשובים: (מצודת ציון)

רלב"ג שמעו. כי דברים נכבדים אדבר ופתיחת מאמרי היא דברי יושר
ואמר זה שלא יחשוב חושב שהוא מדבר בזה על צד ההפלה והגוזמא
כמשפט המאמר בשירים ובמשלים כי הנה חכי ידבר אמת לא רשע וכזב
הנה כל אמרי פי הם בצדק וביושר אין בהם מה שיטה מדרך האמת:
(רלב"ג)

11 כִּי אָמַת יִהְיֶה חֲכִי וְתוֹעֵבַת שְׁפָתַי רָשָׁע:

מצודת דוד ותועבת וגו'. דברי רשע מתעבות שפתי מלדברם: (מצודת דוד)

מצודת ציון יהגה. ידבר: (מצודת ציון)

12 בְּצַדֵּק כָּל אֲמָרֵי כִּי אֵין בָּהֶם נִפְתָּל וְעֵקֶשׁ:

רס"י נפתל ועקש. עקמומיות: (רס"י)

מצודת דוד בצדק כל אמרי פי. נאמרים בצדק: (מצודת דוד)

מצודת ציון נפתל. עקמימות כמו ועם עקש תתפתל (תהלים י"ח): (מצודת
ציון)

13 כָּלֶם נְכַחִים לְמִבִּין וַיִּשְׂרִים לְמִצְאֵי דָעַת:

מצודת דוד למבין. למי שיש לו בינה להבין אמריה: (מצודת דוד)

מצודת ציון נכוחים. ענין יושר כמו עשות נכוחה (עמוס ג) : (מצודת ציון)

רלב"ג כלם נכוחים. כל דברי נכוחי וישרים למי שיבינם וישיג מה שבהם מהחכמה : (רלב"ג)

יז קחו מוסרי ואל כסף ודעת מחרוץ נבחר :

רס"י מחרוץ. ממני הזהב הוא: (רס"י)

מצודת דוד ואל כסף. ר"ל היו רוצים לקחת מוסר תוכחתי מלקחת את הכסף : (מצודת דוד)

מצודת ציון מחרוץ. מין זהב טוב : (מצודת ציון)

רלב"ג קחו. בחרו בלקיחת מוסרי יותר מלקיחת הכסף הדעת אשר איישיר אליכם הוא יותר נבחר מזהב הנה החכמה היא טובה מכל מרגליות וכל חפצים אחרים שיחפוץ האדם בשאר ענינים זולתי בעיון לא ישוו בה אמרה החכמה לגלות הדברים ההכרחיים בהמצאתה : (רלב"ג)

יא כי טובה חקמה מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה :

רס"י מפנינים. מרגליות: לא ישוו בה. לא ידמו לשווה: (רס"י)

מצודת דוד וכל חפצים. כל הדברים שאדם חפץ ורוצה בהם לא ידמו אליה : (מצודת דוד)

יב אני חקמה שכנתי ערמה ודעת מזמות אמצא :

רס"י שכנתי ערמה. אלל ערמה, שכיון שלמד אדם תורה נכנס בו ערמימות של כל דבר: (רס"י)

מצודת דוד שכנתי ערמה. אני שוכן בערמה ר"ל א"א לעשות תחבולות להערים להנצל מיד היצה"ר המסית בזולת חכמת התורה : **ודעת.** אני ממציא להודיע מחשבות העוזרים על הצלה מיד היצה"ר המסית וכפל הדבר במלות שונות : (מצודת דוד)

מצודת ציון מזמות. מחשבות : (מצודת ציון)

רלב"ג **אני חכמה שכנתי ערמה.** במקומות שנמצאת שם ערמה ודרך השתדלות והם הסדרים ההגיונים ויצטרך לו גם כן שימצא יראת ה' רוצה לומר לקיחת המוסר במדות ויצטרך לו עוד לשנא רע כדי שיתרחק מדרכיו וישנא מדת הגאווה כי היא מסירה השלימות מהאדם וישנא דרך רע בדעות ודברים המציעים שרשים כוזבים כי אלו ימנעו ממצוא החכמה לפי שהמעייין ירצה להמשיך המאמרים במה שאחר ההתחלות באופן שהוצעו ההתחלות וירצה להמשיך תמיד לשמרם וזה יביאהו לטעות בהם: (רלב"ג)

[יג] **יִרְאֵת יְהוָה שְׁנֵאת רַע גָּאָה וְגֵאוֹן וְדָרְךְ רַע וּפִי תִהְיֶה כֹּת שְׁנֵאתִי:**

רס"י **יראת ה' שנאת רע.** זהו המוסר שהחכמה מכרזת לזכריות: (רס"י)

מצודת דוד **יראת ה'.** תוכן יראת ה' היא לשנא את הרע והם הגאות ודרכי עבירה והמהפך אמרי פיו ממחשבות לבו: **שנאתי.** ר"ל את כל אלה שנאתי גם אני: (מצודת דוד)

מצודת ציון **גאה וגאון.** שניהם ענין גאווה: (מצודת ציון)

[יד] **לִי עֵצָה וְתוֹשִׁיָּה אֲנִי בִּינָה לִי גְבוּרָה:**

מצודת דוד **לי עצה.** בי ימצא עצה להנצל מיד היצר הרע המסית: **ותושיה.** ר"ל על ידי יותש כח היצר הרע: **אני בינה.** אני הנותן בינה להלחם למולו: **לי גבורה.** על ידי יתגבר עליו וכפל הדבר פעמים הרבה כדרך המליצה ולחזוק הענין: (מצודת דוד)

מצודת ציון **ותושיה.** תשות הכח: (מצודת ציון)

רלב"ג **לי עצה.** וזה כי העצה תלקח בדברים העצמיים כאילו תאמר שהעצה במי שהוא חלוש החוס לחממו ובשיאכילוהו דברים חמים והנה העצה תהיה בחכמות המישרות לצד המעשה כמו חכמת הרפואה עבודת האדמה ומה שידמה להם ולי ג"כ תושיה רוצה לומר השגת הנימוס המושכל אשר בדברים והוא מהותו ומשיגיו העצמיים ואלו הם חלקיו הפנה הראשונה להעיר על תועלתם ומהותה איך לא תצטרך לזכות הדברים ההכרחיים קודם ההשתדלות בה לפי שכבד זכרה אחר החכמה וזה ממה שצריך שתוקדם תחלה החכמה קודם השתדלות בבינה וכבר זכר זה בביאור במה שקדם: **אני בינה לי גבורה.** ר"ל כי לחכמה יהיה ההשגה בדברים הנמשכים לפי הסדור הטבעי ואמנם מה שיתחדש שיהיה כנגד הסדור ההוא כמו הענין בנפלאות והוא הנקרא גבורה אשר

לא יבואו בסבות העצמיות הנה החקירה עליו תהי גבורה והנה עוד לבינה השגת הפילוסופיא המדינית אשר בה יתחדש הבנין באלו הדברי המדיניים איך ינהגו בהם להעמיד הקבוץ המדיני ומזה יסתעף דבר העונשים אשר יוטלו על בעלי התכונות הפחותיות ולפי שבזאת הפילוסופיא על האופן הראוי ימלוכו המלכים וישורו השרים והרוזנים והנדיבים והשופטים להעמיד דבר ממשפט הפילוסופיא על האופן הראוי אמרה הבינה בי מלכים וגו' : (רלב"ג)

[טו] בי מלכים ימלוכו ורוזנים יחקקו צדק :

רפ"י בי מלכים ימלוכו. שהדינים והמשפטים אני מלמד: (רפ"י)

מצודת דוד בי מלכים ימלוכו. על ידי תתקיים מלכותם אם יתנהגו במשפט התורה : יחוקקו צדק. על ידי עשו חוקים צודקים ושרים : (מצודת דוד)

מצודת ציון ורוזנים. שרים : יחוקקו. מלי חוק וגזרה : (מצודת ציון)

רלב"ג בי מלכים ימלוכו. על העם : ורוזנים יחקקו. חקים של סדר ויושר : (רלב"ג)

[טז] בי שרים ישורו ונדיבים כל שפטי צדק :

מצודת דוד בי שרים. על ידי תתקיים ממשלת השרים והנדיבים שבכל השופטים כי כאשר ילכו בחוקות התורה תמשך ממשלתם : (מצודת דוד)

מצודת ציון ישורו. יעשו שררה וממשל : (מצודת ציון)

רלב"ג בי שרים ישורו. ימשולו : (רלב"ג)

[יז] אני (אהביה) אהבי אהב ומשחרי ומצאנני :

רפ"י אהב. כמו אהב: אהבי. אהביה כתיב אמר הקב"ה אני אהביה של תורה אהב זו שמעתי מרבי אהרן צסם רבי נתן: ימלאנני. נו"ן יתירה חמשים פערי בינה אמלאנו: (רפ"י)

מצודת דוד אוהבי אהב. אוהב אני את האוהבים אותי : ומשחרי. הדורשים להבין אמרי ימצאו בי טעמים הרבה : (מצודת דוד)

מצודת ציון אהב. כמו אאהב : (מצודת ציון)

רלבי"ג אני אוהביה אהב. ר"ל שלא ימצא מי שאינו אוהבה אך מי שהוא אוהבה וחושק בה יטרח לעמוד על אמתתה והוא ימצאה מפני היותו משחר ודורש אותה תמיד : (רלבי"ג)

[יח] עֶשֶׂר וְכָבוֹד אֶתִּי הוֹן עֵתֶק וְצַדִּיקָה :

מצודת דוד אתי. על ידי ישיג עושר וכבוד : הון עתק וצדקה. ישיג הון חזק רב ובצדקה תנתן לו מהי כי לא יקופח שכר תורתו לעוה"ב בעבור ההון שהשיג : (מצודת דוד)

מצודת ציון עתק. חוזק כמו יביעו ידברו עתק (תהלים צד) : (מצודת ציון)

רלבי"ג עושר וכבוד אתי. הנה אתי עושר וכבוד כי בדרכי הבינה יוכל האדם להשיג עושר וכבוד מפני שלימותו במדות והתישרו בהם אל השגה זו באופן שלם כי לזאת המלאכה סדרים יישירו לקנין אלו השלימיות : אתי הון עתק. וקנין הצדק והיושר במדות : (רלבי"ג)

[יט] טוֹב פְּרִי מְחָרוֹץ וּמְפֹז וּתְבוּאַתִּי מְכַסֶּף נְבָחַר :

מצודת דוד פריי. מתן שכר התורה : ותבואתי. מוסב על מלת טוב לומר ותבואתי טוב מכסף נבחר ומעולה וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

רלבי"ג טוב פריי. הנה טוב פריי מזהב והוא נבחר מכסף לי ההליכה באורח הצדקה והיושר בתוך נתיבות שיהיו למשפט שיבאו לאמת דבריו וסותרו והיה שם מחשבות יקימו כל אחד מהדרכים ההם והנה יהיה מהתועלות בהיות מבוארת האמת בזה להנחיל אוהבי יש והוא דעת המוסכם לנמצא כי בו תגיע ההצלחה האנושית והפך זה יהיה בדעת אשר לא יסכים לנמצא : (רלבי"ג)

[כ] בְּאֵרֶח צַדִּיקָה אֶהְלֵךְ בְּתוֹךְ נְתִיבוֹת מְשֻׁפֵּט :

מצודת דוד אהלך. אני מוליך את האדם בדרך צדקה וגו' : (מצודת דוד)

[כא] לְהִנְחִיל אֶהְבִּי יֵשׁ וְאַצְרִיתֵיהֶם אֲמַלֵּא :

רָפָ"י לְהַנְחִיל אוֹהֲבֵי יֵשׁ. יֵשׁ אֲתִי נַחֲלָה רַבָּה: (רָפָ"י)

מצודת דוד יֵשׁ. רִ"ל יֵשׁ אֲתִי טוֹבָה הַרְבֵּה לְהַנְחִיל אֶת אוֹהֲבֵי וְאִמְלֵא אֶת אוֹצְרוֹתֶיהָ מִן הַטּוֹבָה : (מצודת דוד)

רלב"ג וְאוֹצְרוֹת אוֹהֲבֵי אִמְלֵא. מֵאלוֹ הַדְּעוֹת הָאִמְתוּיּוֹת כִּי מִפְּנֵי אֲהַבְתִּי אוֹתוֹ יִקְוֶשׁוּ בְּזֹאת הַחִקְיָה וְיִמְצְאוּ דְבָרִים רַבִּים יִמְלָאוּ בָהֶם אוֹצְרוֹתֶיהֶם עַל צַד הַמִּשַׁל אִמְרָה הַבִּינָה לְהוֹרוֹת עַל מַעֲלַתָּה וְקִדְיַמְתָּה עַל הַחֲכָמָה ה' קִנְנִי רֵאשִׁית דְּרָכּוֹ קֹדֶם מִפְּעִלּוֹ מֵאִזּוֹ בְּבִרְיַאת הָעוֹלָם רוֹצֵה לִּלְמֹד שְׁבִרֵאשִׁית הַדְּבָרִים שֶׁקֵּנָה אִזּוֹ וְעָשָׂה קֵנָה הַדְּבָר אֲשֶׁר הָיָה חֲדוּשׁוֹ בְּבִינָה וְתִבְנוֹת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בּוֹ וְהֵם הַגְּרָמִים הַשְּׁמִימִים אֲבָל תִּדְעַי כִּי הַשֵּׁם לֹא חָסַר לְהִיּוֹת עִמּוֹ זֹאת הַתְּבוּנָה וְהַחֲכָמָה אֲשֶׁר נִבְרָא בָּהּ הָעוֹלָם כְּמוֹ שְׁבִאֲרָנוּ בְּה' מִסְפָּר מִלְּחֻמוֹת ה' וְשֵׁם הַתְּרַנּוֹ הַסְּפָקוֹת הַנוֹפְלוֹת בְּזֵה וְהֵנָּה מַעַת הָיִיתָ הַזְּמַן קִנְנִי קֹדֶם מִפְּעִלּוֹ הָאֲחֵרִים: (רלב"ג)

[כב] יְהוָה קִנְנִי רֵאשִׁית דְּרָכּוֹ קֹדֶם מִפְּעִלּוֹ מֵאִזּוֹ:

רָפָ"י רֵאשִׁית דְּרָכּוֹ. קוֹדֶם צְרִיאתוֹ שָׁל עוֹלָם: (רָפָ"י)

מצודת דוד ה' קִנְנִי. בְּרָא אוֹתִי לְהִיּוֹת קְנוּיָה לוֹ וְכֵן קוֹנֵה שָׁמַיִם (בְּרֵאשִׁית ד) : רֵאשִׁית דְּרָכּוֹ. בְּתַחִילַת הַבְּרִיָּאָה : קוֹדֶם. קוֹדֶם מַעֲשִׂיו : מֵאִזּוֹ. מִכְּבַר רִ"ל מִזְמַן רַב : (מצודת דוד)

[כג] מְעוֹלָם נִסְכָּתִי מְרֵאשׁ מִקְדָּמִי אֶרֶץ:

רָפָ"י נִסְכָּתִי מְרֵאשׁ. ל' נִסְכֵי צְנִי אֲדָם (יחזקאל לה): (רָפָ"י)

מצודת דוד מְעוֹלָם. מִיַּמּוֹת עוֹלָם אֲנִי נִסְכָּה וּמוֹשַׁלְת : מְרֵאשׁ. אֲנִי מִן הָרֵאשׁוֹנִים מִהַקְּדָמִי לְבִרְיַאת הָאֶרֶץ כִּי אָמְרוּ רַז"ל שֶׁבַע דְּבָרִים קִדְּמוּ לְבִרְיַאת הָעוֹלָם וְהַתּוֹרָה אַחַת מֵהֶם : (מצודת דוד)

מצודת ציון נִסְכָּתִי. עֲנִין מִמִּשְׁלָה כְּמוֹ נִסְכֵי סִיחּוֹן (יְהוֹשֻׁעַ יג) : (מצודת ציון)

רלב"ג מְעוֹלָם נִסְכָּתִי מְרֵאשׁ. מַעַת הָיִיתָ עוֹלָם נִתְּנָה לִי הַגְּבוּרָה וְהַשְּׂרָרָה וְהַגְּדוּלָּה: מִקְדָּמִי אֶרֶץ. בְּרֵאשִׁית מֵה שְׁנִבְרָא בְּאֶרֶץ: (רלב"ג)

[כד] בְּאֵין תְּהֻמוֹת חוֹלְלָתִי בְּאֵין מְעִינּוֹת נְכַבְּדֵי מִיָּם:

רָשׁוּי חוֹלְלָתִי. נִבְרָאתִי: (רָשׁוּי)

מצודת דוד **באין תהומות.** בעוד לא היו תהומות נבראתי אני : (מצודת דוד)

מצודת ציון **חוללתי.** ענין בריאה כמו ותחולל ארץ (תהלים צ) : **נכבדי מים.** רבוי המים כמו בעם כבד (במדבר יא) : (מצודת ציון)

רלב"ג **באין תהומות חוללתי.** קודם היות תהומות נבראתי כי השמים קודמים במעלה ובמציאות על התהומות קודם שיהיו שם מעינות ונהרות רבות : מהמים : (רלב"ג)

[כה] בְּטָרָם הָרִים הִטְבְּעוּ לִפְנֵי גְבְעוֹת חוֹלְלָתִי :

רָשׁוּי בְּטָרָם הָרִים הִטְבְּעוּ. צְתוּךְ הַמַּיִם: (רָשׁוּי)

מצודת דוד **בטרם.** עד לא נטבעו ונקבעו ההרים בארץ ולפני הגבעות נבראתי אני : (מצודת דוד)

מצודת ציון **הטבעו.** מל' טביעה : (מצודת ציון)

רלב"ג **בטרם.** שהטבעו ההרים על מכונם ולפני שימצאו גבעות חוללתי : (רלב"ג)

[כו] עַד לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְחוֹצוֹת וְרֹאשׁ עֲפָרוֹת תִּבְלָ:

רָשׁוּי אֶרֶץ וְחוֹצוֹת. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְסָאֵר אֶרְצוֹת: וְרֹאשׁ עֲפָרוֹת תִּבְלָ. אֶדָם הֶרְאָשׁוֹן: (רָשׁוּי)

מצודת דוד **עד לא.** מוסב על חוללתי לומר חוללתי עד לא עשה הארץ וחוצות והתחלת עפר האדמה המיושבת מבני אדם וכפל הדבר כדרך המליצה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **תבל.** כן נקראת הארץ המיושבת מבני אדם : (מצודת ציון)

רלב"ג **עד לא עשה.** הש"י ארץ וחוצות הנכבד שבעפרות תבל והגבוה מהם והוא מקום הנגלה מן הארץ ובו ג"כ ארץ וחוצות והנה כפל הענין במלות : שונות : (רלב"ג)

[כז] בְּהִכִּינוּ שָׁמַיִם שָׁם אָנִי בְּחֹקוֹ חוּג עַל פְּנֵי תְהוֹם :

רס"י **בחוקו חוג על פני תהום.** כשרקע חוג הארץ על המים, חוק גבול כל יעבור: חוג. לשון הקף כמו וזמחוגה יתארכו (ישעיה מד) קונפלא"ס זלעז:

מצודת דוד **בהכינו.** בעת הכינו את השמים הייתי שם אני כלומר נבראתי קודם להן. בחוקו. בעת חקק עגול הארץ לכסות ע"פ התהום : (מצודת דוד)

מצודת ציון **בחוקו.** מל' חקיקה : חוג. הוא העגול הנעשה ע"י כלי ולה ב' ראשים יעמיד ראש האחד במקום עמדו והשני יסבב סביבו ונעשה עגול וכן היושב על חוג הארץ (ישעיה מ') : (מצודת ציון)

רלב"ג **בהכינו.** בעת שהכין השם יתברך השמים להיות במספר ובתכונה ובמרחק ובגודל שהם בו והכוכבים אשר בהם כדי שייאות להמצא מהם אלו התנועות אשר בו העולם השפל שם הייתי כי בתבונה כונן הש"י השמים כמו שקדם כאשר חקק הש"י מחוגה על פני תהום שהוא כדור הארץ כמו שביארנו בפרשת בראשית והוא כמו מרכז לגרם השמימי ולפי המחוג' ההיא המציא השמים סביבה במשכו רגלי המחוגה ההיא זה מזה בגלגל : גלגל : (רלב"ג)

[כח] בְּאֲמָצוֹ שְׁחָקִים מִמָּעַל בְּעֵזוֹ עֵינֹת תְהוֹם :

רס"י **בעזוז.** כשהגזיר **מעיינות** **תהום:** (רס"י)

מצודת דוד **באמצו.** בעת חיזק את השחקים אשר המה ממעל ובעת חיזק את מעיינות התהום : (מצודת דוד)

מצודת ציון **באמצו.** מל' אומץ וחוזק : **בעזוז.** מל' עוז : (מצודת ציון)

רלב"ג **באמצו שחקים ממעל.** כאשר אמצ' שחקים ממעל ונתן להם חוזק וקיום עד שהם חזקים כראי מוצק וזה היה אפשר כאשר רצה הש"י שיקבל איכות דומה ומתיחס' לקושי כאמרם לחים היו השמים ביום ראשון בשני נקראו : **בעזוז עינות תהום.** ר"ל כאשר נתן הש"י עוז וקושי למה שהיה מהחומר הראשון אצל עינות תהום והוא כדור הארץ כי זה כולו נעשה בתבונה וזה כי לולי עוז הארץ וקיומה לא היה בכאן דרך לתנועת הגלגלים : (רלב"ג)

[כט] בְּשׁוּמוֹ לַיִם חֲקוּ וּמַיִם לֹא יַעֲבְרוּ פִּיּוֹ בְּחֻקּוֹ מוֹסְדֵי אֶרֶץ:

רש"י בְּשׁוּמוֹ לַיִם חֻקּוֹ. וּגְזַר עַל יַם סוּף כְּצִרְאוֹ עַל מַנֵּת לְהַצְקֵה לְפָנָיו מִסָּה: בְּחֻקּוֹ מוֹסְדֵי אֶרֶץ. בְּחֻקֵּתוֹ, מִלֵּי חֻקּוֹ כְּמוֹ עַל כַּפֵּי חֻקֵּי הַיָּם (מט) וְכֵן וּמַחִיק הָאֶרֶץ (יחזקאל מג): (רש"י)

מצודת דוד בְּשׁוּמוֹ. בַּעַת שֵׁם לַיִם חוֹק וּגְבוּל אֲשֶׁר מִי הַיָּם לֹא יַעֲבְרוּ פִּי הַיָּם לְלַכֵּת מִהַגְבוּל וּלְהַלְאָה: בְּחֻקּוֹ. בַּעַת חֻקּוֹ יִסּוּדֵי הָאֶרֶץ וְכִיז מוֹסֵב עַל שֵׁם אֲנִי הָאִמּוֹר בְּמִקְרָא שֶׁלְּפָנָיו פָּנָיו: (מצודת דוד)

רלב"ג בְּשׁוּמוֹ לַיִם חֻקּוֹ. כֹּאֲשֶׁר שֵׁם הַשֵּׁם יִתְבַּרֵךְ לַיִם חוֹקוֹ שֵׁם הַיָּם הַזֶּה הָיָה כְּשֶׁגִּזַּר שִׁיקוֹ הַיָּם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל מְקוֹם אֶחָד וְתִרְאָה הִיבְשָׁה: וּמַיִם לֹא יַעֲבְרוּ פִּיּוֹ. בְּדֶרֶךְ שִׁישָׁאֵר זֶה הַמְּקוֹם שֶׁרָצָה שִׁיְהִיָּה נִגְלָה תְּמִיד כֹּאֲשֶׁר חֻקּוֹ מוֹסְדֵי אֶרֶץ וְהוּא הַחֲלֵק הַנִּגְלָה מֵהָאֶרֶץ שֶׁהוּא הַיִּסּוּד לְמַה שִׁיתְהוּהוּ בַּהּ מֵהַצְמַחִים וְהַבְּיָח: (רלב"ג)

[ל] וְאֶהְיָ אֶצְלוֹ אֲמוֹן וְאֶהְיָ שְׁעֵשְׂעִים יוֹם יוֹם מִשְׁחָקֶת לְפָנָיו בְּכָל יַעַת:

רש"י אֲמוֹן. גְּדִילָה אֲכָלוֹ לֵי אֲמוֹנִים עַלֵי תוֹלַע (איכה ד): יוֹם יוֹם. אֲלֵפִים סָנָה: (רש"י)

מצודת דוד וְאֶהְיָ. הַיָּתִי מִגּוֹדֶלֶת אֲצִלוֹ וְהַיָּתִי לוֹ לְשַׁעֲשׂוֹעַ בְּכָל יוֹם וּבְכָל יַעַת הַיָּתִי מִשְׁחָקֶת וּמִשְׁמַחַת לְפָנָיו כְּבַת הָאֶהוּבָה לְאַבִּיהָ: (מצודת דוד)

מצודת ציון אֲמוֹן. עֵינֵי גְדוֹל הַיֶּלֶד וְהַתְּעַסְקוֹת בּוֹ כְּמוֹ וְהָיוּ מַלְכִים אֲמוֹנִים (שם מ"ט): שְׁעֵשְׂעִים. עֵינֵי הַתְּעַסְקוֹת לְשִׁמוּחַ: (מצודת ציון)

רלב"ג וְאֶהְיָ. אֲצֵל הַשֵּׁם יִתְבַּרֵךְ אֲמוֹן וּמִגְדֵל וּמִנְהִיג הַדְּבָרִים הַמִּיּוֹחֲסִים לְבִינָה וּבִזָּה אֶהְיָ לוֹ שְׁעֵשְׂעִי יוֹם יוֹם כִּי תְּמִיד הַשֵּׁי מִתְּעַנֵּג וּמִשְׁתַּעֲשַׂע בְּהַשִּׁיגוֹ עֲצָמוֹ אֲשֶׁר בִּזָּה תוֹשֵׁג לוֹ זֹאת הַתְּבוּנָה וּבְכָל יַעַת מִשְׁמַחַת אֲנִי לְפָנָיו וְהוּא עֲצָמוֹתוֹ וְהַשְּׁגָתוֹ וּבִמָּה שֶׁאֲפָשֵׁר בְּדַבְרֵי הָעֲלוּלִים מִהַתְּבוּנָה אֲשֶׁר אֲצֵל הַשֵּׁי: מִשְׁחָקֶת בְּתַבֵּל. אֲנִי מִשְׁמַחַת הָאֲנָשִׁי בְּתַבֵּל אֶרֶץ: (רלב"ג)

[לא] מִשְׁחָקֶת בְּתַבֵּל אֶרֶץ וְשְׁעֵשְׂעִי אֶת בְּנֵי אָדָם:

רש"י מִשְׁחָקֶת בְּתַבֵּל אֶרֶץ. כָּל דוֹרוֹת הַרְשָׁעִים שָׁהוּ מֵאֲדָם וְעַד נַח וּמִנַּח

ועל אזכרהם הייתי משחקת עליהם: ופעשועי. לפיתי עד זא דור המדבר ויקבלוני:

מצודת דוד משחקת. אני היא המשמחת אנשים בתבל ארצו ושעשועי היא עם בני אדם ר"ל המה שמחים בי ואני בהם : (מצודת דוד)

רלב"ג ושעשועי. הם את בני אדם כי הם שמחים מאד במה ששיגו מעניני: (רלב"ג)

[לב] ועתה בנים שמעו לי ואשרי דרכי ישמרו:

רס"י ועתה בנים שמעו לי: (רס"י)

מצודת דוד ועתה בנים. הואיל ואני חשובה כ"כ מהראוי שתשמעו לי ואשרי לאלו אשר ישמרו דרכי : (מצודת דוד)

רלב"ג ועתה בנים שמעו לי. ואשרי מי שישמרו דרכי: שמעו. תחלה מוסר המדות ואחר זה חכמו בחכמה ואל תבטלו מהשקידה על החכמה או ירצה בזה אל תפרעו אלו הדרכים שצויתי אתכם שהם מסלול ודרך להשגת החכמה: (רלב"ג)

[לג] שמעו מוסר וחקמו ואל תפרעו:

רס"י ואל תפרעו. ואל תבטלו מוסרי: (רס"י)

מצודת דוד שמעו. בתחלה שמעו המוסר להיות יראת ה' על פניכם ואח"כ למדו חכמה ואז בודאי לא תבטלו את החכמה הואיל ותקדים לה היראה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ואל תפרעו. אל תבטלו כמו תפריעו את העם (שמות ה'): (מצודת ציון)

[לד] אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום לשמר מזוזת פתחי:

רס"י לשקוד. לשמור: על דלתותי. להכנס ראשון לבית המדרש ולבית הכנסת וללכת אחרון: (רס"י)

מצודת דוד לשקוד. למהר לבוא אל דלתותי בכל יום ולשבת בקבע במזוזות פתחי כדרך השומר היושב ומשמר בקבע : (מצודת דוד)

מצודת ציון לשקוד. ענין מהירות כמו שוקד (ירמיה א'): : (מצודת ציון)

רלב"ג אשרי אדם שומע לי. להמשך אל מה שאורוהו אל השגתי וזה בשישקוד על דלתותי תמיד לשמור מזוזות פתחי עם שיתבאר לו באי זה פתח יכנס בדרש דרוש : (רלב"ג)

[לה] כי מִצְאֵי (מצאי) מְצָא חַיִּים וַיִּפֶּק רָצוֹן מִיְהוָה :

מצודת דוד ויפק. ומוציא רצון מה' ר"ל ה' יהיה מרוצה לו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ויפק. ויוציא כמו יפיק תבונה (לעיל ג'): : (מצודת ציון)

רלב"ג כי מוצאי מצא חיים. כי מי שמצא אותי מצא חיים נצחיים ויוציא רצונו מהש"י ר"ל שהוא יהיה נעזר בו בכל חפצו: (רלב"ג)

[לו] וְחֻטְאֵי חַמְסַּ נְפֹשׁוֹ כָּל מְשַׁנְאֵי אֶהְבֵּוּ מָוֶת :

מצודת דוד וחטאי. אבל החוטא לי וממאס בי הוא בעצמו גוזל נפשו כי מאבדה : כל משנאי וגו'. כפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

רלב"ג וחוטאי חומס נפשו. ואשר חוטא לי שלא ילך במוסרי להתישר להשגתי הוא עושק השלימות מנפשו וכל מי שישנא אותי וירחיקני הוא אוהב המות וההפסד המוחלט כי אליו דרכו לפי שמי שישנא התבונה ישנא גם כן החכמה וזה בלתי צריך אל באור: (רלב"ג)

משלי פרק-ט

[א] חֲכָמוֹת בְּנֵתָה בְּנֵתָה בֵּיתָה חֲצָבָה עֲמוּדֶיהָ שְׁבָעָה :

רס"י חכמות בנתה ביתה. בחכמה בנה הקב"ה את העולם: חלצה

עמודיה שצעה. שצעת ימי בראשית, ד"א ז' ספרים שיך בתורה ויהי
בנסוע הארון ספר לעלמו במסכת שבת: (רס"י)

מצודת דוד **חכמות**. כל אחת מהחכמות בנתה בית לעצמה : **חצבה**. בנויה
על הרבה עמודים וחצובים המה זה כזה בהשוואה גמורה והוא דבר
הנחמד לעין הרואה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **חצבה**. ענין כריתה וחתוך הנופל באבנים : (מצודת ציון)

רלב"ג **חכמות בנתה ביתה**. הנה התבונה בנתה ביתה בחכמות כי השגת
החכמות קודמת להשגת הבינה ושם חצבה עמודיה שבעה ר"ל חכמות
רבות כי מספר השבעה יאמר על הרבוי כאמרו כי שבע יפול צדיק וקם
הנה החכמות שם עמודי הבינה : (רלב"ג)

[ב] טְבַחָה טְבַחָה מְסַכָּה יֵינָה אָף עֲרָכָה שְׁלַחָנָה :

רס"י **טבחה טבחה מסכה יינה**. מזגם במים כמו יין חזק שאינו ראו
לשתות חי: אף ערכה שלחנה. כל יצירת לח ויבש: (רס"י)

מצודת דוד **טבחה**. שחטה זבחים ומזגה יינה ואף ערכה שלחנה להאכיל
להקרואים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מסכה**. ענין מזיגת היין במים כמו למסוך שכר (ישעיה ה) :
ערכה. ענין סדור : (מצודת ציון)

רלב"ג **טבחה טבחה**. ואחר זה הכינה מאכל ומשקה לאנשים מחכמות
ותבונה : (רלב"ג)

[ג] שְׁלַחָה נְעֻרְתִּיהָ תִקְרָא עַל גְּפִי מְרַמֵּי קָרַת :

רס"י **שלחה נערותיה**. אדם וחיה, ד"א מסה ואלהרן: (רס"י)

מצודת דוד **תקרא**. כל אחת תקרא ע"י נערותיה על גבהי מרום העיר
להשמיע הקול למרחוק : (מצודת דוד)

מצודת ציון **גפי**. ענין כנף ובדרז"ל עד בין אגפים (חולין מ"ו) ור"ל במקום
גבוה שהעוף יפרח שם באגפיו : **קרת**. מל' קריה ועיר : (מצודת ציון)

רלב"ג שלחה נערותיה. לאיש ואיש ותקרא על כנפי מרומי העיר כדי שישמעו כלם דבריה : (רלב"ג)

[ד] מי פתי יסר הנה חסר לב אַמְרָה לו :

רס"י מי פתי יסור הנה. וילמוד אותי ויחכם: (רס"י)

מצודת דוד מי פתי. ותאמר מי פתי שאין בו תבונה להכין מאכל יסור ממקומו ויבוא הנה וכן תקרא לחסר לב מכל וכל ותאמר לו : (מצודת דוד)

רלב"ג מי פתי יסור הנה. לקנות מוסר וחכמה ומי חסר שכל ויבא להשלימו: (רלב"ג)

[ה] לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי :

רס"י לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. ביין שמזגתי: (רס"י)

מצודת דוד לכו לחמו. אם אין לכם משל עצמיכם בואו הנה ואכלו בלחמי ושתו היין אשר מזגתי אני והוא ענין מליצה לומר הלא חכמת התורה היא נחמדת מאירת עינים וחוננת דעת לההוגים בה וכאלו מכרזת ואומרת כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד ואם צפון לבו משכל אני אשכילו דעה : (מצודת דוד)

מצודת ציון לחמו. אכלו לחם ולתוספת ביאור אמר בלחמי וכן מסעף פארה (ישעיה י') : (מצודת ציון)

רלב"ג לכו אכלו בלחמי ושתו ביין מסכתי. והכינותי לכם: (רלב"ג)

[ו] עזבו פתאים וחייו ואשרו בדרך בינה :

רס"י עזבו פתאים וחייו. את דרך הפתיות: ואשרו. לשון פעם כמו באשורו רגלי (חיוב כג): (רס"י)

מצודת דוד עזבו. לזאת אתם פתאים עזבו דרכיכם ותחייו וצעדו מעתה בדרך בינה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ואשרו. וצעדו כמו ואשר בדרך לבך (לקמן כ"ג) : (מצודת ציון)

רלב"ג **עזבו**. דרך פתאים וחיו ודרכו בדרך בינה להגיע אל זה מדרגה אחר מדרגה והנה זכר זה החכם לאי זו סבה לא אמרה דברים כי אם לפתי ולסכל לא ללץ ולרשע ואמר כי מי שהוא יוסר האיש הלץ לוקח לו קלון כי הוא ילעיג על החכם המייסר אותו ומי שהוא מוכיח לרשע לוקח מומו כי הרשע יאמר עליו שיש לו המומין שיש לו בעצמו: (רלב"ג)

[ז] יִסֵּר לְךָ לִקְחַת לּוֹ קִלּוֹן וּמוֹכִיחַ לְרָשָׁע מוֹמוֹ :

רס"י ומוכיח לרשע מומו. מוס הוא למוכיח שזה מחרפו ואינו שומע לו זו היא אזהרה שאסור לדבר עם המסיתים מדרך היסרה אפילו להוכיחם ולקרצם: (רס"י)

מצודת דוד **יוסר לץ**. ר"ל אבל את הלץ ואת הרשע לא אוכיח כי המוכיח את הלץ לוקח לעצמו קלון כי יתלוצץ בו ויבזהו והמוכיח לרשע מביא מום על עצמו כי ישיב לו אף אתה כמוני ויפגום בכבודו ולזה אין לי עסק עמהם : (מצודת דוד)

[ח] אֵל תּוֹכַח לְךָ פֶּן יִשְׁנֹאֲךָ הוֹכַח לְחָכָם וַיֶּאֱהָבְךָ :

מצודת דוד **פן ישנאך**. כי הוא חכם בעיניו ודרכו ישרה לפניו : **ויאהבך**. כי הוא חפץ בתקון מדותיו ולומד מכל אדם : (מצודת דוד)

רלב"ג **אל תוכח לץ פן ישנאך**. אך תוכיח לחכם ויאהבך תן לחכם ויחכם עוד, דבר חכמה ויחכם עוד בה על מה שתתן לו ממנה כי מצד חכמתך יוסיף עליו להשלים החקירה בה או ירצה בזה והוא יותר נכון תן לחכם דבר חכמה כדי שיוסיף קנין במדות החשובות: (רלב"ג)

[ט] תֵּן לְחָכָם וַיֶּחֱכֶם עוֹד הוֹדַע לְצַדִּיק וַיּוֹסֶף לְקַח :

רס"י **תן לחכם ויחכם עוד**. לתלמיד הגון (סנה) ומדרש אגדה נאמר לנח מכל הבהמה הטהורה וגו' (בראשית ו) וכסילא ויקח מכל הבהמה וגו' (שם) אמר מה ראה הקב"ה להרבות באלו אללא שרצה שאקריב לו מהן: הודע לצדיק. חכמה. והוא יוסף לקח. מדעתו ועל שמועתו: (רס"י)

מצודת דוד **תן לחכם**. ר"ל אמור לו דברי חכמה ויחכם מדעתו עוד יותר :

הודע לצדיק. משמרת הצדק : ויוסיף לקח. מדעתו יוסיף לימוד לעשות
משמרת למשמרת : (מצודת דוד)

י תחלת חכמה יראת יְהוָה וְדַעַת קְדוּשִׁים בְּיָנָה :

רס"י תחלת חכמה יראת ה', ודעת קדושים. היא עיקר הבינה: (רס"י)

מצודת דוד תחלת. יראת ה' היא תחילת החכמה כי היראה מביאה לידי חכמה : ודעת קדושים. לקדש עצמו במותר לו מביא לידי בינה : (מצודת דוד)

רלב"ג תחלת. החכמה והבינה היא תחלת דעת קדושים כי בבינה יתיישרו לדעת עולם המלאכים וזהו פריה אמרה הבינה הנה כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים וזה יהיה לשתים סבות האחת כי בהם יתיש אל המדות החשובות אשר שומרות האדם מרעות הרבה והשנית כי מפני דבקות ההשגחה האלהית באדם מצד הבינה ישמר מהרבה רעות וזה יהיה סבה שיוסיף על ימיו הנה : (רלב"ג)

יא כִּי בִי יִרְבּוּ יָמֶיךָ וְיִוָּסִיפוּ לְךָ שָׁנוֹת חַיִּים :

רס"י ויוסיפו לך שנות חיים. שנים של חיים הם של פרנסה ועושר: (רס"י)

מצודת דוד כי בי. בעבור עסק התורה ירבו ימיך והימים האלה יוסיפו לך שנות חיים כי ברבות הימים תרבה במעש"ט ויתוסף לך בזה שנות חיים בעוה"ב : (מצודת דוד)

יב אִם חֲכָמָתְךָ חֲכָמָתְךָ לְךָ וְלִצְפָּתְךָ לְבַדְּךָ תִּשָּׂא :

מצודת דוד חכמת לך. החכמה תהיה לך לתועלת : ולצת. ואם תתלוצץ באנשים אתה לבדך תשא עונש : (מצודת דוד)

רלב"ג אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא. ר"ל שהתועלת הוא לך וכן אם לצת לבדך תשא הנזק : (רלב"ג)

יג אֲשֶׁת כְּסִילוֹת הַמָּיָה פְּתִיּוֹת וּבֵל יִדְעָה מָה :

מצודת דוד אשת כסילות. הנה אשה סכלה תהמה בקולה והיא פתיות

ואינה יודעת מאומה ותהמה בבלי דעת : (מצודת דוד)

רלב"ג אשת כסילות. מגבהת קולה ואשת הפתיות ובל ידעה מה תאמר לפתות האנשים שימשכו אליה והנה קרא אשת כסילות גוף הכסיל אשר יבקש שלוח ולזה נמנע שכלו מהשתדל בחכמה ובזה ירצה בפתיות גוף הפתי כי השכל לא יפותה כי אם לטוב או ירצה בזה שאשת הכסילות מגבהת קולה ואשת הפתיות ובל ידעה מה תאמר לפתותם כי אין לה שום השתכלות וערמה : (רלב"ג)

[יד] וַיֵּשְׁבָה לְפֶתַח בֵּיתָהּ עַל כַּסָּא מְרֹמֵי קֶרֶת :

מצודת דוד לפתח ביתה. לראות העוברים דרך עליה : מרומי קרת. על כסאה עומדת במרום העיר להשמיע קולה למרחוק : (מצודת דוד)

רלב"ג וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת. העיר כי לסכלותם תחשב חסרונה לשלימות : (רלב"ג)

[טו] לְקָרָא לְעֵבְרֵי דֶרֶךְ הַמֵּיִשְׁרִים אֲרֻחֹתָם :

מצודת דוד לעוברי דרך. להעוברים שם דרך מהלכם ההולכים באורח מישור בדרכי ה' והיא ענין מליצה לומר שהנפש המתאוה תסית לעבירה ומראה ערבות ותענוג העבירה : (מצודת דוד)

רלב"ג לקרא. ושם קרת לעוברי דרך המישרי אורחותם בדרכי העיון : (רלב"ג)

[טז] מִי פָתִי יָסַר הִנֵּה וַחֲסַר לֵב וְאִמְרָה לוֹ :

רס"י חסר לב, ואמרה לו. הדברים הללו, מה אמרה לו : (רס"י)

מצודת דוד מי פתי. מי הוא הפתי המחסר נפשו מטובה יסור ממקומו ויבא הנה אשכילו חכמה כי מניעת ערבות התורה תחשב בעיניה לכסילות : **וחסר לב.** מי הוא החסר לב המונע עצמו מטובה והוא כפל ענין במ"ש : **ואמרה לו.** וכן תאמר לו : (מצודת דוד)

רלב"ג מי. בכס פתי יסור הנה וחסר שכל : **ואמרה לו.** שיתחבר עמה ולא יטריח עצמו בעיון אשר הוא מזון השכל כי יותר טוב יערב לאדם שיזון במזון האחרים וזה כי מים גנובים ימתקו המים הגנובים ימתקו יותר והלחם שיגנוב האדם מאחר שצריך לאכלו בסתר הוא יותר ערב לו ויותר

מתוק מהלחם שיקח מביתו וכן תאמר זאת האשה כי הוא ערב יותר לשכל שיתענג בתענוגי הגוף ויניח קנין החכמה: (רלב"ג)

[יז] מים גְנוּבִים יִמְתְּקוּ וְלֶחֶם סֻּתְרִים יִנָּעִם:

רש"י מים גנובים ימתקו. אין טעם זיאת פנויה כטעם א"א אף לענין המלכה מים גנובים ימתקו שהיו יראים לעשות בגלוי ועושין בסתר: (רש"י)

מצודת דוד מים גנובים. הלא מים גנובים יותר ימתקו משאינם גנובים ולחם גנוב הנאכל במסתר הלא למאד יונעם ר"ל אין טעם ההיתר דומה לטעם האיסור ומדוע א"כ מנעת עצמך מהם: (מצודת דוד)

מצודת ציון ינעם. ענין מתיקות וערבות: (מצודת ציון)

[יח] וְלֹא יָדַע כִּי רָפְאִים שָׁם בְּעַמְקֵי שְׂאוֹל קִרְאֵיהָ:

מצודת דוד ולא ידע. הנמשך אחריה אין נותן לב לדעת כי שם הוא מקום הרפאים הם המתים שנרפו ונחלשו ע"י המיתה ר"ל הנמשך אחר התאוה הוא מעותד למות על ידה: **בעמקי**. בעומק הגיהנם ירדו הקרואים ממנה ובאים לה: (מצודת דוד)

רלב"ג ולא ידע. מי שהוא נפתה לדבריה כי מתים שם ר"ל בביתה וקרואיה ירדו במעמקי הקבר והמות כי לא יקנה עמה קנין החיים, זה ביאור דברי זה החלק שהגבלנו ביאורו מזה הספר בזה המקום ואולם התועלו' המגיעות ממנו הנה הם ה': **התועלת** האי' הוא להודיע שלא יספיק לאדם היותו יודע התורה אך יצטרך לו עם זה שיעשה את כל דברי התורה כמו שצוה השי"י ולזה אמר קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך. הבי' הוא להודיע מה שיקרה מהרע למי שימשך אחר התאוות ולזה אמר הולך אחריה פתאום כשור אל טבח יובא רבים חללים הפילה דרכי שאול ביתה. הגי' הוא להודיע מהות החכמה והתבונה וקצת משיגיהם ותועלתם. הדי' הוא להודיע שלא יועיל התוכחי ללץ ולרשע כי אינם מקבלים מוסר אך יועיל לחכם ולצדיק הה' הוא להודיע מה שיקרה מהרע מפני הכסילות והפתיות: (רלב"ג)

[א] מְשָׁלִי שְׁלֵמָה בֶן חָכָם יִשְׁמַח אָב וּבֶן כָּסִיל תּוֹגַת אָמוֹ:

רש"י משלי שלמה בן חכם ישמח אב. זה הקב"ה, ד"א אביו ממנו: ובן כסיל תוגת אמו. תמיד הוא עם אמו בבית ורואה את פטותו ומאירה, ולפי המשל בן כסיל כמו ירבעם בן נבט: תוגת אמו. תוגת כניסיותו: (רש"י)

מצודת דוד משלי שלמה. לפי שעד כה דבר בשבח התורה וכאלו היא תאמר אמריה ועתה חזר לדבר דבריו כאשר ייסר איש את בנו לכן נאמר שוב משלי שלמה כאלו הוא ספר אחר. ישמח אב. בראותו יושב במושב חכמים: תוגת אמו. כי הכסיל יתמיד לשבת בית עם אמו ובכל עת רואה שטותו ועצבונה מרובה: (מצודת דוד)

מצודת ציון תוגת. מלי יגון ועצבון: (מצודת ציון)

רלב"ג משלי שלמה בן חכם ישמח אב וגו' עד מגדל עוז שם ה'. והוא מקיף בגנות הרשע והכסילות והליצנות והעצלה והאולת והעקשות והשנאה ושבח הופכיהם, הנה הבן שהוא חכם ישמח אביו כי הוא משער בדבר החכמי יותר מאמו ואמנם הבן שהוא כסיל יביא יגון לאמו מפני חסרון הדעת ויגיע מזה לאמו מהצעי יותר ממה שיקרה ממנו לאביו מפני שהוא ירא מאביו יותר מאמו: (רלב"ג)

[ב] לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממונות:

רש"י לא יועילו אוצרות רשע. שהיה משתבח בעשירו שנאמר (הושע י"ב) ויאמר אפרים אך עשרתי וגומר: ולדקה תליל ממות. וא"ת לדיק שיבזבז נכסיו ללדקה מהיכן יתפרנס: (רש"י)

מצודת דוד אוצרות רשע. אוצרות הנאספות ברשע לא יועילו בעת בא יום הפקודה כי לא יפדה נפשו בממון: וצדקה. אבל הצדקה מצלת מן המיתה: (מצודת דוד)

רלב"ג לא יועילו אוצרות. לא יקבל אדם תועלת באוצרות שקבץ ברשע ובעול ואולם הפיזור בצדקה הוא מציל ממות בזכות הצדקה ינצל האדם ממות הנגזר לו מצד המערכת ויאריך השם יתברך ימיו והפך הענין בקבוץ ממון ברשע: (רלב"ג)

[ג] לא ירעיב ה' נפש צדיק ונתת רשעים יהדף:

רש"י לא ירעיב ה' נפש לדיה, והות רשעים יהדוף. ידחוף אותם ותפול: (רש"י)

מצודת דוד לא ירעיב. כי מזמין לו די מחסורו : והות. השבר שהרשעים עושים הוא יהדף אותם ר"ל העבירה עצמה משלמת לו גמול רע : (מצודת דוד)

מצודת ציון והות. ענין שבר כמו יעוז בהותו (תהלים נד) : יהדוף. ענין דחיפה כמו כהנדוף עשן (שם סח) : (מצודת ציון)

רלב"ג לא ירעיב ה' נפש צדיק. נפש האיש הצדיק ר"ל שלא יחסר לו מזון ואולם שבר הרשעים והוותם יהדפנו השם עליהם וימהר להביא אליהם, הנה מי שהוא עושה כף וגו' : (רלב"ג)

[ד] ראש עושה כף רמיה ויד חרוצים תעשיר:

רש"י ראש עושה כף רמיה. מי שעני בתורה מורה הוראות סקר: כף רמיה. מאזנים של רמיה לפי פשוטו משמע בתגרים: ויד חרוצים. יקרים שחורכים דבר בלחמתו ומשפטו בלל עולה: (רש"י)

מצודת דוד ראש. הכף רמיה עושה את האדם לרש ר"ל השוקל בכף רמיה לרמות הבריות יעני בעבור זה : ויד חרוצים. אבל היד של הזריזים המתנועעים וטורחים על מזונם ואין עסקיהם לרמות הנה היד ההיא תעשיר את בעליה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ראש. עני כמו ראש ועושר (לקמן ל) : כף. כף המאזנים : חרוצים. עניינו תנועה וזרוזות כמו אז תחרץ (ש"ב ה) : (מצודת ציון)

רלב"ג ראש עושה כף רמיה. כי מפני עצלותו יצטרך לנהג ברמיה לקחת ממון האנשים שלא כדין הוא רש ויד האנשים החרוצים הנוהגים בזריזות לאסוף ולכנוס באופן ראוי תעשיר אותם, הנה הבן המשכיל ומשגיח לעשות מה שראוי הוא אוגר בקיץ : (רלב"ג)

[ה] אגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש:

מצודת דוד אוגר. ר"ל בן משכיל דרכו לאסוף גרנו בימי הקיץ ועושה כל

דבר בזמנו : **בן מביש**. אבל הכסיל אשר כל דבר בושה נמצא בו דרכו להיות נרדם בעת הקציר ואין עושה שום דבר בזמנו : (מצודת דוד)

מצודת ציון אוגר. ענין אסיפה כמו אגרה בקציר (לעיל ו) : **נרדם**. מל' תרדמה והיא שינה עמוקה : (מצודת ציון)

רלב"ג אוגר בקיץ. מאכלו כי אז ימצא לו ואולם הבן המביש ר"ל שהוא מאוחר התנועה ועצל הוא נרד' בקציר ולזה יחסר לו לחם כל השנה : (רלב"ג)

ו בְּרִכּוֹת לְרֹאשׁ צְדִיק וּפִי רְשָׁעִים יִכָּסֶה חָמֶס :

רש"י ופי רשעים יכסה חמס. החמס יכסה על פיהם ויהרגם: (רש"י)

מצודת דוד ברכות לראש צדיק. יבאו ברכות : **יכסה חמס**. החמס שעושים יכסה את פיהם למען יחנקו בה ר"ל העבירה עצמה נפרעת ממנו : (מצודת דוד)

רלב"ג ברכות לראש צדיק. לראש צדיק יבאו ברכות והוא הלב כי תמיד יחשוב בענין הטובות והם המפורסמות לאנשים בדבריו ומעשיו או ירצה בזה לראש הענין והתחלתו יגלה הצדיק הברכות שהוא דורך אליהם בפעולותיו והנה הרשעים הם בהפך זה כי לבם תמיד ברשע ובחמס אבל פיהם יעלים ויכסה החמס שירצו לעשותו ולא יגלו החמס שהם דורכים אליו כי אם יגלוהו ימנע מהם אשר יזמו לעשותו, או ירצה בזה כי מה שיתחיל בו הצדיק ימשכו לו ברכות תמיד ויתוספו בו טובות ועוזרים להגיע אל התכלית לפי שכוונתו תמיד לטוב ולהטיב לאנשים ולזה יש לו לבטוח לראש הענין והתחלתו שימשכו אליו ברכות כי אם ידעו זולתו מחשבתו כלם יעזרוהו ואולם הרשעים הם בהפך זה כי תמיד יראו שלא יוכלו להשיג הדבר המבוקש להם אם ידעו זולתו ולזה יעלמו מה שירצו לעשותו מן החמס ולזה יהיה גמולם מדה כנגד מדה והיא כי זכר צדיק לברכה וגו' : (רלב"ג)

ז זָכַר צְדִיק לְבִרְכָה וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקַב :

רש"י זכר לדיק לברכה. המזכיר לדיק מזכרו: **ושם רשעים ירקב**. רקבון עולה בשמם שאין אדם חפץ להזכיר שמו והוא משתכח מאליו: (רש"י)

מצודת דוד זכר צדיק. זכרון הצדיק היא לברכה כי בכל עת יזכרו בו יברכוהו : **ירקב**. על כי אין רצון הבריות לזכרו נשכח שמו כאלו נרקב :

רלב"ג זכר צדיק לברכה. כי תמיד יהיה נוסף ענין הטוב והשלמתו בזכרו ואולם שם רשעים ישחת וישיגהו הבלוי כמו שיכסה פיהם החמס שירצו לעשותו, הנה אויל יקרא מי שלא ינהג בבקשת הדברים בסבותיהם ולזה תסלף דרכו אולתו ולא יגיעו לו מבוקשיו ולזאת הסבה ג"כ ימהר האויל לדבר בטרם יעמוד בשכלו על האמת והנכון במה שידבר בו ומפני זה יקרא האויל אויל שפתים ואמנם חכם לב יקח לעצמו מצות וסדרים יתנהג במה שירצה לעשותו כדי שיתישר אל התכלית ואמנם אויל שפתים הוא נמהר לעשות מחשבתו ויעשה מה שיעשה בזולת התישבו' הנה מי שהוא הולך בדרכי תום ילך בטח אין לו מונע מן האנשים וגם נעזר בפעולתו הטובה מהש"י ואולם מי שהוא מעקש דרכיו והולך לעשות חמס יודע ענינו ואף על פי שהוא מעלים ענינו בכל עוז לזה יסור ממנו מה שיזם לעשות: (רלב"ג)

[ח] חֶכֶם לֵב יִקַּח מִצְוֹת וְאוֹיִל שְׁפָתַיִם יִלְבֹּט:

רס"י חכם לב יקח מצות. משה רבינו שכל ישראל היו עוסקין בזכות מצרים והוא היה עוסק במצות שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף וגו' (שמות יג): ואויל שפתים ילבט. ל' יגיעה ויש בספרי צפרקה ויהי העם כמתאווננים (במדבר יא) אמרו כמה נתלבטנו בדרך: (רס"י)

מצודת דוד יקח מצות. יקחם בכל עת ולא יחדל מלקחת אבל האויל מייגע הוא השפתים לבד לומר הרבה ואין עושה מאומה: (מצודת דוד)

מצודת ציון ילבט. ענין עייפות וכשלון וכן ועם לא יבין ילבט (הושע ד): (מצודת ציון)

[ט] הוֹלֵךְ בַּתָּם יִלְךְ בְּטַח וּמַעֲקֵשׁ דַּרְכָּיו יִנְדַע:

רס"י ומעקש דרכיו יודע. יסגר ויתסר כמו ויודע בהם את אנשי סוכות (שופטים ח): (מצודת ציון)

מצודת דוד בתום. בתמימות לב: ומעקש. המעקש דרכיו ללכת ברמיה הוא ישבר וידוכא: (מצודת דוד)

מצודת ציון יודע. ענין שבירה כמו ויודע בהם אנשי סוכות (שופטים ח): (מצודת ציון)

יג קֹרֵץ עֵינַי יִתֵּן עֲצָבֹתַי וְאֹיִל שְׁפָתַי יִלְבֹּט :

רש"י קורץ עין יתן עצבת. זה המסית אדם בקרילותיו לרעה: (רש"י)

מצודת דוד **קורץ עין**. המרמוז בעין לעשות רעה למי אז דבר זה יתן עצבון בלב הנרמוז עליו כי לא ישקוט עד יגמור הדבר הואיל ולא הוציא בשפתיו לא נח חמתו אבל אויל המדבר בשפתיו לעשות הרעה אז נעשה עיף ויגע מעשו' הדבר ההוא כי נח חמתו בגזום דבריו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **קורץ**. ענין נדנוד ורמיזה כמו קורץ בעיניו (לעיל ז) : **מקור**. מעין (מצודת ציון) :

רלב"ג **קורץ עין**. להזיק לאנשים ברמיזותיו הנה הוא יתן עצבות וכעס להם וזה יהיה לכלמה אליו ולנרמוז כי כשיבא לחשוב ברמיזות שזה האיש עושה כנגד האחר או אומר דברים כנגדו וכעס על זה הדבר ואולי יתפעל מזה באופן שיזיק אל הנרמוז וישחית ויזיק בזה לשניהם וגם אפשר שיתברר אחר זה שהענין ההוא היה כזב ויצטער מאד על מה שהתפעל כנגדו בעבור רמיזת זה הקורץ עין ואולם מי שהוא אויל שפתיים לא יאמר זה בסתר אבל יאמר זה דבריו כדי לחרחר ריב בין שניהם הנה הוא ילבט ר"ל שעצתו נמהרה ולא יזיק כי אם לעצמו להראותו כוונתו הרעה הנה פי צדיק הוא בעינו מן שהוא בלב שהוא מקור החיים וגו': (רלב"ג)

יא מְקוֹר חַיִּים פִּי צַדִּיק וּפִי רְשָׁעִים יִכָּסֶה חֶמְסִי :

רש"י מקור חיים פי לדיק ופי רשעים וגו'. פיהם יכסה חמס סלצס סמחליקין את שפתיהם וסנאה טמונה כלצס ואין פתרון מקרא זה דומה לפתרון העליון והענין יורה עליהם: (רש"י)

מצודת דוד **מקור חיים**. פי צדיק הוא מקור הנובע חיים בעולם כי בצדק אמרי פיו מביא חיים בעולם אבל פי רשעים ידבר מרמה לכסות על מחשבת החמס שבלבבו : (מצודת דוד)

רלב"ג **מקור חיים פי צדיק**. לאנשים השומעים דבריו כי ממנו תוצאות חיים ואולם פי הרשעים הוא בהפך זה כי הוא אינו מה שהוא בלב כי פיהם יעלים החמס אשר בלבם הנה שנאה תעורר מדנים גם בזולת פשע כי יחשוב השונא לשנוא לפשע מה שאינו פשע וישפוט לרע מה שאינו מכוון לרע והאהבה על כל פשעים תכסה כי יחשוב האוהב לאוהבו מה

שהוא פשע ללא פשע פשע: (רלב"ג)

יב שְׁנֵאָה תְּעוֹרֵר מְדָנִים וְעַל כָּל פְּשָׁעִים תִּכְסֶּה אֶהְבֶּה:

רפ"י שְׁנֵאָה תְּעוֹרֵר מְדָנִים. אפילו עבירה שנתנה לשכחה נזכרת ע"י מרבית עוונות בזה שְׁנֵאָה אחרונה ומעוררתן שכן יחזקאל הוכיח את ישראל על עבירות מצרים ואומר להם איך את שקוּלֵי עֵינָיו הִשְׁלִיכוּ וְגו' (יחזקאל כ) כמה (סנים היתה) שְׁנֵאָה זו כבושה ולא הזכיר להם הקב"ה עד עכשיו שהרבו עבירות על פשעיהם: ועל כל פשעים תכסה אהבה. כשישראל מטיבים מעשיהם הקב"ה מכסה על פשעיהם: (רפ"י)

מצודת דוד שְׁנֵאָה. השנאה שיש לאדם על מי היא מעוררת מדנים לעשות מריבה ולהקפיד על דבר קל אבל אהבת אדם לחבירו תכסה על כל דבר פשע אבל יקפיד אף על דבר קשה : (מצודת דוד)

מצודת ציון מְדָנִים. מלי מדון ומריבה : (מצודת ציון)

יג בְּשִׁפְתֵי נְבוֹן תִּמְצָא חֲכָמָה וְשִׁבְט לְגוֹ חֶסֶר לֵב:

רפ"י בְּשִׁפְתֵי נְבוֹן תִּמְצָא חֲכָמָה. כשאדם מוכיח לנבון משיב לו חטאתי כגון דוד שאמר לנתן חטאתי (ש"ב יב): ושבט לגו חסר לב. אבל חסר לב אינו שומע עד שילקה כמו פרעה: (רפ"י)

מצודת דוד בְּשִׁפְתֵי נְבוֹן. כאשר ישאלו מה מהנבון תמצא בתשובת אמרי שפתיו גם חכמת השכל גם שבט מוסר לגו חסר לב כי בדבריו יגנה מעשה חסר לב ותחשב לו לשבט המייסר : (מצודת דוד)

מצודת ציון לְגוֹ. לגוף כמו גוי נתתי למכים (ישעיה נ) : (מצודת ציון)

רלב"ג בְּשִׁפְתֵי נְבוֹן. הנה הנבון תמצא חכמה בשפתיו והוא הטוב הנפלא מכל הטובות כמו שקדם ואמנם מי שהוא חסר לב לא די לו שהוא נעדר זה הטוב אבל ידבק בו הרע והמכות לגופו תמיד כי יזיקוהו ויכוהו האנשים מפני מום פעולותיו ומאמריו הנפסדים בסבת חסרון דעתו: (רלב"ג)

יד חֲכָמִים יִצְפְּנוּ דַעַת וּפִי אֲוִיל מִחֲתָה קִרְבָּה:

רַשׁ"י חכמים ילפנו דעת. יקמרוהו כלכם קלא יקכחוהו: (רש"י)

מצודת דוד יצפנו דעת. אף הדעת מסתירים לבל הגלות כ"א להראוים לה בחושבם פן יהיה למוקש למי שלא יבינם על האמת אבל פי כסיל תגיד דבר אשר המחטה קרובה ומעותד לבה בעבורה ואינו חושש : (מצודת דוד)

מצודת ציון מחתה. ענין שבירה כמו שמת מבצרו מחתה (תהלים פד) : (מצודת ציון)

רלב"ג חכמים יצפנו. בלבם מה שהם יודעים ולא יפרסמוהו לאנשים כלם כי אולי יזיקו באלו הדברים קצת ההמון מצד קצורם מעמוד על כוונתם ולזה יהיו נשמרים מלהגיד אלה הדברים הטובים בעצמותם מפני הרע שיגיע מהם במקרה ואולם פי האויל הוא בהפך זה כי יגיד הדברים אשר בהם מחתה קרובה לאנשים ולזה יזוקו בדבריו כל שומעיהם אשר לא יעמדו על מה שבהם מן הרע. (רלב"ג)

[טו] הון עשיר קרית עזו מחתת דלים רישם :

רַשׁ"י הון עשיר. בתורה: קרית עזו. היא לו: מחתת דלים רישם. עניותם קלא עסקו בתורה היא מחיתתם: (רש"י)

מצודת דוד הון עשיר. ממון העשיר היא לו למחסה כעיר מבצר ועל העשיר בתורה ידבר. מחתת. שברון הדלים בתורה היא עניותם כי בעבור חסרון התורה ישברו מהר : (מצודת דוד)

מצודת ציון קרית. מלי קריה ועיר : רישם. ענין עוני : (מצודת ציון)

רלב"ג הון העשיר הוא להמלט מן הרעות כמו קרית עזו שימלט האדם בה בעתות המלחמה ולזה יבטח לבו על הונו ויתחזק בו. פעולת הצדיק. היא תמיד מתישרת למול החיים כי בה ישיג החיים הנצחיים והחיים הגופיים ואולם תבואת רשע והונו אשר יעשוק הוא לחסרון ולהשחתה ולמות כי בה המוח לנפשו ולגוף וזה מבואר מאד לא יצטרך לביאור: (רלב"ג)

[טז] פעלת צדיק לחיים תבואת רשע לתפאת :

רַשׁ"י פעולת לדיק לחיים. כמשמעו, ומדרש אגדה קלמה עשה פעולת המקדש לחייהם קל ישראל לכפרתו: ותבואת רשע. תבואתו (ס"א הבאתו)

שָׁל מִנְסָה שֶׁהַכְּנִיס בּוֹ הַסְּמֵל הִיא הֵיטָה לַחֲטָאתָ: (כָּפ"י)

מצודת דוד פעולת. מעשה הצדיק הוא סיבה לחיים אבל פרי מעשה הרשע היא סיבה להחסיר ימי חיו : (מצודת דוד)

מצודת ציון תבואת. מל' תבואה ופירות : לחטאת. ענין חסרון כמו קולע וכו' ולא יחטיא (שופטים כ) : (מצודת ציון)

יז אַרְח לְחַיִּים שׁוֹמֵר מוֹסֵר וְעוֹזֵב תּוֹכַחַת מִתְּעָה:

כָּפ"י אֹרַח לְחַיִּים. הַקּוֹמֵר מוֹסֵר הִיא הַדֶּרֶךְ לְחַיִּים: וְעוֹזֵב תּוֹכַחַת מִתְּעָה. אֶת עֲלָמוֹ וְאֶת אַחֲרֵים: (כָּפ"י)

מצודת דוד שומר מוסר. ר"ל שמירת המוסר הוא אורח לחיים : מתעה. הוא תועה מאורח חיים : (מצודת דוד)

מצודת ציון מתעה. כמו תועה או מתעה נפשו : (מצודת ציון)

רלב"ג אֹרַח לְחַיִּים. מִי שֶׁהוּא שׁוֹמֵר מוֹסֵר בְּמִדּוֹתָיו הוּא דוֹרֵךְ אֶל הַחַיִּים הַנִּצְחִיִּים וְהַגּוֹפִיִּים כִּי טוֹב הַמִּדּוֹת וְהַתְּכוּנוֹת יוֹעִילוּ לְאָדָם בְּדַבְרֵים הַמְּדִינִיִּים וְיִהְיֶה מִפְּנֵי זֶה אֲהוּב לְאִנְשֵׁי וְהוּא גִי"כ מִיִּשְׁרָאֵל אֶל קִנְיָן שְׁלִימוֹת הַמוֹשְׁכָלוֹ כְּמוֹ שֶׁקֵּדֵם וְאוֹלָם מִי שֶׁהוּא עוֹזֵב תּוֹכַחַת הוּא תוֹעֵה בְּדַעוֹתָיו וּמִתְּעָה זוֹלָתוֹ מֵאוֹרַח חַיִּים כִּי רַבִּי יִמְשְׁכוּ לוֹ לְהִיּוֹת יֵצֵר לֵב הָאָדָם רַע מִנְעוּרָיו הֵנָּה הַדּוֹבֵר שֶׁקָּרִים יוֹתֵר מִגּוֹנָה מֵהַכְּסִיל וְיוֹתֵר מִזִּיק וְזֶה כִּי מִכְּסָה שְׁנֵאָה שְׁפָתֵי שֶׁקֵּר כִּי שְׁפָתֵי הַשֶּׁקֶר יִכְסּוּ הַשְּׁנֵאָה וְיִהְיֶה זֶה סִבָּה אֶל שֶׁלֹּא יִהְיֶה נִשְׁמֵר מִשׁוֹנָאוֹ וְיִפּוֹל בְּרִשְׁתּוֹ וְאוֹלָם הַכְּסִיל יוֹצֵא מִפִּי הַדְּבָרִים וְהַדְּבָרִים וְיִהְיֶה זֶה סִבָּה אֶל שֶׁיִּשְׁמֵר הַשְּׁנֵאָה מִמֶּנּוּ וּלְפִי שֶׁזָּכַר שְׁנֵי אֱלֹהִים הַשְּׁנֵאָה מִדְּבַר וְהָאֲחֵר מֵעֲלִים וְהַמְּעֲלִים הוּא הַיּוֹתֵר מִגּוֹנָה בֵּא לְבָאֵר שֶׁכְּבָר יִמְצָא צַד אֶחָד שֶׁיִּהְיֶה הַמְּעֲלִים יוֹתֵר מִשׁוֹבֵחַ וְאָמַר כִּי מִי שִׁירְבָה וְגו': (רלב"ג)

יח מְכַסֶּה שְׁנֵאָה שְׁפָתֵי שֶׁקֵּר וּמוֹצֵא דָבָר הוּא כְּסִיל:

כָּפ"י מִכְּסָה שְׁנֵאָה שְׁפָתֵי שֶׁקֵּר. הַחוֹנֵף שְׁפָתֵי שֶׁקֵּר וּמִכְּסָה שְׁנֵאָה בְּלִבּוֹ: וּמוֹלִיא לְזֶה הוּא כְּסִיל. לַעֲזוֹ שֶׁיְהוּ אֲנָשִׁים דּוֹבְצִין בּוֹ עַל חֲבִירוֹ: (כָּפ"י)

מצודת דוד מכסה שנאה. המכסה השנאה בלב ואינה עוזבה גורם עוד עבירה לדבר שפתי שקר להראות עצמו כאוהב : ומוציא דיבה. מי שאינו מכסה השנאה ומראה כעסו להוציא לעז על חברו שיהיו אנשים דובבים

בו הלא לכסיל יחשב כי הכל יאמרו כל הפוסל במומו פוסל : (מצודת דוד)

מצודת ציון דבה. ענין לעז והוצאת שם רע שרבים דובבים ומספרים בו כמו דבתם רעה (בראשית לז) : (מצודת ציון)

[יט] בָּרַב דְּבָרִים לֹא יִחְדַּל פֶּשַׁע וְחַשְׁדָּן שְׁפָתָיו מִשְׁכִּיל :

רפ"י כְּרֹב דְּבָרִים לֹא יִחְדַּל פֶּשַׁע. המרבה דברים מזיח חטא: וחושך שפתיו. הוא המשכיל: (רפ"י)

מצודת דוד ברב. במרבית הדברים לא יחדל מהם דבר פשע כי א"א להזהר בכולם על כי מרובים המה : וחושך. המונע אמרי שפתיו מכל וכל הוא משכיל (מצודת דוד) :

מצודת ציון וחושך. ענין מניעה כמו ולא חשכת (שם כב) : (מצודת ציון)

רלב"ג ברוב דברים. ואמר כי מי שירבה לדבר בפני הגדולים הנה לא ימנע בריבוי דבריו שלא יקרא לו פשע ושגגה כי לא יוכל האדם לכלכל במשפט ריבוי הדברים ואולם מי שימנע שפתיו מריבוי הדברים הוא משכיל ומצליח בקניינו וביחוד הנה מי שידב' בשם יתב' ראוי שיהיו דבריו מעטים כמו שבארנו בספר קהלת כי גבוה מאד מדרגתו ממנו : (רלב"ג)

[כ] כֶּסֶף נִבְחַר לְשׁוֹן צְדִיק לֵב רְשָׁעִים כְּמַעֵט :

רפ"י כסף נבחר לשון לדיק. שודע להוכיח: לב רשעים כמעט. שאינו שומע לתוכחת לדיק ומדרש רבי תנחומא אומר על עדו הנביא נאמר שקרא על המזבח צבית אל וירבעם אע"פ שיבשה ידו לא קבל תוכחה שנאמר חל נא את פני ה' אלהיך וגו' (מ"א יג) ולא אלהי ואומר ותשב ידו כבראשונה (סם) עומד ומקטיר לעבודת גלולים ואף כסף כן: (רפ"י)

מצודת דוד לשון צדיק. המוכיח לבני אדם הוא כסף נבחר אבל לב הרשעים היא קטנה כשיעור היותר מעט ר"ל אין להם לב להבין כ"א מעט מזעיר (מצודת דוד) :

רלב"ג כסף נבחר. הנה לשון הצדיק הוא כמו הכסף שאין לו סיגים והוא מפני זה חזק הקיום וחזק מההפסד ואולם נפש הרשעים ולבם לא ישאיר כי אם מעט ולא זכר לשון הרשעים כי אינם מוציאים בפה מחשבותם

כמו

שקדם :

(רלב"ג)

[כא] שְׁפַתִּי צְדִיק יָרְעוּ רַבִּים וְאֹיְלִים בְּחָסֵר לֵב יָמוּתוּ :

רפ"י שְׁפַתִּי לְדִיק יִרְעוּ רַבִּים וְגו'. שְׂרָבִים אוֹכְלִים בְּזוֹתוֹ וּבְתַפְלָתוֹ: (רפ"י)

מצודת דוד ירעו רבים. רבים אוכלים מפרי שפתיו כי יורה להם הדרך אשר ילכו בה לטוב להם : ואוילים. אבל האוילים אשר לא שמעו אליו ימותו בעבור חסרון לבם שלא בחנו דבריו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ירעו. מלשון מרעה ור"ל יאכילו : (מצודת ציון)

רלב"ג שפתי צדיק. הנה שפתי צדיק לא די שיחיו הצדיק אבל ינהיגו רבים ויכלכלו אותם כמו שירעה הרועה את הצאן ואולם האוילי לא די שלא יועילו לזולתם אבל יביאו על עצמי המות מצד חסרון דעתם : (רלב"ג)

[כב] בְּרַכַּת יְהוָה הִיא תַעֲשִׂיר וְלֹא יוֹסֵף עֶצֶב עֲמָה :

רפ"י ברכת ה' היא תעשיר, ולא יוסיף עלב עמה. אין לריך להתייגע להעשיר זו די בצרכה מה שהוא מצרכו: (רפ"י)

מצודת דוד ברכת ה'. הברכה שנותן ה' היא מעשרת את האדם ועם הברכה ההוא לא יצטרך להוסיף עוד עצבון ויגיעה להרבות הון כי יהיה די לו בהברכה הבאה : (מצודת דוד)

רלב"ג ברכת ה' היא תעשיר. האנשים המושגחים מהש"י ולא יצטרך העשיר להיות יגע ועמל עמה כמו הענין בשאר העשירים שיעמלו ולא יניח להם עשרם לישן וזה כי השם יתברך הוא יישיר עניניו כולם מצד דבקות השגחתו בו או ירצה בזה כי ברכת ה' היא תעשיר השכל האנושי מקניני החכמה והנה זה העושר הוא באופן שלא יוסיף עצב עמה כי הוא נצחי וקיים :

[כג] כְּשָׁחוֹק לְכָסִיל עֲשׂוֹת זָמָה וְחֻכְמָה לְאִישׁ תְּבוּנָה :

רפ"י כשחוק לכסיל עשות זמה. עלת חטאים: וחכמה. כשחוק: לאיש תבונה. כלומר קלה היא צעיניו לעשות: (רפ"י)

מצודת דוד **כשחוק**. כמו השחוק הוא דבר נקל כן נקל לכסיל לעשות זמה וכ"כ נקל לאיש תבונה לעשות דבר חכמה : (מצודת דוד)

מצודת ציון זמה. ענין מעשה הרעה : (מצודת ציון)

רלבי"ג **כשחוק לכסיל**. הנה הכסיל לא ינהג בחכמה עניניו ובמה שיחפוץ לעשותו ולזה תהיה הגעת חפצו לו בדמיון מה שיתחדש מהקרי או מפעולת השחוק שאינם מכוונות לאותם התכליו' ואולם לאיש תבונה תהיה עשות המחשבה כחפציהם כי בחכמה ישתדלו שתגיע מחשבתם אל הפועל ובסבות הנאותות : (רלבי"ג)

[כד] **מגורת רשע היא תבואנו ותאות צדיקים יתן :**

רש"י **מגורת רשע**. מה שהוא ירא ירא לו דור הפלגה יראו ואמרו (בראשית י) פן נפוץ וסופן כתיב ויפץ ה' אותם מסם (קס): ותאות לדיקים יתן. מי שבידו ליתנה (לתת): (רש"י)

מצודת דוד **מגורת**. מהדבר אשר יפחד הרשע היא תבוא עליו ודבר הטובה אשר יתאוה לה הצדיק יתן לו מי שבידו ליתן והוא הקב"ה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מגורת**. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כב) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **מגורת רשע**. מה שיירא הרשע שיבא עליו מהרעות היא תבואנו כי לא יצילהו הש"י ממנה וזאת היראה והפחד היא הודעה מחולשת השפע עליו מהש"י כמו שבארנו בביאורנו לספר איוב ובמאמר הד' מספר מ"י ואולם הצדיקים לא די שיהיו נשמרים מאותן הרעות אבל יתן להם הש"י מהטובות מה שיתאוו מהם : (רלבי"ג)

[כה] **כעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם :**

רש"י **כעבור סופה ואין רשע**. פתאום בא עזרת רוח סערה נכרת הרשע ממקומו : (רש"י)

מצודת דוד **כעבור סופה**. מיד כאשר יעבור הסופה ר"ל כאשר תבוא הפורעניות יוכרת הרשע ואיננו אבל הצדיק הוא דומה ליסוד העולם שאינו זז ממקומו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **סופה**. רוח סערה : (מצודת ציון)

רלב"ג **כעבור סופה**. הנה כשתעבור סופה תעבור על הרשע להשחיתו כאילו הוא סבת עבור הסופה לתכלית שתשחיתו ואולם הצדיק הוא בהפך כי הוא יסוד עולם וסבת קיומו ושמירתו מהפגעים כאמרו ימלט אי **נקי**: (רלב"ג)

[כו] **כחמץ לשנים וְכָעָשׂוֹן לְעֵינַיִם כֵּן הָעֶצֶל לְשִׁלְחָיו**:

מצודת דוד **כחומץ**. כמו שהחומץ מזיק הוא לשנים וכו' כן מזיק העצל למשלחו כי סומך עליו והוא מתעצל בדבר: (מצודת דוד)

רלב"ג **כחומץ לשנים וגו'**. הנה כמו שהחומץ לשנים שהוא מכאיב אותם מאד וכמו העשן שהוא מזיק לעינים כן העצל מכאיב לב שולחיו מפני היות **תוחלתם** **ממושכה**: (רלב"ג)

[כז] **יִרְאֵת יְהוָה תוֹסֵיף יָמִים וְשָׁנוֹת רְשָׁעִים תִּקְצְרָנָה**:

מצודת דוד **תוסיף ימים**. למי שאוחז בה: **ושנות**. אף השנים הקצובים לו תקצורנה כי פוחתין לו מהם: (מצודת דוד)

רלב"ג **יראת ה' תוסיף**. לאדם ימים על ימיו הקצובים כי מצד דבקות השגחת השי"י בו ינצל מהרעו' אשר סודרו לו שהם סבות מיתתו קודם עת הבילוי הטבעי ואולם הראשונים הנה שנותם תהיינה קצרות ולא יגיעו אל העת המוגבל להם כי רוע בחירתם ימיתם בלא עתם: (רלב"ג)

[כח] **תוֹחֶלֶת צְדִיקִים שְׂמֵחָה וְתִקְוֹת רְשָׁעִים תֵּאבֵד**:

רס"י **תוחלת צדיקים שמחה**. סופה מתקיימת ושמחים: **ותקות רשעים תאבד**. כי **לח** **תבא**: (רס"י)

מצודת דוד **תוחלת**. תקות צדיקים היא להם לשמחה כי באה ושמחים המה על אשר היו מקוים לה אבל תקות הרשעים תהיה אבודה ולא תבא ומיצר על **התוחלת**: (מצודת דוד)

רלב"ג **תוחלת הצדיקים**. היא החיים הנצחיים והערבים אשר הם תכלית השמחה אשר אין לשמחות הגופות שום יחס אליה כמו שביארנו בא' מספר מלחמות ה' ואמנם תקות הרשעים היא קנין חפצי הגוף מהקנינים והשמחות הגופיות וכל זה כלה ואובד: (רלב"ג)

[כט] מְעוֹז לְתוֹם לְדָרֶךְ יְהוָה וּמַחְתָּה לְפַעְלֵי אָוֶן :

רש"י מעוז לתום דרך ה' ומחתה. היא לפועלי און. שאינן הולכין בה והיא נפרעת מהם: (רש"י)

מצודת דוד מעוז. דרך ה' הוא לחוזק לאיש תם בעבור כי הלך בו והיא למחתה ושבר לפועלי האון על אשר לא הלכו בו ור"ל מלמדת זכות על התם וחובה על הרשעים : (מצודת דוד)

רלב"ג מעוז לתם. הנה המישרים אורחותיהם אל התמימות תהיה להם דרך ה' במצות התורה מעוז וחוזק לשמור דרכם אשר יכוננו ההליכה אליה כי בזה ישלם להם באופן שלם מה שיכווננו אליו מהתמימות ואולם לפועלי און תהיה דרך ה' למחתה כי היא מתנגדת בחכלית מה שאפשר למה שיכווננו אליו מהשקר והעול והחמס: (רלב"ג)

[ל] צַדִּיק לְעוֹלָם בַּל יִמוּט וּרְשָׁעִים לֹא יִשְׁכְּנוּ אֶרֶץ :

רש"י לדיק לעולם כל ימוט. כשהוא מט אין מוטתו מוטת עולם כי יפול וקם: (רש"י)

מצודת דוד לעולם. אף אם הוא מט לא לעולם ימו כי יחזור ויקום : לא ישכנו. לזמן מרובה אף אם שעתם מצלחת היא לפי שעה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ימוט. לשון נטיה : ישכנו. עניינו חניה בהשקט : (מצודת ציון)

רלב"ג צדיק לעולם בל ימוט. הנה לעוצם השגחת השיי על הצדיק לא ימוט לעולם ר"ל כל ימיו ולא ימעדו קרסוליו אך יתקיים במקום שהוא בו מהארץ לא יגלה משם למקום אחר ואולם הרשעים לא ישכנו ארץ כי אם זמן מועט כי מפני רוע פעולותיהם יהיו להם שונאים רבים או ירצה באמרו לא ימוט לעולם חוץ הזמן הנגזר לו לחיות לא ימות כטעם אמרו את מספר ימיו אמלא ואולם הרשעים לא ישכנו ארץ הזמן המוגבל להם כי שנותם תקצורנה: (רלב"ג)

[לא] פִּי צַדִּיק יָנוּב חֲכָמָה וּלְשׁוֹן תַּהֲפֹכֹת תִּפְרָת :

רש"י פי לדיק ינוב חכמה. ידבר לשון ניב שפתים (ישעיה נ"ז): (רש"י)

מצודת דוד **ינוב וגו'.** ר"ל באמרי פיו יוכלל חכמה ומוסר ומרמז לומר שפי תהפוכות תכרת ר"ל המהפך חכמת התורה יוכרת : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ינוב.** ענין דבור כמו בורא ניב שפתים (ישעיה נ"ז) : (מצודת ציון)

רלב"ג **פי צדיק.** פי האיש הצדיק בדעותיו ידבר חכמה שהיא דבר קיים ונצחי ולא יפס' עמה הדבור כי האמת מעיד לעצמו מסכים מכל צד ולשון איש תהפוכות והוא הטועה ואומר כזב בהתחלות הנה תפסק לשונו אם לא יסכים לדבריו מה שנמצא מזה אחר ההתחלות: (רלב"ג)

[לב] שְׁפָתַי צַדִּיק יִדְעוֹן רָצוֹן וּפִי רְשָׁעִים תִּהְפְּכֹת :

רפ"י **שפתי לדיק ידעון רצון.** יודעים לרצות ולפיים את זורחם ויודעים לרצות את הזריות ולהטיל שלום ביניהם: (רפ"י)

מצודת דוד **ידעון רצון.** יודעים לרצות לה' : **תהפוכות.** מוסב על ידעון לומר ידעון תהפוכות להפך דבר ה' כי כל עסקם בזה והורגלו בדבר : (מצודת דוד)

רלב"ג **שפתי צדיק ידעון.** להשיג רצון מהאנשי כי דבריה נאותים וערבים להם ואמנם פי הרשעיי הוא בהפך כי הוא לא ישיג רצון אך תהפוכות וכעס כי דבריו הם קשיי ורעיי או ירצה בזה כי שפתי צדיק בדעות ידעון להשיג מה שהיה הרצון בנמצאו הטבעיות אשר יחקר בהם בחקרם בסבותיהם למה היו בזה האופן ואולם פי הרשעים בדעו אשר יטעו בהתחלות לא ידעון הרצון בדברים אבל יאמרו תהפוכות וכזבים: (רלב"ג)

משלי פרק-יא

[א] מֵאֲזַנִּי מְרַמָּה תִּוְעֵבֶת יְהוָה וְאָבֹן שְׁלֵמָה רְצוֹנוֹ :

מצודת דוד **מאזני מרמה.** העשוי להכריע הכף אשר ירצה לרמות הקונים : **ואבן שלמה.** אבן משקל שהיא בשלימותה מבלי חסרון הוא לרצון לה' : (מצודת דוד)

מצודת ציון מאזני. כלי המשקל : (מצודת ציון)

רלב"ג **מאזני**. הנה תועבת ה' מי שישקול הדעות במאזני מרמי והוא אשר לא ידע להזהר בעיונו מהדברים המטעיי כי זה ממה שיביאהו לטעות טענוי גדולות יביאו להריסה גדולה וחזקה ואמנם רצונו הוא שישקלו אותם באבן שלימה שלא תשא תוספת ולא חסרון וזה אמנם יהי כשמירת הדרכים והסדרי אשר יישירו האדי לשמרו מהטעות בעיון: (רלב"ג)

[ב] בָּא זָדוֹן וַיִּבֵּא קִלּוֹן וְאֶת צְנוּעִים חֻכְמָה :

רפ"י **בא זדון ויבא קלון ואת צנועים חכמה. תבוא חכמה: (רפ"י)**

מצודת דוד **בא זדון**. כאשר בא איש זדון בא עמו קלון כי יבזה את הבריות ועם צנועים בא חכמה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **קלון**. בזיון : **צנועים**. המסתתרים עצמם מרוב ענותנותם : (מצודת ציון)

רלב"ג **בא זדון**. הנה כשבא איש זדון והוא הרשע בדעות אשר יהרס לשפוט בדברי בזולת עיון הנה בא אחריו קלון ובושת כי לא יסכים המציאות למה ששפטו אותו מזה ואמנם האנשים הצנועים שלא יהרסו לעלות לזאת המדרג כי אם אחר ההצעות הראויות ובדברי הראויים הנה תמצא אתם חכמה : (רלב"ג)

[ג] תִּמְתַּ יִשְׂרָיִם תִּנְחַם וְסָלַף בּוֹגְדִים (וּשְׂדָם) יִשְׂדָּם :

רפ"י **תומת ישרים תנחם. וסלף בוגדים יסדם. יסדלם: (רפ"י)**

מצודת דוד **תומת**. תמימות הישרים תנהיגם בדרך הטוב להם : **וסלף**. עקמימות הבוגדים ישודד מהם נפשותם : (מצודת דוד)

מצודת ציון **וסלף**. ענין עקום כמו ויסלף דברי צדיקים (שמות כג) : **ישדם**. מלי שדידה וגזילה : (מצודת ציון)

רלב"ג **תומת ישרים**. תום הישרים ינחה אותם אל מחוז חפצם להשיג מבוקשם ואולם עזות הבוגדים הוא ישחית וישדם : (רלב"ג)

[\[ד\]](#) לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות:

מצודת דוד ביום עברה. ביום בא כעס מאת המקום לא יועיל העושר לכופר הנפש כי העומד עליו בוז יבוז למרבית ההון אבל צדקה מצילה מן המיתה (מצודת דוד):

רלבי"ג לא יועיל. הנה ההון לא יועיל לאדם למלטו ביום עברי אבל יהיה נספה אך הצדקה והיושר יצילו אותו ממות: (רלבי"ג)

[\[ה\]](#) צדקת תמים תישר דרכו וברשעתו יפל רשע:

מצודת דוד תישר. הצדקה שעושה היא מוליכה אותו בדרך הישר לטוב לו: **וברשעתו**. והרשע עצמה שהכין הרשע לזולתו בה בעצמה יפול הוא: (מצודת דוד)

רלבי"ג צדקת תמים תישר דרכו. למצוא חפציו כי בעבורה תדבק השגחת הש"י בו עם שדרכו היא אל הצדק והיושר ואולם הרשע יפול ברשעתו כי דרכו אל הרשע ויפול מפני זה באמצע דרכו כי הש"י ישמרהו ממצוא חפצו אשר יכוין בהם הרשע וההיזק לזולתו: (רלבי"ג)

[\[ו\]](#) צדקת ישרים תצילם ובהותם בגדים ילכדו:

רס"י לרקת ישרים תצילם ובהותם בגדים ילכדו. בהותם עושים הם ללכדים והמקרא מסורס הוא כלומר ובוגדים בהותם ילכדו: (רס"י)

מצודת דוד תצילם. הצדקה תציל הישרים מרעה: **ובהותם**. בהשבר שהכינו הבוגדים לזולתם ילכדו הם בעצמם בה: (מצודת דוד)

מצודת ציון ובהותם. ענין שבירה כמו מדבר הות (תהלים צ"א): (מצודת ציון)

רלבי"ג צדקת ישרים תצילם. מהרעות ואולם הבוגדים ילכדו בהוותם בעצמה אשר בה חשבו להזיק לזולתו והרצון בזה ובהותם בוגדי ילכדו אלו הבוגדים שזכר: (רלבי"ג)

[\[ז\]](#) במות אדם רשע תאבד תקוה ותוחלת אונים אבדה:

רס"י במות אדם רשע תאבד תקוה. תקות כל הבוטחים זו: ותוחלת אונים אבדה. תוחלת בניו שהם אונו אבדה כי בזכותו לא תבוא להם טובה

חבל צמות לדיקים יס לזניהם מצטח ללדתם: (כ"ז)

מצודת דוד **תאבד תקוה**. תקות הבוטחים בו : **ותוחלת**. תקות בניו אבדה כי לא היה בו זכות להגן על הבנים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **אוניס**. בניס הבאים מכחו כמו כחי וראשית אוני (בראשית מט) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **במות אדם רשע תאבד תקוה**. כי אין לו השאריו נפש ותוחלת שיהי' לו ברוב כחו אבדה או ירצה בזה כי במות הרשע תאבד התקוה שהיו מקויו אוהביו שיגן עליהם בכחו והתוחלת שהיה להם בו שיוכל לעזו' בהם כבר אבדה כי סר כחו במותו: (רלבי"ג)

[ח] צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתינו :

כ"י לדיק מצרה נחלץ. צמות רשע ולמקרא העליון זה מחוזר: (כ"י)

מצודת דוד **צדיק**. כשנגזרה צרה על הצדיק ובעבור הזכות בטלה הגזרה או כשנחלץ הצדיק מן הצרה יבוא רשע במקומו אל הצרה ההיא כי אין מדת הדין מתפייס עד יבא אחר תחתיו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נחלץ**. ענין הוצאה ושליפה כמו וחלצה נעלו (דברים כה) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **צדיק**. כבר יקרה שימלט הש"י הצדיק מצר' ויביא הרשע תחתיו להיו' כפרו: (רלבי"ג)

[ט] בפה חנף ישחת רעהו ויבדעת צדיקים יחלצו :

כ"י **צפה חנף**. חנף המסית חזירו כלך רע משחיתו צפוי: **ובדעת לדיקים יחלצו**. והלדיק נחלץ ממנו בדעת התורה שהזהירה עליו לא תאצה לו **וגו' (לזכרים יג):** (כ"י)

מצודת דוד **בפה חנף**. בדברי חניפה ישחית את רעהו המחניף לו כי ילכדנו להמשך אחר דעתו : **ובדעת**. בעבור דעת התורה יוציאו מלבם דברי החונף ואינם נמשכים אחריו : (מצודת דוד)

רלבי"ג **בפה**. האיש החנף והרשע ישחית רעהו בפיו כי דבורו ימשוך

האנשים לחטא וישחית אמנם הצדיקים לא די שלא ישחיתו זולתה אבל ימלטו בדעתם מהרעות הנכונות לבא : (רלבי"ג)

[\[י\]](#) בְּטוֹב צְדִיקִים תִּעֲלֶץ קִרְיָה וּבְאָבֵד רְשָׁעִים רָנָה :

מצודת דוד תעלוץ קריה. כי משפיעים לזולתם מהטובה אשר חלק ה' להם : רנה. כי בעודם בחייהם הרעו לבריות : (מצודת דוד)

מצודת ציון תעלוץ. תשמח : (מצודת ציון)

רלבי"ג בטוב צדיקים. בהצלחת הצדיקים וטובתם תשמח העיר כי הם אהובים לכלל העם ובטובתם להם טוב ובהפך זה ימצא ברשעים לא ישמחו בני העיר בטובתם אבל ירננו ויגילו באבדם בהצלחת הישרים תתרום העיר ותתנשא כי הם אוהבים כלל בני העם ומברכתם יתברכו ואולם העיר אשר תהיה מנהגת בפי רשעים תהרס כי הוא ישים הנהגתה מעוותת וזה יהיה סבת השחתת העיר : (רלבי"ג)

[\[יא\]](#) בְּבִרְכַת יִשְׂרָאֵל תָּרוּם קֶרֶת וּבְפִי רְשָׁעִים תִּתְהַרֵס :

רש"י תרום קרת. תתקיים תקרת הבית בגבהה מלפול בעוד שהיו מלכי יהודה ישרים העמידה תפילתם את בית המקדש : (רש"י)

מצודת דוד בברכת. בעת בא הברכה לישרים ורק המה למעלה וינהיגו את בני העיר בהדרכה ישרה אז תתרום עי"ז : ובפי וגו'. אבל כאשר הברכה היא בפי כסילים ורק המה למעלה ועל פיהם יהיה כל דברי העיר אז תהרס עי"ז : (מצודת דוד)

[\[יב\]](#) בָּזוּ לְרַעְהוּ חֶסֶר לֵב וְאִישׁ תְּבוּנוֹת יַחְרִישׁ :

רש"י ואיש תבונות יחריש. כשמבזהו החסר לב כמו שאול דכתיב ויבזהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש (משלי יא) : (רש"י)

מצודת דוד בזו. המבזה לחבירו הוא חסר לב : ואיש. אם מי שמבזין אותו הוא איש תבונות אז יחריש ולא יענהו על כל דבריו ולא יחוש לדברי חסר לב : (מצודת דוד)

מצודת ציון יחריש. ישתוק : (מצודת ציון)

רלב"ג **בז לרעהו**. האיש שהוא חסר לב הוא המבזה רעהו שהוא חסר לב כמוהו בשיחשוב עצמו לחכם ורעהו סכל ואולם איש תבונות אינו מבזה את שהוא רעהו אבל יחריש כשידבר לשמוע דבריו ואע"פ שאינו אומר דבר שלא ידע אותו הנה לכבודו ישמע דבריו ואע"פ שאין תועלת בדבריו: (רלב"ג)

[יג] הוֹלֵךְ רְכִיל מְגַלֶּה סוֹד וְנֶאֱמָן רוּחַ מְכַסֶּה דָּבָר:

מצודת דוד **מגלה סוד**. המגלה סוד חבירו הרי הוא הולך רכיל ואף אם לא ספר הדברים לפני מי שנאמר עליו כי חברך חברא אית ליה ויגולה הדבר גם אליו: **ונאמן רוח**. מי שרוחו נאמנה לה' הוא מעלים כל דבר ואם לא נאמר בסוד: (מצודת דוד)

רלב"ג **הולך רכיל מגלה סוד**. הנה יגיע לו מהרוע בזאת התכונה שילך רכיל ויגרום ההפסד לאנשים ואמנם מי שהוא נאמן רוח מכסה ומעלים הדבר שנאמר לו אע"פ שלא נאמר לו בסוד או ירצה בזה מי שהוא מגלה סוד החכמה בענינים האלהיים והעמוקים מאד הנה הוא מגונה כמו הולך רכיל כי בזה יגרו' הפסד רב לאנשים ואולם מי שהוא נאמן רוח וישמר מפני זה מלעשות דבר יביא בו האנשים לחטא הוא מכסה דבר חן החכמה מהבלתי ראוי לה: (רלב"ג)

[יד] בְּאֵין תְּחִבּוּלוֹת יִפֹּל עִם וּתְשׁוּעָה בְּרַב יוֹעֵץ:

רש"י **באין תחבולות**. כשהכרה צאה על יקראל ואין נותנין לב להבין להתענות ולעשות תשובה יפול עם: (רש"י)

מצודת דוד **באין**. כאשר לא יחשבו תחבולות בדבר המלחמה אז יפול העם ביד שונאיו אולם ברוב יועץ קרובה התשועה: (מצודת דוד)

רלב"ג **באין תחבולות**. מפני העדר לקיחת תחבולות במלחמה יפול עם ביד שונאיהם ואולם ברוב יועץ לקחת התחבולות יושע העם מאויביו במלחמה או ירצה בזה מפני העדר לקיחת תחבולות לנצח הנפש המתאווה יפול עם ברשתה ר"ל איברי האדם וכחותם הנפשיים ואולם ברוב יועץ תהיה התשועה ולזה הפיי' ימשך הפסוק הבא אחריו להרחיק השכל מהיו' ערב לנפש המתאווה לפרוע חובה לש"י והרצון בו שהאיש הרע ישבר וגו': (רלב"ג)

[טו] רַע יְרוּעַ כִּי עָרַב זָר וְשֵׁנָא תִקְעִים בּוֹטֵחַ:

רס"י רע ירוע. הרשע יתרוצץ אֶשֶׁר עֲרַב לָצוּ לַעֲבֹדָת גְּלוּלִים: וְשׂוֹנֵא תוֹקְעִים כִּף לַעֲסוֹת רַע וּלְלַכֵּת בְּעַלְתָּם, וּרְצוּתֵינוּ דְרָשׁוּהוּ בְּעַרְבוֹת מִמּוֹן: (רס"י)

מצודת דוד רע ירוע. ישבר ויתרוצץ על אשר היה ערב בעבור איש זר אשר לא ידעוהו אם הוא נאמן אבל השונא לתקוע כפיו בערבות מכל וכל בטוח הוא משבירה ורציצה : (מצודת דוד)

מצודת ציון רע ירוע. ענין השבר והרצוף כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג רע ירוע. הרצון בו שהאיש הרע ישבר ויאבר כי ערב בעד הכח שהוא זר לו במה שהוא אדם והוא הכח המתעורר אל התאוות הגשמיות ומי שישנא תוקעים ר"ל שהוא ירצה לערוב לרעהו בזה האופן אך ישתדל השכל בקנין הדעות אשר הוא מיוחד לו הוא בוטח ואין פחד לנגד עיניו כי השגחת יתברך תדבק בו : (רלב"ג)

[\[טז\]](#) אֶשֶׁת חַן תִּתְמַךְ כְּבוֹד וְעָרִיצִים יִתְמָכוּ עִשָׂר:

רס"י תתמוך כבוד. כנסת ישראל תקרב תמיד לכבוד הקב"ה ותורתו: וערילים יתמכו עשר. בני אדם מתקרבים אלל גניבות ממון וגזל: (רס"י)

מצודת דוד אשת חן. אשה הנושאת חן בעבור כשרון מעשיה דרכה לסמוך את הכבוד שלא תלך ממנה ועושה סמיכות אל הכבוד בהוספת כשרון מעשים : ועריצים. בעלי כח רב דרכם עשות סמוכות אל העושר לבל יהיה אבוד מהם : (מצודת דוד)

מצודת ציון ועריצים. חזקים כמו עריצי גוים (יחזקאל כח) : (מצודת ציון)

רלב"ג אשת חן. הנה החכמים ינחלו כבוד כי להפלטת חקירתם כל לשון תקום אתם למשפט ירשיעו והנה כשהיתה הנפש המשרתת לשכל אשת חן שתהיה נושא חן בעיניו מפני שכוונתה לו תמיד למה שיצטרך לו עדות מהחוש הנה היא תהיה סומכי לחכם זה הכבוד וכאילו היא עמוד לזה הכבוד ישען עליו כמו שהתקיפים הם סומכים העושר והם כמו עמודים לו לשמרו מכל שולל ובוזז : (רלב"ג)

[\[יז\]](#) גִּמְלַן נְפִשׁוֹ אִישׁ חֶסֶד וְעֹלָם שְׂאֵרוֹ אֲכַזְרִי:

רפ"י גומל נפשו. גומל טובה לקרוביו איש חסד. איש שהוא חסיד: ועכר
שאריו אכזרי. והאכזרי הוא עוכר את קרוביו: (רפ"י)

מצודת דוד גומל נפשו. מי שגומל טוב לנפשו המתאוה לתת לה די
מחסורה ההכרחי להחיותה ולהעמידה במצב הבריאות הוא בודאי איש
חסיד כי כאשר יחמול על נפשו כן יחמול על נפש הזולת אבל העוכר בשר
עצמו ומרעיב עצמו כי יחוש על הממון כ"ש שהוא אכזרי על הזולת :
(מצודת דוד)

מצודת ציון ועוכר. ענין השחתה ובלבול כמו עכרתם אותי (בראשית לד) :
שאריו. בשרו כמו אם יכין שאר (תהלים עח) : (מצודת ציון)

רלב"ג גומל נפשו. הנה מי שמגדל נפשו החומרית ומחזיק אותה לתת
לחומר ההכרחי מן המזון והלבוש הוא איש חסד שלא יגרע מדבר חקו
הראוי לו ויחמול על הראוי לחמלה עליו ואמנם מי שהוא עוכר בשרו
ומצר לגופו הנה הוא אכזרי כי מי שהוא אכזרי לעצמו כל שכן שהוא
אכזרי לזולתו ואולם אמר זה כי קצת האנשים יחשבו עבודה לשם יתבי
מה שיענו גופם ענוי וזה הפך רצון הש"י ולזה תמצא שלא העמידה
התורה דבר יהיה בו ענוי לנפש הבהמות רק מעט ביום אחד בשנה והיה
זה כי כן הכחות הנפשיות החמריות הוכנו לעבודת השכל ולא יוכן להם
זה אם לא היו בבריאות ולזה מי שיהיה סבה להחלות הגוף אשר בחלותו
יחלו אלו הכחות הנה הוא יבלבל כוונת השם יתברך: (רלב"ג)

[יח] רָשַׁע עָשָׂה פְּעֻלַּת שֹׁקֵר וְזָרַע צְדָקָה שָׂכַר אֱמֶת:

רפ"י רשע עשה פעולת שקר. פעולתו של רשע משקרת לו כסוד
סתתקיים זו הללחתו והכל אצד: וזורע זדקה שכר אמת. והזורע זדקה
היא פעולה של אמת כי זולאי בטוח הוא שיקבל פעלו בסוף: שכר.
קרונים"ל בלעז כאדם הסוכר אמת המים כדי ללקוט דגים וזטוח שימלא
סם דגים הרבה ודומה לו כל עוסי שכר אגמי נפש (ישעיה יט): (רפ"י)

מצודת דוד פעולת שקר. ר"ל פעולתו משקרת בו ולא תשאר בקיומה :
וזורע. הזורע צדקה שכו בא באמת א"כ פעולתו היא גמול הצדקה הנה
באה ומתקיים : (מצודת דוד)

מצודת ציון אמת. עניינו דבר מקויים וכן ודבר יך יהיו אמת (שמואל ב ז')
: (מצודת ציון)

רלב"ג **רשע עושה פעולת שקר**. האיש הרשע במדות ובדעות עושה פעולות שאין בהם תועלת אך הוא הבל וכזב ואולם מי שזורע צדקה במדות או בדעות יש לו שכר נפלא וקיים וזה השכר הוא השגת האמת אשר היא כל פרי הצלחה האנושית הנה כמו שימשך מזריעת הצדקה השגת האמת כן ימשך וגו': (רלב"ג)

[יט] כן צדקה לחיים ומרדף רעה למותו:

רס"י **כן לזקה לחיים**. אמתו של לזקה סופה לחיים כמו כן זנות כלפחד לזכות (רס"י) (במדבר):

מצודת דוד **כן צדקה**. אמיתת הצדקה ר"ל הנתונה לשמה היא סבה להשיג החיים אבל המרדף עם הצדקה את הרעה לרמות בה את הבריות למען יחזיקוהו לצדיק היא עוד סיבה למותו כי לא תחשב לזכות כ"א לחובה: (מצודת דוד)

מצודת ציון **כן**. עניינו כמו אמת וצדק כמו כן זנות כלפחד דוברות (במדבר כז): (מצודת ציון)

רלב"ג **כן צדקה**. כן ימשך ממנה השגת החיים האמתיים כי חלק הדבר במציאות אשר הוא החיים בחלקו באמת כמו שהתבאר בפילוסופיא הראשונה ואמנם מי שהוא מרדף רעה ורשע במדות או בדעות הנה ימשך לו מזה מקרא המות וההפסד: (רלב"ג)

[כ] תועבת יהוה עקשי לב ורצונו תמימי דרך:

מצודת דוד **עקשי לב**. מראה לאדם יושרו ומחשבות לבו עקשות: **תמימי דרך**. התם בדרכיו ומשוה מסתרו לנגלהו הוא ירצה לה': (מצודת דוד)

מצודת ציון **עקשי**. ענין עקום: (מצודת ציון)

רלב"ג **תועבת ה'**. היא האנשים שהם עקשי לב כי עקשותם יביאם תמיד אל השבוש בדעות ובפנות היותר גדולות מהם ורצון הש"י הוא האנשים ידרכו בעיונם בתמימות ושלמות להשמר מן הטעויות: (רלב"ג)

[כא] יד ליד לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט:

רס"י **יד ליד**. כלומר מיד הקב"ה לידו תבוא לו שכר פעולתו ולא ינקה

מצודת דוד יד ליד. מידו של מקום יבוא הגמול ליד המחויב ולא ינקה הרע ממנו כי לא תשוב ריקם אבל זרע צדיקים לפעמים נמלטו מן הרעה אשר ישולח עליהם בעבור זכות כשרון מעשה האבות : (מצודת דוד)

רלב"ג יד ליד. הנה הרעות הפתאומיות שיבואו מיד ליד לא ינקה האיש הרשע מהם כי אין הש"י משגיח עליו לשמרו מהם ואמנם זרע הצדיקים נמלט ממנו כי השגחת הש"י תדבק בהם לשמרם או יהיה הרצון בזה בעת הרעות הגדולות הפתאומיות שיבואו מיד ליד אשר אין אחד נקי מהרע כי הוא משחית הרעים והטובים הנה זרע הצדיקים והוא פרים אשר להם בשלימות השכל הוא נמלט בי לא יוכל זה הרע למשול בשכל: (רלב"ג)

[כב] נָזַם זָהָב בָּאָף חֲזִיר אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת טָעַם :

כ"י נזם זהב באף חזיר. שכלכלך אותה באשפות כן תלמיד חכם הסר מן הדרך הטובה: וסרת טעם. פורץ מן התורה: (כ"י)

מצודת דוד נזם זהב. כמו אילו ישימו נזם זהב באף חזיר הנה לא תשמור העדי זה להתקשט בה אבל תלכלך אותה בצואה כן דרך אשה יפה אשר סרה ממנו טעם ועצת החכמה כי לא תשמור יפה להמותר לה כ"א להנאסר לה ונאמר למשל על מי שמצא חכמה ואינו משתמש בה לחכמת התורה כ"א לרמות הבריות וכדומה : (מצודת דוד)

מצודת ציון נזם. עדי יושם על האף וכן חח ונזם (שמות לה) : טעם. עניינו העצה ותוכן הדבר כמו וטעם זקנים יקח (איוב יב) : (מצודת ציון)

רלב"ג נזם זהב. הנה האשה היפה שהיא נעדרת השכל היא דומה לנזם זהב שיושם במקום הנבאש בתכלית והוא אף החזיר אשר הוא באשפוי נמצא וכבר הישיר בזה להתרחק מן האשה הזונה אשר היא יפה כי בלא ספק שהיא סרת טעם ולזה תפותר לזה השיקוץ והגנות ונרמז בזה אל היופי וההכנה אשר שם הש"י בחומר האדם ובכחותיו הנפשיות לעבודת השכל ואם יסור מן ההשתדלות במה שהוכן לו מהשלימות הנה יהיה זה היופי וזאת ההכנה מונחת במקום אחר מגונה מאד וזה כי האדם החסר הוא יותר רע מהרעים שבב"ח כי בהכנתו שהוכנה לו להשיג שלימות השכל ישתמש בפעולות המגונות ולזה יפליג להרע יותר מהחיות והב"ח: (רלב"ג)

[כג] תַּאֲוֹת צְדִיקִים אֵךְ טוֹב תִּקְוֹת רְשָׁעִים עֲבָרָה :

רש"י תקות רשעים עברה. בטוחים ומקוים לגהינם: (רש"י)

מצודת דוד אך טוב. מכל התאוות בוחרים אך תאות מעשה הטוב ועוזבים השאר : עברה. כל תקותם למצוא דבר מה לכעוס ולהתקצף על מי : (מצודת דוד)

רלב"ג תאות צדיקים. הנה הצדיקים לא תהיה תאותם ותכליתם וגבולם אשר יכוננו אליו רק אל הטוב ואולם מה שיקוו הרשעים מהתכלית אשר כוננו אליו הוא דבר חמה ועברה כי הם משתדלים תמיד בעשיית הרעות וכבר באר זאת על צד מליצת השיר שכל אחד מאלו משיג מה שיקווה אליו וזה שהצדיק יבקש התכלית הטוב בכל אשר יעשה ולזה יתן השם יתברך שכרו ששיג הטוב הנפשי והרשעים יבקשו תכלית רע בכל אשר יעשוהו ולזה ישיגו הרע לעצמם : (רלב"ג)

[כד] יש מפזר ונוסף עוד וחושף מישר אך למחסור :

רש"י יש מפזר. ממונו כגון ללדקה ונוסף עוד: וחושף. עלמו מיושר אך למחסור יהיה לו: (רש"י)

מצודת דוד יש מפזר. ר"ל ימצא דבר אם מפזרו בענין מה ויתוסף עוד יותר ואם ימנע מליתן ממנו אף הראוי לא יהיה סיבה לקיום הדבר כ"א להחסירו והוא פזרון הממון לצדקה כי המפזר וכו' : (מצודת דוד)

מצודת ציון וחושף. ומונע : (מצודת ציון)

רלב"ג יש מפזר. הנה יש מי שמפזר ונוסף עוד והוא בעל השלימות בעיון כי כל מה שיוסיף ללמד דעת לאנשים תהיה נוספת חכמתו ובינתו כאמרם ומתלמידי יותר מכלם, ואמנם מי שהוא מונע עצמו מללמד היושר לאנשים הנה זה הענין הוא לו למחסור משלימותו כי להעלימו דברי היושר מהאנשים תמעט חקירתו ולזאת הסבה ג"כ הנה נפש ברכה תדושן ומרוה גם הוא יורה נפש איש ברכה שיבקש תמיד הברכה והתוספת בעיון תהיה דשנה ושמנה מדשן נעימות המושכלות ומי שהוא מרוה אחרים ממה שהשיג ומדשן החכמה הנה הוא גם כן מורה ומלמד לעצמו כי בזה הפועל יפליג יותר החקירה בזה העיון מצד ירידתו לבאר החקירה הזאת לתלמידים הנה מי שימנע מהשביר בר העיון יקללוהו כל העם או האומה מפני שאינו רוצה להועיל לאנשים במה שהועילהו הש"י בו ולראש האיש המשביר ומלמד דעת את העם תבא לו ברכה כי הם יברכוהו ותבא לו גם כן ברכה בעיונו בעצמו שתוסיף בזה הפועל גם תבא לו ברכה מהשם יתברך שיתן שכרו תחת זאת הטובה אשר עשה ואפשר

שיתישרו אלו השלשה פסוקים לזרו על פועל הצדקה: (רלב"ג)

[כה] נֶפֶשׁ בְּרָכָה תִּדְשֹׁן וּמְרוֹה גַם הוּא יוֹרָא:

רס"י נפש ברכה. שהוא ותרו בממונו וכל לשון ברכה פישון בלעז: ומרוה. שמשביע את העניים: גם הוא יורא. יסבע טוב: (רס"י)

מצודת דוד נפש ברכה. החפצה הוספת טובה לזולת גם היא תדושן: ומרוה. המשביע את העניים גם הוא ישבע טוב: (מצודת דוד)

מצודת ציון ברכה. כל לשון ברכה עניינו הוספת טובה: תדשן. מלי דשן ושמן: ומרוה. ענין שביעה כמו כגן רוה (ישעיה נח): (מצודת ציון)

[כו] מִנְעַ בָּר יִקְבְּהוּ לְאוֹם וּבְרָכָה לְרֹאשׁ מְשֻׁבֵּיר:

רס"י מונע בר. מלמד תורה: (רס"י)

מצודת דוד מונע בר. החדל למכור תבואתו בעת הצורך ומשמרה עד זמן היוקר יקללוהו בני אומתו וברכה באה לראש המוכר שבר בעת הצורך כי הכל יברכוהו והוא נאמר למשל על השפעת החכמה לזולת: (מצודת דוד)

מצודת ציון בר. תבואה כמו לשבר בר (בראשי' מב): יקבהו. יקללוהו כמו לכה קבה לי (במדבר כב): לאום. אומה כמו ולאום מלאום יאמץ (בראשית כה): משביר. ענין מכירת תבואה כמו לשבר בר (בראשית מב): (מצודת ציון)

[כז] שָׁחַר טוֹב יִבְקֹשׁ רְצוֹן וְדָרַשׁ רְעָה תְּבוּאָנוּ:

רס"י שחר טוב. החפץ להדריך את הצרות בדרך טובה ומוכיח ומיסר אותם: יבקש רצון. הוא חפץ שיהיה הקצ"ה רוכה צם ומתפיים עמם, רצון, אפיימינ"ט בלעז: (רס"י)

מצודת דוד שחר טוב. הדורש אחר טובות בני אדם וחפץ בהם יבקש בזה רצון מה' כי עייז ירוצה לו: ודורש. אבל הדורש אחר רעות בני אדם ובה הוא חפץ אזי הרעה ההיא תבוא עליו: (מצודת דוד)

מצודת ציון שוחר. ענין דרישה כמו ושחרו אל (תהלים מח) : (מצודת ציון)

רלב"ג שוחר טוב. מי שהוא טוב ודורש אותו הוא רצון השם יתברך שיגיע לו כי השם יתברך עשה את האדם בתאר שיבקש אל הטובות ולזה יגיע לו בלא ספק התכלית שכוון אליו : **ודורש**. ומבקש לעשות רע יבואנו והוא שכבר יבא לו הרע בהפך מה שכיון כי הוא כיון הרע לזולתו ויבא לעצמו ברשתו אשר טמן לזולתו ילכד : (רלב"ג)

[כח] בּוֹטַח בְּעֲשָׂרוֹ הוּא יִפֹּל וְקָעָה צְדִיקִים יִפְרָחוּ :

מצודת דוד הוא יפול. ולא יועיל לו עשרו אבל הצדיקים הבוטחים בה' יפרחו כעצי האילן : (מצודת דוד)

רלב"ג בוטח בעשרו. מי שיבטח בעשרו ולזה יחשב להתגדל ולהתנשא על האנשים הוא יפול כי אין ראוי לבטוח כי אם בש"י וכמו העלה שיצא תחתיו הפרח כן יפרחו הצדיקים לעשות פרים אשר יבטחו בו מהש"י : (רלב"ג)

[כט] עוֹכֵר בֵּיתוֹ יִנְחַל רוּחַ וְעָבַד אֱוִיל לַחֲכָם לֵב :

רש"י עוכר ביתו ינחל רוח. אדם עכל שניחל רוח תמיד ואינו יגע בתורה ולא במלאכה סוף עוכר את בני ביתו שאין להם מה לאכול : (רש"י)

מצודת דוד עוכר ביתו. העצל אשר בעבור עצלותו עוכר ומשחית בני ביתו כי לא מצאה ידו לתת להם די מחסורם הנה בזה יתרבה המריבה והכעס וכאלו ינחל לעצמו רוח הכעס וסוף הדבר יהיה אשר האויל הזה יהיה עבד לחכם לב להחיות נפש עצמו : (מצודת דוד)

מצודת ציון רוח. עניינו כעס כמו הניחו את רוחי (זכריה ו) : (מצודת ציון)

רלב"ג עוכר ביתו. מי שהוא משחית ביתו ר"ל כגון בנין הגוף ואיבריו וכחותיו הנפשיות עד שלא ישתמש בהם לתועלות המכוון בהם הנה ינחל רוח והבל כי אין בו תועלת ותחת מונעו עצמו מלעבוד שכלו במכוון בו ישוב עבד לזולתו ר"ל שכבר יהיה האויל עבד לחכם לב או ירצה במלת עבד שם מקרה והרצון בו שיגיעת האויל אשר עבד בו יהיה לחכם לב כאמרו יכין וצדיק ילבש : (רלב"ג)

[ל] פְּרִי צְדִיק עֵץ חַיִּים וְלִקְחַ נְפֹשׁוֹת חָכָם :

רפ"י פרי לדיק. גמול פירות מעשה הלדיקים עץ חיים הם לעולם: ולוקח נפשות חכם. מי שהוא חכם קונה לו נפשות שמלמדם דרך טוב והרי הם לו כאלו קנאם כענין שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית י"ב): (רפ"י)

מצודת דוד פרי צדיק. מעשה הצדיק היא כעץ המגדל חיים כי על ידי מעשיו בא החיים. ולוקח. הלוקח לעצמו נפשות להדריכם בדרך הישר והרי הוא כאלו קנאם כמ"ש ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית י"ב) הלוקח הזה לחכם יחשב : (מצודת דוד)

רלב"ג פרי צדיק עץ חיים. כי הצדיק יגיע אל החיים הנצחיים ומי שהוא לוקח ומושך לעבודות הנפשיות החומריות כדי שיעוררו כלם אל השכל להשגת אלו החיים הנצחיים הוא חכם או יהיה הטעם כפול והרצון פרי צדיק הוא עץ שיתן חיים וזה כי לא די לצדיק שיקנה החיים לעצמו אבל יקנה אותם לזולתו והחכם הוא לוקח נפשות האנשים ומושך אותם לעבודת השם יתברך שיקנו כלם החיים הנצחיים: (רלב"ג)

[לא] הו צדיק בארץ ישלם אף פי רשע וחוטא:

רפ"י הן לדיק בארץ ישולם. למה יבטח הרשע בשעה שמלחת לו הלא הוא רואה שהלדיק משתלם שכר העבירה שבדו עוודו בארץ עד לא ימות וכל שכן ואף כי רשע וחוטא. וכ"ש שסופו של רשע להשתלם לו או בחייו או במוותו: (רפ"י)

מצודת דוד הן וגו'. כאומר למה יבטח הרשע על הצלחת שעתו הלא יראה כי אף הצדיק ישולם על העבירה שבדו עוודו בארץ עד לא ימות וכל שכן הרשע המחזיק ברשעו וחוטא עוד שבדאי יקבל גמול מעשיו אם קודם המיתה אם לאחריה : (מצודת דוד)

מצודת ציון אף כי. ענינו כמו כל שכן וכן אף כי אש אכלתהו (יחזקאל טו) : (מצודת ציון)

רלב"ג הן צדיק בארץ. הנה הצדיק לא יספיק לו קנין החיים הנצחיים אבל יעמוד בשלום בהיותו בארץ אין פחד רעה לנגד עיניו וגם כאשר רשע והוא חוטא חטא מה עכ"ז יעמוד בשלום בארץ כמו שתראה מיהושפט שהתחבר עם אחאב שהיה רשע וחוטא בזה הצילו הש"י מהרע כשקמו עליו חיל ארם להרגו בעבור כי נמצאו בו דברים טובים כמו שנזכר בספר דברי הימים וכזה תמצא בדוד כשחטא בדבר אותה האשה אמר לו הנביא

גם ה' העביר חטאתך לא תמות לפי שכל פעולותיו זולתי זאת היו בתכלית השלימוי כמו שזכרנו שם ולזה מצאנו שנענש שאול יותר ממה שנענש דוד והיה חטא שאול יותר מעט אלא שלא עשה מהטובות כל כך כמו שעשה דוד אך רוב פעולותיו בלתי נוהגות על היושר: (רלב"ג)

משלי

פרק-יב

[א] אהב מוסר אהב דעת ושא תוכחת בער:

מצודת דוד אהב. האוהב את המוסר הוא אוהב דעת כי בשמעו את המוסר יקנה דעת מה שלא שמע מאז אבל השונא תוכחת הוא בער ושוטה כי ישראל באולתו : (מצודת דוד)

מצודת ציון בער. שוטה ע"ש שנמשל כבהמות והוא מלי' אנחנו ובעירנו (במדבר כ) : (מצודת ציון)

רלב"ג אוהב מוסר. מי שהוא אוהב מוסר במדות הוא אוהב דעת כי זה ממה שיישירהו לשלימות המושכלות ולזה הוא מבואר כי מי שהוא שונא התוכחת ונפקד ממנו השלימות במדות הנה הוא בער כי יפקד ממנו שלימות המושכלות גם כן: (רלב"ג)

[ב] טוב יפיק רצון מיהנה ואיש מזמות ירשיע:

רש"י טוב יפיק. מוליא מן הקצ"ה נחת רוח להביא טובה לעולם: ואיש מזמות ירשיע. בעל עלילות ירשיע מחייב את הבריות להביא רעה, וכן הוא אומר וחוטא אחד יאכל טובה הרבה (קהלת ט): (רש"י)

מצודת דוד טוב. איש טוב מוציא רצון מהי להביא טובה על כל העולם : **ואיש מזמות**. הנמשך אחר מחשבות לבו הוא ירשיע את כל העולם כי מכריעם לחובה : (מצודת דוד)

רלב"ג טוב יפיק. האיש הטוב יוציא רצונו מהש"י כי השגחתו דבקה בו עם שרצונו רצון הש"י כמו שקדם ואולם איש מזמות והוא האיש הנמשך אחרי מחשבותיו לחטוא בהם כאמרו כי זמה עשו הנה ירשיעהו הש"י ויחייב באותו בשיביא עליו מהרע במדה שמדד: (רלב"ג)

ג] לא יכון אדם ברשע ושרש צדיקים בל ימוט:

רש"י לא יכון אדם ברשע. לא יתצקס: (רש"י)

מצודת דוד לא יכון. האדם לא יהיה נכון במעשה הרשע ר"ל לא יעמוד על כנו ובסיסו עם ההון שאסף ברשע אבל שורש צדיקים לא יהיה נוחה לפול ר"ל אף אם יפול לא ימוט עד השורש כי יחזור ויקום : (מצודת דוד)

רלב"ג לא יכון. לא יכון בנין האדם שהוא ברשע ולא יעמוד כי במעט סבה ישרת ואמנם שרש הצדיקים לא ימוט אך יתקיים ויעמוד תמיד: (רלב"ג)

ד] אשת חיל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה:

רש"י וכרקב. תולעת הנכנס תוך העלמות וטוחן אותם כן אשה מזישה ורעה שמעקיה צושים: (רש"י)

מצודת דוד עטרת בעלה. ר"ל בעלה מתפאר במעשיה : מבישה. האשה שנמצא בה כל דבר בושה היא לבעלה כרקבון בעצמותיו : (מצודת דוד)

רלב"ג אשת חיל. הנה האשה הזריזה במעשיה היא עטרת בעלה ואולם האשה המתעצלת במעשיה היא משחתת אותו והיא לו כמו הרקב בעצמותיו שיבלו אותם והנה רמוז בזה אל האשה המשרתת השכל בשתכין לו מהמוחשות מה שיצטרך לו בחקירותיו ואם לא תהיה נשמעת לו אך תתרשל מזה והיא מתאחרת ובוששת הנה היא לו כרקב בעצמותיו כי היא תמנע ממנו השלימות: (רלב"ג)

ה] מחשבות צדיקים משפט תחבולות ורשעים מרמה:

מצודת דוד משפט. לעשות משפט אמת להציל העשוק מיד עושקו : מרמה. לעשות מרמה : (מצודת דוד)

רלב"ג מחשבות צדיקים. אין צ"ל כי מה שישתדלו בו הצדיקים הוא דבר ראוי אבל גם מחשבותיהם משפט וברשעים הוא בהפך שגם תחבולותיהם אשר ילקחו מהשכל באופן מה הם מרמה: (רלב"ג)

10 דְּבַרֵי רְשָׁעִים אָרַב דָּם וּפִי יִשְׁרִים יִצְיָלִים :

רש"י דברי רשעים ארב דם. יועלים לרלוח בידם או ע"י עדות שקר: ופי ישרים. כשסומעים את עלתם יללום לנרדפים שמגלים את עלתם או אם עדים הם מזימין אותם: (רש"י)

מצודת דוד ארב. לארוב על דם נקי בעדות שקר : יצילם. יצילו את הנידונים כי ירבו לחקור עד יוכחשו זה מזה : (מצודת דוד)

רלב"ג דברי רשעים. מה שידברו הרשעים הוא לרע אשר בתכלית כאילו תאמר לארב דם להכות דם נקי ואולם דברי ישרים הם בהפך זה כי הם להציל הנקיים משפיכות דמים : (רלב"ג)

11 הַפּוֹךְ רְשָׁעִים וְאֵינָם וּבֵית צַדִּיקִים יַעֲמֹד :

רש"י הפוך רשעים. כמו להפוך כמהפכת רגע נהפכים: ואינם. כלים כגון סדום: ובית לדיקים יעמוד. יתקיים: (רש"י)

מצודת דוד הפוך. כאשר יהפכו הרשעים אז אינם בעולם ויאבד זכר למו אבל בית הצדיקים יתקיים לעד : (מצודת דוד)

מצודת ציון ואינם. ואין מהם : (מצודת ציון)

רלב"ג הפוך רשעים ואינם. הש"י יהפוך רשעים ואינם במעט זמן ואולם הצדיקים הם בהפך זה כי ביתם יעמוד ויתקיים והוא זרעם ואין צריך לומר שהם בעצמם יעמדו ויתקיימו כי גם זרעם יעמוד ויתקיים כאמרו ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם: (רלב"ג)

12 לְפִי שָׁכְלוּ יְהַלֵּל אִישׁ וְנִעְוָה לֵב יִהְיֶה לְבוֹז :

רש"י לפי שכלו יהולל איש. אם חכם מעט או הרבה הכל לפי שכלו יטול שכרו: ונעוה לב. שהניע לבו לגמרי מן התורה הוא יהיה לבוז: נעוה. כמו נעותי משמוע (ישעיה כ"א) וכן בן נעות המרדות (שמואל א' כ') וי"ל נעוה מי שכלבו נעוה מגזרת נע ונד כאשר יאמר זעוה מגזרת זע: (רש"י)

מצודת דוד לפי שכלו. כל איש ישובח לפי שיעור שכלו אם רב ואם מעט

אבל מי שלבו נטה מחכמה יהיה לבזיון : (מצודת דוד)

מצודת ציון ונעוה. מלי נע כאשר יאמר מן זע זעוה : (מצודת ציון)

רלב"ג לפי שכלו. האיש המשכיל יהולל לפי שכלו כי החכמה משובחת לאנשים כלם, וכלם נכספים אליה כמו שזכרנו במה שקדם ואמנם מי שהוא מעוות השכל ר"ל שהוא טועה במושכלות יהיה לבוז כי לא יעמוד במשאו ובמתנו מפני שבוש דעותיו אבל ינצחוהו המתוכחים עמו וישיגוהו הבוז לזאת הסבה : (רלב"ג)

טו טוב נקלה וְעָבַד לוּ מִמֶּתְכַבֵּד וְחָסַר לָחֵם :

רס"י טוב נקלה. זעניו ונעשה עבד לעלמו: ממחכבד. זעניו ואומר גנאי הוא לי לעמול במלאכה שאני מצני אדם גדולים וסופו להיות חסר לחם: (רס"י)

מצודת דוד טוב. יותר טוב למי שנוהג קלות בעצמו והוא עבד לעצמו לעשות מלאכתו להתפרנס בה ממי שמחזיק עצמו למכובד ובוש הוא לעבוד עבודתו ובעבור זה יחסר לחמו : (מצודת דוד)

רלב"ג טוב נקלה. טוב מי שהוא נקלה ועבד לעצמו לעשות עבודותיו בבית ובשדה כדי שישגי טרפו ממי שהוא מתכבד ורוצה שיעבדוהו אחרים והוא חסר לחם כי הקלון אל הראשון סופו לכבוד והכבוד אל השני סופו לקלון : (רלב"ג)

יז יודע צדיק נפש בְּהִמְתּוֹ וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אֶכְזָרִי :

רס"י יודע לדיק נפש בהמתו. מה בהמתו וזני ביתו לריכיס: (רס"י)

מצודת דוד יודע צדיק. הצדיק נותן לב לדעת אף רצון בהמתו למלאות תאוותה כי קנוי אצלו מדת הרחמנות אבל הרשעים אף הרחמנות שיש בהם היא אכזריות כי למראה העין ירחמו ולא כן בלבם : (מצודת דוד)

רלב"ג יודע צדיק. הצדיק יודע נפש בהמתו ומשגיח כדי שיהיה לה מזונה ההכרחי לעמידת הגוף והרצון בנפש בהמתו הנפש החמרית שהיא לאדם במה שהו' בהמה לא במה שהו' אדם ואמני מה שירחמוהו הרשעים על הגוף שלא למנוע תאוותיהם הוא רחמי אכזר כי הם ישחיתו באלו התכונות : (רלב"ג)

[יא] עֲבַד אֲדָמְתוֹ יִשְׁבַּע לָחֶם וּמְרֹדֶף רִיקִים חָסֵר לֵב:

רש"י עובד אדמתו ישבוע לחם. כמקמנו, ולפי משלו שחוזר על תלמודו
תמיד סלא יסתכת: (רש"י)

מצודת דוד עובד אדמתו. בחרישה וכיוצא : ומרדף ריקים. הרודף אחר
דברים שאין בהם תועלת הוא חסר לב כי טוב לעסוק אז בעבודת האדמה
(מצודת דוד)

רלב"ג עובד אדמתו. מי שהוא מתעסק בישוּבו של עולם אך הוא נמשך
אחר עשות מלאכתו יחיה בה כאילו תאמר שאם הוא עובד אדמתו ישבע
לחם אך מי שאינו מתעסק בישוּבו של עולם אך הוא נמשך אחר סברת
ריקיי ופוחזים לא די שיחסר לו לחם אבל גם הוא עם זה חסר לב ודעת:
(רלב"ג)

[יב] חָמַד רָשָׁע מְצוֹד רָעִים וְשָׂרֵשׁ צַדִּיקִים יִתֵּן:

רש"י חמד רשע. להיות נזון ומתפרנס ממאוד רשעים שכליו את הבריות
בגזלות וחמס: ושורש לדיקים יתן. מה שהוא ראו ליתן והוא הפרי: (רש"י)

מצודת דוד חמד. הרשע חומד לשבת במבצר הרעים אשר יתחזקו שם
לעשות חמס אבל הצדיקים אינם צריכים לעזר מבחוץ כי שרשם יתן
פריים הראוי ר"ל מעצמם יתחזקו להיטיב לעשות : (מצודת דוד)

מצודת ציון מצוד. עניינו מבצר חזק כמו יבאוהו במצדות (יחזקאל יט) :
(מצודת ציון)

רלב"ג חמד. הרשע מצוד הרעים אשר יתחזקו בו לעשוֹי החמסים כדי
שיתחזק לעשות מלאכת הרשע ואולם הצדיקים לא יצטרכו לדבר מחוץ
יתחזקו בו כי שרש הצדיקים יתן מה שיתחזקו בו לעשות מלאכתם
במדות ועיון וזה מבואר במעט עיון כי השרש אשר מהמוחשות
והמושכלות הראשונות והמחשבות יתנו האמת בחכמה ובבינה אשר
החקירה בהם היא מלאכת הצדיקים : (רלב"ג)

[יג] בַּפֶּשַׁע שִׁפְתָיִם מוֹקֵשׁ רָע וַיֵּצֵא מִצָּרָה צַדִּיק:

רש"י בפשע שפתים. בפשע שפתי דור המבול שאמרו מה שדי כי נעבדנו

(איוז כח) זח להס מוקש רע ונח הלדיק ילח מהלרה: (רס"י)

מצודת דוד בפשע. בעבור פשע שפתים המדבר סרה יבוא עליו מוקש רע אבל הצדיק בנועם אמריו יצא מהצרה הבאה : (מצודת דוד)

רלב"ג בפשע שפתים מוקש רע. האיש הרע הוא בפשע ארס שפתיו שידבר דבריו שלא כהוגן וירשיעהו פיהו והצדיק הוא בהפך זה כי הוא יצא מצרה מפני נועם דבריו ותקונה כמו שהוא מבואר: (רלב"ג)

[יד] מפרי פי איש ישבע טוב וגמול ידי אדם (ישוב) ישיב לו:

רס"י מפרי פי איש. מסכר פיהם של עוסקי תורה אוכלים טוב בעולם הזה והקצן קיימת להם לעו"ה: (רס"י)

מצודת דוד מפרי. ר"ל אם מאמרי פי איש בד"ת ישבע בעבורם טוב כ"ש הוא שגמול מעשה ידיו ישיב לו המקום אם טוב ואם רע : (מצודת דוד)

רלב"ג מפרי פי איש ישבע טוב. מפרי דברי איש ישבע טוב כ"ש שעל המעשים יושב לאדם גמול לפי מה שראוי וזה אמר לראיה כי על כל המעשה יש גמול וזה כי אם פרי פיו לא יקופח במה שעש' אותו מהמעשים אם טוב ואם רע כ"ש על המעש': (רלב"ג)

[טו] דרך אויל ישר בעיניו ושמע לעצה חכם:

מצודת דוד ישר בעיניו. כי מחזיק עצמו לחכם : ושומע. כאומר אבל לא כן הוא כי השומע לעצת זולתו לחכם יחשב : (מצודת דוד)

רלב"ג דרך אויל ישר בעיניו. ולזה לא ישאל עצה ויתבלבלו מפני זה עניינו אף החכם אף על פי שהיה ראוי לו לסמוך על דעתו הנה הוא שומע לעצה: (רלב"ג)

[טז] אויל ביום ינדע כעסו וכלה קלון ערום:

רס"י אויל ביום יודע כעסו. ביום שהוא כועס בו ביום הודיע כעסו שהוא מתגרה ומחרף חזירו ברבים ואין מעלך לרוחו, אבל הערום כוסה קלון ואינו ממנה לריב, ומדקס אגדה ביום שנברא אדם הראשון נודע

סורחנו והקצ"ה שהוא ערום לא ראה לשחת זריותיו כסה קלונו ודחה לגזרתו מיום של אדם ליום שלו שהוא אלף שנה: (רש"י)

מצודת דוד ביום. בו ביום שכועס על מי ביום הזה יודע כעסו ויתפרסם בו בעולם כי מיד יתקוטט עמו ויבזהו אבל הערום עם כי יכעס כוסה הוא את הקלון ולא יבזה את רעהו מיד בפרסום : (מצודת דוד)

רלב"ג אויל ביום יודע כעסו. הנה האויל יפרסם קלונו כי ביו' שישמעו כל האנשים דבריו יודע להם כעסו והתאונו על מה שהו' קלונו כי אולתו תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו ואמנם הערום כשקרה לו רע בסבת סכול עצתו הוא כוסה קלונו ומעלימו מהאנשים כדי שלא יהיה לבוז בעיניהם: (רלב"ג)

[יז] יפית אמונה יגיד צדק ועד שקרים מרמה:

רש"י יפית אמונה יגיד לך. מי שמדבר אמונה מגיד בדין עדות לך לזכות הזכאי: (רש"י)

מצודת דוד יפית אמונה. המורגל לדבר דבריו באמונה כ"ש בעדותו יגיד צדק אבל המורגל לדבר שקרים עם כי המה בדברים של מה בכך עכ"ז קרוב הדבר אשר גם בדבר העדות מרמה בפיו והרבה יש לחקור בדבריו : (מצודת דוד)

מצודת ציון יפית. ענין דבור כי בא בהפחת רוח הפה : (מצודת ציון)

רלב"ג יפית אמונה. מי שיגיד צדק בדבריו והוא מורגל בכך הנה כשישאל העדות ידבר אמונה בלי ספק ולא יעול נכוחות ואמנם איש מרמה שהוא מורגל לכזב כבר יהי' עד שקרים כשישאל לעדות מה מפני אהבתו השקר והעול:

[יח] יש בוטה כמדקרות חרב ולשון חכמים מרפא:

רש"י יש בוטה. מדבר כמו לצטט צפתיים (ויקרא ה): כמדקרות חרב. שמשכסך את הזריות וגורם להם להרוג: ולשון חכמים. המציא שלום בין אדם לחבירו: מרפא. למצט' ההוא: (רש"י)

מצודת דוד יש בוטה. יש מי יבטא בשפתיו ויזיק בזה כאלו מדקיר בחרב

והוא המדבר לה"ר ומוציא שם רע : ולשון. אבל אמרי לשון חכמים המה עוד למרפא כי במתק אמרי נועם יסית האדם לתשובה ושב ורפא לו : (מצודת דוד)

מצודת ציון בוטה. ענין דבור כמו לבטא בשפתים (ויקרא ה) : **כמדקרות.** ענין תחיבה בדבר מה כמו כל הנמצא ידקר (ישעיה יג) : (מצודת ציון)

רלב"ג יש בוטה. יש מי שידבר שמזיק בדבריו לאנשים כמו שידקר' בחרב מפני הוצאת לשון הרע או שם רע ואולם לשון חכמי לא די שלא יזיק אבל הוא עם זה מרפא להסיר החלאים הגדולים מריב לשונות ממומי המדות והדעות : (רלב"ג)

[יט] שְׁפַת אֱמֶת תִּכּוֹן לְעַד וְעַד אֲרֻגֶיָּה לְשׁוֹן שְׁקָר :

רש"י שפת אמת תכון לעד. תתכנס ותקיים: ועד ארגיעה. למעט רגע הוא כלה והולך שהסקר אין לו רגלים: (רש"י)

מצודת דוד תכון לעד. מתקיימת עד עולם אבל לשון שקר לא תתקיים כ"א עד רגע הוא עת האמירה כי לאח"כ יתברר השקר : (מצודת דוד)

מצודת ציון ארגיעה. מל' רגע : (מצודת ציון)

רלב"ג שפת אמת. דבר אמת יהיה נכון וצודק תמיד לא יתכן חלופו בעת מן העתים ואמנם לשון שקר אם היה שבמקרי יצדק בעת מה לא יתקיים כי אם עד רגע שהוא זמן קצר מאד לא יתכן שיצוייר קצר ממנו לפי הנחת הלשון והמשל שנאמר כי הרופא יבנה מצד שקרי לראובן הרופא שהוא בונה אך אם נאמר הרופא ירפא הנה זה מאמר יצדק תמיד : (רלב"ג)

[כ] מְרֻמָּה בְּלִב חֲרָשִׁי רַע וְלִיעָצִי שְׁלֹם שְׁמֻחָה :

רש"י מרמה בלב חרשי רע. ומתוך שהם טרודים במחשבות של תרמית אין להם שמחה וליועלי שלום שמחה: (רש"י)

מצודת דוד מרמה וגו'. בלב החושב רע תמצא מרמה והוא מיצר ודואג שלא יתגלה אבל היועצים על השלום עוד ישמחו אם יתגלה : (מצודת דוד)

מצודת ציון חורשי. ענין מחשבה : (מצודת ציון)

רלב"ג מרמה בלב חורשי רע. תמצא המרמה כי יתחכמו איך יוכלו

במרמה להשחית לזולתם והנה המרמה שיחשבו ליועצי שלום והם הצדיקים אשר עצתם עצתם והשתדלותם תמיד לשלום ולטוב תשוב שמחה להם כי לא יזוקו הצדיקים במרמה אשר חשבו הרעיו עליהם אך על קדקדם חמסם ירד כי השיי לא יעזבם ביד הרשעים ולזה יקרה מזה שמחה לצדיקים ושמחה לעולם כי זה יהיה סבה לאבדן הרשעים או יהיה הרצון בזה לב חורשי רע היא תמיד עם מרמי ברע וליועצי שלום תמצא תמיד שמחה בלבם ולזה יהיה בלב הרעים הרע תמיד ובלב הצדיקים תמצא השמחה תמיד וזו כמו ראייה על צד מליצת השיר כי הרע דבק לרעים והשמחה דבקה לצדיקים וזה האמת לפי מה שהתבאר מדברינו במה שקדם: (רלב"ג)

[כא] לא יאָנה לצדיק כָּל אָון וְרָשָׁעִים מְלֵאוּ רָע:

רש"י לא יאונה ללדיקה. לא יארע לא תזדמן לו עבירה בלי דעת: (רש"י)

מצודת דוד לא יאונה. אין שום עבירה מזדמן לצדיק להיות נכשל בה אבל הרשעים נתמלאו מרע כי עבירה גוררת עבירה עד אין תכלית: (מצודת דוד)

מצודת ציון יאונה. ענין הזדמנות כמו לא תאונה אליך רעה (תהלים צא): (מצודת ציון)

רלב"ג לא יאונה. לא יקרה לצדיקים שום דבר און כי השם יתברך ישמרם מהאון שיחשבו עליהם הרעים באופן שלא יזוקו בו וגם ישמרם מהאון במדות ובדעות על דרך ההשגחה ואמנם הרשעים מלאו רע מכל אלו הפנים כי אין השיי משגיח בהם לשמרם מהם: (רלב"ג)

[כב] תוֹעֵבֶת יְהוָה שְׁפָתַי שֶׁקֶר וְעֵשִׂי אָמוּנָה רְצוּנוּ:

מצודת דוד שפתי שקר. שפתים המדברים שקר: רצונו. הם לרצון לו: (מצודת דוד)

רלב"ג תועבת ה' שפתי שקר. כי הם יביאו לרעות גדולות ונפלאות כמו שקדם באמרו אדם בליעל איש און וגוי שש הנה שנא ה' וגוי והעושים פעולות אמת הם נרצים לו לא אמר שפתי אמת כי לא יספיק לאדם שיהיו דבריו אמת אם לא תהינה פעולותיו כן: (רלב"ג)

[כג] אָדָם עָרוֹם כִּסָּה דָּעַת וְלֵב כְּסִילִים יִקְרָא אֲוֶלֶת:

רש"י אדם ערום כוסה דעת. אפילו בחמתו הוא כנוע וכל סכן לדברי

שְׁטוֹת הוּא מַכְסֵה. אֲבָל וְלֹא כַסִּילִים יִקְרָא אֹלֶת. מַכְרִיז אֹלֶת בְּקוֹל רֹס:
(רָס"ו)

מצודת דוד **כסה דעת.** אף דברי חכמה לא יגלה כ"א להראויים לה : **ולב כסילים.** מי שלבו לב כסילים יקרא ויפרסם אף דברי אולת : (מצודת דוד)

רלב"ג **אדם ערום.** האדם הערום כוסה הדעת שמצא בעיוניות עד שיתברר לו שהוא צודק כדי שלא ישיגנו מזה בושת ולב הכסילים הוא בהפך כי הוא יכריז תכף לאנשים ענין אולתו ולא ירגיש בבשת ששיגיגהו מזה : (רלב"ג)

[כד] יָד חֲרוּצִים תְּמָשׁוּל וּרְמִיָה תִהְיֶה לְמַס :

רָס"י יָד חֲרוּצִים. יִקְרִים: תַּמְשׁוּל. תַּעֲשִׂיר: (רָס"ו)

מצודת דוד **יד חרוצים.** מי שהוא זריז במעשיו להרויח במעשה ידיו סופו תרום קרנו וימשול א"כ ידו משלה לו אבל יד רמיה ר"ל המרויח ברמיה תהיה להמסה וירד מטה מטה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **חרוצים.** זרוזים : **למס.** מל' המסה והמגה : (מצודת ציון)

רלב"ג **יד חרוצים.** יד האנשי החרוצים תמשול כי בחריצותם יקנו הון יתחזקו בו למשול על האנשים ואולם הרמיה תהיה למס עובד בהפך הענין בחרוצים והנה הרצון בזה באמרו רמיה אנשי רמיה והנ' האנשים ההם עצלים לא יעשו המלאכה כי יבטחו שיביאו לחמם מהרמיה או יהיה הרצון בזה בחרוצים ישרים אשר כל מעשיהם נחתכים ונגזרי' לפי המשפט ומזה הצד הם הפך בעליה רמיה : (רלב"ג)

[כה] דְּאָגָה בְּלֵב אִישׁ יִשְׁחָנָה וְדָבָר טוֹב יִשְׁמַחָנָה :

רָס"י **דאגה בלב איש ישחנה.** ודבר טוב ישמחנה. יעסוק בתורה והיא תשמח את הדאגה שבלבו ותלילו ממנה, ולדברי האומר ישיחנה לאחרים כך סופו של מקרא ודבר טוב שינחמנו חבירו ישמח את הדאגה:
(רָס"ו)

מצודת דוד **דאגה.** כשבא דאגה בלב איש ימעט וישפיל אותה מכמות שהיא ודבר טוב הוא אם יוכל לעצור כח לשמוח עוד את הדאגה ולחשוב

כי לטובה בא מה שבא : (מצודת דוד)

מצודת ציון ישחנה. מלי שחיה והשפלה כמו שחו רעים (לקמן יד) : (מצודת ציון)

רלב"ג דאגה בלב איש. כשיקרה שיהיה דאגה בלב איש צריך להשתדל להכניע ולהשפיל הדאגה כי אין בדאגה תועלת כלל אך נזק והוא ממה שאינו ראוי למשכיל כי הדאגה על דבר החולף הוא שגעון גם הדאגה לענין העתיד היא בלתי ראויה כי ראוי שיבטח האדם על הש"י והנה יש דרך בזה להעביר הדאגה והוא שכאשר יתן אל לבו דבר טוב ישמח הדאגה ר"ל נושא הדאגה על דרך אמרו לפניו תדוץ דאבה או יהיה הרצון באמרו כאשר יהיה דבר דאגה בלב איש ישמח הלב ויקרה בשמחה ג"כ שתכניע כח לבו מצד פזור החוס ובא להזהיר בזה המאמר שלא יתפעל האדם מאד לא מהכעס ולא מהשמחה : (רלב"ג)

[כז] יתר מרעהו צדיק ודרך רשעים תתעם :

רש"י יתר מרעהו לדיק. הלדיק מוותר מדותיו ועוזר עליהם יתר לרשעים בלעז: ודרך רשעים. שהיא למודה להרע היא תתעם: (רש"י)

מצודת דוד יתר. הצדיק יש לו יתרון ומעלה מדעתו שאינו צדיק אבל דרך רשעי המצלחת היא מתעה את הרשעים לאחוז בדרכם ולא יפנו אל היתרון ההוא : (מצודת דוד)

רלב"ג יתר מרעהו צדיק. צדיק הוא לוקח יתרון ומעלה מרעהו כי ילמד ממנו מעלה ושלימות והפך זה ברשעים כי הם קוניי זה מזה חסרון והמשל שידע איש אחי כי פלוי הרשע נהג בזה הדרך והצליח ברשעתו וזה ממה שיביאהו לטעות בדרך אשר הוא חפץ ללכת בה כי אולי תמצא לו דרך אחרת היתה מביאה אותו אל כוונתו אבל סבב הש"י זה לסכל עצתם ולהתעותם בתוהו לא דרך : (רלב"ג)

[כז] לא יחרך רמיה צידו והון אדם יקר חרוץ :

רש"י לא יחרוך. מחובר למקרא שלפניו כלומר דרך רשע תתעהו ולא יחרוך את צידו של רמיה שלו: לא יחרוך. לא יכליח בתרמיתו ולפי קדבר בל' ליד נופל זו ל' חריכה שהלד המלכיה כל את העופות וחורכן באש: והון אדם יקר חרוץ. מקרא מסורס הוא והון אדם שהוא חרוץ יקר הוא, ממון אדם כקר יקר הוא: חרוץ. עושה אמת, כמו יד חרוצים תעסיר (לעיל)

(י):

(כ"ז)

מצודת דוד לא יחרך. דרך הציד לחרוך ראשי כנפי העופות לבל יעופו ממנו אבל הרמאי לא יחרכם על כי המה נראים יפים כאשר כנפיהם שלמים ונוח לרמות את הלוקחים ובעבור זה יאבד הכל כי יעופו להם והוא למשל על הקופץ יד מלתת מה מהונו לצדקה כי יפסיד את כל ההון : והון. אבל ההון של אדם יקר המפריש מהונו לדל ההון ההוא הוא חרוץ ר"ל מובחר שבזהבים המתקיים לזמן מרובה ולא יפסד כשאר מיני מתכות ור"ל עשרו מתקיימת : (מצודת דוד)

מצודת ציון יחרוך. ענין שריפה כמו ושער ראשיהון לא התחרך (דניאל ג) : יקר. חשוב ונכבד : חרוץ. הוא מין זהב טוב כמו בירקרק חרוץ (תהלים סח) (מצודת ציון)

רלב"ג לא יחרוך רמיה. הנה איש רמיה לא יחרוך צידו ר"ל שלא יאכל ממנו וגם לא יכרהו לו לאכול כי איש אחר יקחנו ממנו ואולם הון האדי יקר ונכבד והוא האיש הישר הוא הזהב שהוא הטוב שבקנינים : (רלב"ג)

[כח] בארח צדקה חיים ודרך נתיבה אל מות :

רס"י באורח צדקה חיים ודרך נתיבה. סל צדקה: אל מות. לא ימות: (כ"ז)

מצודת דוד באורח. ההולך בדרך צדקה ימצא חיים : ודרך. בדרך נתיב הצדקה לא ימצא את המות וכפל הדבר במלות שונות : (מצודת דוד)

מצודת ציון נתיבה. ענין שביל ומסילה : (מצודת ציון)

רלב"ג בארח צדקה. באורח הצדק והיושר במדות ובדעות ישיגו החיים הנצחיים והיא דרך שאין נתיבה הולך אל מות כי החיים שיושגו בה לא ישיגם מות: (רלב"ג)

פרק-יג

משלי

[א] בן חכם מוסר אב וליץ לא שמע גערה :

רס"י **בן חכם מוסר אב.** מקרא קצר הוא בן חכם קואל וואהב מוסר אב וי"א צביל מוסר האב הוא חכם: ולץ. לא שמע גערה שאינו מקבל תוכחות: (רס"י)

מצודת דוד **בן חכם.** אם נראה חכמה באדם בוודאי שמע מוסר האב ולזה נתחכם ואם נראה שהוא לץ בוודאי לא קבל גערת האב שהוכיחו : (מצודת דוד)

רלב"ג **בן חכם.** הנה הסבה בבן שיהיה חכם הוא מוסר האב שהקנהו אותו בקטנותו כי המוסר הוא מיישיר אל השגת החכמה והסבה שיהיה לץ ולא יפנה להשתדל בהשגת החכמה והשלימות הוא מפני שלא שמע גערה מאביו כמו הענין באדניה בן חגית שלא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית: (רלב"ג)

ב **מפרי פי איש יאכל טוב ונפש בגדים חמס:**

רס"י **מפרי פי איש יאכל טוב.** משכר תורתו יאכל טוב בעה"ז והקרן קיימת לעוה"ב: **ונפש בוגדים חמס.** וחפץ בוגדים חמס כמו אם יש את נפסכם (צראשית כג) אל תתנני צנפץ כרי (תהלים כז): (רס"י)

מצודת דוד **מפרי.** מפירות דברי התורה ישבע טוב בעוה"ז והקרן שמור לעוה"ב **ונפש בוגדים תשבע גמול החמס :** (מצודת דוד)

רלב"ג **מפרי פי איש.** ודבורו בחכמה יאכל טוב המדבר בעצמו כי בהוציאו הדברי' בפיו תשלם לו יותר החקיר' בהם וכ"ש שיאכל טוב מפרי שכלו אשר ממנו מקור הדבור ומוצאו ואולם נפש בוגדי' יהי פריה חמס כי כל מחשבת נפשם והתבוננותם הוא בעשיית החמס ולא זכר פיהם כי הם מעלימים כוונתם כמו שקדם עם שזה ג"כ הוא מהפלגת החלוף הנפלא אשר בין הבוגדים והחכמים: (רלב"ג)

ג **נצר פיו שומר נפשו פושק שפתיו מחתה לו:**

רס"י **נולד פיו שומר נפשו פושק שפתיו.** פותח שפתיו לדבר תמיד כל רוחו מן ותפסקי את רגליך (יחזקאל טז) ל' רחב: (רס"י)

מצודת דוד **נוצר פיו.** מלדבר דבר הנאסר : **פושק.** המרחיב שפתיו לדבר

כל העולה על לבו היא לו למחתה : (מצודת דוד)

מצודת ציון פושק. ענין פתיחה והרחבה כמו ותפשקי את רגליך (יחזקאל טז) : **מחתה.** ענין שבר : (מצודת ציון)

רלב"ג נוצר. מי שהוא נוצר פיו ושומי אותו מלדבי הוא שומר נפשו מכמי רעות וצרות כי הדבור סבה פעמים רבות להגעת הרעו' ולא ידע האדם איך ינצל מהם בשלימות אם לא בשתיקה ומי שהוא פותח שפתיו לדבר במה שאפשר לו להשמט ממנו יגרום לעצמו פעמים רבות שבירה וחתת : (רלב"ג)

[ד] מִתְאַוָּה וְאִין נַפְשׁוֹ עֶצֶל וְנַפְשׁ חֲרָצִים תְּדַשֵּׁן :

רס"י מתאוה ואין נפשו עצל. מתאוה נפשו לכל טוב ואין: ונפש חרוצים תדשן. ישרים האוכלים יגיע כפיהם זהו משמעו לפי פשוטו, ולפי משלו לעתיד יראה בכבוד ת"ח ויתאוה ולא ישיג לו: (רס"י)

מצודת דוד נפשו עצל. נפשו של עצל היא תתאוה לכל ואין לה כי לרוב עצלותו לא ישיג דבר אבל נפש הזריזים תדושן כי ישיגו תאותם ברוב הזריזות : (מצודת דוד)

מצודת ציון חרוצים. זריזים : **תדשן.** ענין שומן : (מצודת ציון)

רלב"ג מתאוה. הנה נפש העצל מתאוה הקנינים או החכמות ולא תמצא כי בעצלתו תמנעהו מקנינים ואמנם נפש הזריזים הוא מהגדולה שבסבו' אל שיקנה האדם אלו השלימיות והקנינים : (רלב"ג)

[ה] דָּבַר שֶׁקֶר יִשְׁנָא צְדִיק וְרָשָׁע יִבְאִישׁ וְיַחְפִּיר :

רס"י דבר שקר ישנא לדיק. הצדיק שונא דבר שקר אבל הרשע מקבלו: **יבאיש ויחפיר.** את הצרות בכך: (רס"י)

מצודת דוד ישנא. הצדיק שונא לקבל דבר שקר ולה"ר אבל הרשע מקבל הוא מיד וימאס את הנאמר עליו ויחפיר אותו : (מצודת דוד)

מצודת ציון יבאיש. ר"ל ימאס כדבר הנבאש : **ויחפיר.** ענין בושה כמו וחפרה הלבנה (ישעיה כד) : (מצודת ציון)

רלב"ג דבר שקר. הנה הצדיק ישנא דבר שקר כי אהבת השקר הוא סבה להמנע השלימיות כמו שקדם והרשע יאהב מאד דבר שקר עד שכבר יבוש בו ויחפיר פעמים רבות ועכ"ז לא יעזבהו: (רלב"ג)

י צדקה תצר תם דרך ורשעה תסלף חטאת:

רש"י ורשעה תסלף חטאת. כמו חוטא ועל שהוא רשע גמור קורארו חטאת ומשמעותה את החוטא תסלף רשעתו תקלקל אותו ותספילכו, כל סלף קלקול וכסלון הוא כמו אולת אדם תסלף לרכו (לקמן יט) ותבוא עליו רעה: (רש"י)

מצודת דוד צדקה. הצדקה עצמה תלמד זכות ותצור את התם דרך זה הנותן צדקה בתמימות לא להתייר: ורשעה. הרשעה עצמה תוליד את בעל החטאת בדרך מעוקל להכשל בה: (מצודת דוד)

מצודת ציון תסלף. עניינו מעוקל ומעוקם כמו סלף בוגדים ישדם (לעיל יא): (מצודת ציון)

רלב"ג צדקה. הנה תכונת הצדקה אשר לאיש צדיק תשמור תמימות הדרך אשר יכוון בענין ענין כי הוא מתישר בדרך התם מפני תכונת הצדקה אשר הוא חזק בה ואמנם תכונת הרשע אשר לו הוא בהפך כי היא מעותת ומסלפת החטאת אשר הוא דורך אליו באופן שיבצר ממנו מה שיזם לעשותו כי זה ראוי שימשך לו מפני רשעתו עם שהש"י מפר מחשבות הרשע"י תמיד להציל האנשים מידם כמו שזכרנו בביאורנו לספר איוב: (רלב"ג)

י יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב:

רש"י יש מתעשר ואין כל. מראה עלמו עשיר, ד"א יש אדם שהוא מתעשר בסופו ואין לו כלום בתחילתו, ויש שהוא בא לידי עניות ממזון גדול, ד"א מתעשר בגזל עניים וסוף אין לו כלום. ויש מתרושש ע"י שפיזר ונתן לאציונים והון רב מוכן לו: (רש"י)

מצודת דוד יש. ר"ל לפעמים ימצא המתעסק להתעשר ואין לו כל מאומה והמתעסק להעני את עצמו ישיג בזה הון רב, כי המרבה הון בגזל יעני והממעיט ההון בצדקה יעשיר: (מצודת דוד)

מצודת ציון מתרושש. מלי רש ועני : (מצודת ציון)

רלב"ג יש מתעשר. יש מן האנשים מי שהוא מראה עצמו עשיר ואין לו שום קנין ויש מהם שמראה עצמו עני ויש בביתו הון רב וכן הענין בחכמה כי יש שמראה עצמו חכם מזולת היותו כן ויש שמראה עצמו בלתי חכם ולו חכמה גדולה והנה יבאר זה החכם כי המתרושש והון רב ישובח יותר כי בזה הוא ממלט עצמו מכמה סבות באות ומתגלגלו על העשיר וזה שהרש לא שמע גערה משום אדם : (רלב"ג)

[ח] כָּפַר נֶפֶשׁ אִישׁ עֲשָׂרוֹ וְרָשׁ לֹא שָׁמַע גְּעָרָה :

רס"י כפר נפש איש עשרו. עשרו של אדם הוא כופר נפשו שפעה ממנו לדקה: ורש לא שמע גערה. ובלבד שלא ישמיע גערה לרש שנותן לו ואינו מכלימו, ד"א כפר נפש איש עשרו, תורתו: ורש. בדברי תורה לא שמע גערה אינו יודע לסור מן הרעה לפי שלא נזהר, ומ"א על מחלית השקל מדבר שהטיל הכתוב על כל ישראל והקוה בו דל ועשיר שאין הרש שומע גערה וכלימה מן העשיר לאמר לו חלקי גדול מחלקך בקרבנות לצור: (רס"י)

מצודת דוד כופר. מהעושר יוכל איש לפדות נפשו כאשר יתן ממנו לדל וזהו כאשר הרש לא שמע גערה ולא הכלימו בעת הניתנה : (מצודת דוד)

מצודת ציון כופר. פדיון : גערה. צעקת נזיפה : (מצודת ציון)

רלב"ג כופר נפש. אך העשיר יש לו שונאיו רבי מפני חמדם עשרו והוא ישים כופר נפשו ויתן להם ממונו ויפייסם ובהיות הענין כן הנה המתעשר ואין כל יביא על עצמו הרעו והגערות ואין לו ממון ישימהו כופר נפשו וכן יקרה בושת למתעשר ואין כל בדברי החכמה ואמני למתרושש והון רב לא יגיע לו כי אם כבוד : (רלב"ג)

[ט] אֹר צַדִּיקִים יִשְׁמַח וְנֹר רְשָׁעִים יִדְעָךְ :

רס"י ידעד. לשון קפילה שהסלהבת קופלת ונכרתת: (רס"י)

מצודת דוד אור. נשמת הצדיק תשמח בגן עדן אבל נשמת הרשע תהיה כבויה ולא תאיר : (מצודת דוד)

מצודת ציון ידעך. ענין ניתור וקפיצה וזהו כבוי הנר כי השלהבת קופצת מהפתילה וכן ידעך נרו (לקמן כ) : (מצודת ציון)

רלב"ג אור צדיקים. אור לצדיקים ישמח תמיד במושגיו אשר נתעצב בהם ושבשכל נקנה ותכלית זאת השמח' תהיה אחר הפרד מהחומר ואמנם לב הרשעים שהוא לקחת בו התחבולות והערמות לעשות ממנו הרשע הנה הנר ההוא נפסד ונדעך : (רלב"ג)

יז רק בזדון יתן מַצָּה וְאֵת נוֹעָצִים חֲכָמָה :

רש"י רק בזדון יתן מלה. מחלוקת: ואת נועלים. ועם המתיעלים תלין חכמה: (רש"י)

מצודת דוד רק בזדון. מי שמעשיו רק בזדון והרשע הוא יתן מריבה בין בני אדם, ועם אנשים העושים מעשיהם בעצה ובמתון עמהם תמצא החכמה כי לא תבוא מריבה על ידם : (מצודת דוד)

מצודת ציון מצה. ענין מריבה כמו הן לריב ומצה תצומו (ישעיה נח) : (מצודת ציון)

רלב"ג רק בזדון. האיש ההוא מתחבר באנשי זדון הנה יקנה מהם תכונה לחרחר ריב עם האנשים ומי שימצא תמיד את האנשים הנועצים יקנה מהם חכמה, או ירצה בזה מי שתכונתו לחרחר ריב לא ימצא רק באנשי זדון כי זאת התכונה ממה שתישירהו אל הזדון ומי שהוא איש חכמה ימצא את נועצים כי דרך החכמה לקחת עצה בדברי' מזולתם כדי שישלם להם העצה : (רלב"ג)

יא הון מהבל ימעט וקבץ על יד ירפה :

רש"י הון מהבל ימעט. עושה גרסתו חזילות חזילות ימעט שיסתכח ממנו מעט מעט : (רש"י)

מצודת דוד הון מהבל. הון הבא מהבל ר"ל לא מיגיע כפים כ"א מגזל וחמס ההון ההוא ימעט בכל עת ולא תתקיים אבל הקובץ הון על יד ר"ל עם מלאכת היד ההון ההוא יתרבה : (מצודת דוד)

מצודת ציון על יד. ביד וכן עמדתם על חרבכם (יחזקאל לג) ומשפטו בחרבכם : (מצודת ציון)

רלב"ג הון מהבל ימעט. הנה ההון מתחבר מדבר שהוא הבל וימעט מאד כאילו תאמר שאוצר התבואה יתחבר מעפר כשיתחבר מהם דבר מופלג ולזאת הסבה מי שהוא קובץ אלו החלקי המעשיים על ידו חלק אחר חלק ירבה לו הון וזאת הערה טובה למי שישתדל בשלימות הקנין מפני שלא יבוזה חלק מהקנין מפני קטנו אבל יקחהו ויאספהו אל הדומים לו כי בזה האופן ישיג ממנו הרבוי: (רלב"ג)

[יב] תוּחַלַּת מְמַשְׁכָּה מַחְלָה לֵב וְעֵץ חַיִּים תִּפְאָוֶה בְּאָה:

רס"י תוחלת ממשכה. מצטיח עצמו על חזירו ואינו עושה: מחלה לב. מביאה חולי ללב, ואין מחלה זה פס דבר כמו (שמות כ"ג) והסירותי מחלה מקרבך אלכא כמו (ויקרא י' י"א) מעלה גרה: ועץ חיים תאווה באה. מסורס הוא כלומר תאווה באה הרי הוא כעץ חיים תוחלת שהוחיל הקדוש צרוך הוא לישראל ופנה שיסובו והם לא שבו סוף באה להם למחלת לב וכשתאווה באה שהם עושין לנונו עץ חיים היא להם: (רס"י)

מצודת דוד תוחלת. המייחל לדבר מה והיא נמשכת ומתאחרת לבוא היא לו לכאב לב וכאשר באה התאווה היא לו לעץ המגדל חיים וירופא מכאב הלב : (מצודת דוד)

מצודת ציון מחלה. מלשון חולי ומכאוב : (מצודת ציון)

רלב"ג תוחלת. הנה התוחלת והתקוה שימשך זמנה ויאריך ולא הגיע מה שקוו אליו היא מחליאה הלב כי הוא תמיד עם זה התוחלת ואולם התאווה שתבא בקלות יתערב לבעל התאווה כאילו היא עץ חיים: (רלב"ג)

[יג] בַּז לְדַבֵּר יִחְבֵּל לוֹ וִירָא מְצֹוֶה הוּא יִשְׁלָם:

רס"י בז לדבר יחבל לו. הבוזה אחד מד"ת סוף מתמסכן עליו: וירא מלוא הוא ישולם. יקבל שכר, ומדרש תהלים דורש בז לדבר יחבל לו על דוד שאמר לפני הקב"ה רבונו של עולם מה הנאה בשוטים שבראת אמר לו הייך סוף שתטרח לשטות כשצא לפני אחיך להשתגע ויורד ריחו על זקנו וגומר (שמואל א' כ"א): (רס"י)

מצודת דוד בז לדבר. המבוזה מה ממצות ה' הוא חובל בעצמו אבל הירא מן המצוה ומגדל מעלתה ישולם לו שכר גם בעבור זה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **יחבל**. מלי חבלה ומכה : (מצודת ציון)

רלב"ג בז לדבר. מי שהוא בז לדבר רע שהוא נכון לבא עליו ולא ישתדל לקחת עצה עליו הנה ישחת ויחבל בעבורו ולזה אין ראוי לאדם שיקל בשום דבר ויתעצל מפני זה לקחת עצה עליו ואולם האיש הירא מצות השם לשמרם בלב ולעשות הוא לבדו יעמוד בשלום עם היותו בז לדברים הנכונים לבא עליו מפני היותו בוטח בש"י: (רלב"ג)

[יד] תורת חכם מקור חיים לסור ממוקשי מות:

רס"י תורת חכם מקור חיים. שהיא מלמדתו לסור ממוקשי מות: (רס"י)

מצודת דוד **מקור**. הוא כמקור הנובע חיים כי תלמדו לסור מהמוקשים המביאים את המיתה והם העונות : (מצודת דוד)

רלב"ג תורת חכם. היא לו מקור חיים כי ממנו תוצאות חיים הנצחיים ובה ג"כ מקור חיים להסירו ממוקשי מות כי בעבורה יהיה מושגת מהש"י:

[טו] שכל טוב יתן חן ודָרָךְ בְּגִדִים אֵיתָן:

רס"י ודך בוגדים איתן. קשה לו ולאחרים: (רס"י)

מצודת דוד **שכל טוב**. השכל הטוב שיש לאדם הוא יתן אותו לחן בעיני כל ועכ"ז דרך הבוגדים הוא חזק מאד ולא יועיל בעל השכל עם שכלו ורב חנו להסירם מדרך ההוא : (מצודת דוד)

מצודת ציון **איתן**. ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כד) : (מצודת ציון)

רלב"ג שכל טוב. השכל הטוב אשר למשכיל יתן חן לשאר האנשים לדרך בדרכיו מצד ערבות הדרך והיא ואולם דרך הבוגדים הוא איתן שיקשה ללכת בו כמו שן סלע ומצודה ולזה אמר איתן מושבך ושם בסלע קנד: (רלב"ג)

[טז] כָּל עָרוֹם יַעֲשֶׂה בְּדַעַת וְכֶסֶל יִפְרֹשׂ אֲוֵלֶת:

רס"י כל ערום יעשה דעת. מעשהו כגון דוד יבקשו לאדוני המלך נערה

בתולה וגומר (מלכים א' א'): וכסיל יפרוץ אולתו. זה אחשורוש ופקד המלך (אסתר ב) יודעים היו שלא יסא לכולם ומי שהיה לו בת הטמינה: (רש"י)

מצודת דוד **כל ערום**. מעשה הערום המה בדעת וכוונה מיוחדת ואם כי לא יבינו כל אבל הכסיל פורש אולתו למען יכירו הכל כי אולת הוא : (מצודת דוד)

מצודת ציון **יפרוש**. מלי' פרישה ושטיחה : (מצודת ציון)

רלב"ג **כל ערום יעשה בדעת**. לזה ישיג המבוקש ואולם הכסיל יפרוש אולתו על כל דרך אשר ילך בה באופן שלא ילך בשום חלק מהדרך לפי הראוי ולזה ימנעו ממנו מבוקשיו : (רלב"ג)

[יז] מְלֹאֵךְ רָשָׁע יִפֹּל בְּרָע וְצִיר אֲמוּנִים מֵרָפָא :

רש"י מלאך רשע יפול ברע. כגון זלעם שאמר לו הקב"ה לך עם האנשים והרשע להשיא לזלק ענה רעה לכך נפל בחרב: ואיר אמונים מרפא. זה משה רבינו: (רש"י)

מצודת דוד **מלאך רשע**. שליח רשע המשנה מדברי משלחו לרעה הוא בעצמו יפול בהרעה ההיא אבל ציר מאנשי אמונים ירפא עוד את דבר השליחות אם יראה בדבר חולשה מצד מה ירפאנה במתק הלשון : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מלאך**. ענין שליח כמו מלאך שלוח אליהם (יחזקאל כג) : **וציר**. גם הוא ענין שליח כמו וציר בגוים שולח (עובדיה א) : (מצודת ציון)

רלב"ג **מלאך רשע**. מי שהוא שליח האיש הרשע יפול ברע וישחת מפני זה הרשע אשר הוא בעליו ואולם מי שהוא שליח איש אמונים לא די שלא יפול ברע אבל הוא מרפא לזולתו לשמרו מהרע אשר על כן שלחהו שולחו : (רלב"ג)

[יח] רֵישׁ וְקִלּוֹן וְשׁוֹמֵר מוֹסֵר פּוֹרֵעַ מוֹסֵר תּוֹכַחַת יִכָּבֵד :

רש"י ריש וקלון. ללות וקלון באים על פורע מוסר: (רש"י)

מצודת דוד **ריש**. עניות ובזיון מעותדים לבוא על המבטל המוסר אבל השומר בלבו דברי התוכחות יכובד מן הבריות : (מצודת דוד)

מצודת ציון פורע. ענין בטול : (מצודת ציון)

רלב"ג ריש וקלון וגו'. מי שהוא שומר תוכחת יכבדוהו האנשים בעבור נועם תכונותיו עם שזה יביא' להתחכם ובחכמה ישיג הכבוד כאמרו כבוד חכמים ינחלו: (רלב"ג)

[יט] תַּאֲוָה נְהִיָּה תִּעָרַב לְנַפֵּשׁ וְתוֹעֵבַת כְּסִילִים סוּר מֵרַע:

רש"י תערב לנפש. כשצאה תאותו לו לאדם היא ערבה לנפשו ולכך תועבת כסיל לסור מרע לפי שערב להם למלא תאותם: נהיה. הוא, דבר אחר תאוה נהיה הקצ"ה מתאוה שיעשו ישראל לנונו ובהיות תאותו צאה ערבה לו ותועבת רשעים שיסורו מרעתם למלאות תאותם: (רש"י)

מצודת דוד תאוה נהיה. כאשר נשברה תאות האדם בענייני הגוף אז תערב לנפש המשכלת כי אז תשכיל אבל הרשעים דבר תעוב הוא להם כאשר המה סרים מן הרע מחסרון התאוה כי יותר יחפצו שיתאוו לעבירה ויעשוה : (מצודת דוד)

מצודת ציון נהיה. ענין שבירה כמו נהיתי ונחליתי (דניאל ח) : תערב. ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג) : (מצודת ציון)

רלב"ג תאוה נהיה. תאות האיש הנהיה ונחלה שלא נמשך אליה תערב לנפש המשכל' כשהיא גברה על הנפש המתאוה וזה בעינו הוא דבר נתעב אצל הכסילים ר"ל כי תועבת כסילים סור מרע: (רלב"ג)

[כ] (הלוד) הוֹלֵךְ אֶת חֲכָמִים (וחכם) יְחַכֵּם וְרָעָה כְּסִילִים יְרוֹעֵ:

רש"י הולך את חכמים. יחכם: ורועה כסילים. המחבר לו כסילים להיות לו רעים: רוע. ירוכז: (רש"י)

מצודת דוד יחכם. כי ילמד מהם : ורועה. המחבר עצמו לכסילים להיות לו לרעים ישובר וירוצץ עמהם כי ילמוד מהם וגמולו ישיב לו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ירוע. ענין שבירה ורציצה כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג הולך את חכמים. מי שהוא רודף את חכמים ורודף חברתי' הנה

הוא יחכם בלא ספק ממה שילמד מחכמתם של צדיקיי ישראלים השם שכר טוב והיא הטובה הגדולה ר"ל החכמה ומי שהוא הולך את כסילים ורודף חברתם ישבר וישחת: (רלב"ג)

[כא] חֲטָאִים תִּרְדֹּף רָעָה וְאֶת צְדִיקִים יִשְׁלֵם טוֹב:

רש"י חטאים תרדף רעה. אדם רשע רשעתו רודפתו עד השמדו: (רש"י)

מצודת דוד תרדף רעה. הרעה שעושים החטאים היא תרדף אותם עד השמדם כי תקטרג עליהם. ואת צדיקים. הזכות שעם הצדיקים הוא ישלם להם שכר טוב כי יליץ טובה עליהם: (מצודת דוד)

רלב"ג חטאים תרדף. הנה הרעה תרדף החטאים ותבא אליהם אל המקום שהם בו וההפך בצדיקים כי השם יתברך ישלם טוב את הצדיקים מצד השגחתו עליהם והטוב ההוא ירדפם ויבא אליהם במקום שהם בו: (רלב"ג)

[כב] טוֹב יִנְחִיל בְּנֵי בָּנִים וְצָפוֹן לְצַדִּיק חֵיל חוּטָא:

רש"י טוב ינחיל. את זכותו ואת ממונו לבני בניו אבל חוטא אינו מנחיל לבניו כי כפון חילו וממונו ללדיק כמו שכתוב ותקם אסתר את מרדכי על בית המן: (רש"י)

מצודת דוד טוב. איש טוב: ינחיל. נחלתו אף לבני בניו אבל עושר החוטא הוא צפון לצדיק ואפילו לבניו לא ינחיל: (מצודת דוד)

מצודת ציון וצפון. ענין הסתרה: חיל. עושר: (מצודת ציון)

רלב"ג טוב ינחיל בני בנים. האיש הטוב ינחיל נכסיו לבני בנים לא לבניו לבד ואולם החוטא לא ינחיל נכסיו גם לבניו כי קנינו צפון ושמור להיות לאיש צדיק: (רלב"ג)

[כג] רָב אָכַל נִיר רְאִשִּׁים וַיֵּשׁ נִסְפָּה בְּלֹא מִשְׁפָּט:

רש"י רב אוכל ניר ראשים. ראיתי במסורת הגדולה רב אוכל שלשים ושלשה רב המלץ וזהו חטף המץ ומחוצר עם אוכל במקף ואוכל ראיתי

סָם נְקוּד פֶּתַח (ר"ל סגול שהוא פתח קטן) וטעמו לעילא כמו את כל אוכל השנים הטובות (בראשית מא) ולפי נקודתו זה פתרונו הרבה תבואה צאה לעולם על ידי ניר אנקיס דלים כלומר הרבה תורה יולאה על ידי תלמידים שרבותיהם למדין מהם מתוך פלפולם שמפלפלים בהלכה: ויש נספה. ויש הרבה מהם שהם כלים מן העולם בצביל לא משפט שאינו נוהגין כשורה, ולענין התבואה יש תבואה לוקה בצביל בעליה שאינו מוליא מעשרותיה ומתנות עניים כמשפט, ורבותינו פירשו במסכת חגיגה, ויש נספה על שלוחו של מלאך המות שמחלף סם צסם וממית את שלא הגיע זמנו אזל אם כן הוא אין ענין סוף הפסוק לראשו: (רש"י)

מצודת דוד **רב אוכל**. הרבה מאכל בא לעולם ע"י חרישת העניים החורשים בשדה תבואה והנה העשירים אשר לא עמלו בו יאכלום וכ"כ יש מי אשר נאסף מכל העולם בלא משפט מות כי לא עשה דבר אשר יומת בעבורו ונתפס הוא בעון אחר : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ניר**. ענין חרישה כמו נירו לכם ניר (ירמיה ד) : **ראשים**. מלשון רש ועני : **נספה**. ענין מיתה כמו אני נאסף אל עמי (בראשית מט) : (מצודת ציון)

רלב"ג **רב אוכל**. הנה רב אוכל ימצא בעבור חרישת העניים כי הם יתעמלו בחרישה ולזה יהיה האוכל לבעלי השדות אשר לא עמלו בו וכמו כן יש מן האנשים שיהיה נספה ברע בזולת משפט כי הוא לא עשה הדבר אשר בעבורו הוא נספה וזה יקרה הרבה או יהיו הרצון בזה כשימצא רב אוכל הנה הוא ניר העניים וחרישתם כי מפני הרבוי ימצא להם בשפע בלקיטתם בשבלים ומה שידמה לזה ולזה יגיע להם טוב במשפט אך בחסד ובזה ימצא איש נספה בלא משפט כמו שקדם: (רלב"ג)

{כד} חוֹשֶׁךְ שְׁבֹטוֹ שׁוֹנֵא בְּנוֹ וְאַהְבוֹ שְׁחָרוֹ מוֹסֵר :

רש"י **חוֹשֶׁךְ שְׁבֹטוֹ**. סופו ששונא את בנו שרואהו בסופו יולא לתרבות רעה: **שָׁחַרוֹ מוֹסֵר**. תמיד לבקרים מיסרהו: (רש"י)

מצודת דוד **חוֹשֶׁךְ**. המונע מבנו שבט מוסר הנה לשנאה תחשב כי סופו יצא לתרבות רעה וימות בעונו : **וְאַהְבוֹ**. האוהב את בנו מייסרו בעת השחר ר"ל בילדותו עת יוכל לנטותו לכל אשר יחפוץ : (מצודת דוד)

מצודת ציון **חוֹשֶׁךְ**. מונע : **שָׁחַרוֹ**. עניינו ימי הילדות שהוא בתחילת הימים

והושאל מלי שחר הבקר וכן הילדות והשחרות הבל (קהלת יא) : (מצודת ציון)

רלב"ג **חושך שבטו**. מי שהוא מונע שבטו מהכות בנו ליסרו הוא שונאו כי מפני זה יהיה באין מוסר ומי שהוא אוהבו שחרו מוסר בקטנותו לחנכו במוסר על פי דרכו : (רלב"ג)

[כה] צדיק אכל לשבע נפשו ובטן רשעים תחסר :

רס"י **לשובע נפשו**. דומה סיהא שבע (סא"א ונכתב תחתיו): **תחסר**. אינו דומה סיהא שבע: (רס"י)

מצודת דוד **לשובע**. אינו חפץ במעדנים ורקב דבר המשביע את הנפש אבל הרשעים יתענגו באכילת מעדנים מתוקים וערבים ותמיד בטנו חסרה כי רווחא לבסימא שכיחא ויוכל עוד למלאותה : (מצודת דוד)

רלב"ג **צדיק אוכל**. הנה האיש הצדיק אוכל לשובע נפשו כי מפני דבקות הש"י עליו ימצא לו מזונו עם שהוא ג"כ זריז בהמצאת המזון הראוי בסבות הראויות ואמנם בטן רשעים תחסר כי הם סומכים על חמסיהם שיביאו מהם לחמס ולזה תחסר בטנם : (רלב"ג)

משלי פרק-יד

[א] חכמות נשים בנתה ביתה ואולת בידיה תהרסנו :

רס"י **חכמות נשים בנתה ביתה**. חכמות נקוד פתח סאינו סס דבר אלף החכמות שנגסים בנות את בתיהם שמתקיימות על ידיהן כמו אשתו של און בן פלת כמו שפורש בפרק חלק: ואולת. ואשה שוטה: בידיה תהרסנו. תהרס ביתה זו אשתו של קרה: (רס"י)

מצודת דוד **חכמות נשים**. כל אחת מהחכמות שבנשים בנתה ביתה ר"ל מעמדת ביתה על בסיסה. תהרסנו. מהרסת ביתה בידיה : (מצודת דוד)

רלב"ג **חכמות נשים**. הנה כל אחת מהנשים החכמות בנתה ביתה

בחכמתה כי היא מעמדת את הבית ושומרת הקנינים אשר בו והאשה האולת תהרוס ביתה בידה מצד העדר השגחתה מהבית וזה הערה גם כן לאשה חכמה המשרתת השכל בחכמה במוחשה לבנות ביתו בעיוניות כי היא עוזרת מאד לבניין הבית ואולם האשה האולת לא תתעורר אליו בזה אבל הורסת בידה הבית שהיה ראוי שיבנהו השכל: (רלב"ג)

[ב] הוֹלֵךְ בְּיִשְׁרוֹ יֵרָא יְהוָה וְנִלְוֶז דְרָכָיו בּוֹזְהוּ:

רס"י הוֹלֵךְ בְּיִשְׁרוֹ יֵרָא. מִי שֶׁהוּא יֵרָא ה': וּמִי שֶׁהוּא נִלְוֶז דְרָכָיו כְּלוּמַר עוֹקֵם לְרָכּוֹ: בּוֹזְהוּ. לְהַקְצֵה: (רס"י)

מצודת דוד הוֹלֵךְ בְּיִשְׁרוֹ. הַהוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל הוּא יֵרָא אֶת ה' וְהַמְסִיר דְרָכָיו מִן הַיּוֹשֵׁר יִבְזֶה אֶת הַהוֹלֵךְ בְּיִשְׁרוֹ כִּי מַחְשִׁיבוֹ לְכַסִּיל : (מצודת דוד)

מצודת ציון וְנִלְוֶז. עֲנִין הִטִּיחַ וְהִסְרָה כְּמוֹ וְנִלְוֶזִים בְּמַעְגְלוֹתֵם (לְעִיל ב): (מצודת ציון)

רלב"ג הוֹלֵךְ בְּיִשְׁרוֹ. מִי שֶׁהוּא הוֹלֵךְ בְּיּוֹשֵׁר הוּא יֵרָא אֶת ה' כִּי הַשִּׁי יִישֵׁר לְזֶה בְּתוֹרָתוֹ וּבְמִצְוֹתָיו וּמִי שֶׁהוּא נוֹטֶה מִדְרָכֵי הַיּוֹשֵׁר הוּא מִבְּזֵה הַשִּׁי: (רלב"ג)

[ג] בְּפִי אֹיִל חוֹטֵר גְּאוּה וְשִׁפְתַי חֲכָמִים תִּשְׁמֹרֶם:

רס"י בְּפִי אֹיִל חוֹטֵר גְּאוּה. מִקַּל שֶׁל גְּאוּה כְּגוֹן פְּרַעַה שְׂאֵמֵר מִי ה' אֲסָר אֲשַׁמַּע בְּקוֹלוֹ (שְׁמוֹת ה): תִּשְׁמֹרֶם. כְּמוֹ תִּשְׁמֹרֶם תִּשְׁמֹר אֶת הַחֲכָמִים: (רס"י)

מצודת דוד חוֹטֵר גְּאוּה. גְּאוּה זְקוּפָה כְּמִקַּל : תִּשְׁמֹרֶם. מִלְּדַבֵּר גְּאוֹת : (מצודת דוד)

מצודת ציון חוֹטֵר. מִטָּה כְּמוֹ וַיֵּצֵא חוֹטֵר מִגֹּזַע יִשְׂרָאֵל (ישעיה יא): (מצודת ציון)

רלב"ג בְּפִי אֹיִל. הִנֵּה בְּפִי אֹיִל מִטָּה גְּאוּה לְהַשְׁחִיתוֹ וְהַהֲפֹךְ בְּדְרָכֵי הַחֲכָמִים כִּי הֵם בְּאוֹפֵן מִהַשְׁפָּלוֹת וּפְיוֹס לְאֲנָשִׁים שִׁישְׁמְרוּם מִכָּל רַע: (רלב"ג)

[ד] בְּאֵין אֲלָפִים אֲבוּס בָּר וְרַב תְּבוּאוֹת בְּכַח שׁוֹר:

רס"י בְּאֵין אֲלָפִים אֲבוּס בַּר. בְּאֵין שׁוֹרִים הַאֲבוּס רִיקֵם שְׂאֵפִילוֹ תִּבְּן אֵין

מלוי צבית: בר. נקי וריקס כלומר במקום שאין תלמידי חכמים אין הוראה
נמלכת בהלכה: (כ"י)

מצודת דוד באין אלפים. בהעדר הבקר יהיה אוצר התבואה ברור ונקי ר"ל
במקום שאין ת"ח אין הוראה מצויה : **ורב**. הרבה תבואות באה ע"י כח
השור כי יחרוש בשדה ר"ל המקבל עליו עול תורה כשור לעול ימצא על
ידו תורה הרבה : (מצודת דוד)

מצודת ציון אלפים. שורים כמו שגר אלפיך (דברים ז) : **אבוס**. אוצר
התבואה כמו פתחו מאבוסיה (ירמיה נ) : **בר**. ברור ונקי : (מצודת ציון)

רלב"ג באין אלפים. הנה יקרה שממציאות הדברים ומהפקדו ימשך דבר
אחר בעינו וזה כשלא ימצאו שורים ימצאו אוצרות התבואה שאוכלים
השורים מלאים בר והנה מפני המצאם ימצאו רב תבואות כי רב תבואות
בכת שור ואפשר שירצה בזה והוא יותר נכון כאשר לא היו שורים של
פטם שמפטמים אותם באבוס בר הנה אז יהיו רב תבואות בכת שור
והעיר בזה כי הנפש החמרית כאשר לא ישתמשו בה בעבודת השכל היא
תאכל פרי תבואתו ותשחיתהו בהשתמשו בהכנתו להתחכם בהגעת
תאות החומר ואם ישתמשו בה לעבודת השכל יגיעו בכחה רב תבואות
בעיניים העיוניים : (רלב"ג)

ה עד אמונים לא יכזב ויפית כזבים עד שקר :

כ"י ויפיה כזבים. ותמיד מדבר כזב עד שקר : (כ"י)

מצודת דוד עד אמונים. העד אשר יתמיד לדבר אמונות בודאי לא יכזב
לדבר העדות אבל הרגיל לדבר כזבים ועם המה בדברים של מה בכך מ"מ
הואיל ורגיל בכך יעיד ג"כ שקר ויש לחקור הרבה בדבריו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ויפית. ענין דבור : (מצודת ציון)

רלב"ג עד אמונים לא יכזב. מי שלא יכזב והוא מי ששונא השקר הוא
בהכרח עד אמונים כשישאל על עדות מה ומי שידבר כזבים הוא עד שקר :
(רלב"ג)

ו בקש לך חכמה ואלו ודעת לנבון נקל :

כ"י בקש לך חכמה. כשהוא צריך אל החכמה אינו מואלה בלבד : (כ"י)

מצודת דוד ואין. לא ימצא בלבו חכמה כי השמן לבו אבל לנבון נקל למצוא דעת כי הורגל בה : (מצודת דוד)

רלבי"ג בקש לץ חכמה ואין. הנה הלץ בקש חכמה ולא יוכל ללמוד ואולם הנבון נקל היותר עמוק שיהיה בעניני הבינה והוא ידיעת קדושים ר"ל ידיעת מלאכי השרת : (רלבי"ג)

יז לך מנגד לאיש פסיל ובל ידעת שפתי דעת :

רפ"י לך מנגד לאיש כסיל. מהתחבר תמיד אללו: וכל ידעת. סופך שלא ידעת חכמה: (רפ"י)

מצודת דוד לך מנגד. לך ממרחק לכסיל : ובל ידעת. אז בל תדע שפתי דעת כאומר או הרחק ממנו או סופך להיות כמוהו : (מצודת דוד)

מצודת ציון מנגד. ממרחק כמו כי מנגד תראה את הארץ (דברים לב) : ובל. הוי"ו היא במקום או כמו אביו ואמו קלל (ויקרא כ) : (מצודת ציון)

רלבי"ג לך מנגד לאיש כסיל. להתחבר עמו והנה לא תדע שפתי דעת כי חברתו תמנע אותך מזה : (רלבי"ג)

יח חכמת ערום הבין דרכו ואנלת פסילים מרמה :

רפ"י חכמת ערום. מי שהוא חכם הבין דרכו לפלס אורחותיו: ואולת כסילים. היא המרמה שכלבם סופה שמציאתם לידי טפשות: (רפ"י)

מצודת דוד חכמת ערום. יסוד חכמת הערום הוא הבין דרכו לבל יעשה כפי ההזדמן ויסוד אולת הכסילים היא עשות המרמה שחשבו כי לא יעשו גם המה כפי ההזדמן : (מצודת דוד)

רלבי"ג חכמת ערום. חכמת האיש הערום הוא הבין דרכו שילך בה בשיתחכם בדרכים ובסדרים שיובילוהו אל חפציו ואולם אולת הכסילים הוא הבין מרמה כי לא יתחכמו למצוא הדרכים הישרים אשר יגיעו בהם אל חפציהם ולזה השתדלו למצוא דבר און ומרמה יחשב אצלם שיגיעו בו אל מבוקשם וזה לא יבינו דרכם ולא יגיעו אליו: (רלבי"ג)

ט אָוּלַיִם יְלִיץ אָשֶׁם וּבֵין יִשְׂרָאֵל רְצוֹן :

רפ"י אוילים יליץ אשם. שהם חוטאים שצריכין לתת ממון למי שחטאו לו ויליץ בעדם אשם מביאים ממונס לו כמו הפלשתים שנאמר קחו לכם ה' טחורי זהב וה' עכברי זהב וגומר ונתתם לאלהי ישראל כבוד אולי יקל את ידו מעליכם (ס"א ו): אשם. אמנד"א זלע"ז: ובין ישרים רלון. אפיימינ"ט זלע"ז הקב"ה מרובה להם: (רפ"י)

מצודת דוד יליץ אשם. האשם שמביא היא תליץ עליו להתכפר על מעלו אבל בין ישרים יש ויש רצון ה' ומבלי קרבן : (מצודת דוד)

מצודת ציון יליץ. מלי מליצה : אשם. קרבן אשם : (מצודת ציון)

רלב"ג אוילים יליץ. האשם הוא סבה שידברו האוילים כי כאשר יראו שלא הגיעו אל מבוקשם שיהיה אשם סבה לזה אז יתרעמו זה לזה ויתמהו במה שהיתה החטאת הזאת ויגידו או מה שהמציאו מהסבוי אשר הוא אשם להם כשיחקרו במום הסבות ההם ואמנם בין ישרים יסופר השגת הרצון כי הם יבואו בדברים בסבותיהם ולזה ישיגו רצונם מצורף לזה שהם נעזרים בו מהשם יתברך : (רלב"ג)

יז לֵב יוֹדֵעַ מֵרֵת נַפְשׁוֹ וּבְשִׁמְחָתוֹ לֹא יִתְעַרֵב זָר :

רפ"י לב יודע. מרת נפשו. טרחו ויגיעו פעמל בתורה לפיכך בשמחתו לא יתערב זר כשיקבל שכרו לעתיד. ד"א לב יודע מרת נפשו ישראל שהם מרי נפש בגלות והיו נהרגים על קדושת השם ובשמחתו לא יתערב זר לעתיד:

מצודת דוד לב יודע. לבו של האדם הוא יודע ומרגיש במרירות נפשו בעמל התורה ואין זולתו מרגיש בצערו של זה לכך בשמחתו בעל קבול השכר לא יתערב זר לחלוק בו כי לבדו יקבל שכרו משלם : (מצודת דוד)

מצודת ציון יתערב. מלשון תערובות : (מצודת ציון)

רלב"ג לב יודע מרת נפשו. לב האדם והוא השכל יודע מרירות נפשו הבהמית וצערה מצד היות הנפש אחרת אך לא יתערב עמו זר משאר כחות הנפש בשמחתו במה שהשיג מהשגות עיוניו : (רלב"ג)

[יא] בַּיִת רְשָׁעִים יִשְׁמַד וְאַהֲלֵי יִשְׂרָאֵל יִפְרִיחַ:

רס"י בַּיִת רְשָׁעִים. בַּיִת אֲרָם יִשְׁמַד יֵשׁ דֶּרֶךְ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אִישׁ, דֶּרֶךְ עַל־כֵּן יִסְרָאֵל הָיָה זְעִינִי עַשׂוֹ שְׂהוּא אִישׁ שָׂדֵה וְאַחֲרֵיתָהּ וְגו': (רס"י)

מצודת דוד בַּיִת. ר"ל עם שהוא בנין חזק כדרך הבית : ואוהל. עם שהוא עראי כדרך האוהל מ"מ יפריח ויעלה מעלה מעלה : (מצודת דוד)

רלב"ג בַּיִת הַרְשָׁעִים. אף על פי שבנינו חזק מאד ישמד ויחרב כי אין השם יתברך משגיח בו לשמרו מהפגעים והוא בעצמו יביא אל עצמו פגעים גדולים מפני רוע פעולותיו ואולם אהל הישרים אף על פי שהוא חלוש בבנין מאד יתקיים ויעמוד ויעשה פרי: (רלב"ג)

[יב] יֵשׁ דֶּרֶךְ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אִישׁ וְאַחֲרֵיתָהּ דֶּרֶךְ יִשְׂרָאֵל:

רס"י יֵשׁ דֶּרֶךְ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אִישׁ. עוֹזֵר עֲזִירָהּ וְאוֹמֵר אֵין זֶה עֲזִירָהּ. ל"א יֵשׁ דֶּרֶךְ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אִישׁ דֶּרֶךְ עַל־כֵּן יִסְרָאֵל הָיָה זְעִינִי עַשׂוֹ שְׂהוּא אִישׁ שָׂדֵה וְאַחֲרֵיתָהּ וְגו': (רס"י)

מצודת דוד יֵשׁ לִפְנֵי אִישׁ. נראה בעינינו כי ישר הוא : ואחרייתה. אבל סוף הדבר הוא מדרכי מות : (מצודת דוד)

רלב"ג יֵשׁ דֶּרֶךְ. שיחשב שיהיה ישר מפני העלם ממנו האמת בה וכבר יראה בסוף כי אחרייתה היא להגיע אל דרכים מובילים אל מות ואף על פי שאין בדרך ההיא בעצמה חטא ואשם: (רלב"ג)

[יג] גַּם בְּשַׁחֲוֹק יִכָּאֵב לֵב וְאַחֲרֵיתָהּ שְׂמִיחָה תִּוְגָה:

רס"י גַּם בְּשַׁחֲוֹק. שְׂהִקְז"ה מִשַׁחֲוֹק עֲמָהֶם זְעִינִי יִכָּאֵב לֵב לְעֵתִיד לְזָכַר וְכֵן הוּא אוֹמֵר וְאַתֶּם תִּלְעַקוּ מִכָּאֵב לֵב (יִשְׁעִיהַ ס"ה): (רס"י)

מצודת דוד גַּם בְּשַׁחֲוֹק. אפילו בעבור רבוי השחוק עם כי לא עבר בזה על מצות ה' מ"מ יכאב לבו בעת יקבל הגמול על שפנה לבו לבטלה : ואחרייתה. ר"ל אי"כ סופה תהיה אשר השמחה תהפך לתוגה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תִּוְגָה. מל' יגון ועצבון : (מצודת ציון)

רלב"ג גם בשחוק. המשל כי בפעולות השחוק והבטלה שלא יחשב שיהיה בענינם רשע הנה יכאב לב כי הם סבה אל שיבצר מהשכל שלימותו והנה אחריתה של אותה השמחה היא תוגה לזאת הסבה: (רלב"ג)

[יד] מְדַרְכֵי יֹשֵׁב סוּג לֵב וּמַעְלִי אִישׁ טוֹב:

רס"י מדרכיו יִשְׁבַע סוּג לֵב. עָשׂוּ: וּמַעְלִי אִישׁ טוֹב. יַעֲקֹב: (רס"י)

מצודת דוד סוג לב. הלב הנסוג מה' ישבע מדרכיו כי גמולו כמפעלו: ומעליו. בעת יקבל הגמול יהיה איש טוב נפרד מעליו לבל יהיה נלקה עמו (מצודת דוד):

מצודת ציון סוג. עניינו החזרה לאחור כמו והוסג אחור משפט (ישעיה נט) (מצודת ציון):

רלב"ג מדרכיו ישבע. רעות מי שלבו נסוג מהדרך הישרה ומעליו יסור איש טוב כדי שלא יספה בכל חטאתיו: (רלב"ג)

[טו] פְּתֵי יֵאֱמִין לְכָל דָּבָר וְעָרוֹם יָבִין לְאֲשֵׁרוֹ:

רס"י פתי יאמין. לדבריהם וניסת אחריהם, ד"א בשחוק יכאב לב, שחוק לכסיל עשות זמה (לעיל י' כ"ג) וסופו יכאב לב, סוג לב רשע כמו (לקמן כ"ו) כסף סיגים, סוג הוא שם הפסולת סוג הוא הכסף המעורבב בפסולת: ומעליו איש טוב. וממעל לו לרשע יהיה הצדיק: פתי יאמין. לאנשי רכיל: וערום יבין לאשורו. לפסיעותיו כלומר יאפה מלריב וימתין עד יודע לו אל (רס"י) נכון:

מצודת דוד לכל דבר. לדברי לשון הרע הנאמר לו: לאשורו. לדרכו האמיתי ר"ל לאמיתת הענין: (מצודת דוד)

מצודת ציון לאשורו. ענין דרך ופסיעו' כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כג) (מצודת ציון):

רלב"ג פתי יאמין לכל דבר. הנה האיש הפתי יאמין לכל דבר ולזה יתפתה לכל הדברים מזולת התבוננות אם הוא ראוי לעשות כן אם לא ומזולת התבוננות בדרכים הראוים להגיע אל התכלית ההוא ואולם החכם יבין לאשורו אם הוא ראוי אם לא ובאי זה דרך יגיע אליו: (רלב"ג)

יז חָכָם יָרָא וְסָר מֵרָע וְכָסִיל מִתְעַבֵּר וּבוֹטֵחַ :

רפ"י חכם ירא. מן הפורענות: וסר מרע. מן הרעה: וכסיל מתעבר. מתחזק לעבוד בחזקה: ובוטח. ומחליק ונופל בארץ כמו בארץ שלום אתה בוטח, (ירמיה יב ה) ות"י את מתצטח ונפול מחליק וי"מ בטחון ממך בהיכלו בוטח לומר לא תבואני רעה: (רפ"י)

מצודת דוד חכם ירא. החכם יפחד מדבר המפחיד ונשמר ממנו ולזה הוא סר מן הרעה ולא תבוא עליו אבל הכסיל מתמלא עברה להתקצף על כל ובוטח בעצמו שלא יאונה לו רעה ולא כן הוא וקצר בדבר המובן מעצמו : (מצודת דוד)

מצודת ציון מתעבר. מלשון עברה וכעס : (מצודת ציון)

רלב"ג חכם ירא וסר מרע. הגה החכם הוא ירא מהדברים ומפחד ובסבה זה ישמר עצמו מרע ואולם הכסיל הוא כועס ומקנטר עם מי שראוי לפחד ממנו והוא בוטח שלא יקרהו נזק בזה מפני זאת התכונה יגיעו לו רעות גדולות: (רלב"ג)

יז קָצַר אַפִּים יַעֲשֶׂה אֹלֶת וְאִישׁ מְזֻמּוֹת יִשְׁנָא :

רפ"י קצר אפים. הממהר לנקום כעסו: ואיש מזימות. מחשבות עלה רעה: (רפ"י)

מצודת דוד קצר אפים. מי שאינו מאריך אפו וממהר לכעוס היא לו לאולת : ואיש מזימות. הנמשך אחר מחשבות לבו לבל יפלט דבר הטובה היא אם רעה יהיה שנוא לכל לשמים ולבריות : (מצודת דוד)

רלב"ג קצר אפים. מי שהוא קצר אפים ר"ל שלא יביט בענינים כי אם בקצרי ובמהירות מזולת שיתיישב בהם הנה הוא יעשה אולת כי מגדר האולת הוא שלא תבא בדברים בסבותיהם וכן מי שהוא איש מזימות שחושב מחשבות רבות וזמן ארוך אם ראוי לעשות הדברים אם לא הנה ישנא כי לא ישיגו ממנו האנשים מבוקשם רק בקושי עצום מאד וזה כי ימצא שום מחשבה תקבל למה שישאלו ממנו לא יתן שאלתם וזה ג"כ סבה להתבלבל הרבה מעניניו כי מי שיחשוב בכל הדברים אם ראוי שיעשה אותם אם לא בזה האופן לא יעשה דבר גם מהדברים הצריכים לו מאד ולזה צריך שיזהר האדם באלו הענינים ולא יעמיק בהם ולזה

ראוי לאדם שלא ימהר בזאת החקירה יותר מהראוי ולא יאריך בה יותר מהראוי : (רלב"ג)

{יח} נְחָלוּ פְתָאִים אֲוֹלָת וְעָרוּמִים יִכְתְּרוּ דָעַת :

רס"י יכתירו דעת. יעשוהו כתר לראשם וסוף: (רס"י)

מצודת דוד נחלו. ר"ל אוחזים באולתם כאד' בנחלתו : יכתירו. אוחזים בדעת ועושים אותם כתר לראשם ויתפארו במ : (מצודת דוד)

רלב"ג נחלו פתאים. הנה הפתאים נחלו אולת כי הם בלתי מעיינים בדרכים איך יגיעו אליו אבל במהירות יפותו לזה ואמנם החכמים ימתינו שימצאו הדעת ר"ל שיעיינו בהתישבות גדול ונפלא כדי שיתברר להם מה שראוי לעשותו ואיך יתישרו להגיע אליו : (רלב"ג)

{יט} שְחוּ רְעִים לְפָנֵי טוֹבִים וְרָשָׁעִים עַל שְׂעָרֵי צְדִיק :

רס"י שחו רעים לפני טובים. לעתיד: (רס"י)

מצודת דוד שחו. בסוף הדבר יהיו הרעים כפופים ונכנעים לפני הטובים והרשעים יסבבו על שערי בית צדיק לשאול לחם : (מצודת דוד)

מצודת ציון שחו. ענין כפיפה והשפלה כמו וישח אדם (ישעיה ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג שחו רעים. הנה לך עדות על מעלת הצדיקים והטובים על הרשעים והרעים שאתה תראה ששפלו הרעים לפני הטובים והרשעים ימצאו על שערי הצדיקים : (רלב"ג)

{כ} גַם לְרַעְהוּ יִשְׁנָא רָשׁ וְאֶהְבִּי עֲשִׂיר רָבִים :

רס"י גם לרעהו ישנא רש. אפילו לשונאינו ואוהביו, גם לשון אפילו: ישנא רש. עם הארץ שאינו יודע לנהוג כשורה: (רס"י)

מצודת דוד גם לרעהו. לעני כמותו עם כי הדרך להיות אוהבים בשוים בדבר מהדברים. רבים. בין עניים בין עשירים : (מצודת דוד)

רלב"ג גם לרעהו ישנא רש. הנה האיש העני בממון או בדעת יהיה שנוא גם לרעהו ואמנם אוהבי עשיר בממון או בדעת הם רבים כי במתן הממון יקנה לו האדם אוהבים או במתן החכמה גם כן: (רלב"ג)

[כא] בְּזוֹ לְרַעְהוּ חוּטֵא וּמְחוּנָן (ענייים) עֲנִיִּים אֲשָׁרִיו:

מצודת דוד בַּז לרעהו. המבזה לרעהו הוא חוטא : ומחונן. המראה לענויים חנינה ואהבה אשרי לו : (מצודת דוד)

רלב"ג בַּז לרעהו חוטא. הנה מי שהוא מבזה האנשים עד שיגיע מרוע תכונתו שיבזה גם לרעהו הוא חוטא ומאושר מאד מי שהוא חונן ומשגיח על הענייים והשפלים: (רלב"ג)

[כב] הָלוֹא יִתְעוּ חֲרָשֵׁי רָע וְחֶסֶד וְאֶמֶת חֲרָשֵׁי טוֹב:

מצודת דוד הלא יתעו. החושבים רע הלא תועים הם בדעתם כי חשבו על הזולת ובאמת עליהם תשוב אבל החושבים טוב הוא חסד ואמת כי בעבור מחשבתם הטובה ימשך עליהם חסד ויאומת מחשבתם על מי אשר חשבו הטוב עליו : (מצודת דוד)

מצודת ציון יתעו. הונח על הרוצה ללכת בדרך זה והולך באחר והושאל לכל התועה בדעתו. חורשי. ענין מחשבה : (מצודת ציון)

רלב"ג הלוֹא יתעו. הנה האנשים שהם חורשי רע יתעו בדרכם כי ימצאו להם מונעים רבים מההגעה למבוקשם ואולם חורשי טוב ימצאו בדרכים חסד ואמת והנה האמת הוא שיתישר להם הדרך בדרך שחשבו אותו והחסד הוא שיתישר להם מהטוב יותר ממה שחשבו מפני העזר האלהי אשר ילוה אליהם: (רלב"ג)

[כג] בְּכֹל עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתֵר וּדְבַר שְׁפָתַיִם אֵךְ לְמַחְסוֹר:

רס"י ככל עצב. ככל יגיע מלאכה יהיה ריוח חבל דברי הכל אך למחסור: (רס"י)

מצודת דוד בכל עצב. בכל דבר עצבון ועמל יגיעת המלאכה יהיה לאדם יתרון וריוח מה אבל דבר שפתים העמל בו הוא אך למחסור כי ברוב דברים לא יחדל פשע : (מצודת דוד)

מצודת ציון עצב. גם העמל נקרא עצב כי עצב בעמל : מותר. יתרון והרוחה

ציון)

(מצודת

:

רלב"ג **בכל עצב**. הנה בכל יגיע ועמל יהיה לאדם יתרון ותועלת עד שכל מה שיעמול בו יותר יגיע לו מהתועל' יותר ואולם דבר שפתיים הנה היגיע' והרבו' בו אינו ליתרון אבל למחסור: (רלב"ג)

[כד] עֲטָרַת חֲכָמִים עֲשָׂרָם אֲוֶלֶת פְּסִילִים אֲוֶלֶת:

רס"י עטרת חכמים עשרם. שהם עשירים בתורה: ואולת כסילים אולת. הקלחתן של כסילים היא האולת שנתעלל מן החכמה: (רס"י)

מצודת דוד **עשרם**. אם מצאו עושר מעטרת אותם כי יוכר לכל תפארתם ונדיבות לבם בתתם לאביונים די המחסור ובפנים יפות: **אולת וגו'**. ר"ל במעשה אולתם יוכר האולת הטמונה בלבם כי בעבור היות כל מעשיהם אולת נראה מזה כי יש עוד הרבה אולת תקועה בלבם ויגולה בעת ההזדמן: (מצודת דוד)

רלב"ג **עטרת חכמים עשרם**. הנה עטרת החכמים עשרם אשר חכמתם מציאותו כי בו יוכרו תכונותיהם הטובות בנדיבות ובצדק ובעושר גם כן יהיו פנויים לעיין בחכמה ואולם אולת הכסילים ר"ל היציאה מהדעת החלושה אשר בהם הנה אולתם סבה לו כי הוא סבת הרוע והבלבול בכונותיהם ופעולותיהם והפסד ההוא סבה שיצאו מדעתם מרוב הצער והדאגה: (רלב"ג)

[כה] מִצִּיל נְפֹשׁוֹת עַד אָמֶת וְיִפְחַ כְּזָבִים מְרָמָה:

מצודת דוד **מציל וגו'**. עד אמת הוא מציל נפשות כי אם יעיד להרוג הרוצח אז יציל מידו נפשות בני אדם ואם יעיד לפטרו אז יציל נפש הנדון: **ויפח**. המדבר כזבים מציל בכזביו את איש מרמה כי מסייע לו בעדותו: (מצודת דוד)

רלב"ג **מציל נפשות**. הנה מי שיעיד אמת במה שישאל עליו מציל נפשות מהחמס ואולם איש מרמ' ידבר כזבים בעדותו כאשר ישאל עליו והנה זה סבה להשחית נפשו' בחמס: (רלב"ג)

[כו] בִּירְאֵת יְהוָה מִבְּטַח עַז וּלְבָנָיו יְהִי מִחְסָה:

רס"י ביראת ה' מבטח עוז. נאמר בצבאם כי עתה ידעתי כי ירא

אלהים אתה (בראשית כו) והבטיחו כי צדך לצרכך וגו': ולבניו יהיה. הוא: מחסה. שיחסו ויתחבא צלל זכותו: (רש"י)

מצודת דוד ביראת ה'. הליכות האדם ביראת ה' היא לו מבטח עוז וגם לבניו יהיה מחסה לחסות בצל זכותו : (מצודת דוד)

רלב"ג ביראת ה'. יש לבטוח בעוזו ית' שיציל האיש ההוא ירא ה' גם לבני האיש יהיה הש"י למגן ולמחסה עליהם בזכות אביה' ולהצילם מהרעות הנכונות לבוא עליהם: (רלב"ג)

[כז] יִרְאֵת יְהוָה מְקוֹר חַיִּים לְסוֹר מִמּוֹקְשֵׁי מוֹת :

מצודת דוד מקור. יראת ה' הוא מקור הנובע חיים כי היראה תזהירו לסור ממוקשי מות הם עונות ופשעים : (מצודת דוד)

רלב"ג יראת ה'. היא מקור חיים כי ממנה תוצאות החכמי אשר בה יושגו החיים הנצחיים והיא ג"כ סבה לסור ממוקשי מות בעניני העיוניים ובעניני הגופיים: (רלב"ג)

[כח] בָּרַב עִם הַדֶּרֶת מְלֶךְ וּבְאֶפֶס לֹאֵם מְחַתֶּת רְזוֹן :

רש"י ברב עם. שהלצור זכאים הדרת הקב"ה הוא: ובאפס לאום. כשאיום לבקים זו: מחתת רזון. חסרון רזנותו הוא כביכול נותן מכבודו לאלהי נכר ומשליט את האומות על בניו: (רש"י)

מצודת דוד ברב עם הדרת מלך. הדרת מלך נראה בעבור רוב העם אשר אתו : ובאפס. וכשאין עמו עם רב אזי נראה הדרתו במה שהרוזנים יחתו ויפחדו מפניו והוא למשל לומר הדרת המקום הוא כשרבים עושים את המצוה ואם מועטים המה אם יעשוהו ביתר שאת ובכונה רצויה הם המהדרים את המקום : (מצודת דוד)

מצודת ציון ובאפס. עניינו כמו באין וכן אפס בלעדי (ישעיה מה) : לאום. אומה : מחתת. שבר ופחד : רזון. עניינו כמו שר וכן האזינו רוזנים (שופטים ה) :

רלב"ג ברב עם. הדר המלך הוא כשיהיה לו רבוי עם כי בס יתחזק כנגד הקמיי עליו ואולם בהעדר העם ממנו יש לו מחתת שיהיה לו רזון וכחש בקום עליו אדם להלחם בו: (רלב"ג)

[כט] אַרְךְ אַפִּים רַב תְּבוּנָה וְקֶצֶר רוּחַ מְרִים אֵוֶלֶת :

רַשִׁי מְרִים אֵוֶלֶת. מַפְרִיָּקָה לַחֲלָקוֹ: (רַשִׁי)

מצודת דוד אַרְךְ אַפִּים. מִי שֶׁאִינוּ מִמָּהֵר לַכַּעֲס הוּא רַב תְּבוּנָה אֲבֵל קֶצֶר רוּחַ הַמִּמָּהֵר לַכַּעֲס הוּא מְרִים הָאֵוֶלֶת עַל הַתְּבוּנָה כִּי עִי הַכַּעֲס הַחֲכָמָה מִסְתַּלַּקֶת וּבוֹחֵר הוּא אִיכּ בָּאֵוֶלֶת יוֹתֵר מִן הַחֲכָמָה : (מִצּוֹדֵת דָּוִד)

רלב"ג אַרְךְ אַפִּים. מִי שֶׁהוּא אַרוּךְ הָעֵינִן וְחוֹקֵר בּוֹ מַחְקֵר אַרוּךְ הוּא רַב תְּבוּנָה כִּי בִזָּה יִשִּׁיג הָאֵמֶת מִמָּה שִׁיחְקֵר בּוֹ וְאוֹלָם מִי שֶׁהוּא קֶצֶר רוּחַ מִהַשְּׁלֵמֶת הַחֲקִירָה אֲבֵל יִשְׁפוּט תַּכְּף הֵנָּה הוּא יֵרִים לוֹ מַחֲלָקֵי הַסּוֹתֵר מֵהַ שֶׁהוּא אֵוֶלֶת רִי"ל מֵהַ שֶׁהוּא הַפֶּךְ הָאֵמֶת: (רַלְבִּי"ג)

[ל] חַיִּי בְּשָׂרִים לֵב מְרַפָּא וְרַקֵּב עֲצָמוֹת קִנְיָה :

רַשִׁי חַיִּי בְּשָׂרִים לֵב מְרַפָּא. לֵב בְּשָׂר שֶׁהוּא רֹפֵא אֵת הָרַעָה וְעוֹזֵר עַל מְדוּתָיו הוּא חַיִּי בְּרִיּוּתָיו שֶׁל הַקִּצְ"ה שֶׁהֵן בְּשָׂר וְדָם: וְרַקֵּב עֲלָמוֹת קִנְיָה. אֵדָם צַעַל חֲמָה רַקֵּבוֹן עֲלָמוֹת הוּא לְכָל: (רַשִׁי)

מצודת דוד חַיִּי בְּשָׂרִים. מִי שִׁישׁ לוֹ לֵב רַפּוּי וְאִינוּ מַקְשָׁה לְבוֹ לְנִטּוֹר קִנְיָה הוּא לוֹ לְחַיִּי בְּשָׂרִים כִּי לֹא יִדָּאֵג אִיךְ וּבִמָּה יִנְקוּם נִקָּם אֲבֵל הַמַּקְשָׁה לְבוֹ וְנוֹטֵר קִנְיָה הוּא סָבָה לְהַבִּיא רַקֵּבוֹן בְּעֲצָמוֹתָיו לְהַתְּמַדֵּת הַדָּאָגָה : (מִצּוֹדֵת דָּוִד)

מצודת ציון חַיִּי. עֵנִין רַפּוּאָה כְּמוֹ וּמִרְחֹו עַל הַשְּׁחִין וַיְחִי (יִשְׁעִיָּה לָה) : מְרַפָּא. מִלִּי רַפּוּיּוֹן עִם שֶׁהוּא בְּאַלְיִיף כְּמוֹ עַל כֵּן הוּא מְרַפָּא (יִרְמִיָּה לָח) : קִנְיָה. עֵנִינּוֹ כַּעֲס וְכֵן קִנְאוּנִי בְּלֹא אֵל (דְּבָרִים לָב) : (מִצּוֹדֵת צִיּוֹן)

רלב"ג חַיִּי בְּשָׂרִים. הֵנָּה הַלֵּב שֶׁהוּא מְרַפָּא וְנוֹתֵן רַפּוּיּוֹן וּמִרְגּוּעַ לַכַּעֲסוֹ הוּא חַיִּי בְּשָׂרִי כִּי בִזָּה תוֹעֵלֶת לוֹ לְשִׁמְרוֹ מִהַפְּעֻלוֹת הַכַּעֲס וּבוֹ גִּיכּ תוֹעֵלֶת לְשִׁמְרוֹ מִהָרַע שִׁימְשֵׁךְ מִמֶּנּוּ לוֹ וּלְזוֹלָתוֹ וּלְזִי"א כִּי הוּא חַיִּי בְּשָׂרִי וְאֵמֶנִי לֵב קִנְיָה וְשִׁנְאָה הוּא מִבְּלָה גַם הָעֲצָמוֹת לְרֹב שִׁיגִיעַ הָרַע מִמֶּנּוּ : (רַלְבִּי"ג)

[לא] עֵשֶׂק דָּל חָרָף עֹשֶׂהוּ וּמְכַבְּדוֹ חֵן אָבִיוֹן :

מצודת דוד חָרָף עֹשֶׂהוּ. כִּי בְּעֵבֹר חוֹלְשָׁתוֹ עוֹשֶׂקוֹ וְחוֹשֵׁב הוּא שֶׁאִין בִּיד הַמַּקּוּם שֶׁעֲשָׂהוּ לְהַצִּילוֹ מִיַּד עוֹשֶׂקוֹ אֲבֵל הַחוּנֵן אֵת הָאֲבִיוֹן הוּא מְכַבֵּד אֵת

המקום שעשהו : (מצודת דוד)

מצודת ציון חרף. ענין גדוף : (מצודת ציון)

רלב"ג עושק דל. מי שהו' עושק דל הוא כאילו חרף הש"י כי חשב שאין שם מי שישמרהו מידו לחלשתו ועל זה נשען כשעשקהו ולא נתן אל לבו כי הש"י יוכל להצילו מידו ולזה יהיה מי שחונן אביון מכבד הש"י כי הוא אינו מקוה בזאת המתנה גמול כי אם מהש"י: (רלב"ג)

לב בְּרַעְתּוֹ יְדָחָה רָשָׁע וְחָסָה בְּמוֹתוֹ צַדִּיק :

רס"י וחסה צמותו לדיק. כשימות הוא בטוח שיצא לג"ע: (רס"י)

מצודת דוד ברעתו. בעת בוא רעה על הרשע הוא נדחה מה' ולא יוסיף לבטוח עוד בו אבל מי שיחסה בה' אף בהיותו קרוב למיתה יחשב לצדיק או בעבור הרעה שעשה נדחה הוא לעשות עוד רעה אחרת כי עבירה גוררת עבירה אבל הצדיק כאשר היצר הרע יסיתו בעבור עבירה יחסה עצמו למאן הסתתו בהזכיר לו יום המיתה וכאשר אמרו רז"ל : (מצודת דוד)

רלב"ג ברעתו ידחה רשע. הנה הרשע ידחה ברעתו כשחבא לו מהאמין בש"י כי ירעב והתקצף באלהיו ופנה למעלה ואולם הצדיק לא ידחה מאמונתו אפי" בסבת המות אבל במותו יחסה בש"י: (רלב"ג)

לג בְּלֵב נְבוֹן תְּנוּחַ חֲכָמָה וּבְקֶרֶב כְּסִילִים תִּנְדָּע :

רס"י בלב נבון תנוח חכמה. תשכון ותשקוט בנחת לשון מנוחה ומרגוע: ובקרוב כסילים תודע. מעט חכמה שכלבו מכריזה איסתרא בלגינא קיש קיש קריא:

מצודת דוד תנוח. תמצא מנוחה ולא יודיענה למי שאינו ראוי לה : ובקרוב. מעט החכמה אשר היא בקרב הכסילים תודע לכל כי מכריזה ברבים איסתרא בלגינא קיש קיש קריא : (מצודת דוד)

רלב"ג בלב נבון תנוח חכמה. הנה בלב נבון תנוח החכמה ולא יפול להם ספק בה אחר הגעתה כי הם יודעים אותה בסבותיה ואמנם בקרב הכסילים תצטרך להתודע להם כי הם לחסרונם אינם מכירים כשהגיע האמת בדבר שכבר הגיע: (רלב"ג)

[לד] צְדָקָה תְּרוּמָם גוֹי וְחֶסֶד לְאֲמִים חֲטָאת :

רס"י לְדָקָה תְּרוּמָם גוֹי. יִשְׂרָאֵל: וְחֶסֶד לְאֲמִים חֲטָאת. הֵם עֲכוּ"ם
סְגוּזִים מִזֶּה וְנֹתְנִים לָזֶה: (רס"י)

מצודת דוד **תרומם גוי.** המה יתרוממו בעבור הצדקה : (מצודת דוד)

רלב"ג **צדקה תרומם גוי.** הצדקה שעושים ישרי לעשות דבריהם בצדק וביושר תרומם אותם ותתנם למעלה על כל גויי הארצות ואולם החסד שעושים שאר האומות על מה שהוא ראוי לאהבת הש"י כאילו תאמר מה שיענו נפשם בענויים נפלאים ומה שידמה לזה מהדברים הקשיי שיעמיסו עליהם הוא חסרון לא תוספי בעבודת הש"י ואף אם היתה כוונתם לשמים :

[לה] רָצוֹן מֶלֶךְ לְעֶבֶד מְשָׁכִיל וְעִבְרָתוֹ תִּהְיֶה מִבֵּישׁ :

רס"י וְעִבְרָתוֹ תִּהְיֶה. לְעֶבֶד מְשָׁכִיל וְעִבְרָתוֹ תִּהְיֶה: (רס"י)

מצודת דוד **רצון מלך.** בנקל יתרצה המלך לעבד משכיל כי אף אם יכעוס עליו יתרצה לו בעבור רוב שכלו אבל על עבד הנמצא בו כל דבר בושה לפי רוב הסכלות עברתו עליו שמורה נצח : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ועברתו.** מלי עברה וכעס : (מצודת ציון)

רלב"ג **רצון מלך.** רצון המלך הוא לעבד משכיל וזריז ועברת המלך הוא בעבד מאוחר התנועה ובושש ללכת באשר ישולח: (רלב"ג)

משלי פרק-טו

[א] מַעֲנֶה רֶךְ יָשִׁיב חֲמָה וְדָבָר עֶצֶב יַעֲלֶה אֶף :

מצודת דוד **מענה.** רך. הכועס על מי והוא משיב לו מענה רך בזה משיב חמתו מעליו אבל אם ישיב דבר המתעב תעלה את האף להתגבר יותר : (מצודת דוד)

מצודת ציון מענה. מלי עניה ותשובה : (מצודת ציון)

רלב"ג **מענה רך.** במענה רך ישיב האדם הכעס והחמה אשר יכעס עליו זולתו ואם יענה דבר עצב וכעס יגביר אף הכועס עליו ויהיה סבה שיעשה לו רעה: (רלב"ג)

[ב] לשון חכמים תיטיב דעת ופי כסילים יביע אונת:

מצודת דוד **תיטיב דעת.** תתקן את הדעת כי אף אמרי דעת ידבר בתקון נמרץ ובמלות קצרות אבל פי כסילים אף דברי אונת ירבו באמרים כמעין הנובע: (מצודת דוד)

מצודת ציון **תיטיב.** ענין תקון כמו ותיטיב את ראשה (מלכים ב' ט'): **יביע.** ענין דבור כמו יביע אומר (תהלים י"ט) והוא מושאל ממעין הנובע מים רבים: (מצודת ציון)

רלב"ג **לשון חכמים.** ודבורם תטיב דעת השומעים דבריהם כי בזה יתוקנו דעותיהם ויחכמו ואולם מאמר הכסילי הוא סבה להשים האונת נובעת ממקור לב שומעי דבריו: (רלב"ג)

[ג] בכל מקום עיני יהנה צפות רעים וטובים:

מצודת דוד **בכל מקום.** אף אם יסיתו במסתרים מ"מ צופות עיני ה' לראות מעשה הרעים והטובים ולא נכחד ממנו: (מצודת דוד)

מצודת ציון **צופות.** ענין הבטה וראיה: (מצודת ציון)

רלב"ג **בכל מקום.** הנה עיני ה' הם בכל מקום כי כל הדברים שופעים מידיעתו והשגתו כמו שנתבאר במקומותיו ולזה הוא מבואר שהם צופי הרעים והטובים מצד ההשגחה הכוללת ומצד הפרטים תדבק השגחתו בטובים אלא שכבר סודר ממנו מה שישול בו לאיש כמעשהו אם טוב ואם רע: (רלב"ג)

[ד] מרפא לשון עץ חיים וסלף בה שפר ברוח:

רס"י **וסלף זה שבר צרוח.** כסילוף כל סופה להציא עליו שבר הצא צרוח קדים המוכני להפרע מן הרשעים כמ"ס צרוח קדים עזה (שמות יד)

זרוח קדים אפילס (ירמיה כ"ח) זרוח קדים תזזר אניות תרזיק (תהלים מ"ח):
(כ"ז)

מצודת דוד **מרפא לשון**. מי שלשונו רפויה ולא ידבר קשות ורק ידבר רכות היא לו לעץ המגדל חיים אבל המעקם בלשונו לדבר קשות בא שבר ברצונו כי לא יקובל דבריו ולא ימולא רצונו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מרפא**. מלשון רפיון : **וסלף**. ענין עקום ועוות : **ברוח**. עניינו רצון וכן הנני נותן בו רוח (ישעיה לז) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **מרפא לשון**. מי שנותן רפיון לשונו ורפות דברים יגרום לעצמו החיים כי כל מי שיקום עליו להזיק לו יתפייס לו בדבריו ואולם מי שמשים בלשונו סלף ועוות יגרום לעצמו סלף קשה כמו שבר העץ ברוח חזקה כי בזה יוסיף כעס מי שקם עליו : (רלבי"ג)

ה **אָויל ינאַץ מוסר אָביו וְשִׁמְר תּוֹכַחַת יְעָרִם :**

מצודת דוד **ינאץ**. ימאס את המוסר וממאן לקבלו : **ושומר**. השומר בלבו את החכמה יתחכם בסופו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ינאץ**. ימאס : **יערים**. מלשון ערמה והשכל : (מצודת ציון)

רלבי"ג **אויל ינאץ מוסר**. מי שינאץ מוסר אביו הוא אויל כי לא יתכן קנין החכמה אם לא יקדם לו המוכר ואולם מי שהוא שומר תוכחת יתחכם כי לקיחת המוסר הישרה לקנין החכמה : (רלבי"ג)

ו **בֵּית צַדִּיק חֶסֶן רַב וּבְתִבּוֹאֹת רָשָׁע נִעְפָּרֶת :**

כ"י **בית לדיק חוסן רב**. בית המקדש שזנה דוד הלדיק חוסן רב ומגדל עוז לישראל: וזתבואת רשע נעכרת. וזהבאת הכלם שהביא מנסה זה נעכרה:
(כ"י)

מצודת דוד **חוסן רב**. מחוזק הוא מאד ולא יחרב : **ובתבואות**. בעת בוא בו הרשע נשחת הבית ההוא : (מצודת דוד)

מצודת ציון **חוסן**. ענין חוזק כמו וחוסן הוא כאלונים (עמוס ב) : **ובתבואות**. מלי ביאה : **נעכרת**. מלשון עכירה ובלבול כמו עכרתם אותי (בראשית לד) : (מצודת ציון)

רלב"ג **בית צדיק**. הוא חזק מאד משני צדדים מצד עצמותו ומצד דבקות השגחת הש"י בצדיק ההוא ועם כל זה הנה כשיב' הרשע ר"ל בבית ההוא הנה היא נעכר' והוסר החוסן והזכות ממנה: (רלב"ג)

[ז] שְׁפָתַי חֲכָמִים יִזְרוּ דַעַת וְלֵב כְּסִילִים לֹא כֵן:

רפ"י **שפתי חכמים יזרו דעת**. יכתירו דעת כמו זר זהב: **לא כן**. אינו זהב
למת: (רפ"י)

מצודת דוד **יזרו דעת**. המה מפזרים את הדעת ללמד לכל: **לא כן**. ר"ל לא כן יחפצו ללמוד כאשר החכמים חפצים ללמד: (מצודת דוד)

מצודת ציון **יזרו**. ענין פזור כמו יזורה על נוהו גפרית (איוב יח): (מצודת ציון)

רלב"ג **שפתי חכמים יזרו**. ויפזרו הדעת בין האנשים שהוא דבר מסכים לאמת וכ"ש שלבם יצייר האמת ואולם לב כסילים יצי"י מה שאינו כן ר"ל מה שאינו צודק: (רלב"ג)

[ח] זָבַח רְשָׁעִים תּוֹעֵבַת יְהוָה וּתְּפִלַּת יִשְׂרָאֵל רְצוֹנוֹ:

רפ"י **זבח רשעים**. תועבה. זלך ובלעס: **ותפלת ישרים**. זה משה: (רפ"י)

מצודת דוד **תועבת ה'**. כשעדיין לא שבו מרשעים ולא התפללו על המחילה: **ותפלת ישרים**. השואלים מחילה בעת הבאת הזבח התפלה ההיא היא לרצון לה': (מצודת דוד)

רלב"ג **זבח רשעים**. הנה זבח הרשעים הוא תועבת ה' כי אין הכוונה בזבחים כי אם להנקות מהחטאים ולעבוד הש"י ואלו מביאים זבחים מזולת שיסורו מהרשע שהם בו ואולם תפלת ישרים היא רצונו יותר מזבח הרשעים כי יש בתפלה תועלת בעצמותה והתועלת בזבח היא בשנות על דרך ההערה כמו שביארנו בספר ויקרא תועבת ה', הנה דרך רשע הוא תועב' ה' כי הוא דורך בה אל הרשע במדות ובדעות ואולם מי שהוא מרדף הצדק והיושר במדות ובדעות יאהבהו הש"י: (רלב"ג)

[ט] תּוֹעֵבַת יְהוָה דְרֹךְ רָשָׁע וּמְרִדֵי צְדָקָה יֶאֱהָב:

מצודת דוד **דרך רשע**. ההולך לעשות רשע ועם שלא עשאה : **ומרדף**.
הרודף לעשות צדקה אף אם נאנס ולא עשאה מ"מ יאהב לה' : (מצודת דוד)

[י] מוסר רע לעזב ארח שונא תוכחת ימות :

רש"י **מוסר רע לעזב ארח**. יסורים קשים מוכנים לעזב ארח של
הקב"ה: (רש"י)

מצודת דוד **מוסר רע**. יסורים רעים מוכנים לעזב ארח הנכונה והראוי :
(מצודת דוד)

רלב"ג **מוסר רע לעזב ארח**. מי שעוזב דרך ה' צריך ליסרו במוסר רע
וקשה כדי שיוסר ומי ששונא תוכחת ימות ברעתו כי לא ישוב ממנה
ואפשר שרצה בזה כי מי שהוא עוזב הדרך הראוי במדות או בדעות כבר
היה לו מוסר רע וחסר ואמנם מי שהוא שונא תוכחת ימות כמו שקדם :
(רלב"ג)

[יא] שאל ואבדון נגד יהוה אף כי לבות בני אדם :

רש"י **שאל ואבדון נגד ה'**. גלוי לפניו כל אשר בתוכה: **אף כי**. ק"ו הוא:
(רש"י)

מצודת דוד **שאל**. הקבר והגיהנם המה נגד ה' ויודע כל אשר בהם ומכ"ש
שיודע הוא כל מחשבות לבות בני אדם : (מצודת דוד)

מצודת ציון **אף כי**. עניינו כמו כ"ש וכן אף כי אש אכלתהו (יחזקאל ט"ו)
(מצודת ציון)

רלב"ג **שאל ואבדון נגד ה'**. איך יחשוב חושב שלא ישגיח הש"י בלבות
בני אדם לחסרונם הלא שאל ואבדון הם יותר חסרים מהם מאד ועכ"ז
הם נגד ה' בבריאת העולם כי השאל הוא המרכז אשר סביבו הרקיע
השמיני לשחקים ולזה יחוייב שיהיה לו ציון במרכז ההוא וקראו שאל
כי הקבר הוא במקום השפל והמרכז הוא המקום השפל במוחלט וקראו
אבדון כי הוא רחוק מאד מהשנוי ללבוש צורה אחרת ולפי שהצורה
הארצית היא השפלה שבצורות הנמצאות הטבעיות קרא המקום ההוא
אבדון והוא מבואר כי לבבות בני אדם מתיחסות באופן מה לש"י כמו
שבארנו בפסוק הן אל כביר ולא ימאס כביר כח לב: (רלב"ג)

[יב] לא יאהב לץ הוכח לו אל חכמים לא ילך:

מצודת דוד לא יאהב. בעבור שלא יאהב בתוכחה לזה לא ילך אל חכמים מפחדו פן יוכיחנו : (מצודת דוד)

רלב"ג לא יאהב לץ הוכח לו. הנה הלץ לא יאהב התוכחת ולזאת הסבה גם כן לא יאהב החכמה ולזה לא ילך אל חכמים ללמד חכמתם : (רלב"ג)

[יג] לב שמח ייטב פנים ובעצבת לב רוח נכאה:

רש"י לב שמח ייטיב פנים. אם תשמח לבו של הקדוש צרוך הוא כלכתך בדרכיו ויטיב לך פניו לעשות כל רצונך ואם תעצבהו יראה לך רוח נכאה כד"א (בראשית ה') ויתעצב אל לבו ויאמר ה' אמהה את האדם וגומר, רוח נכאה טלנ"ט רוח של זעף: (רש"י)

מצודת דוד לב שמח. שמחת הלב תיטיב מאור הפנים וזהו ובעבור עצבת לב נשברה הרוח וישפל בעיני עצמו : (מצודת דוד)

מצודת ציון נכאה. נשברה כמו ונכאה לבב (תהלים קט) : (מצודת ציון)

רלב"ג לב שמח. הנה הלב השמח ייטיב העיון ובכעס הלב ועצבונו תהיה הנפש נכאה ודואגת ולזה היתה השמחה משובחת באופן מהכעס ולזה תמצא כי אלישע אמר שיקחו לו מנגן לשמח לבו ואז היתה עליו יד ה' ונתבאר ג"כ שכל ימי כעס יעקב על בנו יוסף לא שרתה עליו רוח הקדש : (רלב"ג)

[יד] לב גבון יבקש דעת (ופני) ופי כסילים ירעה אונות:

מצודת דוד יבקש דעת. יחזר אחר הדעת ללמדה : ירעה. יעשה את האולת לריע וחבר להיות רגיל עמה : (מצודת דוד)

רלב"ג לב גבון. יבקש תמיד דעת קדושים ופי כסילים יהיה רועה תמיד אולת בלב הכסילים כי מהלב יבא הדבור אל הפה : (רלב"ג)

[טו] כל ימי עני רעים וטוב לב משתה תמיד:

רש"י כל ימי עני רעים. ואפילו סצתות וי"ט לחמר שמואל שנוי וסת

תחלת חולי מעים: וטוב לב. מי שלבו טוב צעקרו: משתה תמיד. כל שנותיו דומות לו ימי משתה ללמדך שיהא אדם שמח בחלקו, ורבותיו דרכו מה שדרשו בחלק: (רס"י)

מצודת דוד כל ימי עני רעים. עם כי מצוי לו די מחסורו כי יתקנא בעשירי העם ורעה עינו בשלהם אבל מי שיש לו לב טוב לבל ירע עינו בזולתו ישמח בחלקו וימיו נדמים לו תמיד כימי משתה ושמחה : (מצודת דוד)

רלב"ג כל ימי עני רעים. כל מי שהוא עני בדעות כל ימיו הם רעים אך מי שהוא טוב שכל שמח בכל ימיו כאילו יעשה משתה בכל יום עם שתמיד הוא שותה מנחל עדני נעימות הדעות : (רלב"ג)

[טז] טוב מעט ביראת ה' מאוּצַר רב ומהומה בו :

רס"י טוב מעט ביראת ה' מאוּצַר רב ומהומה בו. קול בני אדם לוֹעֵקִים שֶׁנֶעֱשָׂה הָאוּצַר מִגִּזְלֵי וְחָמָס כְּמוֹ וְרָאוּ מֵהוֹמוֹת רְבוֹת צְחוּכָה וְעֲשׂוּקִים בְּקִרְבָּה (עמוס ג): (רס"י)

מצודת דוד טוב מעט. יותר טוב מעט הון הבא ביראת ה' וביושר : מאוּצַר רב. ובו מהומת קול בני אדם צועקים על העושה אשר בו : (מצודת דוד)

רלב"ג טוב מעט ביראת ה'. טוב מעט מהממון שיקובץ ביראת ה' וביושר מאוּצַר רב שיקובץ במהומה וצעקה מפני דמעת העשוקים כי סוף הקנין המעט אל ההצלחה והקיום וסוף זה האוּצַר הרב אל ההשחחה וההפסד : (רלב"ג)

[יז] טוב אַרְחַת יָרֵק וְאַהֲבָה שֵׁם מְשׁוֹר אָבוּס וְשִׁנְאָה בו :

רס"י משור אבוס. שאובסין לו המאכל צפיו על כרחו כדי לפטמו וכן צרורים אבוסים (מלכים א' ד), ויש למוסלו כנגד קומץ מעט של עני שחביב משור חטאת של רשע, ד"א טוב ארוחת ירק, לתת לעני ואהבה שם להראות לו פנים יפות: משור אבוס. להאכילו בשר שמן ויראנו פנים זועפות:

מצודת דוד ארוחת. סעודה של ירק במקום שאוהבין אותו טובה יותר מסעודת שור הפטם על האבוס ובמקום ששונאין אותו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ארוחת. ענין האכילה התמידית בכל יום כמו וארוחתו ארוחת תמיד (מלכים ב כ"ה) : **אבוס.** שם המקום שמפטמים בו את הבהמות כמו וחמור אבוס בעליו (ישעיה א) : (מצודת ציון)

רלב"ג טוב ארוחת ירק. טוב לאדם וערב ארוחת ירק עם חברה שתהיה אהבה שם ביניהם יותר משור שמן עם חברה שתהיה שנאה ביניהם כי השנאה תגרה מדון ביניהם ותהיה סבה לרעות גדולות: (רלב"ג)

[ית] איש חמה יגרה מדון וארך אפים יסקיט ריב:

רפ"י איש חמה יגרה מדון. אדם שאין מעלור לרוחו להאריך חמתו יגרה מדון: וארך אפים. שאינו ממהר להנקם ולריב: יסקיט ריב. שהוא כלה וסקט מעליו (ס"א מאליו): (רפ"י)

מצודת דוד איש חמה. מי שדרכו לכעוס יגרה מריבה עם בני אדם אבל המאריך אף ואינו ממהר לכעוס יסקיט בזה את המריבה : (מצודת דוד)

מצודת ציון יגרה. מלי תגר וחרחור כמו ואל תתגר במ מלחמה (דברים ב) : **מדון.** מלשון דין ומריבה : (מצודת ציון)

רלב"ג איש חמה יגרה מדון. האיש הכעסן יגרה מדון במקום שיש שלום ואמנם מי שהוא מאוחר הכעס יסקיט הריב והמדון ויהיה סבת השלום : (רלב"ג)

[יט] דרך עצל פמשכת חדק וארח ישרים סללה:

רפ"י דרך עצל כמשוכת חדק. דומה בעיניו כאלו הדרכים גדורים לפניו בגדר חדקים: משוכת. גדר כמו הסר משוכתו (ישעיה ה), חדק קוליס: ואורח ישרים סלולה. כבושה ומופנה, ומדרכ אגדה דרכו של עשו כקוץ זה הנסבך בגיזת אמר אם תטלהו מכאן הוא מתערה זכאן כך אין אדם יכול ללכת ידי עלילותיו בלא ממון: (רפ"י)

מצודת דוד דרך עצל. במקום אשר ידרוך העצל ידמה לו כאלו גדר של קוצים לפניו ומעכבו ללכת כי לגודל העצלות ימצא מניעות לכל מעשיו אבל אורח ישרים הוא להם דרך סלולה וכבושה כי ימצא צדדים לבטל המניעות : (מצודת דוד)

מצודת ציון **כמשוכת**. ענין גדר כמו הסר משוכתו (ישעיה ה) : **חדק**. מין קוצים כמו טובה כחדק (מיכה ז) : **סלולה**. ר"ל ממושמש בו הרבה להסיר אבני המכשול ודוגמתו סלסלה ותרוממך (לעיל ד) : (מצודת ציון)

רלב"ג **דרך עצל**. הנה דרך העצל היא אצלו כמו גדר קוצים שההליכה עליו בקושי ויוזק המתהלך בו בכל המקומות שתדרך כף רגלו ואמנם ארח האנשים הישרים בפעולותיהם שאינם עצלים היא סלולה ודרוכי ילכו בה בקלוח ואפשר שירצה בזה והוא הנכון דרך העצל בחקירות העיוניות מחקור בהם מחקר ראוי היא קשה לו כמו הדריכה במשוכת הקוצים וזה כי תמיד ימצא מי שזה ענינו בדרך חקירתו ספקות וערבובים לא יתכן לו היציאה מהם כי לא הקדים כל אותם המחשבות לעיין בהם ולברור הצודקת מהבלתי צודקת ואמנם דרך הישרים שדורכים בחקירותיהם ביושר ולזה יקדימו תחלת כל המחשבות הנופלות בדרוש ההוא ויבררו הצודקת מהבלתי צודקת היא סלולה ודרוכה לא יתנגפו רגליהם בה ולא יכשלו בהליכתם: (רלב"ג)

[כ] בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בזה אמו :

רש"י **בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בזה אמו**. גורם לאמו שמזים אותה: (רש"י)

מצודת דוד **ישמח אב**. בראותו אותו במושב החכמים : **בזה אמו**. כי דרך נשים לגעגע על בניהן ולמנוע מהם שבט מוסר והבריות מבזין אותם לומר ארור שזה גדל : (מצודת דוד)

רלב"ג **בן חכם**. הבן שהוא חכם ישמח האב שמשער בענין שלימוי חכמתו יותי מהאם, והאדם הגדול שהוא כסיל הוא בזה אמו כי אליה ייחוס יותר רוע מוסרי מפני שקדו תמיד אצלה בקטנותו או ירצה שהו' בזה גם אמו והוא הנכון: (רלב"ג)

[כא] אולת שמחה לחסר לב ואיש תבונה יישר לקת :

רש"י **אולת שמחה**. היא לחסר לב: (רש"י)

מצודת דוד **אולת**. כאשר יעשה חסר לב אולת יחשב בעיניו לשמחה : **ואיש תבונה**. ישמח כאשר ילך בדרך הישר : (מצודת דוד)

רלב"ג **אולת שמחה**. מי שהוא חסר השכל ישמח באולת והוא

ההשתדלות בדבר בזולת הסבו' הראויות ואמנ' איש תבוני יישיר ההליכה אל המבוקש כי הוי' יבא בה בסבותיו הראויות: (רלב"ג)

[כב] הָפַר מַחְשְׁבוֹת בְּאֵין סוּד וּבְרַב יוֹעֲצִים תִּקּוּם:

רס"י הפר מחשבות באין סוד. כלל ענה לא תקום מחשבה: (רס"י)

מצודת דוד הפר. מחשבות האדם יופר ויבוטל כשלא יועץ עצמו עם יועצים להמתיק סוד אבל ע"י הרבה יועצים תקום המחשבה: (מצודת דוד)

מצודת ציון סוד. ענין עצה שדרכו להיות בסוד לבל יודע, או שהעצה הוא למעשה כיסוד לבנין: (מצודת ציון)

רלב"ג הפר מחשבות. הנה בסבת שלא היה סוד ועצה בדב' יופרו המחשבות בו רוצה לו' שלא יצאו לפועל ובהמצא רוב יועצים בדבר להגיע אל המבוקש תשוב המחשבה שחשבו בעשיית הדבר ההוא: (רלב"ג)

[כג] שְׂמֵחָה לְאִישׁ בְּמַעֲנָה פִּיּוֹ וְדָבָר בְּעֵתוֹ מֵה טוֹב:

רס"י שמחה לאיש במענה פיו. כמקמנו ע"י מענה כד' ודבור נחת הזכריות אוהבים אותו ורבותינו דרשוהו על צעלי גירסא' אם מולאים צפיה' מענה אז תתקיים צם וישמחו: ודבר בעתו מה טוב. שאלים זהלכות הפסח וזהלכות החג בזמנו: (רס"י)

מצודת דוד שמחה. כל איש ישמח באמרי פיו כי יומתק לו עצת נפשו אבל דבר בעתו מה מאוד הוא טוב ור"ל אף אם לא יהיה עצת נפשו בהשכל ואף אם הצליח בהעצה ההיא בדבר כיוצא בו מ"מ אין כל העתים שוות ואולי היועצים יגלו אזנו לאמר לא עת עתה לעשות כזאת: (מצודת דוד)

מצודת ציון במענה. ענין אמירה כמו ומה' מענה לשון (לקמן טז): (מצודת ציון)

רלב"ג שמחה לאיש במענה פיו. הנה ישמח האיש בדבור פיו כשיהיה לו לדבר אל המלך או אל הגדול ואמנם היה ראוי תחלה שישתדל שיהיי' דבורו בעתו הראוי בשיקדי' לו מה שראוי לקדום כי דבר בעתו מה טוב: (רלב"ג)

[כד] אַרְח חַיִּים לְמַעַלָּה לְמַשְׁפִּיל לְמַעַן סוּר מִשְׂאוֹל מְטָה:

רפ"י אורח חיים למעלה למשכיל. כמו פרקים עומדים ממעל לו (ישעיהו ו) כלומר לפני החכם קטוטה ומוכנת אורח חיים: (רפ"י)

מצודת דוד אורח. שמורה אורח חיים לנפש המשכיל ללכת למעלה אז תשוב אל אלהים למען תסיר הנפש מלרדת אז אל שאול מטה והוא הגיהנם אבל תשוב אל מקורה אשר חוצבה ממנו : (מצודת דוד)

רלב"ג ארח חיים. הנה דרך חיים הוא למעלה אל איש המשכיל כי כל מה שיהיה הדבר המושכל יותר נכבד תהיה ההשגה בו יותר נכבדת ויותר ערבי ולזה יעלה תמיד בהשגותיו וחקירותיו אל הדברים היותר עליונים והיות נכבדים והנה קרא לעליונים שהם יותר נכבדי למעלי כי השמי יותר נכבדי מהיסודי והעליון ביסודות הוא יותר נכבד מהשפל ממנו ולזה היה ארח חיים למעלה אל האיש המשכיל כאלו היה זה להתרחק מהמקום היותר שפל שהוא שאול: (רלב"ג)

[כה] בַּיִת גַּאִים יִסַח יְהוָה וַיֵּצֵב גְּבוּל אֶלְמָנָה :

מצודת דוד ויצב. במקומו יעמיד גבול אלמנה אם כי תשש כוחה וחלפה עזרתה : (מצודת דוד)

מצודת ציון יסח. ענין עקירה כמו ונסחתם מעל האדמה (דברים כח) : (מצודת ציון)

רלב"ג בית גאים. בית האנשים הגאים והתקיפים יחריב הש"י ויעמוד גבול האלמנה ואם הוא חלוש והאלמנה ג"כ היא חלושה: (רלב"ג)

[כו] תוֹעֵבֶת יְהוָה מַחְשְׁבוֹת רָע וְטְהוּרִים אֲמַרִי נֹעַם :

מצודת דוד מחשבות רע. המדבר רכות ומחשבותיו לרעה : וטהורים. ראויים אמרי נועם להיות טהורים מבלי תערובות מחשבה רעה : (מצודת דוד)

רלב"ג תועבת ה'. מחשבות רע הם תועבת ה' כי הם התחלה לחוטאיי בדעות ובמדות ואמנם אמרי נועם הם טהורי ונבחרים אל הש"י או ירצה בזה כי תועבת ה' היא מחשבות האיש הרע כי הם ברע תמיד ואולם מחשבות האנשים הטהורים הם אמרים שינעמו לש"י ויתערבו: (רלב"ג)

[כז] לֶכֶר בֵּיתוֹ בּוֹצֵעַ בְּצַע וְשׁוֹנֵא מִתְּנַת יַחֲיָה :

רפ"י עוכר ביתו. שהוא בולע בלע: ושונא מתנות יחיה. מאחר שהוא שונא מתנות כל שכן ששונא את הגזל: (רפ"י)

מצודת דוד עוכר וגו'. הבוצע בצע להרבות לו ישחית ביתו כי בא זה ואיבד את זה אבל השונא אף מתנות כי ישען בה' אז המקום יתן לו עוד חיים מה שאין ביד אדם לתת : (מצודת דוד)

מצודת ציון בוצע בצע. הגוזל הון כמו ובוצע ברך (תהלים י) וכמו מה בצע (בראשית ל"ז) : (מצודת ציון)

רלב"ג עוכר ביתו וגו'. מי שהוא לוקח שוחד לדון דין הוא עוכר ביתו ומשחית בהפך מה שהוא חושב ואמנם מי שהוא שונא גם המתנות ולא ירצה ללקח מהאנשים יחיה ויתקיים לפי שהוא בוטח בש"י ואינו נשען על מתנות האנשים : (רלב"ג)

[כח] לב צדיק יְהַגֵּה לַעֲנוֹת וּפִי רְשָׁעִים יִבְיַע רְעוֹת :

רפ"י לב לדיק יהגה לענות. יחשוב ויבין מה יענה קודם שיקיב לזכר: (רפ"י)

מצודת דוד יהגה. טרם יענה יחשוב בלבו מה יענה וע"כ דבריו מעטים אבל פי רשעים ירבה לדבר רעות כמעין הנובע כי ידבר כל העולה על רוחו ואינו חושש : (מצודת דוד)

מצודת ציון יהגה. יחשוב כמו הגיון לבי (תהלים יט) : לענות. מלשון עניה ותשובה : (מצודת ציון)

רלב"ג לב. הצדיקים יהגה ויתעסק תמיד לענין ולתועלת ואמנם פי רשעים ודבורם ישם הרעות והשחתות טבעיות כי דבורם יישיר אל כל רע ומחשבות הצדיק תיישיר אל הטוב : (רלב"ג)

[כט] רחוק יְהוֹה מְרַשָּׁעִים וּתְפִלַּת צְדִיקִים יִשְׁמָע :

מצודת דוד רחוק וגו'. מלשמוע את תפלתם : (מצודת דוד)

רלב"ג רחוק ה' מרשעים. הש"י רחוק מעזור לרשעים ומשמוע לקולם ואמנם הוא ישמע תפלות הצדיקים לעשות בקשתם וזה לאות כי תפלתם היא הנשמעת : (רלב"ג)

[ל] מְאוֹר עֵינַיִם יִשְׁמַח לֵב שְׂמוּעָה טוֹבָה תִּדְשֵׁן עֵצָם :

רש"י מאור עינים. בתורה: ישמח לב. שקואלין ממנו דבר ויודע מה להקציב, ולפי פשוטו כמשמעו דבר שהוא תאוה למראות עינים, משמח הלב ומנחלח תוגת הלב כגון גן ירק ונהרות המושקיי: (רש"י)

מצודת דוד מאור עינים. הארת עינים בדבר המסופק ישמח לב כי אין בעולם שמחה כהתרת הספקות : שמועה טובה. בדבר חדושי התורה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תדשן. ענין שומן : (מצודת ציון)

רלב"ג מאור עינים ישמח לב. מאור עיני הלב ישמח השכל כי שמחתו בהשגות העיוניות ושמועה טובה יתענג האדם בה עד שכבר תשמין העצם ותמלאהו מוח ובכלל הנה תמצא שהשמחה תשמין האדם : (רלב"ג)

[לא] אֶזֶן שׁוֹמֵעַת תּוֹכַחַת חַיִּים בְּקֶרֶב חֲכָמִים תִּלְיִן :

מצודת דוד אֶזֶן שׁוֹמֵעַת. אֶזֶן שׁוֹמֵעַת תּוֹכַחַת חַיִּים סוֹפָה תִּהְיֶה כְּרוֹךְ אַחַר הַחֲכָמָה וְתִלְיִן בְּקֶרֶב חֲכָמִים לְשׁוֹמֵעַ דְּבַר חֲכָמָה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תלין. ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א'): (מצודת ציון)

רלב"ג אֶזֶן שׁוֹמֵעַת. הנה האוזן השומעת תוכחות חיים ר"ל שתקבל מוסר בהשגת החכמה שהיא החיים הנה היא תלין בקרב חכמים ר"ל שכבר יישירהו זה אל שיתחכם ויעמוד בין החכמים או ירצה בזה שכבר תלין בקרב חכמים ללמוד חכמתם : (רלב"ג)

[לב] פּוֹרֵעַ מוֹסֵר מוֹאֵס נְפֹשׁוֹ וְשׁוֹמֵעַ תּוֹכַחַת קוֹנֵה לֵב :

מצודת דוד פורע. המבטל את המוסר הוא מואס נפשו כי מה ראה שאינו חושש בתקנתה : קונה לב. יקנה בזה לב חדש ומשכיל : (מצודת דוד)

מצודת ציון פורע. ענין השבתה ובטול כמו ותפרעו כל עצתי (לעיל א'): (מצודת ציון)

רלב"ג פורע מוסר מואס נפשו. הנה מי שהוא פורע מוסר במדות הוא

מואס נפשו כי לא יתכן שיהיה לנפש שלימות בזולת זה ואמנם מי שהוא שומע תוכחות הוא קונה שכל כי המוסר הוא התחלה להשגת החכמה: (רלב"ג)

[לג] יְרֵאתָ יְהוָה מוֹסֵר חֻקָּה וְלִפְנֵי כְבוֹד עֲנֶנּוּה:

רס"י ולפני כבוד ענוה. הענוה גורמת סהכבוד זא: (רס"י)

מצודת דוד מוסר חכמה. היראה תחשב למוסר להאזין חכמה וא"כ היראה היא סבה לחכמה וקודמת לה וכן לפני כבוד על כרחך היה הענוה כי הענוה היא סבה להביא את הכבוד א"כ היא לפניו: (מצודת דוד)

רלב"ג יראת ה' מוסר חכמה. יראת ה' היא תישיר אל לקיחת המוסר בחכמה והענוה והשפלות תישיר להשגת הכבוד: (רלב"ג)

משלי פרק טז

[א] לְאָדָם מַעֲרָכִי לֵב וּמִיָּהוָה מַעֲנֶנּוּה לְשׁוֹן:

רס"י לאדם מערכי לב. הוא סודר עלתו ודבריו זלזו: ומה' מענה לשון. כשזא להסיז הקב"ה משכילו זדבריו או אס זכה מזמן לו מענה טוב: (רס"י)

מצודת דוד לאדם. ביד האדם לערוך הדברים בלבו בסדר נאות אבל מה' בא העזר לסדר אמריו בלשון לבל ישל בהם: (מצודת דוד)

מצודת ציון מערכי. ענין סדור: מענה. ענין אמירה: (מצודת ציון)

רלב"ג לאדם מערכי לב ומה'. במה שיסדר מהדברים בלבו אך יצטרך עם זה עזר אלהי להוציא הדברים בפיו כי כמה דברים ימצא שיבלבלו הדברים בפיו אף על פי שנערכו בלב באופן שלם: (רלב"ג)

[ב] כָּל דַּרְכֵי אִישׁ זָד בְּעֵינָיו וְתָכֵן רֵחוֹת יְהוָה:

רָצִי ותוכן רוחות ה'. ומונה הלצבות מי הטוב ומי הרע: (רצ"י)

מצודת דוד זך בעיניו. כי אינו רואה חובה לעצמו : ותוכן. ה' הוא בתוך רוחו של כל אדם ויודע הוא אם דרכיו זכאים אם לא : (מצודת דוד)

מצודת ציון זך. ברור ונקי כמו שמן זית זך (שמות כז) : ותוכן. מל' תוך : (מצודת ציון)

רלב"ג כל דרכי איש זך בעיניו. הנה כל אחד מדרכי איש הוא זך בעיניו והמשל כי הכח המתעורר השכלי יהיה הדרך הטוב זך בעיניו והנה המתעורר הדמיוני יהיה הדרך הרע זך בעיניו מצד היותו ערב או מועיל לפי מחשבתו ומי שיעזר לתכן הרוחות אל שישאר הרוח והרצון בדרך הטוב הוא הש"י הוא לתכלית ולתועלת כי על צד ההשגחה ישמר האיש הטוב מהתגאל בפעולות הרעות : (רלב"ג)

ג גל אַל הָהָּ מַעֲשֵׂיךָ וְיִכּוֹנוּ מַחְשְׁבוֹתֶיךָ :

רצ"י גול אל ה' מעשיך. גלגל והשלך עליו כרכיך ויכונו מחשבותיך, ד"א גול אל ה' מעשיך, התפלל לפניו על כל כרכיך: ויכונו. יתבססו ויתקיימו: (רצ"י)

מצודת דוד גול. סבב מעשיך אל ה' להיות מביא לעבודתו ואז יכונו ויתבססו מחשבותיך : (מצודת דוד)

מצודת ציון גול. גלגל וסבב : (מצודת ציון)

רלב"ג גול אל ה' מעשיך. סבב כל מעשיך לעבודת הש"י ואז יכונו מחשבותיך כי הש"י יעזרך להשלימה : (רלב"ג)

ד כָּל פֶּעַל יְהוָה לְמַעַנְהוּ וְגַם רָשָׁע לְיוֹם רָעָה :

רצ"י כל פעל ה' למענהו. הכל עשה בצביל קילוסו כמו ענו לה' בתודה (תהלים קמז) ד"א להעיד עליו כלומר פעלו מעיד עליו על גבורותיו שניה' בהגדת תהלים: וגם רשע. עשה להניחו ליום רעה, וכל זה לקילוסו: (רצ"י)

מצודת דוד כל. הכל ברא ה' למען קלוסו וגם טובת הרשע וכח הזרוע שנתן

בו הוא להיות מוכן לרצועת מרדות ביום בוא הרעה להיות שבט אפו ואם
כן גם זה הוא למענהו : (מצודת דוד)

רלבי"ג כל פעל ה' למענהו. הנה כל אשר פעל הש"י הוא לתכלית ולתועלת
וגם מה שתראה שיוזק הרשע ליום רעה הוא לתועלת כי בזה תועלת
ללקיחת המוסר : (רלבי"ג)

[ה] תועבת יהוה כל גבה לב יד ליד לא ינקה :

רס"י יד ליד לא ינקה. מיד ליד בא לו גמול גובה לבו: (רס"י)

מצודת דוד יד ליד. מידו של מקום יבוא הגמול ליד המחויב ולא ינקה
ממנה כי לא תשוב ריקם : (מצודת דוד)

רלבי"ג תועבת ה'. הנה הגאווה היא מדה מגונה מאד ומתועבת לש"י כי
היא סבה לרעוי גדולות בענינים המדיניים והיא ג"כ מהגדולות שבסבות
למנוע השלימוי הנפשי ולזה יהיה כרע זה האיש המתנהג בזאת המדה
הפחותה ולא ינקה מהרעות הפתאומיות שלא יוזק בהם : (רלבי"ג)

[ו] בַּחֲסָד וְאֶמֶת יִכְפַּר עֲוֹן וּבִירְאָת יְהוָה סוּר מֵרָע :

רס"י וזיראת ה' סור מרע. על ידי יראת ה' סור מרע: (רס"י)

מצודת דוד בחסד. בעבור החסד והאמת אשר יעשה האדם יכופר העון
ובלבד כשהוא סר מרע בעבור יראת ה' לא מיראת הבריות : (מצודת דוד)

רלבי"ג בחסד ואמת. הנה מי שיתנהג ביושר ובאמת בגמילו' חסדים יכופר
לו העונש שהיה ראוי לבא עליו : (רלבי"ג)

[ז] בְּרִצּוֹת יְהוָה דַּרְכֵי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יִשְׁלַם אֹתוֹ :

רס"י ברלות ה' דרכי איש גם אויביו ישלם אתו. ירצה לו סיהיו סלימים
עמו: (רס"י)

מצודת דוד ברצות. כאשר ירצה ה' דרכי האיש בהיותם ישרים אז גם
אויביו ישלם עמו ומכל שכן שלא יתעוררו עליו אויבים חדשים : (מצודת
דוד)

מצודת ציון ישלים. מל' שלום : (מצודת ציון)

רלב"ג ברצות ה' דרכי איש. כאשר ירצה השם יתברך דרכי האיש מפני תום דרכיו הנה השם יתברך יסיר ממנו הרעות הנכונות לבא עליו ולזה ישלים אתו כל אויביו וכל שכן שישמרהו משיעוררו לו מדינים אנשים לא היו שונאיו מקדם ואפשי שרמז בזה עוד אל העזר האלהי שילוח לו בדעות ואמר כי ברצות השם ית' דרכו ישמרהו מהטעו' בעיון עם שגם אויבי האמת בעיון ההוא ישלי' עם הדרוש והם הספקות הנופלות בו מצד המחשבות המקבילות הנמצאות לו והנה ההשלמה היא הסרת הספק ההוא בשיתבאר שהמחשב' ההיא תתאמת בנושא אחר זולת זה ואמנם המחשבה שאינ' צודק' בעצמה לא יצטרך בה להשלמה אבל שתוסר לגמרי :

[ח] טוב מעט בְּצִדְקָה מְרַב תְּבוּאוֹת בְּלֹא מְשֻׁפָּט :

מצודת דוד טוב. יותר טוב הון מעט הבא בצדק וביושר מהרבה תבואות הנאספים בלא משפט כי אם בגזל ובעושק : (מצודת דוד)

רלב"ג טוב מעט. מהממון שיקובץ בצדק וביושר ממי שיקבץ רב תבואות בלא משפט רוצה לומר בגזל ובחמס ובדרכים בלתי ישרים וכן העיר בזה בענינים העיוניים ואמר כי טוב שישג האדם מעט מהדברים העיוניים וישלים בהם החקירה בצדק וביושי' מאשר ישיג מהם הרבה בזולת חקירה ישר' כי זה ממה שיביאהו לחשוב שהשיג האמת מזולת שיהיה כן וגם אם השיג האמי' הנה לא השיגהו בדרכיו ולא יכנס זה בגדר הידיעה : (רלב"ג)

[ט] לב אדם יחשב דרכו ויהנה יכין צעדו :

רס"י לב אדם יחשב דרכו. ללכת דרך ישר: וה' יכין לעדו. כמו סקנינו (קצת קד), הצא לטהר מסיעין לו: (רס"י)

מצודת דוד יחשב דרכו. באיזה דרך יהלך : יכין. מכין פסיעותיו ללכת במקום שירצה :

רלב"ג לב אדם. הנה לב האדם יתבונן איך ראוי שיתדרך בדרכו במה שירצה לעשותו אמנם בהוצאה לפועל יצטרך עזר אלהי שיכין צעדו ויישירהו אל מה שראוי לו בדרך ההוא כי לא לאד' דרכו: (רלב"ג)

[י] קָסָם עַל שְׁפָתַי מְלֶךְ בְּמִשְׁפָּט לֹא יִמְעַל פִּי :

רס"י קסם על שפתי מלך. על שפתי חכם היושב בדיון: (רס"י)

מצודת דוד **קסם**. אמרי המלך ברורים כאלו היה קסם על שפתיו כי אין דבר נכחד מאת המלך לפי שכל האנשים יחזרו למצוא חן בעיניו ולזה ימצא בכל דבר מי מגלה אוזן המלך לזה לא ימעול פיו במשפטו לעות הדין מחמת טעות ושגגה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **קסם**. ענין נוחש כמו קוסם קסמים (דברים י"ח) : **ימעל**. ענין בגידה ואשמה : (מצודת ציון)

רלב"ג **קסם על שפתי מלך**. הנה על שפתי מלך דבר ידמה לקסם להגיד האמת בדברים כי כל דבר לא יכחד מן המלך לסבות רבות יתקבצו בזה הא' כי עניניו במלכותו מסודרים מהש"י באמרו פלגי מים לב מלך ביד ה' והשנית כי בסבת רצון האנשים למצוא חן בעיניו ימצא בכל דבר מי שיגלה אזנו להגיד האמת ולזאת הסבה בעינה לא ימעל פי המלך במשפט כי יגיד האמת ויהיו משפטיו לפי המשפט המוגבל מהשם ית' : (רלב"ג)

[יא] פֶּלֶס וּמֵאֲזַנִּי מִשְׁפָּט לִיהוָה מַעֲשֵׂהוּ כָּל אַבְנֵי כִּיס :

רס"י **פלס ומאזני משפט וגו'**. לשלם לאדם כפעלו, משפט ייטויל"ה בלע"ז פרעון עונות האדם בפלס ומאזנים: מעשהו כל אבני כיס. כאשר יק' באבני כיס משקלות גדולו' וקטנו' הכל לפי פעלו של אדם: (רס"י)

מצודת דוד **פלס**. הנה יש ביד ה' פלס ומאזנים לשקול בהם משפט תשלומין ומעשהו בדבר התשלומין הוא כמו כל אבני כיס הם אבני המשקל הנתונים באמתחת ויש שם רבי המשקל וקטני המשקל וכן ישקול המקום תשלומין לכ"א לפי הגמול : (מצודת דוד)

מצודת ציון **פלס**. ענין יושר כמו פלס מעגל רגליך (לעיל ד) והושאל על מטה המאזנים כי הוא מיישר המשקל : **כיס**. אמתחת ושק : (מצודת ציון)

רלב"ג **פלס**. הנה המשקל בדברים העיוניים ומאזני צדק ומשפט לשקול בהם הישר והבטל הוא לה' כי יצטרך עזר אלהי זה בצדק וביושר לרוב הטעיות שאפשר שיפלו בו ולזה ג"ב יהיה מעשה הש"י כל המשקלים שבכיס אשר ישקלו בהם דבר מהדברים העיוניים כי להם סדרים יתיישרו בהם להסיר הדרכים המטעים מהם ואלו הסדרים מתחלפים בהתחלף סוגי העיון והנה העיר בזה ג"כ אל דבר המשקלים והמאזנים

כי ידיעת היותם בצדק הוא לה' ולזה ראוי שיירא האד' מזה והנה הביאור הראשון הוא היותר נכון וידמה לפי הביאור הראשון שיהיה שב אומרו קסם על שפתי מלך אל החלק המושל באד' והוא השכל והנה קראו מלך כי בזה האופן יתיישר לו העיון כשימלוך על שאר כחות הגוף והנפש וישרתוהו כלם וירוע כי החטא לא יקרה בהשגתו המיוחסת לו ולזה לא יקרה טעות בציור כי הוא מהשכל לבד אך יקרה טעות באמת מפני היות ההשגה מורכבת מהשכל והחוש כמו שנתבאר בספר הנפש ולזאת הסבה לא ימעל פיו במשפט במה שישפטהו ממה שהוא מיוחס לו ולזה הביאור ימשך יפה מה שביארנו ראשונה במאמר פלס ומאזני משפט וגומר וזה הביאור הוא הנראה צודק בזה המקום: (רלבי"ג)

יב תוֹעֵבֶת מְלָכִים עֲשׂוֹת רָשָׁע כִּי בְצַדִּיקָה יִכּוֹן כֶּסֶא:

רש"י תועבת מלכים עשות רשע. דבר תעוב הוא לדיונין ואין הגון להם לעשות
רשע: (רש"י)

מצודת דוד תועבת. דבר תעוב הוא למלכים לעשות רשע כי בעבור מעשה הצדק יכון כסאו ולזה יתעב הרשע להעמיד הכסא על כנו: (מצודת דוד)

רלבי"ג תועבת מלכים. הנה למלכים והם השכלים האנושיים הוא מתועב מאד ושנוא עשיית הרשע בדעות או במדות וזה כי עשיית הרשע במדות יהיה סבה שלא יכון כסא המלך אבל יסורו הכחות הנפשיות מלשרתו וימנע מפני זה ממנו השלימות אשר הוא כחיי עליו ועשיית הרשע בדעות שתהיה סבתו לקיחת המחשבות והצורות הדמיוניות לא על נכון הוא סבה שלא יגיע מהם השירות הראוי כי בצדק וביושר יכון הכסא והאדנות שיש לו עליהם אך בזולת זה אין לו תועלת: (רלבי"ג)

יג רְצוֹן מְלָכִים שְׁפָתַי צַדִּיק וְדָבָר יִשְׂרָאֵל יֶאֱהָב:

מצודת דוד שפתי צדק. אמרי צדק: יאהב. אל המלכים: (מצודת דוד)

רלבי"ג רצון מלכים שפתי צדק. הנה רצון מלכים הוא שפתי צדק במה שיעידו בעדות בספורי הקודמים כמו שיצטרך זה בחכמות אשר לא תשלם העמידה על מה שיצטרך לעמוד עליו מן החוש בהם כי אם בזמן ארוך נפלא יעבר החיים האנושיים כמו הענין בחכמת הכוכבים ובהרבה מהדברים הטבעיים ומי שהוא דובר ישרים יאהב כי היושר בדברים יישירוהו למצוא האמ' במה שיחקר בו: (רלבי"ג)

[יד] חַמַּת מְלֶךְ מְלַאכֵי מוֹת וְאִישׁ חָכֵם יִכְפָּרְנָה:

רס"י חמת מלך. הוא כמלאכי מות כסלוחי מיתתם: ואיש חכם יכפרנה.
יפייסנה: (רס"י)

מצודת דוד מלאכי מות. החמה ההיא כאלו ישולח באדם מלאכי מות :
יכפרנה. יעביר את החמה במתק אמרי פיו : (מצודת דוד)

מצודת ציון יכפרנה. ענין העברה וקנוח ועש"ז יקראו המזרקים כפורי
זהב (עזרא א) כי הכהן מקנח ידו מן הדם בשפת המזרק : (מצודת ציון)

רלב"ג חמת מלך. הכעס שיכעס המלך הזה על מה שהפליג לחקור בו לפי
העדות ושפט מפני זה בדבר מה נמצא אחר זה בחוש בלתי צודק מפני
הכזב שיהיה בעדות הנה הוא כמו מלאכי מות להסיר האדם מדרך חיים
אל דרך המות כי ידמה לו שהטורח בחכמה הוא לבטלה ואמנם איש חכם
יסיר זאת החמה בשיפליג תחלה בדבר העדות להתבונן אם קצתו מסכים
לקצתו אם ימצאוהו בלתי מסכים הנה יעמוד על מה שהיה מהם צודק
מהדרכים רבים מהם שיתבונן באי זה מאלו הדרכים נכפל העדות יותר
כי אשר נכפל בו העדות יותר ידמה היותו מסכים לאמת ומהם שיתבונן
מצד המעידים ר"ל שכאשר יעיד בו איש יותר שלם ויותר חכם הוא יותר
שיהיה צדק ומהם שיתבונן בו מצד הטעות שאפשר שיקרה בהרגש בו
מהטעות יותר הוא יותר ראוי שיונח בלתי צודק והנה ג"כ אפשר שיסיר
החכם זה הכעס והחמה בצד אחד והוא שאחר שהשיג בחוש הפך מה
שיתחייב מהעדות ישוב להסיר מהעדות מה שחוייב ממנו זה הביטול
ויחקר עם השאר ועם מה שהשיג בחוש כי בזה האופן יתיישר למצוא
האמת והנה יסיר החכם זה הכעס בצד אחר יותר שלם והוא כי מדרכו
שלא יעיר בדבר אם לא היה צודק ונקי מהטעות ואם היה אפשר שיהיה
בהרגש טעות יגיד זה הענין בעדותו: (רלב"ג)

[טו] בָּאוֹר פְּנֵי מְלֶךְ חַיִּים וּרְצוֹנוֹ כְּעָב מְלָקוֹשׁ:

רס"י באור פני מלך חיים. מי שהקב"ה מסב"ו לו פני חיים הוא לו לכך
כריך אדם לייקר דרכו לפניו: ורצונו כעב מלקוש. מי שהוא מרוצה לו
לרצונו טוב לו כעב המביא את המטר: (רס"י)

מצודת דוד באור. כשהמלך מאיר פניו למי ומראה פנים צהובות ושוחקות
היא לו לחיים כי הרבה טובה ביד המלך : ורצונו. רצון המלך הוא כעב
המביא מלקוש הוא המטר המאוחר היורד על הקשין ועל המלילות :
(מצודת דוד)

מצודת ציון מלקוש. כן נקרא המטר המאוחר כמו יורה ומלקוש (דברים י"א) : (מצודת ציון)

רלב"ג באור פני מלך חיים. הנה באור פני המלך הזה בהשגת המושכלות יושגו החיים הנצחיים והרצוי שיהי ממנו לשאר הכחות המשרתות אותו הוא במדת העב שיהיה ממנו המלקוש אשר יביא פרי הצמחי ותכליתם וזה כי בזה האופן יתיישר לאדם השגת ההצלחה שהו' הפרי המכוון בו : (רלב"ג)

טז קנה חכמה מה טוב מחרוץ וקנות בינה נבחר מפסוף :

מצודת דוד מה טוב. מה מאוד הוא טוב יותר מחרוץ והוא מין זהב טוב : (מצודת דוד)

רלב"ג קנה חכמה. הנה קנין החכמה טוב מאד מקנין הזהב וקנין הבינה נבחר מקנין הכסף ורמז בזה כי אין לאלו הקנינים יחס וערך לקנין החכמי והבינה והנה המשיל החכמי בקנין יותר יקר מהביני כי השגת החכמה היא יותר שלימה מהשגת הבינה כמו שהתבאר מדברינו ואע"פ שכבר יקרה בביני שתחקו בנושא יותר נכבד ועוד כי הביני תהי ג"כ בדברי המוסי והוא הפילוסופי המדיני ואולי אל זאת הביני כיון בזה הפסו' : (רלב"ג)

יז מסלת ישרים סור מרע שמר נפשו נצר דרכו :

מצודת דוד מסלת. דרך הישרים הוא לסור מרע כי יתבוננו בדרכם שלא יבואו לידי נדנדוד עון והרוצה לשמור נפשו ישמור דרכו לבלי לכת כפי ההזדמן : (מצודת דוד)

רלב"ג מסלת ישרים סור מרע. דרך ישרי' היא סור מרע כי הם יתבוננו בדרכם וינהגו בו באופן שימלטו מהרע בדברי' המדיניים או בדברי' העיוניים ומי שירצי' לשמו' נפשו מהרע ראוי שישמור דרכו בזה האופן הנזכר : (רלב"ג)

יח לפני שבר גאון ולפני כשלוך גבה רוח :

מצודת דוד לפני שבר. טרם יבוא שבר על הרשע בא לו מתחלה גאון וממשל רב כי בזה יכפל הצער : **גובה רוח.** על רוב הטובה הבאה לו טרם הכשלוך וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון גאון. ענינו ממשלה כמו גאון יעקב (עמוס ז'): **כשלוך**. ענין חלשות ונפילת הכח : (מצודת ציון)

רלב"ג לפני שבר גאון. הנה הגאווה והגאון וגובה הרוח הוא סבה אל השבר ואל הכשלוך וזה מבואר מאד מענין המדה הזאת: (רלב"ג)

[יט] טוב שפל רוח אַת (ענייים) עָנוּיִם מַחְלֵק שָׁל אַת גַּאִים :

רס"י טוב שפל רוח. טוב להתחבר את ענויים ולהיו' אתם שפל רוח מהיות מחלק **שלל** את גאים: (רס"י)

מצודת דוד טוב. יותר טוב להיות שפל רוח להתחבר עם הענויים אף אם מעט ירויח עמהם מלהיות מחלק שלל רב מאשר ירויח עם הגאים כי פן ילמד ממעשיהם : (מצודת דוד)

מצודת ציון שלל. הון רב : (מצודת ציון)

רלב"ג טוב שפל רוח. הנה יותר טוב לאדם הוא שיהי' שפל רוח ויתחבר עם הענויים והשפלים משיהיה מתחבר עם גאים ויחלק שלל עמהם במה שנצחו במלחמה אשר היתה גאותם סבה לה וזה כי אם יקרה מזאת התכונה טוב בקצת העתים הנה יקרה ממנה רע בעתים רבים והנה חלקם השלל הוא גי'כ לנקמה מהם כי זה שירגלם בזאת התכונה הפחותה ויהיה זה סבה שיחולו עליהם רעות גדולות: (רלב"ג)

[כ] מְשָׁפִיל עַל דְּבַר יִמְצָא טוֹב וּבּוֹטָח בִּיהוָה אֲשֶׁרִיו :

רס"י משכיל על דבר ימצא טוב. הנותן לב להתבונן על דבריו לפלס את דרכיו ימצא טוב: ובוטח בה' אשריו. כשהוא מפלס דרכיו ורואה בה מלוא שיש בה סכנה או חסרון כיס ובוטח בהקב"ה ועושה הטוב: אשריו. הן אשריו **שלו**: (רס"י)

מצודת דוד משכיל. המתבונן וצופה לסוף הדבר ימצא טוב כי יצליח ואם אחר כל ההתבוננות יבטח בה' אשרי לו : (מצודת דוד)

רלב"ג משכיל על דבר ימצא טוב. הנה מי שהוא מעיין ומסתכל איך ראוי שיתנהג בדבר דבר ולא יעשה מעשיו בזריזות ובבהלה הוא ימצא טוב בדבריו כי זה ממה שיתיישר בו להגיע אל התכלית הנרצה ומי ששם מבטחו עם זה בה' לא במה שהכין מהסבות אשריו כי הש"י ימציא לו

חפציו ואף אם שגג בהכנת הסבות: (רלב"ג)

[כא] לַחֲכָם לֵב יִקְרָא נְבוֹן וּמְתֵק שְׁפָתַיִם יוֹסִיף לָקַח:

רש"י לחכם לב יקרא נבון. שלמד חכמה מרבו: יקרא נבון. סופו שיהיה נבון בדברים מפולפל בחכמתו ויקראו אותו נבון: ומתק שפתים יוסיף לקח. כשאלם מטעים דבריו לתלמיד וממתיק דבריו בטעמים יוסיף לקח: (רש"י)

מצודת דוד לחכם לב. למי שלמד חכמה מרבו סופו יקרא נבון כי יתחכם להבין דבר מתוך דבר: ומתק. הממתיק אמרים לזולת למען יערב לו להיות מקובל על הלב הנה יועיל גם לעצמו כי בזה יוסיף ללמוד להבין תוכיות הדבר: (מצודת דוד)

רלב"ג לחכם לב יקרא נבון. הנה לחכם לב יקרא נבון ר"ל כי השגתו החכמה תישירהו להשגת הבינה גם בדברים המדיניים להתבונן בלקיחת התחבולות להעמידו בשלום עם כל אחד מהאנשים ואע"פ שכבר התבונן בזה בלבו באופן ראוי הנה במתיקות דבריו יוסיף קנין טוב על מה שחשב בלבו כי ערבות הדברים ומתיקות' ימשוך הנפשות ויקחם: (רלב"ג)

[כב] מְקוֹר חַיִּים שֶׁכֵּל בְּעַלְיוֹ וּמוֹסֵר אֲוִלִים אֲוֶלֶת:

רש"י מקור חיים שכל. לבעליו. וכן פתרון המקרא שכל הבעלים מקור חיים הוא לו: ומוסר אוילים אולת. יסורי אוילים ע"י אולת צאים להם וכן משמעו האולת יסורין הוא לאוילים: (רש"י)

מצודת דוד שכל. השכל הוא לבעליו כמעין הנובע חיים כי בעבורו בא לו חיים: ומוסר. היסורים הבאים על האוילים הם בעבור אולתם: (מצודת דוד)

רלב"ג מקור חיים. הנה ההסתכלות וההתבוננות הוא בעליו של מקור חיים והמנהיג אותו וזה כי ממנו מבוע המיעדת החיים הגופיים והחיים הנצחיים אם החיים הגופיים מפני ההשתכלות בדברים המדיניים אשר בו יושלל הסרת הרע ממנו מהאנשים ושיגיע לו הטוב והעזר מהם ואם החיים הנצחיים כי זאת התכונה כלי להפליג החקירה בדברים העיוניים לפי מה שראוי אשר היא סבה למצוא האמת בהם ואולם האוילים לא יקנו מוסר כי אם מהאולת והמשל שכאשר קרה לאויל רע מה מפני שלא השגיח בסבות המביאות אותו להשגת מבוקשו אז יקחו מוסר מפני

האולת ההיא להשגיח בפועל ההוא כשיקרה לו שנית בסבה אשר לא השגיח בה קודם זה שהיתה סבה אל שנבצר ממנו אשר יזם לעשות והנה התועלת שיקח בזה הוא מעט מאד וזה כי אולתו תסבב שלא יקח בזה מהתועלת רק בכמות הדבר ההוא ובסבה ההיא לבדה וכבר יהיו שם סבות אחרות יפקד המסובב בהפקדם והוא לא ישגיח בהם אם לא בשיפקחו עיניו במה שיראה בנסיון וזה רחוק מאד שיגיע בשלימות בזה האופן גם בפועל אחד מיוחד ואולם עם המשכיל מקור חיים ומבוע בכל הדברים וזהו ההבדל הנפלא שיש בזה בין המשכיל והאויל: (רלב"ג)

[כג] לֵב חָכָם יִשְׁכִּיל פִּיהוּ וְעַל שְׂפָתָיו יוֹסִיף לֶקַח:

רס"י לֵב חָכָם יִשְׁכִּיל פִּיהוּ. לֵב מִלְמַד אֵת פִּיו לְדַבֵּר נְכוֹנִים. (ועל שפתיו יוסיף לבו) (לקח): (רס"י)

מצודת דוד ישכיל פיהו. ילמד את פיו להמתיק אמרים וכאשר יהיו שגורים על שפתיו יוסיף עוד למוד להבין תוכיות הדבר א"כ באה ההשכלה מן הלב אל הפה וחוזרות לבוא מן הפה אל הלב עד אין תכלית (מצודת דוד):

רלב"ג לֵב חָכָם יִשְׁכִּיל פִּיהוּ. הנה מה שהוא מצוייר בלב החכם יודיעהו פיו לאנשים כי דבריו יסכימו אל מה שהוא מצוייר בנפשו אם בדברים המדיניים לפי שלא יכבד בלב ולב ואם בדברים העיוניים כי הוא מצד חכמתו יודע לדבר באופן יסכים מה שיאמר למה שהוא מצוייר בנפשו והנה הוא ידבר באופן שעל שפתיו יוסיף קנין טוב על מה שהיה בלבו וזה כי בלב לא יתכן שיהיה למאמר כי אם כוונה אחת והוא יאמר אותו בדרך יכלול על כוונות מתחלפות כלם מועילות וכבר יהיה זה ג"כ ומצד אחר והוא בדברים המדיניים רב התועלת והוא שיוסיף על שפתיו ממתק הדברים וערבותם מה שיוסיף לקחת הנפשות ולמשכם אל כל מה שירצהו ובדברים העיוניים ג"כ מצד מה שיעריב המאמר מן הדברים המיפים את המאמר ומקשטים אותו: (רלב"ג)

[כד] צוֹף דְּבַשׁ אֲמַרִי נָעַם מִתּוֹק לְנַפֵּשׁ וּמִרְפָּא לְעַצְמוֹ:

רס"י צוֹף דְּבַשׁ. מִתּוֹק דְּבַשׁ, בְּרִיסקָה'ה זַלְעָה: אֲמַרִי נוֹעַם. דְּבַרִי תוֹרָה: (רס"י)

מצודת דוד צוף דבש. הממתיק אמרים בנעימות רב המה ערבים לשומעיהם כחלות הדבש והמה מועילים לנפש ולגוף כי בזה ימשוך לבות בני אדם אחר דעתו הן בדבר המוסר הן בדבר הנצרך: (מצודת דוד)

מצודת ציון **צוף דבש**. חלות דבש וכן ונופת צופים (תהלים יט) : **לעצם**.
ר"ל לגוף כי העצמות הם מעמידי הגוף : (מצודת ציון)

רלב"ג **צוף דבש**. הנה אמרי נועם שיצאו מפי החכם הם כמו צוף דבש שהוא מתוק לנפש המרגשת כשיזון האדם ממנו והוא עוד מרפא לאיברים הכתושיי בשיושם עליהם ולזולת זה מחלייהם וכן אמרי נועם החכמים יערבו לנפש המשכלת ובהם עוד הישרה לתקון הגוף ולברר ולהוציא ממנו חליי המדות הפחותות : (רלב"ג)

[כה] יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות :

רס"י יש דרך. שהוא יקר לפני איש : (רס"י)

מצודת דוד **לפני איש**. לפי ראות עיניו : **ואחריתה**. אחרית הדרך ההוא
הולך אל דרכי מות : (מצודת דוד)

רלב"ג **יש דרך**. הנה ימצא דרך שהוא ישר לפני האיש ולא ירגיש ברע הנמשך ממנו כי אחריתה היא דרכי מות והנה האיש החכם יישיר להתרחק מהדרך הזאת : (רלב"ג)

[כו] נפש עמל עמלה לו פי אכף עליו פיהו :

רס"י **עמלה לו**. ללרכו הוא עמל: כי אכף עליו פיו. כשפיהו כופהו ותובע
לו מאכל אז עמלו עומדת לו שאכל מה שעמל כזר: (רס"י)

מצודת דוד **עמלה לו**. טורח המלאכה יעמוד לו לצורכו כאשר פיו יכוף
אותו לתבוע המאכל אז יהיה לו למלא שאלתו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **אכף**. מלשון כפיה ונגישה וכן ואכפי עליך לא יכבד (איוב לג) :
(מצודת ציון)

רלב"ג **נפש עמל**. הנה נפש האיש העמל עמלה לו ולתועלתו כאשר כפף פיהו והכניעו על העמל ההוא ר"ל כאשר כבש תאו' פיהו למזונות ולמשקים הערבים בדרך שלא יבטלהו רדיפת התאוות ההן מבקשת החכמה וההתעמלות בהגעתה הנה העמל ההוא יהיה לו לבדו מה שאינו כן בעמל אסיפת הקנינים כי יכין האדם ואחר יאכל ומי שעמל בו לא יהנה ממנו ולא יהיה לו יתרון כי אם ראות עיניו או ירצה בזה נפש האיש העמל תמיד להשגת טרפו עמלה בסבתו בעצמו כי פיו הכניעו וכפפו לזה

העמל וכאילו יישיר בזה שאם היה האיש ההוא מונע ממנו יתרון המזון ולא יקח ממנו כי אם המצטרך לבד ויצמצם בהוצאתו לפי מה שאפשר או יהיה קובץ על יד מעט מעט עד ששיג מחייתו בזולת עמל: (רלבי"ג)

[כז] אִישׁ בְּלִיעֵל פָּרָה רָעָה וְעַל (שפתיו) שְׁפָתוֹ כָּאֵשׁ צָרְבֶת:

רס"י כורה רעה. בלבו חורק הרע: ועל שפתיו כאש לרבת. הרעה כאש שורפת על שפתיו עד שמוליחה בפיו וגומרה: כאש לרבת. שורפת כמו (יחזקאל כא) ונלכזו בה כל פנים: (רס"י)

מצודת דוד כורה רעה. דרכו לחפור ולחפש תחבולות לעשות רעה לבני אדם וגם ירבה לדבר דברי חדודים ומכעיסים כאלו על שפתיו אש שורפת : (מצודת דוד)

מצודת ציון כורה. חופר בור כמו בור כרה (תהלים ז'): צרבת. ענין שריפה כמו ונצרבו בה כל פנים (יחזקאל כ"א) : (מצודת ציון)

רלבי"ג איש בליעל. הנה האיש הבליעל חורש הרעה בלבו ומה שיבא ממנו אל שפתיו יוכר בו רושם הרע שהוא בלבו ויהיה משחית כמו האש השורפת וכאילו אמר שיותר רע יבא מפיו ממה שהוא בלבו כי ישתדל להעמיק בדבריו בדרך שימשך מהם רע נפלא: (רלבי"ג)

[כח] אִישׁ תְּהַפֹּכֹת יִשְׁלַח מְדוֹן וְנִרְגָן מִפְרִיד אֱלוֹף:

רס"י ונרגן מפריד אלופ. וע"י ריגונו ותרעומתו מפריד ממנו אלופו של עולם: (רס"י)

מצודת דוד איש תהפוכות. המהפך אמרים ממה שנאמרו הוא מגרה מריבה בין הבריות. ונרגן. המתלונן אחר מעשה בני אדם מפריד מן האנשים את השר אשר עליהם כי מורדים בו וגם הוא נהפך להם לאויב : (מצודת דוד)

מצודת ציון ונרגן. ענין תלונה כמו ותרגנו באהליכם (דברים א): אלופ. שר כמו ואל תבטחו באלוף (מיכה ז) : (מצודת ציון)

רלבי"ג איש תהפוכות ישלח מדון. האיש הכזבן הנה מנהגו לשלח ריב ומדון בין האנשים ולא יספיק לו בה עד שיעורר דברי תלונה להפריד השר והגדול מעמו ר"ל שיסבב שימרדו בו: (רלבי"ג)

[כט] אִישׁ חֲמֵס יִפְתָּהּ רְעֵהוּ וְהוֹלִיכוֹ בְּדֶרֶךְ לֹא טוֹב:

מצודת דוד **יפתה רעהו**. לאחוז גם הוא בדרכי חמס ומוליכו בדרך לא טוב למצוא חבר לעצמו : (מצודת דוד)

רלב"ג **איש חמס**. הנה האיש שהוא איש חמס יפתה בפיו רעהו להמשך למנהגו ובדבורו בהגרים לו להלך אותו בדרך לא טוב: (רלב"ג)

[ל] עֲצָה עֵינָיו לְחַשֵּׁב תְּהִפְכּוֹת קֶרֶץ שְׁפָתָיו פֶּלֶה רְעָה:

רס"י **עולה עיניו**. ל' קריאה וכן איעלה עליך עיני (תהלים לב): **כלה רעה**. כמו כי כלתה אליו הרעה וגומר וגורם לזא רעה לעולם: (רס"י)

מצודת דוד **עוצה**. הסותם עיניו לחשוב להפך אמרים (כי דרך המעמיק לחשוב מה יסתום אז עיניו לבל יבלבלו אותו דברים הנראים): **קורץ**. המנדנד בשפתיו לרמז לשון הרע: **כלה רעה**. הנה זה גמר הרעה אשר חשב עליה כי רמזה ועשה מעשה: (מצודת דוד)

מצודת ציון **עוצה**. ענין סתימה כמו ויעצם את עיניכם (ישעיה כט): **קורץ**. ענין נדנד לרמז כמו קורץ בעיניו (לעיל ו): **כלה**. ענין גמר והשלמה: (מצודת ציון)

רלב"ג **עוצה עיניו**. מי שהוא עוצה עיניו וסותם אותם או אחד מהם כדי שתשלים לו יותר מחשבת התהפכות והכזבים ואחר כך הוציא מה שבמחשבתו אל הפועל בשחתך שפתיו ופתח אותם לדבר הדברים בפיו הנה דבורו השלים הרע כי במה שחשב לא היה מגיע נזק לאנשים אם לא יוציאהו בפיו: (רלב"ג)

[לא] עֲטָרַת תְּפֹאֲרֹת שְׂיָבָה בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמְצָא:

רס"י **כלך לדקה תמלא**. ע"י הלדקה מאריכין ימיהם: (רס"י)

מצודת דוד **עטרת וגו'**. ההולך בדרך צדקה תמצא בו עטרת תפארת שיבה כי ירבה ימים בגדולה ותפארת: (מצודת דוד)

רלב"ג **עטרת תפארת שיבה**. הנה השיבה היא עטרה של תפארת כי האנשים כלם יכבדו איש שיבה ויגיעו האנשים לזה בדרך צדק ויושר

במדות או בדעות כי בזולת זה יתכן שימות האדם בלא עתו או יהיה הרצון בזה כי השיבה אשר בדרך צדקה תמצא הוא עטרת תפארת כי מצד היושר בדעות ובמדות ומצד הישישות אשר יחובר עמהם נגדל מדרגת האיש ומעלתו בחכמה ובפלוסופיא המדינית כי בישישי חכמה וארך ימים תבונה מצד רוב מה שעמד עליו מהחוש ומצד אורך הזמן אשר שקדו בבקשת החכמה ומצד השקט רתיחת הטבעי בעת השיבה : (רלב"ג)

[לב] טוב אָרְךְ אַפִּים מְגַבֵּר וּמְשַׁל פְּרוּחוֹ מְלַכְד עִיר :

רש"י ומושל ברוחו. כובש את ילכו: (רש"י)

מצודת דוד מגבור. כי הגבור לא יתגבר כ"א במעשה הגבורה והמאריך אף יתגבר על כל בשב ואל תעשה : מושל ברוחו. מי שבידו לכבוש כעסו הוא טוב מגבור הלוכד עיר מבצר וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון ברוחו. ענין כעס : (מצודת ציון)

רלב"ג טוב ארך. הנה מי שימשול בכעסו שיוכל להאריך אפו הוא יותר טוב מגבור המנצח זולתו במלחמה ומי שימשול ברצונו ותאוותו להניעם אל אשר יחפוץ הוא יותר משובח ממי שלכד עיר כי איך ימשול בזולתו מי שלא יוכל למשול ברצונו. יש דברים יחשוב שיהי' חדושם קרי והזדמן ובהם באמת הגבלה וסדור מהש"י בחיק וזה כי הגורל יוטל בחיק ויחשוב שיהי' משפטו בדרך הקרי והנה תמצא כי מה' כל משפטו וזה מפורסם מענין הגורל בספורי דברי הנבואה וכבר תעמוד על זה מהחוש כי למצליחים יבא על הרוב להם בגורל היותר טוב וההפך לאנשים הקשי יום והנה אמר לפי מה שאחשוב כי הגבורה במלחמה ולכידת העיר הוא מה' ולזה אין להתפאר בהם ואולם התכונות המדותיות אשר לאדם עם נפשם הם מפאת בחירתו ולזה יהיה ההתפאר בהם יותר ועוד כי הטוב שיגיע מאורך האף הוא יותר עצום ויותר מעט סכנה מהטוב שיגיע מהגבורה וכן הענין במושל ברוחו עם לוכד עיר עם שבזה יגיע לאדם הטוב וההמלט מזולת שירע לזולתו : (רלב"ג)

[לג] בְּחִיק יוֹטֵל אֶת הַגּוֹרֵל וּמִיָּהוּהָ כָּל מְשַׁפְּטוֹ :

רש"י בחיק יוטל את הגורל. כינו לזין עלמו אדם מטיל גורל: ומה' כל משפטו. לזכור. לכל אחד ואחד חלקו: (רש"י)

מצודת דוד בחיק. דרך מטילי הגורל להניח פתקין בחיק או לזולתו במקום נסתר ומשם יקחום להניחם על המנות לדעת מה למי ואמר בזה

אל תהרהרו על הגורל לומר שבא בקרי והזדמן כי בעוד הטילו פתקי הגורל אל החיק עד לא הוציאו כבר נגזר משפט הדבר מהי וזכה כל אי בחלקו אשר חלק לו אלוה ממעל : (מצודת דוד)

מצודת ציון יוטל. ענין השלכה : (מצודת ציון)

משלי פרק-יז

[א] טוב פת חרבה ושלנה בה מבית מלא זבחי ריב:

רס"י טוב פת חריבה ושלנה בה. טוב היה להקצ"ה להחריב ביתו ועירו והי' בשלנה מעבירותיהן של ישראל: מבית מלא זבחי ריב. שהיו מקריבין זבחי ריב ריב צביתו: (רס"י)

מצודת דוד טוב. יותר טוב לאכול פת חרבה בשלנה, משיהיה לו מלא הבית בשר זבוח בריב וקטטה : (מצודת דוד)

מצודת ציון פת. חתיכת לחם מלי פתות אותה פתים (ויקרא ב) : חרבה. יבשה : (מצודת ציון)

רלב"ג טוב פת חרבה. והנה שבח עוד השלום וגנה הקטטה ואמר כי טוב לאדם שיאכל פת יבשה בלא פרפרת עם השלוח משיאכל הזבחים ובשר לשובע עם הריב והקטטה : (רלב"ג)

[ב] עבד משפיל ימשל בבו מביש ובתוך אחים יחלק נחלה:

רס"י עבד משפיל וגו'. על שהשכיל נ"נ לפסוע ג' פסיעות לכבודו של הקצ"ה על' לגדולה ומשל בישראל' שהזבחו מעשיהם וחלק נחלתם לעיניהם, ד"א גר לדיק טוב מאזרח רשע ולע"ל יחלק שלל ונחלה בתוך צ"י שנאמר (יחזקאל יז) והיה השצט אשר גר הגר וגו': (רס"י)

מצודת דוד בבו מביש. בבו האדון אשר הוא מלא מדברי בושח : יחלוק נחלה. העבד הזה יקח חלק נחלה בתוך האחים כאלו היה אחד מהם :

רלבי"ג **עבד משכיל**. הנה יקרה בעבד האדם כשהיה זריז ומשכיל שיהיה מושל בבן אדוניו כשהיי עצל וסכל כי אדוניו ימשילהו עליו להנהיגו בהנהגה ראויה וכבר יקרה שיחלק זה העבד נחלה בתוך הבני שהם בני אדוניו כי אדוניו לאהבתו אותו יתן לו במותו חלק מה בנכסיו: (רלבי"ג)

[ג] מְצַרֵּף לְפָסֶף וְכוּר לְזָהָב וּבַחֵן לְבוֹת יְהוָה:

רפ"י **מלרף לכסף**. כלי שרופין זו כסף ועושין אותו מאפר מקלה על גבי חרס קרוי מלרף: וכור לזהב. כלי שרופין זו את הזהב כלי שזוקקין זו את הזהב כמו קדירה שצורה קרויה כור: מלרף לכסף וכור לזהב. המלרף עשוי ללררף כסף למלאכתו וכן הכור לזקק הזהב, אבל הלצבות הקצ"ה זוקקין ובוהנן ויודע מתצבותן: (רפ"י)

מצודת דוד **מצרף**. הכסף והזהב כאשר מי ירצה לדעת כמה יש בהם מן הסיגים יקח ממנו במשקל ידוע וישימו בכור והסיג ישרף ונשאר הכסף והזהב נקי ובוזה יבחן הכל אבל לבות בני אדם יבחנם ה' הטובה היא אם רעה: (מצודת דוד)

מצודת ציון **מצרף**. וכור. שמות הכלים אשר יתיכו בהם הזהב והכסף: (מצודת ציון)

רלבי"ג **מצרף לכסף**. הנה הכסף יש לו מצרף יוכל האדם לבררו מסיגיו ובו יוכל לבחון כמה יש בו מן הסיגים כשיקח ממנו משקל מה ויעמוד על השיעור שיחסר ממנו וכזה יש ג"כ כור לזהב לברר אותו מסיגיו ואולם הלבבות אין שם מי שיבחנם זולתי השם יתברך: (רלבי"ג)

[ד] מֵרַע מְקַשֵּׁב עַל שִׁפְתַּי אֶן שֶׁקֶר מִזֵּין עַל לְשׁוֹן הוֹת:

רפ"י **מרע**. רע: מקשיב על שפת און שקר. מקבל לשון הרע ועידי שקר: מזין. מאזין מי שהוא משקר מאזין על לשון הוות: (רפ"י)

מצודת דוד **מרע**. איש רע מקשיב לשמוע דבר און ושקר וכן בהפוך כי איש שקרן מאזין לשמוע לשון הוות לשבור בני אדם ולהרע להם ור"ל אהובים המה זה לזה ולא יתפרדו: (מצודת דוד)

מצודת ציון **מזין**. כמו מאזין ר"ל מקשיב באזנו: הוות. ענין שכר ורעה

כמו מדבר הוות (תהלים צ"א) : (מצודת ציון)

רלב"ג **מרע מקשיב**. הנה האיש המרע הוא מקשיב על דבר און כי בו חפץ וזה ג"כ הוא מתהפך והוא כי האיש השקרן מאזין ומקשיב על דברי הרשע והעוות מהשקר ימשכו הרעות ומהרעות ימשך השקר: (רלב"ג)

י **לעג לרש חרף עשהו שמח לאיד לא ינקה:**

מצודת דוד **חרף עושהו**. כי בלעגו כאלו יאמר שלחסרון דעתו העני ולא הי פעל כל זאת: **שמח לאיד**. השמח על תקלת חבירו לא ינקה מן התקלה ההיא כי תבוא גם עליו: (מצודת דוד)

מצודת ציון **לאיד**. ענין תקלה ומקרה רע כמו הלא איד לעיל (איוב ל"א): (מצודת ציון)

רלב"ג **לועג לרש חרף עושהו**. הנה מי שהוא מלעיג על העני מפני עניו כבר חרף הש"י שיסודר ממנו זה הענין באופן מה כמו שמגנה המלאכה הוא מחרף בזה הפועל אותה ומי שהוא שמח לאיד שיבוא על איש אחר לא ינקה שיפול בכמו הרע ההוא: (רלב"ג)

י **עטרת זקנים בני בני ותפארת בני אבותם:**

רס"י **עטרת זקנים**. כסרואי בני צניהם הולכין בדרך טובה: ותפארת בני אבותם. כסאבותיה לדיקים היא תפארת הצנים: (רס"י)

מצודת דוד **בני בני**. אף בני הבנים ישימום עטרה לראשו להתפאר בהם אם הגונים הם אבל הבנים אין דרכם כ"א להתפאר באבותם כי יותר מחוייבים בכבוד אביהם מבכבוד אבי אביהם ולזה עיקר התפארותם באביהם: (מצודת דוד)

רלב"ג **עטרת זקנים**. כי האהבה הדמיונית תמשך אליהם אך אין הענין כן באבות כי אין האהבה עולה כל כך לאבי האב אבל תפארת בניו היו אבותם:

י **לא נאנה לנבל שפת יתר אף פי לנדיב שפת שקר:**

רס"י **שפת יתר**. דברי גאווה: אף כי לנדיב. וכ"ס שלא נאה שפת שקר לנדיב: (רס"י)

מצודת דוד **לא נאווה**. לא נאה בעיני הנבל דברי מעלה ויתרון ולא יחפוץ בהם וכ"ש שלא נאה שפת שקר בעיני מי שנדבה לבו בחכמה כי יותר ימאס החכם בשקר משימאס הנבל בדברי מעלה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נאווה**. מל' נאה וכן נאווה תהלה (תהלים קמז) : **לנבל**. אדם פחות ונבזה : (מצודת ציון)

רלבי"ג **לא נאווה**. הנה לא יאות לנבל לדבר דברי מעלה ויתרון כי הדברים ההם יאבדו בזה האופן וכ"ש שאין ראוי לנדיב דבר שקר והבל : (רלבי"ג)

יח אָבֹן חֵן הַשְׁחַד בְּעֵינַי בְּעָלְיוֹ אֶל כָּל אֲשֶׁר יִפְנֶה יִשְׁכֹּפֵל :

רש"י **אבן חן**. כשהאדם נא לפני הקב"ה ומפייסו בדברים וקצ לו, אבן חן ומרגליות היא בעיניו: אל כל אשר יפנה ישכיל. בכל מה שיבקש ממנו מכליחו: (רש"י)

מצודת דוד **אבן חן וגו'**. השוחד הוא בעיני בעליו המקבלם כאבן המסוגל להרבות חן הנושאו כי כמו כן ישא הנותן חן בעיני המקבל ואל כל אשר יפנה ישכיל למצוא טעם וראיה להצדיק את הנותן : (מצודת דוד)

מצודת ציון **אבן חן**. יש אבני יקר המרבים חן למי שנושאים ואמרו שכן סגולת הרמגליות : (מצודת ציון)

רלבי"ג **אבן חן השוחד**. הנה השוחד הוא אבן חן בעיני האנשים אשר ינתן להם השוחד כאילו היו מרגליות שיתנו חן לנושאים אל כל אשר יפנה מהדברים יצליח : (רלבי"ג)

יט מְכַסֶּה פֶּשַׁע מְבַקֵּשׁ אֶתְהָבָה וְשֹׁנֵה בְּדָבָר מִפְּרִיד אֶלּוֹף :

רש"י **מכסה פשע מבקש אתהבה**. אם יחטא איש לאיש וזה מכסה עליו ואיננו מזכיר לו חטאתו ואינו מראה לו פנים זועמות גורם לו שיאהב אותו: ושונה בדבר. שנוטר איבה ומזכירו כך וכך עשית לי מיד: מפריד אלוף. אז מפריד ממנו אלופו של עולם שהוא הקב"ה שהזהירו לא תקום ולא : (רש"י) תטור (ויקרא י"ט):

מצודת דוד **מכסה**. אם יחטא איש והוא מכסה על פשעיו ולא

יזכירם הנה בזה מבקש אהבה ר"ל היא סיבה להיות מתאהב על הבריות : **ושונה בדבר**. המספר הפשע ושונה בה לספרה שנית לבל ישכחנה מפריד מעצמו אלופו של עולם כי יעבור על לא תטור : (מצודת דוד)

מצודת ציון ושונה. מל' שנית : **אלוף**. שר ומושל : (מצודת ציון)

רלב"ג **מכסה פשע**. מי שהוא מכסה פשע שפשע בו ולא ירצה לזכרו הוא מבקש אהבה כי בזה האופן ישיגה ומי שהוא שונה בדבר מפריד אלוף כי זכר הפשעים יבוא לרעות גדולות עד שאלו המדות הפחותו יפרידו השר והגדול מעמו : (רלב"ג)

יז תחת גְעָרָה בְּמִבִּין מְהֻכּוֹת פְּסִיל מְאָה :

רש"י תחת גערה במבין. תחת זו טעמו למעלה בתי"ז מה שאין כן בכל המקרא לכך אני אומר שהיא פס דבר כמו תחת, וכן פירושו הכנעת גערה ניכרת במבין יותר ממאה מכות שמבין את הכסיל: (רש"י)

מצודת דוד תחת. גערת המוכיח היא מטלת אימה בלב המבין יותר ממה שיחרד הכסיל אם יוכה מאה מכות : (מצודת דוד)

מצודת ציון תחת. ענין פחד ושבר כמו אל תערוץ ואל תחת (יהושע א') : (מצודת ציון)

רלב"ג תחת גערה במבין. הנה הגערה תחת במבין ליסר אותו ויקבל בה מוסר יותר ממה שיקבל הכסיל מהמוסר אם יכוהו מאה הכאות : (רלב"ג)

יא אֵךְ מְרִי יִבְקֹשׁ רַע וּמִלְאָךְ אַכְזָרִי יִשְׁלַח בּוֹ :

רש"י אך מרי יבקש רע. כלומר מי שכל דבריו מרי וסרצנות הוא יבקש רע תמיד: (רש"י)

מצודת דוד אך מרי. מי שכל דבריו אך למרות בה' הוא מבקש רעה לעצמו בעה"ז : ומלאך אכזרי ישולח בו. לדונו אחרי מותו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ישלח. ענין גרוי ושסוי כמו וכן בהמות אשלח בס (דברים ל"ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג אך מרי. הנה לא די שלא יקבל מוסר בהכאוי אבל תמצא עם זה

בקצתו שיבקש רע והוא איש מרי כי הוא מרגיש שיוכל מצד מריו או יחולו עליו רעות ועכ"ז יחזיק בו ולזה איננו זר אם ישיג מה שיבקש הנה ישיגהו היותר רע שאפשר רוצה לומר שכבר ישולח להכותו מכת אכזרי ולא יחמול עליו אשר על כן מרה בש"י או יהיה הרצון בזה הנה לא די שלא יקבל מוסר אבל הוא תמיד יבקש מרי ואע"פ שישלח בו מלאך אכזרי להכותו מכות נפלאות הנה עם כל זה יוסיף על חטאתו פשע: (רלבי"ג)

יב פְּגוּשׁ דָּב שְׂכוּל בְּאִישׁ וְאֵל כְּסִיל בְּאִוְלָתוֹ :

רס"י פגוש דוב שכול באיש. טוב לאדם שיפגע בו דוב משכל ואל יפגע בו אחד מן הכסילים המסיתים אותו לסור מה' ומתורתו: (רס"י)

מצודת דוד פגוש. מוטב לפגוש באיש דוב שכול מבניו אשר דרכו להרוג אשר יפגוש בעבור מרירת הלב ועכ"ז יותר טוב שיפגוש הוא בו משיפגוש בו איש כסיל בעת ידבר אולתו להסית לעבירה : (מצודת דוד)

מצודת ציון פגוש. ענין פגיעה : שכול. מי שבניו מתים קרוי שכול כמו לא תהיה משכלה (שמות כ"ג) : (מצודת ציון)

רלבי"ג פגוש דוב שכול. הנה פגישת הכסיל באולתו היא פגישת הסכנה מפגישת דוב שכול באיש כי אולת הכסיל תשחיתהו בקלות: (רלבי"ג)

יג מְשִׁיב רָעָה תַּחַת טוֹבָה לֹא (תמיש) תְּמוּשׁ רָעָה מִבֵּיתוֹ :

מצודת דוד תחת טובה. במקום הטובה לו : לא תמוש וגו'. כי לא ימצא מי משתדל להצילו מהרעה הואיל ואינו משלם כמו הגמול : (מצודת דוד)

מצודת ציון תמוש. ענין הסרה כמו לא ימוש (שם יג) : (מצודת ציון)

רלבי"ג משיב רעה. הנה מי שהוא משיב רעה תחת טובה אשר גמלוהו ראוי שלא תסור רעה מביתו וזה לשתי סבות האחד מפני שהאנשים לא ישתדלו להטיב לו לפי שהם רואים שהוא משיב רעה תחת טובה ולזה כאשר תהיה הרעה בביתו לא תסור משם כי לא ישתדל איש בהסרתה והסבה השנית היא כי זה העונש ראוי שיבא עליו מהש"י על זאת התכונה הפחותה כי היא תמנע האדם מכל הטובות והשלימיות וזה כי האדם נכנע לש"י מפני רבוי הטובות אשר הוא גומל אותו תמיד ומי שלא יכיר לאנשים הטובה שהם עושים לו לא יכיר לש"י בטובות שהוא חונן אותו ויהיה זה סבה אל הכפירה בשם יתברך: (רלבי"ג)

[יד] פוטר מים ראשית מדון ולפני התגלע הריב נטוש:

רפ"י פוטר מים ראשית מדון. המתחיל במריבה הוא כפותח חור בגדרי אגפי אמת המים והמים יולאין זו, והחור הולך ומרחיב כן המדון הולך וגדל תמיד: ולפני התגלע. קודם שתתגלע חרפתך נטוש את הריב: (רפ"י)

מצודת דוד פוטר מים וגו'. תחלת המריבה היא כפותח חור בגדר אמת המים והמים יוצאין דרך בו והחור הולך ומתרחב כי כן דרך המדון שהולך וגדל: ולפני. עד לא נתגלה המדון לבני אדם נטוש את הריב כי אחר שתתגלה ימצאו מחרחרים ולא במהרה תשקט: (מצודת דוד)

מצודת ציון פוטר. ענין פתיחה כמו פטר רחם (, שם): התגלע. כמו התגלה בה"א וכן בכל תושיה יתגלע, לקמן יח): נטוש. עזוב: (מצודת ציון)

רלב"ג פוטר מים. הנה ראשית המדון הוא במדרגת פותח מקום יצאו ממנו המים כי הם תמיד ירחיבו הפתח ההוא מצד שטף עובר בו ובהיות הענין כן הנה ראוי לעזוב הדבר אשר הוא סבת המדון קודם שיתערב הריב והמחלוקת כי אחר זה יתחזק תמיד הריב ולא יהיה שליט האדם להשקיטו: (רלב"ג)

[טו] מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת יהוה גם שניהם:

מצודת דוד מצדיק וגו'. ואף רק בדברים כי מהראוי לגנות מעשה הרשע ולשבח מעשה הצדיק: (מצודת דוד)

רלב"ג מצדיק רשע. הנה מי שהוא מצדיק מי שהוא רשע בדין או מחייב מי שהוא צדיק בדין הנה כל אחד מאלו הוא מתועב ושנוא אצל הש"י וזה כי הוא ראוי להרחיק הרשעים ולבזות מעשיהם כי בזה תועלת להרחיק האנשים מעשוי כמעשיהם ובזה ראוי לקרב הצדיקים ולשבח מעשיהם לזאת הסבה בעינה: (רלב"ג)

[טז] למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין:

רפ"י למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה. ללמוד תורה: ולב אין. ואין כלבו לקיימה ואינו לומד תורה אלא לקנות שם: (רפ"י)

מצודת דוד למה זה. ר"ל הכסיל המוליך מחיר כסף למורים לקנות חכמה

למה לו זה המחיר ומה הועיל בה ואם לקנות חכמה לעצמו הלא אין לו לב משיג דברים מושכלים : (מצודת דוד)

מצודת ציון מחיר. ענינו דמי הדבר וערכו כמו ובלא מחיר יין וחלב (ישעיה נה) : (מצודת ציון)

רלב"ג למה זה. ישתדל הכסיל בקנין החכמה והנה הוא חסר המקבל אותה כי אין לו לקבלה : (רלב"ג)

[יז] בְּכֹל עֵת אָהַב הָרַע וְאָח לְצָרָה יִנְלָד :

רש"י ככל עת אוהב הרע. לעולם הוא אוהב רעים לקנות אוהבים: ואח לזרה יולד. לעת הזרה יולד כך הרע כאח לעזור כך ולהסתתף בצרתך: (רש"י)

מצודת דוד אוהב הרע. ר"ל אהבת הרעים היא בכל עת בין ביום טובה בין בעת צרה אבל אהבת האח אינה תמידה כ"כ ורק בבוא צרה על אחיו אז ישוב להשתדל בו כי עצמו ובשרו הוא וא"כ הרי הוא כאלו האח נולד לתועלת וצרה : (מצודת דוד)

רלב"ג בכל עת. יתחבר האוהב לאהובו בימי הטובה ובימי הרעה זה מדרך האוהב במה שהוא אוהב ר"ל שלא יעזוב אהובו לעתות בצרה, ואולם האוהב שיתחדש ויולד לו בעת צרתו הוא אח לא אוהב או ירצה בזה כי האוהב יתחבר לאהובו בכל עת כדי שישמח בטובתו ויעזרהו לעת רעתו אמנם האח לא יחוש להתחבר עם אחיו בעת טובתו אך בצרתו יתעורר לעוזרו כי הטבע יכריחהו על זה מפני היותו עצמו ובשרו : (רלב"ג)

[יח] אָדָם חָסַר לֵב תוֹקֵעַ כָּף עָרַב עֲרָבָה לְפָנָי רַעְהוּ :

רש"י אדם חסר לב תוקע כף. ערבות ממון, ד"ל תוקע כף לרשעים כדי ללכת בדרכיהם והרי כבר: עורב ערובה לפני רעהו. כבר ערב להקב"ה לשמור מלותיו: (רש"י)

מצודת דוד תוקע כף. דרך חסר לב לתקוע כף בערבות ממון לפני רעהו ר"ל בשביל רעהו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ערב ערבה. מלשון ערבות ממון : (מצודת ציון)

רלב"ג אדם חסר לב. והנה ספר עתה מהעזר לא יחשב בו טוב לעזור ובסוף הענין ישוב לו לנזק גדול ולזה לא יהיה זה העזר כי אם מאדם חסר לב והנה שיכנס האדם ערב בפרעון חוב רעהו ויתקע כפו לפרעו כי זה יהיה סבה אל שישוב האהוב שונא ויגיעהו נזק מזה שישוב פרעון החוב עליו: (רלב"ג)

[יט] אהב פֶּשַׁע אהב מִצָּה מְגַבֶּיהָ פֶּתְחוּ מִבְּקֵשׁ שָׁבֵר:

רס"י אוהב פֶּשַׁע. לפֶּשַׁע צְחִירוֹ: אוהב מלכה. להתקוטט ולרזיב: מגביה פתחו. מדבר בגאווה כמו שמור פתחי פיך (מיכ' ז'): (רס"י)

מצודת דוד אוהב. מי שאוהב לפשוע בחבירו הלא יאהב מצה כי יעשה מריבה עמו: ומגביה. המרים קול פתחי פיו כדרך גסי הרוח הוא מבקש שבר כי מעותדת לבוא עליו בעבור הגאווה: (מצודת דוד)

מצודת ציון מצה. ענין מריבה כמו הן לריב ומצה תצומו (שם נ"ח): פתחו. על פתח הפה יאמר וכן שמור פתחי פיך (מיכה ז'): (מצודת ציון)

רלב"ג אהב פֶּשַׁע. מי שהוא אוהב למצוא פשע בדברים שיאמרו לו או יעשו וידקדק בהם בזה האופן הנה הוא אוהב מריבה ומחלוקת כי זה יוליד המחלוקת ומי שהוא מגביה פתחו להשקיף בדברים בצד שישים עצמו בעליונות מקום כי זה יהיה סבה אל שימצא פשע בדברים לחשבו עצמו גדול המעלה ושראוי לו מהכבוד הרבה הנה הוא מבקש שבר כי זה סבה להביא עליו רעות גדולות והנה לקח זה הלשון על צד שלימות המשל כי מגובה הפתח יקרה שיפול מטה וישבר: (רלב"ג)

[כ] עֲקֹשׁ לֵב לֹא יִמָּצָא טוֹב וְנִהְפֶּךְ בְּלִשׁוֹנוֹ יפול בְּרָעָה:

מצודת דוד עקש לב. המחשב עקשות: ונהפך בלשונו. המהפך עצמו בלשונו לדבר תמימות ובקרבו ישים ארבו הוא עצמו יפול בהרעה אשר חשב לזולת: (מצודת דוד)

[כא] ילד פֶּסִיל לְתוּגָה לוֹ וְלֹא יִשְׁמַח אָבִי נָבֵל:

מצודת דוד לתוגה לו. ילד דבר להיות לו לתוגה: (מצודת דוד)

מצודת ציון לתוגה. מלי יגון: (מצודת ציון)

רלב"ג יולד כסיל. הנה האיש המוליד כסיל יולד אותו לרעה לו כי יגדל

יגונו בו מצד חסרון דעתו ורוע עניניו ולא ישמח האיש הנבל העושה נבלות
או הדבר : (רלב"ג)

[כב] לב שְׂמַח יֵיטֵב גְּהָה וְרוּחַ נִכְאָה תִּנְבֵּשׁ גָּרָם :

רש"י לב שְׂמַח יֵיטֵב גְּהָה. כְּשֶׁהָאֵדָם שָׂמַח בְּחֻלְקוֹ פָּנָיו מֵאִירִין: (רש"י)

מצודת דוד יֵיטֵב גְּהָה. הַשְּׂמִיחָה תֵיטֵב לְגוֹף כַּדָּבָר רְפוּאָה וְשִׁבְרוֹן רוּחַ
תֵיבֵשׁ מוֹחַ הַעֲצָמוֹת : (מצודת דוד)

מצודת ציון גְּהָה. כְּמוֹ כְּגֵהָה וְתַחֲסֹר כִּיף הַשְּׂמוּשׁ וְעֵנִינֵינוּ רְפוּאָה כְּמוֹ וְלֹא
יִגְהָה מִכֶּם מִזּוֹר (הוֹשַׁע ה') : נִכְאָה. שְׁבוּרָה כְּמוֹ וְנִכְאָה לִבָּב (תְּהִלִּים ק"ט)
: גָּרָם. עֵצִים כְּמוֹ תִשְׁבֵּר גָּרָם (לִקְמָן כ"ה) : (מצודת ציון)

רלב"ג לב שְׂמַח. הֵנָּה מִשְׂמַחַת הַלֵּב יִתְחַדֵּשׁ טוֹב מֵרֵאָה הַגּוֹף לְהַתְּפַשֵּׁט
הַדָּם וְהַחֹסֶם הַטְּבַעִי בְּחֻלְקֵי הַגּוֹף וְהַרוּחַ נִכְאָה שֶׁהֵיָא הַפֶּךְ שְׂמַחַת לֵב הוּא
תִּיבֵשׁ הָאִיבְרִים מִפְּנֵי הַתְּקַבֵּץ הַדָּם וְהַחֹסֶם הַטְּבַעִי בְּפִנְיַמֵי הַגּוֹף וְהֵנָּה יִבְאָר
בְּזֶה שֶׁהַשְּׂמִיחָה מִשׁוּבַחַת וְהַהֲצַטֵּעַר מִגּוֹנָה : (רלב"ג)

[כג] שְׂחָד מִחִיק רְשָׁע יִקָּח לְהַטוֹת אֲרָחוֹת מִשְׁפָּט :

רש"י שְׂחָד מִחִיק רְשָׁע יִקָּח. הַקִּצְ"ה מִקְצֵל דְּזַרְי הַכְּנַעַנִי וּפְיוֹס מִחִיק
הַרְשָׁעִי כְּלוּמַר צִסְתֵּר צִינוּ לְצִינָס: לְהַטוֹת אֲרָחוֹת מִשְׁפָּט. לְהַפּוֹד לִינוּ
מֵרַעָה לְטוֹבָה: (רש"י)

מצודת דוד שְׂחָד וְגו'. הַרְשָׁע יִקָּח שְׂחָד מִחִיק הַנּוֹתֵן בְּסִתֵּר רַב לְמַעַן הַטוֹת
אֲרָחוֹת מִשְׁפָּט לְזִכּוֹתוֹ בְּדִין : (מצודת דוד)

רלב"ג שְׂחָד. הֵנָּה הַרְשָׁע יִקָּח שְׂחָד מִחִיק ר"ל שִׁיקָח אוֹתוֹ בְּצַנְעָא בְּדַרְךְ
שְׂלֵא יוֹדַע וִיקַחְהוּ לְהַטוֹת אֲרָחוֹת מִשְׁפָּט : (רלב"ג)

[כד] אֶת פָּנָי מִבֵּין חֲכָמָה וְעֵינַי כְּסִיל בְּקָצָה אֲרָץ :

רש"י אֶת פָּנָי מִבֵּין חֲכָמָה. הַחֲכָמָה לְפָנָי מִבֵּין הוּא: וְעֵינַי כְּסִיל בְּקָצָה
אֲרָץ. לְוֹמַר אִין הַחֲכָמָה מֵאִוִּיה לְפָנָי כִּי רַחוּקָה הֵיָא מִמֶּנִּי אִיךְ אוֹכֵל לְשָׁנוֹת
סֵדֵר נְזִיקִין שְׂהוּא ל' פְּרָקִים מִסַּכַּת כְּלִים ל' פְּרָקִים מִסַּכַּת שְׁבַת כ"ד

פרקים, אבל לחכם הוא דבר קל היום שונה שני פרקים ומחר שנים ואומר
כך עשו אותן שהיו לפני מעולם: (רש"י)

מצודת דוד את פני. החכמה מצויה לפני המבין כי ילמד מכל אדם אבל
הכסיל ישוטטו עיניו בקצה הארץ כי יחשוב אין מי במקומו ללמוד ממנו
כ"א מהחכמים היושבים ממרחק : (מצודת דוד)

רלב"ג את פני מבין חכמה. הנה המבין ימצא את פניו חכמה כי כל מה
שירגיש אותו מהדברים הנמצאים ימצא חכמה נפלאה כשיחקור למה
שהוא על מה שהוא עליו ואולם הכסיל כשיבקש החכמה הנה עיניו בקצה
הארץ לחשבו כי שם לבד תמצא לו ולזאת הסבה יתעצל בבקשתה: (רלב"ג)

[כה] כעס לאביו בן כסיל וממר לילדתו:

רש"י כעס לאביו בן כסיל. כגון ירבעם כעס הוא להקב"ה: וממר
ליולדתו. לכנסת ישראל שהחטיא אותם: (רש"י)

מצודת דוד כעס. בן כסיל הוא מכעיס לאביו וממר לאמו אשר ילדתו:
(מצודת דוד)

מצודת ציון וממר. מלי מרירות : (מצודת ציון)

רלב"ג כעס לאביו. הנה הבן שהוא כסיל מכעיס אביו תמיד והוא ממר
ליולדתו כי לא יקבל מוסרם ולא די לו בזה אבל יהיה בוחר הרע כל כך
למי שהוא לא טוב גם ענוש עד שכבר יענוש הצדיק על צדקו ויכה
הנדיבים על יושרם כי כל עושה טוב הוא רע בעיניו: (רלב"ג)

[כו] גם ענוש לצדיק לא טוב להפכות נדיבים על ישר:

רש"י גם ענוש לצדיק לא טוב. לא אמר הקב"ה למחות שם ישראל מעל
הארץ כי לא טוב בעיניו לענוש כולם: להכות נדיבים עלי יושר. להכות
הטובים שבהם שהיו נדיבים עלי יושר שנאמר והשארתי בישראל שצעת
אלפים כל הזרכים אשר לא כרעו לבעל (מלכים א' יט): נדיבים עלי יושר.
דוגמת האמור במקום אחר ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום (ישעיה
לז) נמלא נדיב על נדיבות: (רש"י)

מצודת דוד גם ענוש וגו'. ר"ל מי שהוא לא טוב ימאס כ"כ בצדק עד אשר גם יענש לצדיק על צדקו ויתמיד להכות נדיבים על מעשה היושר כי בעיניו לרע תחשב : (מצודת דוד)

[כז] חוּשֶׁךְ אֶמְרִי יוֹדֵעַ יְדַעַת (וקר) יְקַר רוּחַ אִישׁ תְּבוּנָה :

רש"י חושך אמריו. מי שהוא יודע דעת אינו מרבה לדברים: יקר רוח. מונע לדברים איש תבונה: (רש"י)

מצודת דוד חושך אמריו. המונע דברים בטלים הוא יודע דעת : יקר. מי שרוח פיו הוא יקר וחשוב וימעט בהם הוא איש תבונה וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון חושך. מונע : (מצודת ציון)

רלב"ג חושך אמריו. הנה האיש היודע דעת מונע אמריו שאינו מדבר דבריו בלתי צריך ומי שהוא איש תבונה נותן לעצמו יקרת רוח ולא יהיה מסב ומתחבר מאד עם בני המעלה ולא יהיה מרבה דברים אך דברו יהיה יקר לא שיעשה זה דרך גאווה כי זה יהיה מגונה: (רלב"ג)

[כח] גַם אֹוִיל מְחַרֵּשׁ חָכָם יַחֲשֵׁב אֹטָם שְׁפָתָיו נְבוֹן :

מצודת דוד גם אויל מחריש. מי שיוכל להשתיק גם את האויל שלא יוסיף לדבר אולתו המחריש הזה לחכם יחשב כי דבר גדול עשה : אוטם. הסותם שפתי האויל ר"ל המחדיל אותו ממאמריו יקרא נבון וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון אוטם. ענין סתימה וכמו אוטם אזנו (ישעיה לג) : (מצודת ציון)

רלב"ג גם אויל מחריש. והנה ימשך טוב ממניעת הדבור שכבר יעלה מהאדם אולתו וכן יחשב נבון מי שהוא סותם שפתיו ולא ידבר : (רלב"ג)

[א] לְתַאֲוָה יִבְקֹשׁ נִפְרָד בְּכֹל תּוֹשִׁיָה יִתְגַּלֵּעַ :

רפ"י לתאווה יבקש נפרד. מי שהוא נפרד מהקב"ה שלא לשמור מצותיו לתאות לבו וילכו הרע הוא רודף וסוף: **ככל תושיה יתגלע.** זין חכמים תגלה חרפתו, ורבותינו דרשוהו בלוט שנפרד מאברהם על תאות לבו שנאמר (בראשית יג) ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן כל המקרא הזה ע"פ ניאוף נאמר וסופו נתגלה קלונו בצתי כנסיות וצתי מדרשות לא יבא עמוני ומואבי (דברים כג): (רפ"י)

מצודת דוד לתאווה וגו'. ת"ח הנפרד לפרוש מן התורה כי יבקש ללכת אחר תאות הלב הנה בכל מקום שעוסקים בתורה תגלה חרפתו על כי מאז היה עמהם ופירש מהם : (מצודת דוד)

מצודת ציון תושיה. כן נקראת התורה והוא מלי יש כי ישנה לעולם ולא תשוב לאין כיתר הדברים : **יתגלע.** כמו יתגלה בה"א : (מצודת ציון)

רלב"ג לתאווה יבקש. מי שיבקש לגבול החקירה בדבר הנפרד והפשוט אשר אליו תעלה תאותו הנה הוא יתערב בהשגת כל נימוס מושכל אשר בדבר דבר כי זה דרך החקירה השלימה ר"ל להעלות הדבר אל יסודותיו והסבות הפשוטות אשר מהם היה או ירצה בזה מי שיבקשה בעבור תאותו הגופיות הנה אם יחקור במושכלות יתבלבל בכל מושכל ומושכל ואפי"י באשר היה מהם קל ההבנה ויתערב לו הענין בזולתו מפני מיעוט חקירתו בדברים המושכלים ורב שקדו על התאוות הגופיות: (רלב"ג)

[ב] לֹא יִחְפֹּץ כָּסִיל בְּתַבּוּנָה פִּי אִם בְּהִתְגַּלוּת לְבוֹ :

רפ"י כי אם צהתגלות לבו. כ"א בגלוי לבו הוא חפץ לגלות מה שבלבו: (רפ"י)

מצודת דוד בתבונה. להוסיף בינה על מה שבידו : **בהתגלות.** להשמיע לרבים מעט חכמה שבידו להתפאר בה : (מצודת דוד)

רלב"ג לא יחפוץ. הנה הכסיל איננו חפץ בתבונה רק בעת שיתגלה לבו וחסרון דעתו כי אז לבד יחשוב שיהיה רב תבונה אך אחר זה לא יזדרז ללמידת החכמה: (רלב"ג)

[ג] בְּבוֹא רָשָׁע בָּא גַם בּוֹז וְעַם קָלוּן חֲרָפָה :

רפ"י ועם קלון. תבוא חרפה מי שבחר בקלון וניאוף חרפה היא לו:
(רפ"י)

מצודת דוד בא גם בוז. כי דרכו לבזות בני אדם : ועם קלון. עם אדם שיש בו קלון רב כי יביא עמו חרפה כי דרכו לחרף בקלונו ולפסול במומו : (מצודת דוד)

מצודת ציון בוז. בזיון : (מצודת ציון)

רלב"ג בבוא רשע. הנה בבא רשע בא עמו גם בוז כי מדרכו לבזות האנשים ועם הקלון והבוז שיש עמו מפני פעולותיו המגונות יחרף זולתו בדברים ההם בעינה כי במומו פוסל האנשים בקלונו בעצמו : (רלב"ג)

[ד] מים עמוקים דברי פי איש נחל נבע מקור חכמה :

רפ"י דברי פי איש. כל איש שבמקרא ל' גבור גדול בגבורה הוא: מקור חכמה. כנחל נובע וכמים עמוקים: (רפ"י)

מצודת דוד מים עמוקים וגו'. ר"ל דברי איש מיתר הדברים שאינם מחכמת התורה המה כמים עמוקים אשר הרוצה לשתות מהם יטריח לדלותם בכלי כי המים לא יבואו מעצמם אל פי השותה וכן יתר הדברים שאינם מחכמת התורה ע"כ מעצמו יטרח להבינם כי המה לא יסייעו לו אבל חכמת התורה היא כנחל הנובע אשר מעצמו ימשך אל פי השותה אם יתקרב לו וכן חכמת התורה תשכיל את העוסקים בה : (מצודת דוד)

רלב"ג מים עמוקים. הנה דברי פי איש חכם הם מים עמוקים שיקשה להגיע אל תכליתם וכן יקשה לעמוד על סוד דברי פי איש חכם כי הם כמו נחל שהוא נובע ותמשך הנביעה ממנו תמיד כן ימצאו מקור החכמה טבעת באלו הדברים וכל אשר ימצאו בהם הנה עדיין יש להם כח למצוה בהם יותר או יהיה רומז בזה אל הלב שהוא מבוע הדברים כן כל מה שיביע מהם ישאר בו כח להביע מהם יותר : (רלב"ג)

[ה] שאת פני רשע לא טוב להטות צדיק במשפט :

רפ"י שאת פני רשע לא טוב. כאש' פירשו רבותינו לא טוב להם לרשעים שנושאים להם פנים צעה"ז ונפרעין מהן לעה"ז: טוב וגו'. טוב להם לצדיקים שמכריעין להם כף מאזני' לחייב' בעולם הזה ונפרעין מהן

בחייהן לעולם הבא, ולפי פסוקו כמשמעו: (רפ"ז)

מצודת דוד **שאת**. הנושא פני הרשע לזכותו במשפט הנה כפולה חטאתו כי נשא פני הרשע והטה משפט הצדיק אשר שניהם לא טובים ומלת לא טוב חוזר למעלה ולמטה : (מצודת דוד)

רלב"ג **שאת פני רשע**. הנה לא טוב לשאת פני רשע במשפט להטות משפט הצדיק כי יקרה אם יכבד האיש השופט לרשע במשפט ההוא יסתמו טענות הצדיק החולק עמו לחשבו כי דעת השופט קרובה אל שכנגדו: (רלב"ג)

ו **שפתי כסיל יבאו בריב ופיו למחלמות יקרא:**

רפ"י **שפתי כסיל יבאו בריב**. כל דבריו באים בלשון תגרה: ופיו למחלמות יקרא. קורא ליסורין להביאם עליו: (רפ"י)

מצודת דוד **יבאו בריב**. לא ידבר בנחת ובשלוה כ"א במריבה והרמת קול ופיו יקרא לעצמו הכאות גדולות המשברות כי בעבור אמרים כאלה יוכה מאנשים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **למהלומות**. ענין הכאה המשברת כמו והלמה סיסרא (שופטים ה') : (מצודת ציון)

רלב"ג **שפתי כסיל יבאו בריב**. ובמחלוקת כי אינו מדבר כי אם דברי קנטורין ופיו יקרא למחלומות והכאות חזקות שוברות את האדם: (רלב"ג)

ז **פי כסיל מחתה לו ושפתי ומוקש נפשו:**

מצודת דוד **מחתה לו**. מביא על עצמו מחתה ושר : **מוקש נפשו**. מביאים מוקש לנפשו : (מצודת דוד)

רלב"ג **פי כסיל**. דברי הכסיל הם מביאים חתת ושר והם מוקש נפשו כי גורם רע לעצמו מצדדים רביי כי בהם יחרחר ריב עם האנשים ויהיה זה סבה לו לרעות גדולות ומהם כי מצד סכלותו יחשוב הרבה פעמים לומר מה שהוא עוזר לו בהשפטו את רעהו ויהיה הענין בהפך ומהם כי הוא יגלה הדבר שיהיה ראוי שיסתיר ויהיה זה סבה לבלבול ריב בעניניו ובמבוקשיו :

[ח] דְּבָרֵי נִרְגָן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ חֲדָרֵי בָּטָן :

רפ"י **לזכרי** **נרגן** **כמתלהמים.** **מהלומות:** (רפ"י)

מצודת דוד **דברי נרגן.** דברי מתלונן המה קשים כמכות המשברות ועוד הם יורדים חדרי בטן אבל המכות המה ממעל על הגוף ואחז בדרך מליצה כאומר הנה המכות אשר הם ממעל נוח לרפאותם משא"כ מכות בחדרי בטן וכן קשה לרפאות דברי המתלונן : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נרגן.** מתלונן כמו ונרגן מפריד אלוף (לעיל טז) : **כמתלהמים.** ענין הכאה המשברת והוא הפוך מן הלום : (מצודת ציון)

רלב"ג **דברי נרגן.** דברי האיש הנרגן על לא דבר מעורר תלונות הן בדמיון האנשים שמראים עצמם מוכים ונשברים כדי שיחמלו עליהם שאר האנשים והנה אלו הדברים קשים מאד אל שכנגדו עד שהם יורדים אל חדרי בטנו ויתפעל לבו מהם התפעלות רב כי יקשה מאד לאדם שיאמרו לו שאמר או עשה דברים מגונים והוא יודע שאין הדבר אמת : (רלב"ג)

[ט] גַּם מִתְרַפָּה בְּמִלְאֲכָתּוֹ אָח הוּא לְבַעַל מִשְׁחִית :

רפ"י **גם מתרפה במלאכתו.** פורש מן התורה והוא ת"ח: **לבעל משחית.** **לפטן:** (רפ"י)

מצודת דוד **גם מתרפה.** אפי' המתעצל במלאכת התורה ורפויה היא בידו הוא אח וחבר למי שמשחית את דברי התורה בדיעות כוזבות כי סופו יהיה כמוהו כאשר ישכח דברי התורה : (מצודת דוד)

רלב"ג **גם מתרפה.** גם מי שהוא מתעצל במלאכתו באי זו מלאכה שיתעסק בה הנה הוא חבר לבעל הפח שיציב משחית ללכוד האנשים וזה יהיה מצדדים כי בעל זאת המלאכה יסמוך על שיעשה מלאכתו באמונה ולא ירגיש במה שיתחדש לו מעצלות הפועל ההוא כמו שלא ירגיש בפח מי שנלכד בו עד הלכדו והשני כי אם עשה המלאכה לעצמו הנה עצלותו בו יסבב שלא ימצא לו טרפו ויצטרך להיות בעל משחית בעבור בקשת המזון והשלישי כי אם תהיה זאת המלאכה אשר לאדם במה שהוא אדם והוא השגת המושכלות הנה עצלותו בה תסבב שילכד השכל בפחי הגוף ובשחיתותיו, זהו ביאור מה שיראה לנו עתה בזאת הפרשה שהגבלנו ביאוריה, והנה התועלות המגיעות ממנה רבים ברבוי העניינים הנכללים בזה וזה מבואר מאד במאמר מאמר ממנה ואולם על דרך כלל הנה הקיף זה החלק על הרחקת הכסילות והרשע והעצלה והאולת והשקריות

והמרמה והשנאה והקפדנות וריבוי הדברים שלא לצורך ותועלת
וההצטער והיות בו לדבר ובלתי שומע עצה: (רלב"ג)

[י] מְגַדֵּל עוֹז שֵׁם יְהוָה בּוֹ יְרוּץ צְדִיק וְנִשְׁגָּב:

רס"י מַגְדֵּל עוֹז שֵׁם ה' בּוֹ יְרוּץ לְדִיק וְנִשְׁגָּב. וְהוּא מִתְחַזֵּק: (רס"י)

מצודת דוד מַגְדֵּל. מִשְׁעַן שֵׁם ה' הוּא כִּמְגַדֵּל חֹזֵק וְעוֹד יוֹתֵר כִּי הַמִּתְחַזֵּק
בִּמְגַדֵּל הֵנָּה יוֹשֵׁב בּוֹ כְּלוּא וְלֹא יִפְנֶה לִלְכֹּת אָנָּה וְאָנָּה אֲבָל בְּמִשְׁעַן שֵׁם ה'
יְרוּץ הַצְּדִיק בְּכָל מְקוֹם שִׁירְצָה וּמִתְחַזֵּק שֵׁם : (מצודת דוד)

רלב"ג מַגְדֵּל עוֹז שֵׁם ה'. הֵנָּה שֵׁם ה' הוּא מַגְדֵּל עוֹז כִּי בּוֹ עוֹז לְאָדָם וְתוֹקֵף
עַד שֶׁלֹּא יִנְצַחֵהוּ שׁוֹם דָּבָר רַע וְבוֹ יַחְסֶה מְכַל מְזִיק מִחוּץ כִּי הַשֵּׁיי אֲשֶׁר
דָּבַק בּוֹ יִצִּילֵהוּ מִפְּנֵי דְבָקוֹת הַשְּׂגָחָתוֹ בּוֹ וְדְבָקוֹת הָאָדָם בּוֹ הוּא מִצַּד
הַשְּׂגָתוֹ לִפְנֵי מָה שֶׁאֲפִשֶׁר מִנִּימוֹס הַנִּמְצָאוֹת הַמוֹשְׁכֵלוֹת אֶל הַשֵּׁיי אֲשֶׁר שִׁפַּע
מִמֶּנּוּ מְצִיאֹתוֹ בְּבְרִיאָתוֹ הָעוֹלָם וְבוֹ הוּא עוֹמֵד תָּמִיד כִּי הוּא שְׁמוֹ עַל הַצַּד
שְׂבִיאָרְנוֹ בְּסִפְרֵי מִלְחָמוֹת ה' וְהֵנָּה הַצְּדִיק יְרוּץ בְּדַבְרֵים אֲשֶׁר יִבְקֹשׁ מִצַּד
הַמִּשְׁעַן אֲשֶׁר לוֹ בְּשֵׁם יְתִי וְיִמְצָא נֶעֱזָר בְּשֵׁיי עַד שֶׁכִּבֵּר יִמְצָא מִתְחַזֵּק מְאֹד
בְּמָה שֶׁבִקֵּשׁ אוֹתוֹ יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהִיא מִתְחַזֵּק בּוֹ אִם טָרַח הִרְבֵּה לְבַקֵּשׁ
הַסְּבוֹת הַנְּאוֹתוֹת לְהַגִּיעַ הַדָּבָר הַהוּא מְזוֹלָת הַבְּטָחוֹן בְּשֵׁיי וְהֵנָּה הִיא זֶה
הַמְּאֵמֵר נְאוֹת עוֹד מִצַּד הַמִּשְׁלָל כִּי מִדְּרָךְ הַמְּרוּצָה שֶׁתְּחַלִּישׁ הָאָדָם וְהוּא
הִיא אוֹמֵר שֶׁהַצְּדִיק עִם הַיּוֹתוֹ רָץ בּוֹ נִשְׁגָּב וּמִתְחַזֵּק וְזֶהוּ הָאֵמֶת כְּמוֹ
שְׂבִיאָרְנוֹ : (רלב"ג)

[יא] הוֹן עֹשִׂיר קְרִית עֵיזוּ וּכְחוּמָה נִשְׁגָּבָה בְּמִשְׁכִּיתוֹ:

רס"י וְכַחוּמָה נִשְׁגָּבָה. עֵשְׂרוֹ לוֹ בְּחֹדְרֵי מִשְׁכִּיתוֹ מִפְּנֵי שֶׁהִצִּית נִלְכָף צְרָלְפָת
לְצַנִּים הַסּוֹכְכִים עַל הָאָרֶץ קְרוֹי לְצֵן מִשְׁכִּית: (רס"י)

מצודת דוד הוֹן. הָעוֹשֵׂר הִיא לוֹ לְקְרִית עוֹז כִּי לִפְעָמִים יִתְחַזֵּק בּוֹ לִפְדוֹת
נַפְשׁוֹ מִמוֹת. בְּמִשְׁכִּיתוֹ. הָאוֹצֵר אֲשֶׁר בְּחֹדְרֵי מִשְׁכִּיתוֹ הִיא לוֹ כְּחוּמָה חֹזְקָה
וְכַפֵּל הַדָּבָר בְּמִשְׁכִּיתוֹ : (מצודת דוד)

מצודת ציון קְרִית. מְלִי קְרִיָּה וְעִיר : בְּמִשְׁכִּיתוֹ. עֵנִינּוּ הַרְצוּף בְּרִצְפַת
אֲבָנִים וְהוּא מִלְשׁוֹן סִכָּךְ וְכִסּוּי כְּמוֹ וְאֲבָן מִשְׁכִּית (וְיִקְרָא כ"ו) : (מצודת
ציון)

רלב"ג הוֹן עֹשִׂיר. הֵנָּה הַהוֹן הוּא לְעֹשִׂיר כְּמוֹ קְרִית עוֹז כִּי יִבְטַח שִׁיְהִי לוֹ
לְעוֹז לִפְנֵי מַחְשַׁבְתּוֹ וְלִפְנֵי רְאוֹתוֹ הֵנָּה הַהוֹן הוּא לוֹ כְּחוּמָה נִשְׁגָּבָה כִּי בַּהוֹנוֹ

ירצה הבאים להזיק לו והנה ההבדל בין זה העוז והעוז הקודם הוא מבואר כי העוז הקודם הוא עוז במוחלט וזה העוז איננו עוז כי אם בדברים מה וגם בהם הוא סבת הרע כמו שזכר כמה שקדם שהרש לא שמע גערה ולזה לא יהיה ההון עוז כי אם למחשבת בעל ההון לא לפי העניין בעצמו: (רלב"ג)

[יב] לְפָנַי שֹׁבֵר יְגִבָּה לֵב אִישׁ וְלִפְנֵי כְבוֹד עֲנֹה:

מצודת דוד יגבה לב. כי המקום מגדלו בעבור יגבה לבו למען תכפל צערו בבוא השבר. ולפני כבוד ענוה. כי הכבוד הוא גמול הענוה א"כ הענוה תקדם לה (מצודת דוד)

רלב"ג לפני שבר. הנה גובה הלב והגאווה הוא סבה אל השבר והשפלות והענוה הוא סבה אל הכבוד וזה מבואר במעט עיון מענין אלו התכונות: (רלב"ג)

[יג] מְשִׁיב דָּבָר בְּטָרִם יִשְׁמַע אֲנֹלֶת הִיא לוֹ וּכְלָמָה:

מצודת דוד בטרם ישמע. עד לא יבין דברי השואל: היא לו. להמשיב יחשב אולת ולכלימה כי לא ישיב כהוגן וכראוי: (מצודת דוד)

רלב"ג משיב דבר. מי שהוא משיב דבר בטרם ישמע ויבין הדבר אשר הוא משיב עליו הנה זה הענין הוא לו אולת וכלמה כי כבר ישיגהו בושתי מפני שלא ישיב כראוי ולזה ראוי שיבין האדם בדברים קודם שישבי עליהם: (רלב"ג)

[יד] רוּחַ אִישׁ יְכַלְכֵּל מִחֲלָהוּ וְרוּחַ נְכָאָה מִי יִשְׁאַנָּה:

רס"י רוח איש. רוח גצר שהוא איש גבור ואינו נותן לראגה כלבו ומקבל כל הצא עליו בשמחה ובחבה: יכלכל מחלהו. אין כחו סר מעליו: (רס"י)

מצודת דוד רוח איש. רוח השכלי אשר באיש יסבול ויחזיק חולי הגוף כי היא מנהגת את הגוף בבריאתו ואף כי בחליו אבל כשהרוח עצמה נכאה ושבורה בעצב ויגון מי ישאנה כי אין הגוף נושא אותה להחזיקה כי אם היא את הגוף: (מצודת דוד)

מצודת ציון יכלכל. ענין סבלה והחזקה כמו השמים וגוי לא יכלכלוך (מלכים א' ח') : מחלהו. מלשון חולי : נכאה. שבורה: (מצודת ציון)

רלב"ג **רוח איש**. הנה רוח האיש לא די שיסבול הגוף הבריא ויסעדהו ויסודרו ממנו פעולותיו אבל גם בהיותו חולה יכלכל אותו ואולם כשיהיה החולי ברוח בעצמה שתהיי נכאה ונשברת מי ישאנה אין שם מי שישאנה כי החומר הוא מונהג ממני לא מנהיג ולזה יחלק הגוף בהפעלותיה: (רלב"ג)

[טו] **לב נבון יקנה דעת ואין חכמים תבקש דעת:**

מצודת דוד **לב נבון**. מי שיש לו לב נבון הנה מעצמו יקנה הדעת בבינת הלב אבל החכמים שאין בידם אלא מה ששמעו הנה אזנם תבקש ותחזור אחר הדעת לשמוע מזולת כי אין להם בינה להבין מעצמם : (מצודת דוד)

רלב"ג **לב נבון יקנה דעת**. שכל האיש הנבון יקנה דעת קדושים מעצמו כי מרוב פלפולו יוציא דבר מתוך דבר והחכמי יבקשו לשמוע הדעת וללמוד אותו מהיודעים לשיעורים כי דעתם קצרי להבין זה מעצמי: (רלב"ג)

[טז] **מתן אדם ירחיב לו ולפני גדלים ינחנו:**

רפ"י **מתן אדם ירחיב**. כפשוטו, ומדרשו זנותני לדיקה מדבר שמרחיב לו חלקו לע"ל וגם בחייו לפני גדולים ינחנו ואומרים עליו שהוא חשוב: (רפ"י)

מצודת דוד **מתן אדם**. הנצרך בעסקיו ללכת לפני גדולים שמתן שנותן ירחיב לו הדרך והוא מנהיג אותו לפני הגדולים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מתן**. מתנה ודורון : (מצודת ציון)

רלב"ג **מתן אדם**. הנה האדי שיצטרף לו בעסקיו ללכי לפני גדולי הנה אם יתן להם מתן ירחי לו הדרי וינחנו זה המתן לפני גדולי לעשות חפציו: (רלב"ג)

[יז] **צדיק הראשון בריבו (יבא) ובא רעהו וחקרו:**

מצודת דוד **צדיק**. הבא ראשון בריב ידמה לצדיק בריבו כי יוכל להטעים דבריו ולהכניסם בלב הואיל ולא אמר מי בחלופ וכאשר יבא רעהו ויאמר החלופ ידמהו לשקרן וירבה לחקור בדבריו : (מצודת דוד)

רלב"ג **צדיק הראשון**. ולזה ראוי לפזר בזה האופן בעת הצורך ובזה עוד תועלת לו בהכנסו לפניו קודם הכנס בעל ריבו כי מדרך האנשי להאמין

בספור המנגד להם ראשונה ולזה יהיה אצל השופט האיש הראשון שיבא לפניו צדיק בדברי ריבו כי יאמין לדבריו וכאשר יבא רעהו להגיד לו הפך הדברים ההם לא יאמינהו כי אם אחר החקירה השלימה והנה לזאת הסבה מנעה התורה שלא ישמע הדיין דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חברו כי זה יהיה סבה אל שתהיה דעתו יותר קרובה אל מי שישמע דבריו בראשונה וכאילו העיר על זה ג"כ החכם בזה הפסוק: (רלב"ג)

[יח] מְדִינִים יְשֻׁבִית הַגּוֹרֵל וּבֵין עֲצוּמִים יִפְרִיד:

רס"י וּבֵין עֲלֻמִים יִפְרִיד. אלו בעלי דינין כמו (ישעיה מ"ג) הגישו עלומותיהם וזמסנה פנים שנתעלמו זדין, ע"פ שזריבותם עלומות קרוים עלומים או לשון חזק או לשון אומם כמו עומם עיניו (פס לג): (רס"י)

מצודת דוד מדינים. הגורל יבטל המריבה בדבר חלוקת דבר מה כי ע"י הגורל יבורר חלק כל אחד ואחד: **ובין עצומים.** בין המתחזקים במריבה יפריד הגורל ולא יריבו עוד מעתה: (מצודת דוד)

מצודת ציון ישבית. יבטל כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד): (מצודת ציון)

רלב"ג מדינים ישבית הגורל. הנה הגורל יבטל מדיני ומחלוקת מהאנשים בדברים שיש לחלוק זה עם זה והוא יפריד בין תקיפי וחזקים וישמרם מהזיק זה לזה: (רלב"ג)

[יט] אַח נִפְשָׁע מִקְרִית עֹז (ומדונים) וּמְדִינִים כְּבָרִיחַ אַרְמוֹן:

רס"י אַח נִפְשָׁע מִקְרִית עֹז. יס אח נפשע מאחיו ומאכלד במרדו קרית עוז כגון לוט באזרהם עשו זיעקב: ומדינים ככריח ארמון. ומריב' שזיניהם מפרידתם לעולם ככריח זה שנועלים זו שיערי ארמון קלא יכנסו זו:

מצודת דוד אח נפשע. אח הנפשע מאחיו מ"מ בבוא עליו צרה יחזיק במעוז אחיו הפושע יותר מקרית עוז והמריבה שביניהם לא תתמיד והרי הוא ככריח המבריח לנעול שיערי ארמון אשר לא יתמיד להיות נעול כי אנשים רבים רגילים לבוא בשער ארמון: (מצודת דוד)

מצודת ציון ככריח. הוא כעין מקל משימים לרוחב הדלת לסגרו: **ארמון.** היכל מלך: (מצודת ציון)

רלב"ג **אח נפשע.** האח שפשע בו אחיו הנה עם היותו נפשע הוא טוב לאחיו יותר מקרית עוז להצילו ולעוזרו בעתות הצורך כי לא יזכור לו אז מה שפשע בו כי הוא עצמו ובשרו וכן איש המדיני ר"ל אשר עורר מדיני כנגד אחיו הנה הוא לאחיו כמו בריח הארמון המבריח מכותי לכותל אשר הוא קושר הכתלים ומעמיד הבנין כן הוא סבת קיום אחיו ועמידתו אותו ושומר מכל משחית יקום עליו בחזקת היד: (רלב"ג)

[כ] **מְפָרֵי פִי אִישׁ תִּשְׁבַּע בְּטָנוֹ תְּבוֹאֵת שְׁפָתָיו יִשְׁבָּע:**

מצודת דוד **מפרי.** מאמרי פיו תשבע בטנו ר"ל הגמול כהמפעל הטובה היא אם רעה: **תבואת.** האמרים הבאים משפתיו ישבע וכפל הדבר במ"ש: (מצודת דוד)

רלב"ג **מפרי פי.** הנה מפרי דברי איש ישבע בטנו אם לטוב אם לרע הנה הוא ישבע פרי שפתיו והמשל כי הדובר רכות ישיב חמה במעני פיו ויאכל פרי דבדיו שיסיי הרע ממנו והדובר קשות יעורר החמה ויביא עליו מהרה הרעה: (רלב"ג)

[כא] **מָוֹת וְחַיִּים בְּיַד לְשׁוֹן וְאַהֲבִיָּה יֹאכֵל פְּרִיָּה:**

רס"י **ואהביה יאכל פריה.** אוהב את לשונו ומרגיל לתורה אוכל סכרה צעה"ז: (רס"י)

מצודת דוד **ביד לשון.** בכח הלשון מסור המות והחיים אם ידבר בד"ת יחיה ואם בלשון הרע ימות: **ואהביה.** האוהב להרבות בה אמרים יאכל פריה אם טוב ואם רע: (מצודת דוד)

רלב"ג **מות וחיים.** הנה ביד לשון מות וחיי כמו שזכרנו ומי שיאהב הדבור אין ספק שיאכל פריו לטוב או לרע כמו שקדם: (רלב"ג)

[כב] **מָצָא אִשָּׁה מָצָא טוֹב וַיִּפֶּק מִיָּהוָה:**

רס"י **מצא אשה מצא טוב.** מצא תורה, וכמשמעו אשה טובה: **ויפק רלון.** ויוליא, זה פסוטו, ד"ל אדם שמצא אשה ומצא טוב ויפק רלוןו אותו האיש מוליא רלון מהקב"ה, רבי יוסף קרא: (רס"י)

מצודת דוד **מצא טוב.** כי היא עוזרתו בעמלו : **ויפק רצון מה'.** כי מצילתו
מן החטא : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ויפק.** יוציא כמו יפיק תבונה (לעיל ג) : (מצודת ציון)

רלב"ג **מצא אשה.** מי שמצא אשה ר"ל שיהיו כחות הנפש במדרגת הנפש
שהיא משרתת בעלה ואוהבת אותו וישרתו השכל בכל מאמצי כחם הנה
האיש ההוא מצא טוב כי בזה יושג לו השלימות האנושי ובזה האופן ישיג
חפצו ורצונו מהש"י כי תדבק השגחתו בו : (רלב"ג)

[כג] תַּחֲנוּנִים יְדַבֵּר רֵשׁ וְעֹשֵׂיר יַעֲנֶה עֲזוֹת :

רש"י **תחנונים ידבר רש.** לרך זה צכך ולרך זה צכך למדך לרך לרך
ש"ע"פ ש"עשיר יענה עזות הרך ידבר תחנונים וכן הענין הרב לתלמיד:
(רש"י)

מצודת דוד **תחנונים.** עם כי העני ידבר דבריו בתחנונים ובהכנעה עכ"ז
ישיב לו לפעמים העשיר דברי עזות : (מצודת דוד)

מצודת ציון **עזות.** חזקות וקשות : (מצודת ציון)

רלב"ג **תחנונים ידבר רש.** הנה העוני סבה אל שתהיה לשון הרש מבקשי
החיי"י כי הוא ידבר תחנוני' ובזה האופן לא די שלא יעור' מדיני' אבל
ישקיט הריב והחמה מעליו ואמנם העשיר יבטח בעשרו לחשבו שהו'
קרית עוזו וידבר מפני זה עזות וזה יהיה סבה לשבירתו כי לא יוכל כלכל
להתנהג עם כלם כראוי להתנהג עם הרע ויהיה סבה לסור האהב' מהם :
(רלב"ג)

[כד] אִישׁ רַעִים לְהִתְרַעֵעַ וְיִשׁ אֲהַב דָּבַק מֵאֶח :

רש"י **איש רעים להתרועע.** אדם שקונה לו רעים עוד יזוא יום שילטרך
להם ויקרצוה ואם תאמר מה צכך: יש אהב דבק מאת. שיקרצוה יותר
מקרוביו ולחיו:

מצודת דוד **איש רעים.** האיש יאהב את הרעים למען יתרועעו עמו
ויתחברו אליו כי לפעמים ימצא אוהב הדבק לאהובו באהבת נפש יותר
מן האח ולזה יחפוץ בחברתם בעבור הטובה הבאה לפעמים : (מצודת דוד)

מצודת ציון להתרועע. מל' ריע וחבר : (מצודת ציון)

רלב"ג איש רעים להתרועע. וכבר ימצא אוהב יותר דבק לאדם בעת הצורך מהאח ולזה ראוי לאדם לקנות לו אוהבים רבים ולא ירבה ברעים כי כבר ימצא באוהבים מי שיאהב תכלית האהבה אף על פי שאינו רע וההרבות ברעים יהיה סבה אל שישחית הרעות והחברה לקצת מפני קצת: (רלב"ג)

משלי פרק-יט

[א] טוב רש הולך בתמו מעקש שפתיו והוא כסיל:

מצודת דוד הולך בתומו. שאינו מרמה בפיו לאסוף הון והרי הוא בעניו : מעקש. ממי שהוא מעקש בשפתיו לרמות בני אדם והוא הלא לכסיל יחשב כי לא יצליח בה : (מצודת דוד)

רלב"ג טוב רש הולך בתומו. טוב האיש העני שהוא הולך בתו' וביושר ממי ששם כסלו בעשרו ולזה הוא מעקש דרכיו כי הוא בוטח בעשרו שיכסה על מומיו וכאילו באר בזה צד אחר אשר בו העושר סבת הרעות לקצת העשירים או ירצה בזה שטוב העני הולך בתומו בעיון מן העשיר שהו' עקש דרכיו במושכלו' או הוא כסיל ורמז בזה אל ב' מיני הסכלות שהאחד מהם הוא קנין הדעות הנפסדות והשני הוא העדר והנה באר בזה כי טוב העוני עם החכמי' מהעושי' עם הסכלות כמו שנתבאר בספר קהלת: (רלב"ג)

[ב] גם בלא דעת נפש לא טוב ואץ פרגלים חוטא:

רס"י גם בלא דעת נפש לא טוב. אין טוב לאדם שהוא בלא תורה: ואץ ברגלים חוטא. החוטא רופס ודף העונות בעקביו ואומר קל הוא זה לעבור עליו, ורבותינו פירשו גם בלא דעת, זכופה את אשתו לתשמיש המטה בעל כרחה: ואץ ברגלים חוטא. זה הזועל ושונה, ד"א זה המהלך על גבי עזבים צצבת: (רס"י)

מצודת דוד גם בלא דעת. אפי' העובר עבירה בלא דעת וכונה מ"מ בודאי

לא טובה נפשו כי יאונה לצדיק כל און : ואץ. הממהר ברגלים ללכת אל המקום אשר נשאו לבו הנה לחוטא יחשב כי מהראוי להתבונן תחילה פן יבא מזה דבר פשע : (מצודת דוד)

מצודת ציון ואץ. ענין מהירות כמו ולא אץ לבא (יהושע י') : (מצודת ציון)

רלב"ג גם בלא דעת. גם בסבת העדר הדעות יהיה רצון האדם ותאותו אל מה שהוא לא טוב ומי שהו' מהיר ללכת אל התאוות ההם הוא חוטא : (רלב"ג)

ג אִוְלַת אָדָם תִּסְלַף דָּרְכוֹ וְעַל יְהוָה יִזְעַף לְבוֹ :

רש"י אולת אדם תסלף דרכו. בעונו צא לו הרע כי צאולתו תסלף דרכו ועבר עזירו' ונפרעין ממנו וצבוא לו הכרה זועף לבו על הקב"ה וממהר אחר מדת הדין כגון אחי יוסף שאמרו מה זאת עש' אלהים לנו (בראשית מז): (רש"י)

מצודת דוד אולת. האולת שהאדם עושה היא מעקמת דרכו כי ע"י אולתו נכשל ולבו לא כן ידמה כי יזעף על ה' להרהר אחר מדותיו : (מצודת דוד)

מצודת ציון תסלף. תעקם כמו וסלף בה (לעיל ט"ו) : יזעף. יכעס כמו זעף ה' אשא (מיכה ז') : (מצודת ציון)

רלב"ג אולת אדם. הנה אולת האדם תהיה סבה לעוות דרכו בחפציו מפני שלא בא בהם בסבות הנאותות ואחר זה כשלא יכוננו מחשבותיו יכעס לבו על הש"י שענש אותו לפי מחשבתו אל שיבצר ממנו מה שיזם לעשותו ולא יבין כי מצד אולתו היתה זאת לו : (רלב"ג)

ד הוֹן יוֹסִיף רַעִים רַבִּים וְדַל מִרְעָהוּ יִפְרֹד :

רש"י הון יוסיף רעים רבים. אוהבים רבים ויפן לפותרו צמי שלמד תורה: (רש"י)

מצודת דוד הון. העושר יוסיף לבעליו רעים רבים כי הוא אהוב לכל בין לעניים בין לעשירים אבל הדל נפרד הוא אפילו מרעהו הדל כמוהו : (מצודת דוד)

רלב"ג הון יוסיף. הנה הון העשיר יוסף לו רעים רבים כי הוא מהנה אותם

תמיד בהונו ואולם הדל לא יקנה לו רעיי אבל דלותו יהיה סבה אל שיפרד מרעהו כי אין לו במה שיהנהו בו להמשיך הרעות ביניהם: (רלב"ג)

ה עד שקרים לא ינקה ויפח כזבים לא ימלט:

מצודת דוד לא ינקה. עם כי לא הוזם בבי"ד ולא קבל ענשו לא ינקה מדין של מעלה: לא ימלט. כי בעבור שרגיל לדבר כזב סופו להעיד שקר ולא ימלט מן העונש כאשר יוזם: (מצודת דוד)

מצודת ציון ויפח. ענין אמירה: (מצודת ציון)

רלב"ג עד שקרים. מי שיעיד שקרים וכזבים ויסבב בזה להצדיק רשע ולהרשיע צדיק לא ינקה מהעונש כי השיי יענישהו עונש נפלא על זה וכן מי שידבר כזבים לא ימלט כי זה סבה לרעות גדולות כמו שקדם: (רלב"ג)

ו רבים יחלו פני נדיב וכל הרע לאיש מתן:

רס"י רבים יחלו פני נדיב וכל הרע. הכל נעקים רעים: לאיש מתן. יס לפותרו צנותי לדהק ויס לפותרו צמרכי תורה: (רס"י)

מצודת דוד רבים. גדולי העם מחלים פני הנדיב להשיג נדבת לבו וכל הרעים יתחברו לאיש הנותן מתן: (מצודת דוד)

מצודת ציון רבים. גדולים וחשובים כמו רבי המלך (ירמיה מא): יחלו. יבקשו כמו ויחל משה (שמות לב): (מצודת ציון)

רלב"ג רבים יחלו פני נדיב. הנה הנדיבות הוא חלק טוב כי רבים ונכבדים יחלו פני נדיב להשיג נדבת לבו וכל האנשים הם רעים וחברים לאיש נותן מתנות ומזה הצד יהיה נבחר העושר על הדלות: (רלב"ג)

ז כל אחי רש שנגאהו אף פי מרעהו רחקו ממנו מרדף אפרים (לא) לו הקמה:

רס"י כל אחי רש. קרוביו: אף כי מרעהו רחקו. וכל שכן מרעיו וקושצניו ואוהביו: מרדף אמרים לא המה. אומר פלוני ופלוני קרובי ופלוני ופלוני מרעי והכל דברי הכל, ויס לפותרו צמי שהוא רש בתורה וצמעים טובים: מרדף אמרים לא המה. מחזר להורות הלכ' ולאו צידו, והמרדף פותרו

ביוסף שהיה מוֹלִיאָה על אחיו דָבָה ואמר לאֲבִיו שֶהֵן חֲשׂוּדִין עַל אֲבִיר מִן החי לִכְךָ שְׁנֵאוּהוּ וְנִקְרָא רַשׁ לְפִי שֶהִיָּה מוֹלִיאָה דָבָה שֶקָרַע עֲלֵיהֶם. וּמִחֲזָר אַחַר אֲמָרִים לֹא הֵמָּה. לוֹ קָרִינָן וּמִרְדָּף אֲמָרִים לְהַנְאִתוֹ וּלְעִנִין יוֹסֵף לוֹ הֵמָּה, כִּי עֲלִיו חֲזָרוּ דָבָתוֹ הוּא הִיָּה אֹמֵר שֶהִיוּ אוֹכְלִים אֲבִיר מִן החי וְהַכְתוּב מַעִיד עֲלֵיהֶם אֲפִילוֹ בְּשַׁעַת הַקְּלָקְלָה הִיוּ שׁוֹחֲטִין שְׁעִיר עֲזִים שְׁנֵאוּמֵר וַיִּשְׁחֲטוּ שְׁעִיר עֲזִים (שֶׁס לֹו) הוּא אֹמֵר שֶהִיוּ מִזְלִזְלִין בְּצִנִי הַשְּׁפָחוֹת לִכְךָ לְעַבֵד נִמְכַר יוֹסֵף, הוּא אֹמֵר שֶהִיוּ נוֹתְנִים עֵינֵיהֶם בְּצִנּוֹת הָאָרֶץ אֹמֵר הַקִּבְ"ה חֵיִךְ שְׁאִנִי מִגֵּרָה בְךָ אֵת הַדּוֹב לִכְךָ וְתִשָּׂא אֶשֶׁת אֲדוֹנִיו וְגו' (שֶׁס לֹו) (כִּט")

מצודת דוד אֵף כִּי. אִם אַחִיו שֶהֵם עֲצֻמוֹ וּבִשְׂרוֹ שְׁנֵאוּהוּ כִּי־שׁ כָּל אֶחָד מִרְעָהוּ רַחֵק מִמֶּנּוּ עַד כִּי רַחֲקוֹ כּוֹלֵם : מִרְדָּף. אֵף כִּי יִרְדָּף אֲמָרִים לְהַשְׁתַּעֲשֵׂעַ עִמָּהֶם בְּדַבְרִים בַּעֲלֵמָה לֹא יִשְׁמְעוּ לוֹ וְהֵמָּה לוֹ לְעַצְמוֹ הוּאִיל וְאִין שׁוֹמֵעַ לֵהֶם : (מִצְוֹת דוֹד)

רלב"ג כָּל אַחִי רֶשַׁע. וְזֶה כִּי גַם אַחִי הֵעֵנִי שְׁנֵאוּהוּ בְּרֵאוֹתֶם שֶלֹא יִקְבְּלוּ בּוֹ תוֹעֵלֶת וְאִם הֵם עֲצֻמוֹ וּבִשְׂרוֹ וְאִין צָרִיךְ לוֹמֵר שֶהָאֲנָשִׁים שֶהִיוּ מִרְעִיו קוֹדֵם זֶה עֵתָה רַחֲקוֹ מִמֶּנּוּ הֵנָּה דְלוֹתוֹ הוּא סָבֵה שִׁירְדָּפוֹ אַחִיו וּמִרְעִיו אֲמָרִים לֹא הֵמָּה רִ"ל שִׁיעֲלִילוּהוּ שֶאֱמַר אוֹ עֲשֵׂה כִנְגָדִם מֵה שֶאִינוֹ כֵן : (רלב"ג)

[ח] קִנְיָה לֵב אֲהֵב נִפְשׁוֹ שְׁמֵר תְּבוּנָה לְמִצָּא טוֹב :

מצודת דוד קוֹנֵה לֵב. לְפִי שֶהִדְעַת הוּא בִלְב אֹמֵר קוֹנֵה לֵב וְרִ"ל קוֹנֵה הַדְּעַת הוּא אוֹהֵב נִפְשׁוֹ וְהַשׁוֹמֵר תְּבוּנָה בִלְבוֹ לְבַל יִשְׁכַּחַה הוּא סִיבָה לְמִצְוֹא טוֹב : (מִצְוֹת דוֹד)

רלב"ג קוֹנֵה לֵב. מִי שֶהוּא קוֹנֵה שְׁכָל הוּא אוֹהֵב נִפְשׁוֹ כִּי בְזֶה הַגִּיעַ אֵל הַצְּלַחַת הַנֶּפֶשׁ וְהוּא שׁוֹמֵר בִלְבוֹ הַתְּבוּנָה לְמִצָּא הַטוֹב הָאֲמֵתִי וְהַתְּכִלִיתִי וְהוּא דַעַת קְדוּשִׁי : (רלב"ג)

[ט] עַד שְׁקָרִים לֹא יִנְקָה וְיִפְיַח כְּזָבִים יֵאבֵד :

מצודת דוד לֹא יִנְקָה. אֵף אִם לֹא הוֹזֵם לֹא יִנְקָה מִדִּין שֶל מַעֲלָה : יֵאבֵד. סוֹפוֹ לְאֲבִדוֹן כִּי יֵבֵא לִידֵי עֲדוֹת שֶקָרַע : (מִצְוֹת דוֹד)

רלב"ג עַד שְׁקָרִים. מִי שִׁיעִיד שְׁקָרִים בַּעֲנִינֵי הַחֲכָמָה אֲשֶׁר הַצְּטָרְכוּ

התחלתייה אל העדות לא ינקי כי הוא סבה להכשיל האנשים השומעים
עדותו בדברים העיוניים ומי שידבי שקריי בענינים העיוניים ובפרט
בשרשים ובהתחלות הנה הוא יאבד כי זה סבה להרחיקו משלימותו
תכלית : ההרחקה : (רלב"ג)

יז לא נאֹה לְכָסִיל תַּעֲנוּג אָף כִּי לְעֶבֶד מִשָּׁל בְּשָׂרִים :

רש"י לא נאֹה לְכָסִיל תַּעֲנוּג אָף כִּי לְעֶבֶד. ק"ז הוא שֶׁאֵין נֹאֵה שֶׁעֲבַד
ימשול (רש"י) כנדיבים:

מצודת דוד לא נאֹה וגו'. כי בהיותו מתענג בטוב יחזיק בכסילות : אף כי.
כ"ש שלא נאה שהעבד ימשול בשרים כי עוד יכריח כולם אחר רוע תכונתו
אשר קנה בעבודתו : (מצודת דוד)

מצודת ציון נאֹה. נאה ויפה : (מצודת ציון)

רלב"ג לא נאֹה. הנה לא יתכן שיגיע לכסיל תענוג כי בסב' סכלותו ראוי
שיגיע לו צער בכל הדבריי וכ"ש שלא יאות לעב' שיהיה מושל בשרים
וכאילו אמר זה להעיר שאין ראוי שישי' האד' מושל הכח הנפשי שהוא
ראוי שיהיה עבד ומשרת לשאר הכחו' הנפשיות המגיעות האדם אל
השלימו' כי זה הוא ממה שיבלבל הפעולו' האנושיו' וישיב פעולותיו
בהמיות ולא אנושיו' : (רלב"ג)

יח שְׁכָל אָדָם הָאָרִיךְ אָפוּ וְתַפְאֲרָתוֹ עֵבֶר עַל פְּשָׁע :

רש"י שְׁכָל אָדָם הָאָרִיךְ אָפוּ. כמו להאריך, אם עשה כן שכל הוא לו:
והפארתו. הוא שיעבור על מדותיו: (רש"י)

מצודת דוד שכל. השכל שבאדם היא מארכת אפו כי היא תייסרו שלא
לצאת לריב מהר. ותפארתו. התפארת הנאמר בו היא שיאמרו עליו
שהוא עובר ומוחל למי שפשע נגדו : (מצודת דוד)

רלב"ג שכל האדם. יסבב שיהיה מאריך אפו ולא יכעס בקלות על הדבריי
המכעיסיי כשיפגוש אות' ותפאר' האדם הוא שיהיה עובר על פשע ולא
יחזיק במחלוקת כי בזה ישים האהב' בינו ובין זולתו: (רלב"ג)

יט נהם כְּפִפִּיר זַעַף מְלָךְ וּכְטַל עַל יַעֲשֵׁב רְצוֹנוֹ :

רש"י נהם ככפיר זעף מלך. הקב"ה: (רש"י)

מצודת דוד נהם וגו'. כעס המלך יחריד כנהמת כפיר אריות ורצון המלך היא טובה כטל היורד על העשב כי ביד המלך להשפיל או לרומם : (מצודת דוד)

מצודת ציון נהם. כן נקרא שאגת הארי וכן ארי נוהם (לקמן כ"ח) : זעף. כעס (מצודת ציון) :

רלב"ג נהם ככפיר. הנה כעס המלך יהיי רב הסכני כי לו כח לעשות מה שיסור מהכעס מהרע לאשר יכעס עליו ולזה ידמי כעס המלך לנהם הכפיר שישאג לטרף ורצוי המלך ידמה לטל על עשב שיגדל אותו ויזונהו ולזאת הסבה ראוי שיזהר המלך מהכעס יותר מזולתו כי כעסו יותר קשה והוא יותר מזיק :

יג הוּת לְאָביו בֶּן כָּסִיל וְדָלָף טָרַד מְדִינֵי אִשָּׁה :

רש"י ודלף טורד. דלף גשמים היורד צבית ומטריח וטורד ליוסבי הבית כך מדיני חסה רע' : (רש"י)

מצודת דוד הוות. בן כסיל יסבב הוות לאביו : ודלף. כמו טפות המטר הדולף לתוך הבית אשר יטריד את בני הבית ללכת ממנו כן מריבות האשה יטריד את בעלה להתרחק ממנה : (מצודת דוד)

מצודת ציון הוות. שברון לב : ודלף. ענין טפטוף כמו דלפה עיני (איוב יו) : טורד. ענין גרושין כמו ולך טרדין (דניאל ד) : (מצודת ציון)

רלב"ג הוות לאביו בן כסיל. הבן הכסיל הוא לאביו הוות ושבריי מרוב כעסו ויגונו על רוע ענינו ויצטעי האדם כשתהיה אשתו מעוררת לו מדני כמו שיצטער בדלף הטורף שידלוף בבי בהתמדה כי זה סבה שתצר לו העמיד' בבית וכן באשת מדני בשוי כמו שיאמי אחר זה : (רלב"ג)

יד בֵּית וְהוֹן נַחֲלַת אָבוֹת וּמִיָּהוּהָ אִשָּׁה מְשַׁכֶּלֶת :

מצודת דוד נחלת. ינחל האדם מאבותיו : ומה' וגו'. כי אין הדבר תלוי ביד אבותיו (מצודת דוד) :

רלב"ג בית והון. הנה אפשר שירש האדם מאבותיו בית שייטב לבו בו

והון ועושי ואמנם שתהיה לו אשה משכלת הנה זה ממה שלא יתכן להיות
כי אם מהי כי אין זה תלוי בבחירה מכל וכל אבל צריך שילוח לו עזר
אלהי : (רלב"ג)

[טו] עֲצָלָה תְּפִיל תְּרַדְמָה וְנֶפֶשׁ רְמִיָּה תִרְעֵב :

רש"י עֲצָלָה תְּפִיל תְּרַדְמָה. העֲצָלוֹת מְצִיָּאָה לִידוֹ שִׁנְיָה, זוּ הִיא הַמְלִיצָה,
אֲבָל הַמִּשָּׁל עַל הַמַּתְעַלֵּל בְּתַלְמוּדוֹ סוֹף שְׁאוּלָּיִן דְּבַר חֲכָמָה מִמֶּנּוּ וְהוּא
נִרְדָּם: וְנֶפֶשׁ רְמִיָּה תִרְעֵב. סוֹף שִׁיחָא עֲנִי וְכֵן הַרְמֵאֵי בְּתַלְמוּדוֹ לְעִשׂוֹת
תּוֹרָתוֹ חֲבִילוֹת סוֹף שְׁאוּלָּא יִשְׁכַּח: (רש"י)

מצודת דוד עֲצָלָה. הַעֲצָלוֹת תְּפִיל עַל בַּעֲלִיָּה שִׁנְיָה עֲמוּקָה כְּדָרְךְ הַיּוֹשֵׁב בְּטַל
: וְנֶפֶשׁ רְמִיָּה. הַמַּתְאוּהָ לְהִיּוֹת נֶזֶן מִן הַמְרָמָה וְלֹא מִמַּעֲשֵׂה יָדָיו סוֹפָה
תִרְעֵב כִּי לֹא בְּכָל עֵת יוּכַל לְרַמּוֹת : (מצודת דוד)

רלב"ג עֲצָלָה תְּפִיל תְּרַדְמָה. מִדָּרְךְ הַעֲצָלָה שֶׁתְּפִיל תְּרַדְמֵי וְזֶה מִבּוֹאֵר מִן
הַחוּשׁ כִּי הַעֲצָלָה תְּרַדְמֵי הַכַּחוּי וְתַשִּׁימֵי לְוָאִים וּבַכְמוֹ זֶה תִּמְצֵי שֶׁהַנֶּפֶשׁ
הַבּוֹטְחָת שֶׁתַּשִּׁיג דִּי טִרְפָּה בְּרַמִּיָּה וְתַתְעַצֵּל מִפְּנֵי זֶה מֵהַשְׁתַּמְשׂוּי
בְּמַלְאָכוֹ לְבַקֶּשֶׁת הַטִּרְפָּה תִרְעֵב כִּי לֹא יִמְצָא לָהּ בְּזֶה הָאוֹפֵן מִזּוֹנָה אוֹ יִרְצָה
בְּזֶה כְּמוֹ שֶׁהַעֲצָלָה תְּפִיל תְּרַדְמָה וְתִמְנַע מֵהַנֶּפֶשׁ הַמְרַגֶּשֶׁת פְּעוּלַתִּי תַחַת
חֲשָׁבוּ לְתַת תַּעֲנוּג וּמְרַגוּעַ לְכַחוּתֵי כֵן נֶפֶשׁ אִישׁ רְמִיָּה תִרְעֵב וְתִמְנַע מִמֶּנִּי
פְּעוּלַתִּי בַּהֲשִׁגְתִּי הַמוֹשְׁכָלוֹת תַּחַת חֲשָׁבוּ כִּי בְּזֶה הָאוֹפֵן יִשִּׁיג בְּקָלוֹת דִּי
טִרְפָּה וַיְהִיָּה יוֹתֵר פְּנוּי לְהַשְׁלִי נֶפֶשׁוֹ וְהִיָּה זֶה כֵן כִּי מִדָּרְךְ הַרְמִיָּה שֶׁתִּמְנַע
הָאָדָם מֵהַשְׁגָּתָה הַשְׁלִימוֹת : (רלב"ג)

[טז] שְׁמֵר מְצָוָה שְׁמֵר נֶפְשׁוֹ בּוֹזָה דְרָכָיו (יומת) יָמוֹת :

רש"י שְׁמֵר מְצָוָה שְׁמֵר נֶפְשׁוֹ בּוֹזָה דְרָכָיו יָמוֹת. שְׁאִינוֹ נוֹתֵן לָבוֹ לְשִׁקְלוֹ:
(רש"י)

מצודת דוד בּוֹזָה דְרָכָיו. הַמְבֹזָה אֶת הַדְּרָכִים הָרְאוּיִם אֵלָיו יָמוֹת בְּלֹא עֵתוֹ
: (מצודת דוד)

רלב"ג שְׁמֵר מְצָוָה. הִנֵּה מִי שֶׁהוּא שׁוֹמֵר מְצוּי הַשִּׁיבִי בְּתוֹרָתוֹ הַתְּמִימֵי הוּי
שׁוֹמֵר נֶפֶשׁוֹ כִּי הִיא מִיִּשְׂרָאֵל הָאִישׁ לְתִיקוֹן הַגּוֹף וּלְתִיקוֹן הַנֶּפֶשׁ וְאוֹלָם מִי
שֶׁהוּא בּוֹזָה הַשֵּׁם יִתְעַלֵּה יָמוֹת מִפְּנֵי פְתִיּוֹת מִדּוֹתָיו וְחֲסָרוֹן שְׁכָלוֹ אֲשֶׁר הֵם
סָבָה אֶל שִׁימוֹת הָאָדָם בְּלֹא עֵתוֹ עִם שֶׁהִגִּיעַ לוֹ הַשִּׁיבִי מֵהַעוֹנֵשׁ עַל עֲבָרוֹ עַל
מִצְוֹתָיו כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּעֵדוֹת מִדְּבָרֵי הַנְּבִיאִים : (רלב"ג)

[יז] מְלוּהַ יְהִי חוֹנֵן דָּל וְגִמְלוֹ יִשְׁלַם לוֹ :

רש"י מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו. כשיחלה ויטה למות לדהתו מליכה עליו לפני מדת הדין לומר העני היתה נפשו מפרכסת לראת ברעב וזה פרנסה והחזיר' לגופה אף אני אחזיר לו נפשו: (רש"י)

מצודת דוד מלוה וגו'. החונן את הדל בתת לו צדקה הוא כמלוה את ה' והנה יפרע לו דמי ההלוואה ויוסיף עוד לשלם לו גמול על טובת ההלוואה (מצודת דוד) :

רלב"ג מלוה ה'. הנה מי שהוא חונן דל כאילו מלוה לש"י מה שיתן לעני כי על הש"י להשביע לכל חי רצון ולזה ישלם לו הש"י גמולו ויברכהו בגלל הדבר הזה ולכן נתן הש"י לעשיר הברכה בכל משלח ידו למען ישמחו העניים בטובו כמו שנזכר בתור': (רלב"ג)

[יח] יִסֵּר בְּנֵךְ כִּי יֵשׁ תִּקְוָה וְאֵל הַמִּיתוֹ אֵל תִּשָּׂא נַפְשְׁךָ :

רש"י יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך. אל תכהו מכת מות: (רש"י)

מצודת דוד כי יש תקוה. ר"ל אל תסיר ירך מלייסרו אף אם תראה שאין בה תועלת כי יש תקוה אולי ברבות המסור יועיל : ואל המיתו וגו'. אבל לא תפנה נפשך להמיתו על רוע מעשיו : (מצודת דוד)

רלב"ג יסר בנך. בקטנותו כי בזה יש תקוה להגיעו אל השלימות ואף על פי שיצעק ויהמה בהכותך אותו לא תשא נפשך אל המייתו וצעקתו להתפעל ולחמול עליו מפני זה ולהמנע מלייסרו כי טוב לו שיקבל המוסר עם ההמ"י והצעק' משיעמו' שמח עם העדר קבול המוסר: (רלב"ג)

[יט] (גרל) גִּדְל חֲמָה נִשָּׂא עֲנֵשׁ כִּי אִם תִּצְלִי וְעוֹד תּוֹסֵף :

רש"י גדל חמה נשא עונש וגו'. אם תעזיר על חמתך ותציל את שונאך אם ראית רעה צאה לו עוד תוסיף ימים וטובה: (רש"י)

מצודת דוד גדל חמה. מי שהוא גדל חמה ישא עונש על חמתו כי בודאי

יעשה רע על מי אשר יכעס כי אם תציל אותו מידו הנה עוד תוסיף חמתו
כי כן דרך גדלי החמה ואם תעמוד מנגד יעשה מעשהו ומעותד הוא אל
העונש : (מצודת דוד)

רלב"ג גדל חמה. מי שהוא גדול חמה לא ימלט שלא ישא עונש על זאת
המדי הפחות' כי בזה יעורר מדיני עם האנשי ואם יקרה שבעת מה
תצילהו החמה מהקם עליו כי יירא ממנו בראותו חוזק חמתו הנה עוד
תוסיף זאת התכונה להתנהג ככה עם אחרים עם שיהיה בהם מי שיקום
עליו ויפילהו ברע כי הוא יבקש רע בזאת התכונה הפחותה: (רלב"ג)

[כ] שְׁמַע עֲצָה וְקַבֵּל מוֹסֵר לְמַעַן תִּחְכַּם בְּאַחֲרֵיתֶךָ :

מצודת דוד למען תחכם באחרייתך. אם חכמת בראשית ימיד : (מצודת דוד)

רלב"ג שמע עצה וקבל מוסר. שמע עצה בדבר דבר כדי שתתיישר
להתנהג במנהגי המשובחים ותדרך במה שתראה להשיגו בדרכי הראויי
וקבל מוסר מהגדולי ממך ומהתורי כי זה יהיה סבה שתחכי באחרייתך
או ירצה בזה שמע עצתי וקבל מוסר כי זה יישירך לקנוי חכמי באחרייתך
כי לקיחת המוסר צריך שיקדם בקנין החכמי כמו שקדם, ראוי שתדע כי
לא יועיל לאדם טוב ההתבוננות בדברי שלא יפול ברע אם חטא
לש"י בצד מן הצדדי באופן שיהיה ראוי לעונש או שלא יגיע מה שגזר
הש"י מהטוב לשכנגדו וזה כי רבות מחשבו בלב איש והש"י יסבב
לפעמים שיפול האדם במחשבה מאלה המחשבו אשר תובילהו אל מה
שגזר הש"י עליו לטוב או לרע מצד ההשגחה או מצד העונש ולזה ראוי
לאדם שישתדל להתקרב אל הש"י כפי מה שאפשי כי לא תועיל לו בזולת
זה שום תחבולי להמלט ממה שגזר הש"י עליו אבל ימצא שכל מה שחשב
להתרחק מהדבר ההוא ימציא הסבות המקרבות אותו אליו וזה מפורסם
מאד מהרבה מספורי הנבואה : (רלב"ג)

[כא] רְבוֹת מַחְשְׁבוֹת בְּלֵב אִישׁ וְעֲצַת יְהוָה הִיא תִּקּוּם :

מצודת דוד רבות. לפעמים יחשוב האדם מחשבות רבות שונות זו מזו ואין
אחד בהם מתקיים אך הדבר אשר יעץ ה' היא תקום ועם לא היתה מן
המחשבות שחשב הוא : (מצודת דוד)

[כב] תִּאֲוֹת אָדָם חֲסָדוֹ וְטוֹב רֵשׁ מֵאִישׁ כְּזָב :

רש"י תאוות אדם חסדו. עיקר שהזכריות מתאווים לאדם בעבור חסדו:
וטוב רש מאיש כזב. ואם איש כזב הוא ומצטיח ואינו עושה טוב איש רש

מצודת דוד **תאות**. מה שהבריות יתאוו אל בן אדם הוא בעבור החסד שהבטיח להם אבל העשיר המבטיח חסד וכוזב הנה הרש טוב ממנו כי על כי לא מצאה ידו אין דרכו להבטיח ואין מביא אנשים לידי כליון עינים :
(מצודת דוד)

רלב"ג **תאות אדם חסדו**. הנה תאות האדם היא בטבע מה שהוא חרפה לו כי יצר לב האדמי רע מנעוריו ויהיו תאוותיו מפני זה אל תאות החומר אשר בו נשתתף לבהמות ולזה יהיה יותר טוב הרש שלא ישיג דבר מהתאוות מאיש כזב שישבע תמיד באלו ההנאות שהם הבל וכזב או ירצה בזה תאות האדם היא שישגי חסד הש"י בדבריו ויותר טוב להשיג זה מי שהוא רש בדעות והוא מי שיש לו הסכלות שהוא העדר מאיש כזב שיש לו הדעות הכוזבות וזה כי הרש לא יצטרך כי אם ללמוד החכמה ואיש הכזב צריך שירפא תחלה ממום דעותיו הכוזבות המרחיקות אותו בתכלית מה שאפשר מהש"י ובזה מהקושי העצום ר"ל להעתיקו מן הדעות האלו ואחר זה יצטרך ללמוד החכמה לפי השרשים האמתיים :
(רלב"ג)

[כג] יִרְאֵת יְהוָה לְחַיִּים וְשָׁבַע יְלִין בַּל יִפְקֹד רָע :

כ"ז וְשָׁבַע יְלִין. הירא את החיים שלא יפקד צום רעה: (כ"ז)

מצודת דוד **לחיים**. היא סיבה לחיים ויתמיד בשביעה ולא יזכר אל הרע ר"ל לא תבוא עליו רעה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ילין**. ענין התמדי כמו צדק ילין בה (ישעיה א) : **יפקד**. ענין זכרון והשגחה : (מצודת ציון)

רלב"ג **יראת ה'.** הנה יראת ה' תישר האדם אל החיים הנצחיים והנה בעל יראת ה' ילין שבע כי לא ירעב ולא יכסוף התאוות הגופיות כי לא יזכר אצלו דבר רע שיהרהר בו כי יראת הש"י תמנעהו מלכסוף הדברים המגונים האלו :
(רלב"ג)

[כד] טָמֹן עֵצֶל יָדוֹ בְּצִלְחַת גַּם אֶל פִּיהוּ לֹא יִשְׁיבְנָה :

כ"ז **טמן עצל ידו בצלחת.** ציורה חמה שכשיעצרוה מן האור ופינוה רקנית מחמם ידו בתוכה ודומה לו צקלו בסירות וצדודי וצלחות (דברי

הימים צ' לה) ומקום רבינו יצחק הלוי שמעתי צלחת מלשון תרגום ויצקע
ולח צקעת הלנה והגליד על פס שהקור והגליד מצקעין וולחים הידים,
ואני שמעתי צלחת קרע החלוק שקורין פאנדלדור"י צלעז, כלומ' טומנה
צחיקו (סא"ל): (כז"י)

מצודת דוד **טמן עצל**. הנה העצל יתעצל במלאכה וכל היום עוסק באכילה
וידין טמונים בצלחת לקנח התבשיל המתדבק בו והנה סופו שגם אל פיהו
לא ישיב ידיו כי לא ימצא מה לאכול ולהשיב אל פיו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **בצלחת**. שם כלי בשול כמו ובדודים ובצלחות (דברי הימים ב
לה) : (מצודת ציון)

רלב"ג **טמן עצל**. הנה העצל כאילו טמן ידו בצלחת בצלוחית קטני
שיקשה להוציאה משם וכן ימצא הענין בו כי לעצלותו תמצאנה ידיו
כאילו הם אמורות ולא יעשה שום מלאכה ואף על פי שיחסר לו מזון
ויצטרך לו מפני זה להרויח במלאכה מה שישגי בו די טרפו הנה עם כל
זה לא ישליט בידו לעשו' בה מלאכה יחיה בה וזהו אמרו גם אל פיהו לא
ישיבנה : (רלב"ג)

[כה] לץ תכה ופתי יערם והוכיח לנבון יבין דעת :

כז"י לץ תכה ופתי יערים. על מכות פרעה ומלחמת עמלק החכים יתרו
ונתגייר: (כז"י)

מצודת דוד **לץ תכה**. כאשר תכה את המתלוץ על החכמה עם כי לא תועיל
לו הנה הפתי המחוסר הבנה יתחכם בעבור זה אבל לנבון אף דברי
החכמה יועילו לו ויבין דעת יותר ממה שבידו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **יערם**. מלשון ערמה : (מצודת ציון)

רלב"ג **לץ תכה**. הנה אם תכה לץ להקנותו מוסר הנה האיש הפותה
הרואה זה יתחכם בזה ויקח בעצמו ערמה להמלט מהדבר אשר הוכה
עליו האיש הלץ ויקח מוס' בהכאת זולתו אך לנבון אם תוכיח לו בדברים
לבד יבין דעת כי לבו פונה אל השלימות : (רלב"ג)

[כו] משדד אב יברים אם בן מביש ומחפיר :

רפ"י משדל חב יצריח חס. מצריח חס: בן מביץ ומחפיר. לרכיו ע"י שראת' שרה את בן הגר המלכית משחק לעבודת גלולים וגילוי עריות גרם זה שנסתלה' חמו וירע הדבר מאלד צעיני חברהם (צראקית חל): (רפ"י)

מצודת דוד משדד אב וגו'. הבן שהוא מביש ומחפיר פני אביו גורם שאביו מגרש לאמו על אשר הדריכתו בדרך הזה ובע"כ יבזבז נכסיו לתת לה כתובתה והרי הבן ההוא גוזל את אביו דמי הכתובה ומבריח את אמו ממנו : (מצודת דוד)

מצודת ציון משדד. מלשון שדידה וגזלה : ומחפיר. ענין בושה : (מצודת ציון)

רלב"ג משדד אב. הנה הבן שהוא מביש ומחפיר הוריו לרוע מנהגיו ורדיפתו אל התאוות הוא סבה שישודדו שודדים אביו כדי שיחלק מהשלל עמם או אולי לווה מהם ויבאו להפרע מהאב ולזאת הסבה בעינה יבריח האם ולזה ראוי לאב ולאם שייסרוהו בקטנותו שלא יבואם ממנו זה ההפסד ואחר שהזהיר הבן לשמוע מוסר שב להזהיר שלא יכלה ימיו בזאת הפילוסופיא המדינית כי די לו בה שתיישירהו אל לקיחת המוסר אשר הוא הצעה לקנין החכמה : (רלב"ג)

[כז] חדל בני לשמע מוסר לשגות מאמרי דעת :

רפ"י חדל בני לשמוע וגו'. מקרא קצר הוא וזהו פירושו חדל בני לשגות מאמרי דעת צקציל לשמוע מוסר, חדל לשגות כמו מלשגות וכן וחדל לעשות הפסח (צמדזכ ט) וכן כי חדל לספור (צראקית חל): (רפ"י)

מצודת דוד חדל בני וגו'. לפעמים ימצא מסית לשגות מאמרי דעת בראיות כוזבות ויפתח אמריו במוסר השכל למען יאמינו בו עד כי ישוב להדיח מאמרי דעת ואמר חדל בני לשמוע המוסר של הבא להסית לשגות מאמרי דעת ולא תאמר את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל כי תהיה נלכד בפתויו : (מצודת דוד)

מצודת ציון לשגות. מלי שגגה ומשגה : (מצודת ציון)

רלב"ג חדל בני. ואמר המנע בני לשמוע חכמת המוסר תמיד באופן שתשגה בה יותר מאמרי דעת כי אין ראוי לאד' שיאבד זמנו בחקירותיה כמו שביארנו בפרשת בראשית אבל ראוי שתשגה תמיד באהבת אמרי דעת אחר שתגיע מהמוסר דבר ראוי ומספיק להיות הצעה לקנין החכמה : (רלב"ג)

[כח] עַד בְּלִיעַל יְלִיץ מְשַׁפֵּט וּפִי רְשָׁעִים יִבְלַע אָוֶן :

רש"י עד בליעל יליץ משפט. יעיד לאד' מליצת משפטי יסורין ומית':
ופי רשעים יבלע און. האון יבלעהו: (רש"י)

מצודת דוד יליץ משפט. במשפט יתקן אמריו במיטב המליצה למען יקובלו על הלב ויאמינו לו : יבלע און. דברי האון יאמר בבליעה לבל ירגישו שעצם הכוונה על דבר האון ההוא כי יחשבו שלפי תומו ידבר : (מצודת דוד)

מצודת ציון יליץ. מלי' מליצה : (מצודת ציון)

רלב"ג עד בליעל. הנה העד הבליעל שיעיד שקר באחיו יוציא בפיו מחשבתו הרעה לתכלית שיהיה המשפט מפי השופט כמו שחשב וזה צריך לו לפי שהוא עושה הרעה ע"י זולתו ואמנם פי רשעים יבלע ויכסה האון אשר במחשבתם כדי שלא יודע רצונם לאיש ויהיה זה סבה אל שיוכלו להשיג מחשבתם ולא יהיו נשמרים האנשים מהם או ירצה בזה בעד בליעל המעיד שקר בספורי המישרים להשגת הענינים העיוניים וברשעים בעלי הדעות הכוזבות בפנות העיוניות והתוריות ויהיה הרצון בו עד בליעל יליץ משפט במה שיגיד ואם לא ירגיש כי ממנו יעמיד החכמי על דבר המשפט ויהיה זה העד סבה להטעותו ובכלל הנה בקשת המשפט סבה אל שידבר אלו הדברים כי יקרה שיטעה בעדות לסבות מה כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמוי ה' והנה לפעמי תמצא שיגיד האדם דברים בעדות לחזק הדעת שנראה לו צודק בחקירותיו כמו שתמצא זה לגליינוס במה שחלק על הפלוסוף במה שהניח שהלב לבדו הוא החי ולזה הוא המבואר שהמשפט שנראה לו צודק הוא סבה אל שיגיד זה העדו', אך האון והשקר אשר לרשעי בהתחלות הוא סבה אל שיהיו דבריהם נשחתי' ומבולעים במה שאחר ההתחלות: (רלב"ג)

[כט] נְכוֹנוּ לְלָצִים שְׁפָטִים וּמַהֲלֹמוֹת לָגוּ כְּסִילִים :

רש"י נכונו ללצים. הקצ"ה זימן לו שפטים של כרעת לזה הלץ המספר בלשון הרע: (רש"י)

מצודת דוד שפטים. משפטי יסורים : ומהלומות. מכות המשברות נכונו לגוף הכסילים : (מצודת דוד)

רלב"ג נכונו ללצים שפטים. כי מפני הלעיגם על האנשים ימצאו בהם

שישפטו אותם שפטים גדולים ולגוף הכסילים נכוננו שברים כי לסכלותם יעשו ענינים מגוניי כנגד האנשים ואפשר שיעיר על זה בלצים בעד הבליעל שיליץ ספורים כוזבים יביאו לטעות החכמים בדבר משפטי העיון ולזה אמר כי נכוננו להם שפטים כי הם עושים רעה גדולה אם לא ירגיש בזה ולזה צריך לאדם שיזהר בדבר הספורים האלו שלא יגיד רק האמת ויתבונן שיהיה ענין ספורו נקי מהדברים המטעים והמשל כי לפעמים כשיהיה מעונן יראה הכוכב רחוק מכוכב אחר יותר מהמרחק האמתי אשר ביניהם ומי שיקח העדות מהעת ההוא יטעה החוקריי בזאת המלאכה הסומכיי על מבטיו והנה קרא הכסילים בעלי הדעות הנפסדות כי יש עמם הסכלות שהוא קנין וכמו שסכלותם בהתחלות ישבר וישחית מהם במה שאחריהי כן ראוי שישבר גופם לפי שרוב נטותם אחר הדברים הגופיים היה סבה אל שיטעו בעיון מפני שלא הפליגו החקירה בו לרוב התעסקם בעניני הגוף: (רלב"ג)

משלי פרק-כ

[א] לץ היין הָמָה שְׁכָר וְכָל שִׁגְיָה בּוֹ לֹא יִחְפָּם:

מצודת דוד לץ היין. שותה היין הוא לץ ושותה השכר יהמה ויצעק בשכרותו וכל השוגה בו ר"ל כל מי שישגה בו בדעתו לחשוב הואיל והיין מפקח הרבה א"כ בשתייתו הנה באמת לא יתחכם כי אף אם מעוטו יפה רובו קשה: (מצודת דוד)

מצודת ציון הומה. ענין צעקה: שוגה. מלי שגגה: (מצודת ציון)

[ב] נהם כפכפיר אימת מלך מתעברו חוטא נפשו:

רפ"י נהם ככפיר אימת מלך מתעברו. מכעיסו: (רפ"י)

מצודת דוד נהם. כנהמת הכפיר כן מאוים פחד המלך על מי אשר יכעס עליו והמכעיסו מחסר נפשו כי יסתכן בעצמו ועובר על ירא את ה' בני ומלך: (מצודת דוד)

מצודת ציון נהם. כן נקרא שאגת האריה: אימת. מלי אימה ופחד: מתעברו. מלי עברה וכעס: חוטא. ענין חסרון כמו קולע באבן אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ') : (מצודת ציון)

רלב"ג **נהם ככפיר אימת מלך**. הנה אימת המלך המושל באדם והוא השכל האנושי שהוא ראוי שימשול בשאר כחות הנפש וכן סודר מהשם יתברך ביום הבראם ראוי שתהיה כל כך חזקה כאילו ינהם לטרוף ככפיר כי באמת מי שיסוי מעבודתו ידרך אל ההפסד וההשחת ומי שהוא מתחבר עמו ואינו רוצה לשמוע הוא חוטא נפשו ומפסידה ויהי' סופו לאין והנה המתעבר עמו הוא בעל התאוה כי הכח המתעורר ההוא יריב עם הכח המתעורר השכלי ויובילהו זה אל הכליון וההפסד: (רלב"ג)

ג **כבוד לאיש שבת מריב וכל אויל יתגלע:**

רס"י **כבוד לאיש שבת מריב**. לנוח ממריבה: **וכל אויל**. שאינו שבת מריב תגל' קלונו: (רס"י)

מצודת דוד **כבוד**. הבטלה מן המריבה הוא כבוד לאיש וכל אויל יתגלה בעת המריבה כי כאשר ירבה אמרים יגולה אולתו לכל: (מצודת דוד)

מצודת ציון **יתגלע**. כמו יתגלה בה"א: (מצודת ציון)

רלב"ג **כבוד לאיש**. שישבות מריב וזה יהיה בירא את השם כי אין לו תאוה לרע ולזה תהיינה כל מחשבותיו טובות אך כל אויל יתבלבל ויתערב בריב ויהיה זה סבה להפילו ברע ויהיה זה כן באויל כי הוא יחשוב שיהיה ההערב בריב הוא הטוב למיעוט חקירתו בדברים: (רלב"ג)

ד **מחרף עצל לא יחרש (ישאל) ושאל בקציר וזין:**

רס"י **מחרף עצל לא יחרש**. מפני הצנה יוסב העצל ואינו עושה מלאכה ואינו עוסק **עוסק** **בתורה**: (רס"י)

מצודת דוד **מחורף**. מסיבת צנת החורף לא יחרוש העצל את שדהו ובעת הקציר שואל תבואה ואיננה כי לא צמחה שדהו הואיל ולא חרשה: (מצודת דוד)

רלב"ג **מחורף עצל לא יחרוש**. אמר להעיר על העצל מלבקש השלימיות כי בסופו יהיה משולל מהשגתם כי העצל איננו חורש אדמתו ועובד אותה כראוי בחורף וזה הוא סבה אל שלא יעשה פרי אשר זרע בה וכן העצל לא ישתדל בתחלת ענין לתכן גופו בלקיחת המוסר ולזה לא יכול להשיג החכמה ולא השתדל בה ג"כ וזה יהיה סבה אל שלא יתן פריו השכל ששם בו הש"י: (רלב"ג)

ה מִים עֲמוּקִים עֲצָה בְּלֵב אִישׁ וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלָנָה :

רפ"י מִים עֲמוּקִים עֲלֵה בְּלֵב אִישׁ. הִלְכָה בְּלֵב חָכֵם סְתוּמָה: וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלָנָה. וְתִלְמִיד נֶבֶן זֶה וְדָלָה אֹתָהּ מִמַּעַי: (רפ"י)

מצודת דוד מִים עֲמוּקִים. דרך החכם להסתיר עצתו בעומק הלב ויקשה לזולתו להשיגה הרי היא כמים עמוקים שאי אפשר לשאוב המים התחתונים אבל איש תבונה ידלנה כי מתחלה ישאוב העליוני ויוכל לשאוב אח"כ את התחתוני ור"ל מתחלה יחקור הדברים המסתעפי עד אשר יבין את העצה הטמונה בלב : (מצודת דוד)

מצודת ציון יִדְלָנָה. ענין שאיבה כמו דלה דלה לנו (שמות ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג מִים עֲמוּקִים עֲצָה בְּלֵב אִישׁ. הנה העצה אשר בלב איש בכח לא ישיגה בקלות אבל אחר החקירה הרבה כי היא במדרגת המים העמוקים מאד אשר יקשה להגיע אל מה שהוא בתחתיהם ואולם איש תבונה ידלה העצה מלבו בטוב חקירתו והפלגתו בה : (רלב"ג)

י רַב אָדָם יִקְרָא אִישׁ חֶסֶד וְאִישׁ אֲמוּנִים מִי יִמְצָא :

רפ"י רַב אָדָם יִקְרָא אִישׁ חֶסֶד. הרצה יק בני אדם הזוטחים אל אזהריהם המצטיחים אותם חסד וקוראים להם צעת דוחקס: איש חסדו. המצטיח לו לעשות חסד: ואיש אמונים מי ימצא. המצטיח ועושה: (רפ"י)

מצודת דוד רַב אָדָם. רוב בני אדם יכריזו כל איש החסד שעושה עם הבריות ויתפאר בזה אבל מי ימצא בהם איש אמונים כי רבים ישקרו : (מצודת דוד)

רלב"ג רַב אָדָם. הנה הרבה מבני אדם תמצא שיכריזו כל אחד מהם חסדו בשיספר אני עשיתי חסד כך וכך לפלוני ויחשבו מפני זה בהם שהם אנשי חסד כי גם איש אמונים אשר יעשה הראוי בדברים לבד בזולת חסד יקשה המצאו והיה זה כן כי לא יתכן שיקרא האדם איש חסד בעבור חסד אחד שעשה אם לא ינהג כך בכל הדברים וכן לא יתכן שיקרא האדם איש אמונים אם לא בשיתמיד בזאת התכונה לעשו' האמת והישר תמיד ואפשר שירצה בזה רב אדם יקרא בעת הצורך האיש שהו' גמל חסדו שישב לו גמולו והנה יקשה למצוא באלו שקבלו החסד איש אמונים שיתעורר להשיב גמול לאשר גמל אותו חסד אך יתנכר אליו כאילו לא

קבל טובה ממנו ולזה אין ראוי לאדם שישיי בשר זרועו אך יבטח בשיי ואפשר שתהיה הוי"ו במלת חסדו נוספי ויהיה הרצון בזה כי כבר יקרא הקורי רב אדם איש חסד ר"ל שיקרא לאחד מהם איש חסד אבל תדע שאין הענין כן כי יקשי למצוא איש חסד כי גם איש אמונים יקשה למצוא: (רלב"ג)

לז מְתַהַלֵּךְ בְּתוֹמוֹ צַדִּיק אֲשֶׁרִי בְּנִי אַחֲרָיו:

מצודת דוד אשרי בניו. אשרי לבניו אחרי מותו כי יחסו בצל זכותו: (מצודת דוד)

רלב"ג מתהלך בתומו. הצדיק שהוא מהלך בתמימו' וביוש' במדותיו ובדעותיו והו' איש אמונים על דרך האמת לא די שיהיה נשמר מהרעות כי גם בניו יהיו מושגחי' מהשיי בסבתו עם שמתכונתו גם כן שיישי' בניו לעבודת השם ית' ותדבק בהם גם כן ההשגחי' מצדס: (רלב"ג)

לח מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא דִין מְזַרְהָ בְּעֵינָיו כָּל רָע:

רפ"י מלך יושב על כסא דין. כפסוטו או יס לפרשו כנגד הקב"ה ויס לפרשו לפרשו כנגד שופטי אמת: (רפ"י)

מצודת דוד מלך. כאשר יושב ה' על כסא דין אז מפוזר ושטוח בעיניו כל רעות בני האדם אף אם עשאים בסתר: (מצודת דוד)

מצודת ציון מזרה. ענין פרישה ושטיחה כמו כי חנם מזורה הרשת (לעיל א) : (מצודת ציון)

רלב"ג מלך. הנה המלך והוא השכל כשיושב על כסא דין לשפוט בדברים העיוניים לפי מה שראוי ויקח משאר הכחות השרות הראוי להגיעו אל האמת בדרושיו הנה הוא מזרה ומפזר בעיונו כל רע במדות ובדעות כי יזהר מהדברים המטעים ובהעבירו כחותיו יסיר התאוות הרעות והמגונות והנה זה כלי ממה שיצטרך לאיש אמונים כשיהיה איש אמונים ע"ד האמת, ועתה יבאר שכבר יקשה המצאו כמו שזכר תחלה ואמר מי הוא שיוכל להתפאר שהו' איש אמונים ע"ד האמת מי יאמר זכיתי לבי ואמר מי הוא שיוכל להתפאר שיאמר זכיתי לבי בדעות ונמלטתי מהשקר בהם היה זה ממה שיקשה מאד לרוב הדברים המטעים ומונעי' מהשלמי' החקירה בהרבה מהדרושים ומי יאמר טהרתי מחטאתי בענינים הגופיים והמדיניים ולא התנהגתי בהם כי אם ביושר ובאמת: (רלב"ג)

[ט] מי יאמר זפיתי לבי טהרתי מחטאתי:

מצודת דוד מי יאמר. ר"ל הואיל והכל גלוי לפניו מי יוכל להכחיש ולומר הנה לבי זכה ובהירה מבלי סיג עון ואני כבר טהרתי עצמי מחטאתי כי עשיתי תשובה עליה: (מצודת דוד)

מצודת ציון זכיתי. מלי זך ונקי: (מצודת ציון)

[י] אבן ואבן איפה ואיפה תועבת יהוה גם שניהם:

מצודת דוד אבן ואבן. העושה שני אבני משקל גדולה וקטנה מראה את הגדולה ושוקל בקטנה הנה תועבת ה' גם שניהם כי גם הגדולה עשויה רק לרמות ולא לשקול בה: (מצודת דוד)

מצודת ציון איפה. שם מדה בת ג' סאים: (מצודת ציון)

רלב"ג אבן ואבן. הנה המשקל הקטן מהראוי או הגדול מהראוי והמדה הקטנה מהראוי או הגדולה מהראוי הנה שני אלו הדברים מתועבי לשיי במדות ובדעות וזה כי הנבחר והראוי במדות הוא השווי והיושר מזולת שיהיה לאחד מהקצוות כמו שנתבאר בפלוסופיא המדינית והנבחר בדעות שלא לקצר מהאמה הראוי בדבר דבר ושלא להפליג עליו יותר מהראוי כאילו תאמר שמה שיסבול אותו מופת מוחלט לא יקצר בו ויסמך על מופת ראיה או על הקדמות מפורסמו' ומה שלא יסבול מופת מוחלט לא יבקשהו וכן לא יחקו' במה שאין דרך אל השגתו ולא יקצר לחקור במה שיוכל להשגתו ובהיות הענין כן מי הוא זה ואי זהו שיוכל להתפאר באיש אמונים: (רלב"ג)

[יא] גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו:

מצודת דוד גם במעלליו וגו'. ר"ל גם הנער בשנים אף בעת יעשה מעלליו מדעת עצמו לא ממצות אנשים מלומדה מ"מ יוכל הוא להתנכר ולהביא ספק בלבבות בני אדם אם פעלו זך וישר כי קטן כגדול עלולים הם לרמות ולהתנכר במעשיו לבל יכירו בו האמת: (מצודת דוד)

מצודת ציון במעלליו. במעשיו כמו אשר עולל לי (איכה א): יתנכר. מלשון נכר וזר: (מצודת ציון)

רלב"ג גם במעלליו. הנה אע"פ שימצאו בחוש פעולות האדם טובות וישרות הנה אפשר לו שיתנכר בהם ותהיינה פעולותיו בנגלה טובות ולבו ברע והנ' קרא האיש הזה נער לא מלך ר"ל שהשכל בו הוא משרת לא

מלך :

(רלבי"ג)

[יב] אֵזֶן שֹׁמֵעַת וְעֵינַי רֹאֶה יְהוָה עֲשֵׂה גַם שְׁנִיָּהֶם :

רפ"י אֵזֶן שֹׁמֵעַת וְעֵינַי רֹאֶה וְגו'. כְּלוֹמַר מֵעַכְשָׁה יָדְיוֹ הֵם וְהוֹא חֶפֶץ בְּאֵזֶן שֹׁמֵעַת מוֹסֵר וְעֵינַי הַרְוֵאָה אֶת הַנּוֹלָד: (רפ"י)

מצודת דוד אֵזֶן שֹׁמֵעַת. ר"ל גּוֹף אֵזֶן וְחוֹשׁ הַשְּׁמִיעַ אֲשֶׁר הִיא שֹׁמֵעַת וְכֵן גּוֹף הָעֵינַי וְחוֹשׁ הַרְוֵאָה אֲשֶׁר הוּא רֹאֶה הֲלֵא ה' בְּרָא גַם שְׁנֵיהֶם הַגּוֹפִים וְהַחוּשִׁים וְכֹל פֶּעַל ה' לְמַעַנְהוּ וְלַעֲבוּדָתוֹ : (מצודת דוד)

רלבי"ג אֵזֶן שֹׁמֵעַת וְעֵינַי רֹאֶה. הַשְּׁיִי עֲשֵׂה גַם שְׁנֵיהֶם כְּלִים לְהַשְׁגַּת הָאֵמֶת בְּדַעוֹת וּבַמִּדּוֹת וְזֶה שְׂאֵלוֹ הַחוּשִׁים הֵם יוֹתֵר נִכְבְּדִים שֶׁבַחוּשִׁים לְקַחַת מֵהֶם הַהִקְדָּמוֹת הַרְאִשׁוֹנוֹת עִם הַהִשְׁגוֹת בְּמוֹחָשִׁים וְהֵם עִם זֶה כְּלִי אֵל שִׁיקְכֶךָ הָאָדָם אֵלָיו הַחֲכָמָה שֶׁהַשִּׁיגוּהָ שְׂאֵר הָאֲנָשִׁים כִּי בְּאֵזֶן יִשְׁמַע דְּבָרֵיהֶם וְיִלְמַד אֹתָם וּבְעֵינַי יִרְאֶה דְּבָרֵיהֶם בְּסַפְרֵיהֶם וְלִזֶּה הֵיוּ אֵלוֹ הַחוּשִׁים מֵהַגְדוּלִים שֶׁבְכָלִים אֵל שִׁישְׁלָם לְאָדָם לְהִיּוֹת אִישׁ אֲמוֹנִים בַּמִּדּוֹת וּבְדַעוֹת וְהֵם עִם זֶה כְּלִים לְחִטָּא וְזֶה מִבּוֹאֵר מֵעֵנִינָם: (רלבי"ג)

[יג] אֵל תִּתְּקֶהב שְׁנֵה פֶן תִּתְּרֵשׁ פְּקַח עֵינֶיךָ שְׁבַע לְחָם :

רפ"י אֵל תִּתְּקֶהב שְׁנֵה פֶן תִּתְּרֵשׁ. כִּי תִעֲשֶׂה רָשׁ: (רפ"י)

מצודת דוד פֶּן תִּתְּרֵשׁ. כִּי בַעַת הַשִּׁינָה תִּבְטַל מִן הַמְּלָאכָה : פְּקַח. פִּתַח עֵינֶיךָ לְמַעַט בְּסִגִּירַת עֵינַיִם בְּשִׁינָה וְאִז תִּשְׁבַּע לְחָם וְנֹא' לְמַשֵּׁל עַל עֶסֶק הַתּוֹרָה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תִּתְּרֵשׁ. מִלִּי רֵשׁ וְעֵנִי : פְּקַח. פִּתַח כְּמוֹ עֵינַיִם פְּקַח (אִיּוֹב כז) : (מצודת ציון)

רלבי"ג אֵל תִּתְּקֶהב שִׁינָה. אֵל תִּתְּעַצַּל וְתִתְּקֶהב שִׁינָה כְּמִנְהַג הָעַצְלִים כִּי זֶה יִהְיֶה סִבֵּה שֶׁתִּתְּקֶהב הוֹנֵךְ וְתוֹרֵשׁ וְאִם תִּפְקַח עֵינֶיךָ בְּזִרְיָנוֹת תִּשְׁבַּע לְחָם וּמִזֶּה עָרַב בְּדַעוֹת וְאוֹלָם בְּעַצְלָה לֹא דִי שֶׁלֹּא הַשְׁגַּת שְׁלִימוֹת אֲבָל גַּם הַהִתְחַלּוֹת אֲשֶׁר אֲצִלְךָ מֵהַחוֹשׁ תִּתְּקֶהב וְתִשְׁחִית וְלֹא יִהְיֶה לְךָ מֵהֶם תּוֹעֵלַת: (רלבי"ג)

[יד] רַע רַע יֹאמֵר הַקּוֹנֶה וְאִז לֹא אֵזֶן יִתְּהַלֵּל:

רפ"י רע רע יאמר הקונה. הקונה תורה ע"י הדחק ויסורי רעבון אומר אוי לי על רעה זאת והארה הזאת וכשהולך לו מלא חכמה אז יתהלל על הצער שנלטערה: ואוזל לו. והולך לו: (רפ"י)

מצודת דוד רע רע. דרך הקונה חכמת התורה מתוך צער ודוחק אשר יתרעם אז על קושי הדוחק אולם לאחר זה יתהלל בעצמו על הצער שסבל כי לפום צערא אגרא : (מצודת דוד)

מצודת ציון ואוזל. ענין הליכה כמו אזלו מים מני ים (שם יד) : (מצודת ציון)

רלב"ג רע רע יאמר הקונה. הנה אין הענין בקנין החכמה כמו בשא' הקנינים וזה כי שאר הקנינים מפני שיהיה מחירם כסף יקרה בקנין הקנין ההוא לרע בהיותו לו וכשלא יהיה לו יחשבהו לטוב והנה הפך זה ימצא בקנין החכמה כי לא יחשבהו אדם לטוב כי אם אחר שהשיגהו יש זהב ולזה אמר כי יש בשאר הקנינים חמודים כמו זהב ורב פנינים אך אין בהם כלי יקר כמו שפתי דעת כי שאר הקנינים יחשבו מצד יתרון ערכם ואין הענין כן בשפתי דעת כי הם טובי על כל הענינים והם המישרים תכלית ההישר' למצוא דברי חפץ כי בזה האופן יקובצו לאדם דעות זולתו ואפשר שיהיה הרצון בזה כי המשיג קצת המושכלות שהם הצעה לו אז יהלל על כל הקנינים המושכל אשר היה מגנה אותו קודם זה וידמה שההלול הזה הוא מה שיאמר יש זהב ורב פנינים אך כלי יקר הוא שפתי דעת כי הם יביאו לקנין דבר נחמד מזהב ומפז רב: (רלב"ג)

[טו] יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת:

מצודת דוד יש זהב. הנה יש בעולם די זהב והרבה פנינים אי"כ הואיל ויש הרבה מהם אין בהם חשיבות כ"כ אבל שפתי דעת הם ככלי יקר ר"ל ככלים העשויים מאבני יקר שהחשיבות רב בהם מצד עצמם ומלאכת תבניתם והמה דברים שאינם מצויים : (מצודת דוד)

מצודת ציון פנינים. הם המרגליות : (מצודת ציון)

[טז] לקח בגדו פי ערב זר ובעד (נכרים) נכריה תבלהו:

מצודת דוד לקח בגדו. לקח למשכון את בגד הערב ולא תאשם בזה כי מעצמו נעשה ערב בעבור הזר והכניע עצמו בזה : ובעד. נכריה. כפל הדבר לומר בין ערב עבד איש בין בעבור אשה עניה סוערה : (מצודת דוד)

מצודת ציון חבלהו. ענין משכון כמו אם חבל תחבל (שמות כב) : (מצודת ציון)

רלב"ג לקח בגדו. הנה מי שערב זר והוא הנמשך אל הכח המתעורר לתאוות הגופיות הפשיטהו מכל קנינו להפרע ממנו והנה השכל הוא הערב בעד האיש הזר ובעד נכריה והיא הנפש המתאוה כמו שקדם בראש זה הספר קח משכוננו להפרע כי השכל הוא המקבל העונש במה שלא השיגהו תענוג מאלו הפעולות המגונות כמו שקדם: (רלב"ג)

[יז] ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ:

רס"י ערב לאיש לחם שקר. ניאוף חסת איש: ואחר ימלא פיהו חלץ. אבנים דקות וכן ויגרס בחלץ (איכה ג): (רס"י)

מצודת דוד ערב. מתוק לפי האיש מאכל גזול אבל אחרית הדבר אשר יהפך בפיו לחצץ המשברות את השינים ואינם משביעים ר"ל עוד ירזה משמן בשרו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ערב. ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג) : חצץ. אבנים דקים כמו ויגרס בחצץ שני (איכה ג) : (מצודת ציון)

רלב"ג ערב לאיש לחם שקר. בתחלת עיונו כאילו תאמר שאם יטעה ויחשוב שאין שם גמול ועונש אך אחר זה יהפך לו המזון הערב ההוא לחצץ שאין בו תועל' להזין וישבר עם זה שניו אשר יאכל באמצעיתם: (רלב"ג)

[יח] מחשבות בעצה תפון ובתחבולות עשה מלחמה:

רס"י מחשבות בעצה תפון ובתחבולות עשה מלחמה. אם זאת להלחם כנגד השטן צא בתחבול' תשובה ותפלה ותענית: (רס"י)

מצודת דוד מחשבות בעצה. מחשבות הנעשים בעצת יועצים תפון ותתקיים ואם תלחם במי עשה מלחמה בהתחכמות רב כי בודאי גם שכנגדך הרבה מחשבות בעצה ולזה מהצורך להתחכם ביותר: (מצודת דוד)

רלב"ג מחשבות בעצה תפון. הנה המחשבות המקבילות לאדם אשר בעבורם הוא נבוכ בענינם הנה העצה שלימה שתתישב לו בזה תכין לו המחשבה הצודקת וזה יהי' בשיקבץ כל אלו המחשבו' ויברור הצודק מהבלתי צודק בחקירי שלימי' וביישוב רב ואם יקרה שם שתי מחשבו' מקבילות הלחם בתחבולות על המחשב' המרחיק' האד' משלמותו ובוזה

תמלט מהמבוכה באל' העניני' הגדולי' אשר יביאו המחשבו' המקבילוי' הנופלו' בהם להתבלב' בענינם או ירצ' בז' על דבר המחשבות המביאו' לאדם'לחטא עשה מלחמ' עמה' בעצה אשר תבין ובתחבולו' בדרך שתכניע אותם המחשבו' הרעו': (רלב"ג)

[יט] גולה סוד הולך רכיל ולפתה שפתיו לא תתערב:

רש"י גולה סוד הולך רכיל ולפתה שפתיו. המדבר חלקות לפתותך ולהסיתך: (רש"י)

מצודת דוד גולה סוד וגו'. לא תתערב להתחבר עם מי שטבעו לגלות הסוד ולא יוכל לעמוד על עצמו להסתיר דבר מה ולא עם מי שהולך רכיל בכוונה מיוחדת ולא עם מי שדברי שפתיו המה פתיות אשר בעבור הסכלות יגלה הסוד לתומו: (מצודת דוד)

מצודת ציון ולפתה. מל' פתי ושוטה: **תתערב**. מל' תערובות: (מצודת ציון)

רלב"ג גולה סוד. לא תתערב עם מי שהוא גולה סוד והולך רכיל כי זה סבה לרעות גדולות בדברים המדיניים ולא עם מי שאומר דברי פתות והסתה בשפתיו להדיחך מעל הדרך הטובה ואפשר שירצה בזה מי שהוא גולה סוד בענין המבוכה שיש במחשבות מקבילות אשר בהתחלות שיצטרך להמלט מהם בעצה שתדון ובתחבולות הוא במדרגת מי שהוא הולך רכיל שמשחית העולם ברכילותו כן זה יביא מבוכה בלב האנשים שדעתם קצרה לבא ממנה ויביא מפני זה עליהם הפסד רב בדעותיהם ולזה השמר לך מהתערב עם מי שמרחיב שפתיו לדבר באלו הדברים כי באלו החקירות יש מהסכנה עד שאין ראוי שיתיר האדם לחקור בהם עם זולתו ולא עם עצמו כ"א בעת שנתחזקו בלבו הדעות האמתיות התוריות והעיוניות כי אז ימלט מזאת הסכנה: (רלב"ג)

[כ] מקלל אביו ואמו ידעך נרו (באישון) בְּאֵשׁוֹן חֲשָׁךְ:

רש"י מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך. צהנסיף ובהשחיר החשך כלומר צבא: הרעה: (רש"י)

מצודת דוד ידעך נרו. יכובה נשמתו בשחרות החושך ר"ל בבוא יום הגמול עת תאיר נשמת הצדיק ולפי שדימה את הנשמה לנר דימה את הגמול לעת צורך הארת הנר: (מצודת דוד)

מצודת ציון ידעך. ענין ניתר וקפיצה כמו דועכו כאש קוצים (תהלים קי"ח) והיא כבוי הנר כי השלהבת נדחה ונקפץ מן הפתילה : באישון. ענין שחרות וחושך וכן באישון לילה (לעיל ז) : (מצודת ציון)

רלב"ג מקלל אביו ואמו. מי שהוא מקלל אביו ואמו יכבה נרו וישאר בשחרות החשך והיה זה כן לפי שזה מונע ממנו קבולו המוסר מהם וזה סבה למנוע ממנו כל שלמות עם שזה ממה שירגילהו לבלתי הכר הטוב למי שגמלהו טוב והיה סבת היותו וגדולו באופן מה ויעתק מה מזה אל שיכפור בש"י אשר בראו ונשפעו לו ממנו כל הטובות עם שזה ממה שיפסיד סדר המדינה כי לא יתחזק האדם להטיב לזולתו אם לא מפני תקותו שיכיר לו הטובה אשר גמלהו : (רלב"ג)

[כא] נְחֻלָּה (מבחלת) מְבַהֶלֶת בְּרֵאשִׁינָה וְאַחֲרֵיתָהּ לֹא תְבָרָךְ :

רש"י נחלה מבוהלת בראשונה. שנזהל למהר וליטול תחלה כגון בני גד ובני ראובן שמהרו לטול חלקם בעבר הירדן ודברו צנהלה שנאמר גדרות לאן נבנו למקנינו פה וערים לטפנו (במדבר לב) עשו את העיקר טפל שהקדימו לאנס לטפם: ואחריתה לא תבורך. שגלו כמה שנים קודם שאר השבטים כמו שמפורש בסדר עולם ובמדבר רבי תנחומ' בשנת שתיים לאחז ויער ה' את רוח מלך אשור וגו' ושאר שבטים גלו בשנת שש לחזקיהו היא התשיעית להוסע להוסע בן אלה: (רש"י)

מצודת דוד נחלה מבוהלת. נחלה הבאה לאדם בראשית בבהלה ובחפזון ופתאום עם כי ישמחו בעליה הנה אחריתה לא תבורך כי שלטה בה עינא בישא ואין בה סימן ברכה : (מצודת דוד)

רלב"ג נחלה מבוהלת. הנה הצלחת הנחלה היא נבהלת בראשונה כי היא באה לאדם תכף ובזולת עמל ולזה תמצא כי אחריתה לא תבורך כי מפני שלא עמל בה היורש לא תיקר בעיניו ולא ישתדל מאד לשמרה ובה האופן ישחית נחלתו בקלות וזה דבר מפורסם מאד מענין הירושה והנחלה והנה העיר בזה כי הקנינים מהחכמה אשר יעמול האדם יותר בהשגתם הם יותר יקרים מהמושכלות אשר יגיעו בקלות וההצלחה המגעת מהם היא יותר עצומה ואשר ירצו להשיג ההשגות בזולת עמל וחקירה ושקידה הנה אחריתה לא תבורך כי זה יהיה סבה אל שישתבשו בהשגותיהם ולא יקנו מהם הצלחה כי אם הפכה : (רלב"ג)

[כב] אֵל תֹּאמַר אֲשֶׁלְמָה רַע קִוָּה לִיהוָה וְיִשַׁע לְךָ :

מצודת דוד **אשלמה רע**. למי שפשע נגדי לבל יוסיף עוד מי לפשוע בי : **קוה**.
אך קוה אל ה' והוא יושיע לך מיד הבאים לפשוע בך : (מצודת דוד)

רלב"ג **אל תאמר אשלמה רע**. לאשר גמלני רע כי אין זה מדרך איש
אמונים כי הוא לא יחפוץ בעשיית הרע אך תקוה אל ה' והוא יושיעך מכף
אויביך ולא תשאל ממנו שיעשה להם רע אך שיושיעך כי זה הוא הדרוש
שיאות לך בזולת הגעת רע לאחר : (רלב"ג)

[כג] **תועבת יהוה אָבן וְאָבן ומאזני מְרָמָה לא טוב:**

מצודת דוד **אבן ואבן**. אבן משקל גדולה וקטנה מראה את הגדולה ושוקל
בקטנה : **ומאזני**. מאזנים העשויים לרמות בהם לשקול בפחות לא טוב
בעיני ה' וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

רלב"ג **תועבת ה'**. הנה תועבת ה' אבן ואבן ר"ל אם יהיו במדותיך
משקלים מתחלפים לנהג עם קצת האנשים בתכונה אחת ועם קצתם
בתכונה אחרת אך ראוי שתנהג עם כלם בתכונה אחת והיא בקשת הטוב
והיושר והשלימות ולזה אין ראוי שתהיה תשוקתך להרע לקצתם
ולהטיב לקצתם אך תהיה מגמת פניך להטיב לכלם ובזה תלך בדרכי
הש"י ולזאת הסבה ג"כ לא טוב בעיני הש"י לשקול במאזני מרמה
שישימו המשקלים שישקלו בהם מתחלפים : (רלב"ג)

[כד] **מִיְהוָה מְצַעְדֵי גֵבֶר וְאָדָם מֵה יָבִין דְרָכּוֹ:**

מצודת דוד **מה'**. מדרכי כף רגלי האדם הוא מה' אבל האדם עצמו מה יבין
דרכו ר"ל לא ידע כלל כמו ונחנו מה (שמות יז) : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מצעדי**. מדרך הרגל כמו ויהי כי צעדו (שמואל ב' ו) : (מצודת
ציון)

רלב"ג **מה' מצעדי גבר**. הנה מצעדי גבר בדרכו שילך בהם הם מה' כי
צריך שילוה לו עזר אלהי בכל פסיעה ופסיעה : **ואדם מה יבין דרכו**.
מעצמו אם לא ילוה לו העזר האלהי הנה לא לאדם דרכו וזה מבואר
בדברים המדיניים כי פעמים רבות יתחדשו מונעים בדרכו או עוזרים לא
קוה להם ויותר מבואר זה בדברים העיוניים כי אף על פי שקצת
ההתחלות ילקחו מהמוחשים הנה לא ישלם לקיחתם וההגעה לדרוש
דרוש והדרכים והסדרים המישרים לו אם במה שישפע להם מהשם י"ת
כמו שביארנו בבאורינו לספר הנפש ושיר השירים ובמאמר הראשון
מספר מ"י : (רלב"ג)

[כה] מוקש אדם ילע קדש ואחר נדרים לבקר:

רפ"י מוקש אדם ילע קדש. כשאדם נכסל ונוקש בעצירו מקלקל את קדושתו כמו ושתו ולעו (עוצדיה א): ואחר נדרים לבקר. כריך אדם לחזור אחר קרבנו לנדור ולהביא ולבקש על נפשו: (רפ"י)

מצודת דוד מוקש אדם. מכשול מוקש עבירה משחית קדושת האדם ותקנתו לבקר אחר נדרים ולזבוח לה' לבקש על נפשו: (מצודת דוד)

מצודת ציון ילע. ענין השחתה ובלבול כמו על כן דברי לעו (איוב ו): לבקר. ענין דרישה וחפוש כמו לא יבקר (ויקרא יג): (מצודת ציון)

רלב"ג מוקש. האדם וחטאו מבלע ומשחית הקדש השופע לו מאת הש"י בי הוא שופע לכל מוכן לקבלו והוא הסבה לבקר ולעיין ולחפש אחר נדרים מה היתה הסבה המונעת שלא הגיעו אל התכלית המכוון בהם וזה כי לולא מוקשו שסבב להחטיא כוונותיו יכוננו מחשבותיו ונדריו ישלם: (רלב"ג)

[כו] מזרה רשעים מלך חכם וישב עליהם אופן:

רפ"י מזרה רשעים. פרעה וחילו: מלך חכם. הקב"ה: וישב עליהם אופן. גלגל מדתם השיב עליהם וינהגו ככבדות (שמות יד) כנגד והכבד את לכו (ה): (רפ"י)

מצודת דוד מזרה. מלך חכם דרכו לפזר את הרשעים לבל יהיו בחבורה אחת להמתיק עזת רשע ומשיב להם גמול מדה במדה כאופן המתגלגל ושב למקומו כן ישוב הגמול אל המעשה למען יוסרו: (מצודת דוד)

מצודת ציון מזרה. ענין פזור כמו מזרה ישראל יקבצנו (ירמיה לח): אופן. גלגל (מצודת ציון):

רלב"ג מזרח רשעים. הנה המלך החכם ויראו ממנו הרשעים ויתפזרו אנה ואנה ואופן המרכבה אשר סבבוהו ללכת להשחית זולתם השיבו עליהם עד שברשתם אשר טמנו ילכדם ובשוחתם יפולו ואפשר שיהיה הרצון במלך חכם מי שהוא מושל באדם והוא השכל ובחכמתו יזרה ויפזר הרשעים והם בעלי הדעות הנפסדות ויסבב שיהיו נזורים אחור מהדעות ההם ולא ישלימו דרכם אשר הם פונים אליו ובזה ימלטם מהרע העצום הזה וזה יהיה ממנו אם לעצמו אם התחיל להשתבח באלו הדעות אם לזולתו בשיישירם לעמוד על מקום הטעות בהם: (רלב"ג)

[כז] נֵר יְהוָה נְשָׁמַת אָדָם חִפֵּשׁ כָּל חֲדָרֵי בָטָן :

רש"י נר ה' נשמת אדם. הנשמה שזקקו מעידה עליו בדין: (רש"י)

מצודת דוד נר ה'. כמו שדרך האדם לחפש בחושך ע"י הנר כן חופש ה' כל מחשבות חדרי בטן ע"י נשמת האדם כי היא יודעת הכל ומעידה עליו בדין : (מצודת דוד)

רלב"ג נר ה'. ולבאר מי הוא זה המלך אמר כי נשמת האדם והוא השכל הוא נר ה' והוא חופש כל העמוקות אשר בנמצאות לעמוד על סודם לפי מה שאפשר בעזר הש"י במה שישפיע עליו מאורו וזיוו בו יעמוד על אמתת הדברים העיונים : (רלב"ג)

[כח] חֶסֶד וְאֵמֶת יִצְרוּ מֶלֶךְ וְסַעַד בְּחֶסֶד כֶּסֶא :

מצודת דוד חסד ואמת. אשר יעשה המלך הם שומרים אותו כי בזה מרובים אוהביו ושומרים נפשו : וסעד. בחסד שעשה תמך כסא מלכותו לעמוד על עמדו : (מצודת דוד)

רלב"ג חסד ואמת יצרו מלך. כי בחסד אשר יעשה לעמו ימשך לבבם אליו והוא כמו מסעד לכסאו כי בזה ירוממוהו עליהם וינשאוהו ויכנעו לעבודתו ובאמת יהיה נשלם תקון העם והמלכות והנה העיר בזה על המלך שמושל באדם והעיר בזה כי אין המכוון למי שיבקש השלימות להשחית גופו ולעכור שארו כמו שיחשבו הכסילים אבל צריך שיעשה חסד להשגיח בבריאות גופו ואיבריו ובזה יהיה נשמר ויבא לו מהם העזר הראוי כי בחלותם יחלה הוא ג"כ עם שלא יוכל להם אז לשרתו השרות הראוי במה שיצטרך לו מהם בדרושים אשר יחקור בהם ובזה האופן ג"כ יהיה מתחזק כסאו ורוממותו עליהם כי יעבדוהו מאהבה ואם יעמיס עליהם עולו ולא יוכל שאתו יהיה זה סבה אל הבעיטה בו : (רלב"ג)

[כט] תַּפְאֲרַת בְּחוּרִים כָּחֵם וְהֵדָר זְקֵנִים שִׁיבָה :

רש"י תפארת בחורים כחם. כמו שתפארת בחורים כחם כן הדלת זקנים שיבה: (רש"י)

מצודת דוד תפארת. כמו שכח הבחורים הוא להם לתפארת כן שיבת הזקנים היא להם להדר : (מצודת דוד)

רלב"ג תפארת בחורים. הנה כמו שתפארת הבחורים כחם כי אז הם ר"ל בימי הבחורות בתכלית מעוצם הגבורה כן הדור החכמים הוא המצא השיבה להם כי אז יתיישבו בלבם הדעות האמתיות לסבות שזכרנו במה שקדם: (רלב"ג)

לז חֲבֵרוֹת פָּצַע (תמרוק) תִּמְרוֹק בָּרַע וּמְכוֹת חֲדָרֵי בָטוֹן:

רס"י חֲבֵרוֹת פִּלַּע תִּמְרוֹק צִרַע. לִרְקוֹ רְבוּתֵינוּ הַמִּמְרָק עֲלָמוֹ לְדַבֵּר עֲבִירָה סוֹף צֹא לִידֵי פִלְעִים וְחֲבֵרוֹת: וּמְכוֹת חֲדָרֵי בָטוֹן. (זה הדרוק): (רס"י)

מצודת דוד חבורות פצע. החבורות ופצעים הם המזככים באיש רע להעביר ממנו עכירת העון כי באלה יקבל הגמול ותלך העון: **ומכות.** גם מכות בחדרי בטן יזכו העון: (מצודת דוד)

מצודת ציון תמרוק. ענין זכוך ובהירות כמו מרקו הרמחים (שם מו): (מצודת ציון)

רלב"ג חבורות פצע. הנה קצת הרעות לא ירפאו כי אם בדבר רע וזה שחבורות הפצע יהיה נקיונם ומירוקם ברע כאילו תאמר שיושם בהם מה שיאכל הבשר כדי שיתגלה ויהיה שם מקום תצא המוגלה ובמכות מגלות חדרי בטן הפצע ההוא כדי לנקות כל עפושיו וכן ראוי בשה להתנהג ברפואות חליי המדות והדעות כי בעל המדה הפחותה ירפא ממנה בשירגילוהו להתנהג בהפך התכונה ההיא והפך כל חלקיה כדי שיתנקה ממנה נקוי שלם ואף על פי שהפך התכונה ההיא הוא ג"כ מגונה יתנהג בה עד יסור חליו וכזה יצטרך לבעל הדעות הנפסדות שיעיין בכל המקומות שהישירוהו אל זה הטעות ויסור מהם ואעי"פ שיקרה מזה שיצטרך לחקור במה שאין דרך אדם לחקור בו הנה לא ימנע מזה מי שבא לרפאתו כדי להסיר חליו ממנו: (רלב"ג)

משלי פרק-כא

א פִּלְגֵי מַיִם לֵב מְלֻךְ בִּיָּד יְהוָה עַל כָּל אֲשֶׁר יִחַפֵּץ יִטְנוּ:

מצודת דוד **פלגי מים**. כמו פלגי מים המה ביד האדם להטותם אל מקום הנרצה ע"י חפירות חריצים כן לב המלך ביד ה' להטותו אל כל אשר יחפוץ (מצודת : (מצודת דוד)

מצודת ציון **פלגי מים**. אמת המים : (מצודת ציון)

רלב"ג **פלגי מים**. הנה לב המלך ורצונו הוא ביד ה' כמו פלגי מים שיוכלו להטותם אל אשר יהיה שמה החפץ כן יטה הש"י לב המלך אל כל אשר יחפוץ והנה העיר בזה כי פעולות המלך ומחשבותיו הם מוגבלות מהש"י והוא כמו שליח הש"י במה שיעשהו מדבר המלכות וזה כלו הוא מיושר החכמה האלהית כי אילו היה פועל המלך באלו הדברים מסור לבחירתו בשלימות כדרך המס' לבחירתו פעולותיו בעצמו היה זה הענין סכנה נפלאה אל העם אשר תחת המלך ההוא ולזה לא עזב הש"י כל זאת ההנהגה למלך כי גבוה מעל גבוה שומר ולזאת הסבה אמר אליהוא ממלוך אדם חנף ממוקשי עם כאילו אמר ממוקשיהם סבה שימלוך אדם חנף ולזאת הסבה ייחס הש"י המשפט אשר יגיע מהשופטים באמרו כי לא אצדיק רשע כמו שביארנו שם והנה המכוון ראשונה מזה המאמר הוא להעיר על המלך שהוא מושל באדם שקדם זכרו והודיע בזה כי אין בו בעצמו חטא כי תשוקתו תהיה תמיד אל הטוב מצד עצמו ולזה אמר כי רצון מלך הוא ביד ה' כמו פלגי מים להטותו אל כל אשר יחפוץ ואולם החטאים יקרו לאדם מצד שאר הכחות : (רלב"ג)

ב כָּל דֶּרֶךְ אִישׁ יִשָּׂר בְּעֵינָיו וְתִכֵּן לְבוֹת יְהוָה :

רש"י כל דרך איש ישר בעיניו ותוכן. ומונ': (רש"י)

מצודת דוד **ישר בעיניו**. כי אינו רואה חובה לעצמו : **ותוכן**. ה' הוא בתוך לבו ויודע הוא אם ישר דרכו או לא : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ותוכן**. מל' תוך : (מצודת ציון)

רלב"ג **כל דרך איש ישר בעיניו**. כי כל אחד מהדרכים ימצא בו טוב מה אם מועיל אם ערב אם כבוד אם נצוח או זולת זה מהענינים שיחשוב בהם היותם טובות אך מי שמיישר הלבבות ומתקנם להגיע אל הטוב האמתית הוא הש"י כי בהגעות זה הטוב ובדריכה אליו יצטרך עזר אלהי לרבוי המונעים אשר לאדם מהדריכה אליו ומפני שאי אפשר שיגיע אלא באמצעות השפע השופע מהש"י : (רלב"ג)

ג עֲשֵׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט נִבְחָר לַיהוָה מִזְבַּח :

מצודת דוד עשה. עשיות צדקה ומשפט נבחר בעיני ה' מהבאת זבח :
(מצודת דוד)

רלב"ג עשה צדקה. עשיית היושר והמשפט בדברים המדיניים והעיוניים נבחר לה' מהקרבת הזבח כי אלו הדברים מקנים השלימות בעצמותם ואולם הזבח אם בו הערות להקנות השלימות כמו שביארנו בבאורינו לדברי התורה הנה זה ממנו על הדרך הרמז והסימן לא בעצמותו והעיר עם זה ג"כ בזה הפסוק על מה שהעיר שמואל באמרו הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים ועל מ"ש שלמה וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח והרצון בו כי יותר נבחר לש"י מי שיתנהג בצדק ובמשפט בשישמור דרכי התורה ממי שיחטא והקריב זבח על חטאו: (רלב"ג)

[ד] רוס עינים ורחב לב נר רשעים חטאת:

רש"י רוס עינים. גסות הרוח: ורחב לב. חפץ למלאות תאות לבו הוא ניר של רשעים חריקות ומחשבותם הוא חטאתם: (רש"י)

מצודת דוד רוס עינים. דרך גסי הרוח להרים עיניהם כלפי מעלה לא כענוים המשפילים עיניהם למטה לארץ: ורחב לב. ענין בקשות תענוגים הרבה והתאוה להם: נר רשעים. הדברים האלה הלא המה מחשבות הרשעים ויחשבו לחטאת: (מצודת דוד)

מצודת ציון ניר. ענין חרישה כמו נירו לכם ניר (שם ד) והוא מושאל על המחשבה כמו שהושאל לה ל' חרישה כמ"ש אל תחרוש על רעך רעה (לעיל ג): (מצודת ציון)

רלב"ג רוס עינים. הנה מי שירים עיניו לעיין במה שאין מחוק האנושי להשיגו אע"פ שהוא רחב לב ולרחב לבו הוא מוכן לעמוד על חקירות עמוקות הנה זה העין שממנו הוא ניר הרשעים ברעות וחרישתם שלא יעיינו תחלה אי זה יובילם אל הדרוש ואם אפשר להם לעמוד על אמתתו אם לא והוא חטאת חסרון לא יתרון ותוספת במעלת שכל כאמרו אל תתחכם יותר למה תשומם: (רלב"ג)

[ה] מחשבות חרוץ אף למותר וכל אף אף למחסור:

רש"י מחשבות חרוץ. אדם יקר המתהלך באמת וזמשפט חרוץ: אף למותר. להלכה ולריוח באות: וכל אף. דוחק את הסעה: (רש"י)

מצודת דוד למותר. אין בהם דבר בטל אך להביא יתרון מה: וכל אף.

הממהר במעשיו אין בהם דבר ריוח אך להביא עוד חסרון מה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **חרוץ**. זרוז וישר : **אץ**. ענין מהירות כמו ולא אץ לבוא (יהושע י') (מצודת ציון) :

רלבי"ג **מחשבות חרוץ**. הנה מחשבות החרוץ והזריז אשר כלם מוגבלות ונגזרות מתחלת הענין כשיתחיל בפעולותיו הם כלם ליתרון ולתוספת טוב כי יתנהג בעניניו לפי מה שראוי ולזה יגיעו התכליות אשר הוא פונה אליהם וכל מי שהוא ממהר לעשות פעולותיו בזולת חקירה והתיישבות אם ראוי שיעשה אם לא ואיך ראוי שיעשה הנה לא יגיע לו מהם כי אם חסרון לא יתרון ותוספת טוב וכאילו ביאר בזה שהאיש רחב לב שהרים עיניו לעיין במה שאינו ראוי יהיה סבת טעותו בזה היותו ממהר בזאת החקירה בזולת שיעמוד תחלה אם אפשר ההגעה אליה ואיך : (רלבי"ג)

יז **פַעַל** **אוֹצְרוֹת** **בְּלִשׁוֹן** **שֶׁקֶר** **הֶבֶל** **נִדְף** **מִבְקָשֵׁי** **מָוֶת** :

רס"י **פועל** **אוֹצְרוֹת**. **להרבות הון**: **בלשון שקר הבל נדף וגו'**. **מוקשי (ס"א)** (מבקשי) **מות** **הם** **לו**: (רס"י)

מצודת דוד **פועל**. **המאסף אוצרות ע"י לשון שקר המה הבל נדף כי לא יתקיימו בידו ויבקשו עוד את המות כי המה סיבה למות על ידם** : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נדף**. **ענין דחיפה ומוכה כמו תדפנו רוח (תהלים א)** : (מצודת ציון)

רלבי"ג **פועל אוצרות**. **רבות בדברים העיוניים בהתחלה כוזבת הנה ההתחלה אשר עליה נכוננו היא הבל ודבר נדף שלא יתכן שתעמוד כלל והאוצרות הם מבקשי מות והפסד כי לא יושגו בהם ארחות חיים והם בעצמם הבל ודבר שאינו ולזה יקרה מהם אבדן הנפש והכליון** : (רלבי"ג)

יז **שֶׁד** **רְשָׁעִים** **יְגוֹרִם** **כִּי** **מֵאֲנֵנוּ** **לַעֲשׂוֹת** **מִשְׁפָּט** :

רס"י **יגורם**. **יגור** **אותם**: (רס"י)

מצודת דוד **שוד**. **הגזל עצמו יביא עליהם פחד כי מאנו לעשות משפט להשיב הגזל לבעליו** : (מצודת דוד)

מצודת ציון יגורם. מלי מגור ופחד וכן מגורת רשע (לעיל י) : (מצודת ציון)

רלבי"ג שוד. הרשעים בדעות ששודדו מהם המחשבות וההקדמות המישירות אל האמת עד שהיה זה סבה שיהיו להם דעות כוזבות בהתחלות הנה זה הטעות יאסרם במאסרו וימנעם ממצוא האמת במה שאחר ההתחלות והיה זה סבה אל שיטעו בכל הדברים והנה קרה להם זה ההפסד בדעותיהם מפני שלא רצו לעשות במשפט בחקירתם בהתחלות שיתישבו בהם בדרך שימצאו האמת: (רלבי"ג)

[ח] הפכפך דרך איש וזר וזך ישר פעלו:

רס"י הפכפך דרך איש וזר. איש והוא זר סר מן המורה לרכו הפכפך: (רס"י)

מצודת דוד הפכפך. המתהפך במעשיו פעם כך ופעם בהפך הנה פעם דרך איש לו ופעם הוא זר מן הדרך אבל האיש הזך פעלו ישר בכל עת מבלי השתנות : (מצודת דוד)

רלבי"ג הפכפך דרך איש וזר. הנה מפני זה היה הפכפך דרך כל איש מהם וזר כשיעיינו במה שאחר ההתחלות כי יצטרך להם לבלבל עיונם ולהניח דברים זרים הפכיים לאמת בדרך שישמרו שרשיהם והתחלותיהם, ואולם האיש הזך והנקי מהטעות בשרשים וההתחלות לא יצטרך לעיין דברים במה שאחר ההתחלות כי אם ביושר ובצדק: (רלבי"ג)

[ט] טוב לשבת על פנת גג מאשת מדינים ובית חָבֵר:

רס"י וזית חצר. סנכנס לזית חצירו לדבר עם אשתו, ומדרש אגדה ניבא סוף הסכינה להסתלק מעל ישראל שהם כאשת מדיני: וזית חצר. זית שמחצרים זו רעים להקצ"ה כגון כלם שהעמיד מנש' בהיכל ה': (רס"י)

מצודת דוד על פנת גג. מבלי מחסה מזרם וממטר ויחידי מבלי חבורות אנשים : מאשת. מלשבת עם אשת מדינים אף בבית חבורת אנשים : (מצודת דוד)

מצודת ציון פנת. זויות : חבר. חבורת אנשים וכן חבר כהנים (הושע ו) : (מצודת ציון)

רלבי"ג טוב לשבת. טוב לאדם שישב יחידי על פנת גג בזולת מחסה ומסוער מזרם וממטר משישב עם אשת מדינים והוא עם זה בבית אשר

בו קבוץ מהאנשים כי יקשה מאד לסבול מדיני אשה והעיר עם זה בזה המאמר שטוב לאדם שיהיה לסכלו עזר מהאשה אשר נבראה עמו לשרתו ויהיה מתבודד משיעזרהו בהשגתו איש מהאנשים ולא יגין עליו זולתו מהמונעים ותהיה האשה אשר נבראת לשרתו תמיד מריבה עמו כי לא יוכל אחד מהם לתקן את אשר עותה ולא יועילו לו העוזרים אם לא יהיה בשלום עמה בדרך שתכנע לעבודתו וזה מבואר מאד: (רלב"ג)

[יז] נֶפֶשׁ רָשָׁע אֹתָהּ רָע לֹא יַחַן בְּעֵינָיו רְעֵהוּ:

מצודת דוד **אותה רע.** אין מעשה הרשע על כי יטעה לחשוב שמעשיו טובים אבל יודע הוא ברעתם ונפשו חשקה לה ולזה לא יוחן בעיניו רעהו רשע כמותו כי"א חשבה לטובה א"כ מהראוי לאהוב לרעהו כמשפט אנשי הצדק : (מצודת דוד)

מצודת ציון **יוחן.** מלשון **חן** : (מצודת ציון)

רלב"ג **נפש רשע.** הנה התבאר לך כי נפש הרשע אין תאותה כי אם לדבר רע כי לא יוחן בעיניו רעהו ולו היתה דרך הרשע טובה בעיניו היה ראוי שיאהב כל מי שיתחבר אליה כמו שיאהבו אנשי המעלה קצתם את קצתם: (רלב"ג)

[יח] בְּעֵנֶשׁ לֹץ יַחֲכַם פְּתִי וּבְהַשְׁכִּיל לְחָכָם יִקַּח דַּעַת:

רס"י **בענש לץ יחכם פתי.** ע"י יסורי הללים הפתאים מתחכמים וקצים בתקוזה: (רס"י)

מצודת דוד **בענש.** בעת בוא עונש על הלץ אם לא יועיל לעצמו מועיל הוא לפתי המשולל הבנה כי יתחכם על כי יפחד לנפשו : **ובהשכיל.** אבל לחכם אף בלמדו דברי השכל הוא עצמו יקבל תועלת ויקח דעת נוסף על מה שבידו : (מצודת דוד)

רלב"ג **בענש לץ יחכם פתי.** הנה כשיגיע העונש ללץ על דברי ליצנותו אז יחכם פתי הנפתה לכל הדברים ויבין כי זאת הדרך היא לא טובה וכאשר יראי שיצליחו דרכיו לחכם אז ישתדל לקנות דעת: (רלב"ג)

[יט] מִשְׁכִּיל צַדִּיק לְבֵית רָשָׁע מְסַלֵּף רְשָׁעִים לָרָע:

רס"י **משכיל צדיק.** צדיקו של עול' הוא הקב"ה נותן לב להכרית בית רשע

מצודת דוד משכיל צדיק. כאשר הצדיק עומד בבית רשע הצדיק הזה מצליח ביתו של הרשע כי נתברך בגללו והיא סיבה לסלק את הרשעים לעשות רע כי יחשוב בעבורו נתברך ביתו ומעשיו טובים בעיני ה' : (מצודת דוד)

מצודת ציון משכיל. ענין הצלחה כי המצליח במעשיו נראה להבריות שעושה בהשכל : מסלף. מעקם כמו ויסלף דברי בוגד (לקמן כב) : (מצודת ציון)

רלב"ג משכיל צדיק לבית רשע. הצדיק המצליח לבית הרשע וזה יהיה כשיעמוד בביתו כי אז יברך הש"י ביתו בגלל הצדיק או כשהיה הטוב הזה דבק לרשעים מאבותיהם שהיה בהם איש צדיק אשר בעבורו ימשך לרשע הזה טוב הנה זה הענין סבה לסלף הרשעים והולכים בדרך רע כי הם חשבו כי זה הטוב הגיע לרשע בסבת הרשע ובוזה ג"כ יטעה הפתי כי הוא נפתה לכל מה שיראה לו בתחלת המחשבה שהוא טוב: (רלב"ג)

[יג] אִטְם אָזְנוּ מְזַעֲקַת דָּל גַּם הוּא יִקְרָא וְלֹא יַעֲנֶה:

מצודת דוד אוטם. הסותם אזנו משמוע צעקת דל אשר יצעק מפני נוגשיו גמולו שגם הוא יקרא בעת צרתו לעזרה ואין מי ישיב לו : (מצודת דוד)

מצודת ציון אוטם. סותם : (מצודת ציון)

רלב"ג אוטם אזנו. הנה מי שהוא אוטם אזנו שאינו רוצה לשמוע צעקת דל לחננו מאשר הביא אלוה בידו הנה ישיב הש"י גמולו שישביהו לדלות ויקרא ולא יענה ר"ל שלא יחמלו האנשים עליו וזה מדה כנגד מדה ואפשר שירצה בזה כי גם הוא יקרא לש"י ויצעק אליו בעת צרתו ולא תשמע תפלתו כי הש"י יתנהג עמו בדרך אשר הוא מתנהג בזולתו: (רלב"ג)

[יד] מִתֵּן בְּסִתֵּר יִכְפֶּה אָף וְשֹׁחַד בְּחֶק חֲמָה עֲזָה:

כ"ז מתן בסתר. לדקה: וסוחד בחק. אף זו לדקה יכפה אף, יכפה. חמה עזה: (כ"ז)

מצודת דוד מתן. הנותן מתן בסתר למי שחרה אפו בו הנה המתן הזה יכסה את האף ולא יהיה נראה עוד : ושוחד בחק. הנותן שוחד בחיק ר"ל בהסתר אז יכפה בזה חמה עזה וחזקה וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון יכפה. ענין כסוי ובדרז"ל כפה עליהם הר כגיגית (שבת פח) :
(מצודת ציון)

רלב"ג מתן בסתר. הנה המתן שיתן האדם בסתר למי שיכעס עליו מכניע האף והחמה אשר לו עליו והשחד שינתן בחיק ר"ל בסתר יכפה חמה עזה ויכניעה :
(רלב"ג)

טו שְׂמִיחָה לְצַדִּיק עֲשׂוֹת מְשַׁפֵּט וּמְחַתֶּה לְפַעֲלֵי אָוֶן :

רס"י שְׂמִיחָה לְצַדִּיק עֲשׂוֹת מְשַׁפֵּט. שְׂמִיחָה לְהַקְבִּי לַעֲשׂוֹת דִּין לְצַדִּיקִים כְּדֵי לְזַכּוֹתָם לַחַיִּי הַעֵה"ב וְשְׂמִיחָה לְצַדִּיק שְׂהַקְבִּי מְזִיבֵי יַסּוּרֵינָם עֲלֵיהֶם כְּדֵי שִׂיזְכוּ לַעֵה"ב כִּךְ נִדְרָשׁ בְּמִדְרָשׁ תְּהִלָּה וּמַחֲתָה. הִיא לְפֹעֲלֵי אָוֶן. לְפִי שְׂאִין נוֹתֵנִין לָב לְשׂוֹב וְאִין הַיַּסּוּרֵינָם מוֹעִילִין לָהֶן וּמִלְּטַעְרֵינָם וְלֹא לְהוֹעִילָם :
(רס"י)

מצודת דוד שְׂמִיחָה. הַצַּדִּיק יִשְׂמַח בַּעֲת יַעֲשֶׂה מְשַׁפֵּט וְעֲשִׂיית הַמַּחֲתָה הִיא שְׂמִיחָה לְפֹעֲלֵי אָוֶן :
(מצודת דוד)

מצודת ציון ומחתה. ענין שבר :
(מצודת ציון)

רלב"ג שְׂמִיחָה לְצַדִּיק. כְּשִׁיעֲשֶׂה מְשַׁפֵּט וְדִין בְּאַרְץ הֵנָּה זֶה הָעֵנִין שְׂמִיחָה לְצַדִּיק שְׂאִז יִבְטַח לְבוֹ שְׂלֵא יִלְכַד בְּרֶשֶׁת הַמַּלְכוּת כִּי הוּא נִשְׁמַר מֵעֲשׂוֹת רַע וְזֶה הָעֵנִין הוּא מַחֲתָה וְשִׁבְרוֹן לְפֹעֲלֵי אָוֶן כִּי אִז יִפְחָדוּ מֵאֵד שִׁיעֲנָשׁוּ עַל רֹעַ מַעֲשֵׂיהֶם :
(רלב"ג)

טז אָדָם תּוֹעָה מְדַרְדֵּר הַשֶּׁכֶל בְּקֶהֱל רְפָאִים יְנוּחַ :

רס"י אָדָם תּוֹעָה מְדַרְדֵּר הַשֶּׁכֶל. פּוֹרֵשׁ מִן הַתּוֹרָה: בְּקֶהֱל רְפָאִים. בַּעֲדַת גִּיהֲנָם:
(רס"י)

מצודת דוד מְדַרְדֵּר הַשֶּׁכֶל. מְדַרְדֵּר הַתּוֹרָה : בְּקֶהֱל. ר"ל אַחַר הַמִּיתָה כְּשִׁיחִיהַ בְּקֶהֱל הַמֵּתִים אִז יְנוּחַ וְלֹא יִתְעַה עוֹד אֲבָל כָּל יְמֵי חַיָּיו הוּא מוֹסִיף וְהוֹלֵךְ לְתַעוֹת בְּכָל יוֹם יוֹתֵר :
(מצודת דוד)

מצודת ציון רפאים. הם המתים שנרפו ונחלשו :
(מצודת ציון)

רלב"ג אָדָם תּוֹעָה. הַאִישׁ הַתּוֹעָה מְדַרְדֵּר הַשֶּׁכֶל וְהוּא הַתּוֹעָה בַּדְּעוֹתָיו יִבֵּא

בגורלו לנוח עם קבוץ האנשים שימותו יחד מיתה פתאומית וימות עמהם או ירצה בזה שהוא בקבוץ האנשים הדורכים אל המות והכליון בי הם ישמחו בדעותיו לפי שבהם יפתחו להם השערים למלאת תאוותיהם: (רלב"ג)

[יז] איש מחסור אהב שמחה אהב יין ושמון לא יעשיר:

רס"י איש מחסור. מי שאוהב שמחת מסתה תמיד: (רס"י)

מצודת דוד איש מחסור וגו'. האוהב שמחת מאכל ומשתה יהיה איש מחסור ר"ל חסר מכל טובה: **אוהב יין וכו'.** כפל הדבר במ"ש: (מצודת דוד)

רלב"ג איש מחסור. מי שהוא אוהב השמחות הגופיות להתענג בתאוותיו הוא איש מחסור כי באלו התאוות יאבד הונו ומי שהוא אוהב יין ויהיה הומה להתענג בהם לא יעשיר לזאת הסבה בעינה וזה מה שיקרה לבעלי זאת התכונה מהרע גם בדברים הגופיים עד שזה הוא סבה אל שלא יקנה האדם שום שלימות נפשי וכבר נרמז זה ג"כ באמרו איש מחסור ובאמרו לא יעשיר כי החסרון היותר חזק הוא חסרון השכל והעושר היותר חזק הוא שלמות במושכלות: (רלב"ג)

[יח] כפר לצדיק רשע ותחת ישרים בוגד:

רס"י כופר לצדיק רשע ותחת ישרים בוגד. לדיק נחלץ ורשע צא תחתיו כגון מרדכי והמן: (רס"י)

מצודת דוד כופר. אם נגזר מיתה על הצדיק ובטלה הגזירה אין מדת הדין מתפייס עד כי יותן רשע לפדיון נפשו: **ותחת וגו'.** כפל הדבר במ"ש: (מצודת דוד)

רלב"ג כופר לצדיק. כאשר היה ראוי מצד ההשגחה הכוללת שיגיע רע מה לצדיק השם יתברך ישית הרשע כפרו וישית הבוגד כופר לישרים והיה זה כן כי מההשגחה הדבקה להם ימשך שינצלו ולפי שהתועלת ברע הוא אבדן הרשעים בו כמו שזכר בסי' איוב והתבאר עוד בספר איוב הנה ביא הש"י הרשע והבוגד אל הרע ההוא: (רלב"ג)

[יט] טוב שבת בארץ מדבר מאשת (מדוניים) מדינים וכעס:

רס"י טוב שנת בארץ מדבר. גם זה על סלוק הסכינה נאמר: (רס"י)

מצודת דוד בארץ מדבר. במקום שאין אנשים : מאשת. מלשבת במקום מיושב עם אשת מדינים והתמדת כעס : (מצודת דוד)

רלב"ג טוב. לאדם שישב בארץ מדבר משישב בבית עם אשת מדינים וכעס שתכעס תמיד עם בעלה ותריב עמו והנה ביאר בזה כי הכעס גם כן מגונה כמו שהשמחה בתענוגי הגוף מגונה : (רלב"ג)

[כ] אוצר נחמד ושמון בנה חכם וכסיל אדם יבלענו:

רס"י וכסיל אדם. וכסילות של אדם: (רס"י)

מצודת דוד אוצר וגו'. דרך החכם לאצור באוצרו דברים נחמדים ושמון טוב להתקיים לעת הצורך אבל הכסיל שבבני אדם בעודו בכפו עד לא הניחו מידו יבלענו ולא יחוש אם לא ימצא לעת הצורך : (מצודת דוד)

מצודת ציון בנה. במדור : יבלענו. מלשון בליעה : (מצודת ציון)

רלב"ג אוצר נחמד. הנה בנה החכם יבא אוצר נחמד ושמון מפני דבקות ההשגחה בו עם שהוא ישמור קנינו ולא יפזר מהם כי אם ההכרחי ואולם הכסיל אם היה לו כמו זה האוצר הנה יבא אדם ויבלענו ולא יאכל הכסיל ממנו :

[כא] רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד:

מצודת דוד רודף. הרודף לעשות צדקה וחסד עם הבריות ימצא גם הוא מה' חיים וצדקה וכבוד : (מצודת דוד)

רלב"ג רודף צדקה. מי שהוא רודף הצדקה והיושר במדות ובדעות ורודף לעשיית חסד לזולתו ולהטיב להם הנה הוא ימצא החיים הגופיים והנפשיים וימצא הצדק והיושר בדעות וימשך לו מהם הכבוד כאמרו כבוד חכמים ינחלו וזה כי מפני יושר דעותיו ירשיע כל לשון תקום אתו למשפט :

[כב] עיר גברים עלה חכם וירד עז מבטחה:

רס"י עיר גברים עלה חכם. זה משה רבינו שעלה לבין המלאכים גבורי

כח (ויוזל) וגו', תורה): (כ"ז)

מצודת דוד עיר גבורים. בא לשבח החכמה מהגבורה ואמר הנה החכם עלה לעיר גבורים ונצחם והוריד חוזק בטחונם אשר התחזקו במבצר העיר (מצודת דוד):

מצודת ציון ויורד. מלשון ירידה והשפלה : (מצודת ציון)

רלבי"ג עיר גבורים. הנה החכם עלה בעיר גבורים ונצחה בחכמתו כי טובה חכמה מגבורה עמו שנזכר בספר קהלת והוריד עוז העיר והמבצר שהיו בוטחים בו והנה העיר בזה על מעלת החכמה והטוב המגיע ממנה גם בעניני הגבורה וזה אמנם יהיה לחכם מצד חכמתו ומצד דבקות ההשגחה האלהית בו : (רלבי"ג)

[כג] שְׁמֵר פִּי וּלְשׁוֹנוֹ שְׁמֵר מְצָרוֹת נַפְשׁוֹ :

מצודת דוד שומר פיו. מלהרבות בדברים : שומר וגו'. כל אחד ירבה אמרים לא יחדל מדבר פשע וחוטא נפשו : (מצודת דוד)

רלבי"ג שומר פיו. מי שהוא שומר פיו ולשונו מלדבר שומר נפשו מצרות רבות כי רעות רבות יתחדשו מפני חטא הדבור כמו שקדם : (רלבי"ג)

[כד] זֶד יְהִיר לְךָ שְׁמוֹ עוֹשֶׂה בְּעֵבֶרֶת זְדוֹן :

כ"ז יהיר. גם רוח סופו להיות לך שאינו חץ לשמוע מוסר: (כ"ז)

מצודת דוד זד יהיר. איש זדון המתיהר בדבור הנה שמו העצמי הוא לך כי בעבור הגאווה ילעג ויתלוצץ בבני אדם אבל העושה רע בעבור הגאווה הנה שמו איש זדון : (מצודת דוד)

מצודת ציון יהיר. גס הרוח כמו גבר יהיר (חבקוק ב) : בעברת. מל' עברה וכעס : (מצודת ציון)

רלבי"ג זד יהיר. הנה הרשע הגאה שעושה הרע בגאווה לך שמו כי הוא כאילו יעשה הזדון מצד גאותו על דרך הלעג להיות האנשים נחשבים לפניו כאין ובחמת הזדון עושה לעג וליצנות וכבר ימצאו אנשים רעים בזה התואר שזכר שישחיתו זולתם על דרך הלעג להיותם נחשבים להם לאין כמו שסופר מאיש אחד שחתך רגל איש בלילה כשהיה ישן והוא לא היה שונא לו אך עשה זה על דרך הלעג והנה בא זה על מום הליצנות והרע

[כה] תַּאֲוֹת עֲצַל תִּמְיָתְנֹו כִּי מֵאֲנֹו יָדְיוֹ לַעֲשׂוֹת :

מצודת דוד **תאוות**. התאווה שעצל מתאווה לנוח על משכבו היא תמית אותו כי מאנו ידיו לעשות מלאכה להתפרנס בה ומה א"כ יאכל והרי הוא מת ברעב : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מאנו**. לא רצו : (מצודת ציון)

רלב"ג **תאוות עצל**. הנה העצל יתאווה תמיד אל קנין השלימיות והעצלה תמנעהו מההשתדלות בהשגתם הנה ימות וישאר עם התאווה ההיא כי מאנו ידיו לעשות דבר להשיג מה שאליו התאווה : (רלב"ג)

[כו] כָּל הַיּוֹם הִתְאַוָּה תְּאַוָּה וְצַדִּיק יִתֵּן וְלֹא יִחְשָׁד :

רש"י ולדיק יתן. כל ארכי ביתו שיקב"ה מזמן לו: (רש"י)

מצודת דוד **כל היום**. העצל הזה יתאווה בכל עת למלאות נפשו הריקה והצדיק יתן לו מהונו ויחזור ויתן ולא ימנע הנתינה ממנו עם כי פשע בנפשו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **יחשוד**. ענין מניעה : (מצודת ציון)

רלב"ג **כל היום התאווה**. העצל התאווה ולא תעשה בו התאווה רושם אחר ואולם הצדיק יתן הראוי מהפועל וההשתדלות בדבר דבר ולא ימנע ידיו מה שראוי בהשגת המלאכות והחכמות : (רלב"ג)

[כז] זָבַח רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה אֵף כִּי בְזָמָה יְבִיאָנוּ :

רש"י אף כי בזמה יביאנו. וכ"ש כשהוא מביאו להרשיעו ובעלה רעה כגון קרבנות בלעם ובלק שלא היו מביאים אלא לקלל את ישראל: (רש"י)

מצודת דוד **זבח רשעים**. אשר עודם ברשעתם בעת יזבחו הקרבן כי לא שבו לה' הנה הקרבן הוא תועבה : **אף כי**. וכ"ש שתועבה היא כאשר יביאנו במחשבה רעה לרמות את הבריות להחשיבו לצדיק וזובח לאלהים : (מצודת דוד)

מצודת ציון בזמה. במחשבה רעה כמו זמה היא (ויקרא יח) : (מצודת ציון)

רלב"ג זבח רשעים. אם הרשעים יביאו זבח לשם ית' על דרך העבוד' הנה הוא נתעב אצל הש"י כי הם לא יכוונו בו מה שכוון בו מהש"י וגם כאשר יביאנו במחשבי' והשתכלות הוא נתעב כי הם מביאים אותו על החטא והם בלתי מנקים עצמי' מהחטא בהביאם הזבח וידמה עניני' למי שיטבול מפני הטומא' בעת שיהי' שרץ בידו ואפשר שירצה בזה כי כ"ש שיהי' נתעב הזבח כאשר יביאנו בעליו עם מחשבת החט' והוא הזמה שעשה : (רלב"ג)

[כח] יַעַד כְּזָבִים יֵאבֵד וְאִישׁ שׁוֹמֵעַ לְנִצַּח יִדְבֹר :

רש"י וְאִישׁ שׁוֹמֵעַ. שְׁקֵבַל מַה שְׁכֵתוֹב בְּתוֹרָה לֹא תִעֲנֶה בְרַעַךְ וְגו' (שמות כ): לְנִצַּח. תְּמִיד: (רש"י)

מצודת דוד יאבד. אף אם לא יוזם בב"ד ולא קבל העונש מ"מ יאבד בידי שמים : **ואיש שומע.** ר"ל ועם כי יאבד העד ההוא בעבור עונש כזביו הנה דבריו לא נאבדו להשכח מן הלב כי כל איש השומע דברו יספרם עד עולם בחשבו כי אמת הוא : (מצודת דוד)

רלב"ג עד כזבים יאבד. ר"ל כאשר יביאוהו לספר הכזב פעמים רבות יאבד העדו' ויפסק ואיש שומע הכזב מפיו יגידהו וישנה בספורו אין קץ בהם בלי שנוי כי הוא יגיד אמת במה שיגיד ששמע מפיו זה העד שכבר שמעו מפיו והיה זה כן לפי שעד הכזבים יש בלבו מחשבה מקבלת : (רלב"ג)

[כט] הֵעִז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו וַיִּשָּׂר הוּא (יכין) יָבִין (דרכיו) יִדְרָכּוּ :

רש"י הֵעִז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו. הִרְשַׁע מֵרָא' עֲזוֹתוֹ בָּזַעַת כַּעֲסוֹ: בְּפָנָיו. מִל' אֶף: (רש"י)

מצודת דוד העז. הרשע מראה עזותו בעת כעסו ולא יתבונן במעשיו אבל הישר יבין דרכו בכל עת אף בזמן הכעס : (מצודת דוד)

מצודת ציון בפניו. בכעסו וכן ופניה לא היה לה (שמואל א א) כי הכעס נראה בפני האדם : (מצודת ציון)

רלב"ג העז איש רשע. הנה לא בפיו לבד יחלוק הרשע על מה שבמחשבתו אבל גם בפניו העז לחלוק עלי' במה שאמץ פניו וחזקם שלא ישיגם השנוי והתפעלות הראוי ששיג בתואר פני מי שידבר דבר כזב ואמנם האיש

הישר יבין בלבו דרכו אשר ידרוך בה בפיו ובתאר פניו: (רלב"ג)

[לז] אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד יהוה:

רפ"י אין חכמה וגו'. אין כל חכם ונבון חסוב לנגד ה' כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב: (רפ"י)

מצודת דוד אין חכמה. לא יועיל שום חכמה ועצה לבטל גזרת המקום: (מצודת דוד)

רלב"ג אין חכמה. הנה לא תועיל חכמי ותבונה ועצ' במה שיחשוב אדם לעשותו לנגד ה' כי אף אם יתחכם ויתבונן ויקח בו העצה היותר נכונה לא יוכל לשנות גזרת הש"י כלומר להגעתה כמו שיראה מענין מכירת יוסף ומספורים אחרים באו בדברי הנבואה ואפשר שיהיה הרצון בזה כי לא תצטרך חכמה ותבונה ועצה בהשתדלות בהגעת חפציו לאשר הוא נגד ה' ואצלו ר"ל למי שהוא דבק בו כי הוא יישיר דרכיו וארחותיו באופן שיכוננו מחשבותיו ולשני הפירושי ימשך יפה מה שנזכר אחר זה: (רלב"ג)

[לא] סוס מוכן ליום מלחמה וליהוה התשובה:

מצודת דוד סוס. עם כי מוכן הסוס ליום המלחמה לנוס בו בעת ירדפוהו מ"מ ביד ה' היא התשובה ואם לא יהיה נושע מעמו שקר הסוס לתשובה: (מצודת דוד)

רלב"ג סוס מוכן. הנה הסוס מוכן ליום מלחמה להיות כלי לרוץ על האויב ולנצחו אך שקר הסוס לתשובה כי התשובה מהשי היא לבד ולזה תמצ' פעמי רבות שינצח החיל המעט והחלוש את הרב והתקיף וזה ממה שיוירי שלא יועיל כל כלי המלחמה לבטל גזר' הש"י ולא יצטרכו לאשר הש"י בעזרו: (רלב"ג)

משלי פרק-כב

[א] נבחר שם מעשר רב מכסף ומזהב חן טוב:

רפ"י נבחר שם מעקר רב. שם טוב: מכסף ומזהב. נבחר חן טוב: (רפ"י)

מצודת דוד נבחר. שם טוב נבחר מעושר רב וכן טוב נבחר מכסף וזהב :
(מצודת דוד)

רלב"ג נבחר שם מעושר. ידוע כי השם הטוב יהיה לאדם בסבי' יושי' תכונותיו ופעולותיו והוא נבחר וטוב לאד' מעושי' רב והחן הטוב שיש לו מהאנשי' הוא נבחר מכסף וזהב כי בסבת יושר תכונותיו ופעולותיו והיותו אהוב לאנשים יהיה לו מחסה מהרעות יותר ממה שיוכל לחסות בכספו וזהבו כמו שיאמר משל הדיוט יותר טוב אהוב בשוק מזהב בארגז :

[ב] עֲשִׂיר וְרֶשֶׁת נִפְגָּשׁוּ עֲשֵׂה כֶּלֶם יְהוָה :

רפ"י עושה כולם ה'. כצעני אומר לעשיר פרנסני והוא עונה קצות עושה כולם ה' הקב"ה עושה אותם חדקים לזה עני ולזה עשיר: (רפ"י)

מצודת דוד עשיר. מוסב למעלה לומר לזה נבחר שם וכן מעושר כי העושר לא ישובח והעוני לא יגונה כי מה' יצא הדבר בגזרה היורדת מן השמים ופגשה בהם בזה העושר ובזה העוני כפי הגזרה הגזר כי ה' עושה כל אלה ולא בעבור רוב החכמה העשיר העשיר אבל השם והחן באה בבחירת האדם עצמו : (מצודת דוד)

מצודת ציון נפגשו. ענין פגיעה כמו רש ואיש תככים נפגשו (לקמן כט) :
(מצודת ציון)

רלב"ג עשיר ורש נפגשו. ולבאר כי העושר אינו נחסר מאד אמר כי כבר יקרה בעשיר ורש שיפגשו זה את זה כאילו תאמר שהעשיר ירד מעט מעשרו והרש יעלה ויקנה העושר מעט מעט עד שיקר' מזה שיהיו שוים בקנינים לפי שהשיי עושה זה עני וזה עשיר או ירצה בזה שהעשיר והרש נפגשו שלא יוכל לחיות זה בלא זה והמשל שאם היו כל האנשים עשירים לא ימצא איש עושה מלאכה מהמלאכות המעשיות ויפסד היישוב ואם היו כלם עניים לא יוכלו להתפרנס זה מזה ולזה הוא מבואר כי השיי עושה קצת האנשים עשירים וקצתם עניים כדי שיתקיים המציאות ויהיה אמרו עשיר ורש נפגשו כאמרו חסד ואמת נפגשו צדק ושלוש נשקו : (רלב"ג)

[ג] עָרוֹם רָאָה רָעָה (וּיִסְתֵּר) וְנִסְתָּר וּפְתִיִים עָבְרוּ וְנִפְגָּשׁוּ :

רָצִי ערום ראה רעה. עונש של עזירה ונסתר ולא עזר עזירה: (רצ"י)

מצודת דוד ראה רעה. הערום רואה הרעה המעותדת לבא ונסתר ממנה ר"ל שומר עצמו מן הרעה טרם בואה אבל הפתאים עברו דרך הרעה ולא נשמרו והשיג אותם העונש וההפסד : (מצודת דוד)

מצודת ציון נענשו. גם הפסד הממון קרוי בלי עונש כמו וענשו אותו מאה כסף (דברים כב) : (מצודת ציון)

רלב"ג ערום. הנה האיש הערום והחכם ראה הרעה קודם בואה ונסתר להמלט ממנה ואולם הפתאים לא נתנו לבם לזה ועברו במקום הרעה שם השיגם ההפסד והעונש : (רלב"ג)

[ד] יֶעֱקֹב עֲנָה יִרְאֵת יִהְיֶה עֲשֶׂר וְכָבוֹד וְחַיִּים :

רצ"י עקב ענוה. כצביל הענוה יראת ה' צאה, ד"א ענוה עיקר והיראה טפילה ועקב לה מדרם לרגליה: (רצ"י)

מצודת דוד עקב. סוף הענוה היא יראת ה' ר"ל הענוה תסבב היראה כי כשיכיר בשפלות עצמו יגדיל רוממות המקום ותבוא בלבו יראת הרוממות וימצא עושר וכבוד וחיים : (מצודת דוד)

מצודת ציון עקב. עניינו סוף ואחרית ע"ש שהעקב הוא סוף הרגל : (מצודת ציון)

רלב"ג עקב ענוה. בשכר תכונת הענוה יגיע האדם אל שיקנה יראת ה' כי מפני היותו שפל בעיניו יתבונן מפני זה בנמצאים הנכבדים העליונים ממנו וכאשר יראה עוצם הש"י הנה יקנה מזה שיירא מהש"י בתכלית מה שאפשר ומזה יגיע אל שיקנה עושר בקניינים המדומים ובדעות ויקנה ג"כ כבוד וחיים בעניינים המדיניים וזה מבוא' במעט עיון מה שקדם מהדברים :

[ה] צָנִים פָּחִים בְּדָרְךָ עֲקֹשׁ שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ יִרְחַק מֵהֶם :

רצ"י צנים פחים. כמו (צמדבר לג) לצנינים צלדיכם וצאו עליך הוץ (יחזקאל כ"ג) ל' גדולים ולסטים, צנים פחים הם טמונים בדרכי המעקף דרכיו כלומר יסורים מוכני' לו: שומר נפשו ירחק מהם. שמיישר מעשיו ינצל מהם: (רצ"י)

מצודת דוד **צנים פחים**. קוצים ופחים יקושים נמצאים בדרך עקש ר"ל המעקם דרכיו יתיישר בקוצים וילכד בפת אבל השומר נפשו וסר מדרך העקש הנה ירחק מצנים ופחים ולא עליו יהיו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **צנים**. קוצים כמו ולצנינים בצדיכם (במדבר לג) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **צנים פחים**. הנה בדרך האיש העקש והוא ההולך בדרך מעוות שאינו משגיח כראוי אי זה הדרך ראוי שילך ימצא צנים להנזק בקרירות האויר וימצא בו פחים להלכד בהם רגליו ומי שהוא שומר נפשו והוא המתבונן בדרכיו והולך בהם דרך ישרה ירחק מאלו הדברים המזיקים כי הוא לא ימסור עצמו לסכנות ויעיין באי זה דבר ראוי שישתדל בהשגתו ובאי זה אופן שיהיה נמלט מהרעות והפגעים : (רלבי"ג)

יז חֲנוּךְ לְנֶעֶר עַל פִּי דַרְכּוֹ גַם כִּי יִזְקֶינָה לֹא יִסּוּר מִמֶּנָּה :

רפ"י **חנוך לנער**. לפי מה שתלמד לנער ותחנכהו בדברים אם לטוב אם לרע: גם כי יזקין לא יסור ממנה: (רפ"י)

מצודת דוד **חנוך**. התחל והרגל את הנער בשנים להוליכו בעבודת ה' לפי דרך חכמתו אם מעט ואם הרבה וכשיהיה מורגל בעבודת ה' אז גם כי יזקין לא יסור ממנה כי יתן לב להשכיל כשרון המעשה ההיא : (מצודת דוד)

מצודת ציון **חנוך**. הוא ענין התחלה לדבר שעתיד לעמוד בו כמו ולא חנכו (דברים כ') : (מצודת ציון)

רלבי"ג **חנוך לנער**. אשר יחנוך לנער על פי הדרך אשר מנהגו וטבעו ללכת בה לחשבו והשגתו שכבר יקבל המוסר כאשר יגדל הנה ימשך שלא יוכל להסירו אחר זה מהדרך הרעה ההיא וגם לא יסור ממנה מעצמו וגם בעת זקנתו :

יז עֲשִׂיר בְּרָשִׁים יִמְשׁוּל וְעֶבֶד לֹה לְאִישׁ מְלֹה :

רפ"י **עשיר ברשים ימשול**. עם הארץ צריך לתלמיד חכם לעולם: (רפ"י)

מצודת דוד **עשיר**. העשיר בדעת ימשול בעניי הדעת וכן עבד לזה לאיש מלוה ר"ל כמו שהלוה הוא מוכנע להמלוה על כי לזה לו די מחסורו כן ימשול החכם בעניי הדעת על כי יספיק להם משאלותם בדבר החכמה :

רלב"ג עשיר ברשים ימשול. האיש העשיר ימשול ברשים ולזה ישובח העושר מזה הצד וכי ילוח מטובו לאיש הנה האיש הלוח הוא לו כפוף ונכנע כאילו הוא עבדו מצד החסד שגמל אותו והנה בזה האופן ימשול העשיר ברשים במה שיגמל להם מהחסד: (רלב"ג)

[ח] זֹרַע עֹלָה (יקצור) יקצר און ושבט עברתו יקלה:

רפ"י זרע עולה. יקצר און. לפי זריעתו קצירתו לפי פעולתו יהיה קבלת משכורתו. ושבט עברתו יכלה. קנה הסבולת שלו כלה והולך לו, יא אומרים (סא"א) שבט חמתו קרודה בני אדם כלה והולך לו לפי שמפסיד את יכולתו: (רפ"י)

מצודת דוד זרע. כמו הזרע דבר מה הנה יקצור המין שזרע כן הגמול לפי המעשה: **ושבט עברתו**. שבט חמתו שהיה מכה ורודה בה הנה יכלה ר"ל יפסיד היכולת: (מצודת דוד)

מצודת ציון **ושבט עברתו**. הושאל לשון שבט על העברה והזעם וכן אשור שבט אפי (ישעיה י) : (מצודת ציון)

רלב"ג זרע עולה. אך מי שיחשוב למשול באנשים בהפך זאת התכונה והוא בעול והחמס שיעשה להם הנה לא תמשך ממלבתו עליהם כי כבר יגיע לו רע מהרע שיעשה ר"ל כי במה שיזרע מהעול יצא לו קציר נאות למה שעש' אותו מהרע וזה הקציר והפרי שישגי מזה הוא עמל ואון לא דבר שיש בו תועלת ויקרה לו מהרע מה שיכלה בו שבט עברתו ר"ל שלא תשאר לו שררה יוכל להכות בה האנשים בשבט עברה כמו שהיה עושה קודם זה: (רלב"ג)

[ט] טוב עין הוא יברך פי נתן מלחמו לדל:

מצודת דוד טוב עין. הנותן לעני בעין יפה יבורך מה' כי הלא נתן מלחמו לדל ואם עוד יבורך בנכסיו ישפיע עוד יותר ולא ירע לבבו בתתו לו: (מצודת דוד)

רלב"ג טוב עין. אך מי שהוא טוב עין וימשול באגשים בהטבתו להם הוא יבורך מאת הש"י ויתחזק כחו להטיב להם ולמחול בהם מפני שנתן מלחמו לדל כי בגלל הדבר הזה יברכהו הש"י: (רלב"ג)

יז גַּרֵשׁ לָץ וַיֵּצֵא מִדֹּדוֹן וַיִּשְׁבֹּת דִּין וְקָלוֹן :

רַשׁ"י גַּרֵשׁ לָץ. יֵצֵא לָץ יֵצֵא הַרְעָה: (רַשׁ"י)

מצודת דוד גַּרֵשׁ לָץ. גַּרֵשׁ מִמֶּדָּה אֶת הַלָּץ וַיֵּצֵא הַמְרִיבָה כִּי דֶרֶךְ הַלָּץ לַחֲרֹחַר רִיב : וַיִּשְׁבֹּת. אִזּוּ יְבוֹטֵל דִּין וְקָלוֹן כִּי כְשִׁיחִיהָ רִיב יִגְשׁוּ לְמִשְׁפָּט וּרְיָבוּ לְבוֹזֹת זֶה אֶת זֶה וְכִשְׂאִין מַחֲרָחַר יִשְׁבֹּת הַכֹּל : (מצודת דוד)

מצודת ציון וַיִּשְׁבֹּת. עֵינִין הַבְּטוּל כְּמוֹ שֶׁבֶת נֹגֵשׁ (שֵׁם יָד) : (מצודת ציון)

רלב"ג גַּרֵשׁ לָץ. מִדֶּרֶךְ הַלָּץ לְשֵׁנוֹא הָאֲנָשִׁים וְלִהְלַעִיג בְּהֵם וּלְעוֹרֵר לֵהֵם מְדִינִים וְלִזֶּה אִם תִּגְרֵשׁ לָץ מִהַבֵּית יֵצֵא הַמְדוֹן מִמֶּנּוּ כִּי הוּא הִיָּה הַמְעוֹרֵר מְדִינִים שֵׁם וַיִּשְׁבֹּת מִהַבֵּית רִיב וְקָלוֹן הַמְרִיב שֵׁם וְהַמְבִיֵּשׁ הָאֲנָשִׁים : (רלב"ג)

יא אֶהָב (טַהוֹר) טָהָר לֵב חֵן שְׁפָתָיו רַעְהוּ מְלֶךְ :

רַשׁ"י אֹהֶב. טַהָר לֵב חֵן שְׁפָתָיו. מִי שְׁפָתָיו חֵן: רַעְהוּ מֶלֶךְ. הַקֶּבֶ"ה אֹהֶבֹו וּמַחֲבָבֹו: (רַשׁ"י)

מצודת דוד אֹהֶב. מִי שְׂאוֹהֵב אִישׁ טַהָר לֵב מִבְּלֵי סִיג אֹוֹן וַיֵּאֱהָב אֶת מִי שֵׁשׁ חֵן בְּאִמְרֵי שְׁפָתָיו עַל כִּי בִדְעַת יִדְבַר הֵנָּה הַמֶּלֶךְ מַכְבְּדוֹ כִּי כֵן דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ לֵאֱהוֹב אֲנָשִׁים כְּאֵלֶּה : (מצודת דוד)

רלב"ג אֹהֶב טַהָר לֵב. אִךְ מִי שֶׁהוּא טַהוֹר לֵב וְאוֹהֵב בְּלֵי לֵב וְלֵב הֵנָּה הַחֵן וְהָאֱהָבָה שֶׁמֵּרָאָה בְּדַבְרֵיו לֵאֱהוֹבוּ רַעִיוֹנוֹ מוֹלֵךְ וּמוֹשֵׁל בּוֹ אִזּוּ יִרְצֶה בְּזֶה כִּי לֹא יֵאמָר בְּפִיו רַק מֵה שֶׁבְּלִבּוֹ לַעֲשׂוֹת וְהֵנָּה הַבִּיאֹר הַרְאִשׁוֹן הוּא יוֹתֵר נִקְשֵׁר אֶל מֵה שֶׁלְּפָנָיו מִן הַדְּבָרִים : (רלב"ג)

יב עֵינִי יְהוֹה נְצָרוּ דְעַת וַיִּסְלַף דְּבָרֵי בְּגָד :

מצודת דוד עֵינִי ה'. הַמְקוֹם יִשְׁגִּיחַ בְּשִׁמְרֵת אֲנָשֵׁי הַדְּעַת וַיַּעוֹת לְקַלְקֵל דְּבָרֵי עֲצַת הַבּוֹגֵד אֲשֶׁר יִדְבַר לְלִכּוֹד אֲנָשֵׁי הַדְּעַת לֹא יוֹכֵל לֵהֵם : (מצודת דוד)

מצודת ציון וַיִּסְלַף. וַיַּעֲקֵם : (מצודת ציון)

רלב"ג עֵינִי ה'. הֵנָּה עֵינִי ה' וְהַשְּׁגַחְתּוֹ שׁוֹמֵרֵת דְּעַת הַחֲכָמִים לְקִיִּים מַחֲשְׁבוֹתֵיהֶם וְעֲצַתָּם הוּא מִסְלַף דְּבָרֵי הַבּוֹגְדִים לְהַפִּילָם מִמּוֹעֲצוֹתֵיהֶם :

(רלב"ג)

[יג] אָמַר עֶצֶל אָרִי בַחוּץ בְּתוֹךְ רְחוּבוֹת אֲרָצְחָם :

רַס"י אָמַר עֶצֶל אָרִי בַחוּץ. אֵיךְ אֲלֵא לְלַמּוֹד תּוֹרָה: (רַס"י)

מצודת דוד אָמַר עֶצֶל. בַּעֲבוּר הַעֲצֵלוֹת לֹא יֵצֵא מִפֶּתַח בֵּיתוֹ לַעֲשׂוֹת מַלְאכְתּוֹ וַיִּבְדֵּה מִלְּבוֹ לֵאמֹר הֲלֹא אֲרִי בַחוּץ וַיִּטְרוּף נַפְשִׁי וּבִתּוֹךְ הַרְחוּבוֹת אֵהִי נֹרֵצָה מִן הַלְּסֵטִים הַמְּצוּיִים שֵׁם : (מִצּוֹדֵת דָּוִד)

רלב"ג אָמַר עֶצֶל. הִנֵּה הַעֲצֵל לֹא יֵצֵא מִפֶּתַח בֵּיתוֹ לַעֲשׂוֹת מַלְאכְתּוֹ מְרֹב הַעֲצֵלָה וַיֹּאמֶר כִּי אֲרִי בַחוּץ לְטִרְפוֹ אִם יֵצֵא מִבֵּיתוֹ וְהַלְּסֵטִים בַּרְחוּבוֹת לְהִרְגוֹ אִם יֵלֵךְ שֵׁם : (רלב"ג)

[יד] שׁוֹחָה עֲמֻקָּה פִּי זָרוֹת זְעוּם יְהוָה (יפול) יִפֹּל שָׁם :

רַס"י שׁוֹחָה עֲמֻקָּה פִּי זָרוֹת. פִּי עוֹבְדֵי גִלּוּלִים: זְעוּם ה'. מִי שֶׁהִקְבִּי'ה שׁוֹנְאוֹ נוֹפֵל וְנִכְשָׁל בָּהּ: זְעוּם. נֹזֵף מִלְּפָנָיו: (רַס"י)

מצודת דוד שׁוֹחָה. כַּחפִּירָה עֲמֻקָּה אֲשֶׁר הַנוֹפֵל בָּהּ קֶשֶׁה לוֹ לַעֲלוֹת כֵּן הוּא הַנִּלְכָד בַּפְתּוּי פִּי זָרוֹת הִיא הַמִּינּוֹת אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מְאֹד לְפָרוֹשׁ מִמֶּנָּה : זְעוּם ה'. מִי שֶׁהִ' זְעַם עָלָיו וַחֲפֵץ בְּמִיתָתוֹ הוּא נִכְשָׁל בָּהּ כִּי לֹא יֵאִיר עֵינָיו בַּתְּחִלַּת הַפְתּוּי לְהַבִּין סִכְלוֹת הַדָּבָר וְכִזְבּוּ : (מִצּוֹדֵת דָּוִד)

מצודת ציון שׁוֹחָה. בּוֹר כְּמוֹ בִּשְׁחַת עֲשׂוֹ (תְּהִלִּים ט') : זָרוֹת. מִלִּ' זָר : זְעוּם. עֲנָץ כַּעֵס : (מִצּוֹדֵת צִיּוֹן)

רלב"ג שׁוֹחָה עֲמֻקָּה. הִנֵּה הִפָּה הַדּוֹבֵר זָרוֹת וְתַהֲפֹכּוֹת וְדַבְרִים הֵם הַפֶּךְ הָאֵמֶת וּבִיחּוֹד בְּהַתְּחִלוֹת וְהַשְּׂרָשִׁים הֵם בְּדַמְיוֹן הַשׁוֹחָה הַעֲמֻקָּה שֶׁהַנוֹפֵל בָּהּ אֵין לוֹ תַחֲבוּלָה לְצֵאת מִמֶּנָּה זְעוּם הִ' הוּא מִי שִׁיפּוֹל בְּזֵאת הַשׁוֹחָה כִּי תִמִּיד יִתְרַחֵק מִן הַדֶּרֶךְ הַנְּכוֹנָה וְהַשְּׁלִימוֹת כֹּל מֵה שִׁיחֲזִיק בְּזֵאת הַתְּכוּנָה הַפְּחוּתָה : (רלב"ג)

[טו] אֲוֹלֵת קְשׁוּרָה בְּלֵב נָעַר שֶׁבֵט מוֹסֵר יִרְחִיקָנָה מִפָּנָיו :

מצודת דוד אֲוֹלֵת קְשׁוּרָה. דְּבוּק הוּא בְּמַעֲשֵׂה הָאוֹלֵת כֹּאֲלוֹ קְשׁוּרָה בְּלֵבוֹ אֲבֵל שֶׁבֵט הַמֵּיִסֵּר יִרְחִיק מִמֶּנּוּ אֶת הָאוֹלֵת : (מִצּוֹדֵת דָּוִד)

רלב"ג אולת קשורה בלב נער. בלב הנער קשורה אולת בהתחלה ענינו כי מפני היותו נבהל ונחפז לעשות מה שיחפוץ לא ידרוך בעניניו בסבות הנאותות ולא יתיישב להתבונן מה שראוי לעשות ומה שראוי שיתרחק ממנו אך שבט מוסר ירחיק מהנער האולת הזאת ולזה ראוי לאדם ליסר בנו בתחלת ענינו כי אז יוכל להקנותו מוסר: (רלב"ג)

[טז] עֵשֶׂק דָּל לְהִרְבּוֹת לוֹ נִתֵּן לְעֵשִׂיר אֶדָּ לְמַחְסוֹר:

רס"י עוֹשֶׂק דָּל לְהִרְבּוֹת לוֹ. עוֹשֶׂר: נוֹתֵן לְעֵשִׂיר. סוֹף סְנוֹתָן מִמוֹנוֹ לְעוֹ"ג הַעֲשִׂירִי וְאֵךְ לְמַחְסוֹר הוּא בָּא: (רס"י)

מצודת דוד עוֹשֶׂק דָּל. דבר בהווה על כי אין העשיר מניח לגזול הימנו כי חזקה ידו. להרבות לו. בחושבו שבוזה יתרבה הונו: נוֹתֵן לְעֵשִׂיר. וכן הנותן מתן לעשיר: אֶדָּ לְמַחְסוֹר. בשתי אלה לא יבוא יתרון כי אם חסרון בעשרו כי הגזל יאבד עוד את שלו ובתת מתן לעשיר בעצמו מחסר עשרו והמקום לא ימלא החסרון כי לא עשה מצות ה' במתן ההוא: (מצודת דוד)

רלב"ג עוֹשֶׂק דָּל לְהִרְבּוֹת לוֹ. מי שהוא עושק הדל והוא הכח המתעורר לתאוות הגופיות שלא יתן לו Xתאוותיו דבר הנה זה הוא להרבות לו כי כל מה שיתמיד להתנהג תמעט תאוותו לאלו הדברים ולזה יהיה תמיד שבע ומי שיתן לעשיר תאוותיו והוא האיש הנמשך אחר התאוות הנה זה לו למחסור כי תמיד יהיה יותר רעב בסבת רוב תאוותיו כאמרם אבר קטן יש לו לאדם משביעו רעב מרעיבו שבע או ירצה בזה הנה אם הדל העושק כבר יש לו השתדלות מה כי הביאהו ולזה שם מגמתו להרבות לו קנינים אך הדל הנותן לעשיר הנה אין לו בזאת המתנה תועלת רק לחסר קנינו כי העשיר לא יחשוב מאד המתן הזה עם שהוא יבזה הדל וילעיג עליו על מה שנתן לו ולא ישתדל להשיב לו גמול וזה מפורסם מהעשיר והנה הביאור הראשון הוא יותר נכון: (רלב"ג)

[יז] הֵט אֲזַנְךָ וּשְׁמַע דִּבְרֵי חֲכָמִים וְלִבְךָ תְּשִׁית לְדַעְתִּי:

רס"י הֵט אֲזַנְךָ שְׁמַע דִּבְרֵי חֲכָמִים. ללמוד תורה מחכם כל שהוא: וְלִבְךָ תְּשִׁית לְדַעְתִּי. ואם רצך רשע ללמוד ממעשיו: (רס"י)

מצודת דוד וְלִבְךָ. ר"ל לא שמיעת האוזן בלבד כי גם לבך שים לדעת התורה להבינה ולזכרה: (מצודת דוד)

מצודת ציון תְּשִׁית. תשים כמו שת לי אלהים זרע (בראשית ד) : (מצודת ציון)

רלב"ג **הט אַזנך ושמע דברי חכמים.** ללמד חכמתם ושים עם זה לבך לדעתני ולא תשען על דברי החכמים לבדם רק במה שיסכים מהם עם מה שהודעתני לך המיוסד על יסודות התורה כי התורה היא המישרת להשיג מה שיקצרו מהשגתי בדרך החכמה: (רלב"ג)

יח **כִּי נָעִים כִּי תִשְׁמְרֶם בְּבִטָּןָּךְ יִכְדּוּ וְיָחֲדוּ עַל שְׁפָתֶיךָ:**

רס"י **כִּי נָעִים.** יהי לך לאחר זמן אם תשמרם ותלפנס בצטנך שלא תשכחם ואימתני יהיו שמורים בלצד בזמן שיכוננו על שפתיך כאשר תוליאם צפיד: (רס"י)

מצודת דוד **כִּי נָעִים.** נעים תהיה כאשר תשמרם בלבך הנתון בבטן וכאשר כל דברי התורה יחדיו יהיו נכונים על שפתיך מבלי שגיאה ובלבול ולזה שים לבך להם כי השומע מבלי הבנת הלב לא יוכל להוציא דבר מבלי שגיאה ואף מהר ישכחם: (מצודת דוד)

מצודת ציון נעים. ענין מתיקות וערבות: (מצודת ציון)

רלב"ג **כִּי נָעִים.** ומתוק הוא לנפש כי תשמור דברי החכמים בלבך ויכוננו יחדיו עם דעתי שהישרתיך אליו על שפתיך: (רלב"ג)

יט **לְהִיּוֹת בְּיַהֲוָה מִבְּטָחָךְ הוֹדַעְתִּיךָ הַיּוֹם אָף אֶתָּה:**

רס"י **לְהִיּוֹת בְּה' מִצַּטַּח הוֹדַעְתִּיךָ.** אני מודיעך שתצטח בה' ותעסוק בתורה ולא תאמר איך אצטל ממלאתי ואיך אתפרנס: (רס"י)

מצודת דוד **הוֹדַעְתִּיךָ הַיּוֹם.** בהדברים האלה הודעתניך עתה להיות מבטחך בה' ופנה מכל עסקך להעמיק בדברי חכמים בכל לב: **אף אתה.** ר"ל עם שאתה רק לומד לעצמך ואינך גדול כהמלמד לאחרים מ"מ אף אתה בטח בה' כי יש תקוה גם לך: (מצודת דוד)

רלב"ג **לְהִיּוֹת בְּה'.** אך אתה אחרי הגיעך לזאת המדרגה שזכרתי הודעתניך היום שלא תשען על חכמתך ובינתך אך יהיה תמיד בה' מבטחך עם כל מה שתישיר מהסבות להגעת דרושך כמו שנזכר במה שקדם כי לשוא יוקדמו הסבות אם מאת השם לא נהיה הדבר: (רלב"ג)

[כ] הלא כתבתי לך (שלשום) שלישים במועצת ודעת:

רס"י הלח כתבתי לך שלשים. תור' ונזיאים וכתובים: (רס"י)

מצודת דוד הלא כתבתי. ר"ל ופן תאמר איך אבטח בה' לפנות לבבי מכל עסקי להעמיק בדברי מלמדי שמא שוגים גם המה בדברי התורה ואין מקום לבטוח בה' ולקבל שכר ולז"א הלא כתבתי לך בספר התורה דברים חשובים ונכבדים אמורים במועצות ודעת : (מצודת דוד)

מצודת ציון שלישים. שרים ונכבדים כמו ומבחר שלישי (שמות טו) ור"ל דברים חשובים ונכבדים וכן שמעו כי נגידים אדבר (לעיל ח) : **במועצות**. מל' עצה : (מצודת ציון)

רלב"ג הלא כתבתי לך. דברים נכבדים להישירך למועצות בדברים המדיניים ולדעת בדברים העיוניים ואחשוב שקראם שלישים כי כמו שהמלך ינהג כל עם המלכות וכן הענין במשנה אך השלישים ינהיגו כל אחד חלק מהכלל ההוא כן קרא שלישים ההישרות שנתן בדברים החלקיים בתבונה ותבונה ובדעת ודעת : (רלב"ג)

[כא] להודיעך קשט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשלחך:

רס"י להודיעך קשט. שלישים כתבתי לך כדי שתזין מתוכם: קשט אמרי אמת. להקיב אמרים אמת: לשולחך. לשולחך הוראה: (רס"י)

מצודת דוד להודיעך. ר"ל דברי התורה ההיא עשויה המה להודיעך אמיתת אמרי אמת לדעת להבדיל בין האמת ובין השקר ולא תירא א"כ עוד פן ידיחוך בשגגתה כי תוכל להשיב אמרי אמת ותשובה נוצחת להמטעים ומגרשים אותך מדרך האמת : (מצודת דוד)

מצודת ציון קשט. ענין אמת כמו מפני קושט סלה (תהלים ס"ו) : **לשולחך**. ענין טרוד וגרושין כמו הן ישלח איש (ירמיה ג') : (מצודת ציון)

[כב] אל תגזל דל פי דל הוא ואל תדכא עני בשער:

רס"י אל תגזל דל. אל תגזלונו כי תראנו דל בעבור שהוא דל ואין לו כח לעמוד **נגדך**: (רס"י)

מצודת דוד כי דל הוא. ר"ל בחשבך כי דל הוא ואין לאל ידו לעמוד למולך

: ואל תדכא. אל תכתת העני בשער המשפט כאשר ישפוט עמך : (מצודת דוד)

רלבי"ג אל תגזל דל. להשענך שהוא חלוש ולא יגיע ממנו לך נזק כי דל הוא ולא יוכל לעמוד כנגדך ואל תדכא עני בשער לזאת הסבה כי תראה שם עזרתך ולעני אין עוזר : (רלבי"ג)

[כג] פִּי יְהוָה יָרִיב רִיבִם וְקָבַע אֶת קִבְעֵיהֶם נָפֵשׁ :

רש"י כי ה' יריב ריבם וקבע. ויגזול את הנפש: קובעיהם. גוזליה' ובלשון ארמי קביעה גזילה במסכ' ראש השנה אתה ההוא גברא לקמיה אמר ליה קבען פלניא וכו': (רש"י)

מצודת דוד כי ה'. ר"ל אם אין לאל ידו לריב ריבו הנה ה' יריב ריבם ומן קובעיהם יקבע את הנפש כי ימות ויאבד נפשו : (מצודת דוד)

מצודת ציון וקבע. ענין גזל כמו היקבע אדם אלהים (מלאכי ג) : (מצודת ציון)

רלבי"ג כי ה' יריב ריבם. כי יש שם חזק ממך לקחת נקמתי ממך והוא הש"י כי הוא יריב ריבם ויגזול נפש הגוזל אותם מדה כנגד מדה כי הגוזל את הדל גוזל ממנו חייו : (רלבי"ג)

[כד] אֵל תִּתְרַע אֶת בַּעַל אָף וְאֶת אִישׁ חַמּוֹת לֹא תָבוֹא :

רש"י אל תתרע. אל תתחבר עם בעל אף ותתחבר עם חמות לא תבוא : (רש"י)

מצודת דוד אל תתרע. אל תתחבר עם בעל אף ולא תבוא בדרך אחד עם בעל חמה וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון תתרע. מל' ריע וחבר : (מצודת ציון)

רלבי"ג אל תתרע. אל תתחבר עם איש כעס להיות לו רע ולא תבא את איש חמות להתחבר ללכת עמו : (רלבי"ג)

[כה] פֶּן תֵּאָלֵף (ארחתו) אַרְחָתִיו וְלִקְחָתָּ מוֹקֶשׂ לְנַפְשְׁךָ :

רש"י פן תאלף. פן תלמד : (רש"י)

מצודת דוד פן תאלף. פן תלמוד דרכו ותקח בזה מוקש לנפשך : (מצודת דוד)

מצודת ציון תאלף. תלמד כמו כי יאלף עונך פיד (איוב טו) : (מצודת ציון)

רלב"ג פן תאלף. פן תלמד דרכיו ויהיה זה סבה שתקח מוקש לנפשך כי האיש הכעסן יבואו לו רעות גדולות ממיתות אותו: (רלב"ג)

[כז] אל תהי בתקעי כף בערבים משאות :

רש"י אל תהי בתוקעי כף בעורבים משאות. הלואות כמו משאת מאומה (לכרי' (כז): (רש"י)

מצודת דוד בתוקעי כף. בחברת אנשים התוקעים כף זה בעבור זה להיות ערב בחובו בשעבוד מקויים : בעורבים. בחברת אנשים הנעשים ערבים על ההלואות וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון משאות. ענין הלואה כמו משאת מאומה (דברים כד) : (מצודת ציון)

רלב"ג אל תהי בתוקעי כף. להכניס עצמך בשעבוד תחת רעייהם לפרוע חובן והם האנשים שהם עורבים ההלואות בעבור זולתם: (רלב"ג)

[כח] אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מפתחתיד :

מצודת דוד אם אין וגו'. ר"ל אם לא יהיה לך לשלם למה תגרום שהמלוה יקח ממך מצעות משכבך : (מצודת דוד)

רלב"ג אם אין לך לשלם. בבוא המלוה להפרע מאומה למה תביא עצמך אל שיקח משכבך מתחתיד ולא תשאר לך מטה תשכב בה וזאת ג"כ הערה טובה שישמור השכל מהיות ערב בעד הנפש המתאוה: (רלב"ג)

[כח] אל תסג גבול עולם אשר עשו אבותיד :

רש"י אל תסג גבול עולם. אל תסג אחור מנהג אבותיד ואז"ל המניח כלכלה תחת הגפן בשעת צלירה כדי שיפול בתוכו הפרט על זה נאמר אל תסג גבול וגו', תסג כמו יסוגו אחור (תהלים קכט): (רש"י)

מצודת דוד אל תסג. הדרך לעשות דבר לסימן בין שדה האיש לשדה רעהו לדעת גבול השדות ואמר סימן הגבול אשר מעולם אשר עשו אבותיך אל תחזיר לאחור אל תוך שדה רעך להרחיב את גבולך : (מצודת דוד)

מצודת ציון תסג. ענין ההחזרה לאחור כמו ארור מסיג גבול (שם כז) : (מצודת ציון)

רלב"ג אל תסג גבול עולם. ר"ל שלא תשנה הגבול שגבלו הראשונים בענין הקרקעות כדי לעשוק מרעהו ולהוסיף על קרקע וזאת ג"כ הערה שלא ישנה הגדרים הקודמים שגדרו הראשונים כי בכלם תועלת: (רלב"ג)

[כט] חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני השקים :

מצודת דוד חזית. כאשר תראה איש מהיר וזדיז במלאכתו דע כי סופו יעמוד לפני מלכים לשמשם ולא יבא למדה זו לעמוד ולשמש לפני שפלים ופחותים : (מצודת דוד)

מצודת ציון חזית. ענין ראייה כמו ואחזה אנכי (לקמן כד) : חשכים. שפלים ופחותים כי כמו שנקראים שרים חורים מל' חיור ולובן כן יקראו הפחותים חשוכים מל' חושך ושחרות : (מצודת ציון)

רלב"ג חזית איש. אמר לשבח תכונת הזריזות ולהרחיק העצלה הנה כשראית איש מהיר וזריז במלאכתו תמצא שכבר יתיצב לפני המלכים והגדולים כי הם יקרבוהו אליהם מצד זריזותו ולא יתיצב לפני הקשי יום והקודרים וכאילו באר בזה שזריזותו תעלה אותו לגדולה ותשמרהו מהעוני והדלות כאמרם שתין שנין הוה כפנא ואבבא דאומנא לא חליף : (רלב"ג)

משלי פרק-כג

[א] פי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך :

רס"י כי תשב ללחום. לאכול: בין תבין. תן לבך לדעת מי הוא אם עינו לרה : או יפה: (רס"י)

מצודת דוד **כי תשב ללחום.** כאשר תשב לאכול לחם עם המושל בה הוא בעל הסעודה : **בין תבין.** תן דעתך להבין את הדברים אשר לפניך להתבונן בהם אם עינו יפה או רעה : (מצודת דוד)

רלב"ג **כי תשב ללחום את מושל.** והוא מזון החכמה שיזונו בו עם המושל באדם והוא השכל הנה יקרא לך מהתישבותיך לקבל החכמה שתבין אח אשר לפניך : (רלב"ג)

[ב] וְשָׁמַתְּ שְׂכִין בְּלֶעָד אִם בְּעַל נֶפֶשׁ אֶתָּה :

רס"י וְשָׁמַתְּ שְׂכִין בְּלֹעֵד. בלחייך אם ראית עינו כרה אל תאכל מסלו: אם בעל נפש אתה. אם רעבתן אתה ותאב לאכול טוב לתחוב סכין בין סניך, ורבותינו דרשו בתלמיד היושב לפני רבו אם יודע ברבו שיחזיר לו תשובה על כל דבר שיסאלהו ידקדק ויסאל שמועתו ואם לאו יסתוק: (רס"י)

מצודת דוד **ושמת.** ר"ל אולי תתבונן בדבר ויטיב לך להשים סכין בבית הבליעה משתאכל עמו : **אם בעל נפש אתה.** אם יש לך נפש משכלת למאוס ברע : (מצודת דוד)

מצודת ציון **שכין.** כמו סכין בסמ"ך וכן התמלא בשכות עורו (איוב מ) : **בלועד.** ענין בליעה וכן יעלעו דם (שם לט) והבי"ת היא בי"ת השמוש : (מצודת ציון)

רלב"ג **אם בעל נפש אתה.** ללחום ולהזין ממזונו והוא בעל תאוות המושל בשכלו : **ושמת.** הנה תשים קוצים בגרונד ובבית הבליעה שתחנק בהם : (רלב"ג)

[ג] אֶל תִּתְּאוּ לְמִטְעָמוֹתָיו וְהוּא לֶחֶם כְּזָבִים :

רס"י אל תתאו למטעמותיו. אל תאכל פרוש ממנו ולך לפני רב הגון ולא תביישהו בשאלות אחר שלא ידע להקיב: (רס"י)

מצודת דוד **אל תתאו.** אל תתאוה למאכליו המוטעמים וטובים : **והוא.** ר"ל מאכלו כוזב בפעולתו כי דרך המאכל להבריא גוף האדם ולא כן הבא מבעל עין הרע : (מצודת דוד)

מצודת ציון **למטעמותיו.** דברים מוטעמים ומשובחים כמו ועשה לי

מטעמים (בראשית כז) : (מצודת ציון)

רלב"ג אל תתאו למטעמותיו. ואם ישנם ערבים לפניך כי מזונו הוא לחם כזבים והבלים שאין בו תועלת והשארות כלל: (רלב"ג)

לד אל תיגע להעשיר מבינתך חדל:

רס"י אל תיגע להעשיר. לעשות גירסתך חזילות חזילות כי סוף שתשכחנה: (רס"י)

מצודת דוד אל תיגע. להרבות עסק להרבות הון : מבינתך חדל. ר"ל אם מבלי עצתי חדל מזה מבינת עצמך כי מה תועלת במרבית ההון : (מצודת דוד)

מצודת ציון **תיגע**. מלי יגיעה : (מצודת ציון)

רלב"ג אל תיגע להעשיר. אחר שמצאת מה שיספיק לך כי זה ימגע לך מבינתך בסבת כלוי זמנך בענין העושר בהפך המכוון מענין העושר כי המכוון בו הוא שיהיה בו עזר לאדם אל שיהיה לבו פנוי בבקשת החכמה והבינה :

לה (התעורף) יעניף בן ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנפך (ועיף) יעורף השמים :

רס"י התעורף עיניך זו. כרגע שתכפול עיניך לעמלו ואין אותה גירסא מלויה כך: התעורף. כמו וכפלת ותעורף: (רס"י)

מצודת דוד התעורף. ר"ל מה בצע בעושר וכי הוא דבר המתקיים הלא פעמים אבוד בשעה קלה עודך מנענע עיניך להסתכל בו ואיננו כי פתאום יאבד וכאלו עשה לעצמו כנפים לעורף ממך חיש מהר כנשר הזה הממהר לעורף לצד השמים ונכסה מהעין : (מצודת דוד)

מצודת ציון **התעורף**. מלי עפיפה ותנועה : (מצודת ציון)

רלב"ג התעורף עיניך בו ואיננו. ומה בצע בענין העושר הנה כמו השיעור המועט מהזמן שתוכל להגיע ראותך בו יסור העושר כי בקלה שבסבות יסור ימצאו סבות רבות מעירות העושר כי העושר בעצמו יסור ויעשה לו כנפים לעורף בהם מבית העשיר לזולתו כקלות הנשר לעורף בשמים, אחר שהזהירנו מללחם עם רב התאוה הזהירנו שלא ילחם את לחם הכילי

ואמר אל תלחם את לחם רע עין שתרע עינו במה שתאכל ממנו ואל תתאו למטעמותיו כי כמו שער בנפשו דבר המזון הזה שיקשה לו מאד אכלך ממנו ואע"פ שיאמר בפיו אכול ושתה כן הלחם שאכלת ממנו יקשה לו להתערב במעיך ויבקש לצאת דרך ההיא ותשחית דבריך הנעימים שתדבר עמו על שלחנו, והנה ידמה והוא הנכון שקרא רע עין מי שיש לו עיון רע וכוזב בדעות ולזה אמר שלא יתאוה למטעמותיו כי אין מדרך הכילי שיעשה מטעמים ואמר זה כי הנחותיו בהתחלות ובשרשים ערבות מאד לאיש שיערב לו ההנאות בהנאות הגוף כמו שזכרנו במה שקדם והוא מבואר שלב המזון הזה אינו עמך כי הוא כלו כזבים והבלים והוא יסבב שמה שאכלת פתך אכלת מפתך הטוב תקיאנה ותשחית דבריך הנעימים אשר גדלת על האמנתם ואמר שלחם האיש הרע העיון הוא כמו שער ופתח בנפשו שצריך שיעמוד פתוח חמיד כי מה שאחר ההתחלות ההם להיותו חולק על אלו ההתחלות והשרשים יצטרך שישביהו תמיד אל ההתחלות ההם וידחקו להניח ענינו באופן שלא יחלוק על מה שהטביעהו והפך זה הוא בשרשים ובהתחלות אמתיות כי מה שאחר ההתחלות יעיד על אמות ההתחלות ולזה אמר כי ההתחלה הכוזבת והיא לחם רע עין היא כמו שער ופתח והנה הוא יאמר לך אכול ושחה בקנייך ההתחלה הזאת והיא חישירך אל מה שאחר ההתחלה ולב זאת ההתחלה אינו עמך להישירך אל מה שאחר ההתחלה: (רלב"ג)

11 אל תלחם את לחם רע עין ואל (תתאו) ותתאיו למטעמותיו:

מצודת דוד אל תלחם. אל תאכל לחם ולתוספת ביאור פירש ואמר את לחם וגו' : (מצודת דוד)

12 כי כמו שער בנפשו כן הוא אכל ושתה יאמר לך ולבו בל עמך:

רס"י כי כמו שער בנפשו. שער זה נקוד חליו פתח וחליו קמץ וטעמו למטה לכך הוא פעל ולא קס דבר שאם היה קס דבר היה קמץ וטעמו למעלה ככל שער שבמקרא ופתרונו כאלו ספך האוכל הזה מרה בנפשו של רע העין כן הוא, שער מן לשון התאנים השערים המרי' (ירמיה כט): (רס"י)

מצודת דוד כמו שער. כמו המשער בעצמו דבר מה שאין בזה שום ממש כ"א דמיון ומחשבה בעלמא כן המאכיל הזה אף כי יאמר לך אכול ושתה הנה לבו בל עמך ולא יחפוץ שתאכל באמת ואין ממש בדבריו : (מצודת דוד)

מצודת ציון שער. מלי השערה ואומדן כמו מאה שערים (שם כו) : (מצודת

[ח] פִּתְּךָ אֲכַלְתָּ תִּקְיָאָנָה וְשַׁחַתְּ דְּבַרְיָךְ הַנְּעִימִים :

רש"י פתך. שאכלתו בזיתו סוף שתקיאנה מפני הזושה: ושחת דבריך הנעימים. חנות שהחזקת ודברת לו דברים רכים הכל אבדת: (רש"י)

מצודת דוד פתך. הפת שנתן לך אשר אכלת סופה תקיאנה מגופך כי הביט עליך בעין רעה בעת אכלך והנה שחת דבריך הנעימים אשר דברת עמו רכות והחזקות טובה וחנות על האכילה כי למפרע היו בחנם הואיל ותקיא המאכל : (מצודת דוד)

מצודת ציון תקיאנה. הוא החזרת המאכל לחוץ וכן קיא צואה (ישעיה כח) : (מצודת ציון)

[ט] בְּאֲזְנֵי כְּסִיל אֵל תִּדְבֹּר כִּי יָבוֹז לְשֹׁכֵל מְלִיךָ :

מצודת דוד אל תדבר. מה מדברי החכמה כי לחסרון דעתו יבזה מאמריך הנאמרים בהשכל : (מצודת דוד)

מצודת ציון מליך. מאמריך כמו אין מלה בלשוני (תהלים קלט) : (מצודת ציון)

רלב"ג באזני כסיל אל תדבר. דברי חכמה כי הוא יבזה ויגנה שכל מליך והחכמה שבהם : (רלב"ג)

[י] אֵל תִּסַּג גְּבוּל עוֹלָם וּבְשָׂדֵי יְתוּמִים אֵל תָּבֹא :

רש"י ובשדי יתומים. בלקט שכחה ופאה הראוי להם: (רש"י)

מצודת דוד אל תסג. אל תחזיר לאחור סימן הגבול הנעשה מעולם לקחת מה מגבול רעך : אל תבוא. לקצור תבואתם לעצמך בחשבך שאין לאל ידם לעמוד למולך : (מצודת דוד)

רלב"ג אל תסג גבול. הקרקעות להשענך כי אשר תעשוק מהם הקרקע הם חלושים כי הם יתומים : (רלב"ג)

[\[יא\]](#) כִּי גֵאֲלִים חֲזָק הוּא יְרִיב אֶת רִיבִם אֲתָךְ :

מצודת דוד **כי גואלם חזק**. אם המה תשושי כח הלא הי' הגואל אותם הוא חזק והוא יריב עמך את ריבם : (מצודת דוד)

רלב"ג **כי גאלם חזק**. כי יש להם גואל חזק ממך יריב ריבם אתך כאמרו צעק יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני : (רלב"ג)

[\[יב\]](#) הַבִּיָּאָה לְמוֹסֵר לְבָךְ וְאֶזְנֶךָ לְאִמְרֵי דָעַת :

מצודת דוד **הביאה**. הכנע לבך לשמוע אל המוסר ואזנך וגוי' : (מצודת דוד)

רלב"ג **הביאה למוסר לבך**. הביאך לבך לקנין המוסר והוא הפילוסופיא המדינית ואחר זה הישר אזנך לשמוע אמרי דעת החכמים הנבונים : (רלב"ג)

[\[יג\]](#) אֵל תִּמְנַע מִנְעַר מוֹסֵר כִּי תִכְנֹו בַשֶּׁבֶט לֹא יָמוּת :

מצודת דוד **מוסר**. הכאת שבט מוסר : **כי תכנו**. אם תכנו בשבט הלא לא ימות בזה ורק הוא צער בעלמא : (מצודת דוד)

רלב"ג **אל תמנע מנער מוסר**. מפני צעירות ימיו כי בהכאתך אותו בשבט תשמרנו שלא ימות מיתת הגוף בלא ימיו ושלא ימות החלק אשר בו שאפשר שישגי החיים הנצחיים : (רלב"ג)

[\[יד\]](#) אֲתָה בַשֶּׁבֶט תִּכְנֹו וְנִפְשׁוּ מִשְׁאֹל תִּצְלִל :

מצודת דוד **אתה**. הנה אתה תצער בהכאת השבט ובזה תצילו מן השאול כי יכשיר מעשיו מוטב לו צער השבט מצער השאול : (מצודת דוד)

מצודת ציון **משאול**. מגיהנם : (מצודת ציון)

רלב"ג **אתה בשבט תכנו**. וחציל נפשו מההפסד והכליון והאבדון : (רלב"ג)

[\[טו\]](#) בְּנֵי אִם חָכִים לְבָךְ יִשְׁמַח לְבִי גַם אֲנִי :

מצודת דוד **אם חכם**. כאשר יחכם לבך על כי תשמע אמרי אלה הנה אז ישמח לבי גם אני כשמחת לבבך הואיל ומידי באה לך החכמה : (מצודת דוד)

רלב"ג בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. המישיר אותך אל השלימות :
(רלב"ג)

[טז] ותעלזנה קליותי בדבר שפתיך מישרים :

רס"י בדבר שפתיך מישרים. ע"י שחכם לבך : (רס"י)

מצודת דוד בדבר. בעת ידברו שפתיך מישרים ליישר עוד את הזולת :
(מצודת דוד)

מצודת ציון ותעלזנה. ענין שמחה כמו יעלזו חסידים (שם קמט) : כליותי.
תאות השמחה היא בכליות : (מצודת ציון)

רלב"ג ותעלזנה כליותי. מחשבותי כשמעי כי תדברנה שפתיך מישרים
בדבר החכמה : (רלב"ג)

[יז] אל יקנא לבך בחטאים פי אם ביראת יהוה כל היום :

רס"י אל יקנא לבך בחטאים. בהלחתם להיות רצע כמותם : (רס"י)

מצודת דוד בחטאים. בהצחת החוטאי : כי אם. ר"ל רק עסוק כל היו
ביראת ה' ואל תפן אל הצלחתם כי שלך טובה משלהם : (מצודת דוד)

רלב"ג אל יקנא לבך בחטאים. אל תאמר לעשות כמעשיהם אך תמיד
תהיה ביראת ה' במעשיך ובמחשבותיך לא תתעסק כי אם במה שיש
אחרית ותועלת בו והם הפעולות המשובחות וההשגות העיוניות ותקותך
באלו הטובות לא תכרת אך חתחזק ותחקים חמיד : (רלב"ג)

[יח] פי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת :

רס"י כי אם יש אחרית. אם זה משמך בלשון אשר כלו' אשר צעבור זה
יש אחרית תקוה אלך : (רס"י)

מצודת דוד כי אם וגו'. ר"ל כי שלך הוא דבר אשר יש לה אחרית כי הזכות
יעמוד לך באחרית הימים ותקות הגמול לא תכרת ובוא תבוא : (מצודת דוד)

מצודת ציון כי אם יש. כי אשר יש : (מצודת ציון)

[יט] שְׁמַע אֶתְּהָ בְנֵי וְחָכְם וְאֲשֶׁר בְּדַרְךְ לִבְךָ :

רפ"י שְׁמַע אֶתְּהָ בְנֵי וְחָכְם וְאֲשֶׁר בְּדַרְךְ לִבְךָ. מֵאַחַר שֶׁתַּחֲכֵם תּוּכַל לִלְכֵת בְּדַרְכֵי לִבְךָ כִּי לִבְךָ חָכֵם לֹא יִשְׁאַךְ לַעֲבִירָה: (רפ"י)

מצודת דוד וחכם. לְמוֹד חֲכָמָה : **ואשר.** אִז תּוּכַל לִלְכֵת בְּדַרְךְ לִבְךָ כִּי לִבְךָ חֲכָמָה לֹא יִשְׁאַךְ לַעֲבִירָה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ואשר. עֲנִין מִצַּעֲדִים וּפְסִיעוֹת כְּמוֹ וְאֲשֶׁר בְּדַרְךְ בֵּינָה (לְעִיל ט) : (מצודת ציון)

רלב"ג שְׁמַע אֶתְּהָ בְנֵי וְחָכְם וְאֲשֶׁר לִבְךָ. בְּדַרְךְ הַמְּשׁוּבַחַת בַּדְּעוֹת וּבַמְּדוֹת: (רלב"ג)

[כ] אֵל תְּהִי בְּסוֹבְאֵי יֵין בְּזוֹלָיִ בְּשָׂר לָמוֹ :

מצודת דוד בסובאי יין. בַּחֲבוּרַת סוֹבְאֵי הַיֵּין לְשִׁתּוֹת הַרְבֵּה : **למו.** ר"ל לְהֵנָת עֲצָמִים לֹא לַעֲנֵג שְׁבִתוֹת וַיֵּיט וְחוֹזֵר גַּם עַל הַיֵּין : (מצודת דוד)

מצודת ציון בסובאי. עֲנִין רְבוּי הַשְּׁתִּיָּה : **בזוללי.** עֲנִין רְבוּי הָאֲכִילָה כְּמוֹ סוֹרֵר וּמוֹרָה וְכוּי זוֹלָל וְסוֹבָא (דְּבָרִים כֵּא) : (מצודת ציון)

רלב"ג אל תהי. בַּחֲבֵרַת הַזּוֹלָלִים וְהַסּוֹבְאִים כִּי מִי שִׁינְהַג זֶה הַמְּנַהֵג יֵאבֵד הוֹנוֹ וַיִּשְׁאַר עֲנֵי וְהַרְחִיק גַּי"כ מִדַּת הָעֲצָלָה שֶׁתִּפִּיל בַּטְּבַעָה תִרְדָּמָה וְנוֹמָה כִּי הֵיא תִלְבִּישׁ הָאָדָם בְּגַד קִרְעִים וּבְלוּיֵי סַחְבוֹת מִצַּד הָעוֹנֵי וְהַרֵשׁ הַמְּגִיעַ בַּסִּבָּתוֹ: (רלב"ג)

[כא] כִּי סוֹבָא זּוֹלָל וְיִרְשׁ וְקִרְעִים תִּלְבָּישׁ נוֹמָה :

רפ"י כי סובא זולל יורש. יִתְמַסְכֵּן: וְקִרְעִים תִּלְבָּישׁ נוֹמָה. הַעֲלָלוֹת וְהַתְּנוּמָה תִּלְבָּישׁ אֹתְךָ בְּגַדֵי קִרְעִים: (רפ"י)

מצודת דוד יורש. יִהְיֶה רֵשׁ וְעֲנֵי : **וקרעים.** הַתְּנוּמָה הַזֹּאת מִלְּבַשֵּׁת בַּעֲלִיָּה בְּגָדִים קִרְעִים כִּי הַמְּתַמֵּיד בַּתְּנוּמָה יוֹרֵשׁ גַּם הוּא וְלֹא יִמְצָא יָדוֹ לְלַבּוֹשׁ בְּגָדִים שְׁלֵמִים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נומה**. מלי' תנומה ושינה : (מצודת ציון)

[כב] שְׁמַע לְאָבִיךָ זֶה יִלְדֶךָ וְאֵל תְּבוּז כִּי זָקְנָה אִמְךָ :

מצודת דוד **זה ילדך**. ר"ל הלא זה ילדך ובוודאי יחפוץ בתקנתך : **כי זקנה**. אף אם זקנה אמך לא תבוז אמריה לומר לא בסבי טעמא אף כי דרך נשים לה להרבות אמרים מבלי השכל : (מצודת דוד)

רלב"ג **שמע לאביך זה ילדך**. המישירך שתלמד החכמה ואע"פ שאמך מזקנת והיא הנפש המרגשת אשר ממנה תלקחנה המוחשות שמהם יגיע קנין המושכלות אל תבוז מפני זה החכמה ותחשוב כי היא נפסדת בהפסד המביא אליה והמישיי לה כמו שחשבו הרבה מהפילוסופיי כי השכל הנקנה נפסד לזאח הסבי' וכבר בארנו בטול זה הדעת בראשון מספר מלחמות ה' ושם התבאר במה שאין ספק בו כי השכל הנקנה נצחי לא יפס': (רלב"ג)

[כג] אָמַת קָנָה וְאֵל תִּמְכַר חֻכְמָה וּמוֹסָר וּבִינָה :

רש"י **אמת קנה**. ואם לא תמלא ללמוד בחנם למוד בשכר ואל תאמר כסף שלמדתי בשכר כך אלמדנה בשכר: (רש"י)

מצודת דוד **אמת קנה**. למוד תורה בשכר אם לא מצאת ללמוד בחנם ועכ"ז אל תמכור ללמדה לאחרים בשכר כ"א ללמוד בחנם : **חכמה וגו'**. את אלה לא תלמוד בשכר כי המה תורה שבע"פ ואסור לקחת עליהם שכר אבל לקרוא מקרא יוכל לקבל שכר כן ארז"ל : (מצודת דוד)

רלב"ג **אמת**. הנה השגת האמת קנה ואף על פי שהוא זה הנה מזה הצד לא יפסד כמו שחשב הפילוסוף בכל הוה שהוא נפסד הנה לא תוכל למסור ולהסיר ממך קנין שקנית בכל חכמה ובפילוסופיא מדיניי ובחכמה האלהיי אשר נקראת בינה כי השכל הנקנה הוא נצחי כמו שזכרנו וכבר ביארנו שא"א לאדם שישכח ההשגי' השכלית במאמר הראשון מספר מ"י ובביאורי' לספי' הנפי': (רלב"ג)

[כד] (גול) גִּיל (יגול) גִּיל אָבִי צַדִּיק (יולד) וְיוֹלֵד חָכָם (וישמח) וְשִׂמַח בּוֹ :

מצודת דוד **ויולד**. המוליד את החכם ר"ל המלמד ומוליד חכמה בלב התלמיד : (מצודת דוד)

מצודת ציון גיל. ענין שמחה : (מצודת ציון)

רלב"ג גיל יגיל. ועתה ראה מה זה הקנין אשר לא יסור מבעליו ועוד ימשך לו מהתועלת שיגיל אבי האיש הצדי בדעותיו ובתכונותיו ומי שיוכי בן חכם ישמח בו ליושר פעולותיו ועניניו עם שבסבתו תדבק בו השגחת השיי וישמח בזה אביו ואמו ותגל יולדתו לסבה בעינה אשר ישיגם צער וכאב לאב ולאם אם היה הבן כסיל: (רלב"ג)

[כה] ישמח אביך ותגל יולדתך:

מצודת דוד ישמח וגו'. מוסב על האמור למעלה אמת קנה לומר הלא גיל יגיל וגו' לזה קנה אמת וישמח אביך וגו' : יולדתך. המלמדך המוליד החכמה בלבך : (מצודת דוד)

[כו] תנה בני לבך לי ועיניך דרכי (תרצנה) תצרכנה:

מצודת דוד תנה. הכן לבבך להבין אמרי ואז עיניך דרכי תצרכנה כי תשכיל שהוא דרך הישר : (מצודת דוד)

רלב"ג תנה בני לבך לי. שלא תהיה כוונתך ורצונך כי אם לקנין השלימוי ועיניך תצרכנה דרכי אשר העירותיך אליהם בזה הספר להרחיק התאוות הגשמיות ולכוון בשלימות השכל ולפי שהתאוות אשר ימשך האד' יותר להם הם הזנות ושתיית היין הזהיר בהם יותר להתרחק מהם ואמר להרחיק מהזונה כי שוחה עמוקה זונה וגו': (רלב"ג)

[כז] פי שוחה עמוקה זונה ובאר צרה נכריה:

רס"י זכור כרה. אקטריינ"א בלעז: (רס"י)

מצודת דוד כי שוחה. ר"ל כי באמרי תבין שהזונה הוא כבור עמוק שקשה מאוד לעלות ממנה כי כן קשה להפרד מן הזונה אחר שנכשל בה ונאמר למשל על המינות : נכריה. זונה נכריה אשר לא מבנות ישראל הנה היא כבאר צרה ודחוקה שאי אפשר להתהפך בה מצד אל צד להתחכם לעלות ממנה : (מצודת דוד)

[כח] אף היא כפתף תארב ובוגדים באדם תוסף:

רפ"י אף היא כחתף. פתאום: וזוגדים בלדס תוסף. מרצה זישראל
בוגדים לה' ועל האפיקורסין מדבר: (רפ"י)

מצודת דוד אף היא. עם כי אינה מבנות ישראל ואינה רגילה כ"כ עם
היהודים מ"מ כאשר תוכל לחטוף מי מהם אז תארוב עליו וע"י פתויה
הולכת ומוספת בוגדים בבני אדם ומוסב למעלה לומר כאשר תבין כל זה
ע"י אמרי ידעתי שעניך דרכי תצורנה ולא תכשל בזה : (מצודת דוד)

מצודת ציון כחתף. כמו כחטף בטי"ת ועניינו מהירות הלקיחה כמו
וחטפתם לכם (שופטים כא) : (מצודת ציון)

רלב"ג אף היא. שהיא תארוב לאדם להמיתו כאיש חטף וזה תעשה
במרמה בשתקרא לו לזנות עמה ולא יהיה נשמר ממנה ותמית אותו
ותוסיף בחברתה בוגדים באדם יתחברו עמה להרוג האנשי אשר תפילי
ברשת הפתוי לבא אליה וזה מפורסם מענינה היום כי היא תתחבר עם
הרוצחי ותביא האנשים בפתויה לבא במקום אשר יפלו שם ביד
הרוצחים למי נזק והפסד ולמי ריב וקטטה וקינה ונהי ולמי מכאוב
ופצעים בלי סבה תחייב זה אבל בחנם ולמי ימצא האודם בעינים
והפסדם : (רלב"ג)

[כט] לְמִי אֹי לְמִי אָבוֹי לְמִי (מדונים) מְדִינִים לְמִי שִׁיחַ לְמִי פְּצָעִים חָנָם
לְמִי חֲכָלֹת (ענינים) :

רפ"י למי אוי למי אבוי. לשון צעקה ויללה. למי מדינים למי שיח. למי
שיח לו מדינים עם הזריות ושיחה יתירה לו אוי ואבוי כי זרז דברים רז
פצע: למי חכלילות עינים. מרוב יין מאדימים עיניו וגנאי הוא: (רפ"י)

מצודת דוד למי אוי. למי מיוחד צעקת אוי ואבוי והם צעקת יללה :
מדינים. דין ומריבה עם אנשים : שיח. ר"ל רבוי דברים בלא השכל ובלא
סדר : פצעים חנם. דרך השיכור להתקוטט ולפצוע בחבירו וכאשר יחזור
חבירו ויפצע בו נראה כאלו פצעו על חנם כי זה שפצע תחלה לא מדעת
עשה כי היה מבולבל ביינו : חכלילות עינים. אדמימות עינים מרוב
שתיית היין והוא דבר גנאי : (מצודת דוד)

מצודת ציון שיח. ענין דבור כמו יעקב עליו שיחי (תהלים קד) : פצעים.
מכות המוציאות דם כמו פצע תחת פצע (שמות כא) : חכלילות.
אדמימות כמו חכלילי עינים מיין (בראשית מט) : (מצודת ציון)

[ג] לְמֵאַחֲרַיִם עַל הַיָּיִן לְבָאִים לְחַקֵּר מִמָּסָךְ :

רפ"י מִמָּסָךְ. מִמְּזוּג וְהוּא פֶסֶס דְּכַר כְּמוֹ מִמְּכָר: לְחַקֵּר מִמָּסָךְ. שְׁחֹקְרִין וְזוֹדְקִין הֵיכֵן מוֹכְרִין יֵינ טוֹב: (רפ"י)

מצודת דוד לְמֵאַחֲרַיִם. כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה מִיּוֹחֲדִים הֵמָּה לְהֵמֵאחֲרַיִם שֶׁבֶת עַל הַיָּיִן וְלִהְבָּאִים לְחַקֵּר אַחַר יֵינ שְׁמִזְגוּ יִפֶּה : (מצודת דוד)

מצודת ציון לְמֵאַחֲרַיִם. מִלִּי אַחֲוֹר וְעֵכּוֹב : מִמָּסָךְ. עֲנִין מִזִּיגָה וְהוּא תַעְרוּבֶת הַמַּיִם בֵּינָם כְּמוֹ מִסְכָּה יֵינָה (לְעִיל ט) : (מצודת ציון)

רלב"ג לְמֵאַחֲרַיִם. הֲלֹא לְאַנְשֵׁים הַשּׁוֹקֵדִים עַל שְׁתֵּיית הַיָּיִן וּבָאִים לְחַקֵּר אִי זֶה יֵינ הוּא יוֹתֵר חָשׁוֹב לְשִׁתּוֹת מִמֶּנּוּ לְהִמְשִׁכֶם לְזֹאת הַתְּאוּהָ תְּמִיד וְזֶה יִהְיֶה סִבָּה כִּי בִּסְבֵת הַיָּיִן יִשְׁתַּכְּרוּ וְיִגִּיעוּ רַעוֹת גְּדוּלוֹת לְהֵם מִקְצַת הַשְּׂכוּרִים לְקַצַּת: (רלב"ג)

[לא] אֶל תִּרְא יֵינ כִּי יִתְאַדָּם כִּי יִתֵּן (בְּכִיס) בְּכּוֹס עֵינּוּ יִתְהַלֵּךְ בְּמִישְׁרַיִם :

רפ"י אֶל תִּרְא יֵינ כִּי יִתְאַדָּם. אֶל תִּתֵּן זֵי עֵינֶיךָ: כִּי יִתֵּן בְּכּוֹס עֵינּוּ יִתְהַלֵּךְ בְּמִישְׁרַיִם. הַמְרַבָּה שְׂכָרוֹת כָּל עֲבִירוֹת דּוֹמוֹת לוֹ לְמִישׁוֹר כָּל הַדְּרָכִים יִשְׁרִים זַעֲיִנוּ. בְּכִיס כְּתִיב כְּלוֹמֵר הַשְּׂוֹתָה נּוֹתֵן עֵינ בְּכּוֹס וְהַחֲנוּנִי בְּכִיסוֹ שֶׁל זֶה: (רפ"י)

מצודת דוד אֶל תִּרְא יֵינ. אֶל תִּתֵּן עֵינֶיךָ בֵּינָם אֲשֶׁר יִתְאַדָּם בְּמִרְאֵיתוֹ וְהוּא נִחְמַד וּמְשׁוֹבַח : כִּי יִתֵּן. כִּי מִי אֲשֶׁר יִתֵּן מִרְאֵית עֵינּוּ וְחִפְצוֹ בְּכּוֹס הַיָּיִן הוֹלֵךְ הוּא בְּמִישְׁרַיִם ר"ל אֵינ דֶּרֶךְ מַעֲוֹקִים לְפָנָיו עַל כּוֹלֵם יִחְשׁוֹב כִּי יִשְׁרִים הֵמָּה כִּי לֹא יִבְחִין עוֹד מַעֲתָה : (מצודת דוד)

מצודת ציון יִתְאַדָּם. מִלְשׁוֹן אֹדָם : (מצודת ציון)

רלב"ג אֶל תִּרְא יֵינ כִּי יִתְאַדָּם. כִּי בְּכּוֹס מִרְאֵהוּ וְיִתְהַלֵּךְ לְמִישְׁרַיִם בְּמִנְהַג הַיָּיִן הַטּוֹב שֶׁתְּחַלֶּה הַדֶּק יִרְאֶה לְמַעֲלָה בְּכּוֹס וְאוֹלָם הַיָּיִן אֲשֶׁר נִהְפְּכוּ בּוֹ שְׁמֵרֵיו הַעֲלִיוֹנִים תִּמְצָא שְׁאֵינּוּ הוֹלֵךְ לְמִישְׁרַיִם כִּי מָה שִׁיחִיָּה עֲלִיוֹן מִמֶּנּוּ בְּכּוֹס יִמְצָא נוֹטָה אֶל הַשְּׁחָרוֹת וְהֵנָּה הַזֵּהִירוֹ שֶׁלֹּא יִפְתָּהוּ טוֹב מִרְאֵה הַיָּיִן וְיוֹשֵׁר עֲנִינוּ: (רלב"ג)

[לב] אַחֲרֵיתוֹ כְּנָחַשׁ יִשְׁדָּךְ וְכַצְּפֵלְגִי יִפְרֵשׁ :

רָשׁוּי **יפְרִישׁ**. ל' עִקְוֵלָה פּוּיִינִי ט' בִּלְעַז, בְּמַלְמַד הַבְּקָר תַּרְגּוּם בְּפִרְשׁ תּוֹרֵי וּבְגַמ' דְּנִקִּיט פִּרְשָׁא אֲגוּיִלוֹרִין בִּלְעַז, וַיֵּשׁ פּוֹתְרִין מִפְרִישׁוֹ מִן הַחַיִּים: (רָשׁוּי)

מצודת דוד **אחריתו**. ר"ל אם בעת השתיה יערב לחיך הלא אחריתו מרה והרי הוא כנחש הנושך בעקב איש ולא ירגיש ואחריתו ישגא מאוד כי יבעבע ונופח עד הקדקד : **יפְרִישׁ**. המפריש חיי האדם ממנו ע"י ארסו וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון **וכצפעוני**. הוא מין נחש : (מצודת ציון)

רלב"ג **אחריתו**. כי אחריתו הוא לרע לאשר ימשך אל ההנאה הזאת כי כבר ישוך האדם כנשיכי הנחש וכצפעוני יעקוץ וזה מבואר מהרעות הנפלאות הנמשכות מהשכרות מצד חסרון הדעות הנמשך ממנו : (רלב"ג)

לג **יעִינִיךָ יִרְאוּ זָרוֹת וְלִבְךָ יִדְבֵּר תִּהְיֶינָה** :

רָשׁוּי **עיניך יראו זרות**. כשתשתכר היין בוער בך ומשיאך להביט בזונות: (רָשׁוּי)

מצודת דוד **יראו זרות**. דברים שאינם באמת כי מרוב השכרות ידמה שרואה דבר מה ואין כל מאומה : **תהפוכות**. הפוך השכל והאמת : (מצודת דוד)

מצודת ציון **זרות**. מלי זר ונכר : (מצודת ציון)

רלב"ג **עיניך יראו זרות**. ולהעיר על זה אמר הנה השכרות יראה לעיניך זרות ר"ל דברים שאינם כן מצד רוב האידיים העולים אל המוח ולבך ידבר תהפוכות ודברים כוזבים או דברי שגעון לזאת הסבה בעינה : (רלב"ג)

לד **וְהָיִיתָ כְּשֹׁכֵב בְּלִב יָם וְכְשֹׁכֵב בְּרֹאשׁ חֶבֶל** :

רָשׁוּי **והיית. משוגע: כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל**. תורן הספיני' נוח לפול ממנו: (רָשׁוּי)

מצודת דוד **בלב ים**. אנשי הספינה ההולכת באמצע הים כשהרוח חזק דרכם להיות שוכבים בעבור חוזק תנועת הספינה : **בראש חבל**. הוא תורן הספינה שכל החבלים תלויים בו והשוכב שם דעתו מבולבלת מפני ראיית הים ומהירות התנועה : (מצודת דוד)

רלב"ג **והיית כשוכב בלב ים**. בספינה שחוזק תנועת הספינה יבלבל מוחו ויראה לו דברים לא כן וכמי ששוכב בראש הספינה שיתבלבל יותר מפני ראותו הים ורואה מהירות התנועה: (רלב"ג)

[ג] הכוּנִי בַל חֲלִיתִי הַלְמוּנִי בַל יִדְעֵתִי מְתֵי אֶקִיץ אוֹסִיף אֶבְקָשְׁנוּ עוֹד:

רפ"י **הכוני כל חליתי וגו'.** כְּקִיחַז מֵיִינוּ אִינוּ מְרַגֵּשׁ כֻּל הַרְעוֹת שְׁעֵבְרוּ עֲלֵינוּ וְחֹזֵר לְשִׁתּוֹת: (רפ"י)

מצודת דוד **הכוני**. עוֹדֵךְ מִתְנַמֵּן יִהְיֶה שְׁפִתֶיךָ דוֹבְבוֹת עַל הַמִּשְׁכָּב לֵאמֹר מֵה בְּכַךְ שֶׁהִכּוֹנִי בַעַת הַשְּׂכָרוֹת הַלֵּא לֹא חֲלִיתִי וּמֵה בְּכַךְ שֶׁהִלְמוּ אוֹתִי בְּהַכָּאוֹת הַלֵּא לֹא הִרְגַּשְׁתִּי וְלִזְאוֹת מְתֵי אֶקִיץ מִהַתְנוּמָה וְאוֹסִיף שׁוֹב לְבַקֵּשׁ אֶת הַיִּין וְלִזֶה הַזֶּהֶר בֵּה מְאוֹד כִּי קִשָּׁה לְפָרוֹשׁ מִמֶּנָּה: (מצודת דוד)

מצודת ציון **חליתי**. מִלִּי חוֹלִי: **הלמוני**. עֲנִיִּינוּ מִכּוֹת הַמִּשְׁבָּרוֹת כְּמוֹ יִהְלֵמְנִי צְדִיק (תְּהִלִּים קמ"א): **אקיץ**. אֵעִיר מִן הַשִּׁנָּה: (מצודת ציון)

רלב"ג **הכוני**. וְאִז תֵּאמַר הַכּוֹנִי מַכִּים: (רלב"ג)

משלי פרק-כד

[א] אֵל תִּקְנָא בְּאֲנָשִׁי רָעָה וְאַל (תִּתְאוּ) תִּתְאָוֵנוּ לְהִיּוֹת אֲתָם:

מצודת דוד **באנשי רעה**. בְּהַצְלַחַת אֲנָשֵׁי רָעָה: **להיות אתם**. לַעֲשׂוֹת כְּמַעֲשֵׂיהֶם: (מצודת דוד)

רלב"ג **אל תקנא**. וְתַחֲמוֹד בְּאֲנָשֵׁי רָשָׁע הַשְּׂכוּרִי תִמְיֵד לַעֲשׂוֹת רָעָה לְאֲנָשִׁים וְלֹא תִתְאוּ לְהִיּוֹת אֲתָם כִּי לְבָם לֹא הִתְעַסַּק כִּי אִם לְשׁוֹבֵר הָאֲנָשִׁים וְדַבְרֵיהֶם תִּהְיֶינָה בְּעַמַּל: (רלב"ג)

[ב] כִּי שָׂד יִהְיֶה לְבָם וְעָמַל שְׁפִתֵיהֶם תִּדְבַּרְנָה:

מצודת דוד **כי שוד**. מַחֲשַׁבוֹתֶם עַל הַגּוֹזֵל וּמְדַבְּרִים עֵמֶל עֵיכ הַרְחַק מֵהֶם כִּי

מעשיהם מגונים : (מצודת דוד)

מצודת ציון יגהה. יחשוב כמו והגיון לבי (שם יט) : (מצודת ציון)

רלבי"ג כי שוד. רוצה לומר שלא ידברו כי אם דברי שקר אשר יוציאם האדם מפיו בעמל גדול מפני המחשבה אשר בלב המקבלם למה שבפיו זה מה שיקרה מהמשך אל התאוות והרשע מהרע וההפסד : (רלבי"ג)

ג בְּחִכְמָה יִבְנֶה בֵּית וּבְתִבּוּנָה יִתְכַוֵּן :

מצודת דוד בחכמה. בעבור עסק החכמה יבנה בית האדם ובעבור התבונה יתכונן ויתקיים הבית : (מצודת דוד)

רלבי"ג בחכמה. ואולם בחכמה יבנה בית בנין האדם כי היא חלקו מכל עמלו והנשאר ממנו אחר מותו ובתבונה יגיע היופי והשלימות בבית הזה : (רלבי"ג)

ד וּבִדְעַת חֲדָרִים יִמְלְאוּ כָּל הוֹן יָקָר וְנָעִים :

מצודת דוד ובדעת. בעבור הדעת ימלאו החדרים כל הון וגוי : (מצודת דוד)

רלבי"ג ובדעת. הקדושים ימלאו חדרי זה הבית והוא השכל : כל הון יקר ונעים. כי זה השלימות ערב ויקר למי ששיגהו השלימות מכל הון יקר כמו שקדם : (רלבי"ג)

ה גִּבֹר חָכָם בְּעוֹז וְאִישׁ דַּעַת מְאֵמֵץ פֶּחַ :

רפ"י גבר חכם בעוז. איש חכם הוא תמיד בעוז : (רפ"י)

מצודת דוד בעוז. עומד בחזקו בדבר יראת ה' : ואיש דעת. בעל דעת העדיף מחכם הוא מאמץ כח בהוראה ומוסיף והולך : (מצודת דוד)

מצודת ציון מאמץ. מחזק : (מצודת ציון)

רלבי"ג גבר. הגבר יקנה החכמה בעוז שיהיה לשכלו לכבוש תאוות החומר ולנצח אותו : ואיש דעת. הוא מחזק ומאמץ ידי הכח אשר לשכל להכניע שאר הכחו' לעבודתו וזה כי למעלת הידיע' והחשק הנפלא אשר לבעליה לשקוד בה תהיה כל השתדלותו בה ובזה האופן יכנעו שאר הכחו' אל זאת הדריש' : (רלבי"ג)

11 כִּי בְּתַחְבֻּלוֹת תַּעֲשֶׂה לָךְ מִלְחָמָה וּתְשׁוּעָה בְּרַב יוֹעֵץ :

מצודת דוד **כי בתחבולות.** ע"י תחבולות הדעת תוכל לעשות מלחמה מול היצה"ר המסית לעבירה : **ותשועה.** התשועה ממנו היא באה ברבות מעלת היועץ וגדולתו בדעת ולזה מאמץ כח בכל פעם כאשר יתחכם בדעת החכם' : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ברוב.** עניינו גדולה וחשיבות כמו ורבי המלך (ירמיה מא) : (מצודת ציון)

רלב"ג **כי בתחבולות תעשה לך מלחמה.** עם היצר הרע והוא הכח המתעורר אל התאוות הגופיות והתשועה ממנו תהיה ברבות היועץ לתת עצה על זה או יהיה הרצון באמרו ברב יועץ ברבוי היועץ וגדולתו כי אז הדברים יותר נשמעי' ויתחכם יותר להמציא התחבולות אשר ינוצח בהם היצר הרע עם שאז יקל יותר לנצחם כי השגות החכמות והערבו' הנפלא אשר בהשגתם יכניע הכחות הגופיו' כלם והנה זה הפסו' מבאר הסבה במה שאמר ואיש דעת מאמץ כח : (רלב"ג)

12 רְאֵמוֹת לְאֹיִל חֲכָמוֹת בְּשַׁעַר לֹא יִפְתָּח פִּיהוּ :

רפ"י **ראמות לאויל חכמות.** מין אבן יקרה שאינה מלויה כמה דתימא ראמות וגביש (איוב כח) כלומר כל חכמה דומה לכסיל כאבן יקרה וכמרגליות לקנות לומר איך לעסוק בתורה מתי תעלה זידי אצל החכם שו" היום מעט ולמחר מעט : (רפ"י)

מצודת דוד **ראמות.** החכמות המה לאויל כאבן יקר אשר תקשה השגתו וחדל מהם לזה לא יפתח פיו בשער מקום שבת החכמים כי לא למד מאומה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ראמות.** שם אבן יקר וכן ראמות וגביש (איוב כח) : (מצודת ציון)

רלב"ג **ראמות.** הנה החכמו' רמות לאויל לא ישער בעצמו שיוכל להשיג ולזה לא יפתח פיהו בהיותו בשער את החכמים ובאר אחר זה הסבה ואמר מחשב להרע הנה האיש המחשב לבו להרע לו המחשבות ולחברם אליו ישתדל בזה האופן שיהי' בעל המחשבות הנופלות בזה בכללם הנה החכמות יקנאו אליו שיקנה אותה כי זה הוא דרך אשר יגע בה השגתה לאדם כמו שזכר הפילוסוף בספר הנצוח ובמה שאחר הטבע כי בזה יוכל לברור הצודק מהם מהבלתי צודק ותגיע לו הידיע' בזה בלא שום ספק

כמו שהתבאר שם: (רלב"ג)

מחשב לקרע לו בעל מזמות? קראו:

רפ"י מחשב להרע. חורק תחבולות רשע, לו בעל מזמות יקראו. גורם לו רע שהבריות קוראים לו בעל מזמות ענת רשעים: (רפ"י)

מצודת דוד מחשב להרע. עם כי לא עשה הרעה סוף יגולה קלונו ויקראו לו בעל מחשבות רעות: (מצודת דוד)

זמת אולת חטאת ותועבת לאדם לך:

רפ"י זמת אולת. ענת אולת חטאת לזעליה: ותועבת לאדם לך. ליזנות היא המתעבת את האדם על הקב"ה ועל הבריות: (רפ"י)

מצודת דוד זמת. מחשבת אולת ורשע נחשבת לחטאת עם כי לא עשה מעשה: ותועבות וגו'. ר"ל הליצנות מתעבת את האדם בעיני כל עם כי אין בה כ"א עקימת שפתים: (מצודת דוד)

רלב"ג זמת אולת. אך איש אולת הוא רחוק מאד מזה כי הזמה והמחשבה היא לאיש אולת חטאת וחסרון לפי שהוא יעשה פעולותיו בלא הסתכלות ומחשבה כמו שזכרנו במה שקדם וכן הזמה והמחשבה הוא דבר מתועב ונמאס לאדם לך כי אינו כי אם בדברי לעג בזולת ישוב והסתכלות או ירצה בזה כי זמת איש אולת היא חטאת וחסרון כי הוא לא ישלים המחשבות אבל יעשה לפי המחשבה העולה על לבו ראשונה ותועבת הזמות תמצא לאדם לך כי הוא לרוע ענינו לא יקח מן המחשבות כי אם מה שהוא יותי מתועב ויותר מרוחק כי הוא הנרצה אצלו: (רלב"ג)

התרפית ביום צרה צר כחכה:

רפ"י התרפית. מן התורה: ביום כרה כרה. מלאכי השרת לא יהיו מאמלין כחך זה מדרש חכמים, ולפי פשוטו התרפית ביום כרת אהובך לעמוד מנגד: כרה כחכה. ביום פורענותך דכתיב אם החרק תחריקי וגו' (אסתר 7): (רפ"י)

מצודת דוד התרפית. אם היית מרפא ירך מחברך מלעזור לו ביום צרתו

אזי יהיה כחך צר ודחוק מלעזור לעצמך בבוא צרה עליך : (מצודת דוד)

מצודת ציון התרפית. מל' רפיון : **כחכה.** כמו כחך : (מצודת ציון)

רלב"ג התרפית. הנה אם התרפית מהשתדלות הראוי בקנין החכמה הנה בבא יום צרה אז כחך צר וקצר מעמוד כנגד הצרה ההוא : (רלב"ג)

[יא] הִצֵּל לְקוֹחִים לְמָוֶת וּמָטִים לְהָרֵג אִם תַּחֲשׂוּד :

רש"י הַלֵּל לְקוֹחִים וּגו'. לְהַלִּיל אֶת הַלְּקוֹחִים לְמוֹת, אֶת הַמָּטִי לְהַרְג, אִם תַּחֲשׂוּד מִלְּהַלִּיל עַל זֶה אֲמַרְתִּי כִּי כַחַךְ : (רש"י)

מצודת דוד הצל וגו'. מוסב על אם תחשוד האמור בסוף המקרא לומר אם תחשוד להציל את הלקוחים למוות והמטים להרג : (מצודת דוד)

מצודת ציון ומטים. מל' נטיה : **תחשוד.** תמנע : (מצודת ציון)

רלב"ג הצל. אם תמנע עצמך להציל הלקוחים למוות ומטים להרג והם הכחות השכליות כי הצלתם תהיה בקנין החכמה והשלימות ובזולת זה ימותו **ויפסדו :** (רלב"ג)

[יב] כִּי תֹאמַר הֵן לֹא יִדְעֵנוּ זֶה הֲלֹא תִכֵּן לְבוֹת הוּא יִבְיֵן וְנִצֵּר נִפְשֶׁךָ הוּא יִדַּע וְהִשִּׁיב לְאָדָם כְּפָעֲלוֹ :

רש"י כִּי תֹאמַר. שְׂמַחַ תֹּאמַר וְזֶה כִּי מִשְׁמַח בְּלִשׁוֹן לְלַמָּא : (רש"י)

מצודת דוד כי תאמר. כי תכחש לומר הן לא ידענו אם לקוחים המה למוות : **הלא.** ר"ל הלא לא יועילו דברך כי הלא ה' שהוא בתוך לבות בני אדם הוא יבין אם ידעת אם לא ידעת : **ונוצר וגו'.** כפל הדבר במ"ש : **והשיב.** הוא ישיב גמול האדם כמפעלו ואם ידעת והתרפית יהיה צר כחך מדה במדה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תוכן. מל' תוך : (מצודת ציון)

רלב"ג כי תאמר. הן לא נוכל לדעת אלו המחשבות אשר קבוצם מביא לקנין המחשבה הלא הש"י שהוא תוכן הלבבות ומשלים אותם והוא שומר נפשך הוא יודע אם השתדלת בזה הקנין כאשר תמצא ידך והוא ישיב לאדם גמול כפעלו : (רלב"ג)

[יג] אָכַל בְּנֵי דָבֶשׁ כִּי טוֹב וְנֹפֶת מִתּוֹק עַל חֶפֶד :

רש"י אכל בני דבש. כלומר דרך בני אדם לאכול דבש כי טוב הוא אף:
(רש"י)

מצודת דוד אכול. כשם שמאכל דבש טוב הוא וכשם שתשים טיפין מדבר מתוק על חכך : (מצודת דוד)

מצודת ציון ונופת. ענין הזלה ונטיפה כמו ונופת צופים (תהלים יט) : **חכך**. מלי' חיד : (מצודת ציון)

רלב"ג אכל. על כן השתדל לאכול זה הערב ללב כדבש ונופת אל החיד והוא החכמה : (רלב"ג)

[יד] כֹּן דָּעָה חֲכָמָה לְנַפְשָׁךְ אִם מְצָאתָ וַיֵּשׁ אַחֲרַיִת וְתִקְוֶתְךָ לֹא תִכָּרֵת :

רש"י כן דעה חכמה לנפשך. וכשם שאתה רודף לאכול דבש כן תהא רודף לדעת חכמה: אם מלאת. אותה, אז יש אחרית: (רש"י)

מצודת דוד כן דעה. כ"כ דע חכמה לתקן את נפשך אם מצאת אותה ויש לך לב משיג : **ויש אחרית**. ר"ל וטובה היא מן הדבש כי בזה יש אחרית טוב אבל הדבש לפעמים יזיק באחרונה : **ותקותך**. הגמול שאתה מקוה בעבורה הנה לא תכרת כי בוא יבוא וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

רלב"ג כן דעה. כן ידיעת החכמה ימתק מאד לנפשך אם מצאת החכמה תשיג בזה אחרית טוב והוא ההצלחה האנושית : **ותקותך לא תכרת**. כי היא חייך החיים הנצחיים אשר לא ישיגם מות : (רלב"ג)

[טו] אֶל תִּאָרֹב רָשָׁע לְנוֹה צַדִּיק אֶל תִּשְׁדָּד רָבְצוּ :

מצודת דוד אל תארוב רשע. אתה רשע בראותך כי מטה יד הצדיק אל תארוב על מדורו ואל תגזול מקום רבצו בחושבך כאשר החל לנפול לא יוסף לקום : (מצודת דוד)

מצודת ציון תשדד. מלי' שדידה וגזלה : **רבצו**. מקום רבצו והוא המקום אשר ישכב שמה לנוח כמו כרע רבץ כאריה (בראשית מט) : (מצודת ציון)

רלב"ג אל תארוב. אתה האיש הרשע אל תארוב לנוה הצדיק להזיק לו

ולשוללו אל תשדד המקום שהצדיק רובץ שם: (רלבי"ג)

[\[טז\]](#) פִּי שֶׁבַע יְפֹל צְדִיק וְקָם וּרְשָׁעִים יִכָּשְׁלוּ בְרָעָה:

מצודת דוד **כי שבע**. כי אף אם הצדיק נופל שבע פעמים יחזור ויקום אבל הרשעים הם הנכשלים מבלי תקומה בבוא עליהם הרעה: (מצודת דוד)

רלבי"ג **כי שבע**. וזה כי אם תחשוב לעשות זה לא יעלה בידך כי הצדיק יפול פעמים רבות ויקום בכל פעם ופעם להדבק השגחת השי"י בו אך הרשעים יכשלו ויפלו ברעה אחת לבד: (רלבי"ג)

[\[יז\]](#) בְּנֶפֶל (אוֹיֵבֶיךָ) אוֹיֵבֶיךָ אֶל תִּשְׁמַח וּבְכַשְׁלוֹ אֶל יָגַל לְבָבְךָ:

מצודת דוד **ובכשלו וגו'**. כפל הדבר במ"ש: (מצודת דוד)

רלבי"ג **בנפול אויבך אל תשמח**. כשיפול אויבך אל תשמח במפלתו ואל יגל לבך בהכשלו: (רלבי"ג)

[\[יח\]](#) פֶּן יִרְאֶה יְהוָה וְרַע בְּעֵינָיו וְהָשִׁיב מֵעֲלָיו אָפוֹ:

מצודת דוד **ורע בעיניו**. על שאתה שמח בתקלתו: **והשיב מעליו**. ר"ל עליך ישוב האף מעליו כי ממנו יסיר ועליך יחול: (מצודת דוד)

רלבי"ג **פן יראה ה'**. רוע תכונתך בזה הענין וישיב מעל אויבך אפו וישיבהו עליך מפני רוע תכונתך כי אין ראוי שישמח ברע כי השם יתברך הרחיק מציאותו לפי מה שאפשר ומה שיגיע יגיע במקרה ושנית כמו שנתבאר במקומותיו: (רלבי"ג)

[\[יט\]](#) אֶל תִּתַּחַר בְּמַרְעִים אֶל תִּקְנֵא בְרִשָׁעִים:

רש"י **אל תתחר**. להיות כמותם כמו איך תתחרה (ירמיה י"ז) כי אתה מתחר' צארז צס כצ: (רש"י)

מצודת דוד **אל תתחר**. אל תתערב עם המרעים לעשות כמעשיהם ואל תקנא בהצלחת הרשעים: (מצודת דוד)

מצודת ציון **תתחר**. ענין ההתערבות להדמות כמו ואיך תתחרה את

הסוסים (ירמיה (יב) : (מצודת ציון)

רלבי"ג אל תתחר. באנשים המרעים והמשחיתים להתקוטט עמהם פן ישחיתוך ואל תקנא בהצלחה שתמצא לרשעים לחמוד ללכת בדרכיהם: (רלבי"ג)

[כ] כי לא תהיה אחרית לרע נר רשעים ידעך:

מצודת דוד לא תהיה אחרית. ר"ל לא תהיה האחרית כמו הראשית כי סופם לאבדון ויוכבה נר נשמתם : (מצודת דוד)

מצודת ציון ידעך. ענין ניתר וקפיצה כמו דועכו כאש קוצים (תהלים קיח) תהו כבוי הנר שקופץ השלהבת מן הפתילה : (מצודת ציון)

רלבי"ג כי לא תהיה אחרית. והשארות לאיש הרע: נר רשעים ידעך. ויכלה או יהי הרצון באומרו אל תתחר במרעים שלא יתערב בהם ללכת בדרכיה' והוא יותר נכון: (רלבי"ג)

[כא] ירא את יהוה בני ומלך עם שונים אל תתערב:

רס"י ירא את ה' בני ומלך. ירא את המלך ובלבד שלא יסירך מיראת ה' ולעולם יראת ה' קודמת עם שונים אל תתערב האומרים שתי רסיות יס: (רס"י)

מצודת דוד ירא וגו'. אתה בני מתחילה ירא את ה' ואח"כ את המלך לעולם יראת ה' קודמת : ועם שונים. עם אנשים שמשנים פקודת המלך וילכו בשרירות לבם הרע עמהם אל תתערב : (מצודת דוד)

מצודת ציון שונים. מלי השתנות וחלוף כמו ודתיים שונות (אסתר ג) : **תתערב.** מלשון תערובות : (מצודת ציון)

רלבי"ג ירא את ה' בני ומלך. לשמור מצותיו ותורתו וירא עם זה המלך לעשות מצותו ולא תקל בו אך יראתך המלך תהיה נמשכת ליראת ה' לא חולקת עליו ר"ל במה שהוא כנגד יראת ה': ועם. האנשים השוניי מצות הש"י ומצות המלך ר"ל שהם עוברים על מצותיה' ועושים הפך מה שצוה אל תתערב: (רלבי"ג)

[כב] כי פתאם יקום אידם ופיד שניהם מי יודע:

רָשָׁי ופִיד שְׁנִיהֶם. שָׁזַר עֲיָג וְשָׁזַר עוֹזְדִיָּה: (רָשָׁי)

מצודת דוד יקום אידם. שברם של העוברים על מצות ה' ודבר המלך :
ופיד שניהם. עונש העובר על מצות ה' ועונש המדיח מפקודת המלך : מי
יודע. מה גודל העונש : (מצודת דוד)

מצודת ציון אידם. ענין שבר ומקרה רע כמו שמח לאיד (לעיל וז) : ופיד.
עניינו כמו איד וכן אם בפידו להן שוע (איוב ל) : (מצודת ציון)

רלב"ג כי פתאם יקום אידם. וזה מבואר בעוברים על מצות השיי כי
ימשכו להם מזה רעו' נפלאות פתאומיות ואמנם בעוברים על מצות המלך
יתבאר זה ג"כ לפי שכל דבר לא יחד מן המלך לרב האנשי הנכספים
להיות אוהבי' למלכות והם יגלו לו הדברים הנעשים כנגד מצותיו למצא
חן בעיניו, ואם תאמר שכבר תקח עצה להמלט מהרע ההוא הנה לא תוכל
כי מי יודע הפי' והרע הבא מה' לחט' שיוכל החוטא להתחכם להנצל ממנו
וכן הענין ברע הבא מהמלך לעובר על דבריו כי לא תהיה לחוטא בזה
הקדמת הודעה אבל ישימהו תכף בבית האסורים עד שיתבאר משפטו :
(רלב"ג)

[כג] גם אלה לחכמים הכר פנים במשפט בל טוב :

רָשָׁי גם אלה לחכמים. כל הדברים שזענין שלמטה אמורי' לחכמים
היושבים צדין שלא יכירו פנים במשפט כי לא טוב: (רָשָׁי)

מצודת דוד גם אלה לחכמים. ר"ל עם כי נראה שהדברים האלה כל חכם
יבין מדעתו ואין מהצורך להזהירו מ"מ אמורים גם המה לחכמים והם
יוסיפו לקח להבין תוכיות הדברים : הכר פנים. ר"ל אף לעשות משפט
אמת ולומר להיוצא זכאי הנה הכרתי פניך לזכותך הנה לא טוב ידבר כי
יש בדבר ח"ה לפני הזכאים : (מצודת דוד)

רלב"ג גם אלה. האזהרות הם לחכמים הנה הכר פנים במשפט להטות
הדין מפני החנופה הוא דבר לא טוב רוצה לומר שהוא דבר רע : (רלב"ג)

[כד] אמר לרשע צדיק אַתָּה ? קָבְהוּ עַמִּים ? עָמֹהוּ לְאֲמִים :

מצודת דוד יקבוהו עמים. כי כאשר יראה הרשע שקוראים אותו צדיק
יתפקר עוד יותר לעשות רעה לכל האומה בכלל ולזה יקללו כולם את
הקוראו צדיק : יזעמוהו לאומים. כפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון יקבוהו. יקללוהו כמו מה אקוב (במדבר כג) : יזעמוהו. מל' זעם וכעס. לאומים. אומות : (מצודת ציון)

רלב"ג אומר לרשע. וכן הדבר במי שהוא שופט אם יאמר על צד החנופה לרשע שהוא צדיק יקללוהו עמים וישנאוהו רבים כי זה יביא האנשים לאהוב הרשע ולשנוא הצדיק ואולם למוכיחים הרשע"י על רשעם ומיישרים אותם אל הטוב עליהם יהיה נועם וכן מהאנשים ועליהם תבא מהאנשים ברכת טוב ואפשר שכל זה דבק אל השופטים שיאמרו אל מי שהוא רשע בדין שהוא צדיק ויהיה הכרת פנים במשפט נתינת כבוד לאחי מהחלקים הבאים לדין כי זה ממה שיבא לצאת המשפט מעוקל כי בזה יסתתמו טענות החולק עמו לחשבו שדעת הדיין קרובה אל שכנגדו, או ירצה בזה ולמוכיחים ינעם הנה האיש המשיב דברים נכוחים וישרים הוא אהוב אצלם כאילו נשקם בפיהם כי השקר שנוא והאמת אהוב והנה המכוון בזה ראשוני בזה המאמר הוא אזהרה שלא יכיר פנים לאחד מחלקי הסותר כדי שלא ימנעו זה מלחקור חקירה שלימה במה שיחקור עליו לרב התפתותו והמשכו ואהבו אחד מחלקי הסותר, ואם בזה האופן מהחקירה יאמר לדעת הכוזב שהוא אמת תשיגהו קללה מרבים ולאשר יוכיחו האמת בדרוש בחקרם בזה מחקר שלם ינעם ויערב מה ששיגהו ויברכוהו הבאים אחריהם הרואים דבריהם בשנתרצו לחקור בדברים מחקר שלם : (רלב"ג)

[כה] וְלְמוֹכִיחִים יִנָּעַם וְעֲלִיָּהֶם תָּבוֹא בְרַכַּת טוֹב :

מצודת דוד ולמוכיחים. אבל להמוכיחים את הרשע יונעם הדבר לומר לו בתוכחותיהם הלא באמת צדיק אתה רק בדברים אחדים תשגה לזאת הסר ממך גם את אלו : ועליהם. על המוכיחים ההם תבא ברכת טוב כי הטיבו לעשות כ"א יאמרו לו בפה מלא רשע אתה יעזי פניו לומר שהדין עמו אבל בדברים כאלה ימשך לבבו אליו לשמוע בקולו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ינעם. מל' נעימות ויופי : (מצודת ציון)

[כו] שְׁפָתַיִם יִשָּׂק מְשִׁיב דְּבָרִים נְכַחִים :

רש"י שפתים יסק. ראוים כל שפתים לנסקו: (רש"י)

מצודת דוד שפתים יסק. כי עתה כדברם כדברים האלה אז הרשע הזה יסק שפה העליונה בתחתונה ולא יפתחם לדבר עזות מול המוכיחים ואדרבה יהיה עוד משיב להם דברים נכוחים לומר גם בדברים האלה אעשה כאשר אמרתם : (מצודת דוד)

מצודת ציון ישק. מלי נשיקה ור"ל חבור השפתים וכן צדק ושלוש נשקו (תהלים פה) שר"ל תלויים ומחוברים זה בזה : **נכוחים**. אמיתים וישרים כמו ונכחה לא תוכל לבוא (ישעיה נט) : (מצודת ציון)

[כז] הָכֵן בַּחוּץ מִלְאכְתְּךָ וְעֵתְדָה בַּשָּׂדֶה לָךְ אַחַר וּבְנִיתָ בֵּיתְךָ :

רש"י הכן בחוץ. זה מקרא: ועתדה בשדה. זו משנה: אחר וזנית ביתך. זו גמרא, ד"א כמשמעו בתחלה קח לך שדות וכרמים ואחר כך ועתדה לשון עתודים (בראשית לא) שים לך זמנות בשדה ואח"כ וזנית ביתך תקח אשה:

מצודת דוד הכן. בתחלה הכן מלאכתך בחוץ והם מלאכת שדה וכרם : **ועתדה**. הזמן לך בשדה די מחסורך אחר זה בנה ביתך לשבת בו כי אם לא תכין די מחסורך לא תוכל שבת בית כי תהיה נודד ללחם : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ועתדה**. ענין הזמנה כמו התעתדו לגלים (איוב טו) : (מצודת ציון)

רלב"ג הכן. מלאכתך בחוץ והוא מה שיצטרך לך להקדים מהמוחשות והכן בשדה לך מה שעתיד להצטרך לך בחקירותך אל המוחשות ואחר זה תוכל לבנות ביתך בעיוניות : (רלב"ג)

[כח] אֶל תְּהִי עֵד חֲנָם בְּרַעַךְ וְהִפְתִּיתָ בְּשִׁפְתֶיךָ :

רש"י והפתית בשפתיך. תתפת' לרעך זלזורך: (רש"י)

מצודת דוד **עד חנם**. ר"ל דבר שלא ידעתו ועם כי הוא בדבר חנם שאין בדבר היזק ממון. **ברעך**. בעבור אמונת רעך ר"ל על כי ידעת שדבריו אמת : **והפתית**. ר"ל אף אם בשום פעם פתית אתה לרעך בשפתיך לעשות כזאת עכ"ז אתה לא תעשה כן : (מצודת דוד)

רלב"ג **אל תהי עד חנם ברעך**. לספר כזבים בספוריך הראויים להישייר על דרושי החכמות כי בזה תסבב להטעות האנשים בדעות וכן אם תמצא דעת לקודמים בלתי ישר בעיניך אין ראוי שתמצא ספורים בשפתיך בלתי צודקים לשבר הדעת ההוא וכן אם נעזר בעל הדעת ההוא בספורי כוזבים אין ראוי שתעשה כן במה שתביא מהמוחשות לסתר דעתו כי זה יבלבל המעיינים בזאת החקירה בלבול חזק : (רלב"ג)

[כט] אַל תֹּאמַר כִּפְאֲשֶׁר עָשָׂה לִי כִּן אֶעֱשֶׂה לוֹ אָשִׁיב לְאִישׁ כִּפְעָלוֹ :

מצודת דוד **אל תאמר.** אל תחשוב אשיב להאיש הזה כפעלו כאשר האמין לי והעיד כן אמין לו : (מצודת דוד)

רלב"ג **אל תאמר.** ולזה אין ראוי שתאמר באשר עשה לי לאמת דעתו בספורי' כוזבים כן אעשה לו לבטל דעתו להשיב כפעלו שיחשוב היותו דבר ראוי, והנה העיר עם זה להרחיק מעדות שקר לשבר חבירו בשפתיו שיחשוב שאין בו חטא כי הוא אינו עושה בעצמות דבר כנגדו אך ימשך לו הרע מדברו ואע"פ שגמלו רע אשר יעיד עליו עדות שקר אין ראוי לו שיקח נקמתו ממנו בזה האופן ואחר זה הזהיר מהעצלה בפעולות ובעיון כי העצלה בפעולות תשחית קנייני האדם ותהיה סבה שלא יהיה לו מהם פרי והעצלה בבקשת העיון תסבב שיהיו הקניינים העיוניים פחותים ומזיקים במדרגת הקוצים שיזיקו לכל הקרב אליהם: (רלב"ג)

[ל] עַל שְׂדֵה אִישׁ עָצַל עֵבְרָתִי וְעַל כָּרְם אָדָם חָסַר לֵב :

רש"י **איש עצל.** שאינו חוזר על גרסת תלמודו: (רש"י)

מצודת דוד **על שדה וגו'.** הוא ענין מליצה לומר הנה התבוננתי במעשה העצל (מצודת דוד) :

רלב"ג **על שדה איש.** ולזה אמר על שדה איש עצל עברתי שמרוב העצלה לא ישתדל לחרוש ולזרוע והנה עלו בו עשבים רעים וקוצים וגדר אבניו שנבנית סביבו לשמור פרוי נהרסה כי עצלותו לא ישתדל לתקנה וכן הענין בכרם אדם חסר השכל שנטעה הש"י לתת פרי הטוב המשמח אלהים ואנשים והוא השכל ההיולאני אשר לו כח להשיג המושכלות והנה לעצלותו בבקשת החכמה לא עלו לו כי אם דעות כוזבות ומזיקות לאדם בהצלחתו המדעית והמדינית והוסר הגדר שהיה סביבו בדרך שישאר לו מדרכו לשאר כחות הנפש: (רלב"ג)

[לא] וְהִנֵּה עָלָה כָּלֹ קִמְשָׁנִים כָּסוּ פָּנָיו חֲרָלִים וְגִדְרָ אֲבָנָיו נִהְרָסָה :

רש"י **קמשונים.** חוחים: **כסו.** נכסו: **חרלים.** גדולי' מקמשונים והרי הם חדים כקוליס: **וגדר אבניו נהרסה.** כך מי שאינו חוזר על תלמודו מתחלה מסכח ראשי פרקי' וסוף מחלף דברי חכמים מזה לזה שאומר על טהור טמא ועל טמא טהור והוא מחריב את העולם: (רש"י)

מצודת דוד **כלו**. על כל השדה עלה קוצים כי בעבור העצלות לא חרש כראוי לחתוך שרשי הקוצים לבל יגדלו : **וגדר**. גדר האבנים שהיה סביב נהרסה כי העצל סר השגחתו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **קמשונים**. חרולים. מיני קוצים כמו קמוש וחוח במבצריה (ישעיה לד) וכמו תחת חרול יספחו (איוב ל) : **וגדר**. כותל : **נהרסה**. מלי הריסה ונתיצה : (מצודת ציון)

לב **ואַחְזָה** אַנְכִי אֲשִׁית לְבִי רְאִיתִי לְקַחְתִּי מוֹסֵר :

מצודת דוד **ואחזה**. וכאשר ראיתי אני את כל זה שמת לי לבי להבין מה העצלות עושה וכאשר ראיתי לקחתי מוסר לעזוב דרך העצלות : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ואחזה**. ענין ראייה כמו חזית איש מהיר (לעיל כב) : (מצודת ציון)

רלב"ג **ואחזה אנכי**. וכאשר ראיתי זה הרע הבא מן העצלה בפעולות ובדעות שמת לי לבי אל זה ולקחתי מוסר להמלט מהעצלה אשר ימשוך ממנה זה הרע וראיתי שהעצה הנכונה בזה למי שירצה להמלט ממנה הוא שיישן מעט ויתנמנם מעט ומעט יחבק ידיו לשכב לתת מנוחה לאיברים וכאשר תעשה כן לא יהיה לך ריש וחסרון מתמיד כי החריצות יהיה סבה להמצי' לך מזונך בקלות ולהמציא לך הדרוש אשר תדרוך בהשגתו : (רלב"ג)

לג **מָעַט שָׁנוֹת מָעַט תְּנוּמוֹת מָעַט חֲבֹק יָדַי לְשָׁכָב :**

מצודת דוד **מעט שנות**. ר"ל ראיתי כי דרך הנכון למעט בשינה ותנומה וגוי : **חבוק ידים**. דרך השוכב לנוח מחבק ידיו זה בזה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **תנומות**. היא השינה הקלה : **מתהלך**. הראוי כמתהלך ותחסר הכ"ף : **רישך**. מלי רש ועוני : (מצודת ציון)

לד **וּבָא מִתְהַלֵּךְ רִישְׁךָ וּמְחֹסְרִיךָ כְּאִישׁ מְגוֹן :**

רס"י **מתהלך רישך**. הדברים שאתה רץ מהם יבואו לך במרוץ : (רס"י)

מצודת דוד **ובא**. ר"ל א"כ תעשה אז אף אם פעם יבא לך העוני לא תתמיד כי תלך לה כדרך המהלך בדרך שאינו מתעכב זמן רב במקום אחד :

ומחסודך. אף אם יבא לך חסרון מה בעושר לא יתעכב החסרון וכדרך האיש המלוּבש במגן לרדת אל המלחמה שאין דרכו להתעכב במקום מן המקומות וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

רלב"ג **ובא מתהלך רישך**. ולזה כשיבוא לך ריש וחסרון יבא כמהלך שלא יתעכב עמך כמו הענין באיש מגן שהוא בא כמהלך, ובכאן נשלם מה שהגבלנו באורו בזה המקום, והתועלות המגיעות ממנו הם מבוארים מדברינו : (רלב"ג)

משלי פרק-כה

א גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה :

רס"י גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו. חזר לדורש' כשנתמנה חזקיהו למלך והוא הוקיז תלמידים בכל עיר כדאמרינן בפ' חלק דקו מדן ועד צאר שזע ולא מלאו עם הארץ: העתיקו. החזיקו: (רס"י)

מצודת דוד **גם אלה**. יראה כי מתחלת הספר עד הנה היה מועתק ביד הכל ומכאן עד סופו לא היה מועתק כ"א בידי אנשי חזקיה מלך יהודה אשר העתיקו הדברים האלה מספרי שלמה אשר נזדמן להם ולזה אמר גם אלה משלי שלמה ר"ל עם כי לא נמצאו ביד הכל מ"מ גם אלה דבריו אשר העתיקו אנשי חזקיה והמה נאמנים על הדבר שמפי שלמה יצאו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **העתיקו**. כותב הדברים מספר אל ספר יקרא מעתיק לפי שנראה כאלו מעתיק ומסיר הדברים משם לכתבם באחר ועם כי נשארו גם בראשון מ"מ נראה הוא כאלו מסיר משם : (מצודת ציון)

רלב"ג **גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו**. החכמים שהיו בדורו של חזקיהו וידמ' שבעבור זה הפרידם מהמשלים האחר' כי אלו המשלים לקטום ממשליו החכמי' ההם ואולם המשלי' שקדם זכרם נמצאו באופן הנזכ' בדברי שלמה : (רלב"ג)

ב כָּבֵד אֱלֹהִים חֲסִתָּר דָּבָר וּכְבֹד מְלָכִים חָקֵר דָּבָר :

רס"י כבוד אלהים הסתר דבר. כגון מעשה מרכבה ומעשה זרחקית: וכבוד מלכים חקור דבר. כשאתה דורש כבוד מלכים או כבוד חכמים שעשו סיגים לתורה ובגזרות שגזרו בהם יש לך לחקור ולדרוש ולשאול טעם לדבר אבל כשתדרוש במעשה מרכבה וזמעש' זרחקית וזחוקי' הכתובים בתורה כגון חוקים ודברים שהשטן מקטרג עליהם ומשיב עליהם זאכילת חזיר וכלאי כרם ופעטנז אין לך לחקור רק להסתיר ולומר גזרת מלך הווא: (רס"י)

מצודת דוד **כבוד אלהים**. כבוד ה' הוא להסתיר דבר גדולת רוממותו כי א"א לבוא עד התכלית ומוטב להמעיש מלהרבות וכמ"ש לך דומיה תהלה (תהלי' סה) אבל כבוד מלכים הוא לחקור דבר גדולת רוממותם הואיל ואפשר לבוא עד התכלית א"כ הממעיש יחשב כאילו כבר בא עד התכלית ומוטב להרבות מלהמעיש : (מצודת דוד)

מצודת ציון **חקור**. ענין חפוש ודרישה : (מצודת ציון)

רלב"ג **כבוד אלהי' הסתר דבר**. ר"ל כי במה שיבקשו מהש"י לא יהי' כבו' הש"י שיוודיע שאלתי' כי הש"י יודע הכל הלא תרא' כי אשת ירבעם היתה מתנכר' בבואה אל אחיה השילוני וטרם שהגידה לו דבר אמר לה אחיה את דבר בקשתה כאשר גלה אזנו הש"י ואולם כבוד מלכים הוא בהפך זה ר"ל לחקור הדבר הבא לפניו באופן שלם כדי שיצא משפט אמת כי הם אינם יודעים מהדברים רק מה שיוודיעום הפך מה שנמצא בזה בש"י : (רלב"ג)

ג שְׁמַיִם לְרוּם וְאָרֶץ לְעֶמֶק וְלֵב מְלָכִים אֵין חֶקֶר :

רס"י אין חקר. לרום שמים ולעומק הארץ וללב מלכי' אין חקר שכמה דינים זאים לפנייהם וכמה מלחמות וצריכים לתת לב לכולם ואם כל הלשונות מדברים וכל הידים כותבין אינן יכולין לכתוב חללה של רשות: (רס"י)

מצודת דוד **אין חקר**. ר"ל אלו שלשת הדברי' דומים זל"ז שא"א לחקור ולדעת רום השמים ועומק הארץ ורוחב לב המלך כי הרבה משפטים באים לפניו ושאר ענייני ב"א וצריך לתת לב לכולם : (מצודת דוד)

מצודת ציון **לרום**. מל' הרמה וגבהות : (מצודת ציון)

רלב"ג **שמים לרום**. הנה המעלה והמטה אע"פ שאינם נגדרים מצד טבע

הקו הישר שיצוייר בו התוספת בבי' צדדיו וזה תמיד הנה המציאו' יגבילים ושם השמים המעלה אשר בתכלית ומרכז הארץ שם המטה אשר בתכלית ואמנם לב מלכים והשקפתם במה שיצטרכו שיסתכלו בו מהענינים הבאים לפניהם הוא לאין קץ כי יתחלפו הנושאים ויתחלפו העניני' במין האחד מהדברים ויתחדשו מזה ענינים רבים לאין קץ במין האחי' בענין מהדברי' כדי שיגיע החלק לכל אחד הראוי לו: (רלב"ג)

[ד] הגו סיגים מפסוף ויצא לצרף קלי:

רס"י הגו סיגים מכסף. משוך כמו כאשר הוגה מן המסילה (שמואל ב' כ) כסם שאין הכלי של כסף יולא למלאכת לורף עד שיוליאו ממנו סיגים של נחשת שבו כך אין לבור נפטרין מעונש עד שיוליאו מתוכ' הרשעים ויעשו זיהם לין: (רס"י)

מצודת דוד הגו. כמו כאשר יוסר הסיגים מן הכסף יצא אז לצורף כלי מהודר כי יוכל אז לעקמו וליישרו כפי צורך המלאכה: (מצודת דוד)

מצודת ציון הגו. ענין הסרה כמו כאשר הוגה מן המסילה (שמואל ב' ב') : סיגים. הוא פסולת הכסף: (מצודת ציון)

רלב"ג הגו סיגים. הנה כמו שכאשר יוציאו הסיגים מהכסף יצא ממנו לצורף כלי כסף צרוף כן כשיסירו מחברת המלך הרשע שהיה לפניו והיה מאנשי עצתו אז יכון כסאו בצדק והנה אמר זה כי צריך למלך ליזהר שלא יהיה במשרתיו ובאנשי עצתו רשע או רשעים פן יביאוהו להטות משפט צדק והוא לא ידע והנה אפשר שהאיר באלו הפסוקים על דבר השכל האנושי שהוא המלך בכחות האדם הנפשיים לפי מה שישד השיי לאדם ביום הבראו ואמר בכאן דבר עמוק מאד מהסודות האלהי' והוא כי מפני שהיה נימוס הנמצאות וסדרם וישר' המושכל בנפש השיי ידענו בצד אשר הוא בו אחי' כמו שבארנו מהי מספר מ"י ובראשון ממנו לא בצד אשר הוא בו רבים שיחלוק המציאות והחמר מה שאינו מחולק אצל ציור השיי הוא מבואר שכבוד השיי במושכל דבר דבר מאצלו הוא הסתר דבר כי לא יראה ויתברר המושכל ההו' מהשאי' אצל השיי איך ישיגהו עם שאר המושכלו' בצד אשר הם בו אחד שילך מהם מהלך השלמות והצורה, ואמנם כבוד מלכים הוא לחקור דבר ודבר ביחוד מחקר שלם באופן שיוסרו ממנו כל המחשבות המקבילות לו והוא מבואר שהכח אשר לשכל האנושי על השגת המושכלות הוא עצום ונפלא עד שלגודלו יאמר שאין לו קץ: (רלב"ג)

[ה] הגו רשע לפני מלך ויכון בצדק קסאו:

מצודת דוד **הגו רשע.** כ"כ כאשר יוסר הרשע העומד לפני המלך יהיה אז כסאו נכון בצדק משא"כ כשהרשע לפניו עומד ומטעה את המלך לעוות את הצדק : (מצודת דוד)

רלב"ג **הגו רשע.** ואמר שכמו שיצא לצורף כלי ראוי כשיסורו הסיגים מהכסף כן כשיוסר הרשע שהוא לפני מלך והוא הכח המתעורר כדרך שיכנע לעבודת השכל עד שלא יתאוה לאתוות הגופיות אז יכון כסאו בצדק ויהיה סבה שיגיע לו האמת בדרושיו: (רלב"ג)

ו אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדלים אל תעמוד:

רס"י אל תתהדר לפני מלך. להראו כבודך ולהתגאות לפני מלך או לעמוד לפני מי שגדול ממך כי טוב שיאמרו לך עלה הנה משתבוא בלא רשותו ויאמרו לך לא: (רס"י)

מצודת דוד **אל תתהדר.** אל תעשה עצמך הדר ויפה להתגאות כאשר תעמוד לפני המלך ואל תדחוק עצמך לעמוד במקום שהגדולים והחשובים עומדים שם : (מצודת דוד)

רלב"ג **אל תתהדר לפני מלך.** לתת מעלה וגדולה לעצמך אבל תעמוד לפניו בשפלות, ובמקום גדולים לתת לעצמך מעלה כמעלתם לשבת עמם במקומם כי טוב שיאמרו לך עלה הנה מרוב השפילך עצמך מהשפילך לפני נדיב וגדול אשר ראו עיניך והורגלת עמו מקדם ואולם אמר זה כי מי שהורגל עם אדם ואחר כן עלה במעלה יתירי לעצמו להתנהג עמו כבראשונה ואין זה ראוי לו שיחלוק כבוד לפי מה שהוא עתה:

יז כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך:

רס"י אשר ראו עיניך. שדבר זה אמת: (רס"י)

מצודת דוד **כי טוב.** יותר טוב לך לשבת במקום השפלים והאומר יאמר לך עלה הנה לשבת במקום הגדולים משתגביה לשבת ויאמר לך השפל ורד לפני הנדיב ואל תשב במקומו: **אשר ראו.** אשר כן ראו עיניך שיקרה לזאת אשר אומרים להעולה רדה: (מצודת דוד)

יח אל תצא לרב מהר פן מה תעשה באחריתה בהכלים אתה רעה:

רס"י פן מה תעשה. פן תצא לידי לא תדע מה לעשות באחריתה: (רס"י)

מצודת דוד אל תצא. אל תתגרה במריבה מהר עד אשר תחקור אם יש בזה דבר אשמה על שכנגדך כי פן לא תדע מה תעשה באחרית המריבה בעת יכלים אותך רעך לומר הלא אין אשמה בידי והנה הסכלת עשו להתקוטט עד לא חקרת האמת: (מצודת דוד)

רלב"ג אל תצא לריב מהר. ולמחלוקת אבל ראוי לך להרחיק עצמך מזה לפי מה שאפשר הבט מה תעשה באחרית הריב כשיכלים אותך רעך באמרו דברים מגוניי כנגדך או בהכותו אותך הלא טוב לך להשמר שלא תבא לזה התכלית והתכונה: (רלב"ג)

יט ריבך ריב את רעה וסוד אחר אל תגל:

רס"י ריבך ריב את רעך. ואם על כרחך אתה לריב ולהוכיח עם רעך מ"מ סוד אחר אל תגל. לא תזכיר לו דופי אבותיו שמתו שאין הכל יודעין אותו ואתה מגלהו: (רס"י)

מצודת דוד ריבך ריב. אף אם מצאת בו אשמה אחר החקירה מ"מ ריב ריבך רק עמו לבזות אותו לבד אבל לא תגלה סוד של אחר להטיל פגם באבותיו בדברים שאינם ידועים לכל כי מה לך להם לבזותם: (מצודת דוד)

רלב"ג ריבך ריב את רעך. כשיקרה שיהיה לך מחלוקת עם רעך תהיינה דבריך עמו בדברי ריבך לבד ולא תגל סוד אחר לביישו פן יחסדך שמא יהיה לך זה לחרפה מהשומע דבריך בגלותך הסוד והדבה שתשיגם מזה לא יתכן שתשוב אחור: (רלב"ג)

יז פן יחסדך שמע ודבתך לא תשוב:

רס"י פן יחסדך שומע. חרפת מלכים (יהושע ה') מתרגמינן חסודא למלכאי, פן יחסדך, השומע ויקראך מוליא לזה: (רס"י)

מצודת דוד פן יחסדך. פן כל השומע יחרפך לקרות לך הולך רכיל: **ודבתך**. הדבה אשר הוצאת מפיך לא תוכל להשיב אחור ותתחרט ולא תוכל לתקן: (מצודת דוד)

מצודת ציון יחסדך. ענין חרפה כמו חסד הוא (ויקרא כ) : **ודבתך.** על הרוב יאמר על דברי גנאי ומעצמו יובן : (מצודת ציון)

[יא] תפוחי זֶהָב בְּמִשְׁכֵּיֹת כָּסֶף דָּבָר דָּבָר עַל אֶפְנָיו :

רס"י תפוחי זהב. כעין כפתורין מלויירין על משכיות כסף משכיות כלים המלופין בכסף כמו ושכתי כפי (שמות לג): דבר דבור על אפניו. על כנו ודוגמתו נשאתי אימך אפונה (תהלים פח) מזכססת ומיושנת בקרבי ואין זה מגזרת אופן וגלגל (ישעי' כח) שאלו כן היה נקוד פת"ח תחת הפ"א כמו האופנים ולא יפול זו נקודת חטף קמץ: (רס"י)

מצודת דוד תפוחי זהב. כמו ציורי תפוחי זהב החקוקים על מכסה של כסף שהוא דבר מפואר כן הוא דבר המדובר על אופניו ר"ל דבר הראוי לעניינו וחוזרת אליו כאופן העגלה המתגלגל וחוזר למקומו : (מצודת דוד)

מצודת ציון במשכיות. מלי סכך וכסוי וכן ואבן משכית (שם כו) : **אפניו.** מלי אופן עגלה : (מצודת ציון)

רלב"ג תפוחי זהב. והנה אחר שהזהיר מהדבור המגונה הישיר אל הדבור המשובח ואמר כי כמו תפוחי זהב במשכיות כסף שיש בהם נקבים דקים יראה דק העיון מהם תפוחי הזהב כן הדבר שהוא דבור על אפניו כי בו תועלת במה שיובן ממנו בתחלת העיון וכאשר יפליג להתבונן בו האיש דק העיון ימצא בתוכו תפוחי הזהב : ובזה יבוארו רבים מפסוקי זה הספר לפי מה שביארנו מהם : (רלב"ג)

[יב] נָזַם זֶהָב וְחָלִי כָתָם מוֹכִיחַ חָכָם עַל אֲזָן שֹׁמְעַת :

רס"י נזם זהב וחלי כתם. עדי קבולת זהב כמו ותעד נזמה וחליתה (הושע ב) כמו חלאים (שיר ז): **כתם.** לשון תכשיט זהב וכן כתם פז (שם ה): (רס"י)

מצודת דוד נזם זהב. כמו נזם זהב עם עדי קבוצת הכתם שהנזם יפה היא לעדי הכתם ולא בלעדה כן יפה היא תוכחת החכם על אוזן השומעת כי אם אין שומע לה לא ניכר יפיה : (מצודת דוד)

מצודת ציון נזם. שם תכשיט הנתון על האף : **וחלי.** ענין עדי ותכשיט כמו ותעד נזמה וחליתה (הושע ב) : **כתם.** זהב יקר וטוב וכן בכתם אופיר

(תהלים) (מה) : (מצודת ציון)

רלב"ג נזם זהב. הנה כמו נזם זהב שיאות להשלים קשוט מי שיש לו חלי זהב עד שלא יאות זה בלא זה כן התוכחה הישרה כשתוכיח לאזן שומעת כי התוכחה ההיא תשלים קשוט השומע למוסר ובזולת האזן השומעת לא יאות התוכחת ולא יועיל כאמרו אל תוכח לץ פן ישנאך: (רלב"ג)

[יג] כַּצְנַת שְׁלֹג בְּיוֹם קֶצֶר צִיר נֶאֱמָן לְשִׁלְחָיו וְנֶפֶשׁ אֲדָנָיו יֵשֵׁב:

רס"י כלנת שלג. כקור ימי שלג שאלדס מתאוה לו זימי קציר ולא שלג ממש שהשלג לא טוב הוא בצעת קציר: (רס"י)

מצודת דוד **כצנת** כמו קרירת השלג היא לנחת אם מי ימצאנו בעת הקציר להקר בו את הגוף כן ציר נאמן הוא לנחת למשלחו ומשיב נפשו: (מצודת דוד)

מצודת ציון **כצנת**. מלי צנה וקור ובדו. ז"ל בשר צונן (פסחים עו): **ציר**. שליח כמו וציר בגוים שולח (עובדיה א): **ישיב**. ענין השקט והנחה כמו בשובה ונחת (ישעיה ל): (מצודת ציון)

רלב"ג **כצנת שלג**. הנה כצנת שלג ביום קציר שהיא ערבה מאד ושומרת החום הטבעי שלא יתפזר מפני חום האויר בעת ההי' וישיבהו לפנימי הגוף כן ציר נאמן לשולחיו וישיב לאדניו נפשו וחיוו במה שהשלים תשוקתו באופן שלם בענין השליחות אשר שלחו: (רלב"ג)

[יד] נְשִׂאִים וְרוּחַ וְגֶשֶׁם אֵין אִישׁ מִתְהַלֵּל בְּמִתַּת שָׁקָר:

רס"י נשיאים ורוח וגו'. כאשר יהיה תוחלת שוא כשהשמים מתקשרים בעבים והרוח מנשבת ואלדס מלפה שיצא גסם ולא צא והם מלטערים וכלות עיניהם כך איש מתפאר לומר כך וכך לדיקה אתן ליד גבאי והוא מסקר וכלות עיני עניים למתנתו ואיני צאה: (רס"י)

מצודת דוד **נשיאים**. כמו אם יבואו עננים וינשב הרוח ויצפו אז על המטר ולא יבוא שאז מרובה צער המצפים כן איש המשבח עצמו בתת מתן למי וישקר באמריו כי בזה ירבה צער המצפה: (מצודת דוד)

מצודת ציון **נשיאים**. עננים ע"ש שמנשאים עצמם למעלה: **מתהלל**. מלי הלול ושבח: **במתת**. מלי מתנה: (מצודת ציון)

רלב"ג נשיאים ורוח. הנה האיש המתהלל במתן ולא יתנהו ר"ל שיראה עצמו חפץ לתת ולא יתן דומה לעננים ורוח כשיבואו שיבטחו הרואים שיהיה מטר ואחר זה לא יהיה מהם גשם והנה גנה זה החלק מהדבור כי הוא מגונה מאד: (רלב"ג)

[טו] בַּאֲרֶךְ אַפִּים יִפְתָּה קֶצֶין וְלָשׁוֹן רַכָּה תִשְׁבֵּר גָּרֶם:

רס"י באורך אפים יפותה קצין. בעוד שהקצ"ה מאריך אפו ואינו נפרע יתנו לב החוטאים לפתותו בתשובה ותפלה: ולשון רכה. בתפלה ותחנונים: תשבר גרם. עלם קושי הגזרה: (רס"י)

מצודת דוד באורך אפים. אם הקצין יכעוס על מי והוא מאריך אפו לסבול הכעס ולא ישיב אמרים אז בעבור זה יפותה ממנו הקצין ותנוח חמתו: ולשון רכה. ואם יוסיף לדבר למולו רבות אז הדבר הזה תשבר ותבטל קושי הכעס מכל וכל: (מצודת דוד)

מצודת ציון קצין. שר ומושל כמו קצין תהיה לנו (שם ג): גרם. עצם כמו תיבש גרם (לעיל יז) ור"ל הקושי: (מצודת ציון)

רלב"ג באורך אפים. בהארכת האף והכעס יפותה השליט כשיכע' על הארץ ר"ל שאם לא יכעס מדבריו אך יסבול אותם הנה זה יהיה סבה להסיר ממנו הרע שחשב להבי' עליו פתאוי אך לא יסיר ממנו רעתו בשלימות אך לשון רכה תשבר העצם שהוא מהדברי' היות' קשים והיות' תקיפים ר"ל שכבר תשבי' קשי החמה והאף ותתירם בשלימו' או ירצה בזה כי אם היה הקצין ארך אפי' הנה בזה יפותה שלא יגיע ממנו רע בלתי ראוי וזה ממה שיורה שאם היה רב הכעס הנה רב כעסו יבלבל עניניו ולא יוכל אדם לפתותו לבלתי עשות מה שיתחייב מכעסו והשאר יתבא' באופן הקודם או ירצה בזה כי הקצין יפותה כשיכע' על אד' בארך אפי' ר"ל בשלא יבקשו ממנו להמלט האי' ההו' אבל האריך האף זמן מה ובזה האופן אולי ימלט בבוי' העת ההוא כי אולי תשך חמתו וזאת תחבולה טובה במה שבקש ראובן מאחיו בעבור הצלת יוסף אך לשון רכה תשבר קושי האף תכף: (רלב"ג)

[טז] דִּבֶּשׁ מְצֵאתָ אֶכֶל דִּינֶךָ פֶּן תִּשְׁבַּעְנִי וְהִקַּאתוּ:

רס"י דבש מצאת אכל דינך פן תשבּעני והקאתו: מלאת וגו': (רס"י)

מצודת דוד **דבש**. כמו אם מצאת דבש מהראוי הוא שתאכל ממנו מעט להיות די לך להשיב הנפש כי כשתאכל הרבה כדי שביעה פן תקיא את הכל ותאבד גם המעט שאכלת בתחילה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **והקאתו**. ענין החזרת המאכל מן הגוף וכן וספק מואב בקיאו (ירמיה מ"ח) : (מצודת ציון)

רלב"ג **דבש מצאת**. כשמצאת דבש והם עניני החכמה כמו שקדם אכול ממנו הראוי לך לבד ולא תחקו במה שלא תוכל להשיגו שמא מביאך זה להקיא מה שהשגת מפני השבוש שיקרה בזאת ההשג' והמשיל זה הענין בדבש כי כן דרך הדבש כמו שזכ' הרב המור' כי מי שיאכל ממנו כראוי יקח בו תועלת ומי שיוסיף לקחת ממנו ותר ממה שראו משך לו מזה שיקיאנו מצד קלקולו האצטומכא : (רלב"ג)

[יז] **הקר** **רגלך** **מבית** **רעך** **פן** **ישבעך** **וישנאך** :

רש"י **הוקר רגלך**. כשם שאם מלאת דבש והוא מתוק לחכך אתה לריך שלא תאכל ממנו פן תשבענו והקאתו כך הוקר רגלך מבית רעך לע"פ שהוא מקרבך מנע מלזכא שם יום פן ישבעך וישנא אותך, ולענין מדרשו אל תהי רגיל לחטוא שוגג ולהביא תמיד חטאות ואשמות לבית ה' שנקרא רע לישראל דכתיב זה דודי וזה רעי: (רש"י)

מצודת דוד **הוקר**. כן עשה רגליך יקרים וחשובים מבלי יבואו תדיר בבית רעך כי פן ישבע ממראית פניך וימצא אותך כי האוהב הנראה לפרקים אוהב ביותר וכשיתמיד להראות מאבד האהבה הראשונה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **הוקר**. **מל'** **יקר** : (מצודת ציון)

רלב"ג **הקר רגלך מבית רעך**. שלא תתמיי לבא בביתו יותר מן הראוי כי זה יהי סבה שישבעך ותסור אהבתו ממך וזה מבוא' כי מה שישקו' אדם בו איננו חשו' בעיניו אלא אם לא יהיה לעתני רחוקי', והנה המשיך זה הפסוק לפסוק הקוד' להתיחסו' אשר ביניה' וידמה שבו הערה ג"כ לבקשת החכמה שלא יטריד האדם בו עיונו יותר מהראוי כי ילאו כחותיו ויהי זה סבה אל שישתב' בהשגתו : (רלב"ג)

[יח] **מפיץ** **וחרב** **וחץ** **שנון** **איש** **ענה** **ברעהו** **עד** **שקר** :

רש"י **מפיץ** **וחרב**. **שם** **כלי** **מלחמה**: (רש"י)

מצודת דוד מפיץ וגו'. המעיד בחבירו עדות שקר הורגו בלשונו כבכלי קרב
(מצודת דוד) :

מצודת ציון מפיץ. שם כלי המשבר וכן מפץ אתה לי (שם נח) : שנון. ענין
חדוד : עונה. מעיד כמו לא תענה (שמות כ') : (מצודת ציון)

רלבי"ג מפיץ וחרב. הנה איש עונה ברעהו עד שקר דומה בזה הפועל לבעל
מפיץ וחרב וחץ שנון שיהרוג האנשי' : (רלבי"ג)

[יט] שן רעה וְרָגַל מוּעֵדָת מְבַטָּח בּוֹגֵד בְּיוֹם צָרָה :

רס"י שן רעה. ללואה: מועדת. כמו ולא מעדו קרסולי (תהלים יח): מבטח
בוגד. מכזב זו זיוס לרתו כשן ללואה ומועדת: (רס"י)

מצודת דוד שן רועה. כמו שן הנשבר בעת יטחון בו המאכל וכמו רגל
השומטת ומחלקת בעת ירוץ בדרך כן הוא מבטח הבוגד בבוא עת צרה
והיא העת הצריך אל הבטחון והוא בוגד אז בו כשן ורגל הבוגדים בעת
הצורך (מצודת דוד) :

מצודת ציון רועה. ענין שבירה כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב') :
מועדת. ענין החלקה והשמטה כמו ולא מעדו קרסולי (שם י"ח) : (מצודת
ציון)

רלבי"ג שן רעה. הנה הבטחון שיש לו לאדם שיבגוד בו אוהבו דומי לשן
הנשבר' כשיטחון האדם בה המזון ולרגל המועד' בהלכד האדם בה בדרך
כי האד' יבטח שיעזר בשיניו בעת לקיחתו המזון וברגליו בעת לכתו ולזה
לא יהיה לאד' תועל' בשן והרגל שיהיו בזה האופן וכן לא יהיה לו תועל'
באוהב בשלא יהיה נעזר בו בעת צרה : (רלבי"ג)

[כ] מַעֲדָה בָּגַד בְּיוֹם קָרָה חֲמָץ עַל נֶתַר וְשָׂר בְּשָׂרִים עַל לֵב רָע :

רס"י מעדה בגד זיוס קרה. בגד עדים בגד מוסר כלי שהוא ראוי להסירו
מעליו לפי שהוא כלוי כדמתרגמינן ויסר ויעדי, וזה פתרונו בגד כלוי הרי
הוא זיוס קרה כחומץ על נתר. נתר. מין אדמה רכה כגון אדמה שלנו
הנקרא קריד"א והיו חוקקים אותה ועושין כלים ואם יפול זו חומץ
ממסמסו ונסחת. אף שר צסירים על לב רע. דומה לסניהם ומה הוא שר

בְּסִירִים זֶה הַמִּלְמַד תּוֹרָה לְתַלְמִיד רָשָׁע אֶחָד אֵין בְּלִבּוֹ לְקַיֵּמָהּ: (רָשׁ"י)

מצודת דוד מעדה. כמו המעלה על גופו בגד מקושט ביום קרה ונחמד הוא למראה העין אבל אין בזה שום תועלת להגן מהקור וכמו השופך חומץ על נתר שבעבור רכות הנתר וחוזק החומץ יוסדק סדקים ממעל אבל לא יוגבר כח החומץ לחלקו חלקים מפורדים כן הוא השר בשירי שמחה על לב נשבר המלאה לה תוגה כי אף אם יפתח פיו למלא שחוק מ"מ הצער שמור בלבו ולא הלך לו : (מצודת דוד)

מצודת ציון מעדה. מלי עדי וקשוט : קרה. מלי קרירות : נתר. מין אדמה רכה עשוי לכבס בו כמו אם תכבסי בנתר (ירמיה ב') : רע. מושבר כמו שן רועה : (מצודת ציון)

רלב"ג מעדה בגד. הנה עדי הבגד וקשוטו לא יועיל להציל מקור ביום קרה וכן לא יועיל חומץ אחר הנתר להסיי כתם הבגדי או ירצה בזה שהחומץ בשיושי על נתר אין בו תועלת להעביר הכתם ואף על פי שכל אחד מעביר הכתם בפני עצמו כשיתערבו יפסיי האחי את האחר וזה דבר ראוי שיתבאר מן החוש כן האיש אשר שר בשירים אצל לב רע שמרוב יגונו אינו מתפעל להרחיב לבו בשירי כי אין לו בשיריו תועלי או ירצה בזה שכמו מי שיש לו קור ביום קרה וילבש על בגדיו בגדי עדי וקשוט אשר בהם ב' תועלו להשלים ההצלה מהקור ולהתקשטו וכמו מי שיעביר חומץ על הבגד שיש בו כתם אחי שהעביר בו הנתר שיש בו תועלי להשליי העברת הכתם ולהקנוי לבגד ההוא ריח החומץ אשר הוא מסיר העפושיי כן מי ששר בשיריי רבים על לב רע כי השיר השני ישליי הוצאת היגון מהלב ויקנה עוד שמחי בנפש וזה הפיי השני שפירשנו הוא הנכון לפי מה שאחשוב :

[כא] אִם רָעַב שֶׁנֶּאֱדָר הָאֶכְלָהוּ לָחֶם וְאִם צָמָא הִשְׁקָהוּ מַיִם :

רָשׁ"י אִם רָעַב שֶׁנֶּאֱדָר. כַּמְּמַעוּ, וּרְצוּתֵינוּ פִּירְקוּהוּ עַל יֶכֶר הַרַע אִם רָעַב הוּא וְאוֹמֵר לָךְ לְהַצְבִּיעוֹ בְּעִבְרִית מִשּׁוֹךְ אֶת עַלְמֶךָ לְבֵית הַמִּדְרָג וְהֶאֱכִילָהוּ מִלַּחְמָה שֶׁל תּוֹרָה וְכֵן הִשְׁקָהוּ מֵיִם מִימֵיהָ שֶׁל תּוֹרָה: (רָשׁ"י)

מצודת דוד האכילהו. ואל תטור לו שנאה : (מצודת דוד)

רלב"ג אִם רָעַב שֶׁנֶּאֱדָר. לֹא תִמְנַע מִלַּחֲוֹן עֲלֵיו לְהֶאֱכִילוֹ לַחֵם וְאִם הוּא צָמָא הִשְׁקָהוּ מַיִם כִּי זֹאת מִדָּה מְשׁוּבַחַת מֵאֵד לְהִיטִיב לְכָל הָאֲנָשִׁי לְאוֹהֵב וְלִשְׂוֹנֵי וְאִם יָרַע לְבַךְ אֵיךְ תִּיטִיב לוֹ תַחַת אֲשֶׁר עָשָׂה לָךְ כַּעַשׂ תִּדַּע בְּאֵמֶת כִּי אֶתָּה עִם גַּמְלֶךָ בְּזֶה הָרָאוּי לְנַפְשֶׁךָ מְטוֹב הַמְדוּי הֵנָּה לּוֹקֵחַ נִקְמַתְךָ מִמֶּנּוּ

כי גחלים וגוי' כי זה הענין קשה לו כאילו אתה חותה גחלי' על ראשו לשרפו מרוב בשתו על הטוב שיקבל ממך תחת הרעה אשר גמלך וה' ישלם לך טובי' תחת הטובה אשר גמלת אותו: (רלבי"ג)

[כב] כִּי גַחְלִים אֶתָּה חֲתָה עַל רֵאשׁוֹ וַיְהִיָּה יִשְׁלָם לְךָ:

רס"י כי גחלים. הם לו שאתה חותה וקוצב מן המדורה לתת על ראשו: חותה. כל שאיבת גחלים מתוך ההסק קרי חותה כדאמר לחתות אש מיקוד (ישעי' ל): וה' ישלם לך. יסלימנו עמך שלא יתגבר עליך: (רס"י)

מצודת דוד כי גחלים. במה שתאכיל אותו יצר לו כאלו שאבת מהיקוד גחלים לתת על ראשו כי יבוש מאוד על אשר תגמול לו טובה על הרעה ועם כי תחשב זה לנקמה מ"מ ישלם לך ה' שכר צדקה: (מצודת דוד)

מצודת ציון חותה. עניינו שאיבת האש מהיקוד כמו לחתות אש מיקוד (ישעי' ל) : (מצודת ציון)

[כג] רוּחַ צְפוֹן תְּחוּלֵל גֶּשֶׁם וּפָנִים נִזְעָמִים לְשׁוֹן סִתָּר:

רס"י רוח צפון תחולל גשם. תוליד ותזכרא את הגשם: ופנים נזעמים. תחולל לשון סתר לה"ר גורם שיהיו פני הקב"ה נזעמים, וכן דמיון פתרון המקרא רוח צפון עשויה לחולל גשם ולשון סתר עשוי' לפנים נזעמים: (רס"י)

מצודת דוד רוח צפון. כמו שרוח צפוני מוליד את הגשם כן לשון הרע הנאמר בסתר מוליד פנים של זעם מן האמור עליו על האומר: (מצודת דוד)

מצודת ציון תחולל. ענין בריאה והולדה כמו הן בעון חוללתי (תהלים נא): נזעמים. מלי' זעם וכעס: (מצודת ציון)

רלבי"ג רוח צפון. הנה כמו שהרוח הצפונית תברא הגשם בירושלם כי היא תביא שם האידים העולים מהים כי הים הוא צפוני לה כן לשון סתר שיספר אדם לחבירו דברי רכילות יברא פנים נזעמי' ויחדש' והנה הזהיר בכאן מזה הדבור המגונה בזה האופן: (רלבי"ג)

[כד] טוֹב שֵׁבֶת עַל פֶּנֶת גַּג מְאֻשֶׁת (מְדוּנִים) מְדִינִים וּבֵית חֶבֶר:

רָשִׁי טוב שבת על פנת גג. על סלוק השכינה נאמר: מאסת מדינים.
כנסת ישראל שהרשיעו את מעשיה' והקניטו להקב"ה: ובית חזר. בית
שחזרו בו גלולים לשכינה: (רש"י)

מצודת דוד על פנת גג. מבלי מחסה ויחידי מבלי חברת אנשים : מאשת.
מלשבת בית עם אשת מדינים ואף במקום חבורת אנשים : (מצודת דוד)

מצודת ציון פנת. זויות : (מצודת ציון)

רלב"ג טוב שבת. טוב לאיש שישב בלא חבורה על פנת גג משישב עם
אשת מדינים שתעורר ריב וקטטה לו תמיד ואע"פ שהוא בבית שיש בו
חבורה מהאנשים : (רלב"ג)

כַּהֲנָן מִים קָרִים עַל נֶפֶשׁ עֵיפָה וְשִׁמוּעָה טוֹבָה מֵאַרְץ מִרְחָק :

רָשִׁי על נפש עיפה. עשויה להשיב נפש עיפה: ושמועה טובה. אף היא
שזה להם וכן יעקב ותחי רוח יעקב אביהם (בראשית מה): (רש"י)

מצודת דוד מים קרים וגו'. שני אלו הנאתן שוה והם מים קרים הנשפכים
על נפש העיפה מרוב החום ושמועה טובה הבאה לאדם ממרחק : (מצודת
דוד)

רלב"ג מים קרים. הנה כמו שהנפש העיפה תקח הנאה ותועלת במי
הקרים להשיב לפנימי הגוף החום הטבעי שהתפזר מפני התנועה כן יקח
האדם הנאה גדולה ותועלת בשמועי טובה שתגיע לו מארץ מרחק
בקרוביו ואוהביו כי זה ישיב נפשו אליו כמו שישבו המים הקריי נפש
העיף אליו : (רלב"ג)

כַּהֲנָן מֵעֵין נֶרְפֵשׁ וּמִקּוֹר מְשַׁחַת צְדִיק מֵט לִפְנֵי רֶשַׁע :

רָשִׁי מעין נרפש. עכור צרגלים: לדיק מט לפני רשע. כשהלדיק מט
לפני הרשע וירא להוכיח על פניו דרכו שנאווי הדבר כמעין נרפש ומקור
נשחת: (רש"י)

מצודת דוד מעין נרפש. כמו מעין הנרמס והנדרך ברגל שהנה נעכר המים
ולא ישתוהו מעתה : ומקור משחת. הנשחת ברמיסת הרגל וכפל הדבר

במ"ש : צדיק. וכן כאשר ימוט הצדיק לנפול לפני הרשע היא סיבה לבל יבקשו עוד תורה מפיו באמרם אם לעצמו לא הועיל מה יועיל לזולת : (מצודת דוד)

מצודת ציון נרפש. ענין רמיסה כמו ברגליכם תרפשו (יחזקאל לד) : מט. מלי נטיה : (מצודת ציון)

רלבי"ג מעין. הנה מעין שמימיו נובעים אשר נתטנף ברפש עד שנשחת המקור שמשם נובעים מי המעין מטנוף הרפש ידמה לצדיק אשר הוא מתמוטט לפני רשע ונכנע תחתיו כי הרשע משחית הוד הצדיק ומטנף אותו בדרך שירחיק האנשים מלכת בדרכו כמו שירחיק טינוף הרפש השתיה ממי המעין : (רלבי"ג)

[כז] אֶכֶל דְּבַשׁ הַרְבּוֹת לֹא טוֹב וְחֻקְר כְּבוֹדָם כְּבוֹד :

רש"י אכול דבש. לאכול דבש יותר מדאי רמז הדבר לדורש צמעקה מרכזה וצמעקה צראקית לגלות לרבים ועמי הארץ מלגלגים על הדברים וקואלים מה למעלה מה למטה: וחקר כבודם כבוד. והיכן החקר ראוי להיות בדברי חכמי' אקר כבודם כבוד בגזירותיהם יש לשאול מה טעם גזרו כך ולמה סייגו ככל גזירה וגזירה: (רש"י)

מצודת דוד אכול דבש. לאכול דבש הרבה לא טוב כי מעוטו יפה ורובו קשה אבל מרבית חקירת כבודם של צדיקים לכבוד יחשב ר"ל מהראוי להרבות לחקור חכמתם שהיא כבודם ותפארתם : (מצודת דוד)

רלבי"ג אכול דבש. אכילת הדבש יותר מן הראוי לא טוב והוא ההשתדלות בדעת קדושי' כי יספיק שילמד מהחכמי' על שהם נמצאי' לא שיפליג לחקור מה הם ואיך עניני' כי ההרבו' בחקר כבוד' אינו כבוד כי לא יוכל השכל האנושי להשיג על אמתת זה באופן שלם: (רלבי"ג)

[כח] עֵיר פְּרוּצָה אֵין חוּמָה אִישׁ אֲשֶׁר אֵין מְעַצֵּר לְרוּחוֹ :

מצודת דוד עיר פרוצה. כמו עיר נפרצה חומתה ולא נבנית חומה במקום הפרצה הנה בזה נתקלקלה שמירת העיר כי כל הרוצה בא בה כן איש אשר לא יוכל למנוע רוח אמרי פיו כי בזה מקלקל שמירת נפשו וכמ"ש שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו (לעיל כא) אי"כ מי שלא שמר רוח אמרי פיו מקלקל שמירת הנפש : (מצודת דוד)

מצודת ציון פרוצה. ענין שבירה : מעצר. ענין מניעה כמו ותעצר המגפה

(במדבר יז) : לרוחו. ענין דבור כמו וברוח שפתיו (ישעיה י"א) על שם שבאה ברוח הפה : (מצודת ציון)

רלב"ג עיר פרוצה. הנה האיש אשר לא יוכל למשול בו כרצונו דומה לעיר פרוצ' שאין לה חומה לשמור העיר שלא יכנסו בה משחיתים וזה שלא ימשול ברצונו מוכן לרעות רבות מפני המסרו ביד תאותו ורצונו והשליט בתאותו הוא כמו חומ' לשמור שלא יעלה שם הפורץ מפני תאוותיו המגונו': (רלב"ג)

משלי פרק-כו

[א] פְּשֶׁלַג בְּקִיץ וְכַמְטָר בְּקֶצֶר כִּי לֹא נֶאֱוָה לְכַסִּיל כְּבוֹד :

רס"י כְּשֶׁלַג בְּקִיץ. כִּשְׁעָה שְׁטוּחִין הַתְּאֲנִים כַּחמָה לִיבֶזֶן וְלַעֲשׂוֹת קִלְיָנוֹת כְּדֹאמֵר הַלֶּחֶם וְהַקִּיץ לֹאכּוֹל הַנְּעָרִים (שְׁמוּאֵל ב טו): (רס"י)

מצודת דוד כְּשֶׁלַג. כְּמוֹ אִם יוֹרֵד הַשֶּׁלֶג בַּעַת שְׁטִיחַת הַתְּאֲנִים וּמֵטֵר בַּעַת הַקֶּצֶר שֶׁהִמָּה דְבָרֵי שְׁאִינִם נֶאֱוָה כִּי מִפְּסִידִים הַתְּאֲנִים וְהַתְּבוּאָה כִּן לֹא נֶאֱוָה לְכַבֵּד אֶת הַכֶּסֶל שֶׁאֵז יַחֲשׁוּב שְׁאִין יִתְרוֹן לַחֲכָמָה : (מצודת דוד)

מצודת ציון בְּקִיץ. הוּא עַת שְׁטִיחַת הַתְּאֲנִים לִיבֶשׁ כְּמוֹ וְקִיץ וְחֹרֶף (בראשית ח) : נֶאֱוָה. נֶאֱוָה כְּמוֹ נֶאֱוָה תַּהֲלָה (תהלים לג) : (מצודת ציון)

רלב"ג כְּשֶׁלַג. הִנֵּה כִּירִידַת הַשֶּׁלֶג בְּקִיץ שֶׁהוּא מוֹרֵי שֶׁלֹּא יִתְכַּן לְפִי הַמְּנַהֵג הַטְּבַעִי וְכַמְטֵר בְּקֶצֶר שֶׁהוּא מְזִיק וּבִלְתִּי נֶאֱוָה כִּן לֹא יֶאֱוָה לְכַסִּיל כְּבוֹד כִּי אִין מַחְקוֹ לְפִי הַנְּהוּג לַתֵּת לוֹ כְּבוֹד וְנִתְיַנֵּת הַכְּבוֹד לוֹ הוּא דְבַר מְזִי לְהַמּוֹן הָעַם יֵבֵא לַחֲשׁוּב שְׁאִין יִתְרוֹן לַחֲכָם עַל הַכֶּסֶל : (רלב"ג)

[ב] כַּפּוֹר לְנוֹד כְּדָרוֹר לְעוֹף כִּי קָלְלַת חֲנָם (לא) לוֹ תְּבֹא :

רס"י כַּפּוֹר לְנוֹד. שְׁהוּא נֵד וְכִדְרוֹר שְׁהוּא חוֹזֵר לְקִנּוֹ: כִּן קָלְלַת חֲנָם לֹא תְּבוּא. לְמִי שֶׁהוֹלִיחָה צְפִיּוֹ: דְּרוֹר. הוּא עוֹף הַנְּקָרָא רֹנְדִל"ע צִלְעֵז וְנִקְרָא דְּרוֹר שְׁדָרָה צְבִית כְּצִדָּה: (רס"י)

מצודת דוד **כצפור**. כמו צפור הפורח מקנו להיות נודד להשיג מאכלו וכמו הדרור הפורח מקנו לעוף השמים הנה הם חוזרים לקנם כן קללת חנם חוזרים ובאים אל המקלל עצמו מפיו יצאו ואל קרבו יבואו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **כדרור**. הוא עטלף ותקרא דרור ע"ש שמקנת בבתים כאלו היתה חפשית מבני אדם כי דרור הוא ענין חירות כמו וקראתם דרור (ויקרא כה) : (מצודת ציון)

רלב"ג **כצפור לנוז**. הנה כמו הצפור שהוא נד ממקומו בקלות וכדרור לעוף אל הבית שיצא ממנו כן קללת חנם לא תבא אל המקולל בה כך תהיה נדה ממנו בקלות וחשוב לאשר יצאה הקללה מפיו כמו שישב הדרור לבית אשר יצא ממנו : (רלב"ג)

ג שוֹט לְסוֹס מְתֵג לְחֶמֶר וְשֶׁבֶט לְגוֹ כְּסִילִים :

רש"י **שוט לסוס**. הוא עשוי ואף שצט נכון לגו כסילים יסורין מוכנין לרשע : (רש"י)

מצודת דוד **שוט**. הנה שוט הוכן להכות בו הסוס להטותו הדרך ומתג הוכן לחמור למשכו בו אל מקום הנרצה ושבת הוכן לגוף הכסילים לייסרו לעזוב אולתו כי לא יוסר בדברים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **שוט**. שרביט ושבת כמו קול שוט (נחום ג) : **מתג**. הוא כעין רסן עשוי להנהיג בו במתג ורסן עדיו (תהלים לב) : **לגו**. לגוף כמו אחרי גוד (יחזקאל כג) : (מצודת ציון)

רלב"ג **שוט לסוס**. הנה הכסילים דומים לבהמות שלסבת חסרונם יצטרך האדם בהנהגתם להכוחם כי האדם ינהיג הסוס באשר ירצה כשיהיה לו שוט יכה בו וינהיג החמור כשיעקוץ אותו האדם במתג כמנהג החמורים כן ינהיג האדם הכסילים באשר ירצה כאשר יכה אותם בשבת בדרך שיקבלו מוסר : (רלב"ג)

ד אֶל תַּעַן כְּסִיל כְּאֻלְתּוֹ פֶּן תִּשְׁוֶה לוֹ גַם אֶתָּה :

רש"י **אל תען כסיל**. בדברי ריב ומלה פן תשוה לו : (רש"י)

מצודת דוד **אל תען**. אל תשיב לכסיל כאשר ידבר אולת ריב ומצה כי כשתשיב תהיה דומה לו בעיני השומעים כי אין הפרש בין מאמריך למאמריו ויחשבו גם אותך לכסיל כמוהו כי בוודאי לא יחשבו שניהם

לחכמים כי אין דרך החכמים להתקוטט זה בזה (וקצר הכתוב ולא פירש לומר בדברי ריב ומצה כי מסוף המקרא יובן שהוא בדבר שדברי שניהם דומים) (מצודת דוד) :

מצודת ציון תען. מלי עניה ותשובה : תשובה. מלי השואה ודמיון : (מצודת ציון)

רלב"ג אל תען כסיל כאולתו. במה שיטיח כנגדך מהדברים לחסרון דעתו כי אין ראוי שתטה אזנך לשגעונותיו : פן תשובה לו גם אתה. ר"ל שהיה זה סכלות ממך אם תעריך דבריו באופן שתתפעל מהם. ענה כסיל כאולתו. להסירו מהטעות שנפל בו בדברי חכמה : (רלב"ג)

ה ענה כסיל כְּאֹלְתוֹ פֶּן יִהְיֶה חָכֵם בְּעֵינָיו :

רס"י ענה כסיל. הבא להסיתך לרעה הודע לו אולתו: פן יהיה חכם בעיניו. וטעם שני פסוקים אלו מפורש בתוכם אל תען בדבר שתשובה לו אם תענהו ענה כסיל בדבר שאם לא תענהו יהי חכם בעיניו: (רס"י)

מצודת דוד ענה. השב תשובה לכסיל כאשר ידבר אולתו בדבר התורה והראה לו טעותו כי פן יחזיק עצמו לחכם כי יאמר שלא מצאת מענה ולכך ענהו ולא תחשב בזה כמוהו כי הכל יראו שדבריו אולת ודברך בהשכל (וקצר הכתוב גם בזה הואיל ומאליו יובן מסוף המקרא) : (מצודת דוד)

רלב"ג פן יהיה חכם בעיניו. במה שמצא מזה וישאר עם הדעת הנפסד ההוא והנה בזה אין ראוי לך לשתוק כי הוא הראוי שחסיר המכשולות מלפני האנשים בחזקת היד : (רלב"ג)

י מְקַצֶּה רַגְלִים חָמֵס שְׂתֵה שְׁלַח דְּבָרִים בְּיַד כְּסִיל :

רס"י מקצה רגלים חמס שותה. מי שקולח דברים ביד כסיל הוא מקצה רגלי שלוחים הרבה לחזור ולשלוח לתקן מה שעוית הראשון אשר שלחו בתחלה ושותה חמס שחזירו זועף עליו על שליחות הכסיל: (רס"י)

מצודת דוד מקצה וגו'. הרוצה לתת מרגוע לרגליו ושולח אמריו ביד כסיל הנה הכסיל לא בדעת ידבר ומהפך הכוונה ובע"כ צריך הוא לכתת רגליו לרוץ מהרה לתקן מה שקלקל הכסיל ושותה עוד חמס כי חבירו יזעף עליו בעבור דברי השליח הנאמרים בלי דעת כי יחשוב שכן יצאו מפי המשלח

מצודת ציון מקצה. מלי קציצה וכתיתה : **חמס.** דברי סרה וקרוב לענין נחמסו עקביך (ירמיה יג) שהוא הסרה : (מצודת ציון)

רלב"ג מקצה וגו'. הנה מי ששולי דברים ביד כסיל קוצץ הרגלים לאשר רצונו ללכת ולא ישאר לו כלי ילך בו כן אין כלי לכסיל להוביל הדברים ששמת בפיו אל המקום אשר הוא שולחו שם כי אין לו דעת לשמור צורת הדברים ההם באופן אשר שמש בפיו והוא שותה חמס במה ששייב לו הכסיל מהדברים וזה מבי צדדים האי לפי שהכסיל לא יאמר הדברים באופן אשר צווה בהם ויהיה זה סבה אל שלא תהיה תשובת המשיב ערבה ונאותה אל מה ששלח לו שולח הדברים ויהיה מפני זה חמס השולח על המשיב על לא חמס בכפיו כי הכסיל סבב זה והצד הב' כי הכסיל לא ישיב הדברים באופן שצוהו המשיב ויהיה זה סבה אל שיבאו הדברים שצוהו המשיב מבולבלים ובלתי נאותים : (רלב"ג)

[\[12\]](#) דליו שקים מפסח ומשל בפי כסילים :

רס"י דליו שקים מפסח. גבהו כמו דלו עיני (ישעי' לח) השוקים של כל אדם נראין לפסח גבוהים ממנו, ודבר זה משל צפי כסיל האומר אותו על לימוד החכמה איך אנו באים ללמוד החכמה נפלאה וגבוהה היא ממנו, המשל אומר דליו שקים מפסח : (רס"י)

מצודת דוד דליו. כמו שהשוקים מן הפסח המה גבוהים זה מזה ולזה יפסח וכן המשל בפי הכסילים לא תשוה אל הנמשל : (מצודת דוד)

מצודת ציון דליו. ענין הרמה כמו דלו עיני למרום (ישעיה לח) : **שוקים.** שוקי הרגלים : **מפסח.** מחגר : (מצודת ציון)

רלב"ג דליו שוקים. גבהו שוקים מפסח שהאחד גבוה מחבירו וזה גורם שאינו יכול ללכת ביושר וכן הענין במשל אשר בפי כסילים כי לא יסכים המשל לנמשל מפני מה שיוסיפו או יחסרו בזכרם המשל : (רלב"ג)

[\[13\]](#) כפזר אבן במרגמה פן נויתן לכסיל כבוד :

רס"י במרגמה. פרונדול"א בלעז שאבן שאוררין בו לא להתקיים היא קס שעומד' להזרק כך הנותן לכסיל כבוד אינו של קיימא, ורז"ל דרשו על המלמד תורה לתלמיד שאינו הגון שהוא כזרק אבן למרקוליס : (רס"י)

מצודת דוד **כצור**. כמו הצורר אבן בכלי הקלע שזמן מועט ישאר בתוכו כי הוא עומד לזרוק כן הנותן לכסיל כבוד כי מעט זמן ישאר בכבודו כי מהר יבזה את עצמו במעשה כסילות : (מצודת דוד)

מצודת ציון **כצור**. ענין קשירה כמו צרור כספו (בראשית מב) : **במרגמה**. כן יקרא הקלע על כי בו רוגמים ומשליכים האבנים והוא מלי באבן ירגמו (ויקרא כ) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **כצור**. הנה כצורר שבו אבן יקרה בגל אבני מרגמי שאינו ראוי שיושם בו המורגלים בזאח כן אין ראוי שינתן לכסיל כבוד והוא החכמה כי אינו ראוי לה ונקראת החכמה כבוד כי הוא כבוד האנשים והודם ולזה אמר **כבוד חכמים ינחלו** : (רלבי"ג)

[ט] **חוח עלה ביד שכור ומשל בפי כסילים** :

רש"י **חוח עלה ביד שכור**. **חוח** שהוא נדבק ביד שכור כן המשל האמור למטה נדבק בפי הכסיל להיות להם לחוח ולקוץ מכאיב, ומהו המשל: (רש"י)

מצודת דוד **חוח**. כמו הקוץ העולה ביד שכור שהוא נוקב כפיו ומזיק בו לאחרים כן המשל אשר בפי הכסילים יזיק לעצמו ולאחרים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **חוח**. מין קוץ כמו החוח אשר בלבנון (מלכים ב' יד) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **חוח**. הנה כמו שביד שכור עלה חוח אשר יוזק בו ועזב מלקחת הדברים אשר יועילו לו או שלא יוזק בהם כן הענין במשל שהוא בפי כסילים כי מכל הכוונות אשר אפשר שיובנו בו לא יביאו מהם הכסילים רק **מה שיזוקו בו** : (רלבי"ג)

[י] **רב מחולל כל ושכר כסיל ושכר עבדים** :

רש"י **רב מחולל כל**. **הקב"ה** זרא את הכל וזן את הכל ככסיל כחכם אין אנו לריכין לשום חכמה: **ושכר כסיל**. לא כבשר ודם שלל ישכור אלל פועלים בקיאים ולא ישכור אלל העוסקים במלאכתו אזל **הקב"ה** מחולל כל ושכר הכסילים ושכר עובר דרכים הבטלנים מכל מלאכה, ומדרש אגדה ושכר כסיל מל' וסכרו מעינות תהום (בראשית ח) ולקון עוסי שכר

(ישעיה יט) הקצ"ה סוכר מזל כסיל המשמך צימות החמה מתסרי ואילך ומאז הוא סוכר וסוגר כל עוצרי הים מליכך זו עד הפסח, ונדברי רבי משה רחיתי רב מחולל כל עשיר יש לו פעולות הרב' ואם סוכר כסיל במלאכתו הנה הוא כסוכר כל עוצרי דרך שרואין בקלקול המלאכה להורות איך יתכן ואיך יש לו לפעול ודבר ריק הוא ואינו ענין כאן: (רס"י)

מצודת דוד רב. איש ריב ירבה חללים כל הקרב ואין מי יגש אליו אבל ישכיר את הכסיל ואת העוברים על דת למען יהיו הם בחברתו להכאיב עמהם את הבריות : (מצודת דוד)

מצודת ציון רב. מלי מריבה : מחולל. מלי חלל והרג : עוברים. ר"ל בעלי עבירה עוברים על דת : (מצודת ציון)

רלב"ג רב מחולל כל. האיש הרב שהוא בעל קטטה ומחלוקת ממית הכל ומשחית אותה אך הוא מטיב לכסיל ולבעלי עבירה כדי שיתחברו עמו או ירצה בזה הרבה ימצא מי שיבא צער וכאב לכל האנשים והוא עם זה מטיב לכסיל ולבעלי עבירות להיותם נאותים אל שיהיו חברים לו או ירצה בזה השליט שהוא מביא חיל ואימה על כל האנשים מרוב ההזיק אשר יגיע להם ידמה הכסיל ובעלי העבירות שהוא שוכר אותם מרוב שמחתם לאיד זולתם ולא ירגישו שהם יזוקו ג"כ בו וזה ממה שיתפרסם בו חסרון דעתם ורוב תכונתם : (רלב"ג)

[יא] כְּכֶלֶב שָׁב עַל קָאוּ כָּסִיל שׁוֹנָה בְּאֵנְלָתוֹ :

מצודת דוד ככלב. כמו הכלב אשר דרכו לחזור ולאכול את המאכל אשר קאה מגופו ולא יבין כי בעבור רוע המאכל קאה אותו ומה לו לאכלו שוב כן הכסיל שונה לעשות שוב אולתו אשר נכשל על ידו ולא יבין : (מצודת דוד)

מצודת ציון קאו. מלי הקאה : שונה. מלי שנים : (מצודת ציון)

רלב"ג ככלב שב על קאו. הנה כמו הכלב ששב לאכל המאכל שהקיא אותו ולא ירגיש כי קרה לו ממנו היזק כן הענין בהכסיל שהוא שונה באולתו אחר התבאר לו שכבר קרה לו רע ממנה : (רלב"ג)

[יב] רְאִיתָ אִישׁ חָכֵם בְּעֵינָיו תִּקְוָה לְכָסִיל מִמֶּנּוּ :

מצודת דוד ראית. כאשר תראה איש חושב עצמו בעיניו לחכם ולא כן הוא הנה יש תקוה להמחזיק עצמו לכסיל יותר ממנו כי הוא ילמד ויתחכם

אבל המחזיק עצמו לחכם לא יחפוץ ללמוד מזולת : (מצודת דוד)

רלב"ג **ראית איש**. שהוא חכם בעיניו ואם אינו חכם לפי האמת הנה יש תקוה לכסיל יוחר ממנו לקנות קנין החכמה כי החכם בעיניו יספיק לו מה שהוא בו מהחכמה לפי דעתו ולא משתדל לקנות ממנה עוד ואולם הכסיל שאינו חכם בעיניו מכיר חסרונו וישתדל בקנין החכמה : (רלב"ג)

[יג] אָמַר עֶצֶל שָׁחַל בְּדַרְךְ אָרִי בֵּין הַרְחָבוֹת :

מצודת דוד **אמר עצל**. לרוב העצלות יגזים לומר איך אלך הלא שחל בדרך וגוי ואהיה נטרף : (מצודת דוד)

מצודת ציון **שחל**. שם משמות האריה : (מצודת ציון)

רלב"ג **אמר עצל**. הנה לעצלת העצל לא ירצה לצאת מביתו לעשות שום פעולה ולא ישתדל בעיון וידמה אליו כשיביאהו הכרוז לצאת מביתו שיש שחל בדרך אשר ילך בה ארי בין הרחובות שיטרפהו ולזה לא יצא מפתח ביתו : (רלב"ג)

[יד] הִדְלַת תְּסוּב עַל צִירָה וְעֶצֶל עַל מִטָּתוֹ :

מצודת דוד **הדלת**. כמו הדלת תסבב עצמה על הציר הנה והנה ולא תצא ממנה כן העצל יתהפך על מטתו ולא יקום : (מצודת דוד)

מצודת ציון **צירה**. רגל הדלת הנתון בחור המפתן וכן נאמר בדרך שאלה נהפכו עליה צירה (ש"א ד) : (מצודת ציון)

רלב"ג **הדלת תסוב על צירה**. הנה כמו שהדלת תסוב על צירה ואינה נפרדת ממנו כן דבק העצל אל מטתו לרוב אהבו השינה כי עצלה תפיל תרדמה ואמר על צד ההפלגה כי לעצלות העצל לא יתן ידו אל פיו להביא בו מזון כאלו טמן ידו בצלוחית קטנה שלא יוכל להוציאה משם וכאילו באר בזה כי אפילו לצורך מזונו לא יעזבוהו ידיו לרוב עצלותו : (רלב"ג)

[טו] טָמֵן עֶצֶל יָדוּ בַּצִּלְחַת נִלְאָה לְהַשִּׁיבָה אֶל פְּיוֹ :

רש"י **נללחת**. ציורה חמה נתן ידו מפני הקור : (רש"י)

מצודת דוד **טמן**. הנה העצל יתעצל במלאכה וכל היום עוסק באכילה וידיו טמונים בצלחת לקנח התבשיל המתדבק בו והנה בסופו יהיה נלאה ועיף

להשיב ידו אל פיו להשים בה המאכל והוא ענין מליצה לומר שיחסר לחמו וכאלו נלאה להשים המאכל אל פיו : (מצודת דוד)

מצודת ציון בצלחת. שם כלי בשול כמו ובדודים ובצלחות (ד"ה ב' לה) : **נלאה.** ענין עייפות כמו ונלאו מצרים (שמות ז) : (מצודת ציון)

{טז} חָכָם עָצֵל בְּעֵינָיו מְשַׁבְּעָה מְשִׁיבֵי טָעַם :

רפ"י מְשִׁיבֵי טָעַם. חכמים: (רפ"י)

מצודת דוד חכם עצל. העצל הוא חכם בעיני עצמו יותר משבעה רואי פני המלך היודעים להשיב טעם על כל אשר ישאלום כי בעבור העצלות יתחכם למצוא טעם על בטול המלאכה : (מצודת דוד)

רלב"ג חכם עצל. הנה האיש העצל הוא חכם בעיניו יותר מרבים מן החכמים ששיבו טעם לכל מה שישאלו מהם: (רלב"ג)

{יז} מְחַזֵּיק בְּאָזְנֵי כָּלֵב עֵבֶר מִתְעַבֵּר עַל רִיב לֹא לוֹ :

רפ"י מְחַזֵּיק בְּאָזְנֵי כָּלֵב. העובר להתעבר על ריב לא לו הרי הוא כאוחז בְּאָזְנֵי כָּלֵב הגורם שִׁשְׁכָנוּ עַל חֲנָס: (רפ"י)

מצודת דוד מחזיק. כמו האוחז באזני כלב הנה הוא גורם לעצמו נשיכת הכלב כן המתמלא עברה וזעם להתעבר ולכעוס על ריב שאין נוגע אליו כי כאשר יוזק בדבר הזה הוא גרם לעצמו : (מצודת דוד)

רלב"ג מחזיק וגו'. מי שהוא עובר ומתעבר על ריב לא לו דומה למי שיבקש מזון מהכלב ויחזיק מפני זה באזני הכלב כאילו מבקש שישכהו כמו מי שמראה עצמו כאלו הוא לואה ובלתי יכול לעשות דבר רע: (רלב"ג)

{יח} כְּמִתְלַהֵלָה הִיָּרָה זָקִים חֲצִים וְמִנֹּת :

רפ"י כְּמִתְלַהֵלָה. כמתהלה. לירות זיקים של אש כמו וזיקות צערתם (ישעי' ג) מל' זקוקים דינור, ד"א זיקים פרונוזולא"ש מלשון אבני קלע (זכריה ט) וכן בגמרא זיקתא פסיק לן ויורה חלים ומות: (רפ"י)

מצודת דוד **כמתלהלה**. כמו המתייגע לזרוק ניצוצים של אש הנכבים טרם יבואו אל מי שזרקם ולא יזיקו אותו הנה עכ"ז לא יגע לריק כי כוונתו לאמן ידו לזרוק בו חצים ודברים הממיתים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **כמתלהלה**. ענין יגיעה ועייפות כמו ותלה ארץ מצרים (בראשית מז) : **היורה**. ענין השלכה כמו ירה בים (שמות טו) : **זקים**. ניצוצות כמו מאזרי זיקות (ישעיה נ) : (מצודת ציון)

רלב"ג **כמתלהלה**. ואחר זה כי מצא מקומו יורה זיקי אש וחצים ומות כאמרו ידכה ישוח ונפל בעצומיו חלכא"י : (רלב"ג)

[יט] כֵּן אִישׁ רָמָה אֶת רַעְהוּ וְאָמַר הֲלֹא מְשַׁחַק אֲנִי :

רש"י כן איש רמה. מפתה ומסית את חבירו מדרכי חיים לדרכי מות וכשחבירו מרגיש שהוא מתעה אותו אומר מלחק אני: (רש"י)

מצודת דוד **כן איש**. כן המרמה את רעהו וכאשר ירגיש בדבר ישיב לומר הלא לשחוק עשיתי וכוונתי היתה לגלות לך הנה ידוע תדע שלא כן הוא והשמרו ממנו כי דעתו לרמות כאשר ימצא ידו : (מצודת דוד)

רלב"ג **כן איש רמה את רעהו**. ויבין לחשוב שכל מה שעשה עשה על דרך השחוק **והלעג**: (רלב"ג)

[כ] בְּאֶפֶס יַעֲצִים תִּתְּכֶבֶה אִשׁ וּבְאֵין נִרְגָן יִשְׁתַּח מְדוֹן :

רש"י **באפס עלים**. כלומר שני דברים אלו שוין כסם שבאפס עלים תכבה אש כך באין נרגן של לה"ר המסכסך בעלי ריב ישתוק מדון: (רש"י)

מצודת דוד **באפס וגו'**. שני אלו שווין המה כמו כשאין עצים תכבה האש מעצמו כך כשאין נרגן המחרחר ריב תשתוק המריבה מעצמה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **באפס**. הוא כענין לא כמו ואפס כמוני (שם מו) : **נרגן**. מתלונן : (מצודת ציון)

רלב"ג **באפס עצים**. הנה כמו שכאשר יעביר העצים תכבה אש כן בהעדר הנרגן המעורר מדינים ישתוק המדון וינוח : (רלב"ג)

[כא] פָּחַם לְגַחְלִים וְעָצִים לְאֵשׁ וְאִישׁ (מדוונים) מְדִינִים לְחַרְחַר רִיב:

רפ"י פָּחַם לְגַחְלִים וְעָצִים לְאֵשׁ. פָּחַם שָׁל אֵשׁ עֲשׂוּי לְהַבְעִיר גַּחְלִים עֲמוּמוֹת וְעָצִים עֲשׂוּי לְהַסִּיק אֵשׁ וְאִישׁ מְדוֹן לְחַרְחַב רִיב: (רפ"י)

מצודת דוד פָּחַם. כְּמוֹ הַפְּחָמִים מוֹכְנִים הֵמָּה לְהַבְעִיר הָאֵשׁ כֵּן אִישׁ מְדוֹן מוֹכֵן הוּא לְחַרְחַר רִיב : (מצודת דוד)

מצודת ציון פָּחַם. הֵם גַּחְלִים כְּבוּיִם כְּמוֹ נוֹפֵחַ בְּאֵשׁ פָּחַם (שם לד): לְחַרְחַר. לְהַבְעִיר אֵשׁ הַמְרִיבָה וְהַחֲרוֹן וְהוּא מְלִי וְהַעֲצוּמוֹת יַחְרוּ (יחזקאל כז): (מצודת ציון)

רלב"ג פָּחַם לְגַחְלִים. הֵנָּה כְּמוֹ שֶׁהַפָּחַם מוֹכֵן לְהִיּוֹת מִמֶּנּוּ גַּחְלִים שֶׁמִּשְׁחִיתִים וְשׁוֹרְפִים כֹּל אֲשֶׁר יִדְבְּקוּ בוֹ וְכֵן הָעֲצִים מוֹכְנִים לְהִיּוֹת אֵשׁ לְהַשְׁחִית אֲשֶׁר סְבִיבָם כֵּן מוֹכֵן אִישׁ מְדִינִים לְחַרְחַר רִיב בֵּין הָאֲנָשִׁים לְהַשְׁחִיתָם: (רלב"ג)

[כב] דְּבַרִי נִרְגָן כְּמַתְּלֵהֶם וְהֵם יָרְדוּ חֲדָרֵי בָטָן:

רפ"י כְּמַתְּלֵהֶם. ל' מַתְּלֵהֶם וְרז"ל פִּרְשׁוּ כְּמַתְּלֵהֶם כְּמַתְּלֵהֶם דְּבַרִי הַמְּרַגְלִים הֵיוּ לָהֶם לְמִיתָה: חֲדָרֵי בָטָן. הֵיאֵל מִיתַת הַדְּרוֹקָן: (רפ"י)

מצודת דוד דְּבַרִי נִרְגָן. דְּבַרִי מַתְּלוֹנָן הֵמָּה קִשִּׁים כְּמַכּוֹת הַמִּשְׁבְּרוֹת וְעוֹד הֵמָּה יוֹרְדִים חֲדָרֵי בָטָן אֲבָל הַמַּכּוֹת הֵמָּה מַעַל הַגּוֹף מִמַּעַל וְכֹאמֹר הֵנָּה הַמַּכּוֹת אֲשֶׁר הֵמָּה מִמַּעַל נוֹחַ לְרַפְּאוֹת וְלֹא כֵן מַכּוֹת חֲדָרֵי בָטָן וְכֵן קִשָּׁה לְרַפְּאוֹת דְּבַרִי הַמַּתְּלוֹנָן : (מצודת דוד)

מצודת ציון כְּמַתְּלֵהֶם. עֲנִין הַכֹּאֵה הַמִּשְׁבְּרַת וְהוּא הַפּוֹךְ מִן יְהִלְמָנִי צַדִּיק (תהלים קמב): (מצודת ציון)

רלב"ג דְּבַרִי נִרְגָן. הֵם כְּמוֹ מִשְׁתַּבְּרִים כִּי כֵן דֶּרֶךְ הַכְּסִילִים וְהַמִּסְכְּסָכִים שִׁירָאוּ עֲצָמָם כֹּאֲלוֹ יִשְׁתַּבְּרוּ דְּבָרֵיהֶם וְאֹמְרִים לֹא אֲסַפֵּר לָךְ הַכֹּל אוֹ לֹא אֹמֵר לָךְ הַכֹּל וּבִזָּה יִבֵּא הַפְּעֻלוֹת חֲזָק בְּנַפְשׁ שׁוֹמֵעַ דְּבָרֵיהֶם וְיִוְרִידוּ דְּבָרֵיהֶם לְחֲדָרֵי לֵב הַשׁוֹמֵעַ בִּזָּה הָאוֹפֵן כִּי יַחְשׁוּב שֶׁמָּה שֶׁלֹּא יִגִּידוּ מִזֶּה הוּא יוֹתֵר קִשָּׁה מִמָּה שִׁיגִידוּ: (רלב"ג)

[כג] כְּסָף סִיגִים מְצַפָּה עַל חֶרֶשׁ שְׁפָתַיִם דִּלְקִים וְלֵב רָע:

רפ"י **מצודת דוד** מלופה על חרש. כסיגי כסף המדובקים על החרש שרופין אותו בו והוא מזהיק כאלו הוא כסף ואין בו תועלת כן שפתים דולקים ולב רע. הרודפים אחר הבריות להסיתם בחלקות ומדברים אחד צפה ואחד בלב ולב רע נראין כאוהבין והם אויבים: דולקים. כמו דלקת אחרי (בראשית לא): (רפ"י)

רלב"ג **מצודת דוד** **כסף סיגים**. כמו המצפה כלי חרס בכסף המעורב בסיגים הנה כאשר יראה הרואה כי סיגים המה יתן לב לבחון בפנימיותם וימצאם חרס כן השפתים הרודפים אחר אהבת הבריות ובלבו יחשוב מרמה הנה כאשר ימצא בשפתיו מאומה רע ואם מעט הוא ידוע תדע שלבו מלאה זדון (מצודת דוד):

רפ"י **מצודת ציון** **סיגים**. הוא פסולת הכסף: **מצופה**. מחופה: **דולקים**. ענין רדיפה כמו דלקת אחרי (בראשית לא): (מצודת ציון)

רלב"ג **כסף סיגים**. הנה כמו כסף עם סיגים שהוא צפוי לחרש אשר הנראה יחשב היותו טוב מזולת שיהיה כן ואשר הוא בתוכו דבר פחות מאד כן הענין בשפתים שהם דולקים ורודפים חברת האדם ואהבתו הולכי רע כי יחשוב לפי דבריו היותו אהוב ובתוכו מה שאין בו תועלת ודבריו הם נראים ככסף והם כסף סיגים שנראה ככסף מזולת שיהיה כן: (רלב"ג)

כד (בשפתו) **בשפתיו ינכר שונא ויבקרבו ישית מרמה:**

רפ"י **ינכר שונא**. בדבורו מתנכר השונא שלא יכירו שהוא שונא, **דיקנוייס"ט** **בלעז:** (רפ"י)

מצודת דוד **בשפתיו**. בחלקקות שפתיו יעשה השונא עצמו כאלו הוא נכרי מן השנאה ואינה עמדו אבל בקרב לבו ישים המרמה ואינה עוזבה: (מצודת דוד)

רלב"ג **בשפתיו ינכר**. הנה השונא יסבב בשפתיו שלא יכירו שנאתו אך בקרבו ישית מרמה ללכוד שונאו ברשתו: (רלב"ג)

כה **כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו:**

מצודת דוד **כי יחנן**. אם ישא קולו בתחנונים אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו (מצודת דוד):

מצודת ציון שבע. ר"ל הרבה וכן שבע יפול צדיק (לעיל כד) : (מצודת ציון)

רלב"ג כי יחנן קולו. כי יאמר דברי חן אל תאמן בו אחר שידעת שהוא שונא כי בלבו תועבות רבות ואע"פ שבפיו יאמר דברי חנופה וחלקות: (רלב"ג)

[כז] תַּכְסָּה שְׁנָאָה בְּמִשְׁאוֹן תִּגְלָה רָעָתוֹ בְּקָהֶל :

רש"י תכסה שנאה. העוש' מעשיו במחשך ומכסה במשאוֹן שהוא חושך (ס"א שואת חשך) את הדבר הנאוי להקצ"ה סוף שהקצ"ה מגלה רעתו בקהל שיכירו זו שהוא רשע: (רש"י)

מצודת דוד תכסה. כאשר תתכסה השנאה בחושך ר"ל העושה דבר השנאה והרעה במקום שאין אנשים רואים הנה סוף הדבר תגלה רעתו בקהל רב ואז יקבל גמול הרעה : (מצודת דוד)

מצודת ציון במשאוֹן. בחושך כמו אמש שואה ומשואה (איוב ל) : (מצודת ציון)

רלב"ג תכסה שנאה. כאשר תתכסה השנאה בעבור שאון ר"ל שהוא מקוה שימציאוהו בארץ שואה ומשואה ולא ישמור ממנו בעבור היותו מרבה לו כאוהב והוא ישחיתו ולא יראה אדם הנה הש"י יסבב שמה שעשה בסתר יגלה במקום רואים ובקהל ויקח ענשו הראוי לו על מה שעשה בסתר או ירצה בזה שהש"י יענישהו כשיביא עליו רע בהפך מה שחשב הוא כסה שנאתו כדי להגיע רע לשונאו במקום משאוֹן אשר לא עבר אדם שם והש"י יביא לו רעה נגלית לכל במקום רואים, או ירצה בזה שהש"י יסבב שרעתו אשר חשב להביא לשונאו תגלה ותודע בקהל: (רלב"ג)

[כח] פָּרָה שְׁחַת בָּהּ יִפֹּל וְגִלְל אָבֹן אֱלִיו תָּשׁוּב :

רש"י כורה שחת. כגון בלעם שהשיא ענה לצלק על ישראל והפיל מהם כ"ד אלף וזא למדין לתבוע שכרו ונהרג זיד ישראל: וגולל. כלומר סופו של המעמיד מכסול שיכסל זו: וגולל אבן. מגללו ממקום למקום שיכסלו זו בני אדם, ואגדה פותרו באזימלך שהרג שבעים אחיו על אבן אחת וסוף מת באבן שנאמר ותשלך אשה אחת פלח רכב ותרך גלגלתו וגו' (שופטים ט'): (רש"י)

מצודת דוד **כורה**. החופר בור לרגלי חבירו סופו הוא עצמו יפול בה וכן הגולל אבן על חבירו סופו תשוב אליו וכפל הדבר במ"ש ור"ל החורש רעה על חבירו הוא עצמו יוכשל ברעתו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **כורה**. חופר כמו בור כרה (תהלים ז) : **שחת**. בור כמו ויפול בשחת (, שם) : **וגולל**. מלי גלגול וסבוב : (מצודת ציון)

רלבי"ג **כרה שחת**. וזה יהיה בשיפילהו בשחת אשר כרה להפיל בו שונאו ולא יתברר לכל כי כרהו להפיל בו שונאו וישוב אליו האבן אשר גלל להשחית שונאו וזה הוא הגמול הראוי לו על זה: (רלבי"ג)

[כח] לְשׁוֹן שְׁקָר יִשְׁנָא דָּכְיוּ וּפָה חֶלֶק יַעֲשֶׂה מְדַחָה :

רפ"י **ישנא דכיו**. מי שמקבל לשון הרע שונא את הנדכאים תחתיו שכן על לשון הרע רדף שאול לדוד והרג נוצ: **ופה חלק**. פה של חלקקות: **יעשה מדחה**. עושה דיחוי גדולה את מקבלו מעל הקב"ה: (רפ"י)

מצודת דוד **לשון שקר**. איש שקר ישנא את הנדכאים בשקריו ואף אם לא גמלוהו רע כי יחשוב שאויבים המה לו על כי נדכאו בשקריו אבל פה חלק ידחה את השנאה ההיא ר"ל אם ידבר אליו חלקקות להראות בעצמם כאלו אינם יודעים מדברי שקריו אז השנאה ההיא נדחית מעצמה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **דכיו**. ענין שבירה וכתיתה כמו או דכו במדוכה (במדבר יא) : **מדחה**. מלי דחיה : (מצודת ציון)

רלבי"ג **לשון שקר ישנא**. איש לשון שקר ישנא הנדכאים בשקריו אע"פ שלא גמלוהו רע אך ישנאם לבד מפני הרעה שעשה להם לחשבו שהם שונאים אותו על הרע שגמלם אך פה חלק יעשה מדחה לזאת השנאה ויסיר ר"ל כשידברו הנדכאים דברי חלקקות לאשר הרע להם ויראו שהם בוטחים בו ושאינט חושבים בשום פנים שיהיה הוא סבת נפילת הרע עליהם :

משלי

פרק-כז

[א] אֶל תִּתְהַלֵּל בְּיוֹם מָחָר כִּי לֹא תִדַע מָה יֵלֵד יוֹם:

רס"י אַל תִּתְהַלֵּל. אַל תִּתְפַּאֵר עַכְשָׁיו בְּדַבַּר שְׁעֵתִיד לְהוֹיֵת לְיוֹם מֹחַר: כִּי לֹא תִדַע מָה יֵלֵד יוֹם. שְׁמֹא הַיּוֹם יוֹלֵד שׁוֹם רַעָה שִׁיבְטֵל מִחֲשָׁבוֹת מֹחַר: (רס"י)

מצודת דוד אֶל תִּתְהַלֵּל. אֶל תִּשְׁתַּבַּח עֲצַמְךָ בְּמָה שֶׁתְּבַטִּיחַ לַעֲשׂוֹת בְּיוֹם מֹחַר כִּי לֹא תִדַע מָה דָּבָר יִקְרָה כִּי פֶן יִקְרָה דָּבָר אֲשֶׁר לֹא תוֹכֵל עֲשׂוֹהוּ: (מצודת דוד)

מצודת ציון תִּתְהַלֵּל. מִלִּי הַלּוֹל וְשִׁבַּח: יֵלֵד. עֲנִינּוּ מִקְרָה וְכֵן אֱלֹהֵי תוֹלְדוֹת יַעֲקֹב (בְּרֵאשִׁית ל"ז) וְלִפִּי שֶׁהַזְּמַן מוֹלִיד הַקּוֹרוֹת אִמֵּר יֵלֵד יוֹם: (מצודת ציון)

רלב"ג אֶל תִּתְהַלֵּל. בְּמָה שֶׁתְּבַטֵּחַ לַעֲשׂוֹתָם בְּיוֹם מֹחַר כִּי לֹא תִדַע מָה מִקְרָה הַיּוֹם כִּי אֲוִלִי יִתְחַדְּשׁוּ לְךָ מִקְרִים מוֹנַעִים מִהִבִּיא מִחֲשַׁבְתְּךָ לַפּוֹעַל: (רלב"ג)

[ב] הֲקִלְקֵף זֶר וְלֹא פִיד נְכָרִי וְאַל שְׁפַתֶּיךָ:

מצודת דוד יִהְלֵךְ. רִ"ל אֵף בְּדָבָר שֶׁכָּבַר עֲשִׂיתָ יִהְלֵךְ זֶר וְגוֹי: נְכָרִי וְגוֹי. הוּא כֹפֵל הַדָּבָר בְּמִ"שׁ: (מצודת דוד)

רלב"ג יִהְלֵךְ זֶר וְלֹא פִיד. וְזֶה כִּמְהָ שֶׁעֲשִׂיתָ אֵינִי רֹאוֹי שֶׁתְּהַלֵּל עֲצַמְךָ כִּי זֹאת תִּכְוֶנָה פְּחוֹתָה טוֹב שִׁיִּהְלֵךְ זֶר וְלֹא פִיד נְכָרִי וְאַל שְׁפַתֶּיךָ: (רלב"ג)

[ג] כָּבֵד אָבֶן וְנֹטֵל הַחֹל וְכַעַס אָוִיל כָּבֵד מְשֻׁנְיָהֶם:

רס"י וְנֹטֵל. מִשָּׂא: וְכַעַס אָוִיל. שֶׁהָאָוִיל מִכַּעֲסִים לְהַקְצִ"ה גּוֹרֵם לְהַצִּיא לְכַעַס (רס"י)

מצודת דוד כּוֹבֵד. הִנֵּה הָאָבֶן יֵשׁ לֵה כּוֹבֵד רַב וְגַם הַחֹל מִשָּׂאוֹ רַב אִמְנֵם כַּעַס הָאָוִיל כִּבֵּד לְשֵׁאת וְלִסְבוֹל יוֹתֵר מִשְׁנֵי אֵלוֹ כִּי מִחֲסָרוֹן הַדַּעַת יִרְבֶּה לְכַעֲסֵם: (מצודת דוד)

מצודת ציון וְנֹטֵל. עֲנִין מִשָּׂא כִּמוֹ נְטִילֵי כֶסֶף (צַפְנִיָּה א): (מצודת ציון)

רלב"ג **כובד אבן**. הנה האבן יכבד מאד לנשאו וכן הענין במעמס החול אך שאת כעס אויל הוא כבד משניהם: (רלב"ג)

[ד] אַכְזָרִיּוֹת חֲמָה וְשֹׁטֵף אָף וּמִי יַעֲמֵד לְפָנָי קִנְיָה:

רש"י וְשֹׁטֵף אָף, וּמִי יַעֲמֵד. לְפָנָי קִנְיָה שֶׁל קִנְיָה וּנְקָם: (רש"י)

מצודת דוד **אכזריות**. החמה מביא לידי אכזריות והאף יסית לשטוף ולאבד ולפני בעל קנאה מי יוכל לעמוד ולהתקיים כי קשה היא עוד יותר מהחמה והאף כי בעל הקנאה יבחר ברע כשתהיה גם לזולתו משיבחר הטוב לו ולזולתו: (מצודת דוד)

רלב"ג **אכזריות**. הנה החמה תביא לאכזריות כי בעל החמה לא ירחם על אשר יכעס עליו והאף כמו שטף מים שישחית הכל אך הקנאה היא יותר קשה מאד כי בעל הקנאה יצר לו בראותו טוב לזולתו ויבחר הרע לו ולזולתו יותר מטוב לו ולזולתו כמו שסופר מהמקנא והחמדן שאמר להם המלך מפני הכירו תכונותיהם שהוא מוכן לעשות להם טוב כיד המלך ישאל האי מהם וינתן לו ולבי יותן כפלים והנה החמדן לא רצה לשאול כדי שיהיה לו כפל מאת המקנא והמקנא לא רצה לשאול שום טובה לעצמו לדאגתו על הטוב שיהיה לחברו ומיהר לשאול מהמלך שינקרו עינו האחת שישאר חבירו עור משתי עיניו: (רלב"ג)

[ה] טוֹבָה תּוֹכַחַת מְגַלָּה מְאַהֲבָה מְסִתֶּרֶת:

מצודת דוד **תוכחת מגולה**. אף המוכיח בפרסום ומכלים למוכח מכל מקום טובה היא אם באה מאהבה מסותרת בלב המוכיח וכוונתו ליישר דרכי המוכח ולא לקנתר: (מצודת דוד)

רלב"ג **טובה**. התוכחי והקטטה שיעשה האדם את רעהו בגלוי להוכיחו על רעותיו יותר מהאהבה שהיא מסותרת ולא יראה ממנה רושם בגלוי כי לא יהיה תועלי בזאת האהבה: (רלב"ג)

[ו] נְאֻמָּנִים פְּצָעֵי אוֹהֵב וְנִעְתָּרוֹת נְשִׁיקוֹת שׁוֹנֵא:

רש"י וְנִעְתָּרוֹת. ל' גודל כמו העתרת' עלי (יחזקאל לה): (רש"י)

מצודת דוד **נאמנים**. האוהב הפוצע לאהובו למען יישר לכת הנה הפצעים הם נאמנים המה כי עשו שליחותם והועילו לזה כי בעבורם ייטיב דרכו

אבל מן השונא אפיי הנשיקות מרובות המה והנם למשא הואיל ואין בהם תועלת : (מצודת דוד)

מצודת ציון פצעי. הם מכות המוציאות דם : **ונעתרות.** ענין רבוי כמו ועתר ענן הקטורת (יחזקאל ח) : (מצודת ציון)

רלב"ג נאמנים. הנה פצעי אוהב הם נאמנים וישריי כי הם לתכלית טוב אם להוכיחו אם למלטו מרע כמו שיקרה לאדם בראותו כי אחיו או קרובו הפליג לעשות רע לאחרים או לומר חרפות קשות כנגדם והם ידמו לקחת נקמתם ממנו ולהצילם מידם ימהר להכותו בפניהם על מה שעשה או אמר כנגדם ובזה יתפייסו וימלטהו מידם אך נשיקות שונא הם נהפכות כי מראה לו אהבה להכשילו להפילו ברשת רצונו : (רלב"ג)

נפש שבעה תבוס נפת ונפש רעבה פל מר מתוק :

רס"י תבוס נופת. תרמוס כרגל כמו יבוס קמינו (תהלים נד) : כל מר מתוק. כל דבר מר מתוק לה, ויש לפותרו בתלמוד תורה המראה ח"ע כשבע שאינו מתאוה לדברי תורה לתאות נפש : תבוס נופת. חף הטעמים המיושבים על הלב אינם חסודים עליו והמתאוה לה אפיי דברים הבאים לו במרירות וזוגיעה הם מתוקים לו : (רס"י)

מצודת דוד תבוס. בעבור שבעה תרמוס אף נופת צופים : כל מר. כל דבר מר נחשב להם למתוק : (מצודת דוד)

מצודת ציון תבוס. ענין רמיסה כמו יבוס צרינו (תהלים ס) : **נופת.** ענין הזלה והתכה וכן ונופת צופים (שם יט) ותחסר מלת צופים והוא מובן מעצמו : (מצודת ציון)

רלב"ג נפש שבעה. בעל נפש שבעה והוא האיש המסתפק השמח בחלקו יבוס גם הדברים המתוקים ר"ל שאינו נבהל להון ולא יפנה לקנין ההון אפיי במה שיושג ממנו בדרכים ערבים ומתוקים וישרים, ואולם בעל נפש רעבה הוא נבהל להון באופן חזק עד שאפילו מה שיושג ממנו במרירות ובקושי ובעברה הוא מתוק לו לעוצם תשוקתו לאלו הקנינים והנה זה המאמר לפי פשוטו הוא מבואר האמות וכאלו הערה הוא שלא ישתדל האדם לקחת מהמזון שיעור רב הכמות כי זה יביאהו למאוס אפיי הדברים הערבים ושלא ירעיב עצמו מאד כי זה יביאהו לחשוק גם בדברים המרים אך ינהג בדרכים הממוצעי וידמה שקשר זה הפסוק לפסוק הקודם להעיר כי נשיקות שונא דומות ללקיחת נופת בנפש שבעה שיהיה סבה להקיא המזון אשר בבטנו ופצעי אוהב דומים ללקיחת המזון

המר בנפש רעבה כי מצד הרעב לא יורגש במרירותו ויגיע ממנו התועלת שכבר יזון ממנו ויחיה בו בהפך הענין בלקיחת הנופת בנפש שבעה : (רלב"ג)

יח קָצְפוֹר נוֹדֶדֶת מִן קָנָה כֵּן אִישׁ נוֹדֵד מִמְקוֹמוֹ :

רס"י נודדת מן קנה. שהולכת ומטלטלת כן האיש הנודד ממקומו ת"ח הנודד מן הלמוד מלחזור על גרסתו : (רס"י)

מצודת דוד **כצפור**. כמו שיקשה לצפור מה שנודדת מקנה כן יקשה לאיש הנדידה ממקומו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מן קנה**. מן מדורה : (מצודת ציון)

רלב"ג **כצפור נודדת מקנה**. לסבה חזקה בשלא תוכל לחיות בארץ מפני חוזק החום או חוזק הקור כן איש נודד ממקומו ר"ל שאין ראוי שיהיה נודד ממקומו אם לא לדמיון הסבה הזאת כמו שמצאנו באברהם וביצחק שהתעוררו להעתי ממקומם לסבה חזקה והיא הרעב שהיה שם או ירצה בזה שכמו שהצפור נודדת מקנה תמצא בלי קן ותצטרך לבנותו כן איש נודד ממקומו יחסר לו כל : (רלב"ג)

יט שָׁמֶן וְקִטְרֶת יִשְׁמַח לֵב וּמֵתֶק רֵעֵהוּ מְעַצֵּת נֶפֶשׁ :

רס"י שמן וקטרת. ריח שמן אפרסמון וריח קטרת משמחין לב: ומתק רעהו מעלת נפש. מי שחזרו מקרבו וממתק לו בדבריו הוא טוב ממה שנפשו יועלתו, ד"א ומתק רעהו המכשיר מעשיו שהן מתוקין להקב"ה טוב לו ממה שהוא ממלא תאות לבו: (רס"י)

מצודת דוד **ישמח**. כ"א משמח את הלב : **ומתק**. וכן ישמח אמרי מתק מחבירו הבאים מעצת נפש ולא להחניף ולרמות : (מצודת דוד)

מצודת ציון **וקטורת**. עשן בשמים : (מצודת ציון)

רלב"ג **שמן וקטרת**. הנה הסבה בשמן והרבות הקטור טוב הריח ישמח הנפש והם דברים באים מחוץ כן מתק סוד האדם עם רעהו ללקיחת העצה טוב מהעצה שיקח מאדם בנפשו בלי עזר אחר : (רלב"ג)

יז רָעַף (ורעה) וְרַע אָבִיךָ אֶל תַּעֲזֹב וּבֵית אָחִיךָ אֶל תָּבוֹא בַּיּוֹם אֵיךָ טוֹב

רחוק:

מֶאַח

קרוב

שָׁכֵן

רָפָ"י רַעַךְ. ורַע אַבִּיךָ. הַקִּבְ"ה שֶׁנִּקְרָא רַע לְיִשְׂרָאֵל וְרַע אַבִּיךָ שֶׁחִיבֵב אֶת אֲבוֹתֶיךָ: אֵל תַּעֲזֹב. אִם עֲזַבְתָּ יֵצֵא עֲלֶיךָ פּוֹרְעָנוֹת: וּבֵית אַחִיךָ. אֵל תִּבְטַח בְּבָנֵי עַשׂוֹ וַיִּשְׁמַעְאֵל שִׁיקְרָבוֹךְ מֵאִינוֹ כַּשְׂגֹּלוֹ יִשְׂרָאֵל לְבַבֵּל הֵיוּ אוֹמְרִים לְמוֹלִיכֵיהֶם בְּקוֹלֵר בְּבַקְשָׁה מִכֶּם הוֹלִיכֹנוּ בְּדֶרֶךְ אַחִינוּ בְּנֵי עַשׂוֹ וַיִּשְׁמַעְאֵל וְהֵיוּ בְּנֵי יִשְׁמַעְאֵל יוֹלְאִים לְקִרְאָתְךָ וּמִקְדָּמִין אוֹתְךָ בְּמִינֵי מַלְּוָחִים וְנוֹדוֹת נְפוּחִים: מֵאֵחַ רַחוּק. טוֹב שִׁשְׁכּוֹן בִּינִיכֶם הַקְּרוֹב לְקוֹרְאֵיו מִשְׁתַּבְּוֹאוֹ אֲלֵל אֵחַ שֶׁנִּתְרַחַק לְאֹמֹר יִקְרְבוּ יָמֵי אֲבָל אֲבִי וְגו': (רָפָ"י)

מצודת דוד רַעַךְ. הָאוֹהֵב אוֹתְךָ וְגַם אֶת אֲבִיךָ אֵהֵב וּמֵהֵנְרָאָה שֶׁנִּשְׁרַשָּׁה הָאֵהֵבָה וְלִזָּה אֵל תַּעֲזֹב אֶהֱבֹתוֹ וְאֵל תִּבְטַח לֹמַר הִנֵּה בָּבוֹא עָלַי יוֹם אִיד אָבוֹא אֵל בֵּית אַחִי לְשֹׂאוֹל מֵעִמּוֹ עֲזָרָה כִּי יוֹתֵר טוֹב שָׁכֵן הַקְּרוֹב עִמָּךְ בְּכָל עֵת כִּרְעִים אֶהְוִיבִים מֵהָאֵחַ הַרַחוּק מִמָּךְ וְלֹא יִתְחַבֵּר עִמָּךְ : (מצודת דוד)

מצודת ציון אידך. מֵלִי אִיד וּמִקְרָה רַע : (מצודת ציון)

רַלְבִּי"ג רַעַךְ וְרַע אֲבִיךָ. מִי שֶׁהִיָּה רַעַךְ וְרַע אֲבִיךָ אֵל תַּעֲזֹבְהוּ כִּי טוֹבָה לָךְ אֶהֱבֹתוֹ מֵאֵד וְלֹא תִשְׁעַן שֶׁתִּבָּא אֵל בֵּית אַחִיךָ בְּיוֹם אִידְךָ וְתִבְטַח בִּזְהָ לְעֲזוֹב אֶהֱבֹת רַעַךְ כִּי טוֹב לָךְ שָׁכֵן קְרוֹב יוֹתֵר מֵהָאֵחַ שֶׁהוּא רַחוּק לָךְ רַחוּק הַמִּקּוֹם כִּי רַחוּק הַמִּקּוֹם הוּא מִמָּה שִׁימַעֵט שֶׁקָרַ הָאֵהֵבָה וְאוֹלַם הַשָּׁכֵן הַקְּרוֹב יִהְיֶה מוֹכֵן לָךְ תִּמִּיד לְעֹזֵר וְלִהְוֵעִיל בְּכָל עֵנִינִיךָ : (רַלְבִּי"ג)

[יא] חֲכָם בְּנֵי וְשִׁמְח לְבִי וְאֲשִׁיבָה חֲרָפִי דְבָר :

רָפָ"י חֲכָם בְּנֵי. הַתְּחַכֵּם בְּנֵי: וְשִׁמְח לְבִי. וְתִהְיֶה לְבִי שִׁמְח בָּךְ: (רָפָ"י)

מצודת דוד חֲכָם בְּנֵי. כֵּן אָמַר שְׁלֵמָה לְבָנוֹ הַתְּחַכֵּם בְּנֵי וְשִׁמְח לְבָבִי וְאוֹכֵל לְהַשִּׁיב בְּדַבַּר חֲרָפָה לְאִשֶּׁר יַחֲרַפְנִי כִּי אִם תִּהְיֶה סָכֵל בְּעַל כְּרַחֵי אֲשִׁים יָד לָפָה כִּי אִפְחַד שֶׁלֹּא יִגְלֶה מוֹמֵךְ : (מצודת דוד)

רַלְבִּי"ג חֲכָם בְּנֵי. אֶתְּהָ בְּנֵי הַתְּחַכֵּם וְתִשְׁמַח בִּזְהָ הָעֵנִין לְבִי וְתִיִּשְׁרַנִּי בִּזְהָ שֶׁנוֹכֵל לְהַשִּׁיב דְּבַר לְמַחֲרָף אוֹתִי עַל הַחֲרָפוֹת שִׁיחֲרַפְנִי אֲךָ אִם תּוֹכֵל תִּסְבֵּב שֶׁלֹּא אוֹכֵל לְהַשִּׁיב חוֹרְפֵי דְבַר מִירָאָתוֹ שִׁיִּסְפֵּר מוֹמִיךָ : (רַלְבִּי"ג)

[יב] עָרוֹם רָאָה רָעָה נִסְתָּר פְּתָאִים עָבְרוּ נֶעְנְשׂוּ :

רס"י ערום ראה רעה. רואה פורענות הבאה על הארץ ונסתר הימנה
שמשך ידו מן העבירה ופתאים לא נסתרו אלא עזרו בדרך רעה: ונענשו.
ונפסדו: (רס"י)

מצודת דוד ערום. כשראה הערום הרעה המעותדת לבוא נסתר ממנה ר"ל
שמר עצמו מן הרעה טרם בואה אבל הפתאים עברו דרך הרעה ולא
נשמרו והשיגה אותם הרעה ובא להם העונש וההפסד : (מצודת דוד)

מצודת ציון נענשו. גם הפסד ממון נקרא עונש וכן וענשו אותו מאה כסף
(דברים כב) : (מצודת ציון)

רלב"ג ערום. מי שהוא ערום וחכם ראה דעת הגוף והבליו ונסתר מהרעה
ההיא במשלו על תאוותיו אך הפתאים הנפתים לתאוות עברו בהם
והשיגם רע והוא שכולם ערב שכלם אל הנפש המתאוה ולוקח מהשכל
לבושו וקשוטו והוא מה שיש לו כח עליו מהשגת המושכלות: (רלב"ג)

יג קח בגדו פי ערב זר ובעד נכריה תבלהו:

רס"י כי ערב זר. אדם שנעשה ערב גורם שאמר הדיין למלוה קח בגדו:
(רס"י)

מצודת דוד קח בגדו. קח בגד הערב למשכון ולא תאשם בזה כי מעצמו
נעשה ערב בעבור הזר והכניס עצמו בזה : **ובעד נכריה**. כפל הדבר במ"ש
ולומר בין ערב בעבור איש בין בעבור אשה עניה סוערה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תבלהו. ענין משכון כמו אם חבול תחבול (שמות כב) : (מצודת
ציון)

יד מברך רעהו בקול גדול בפקר השפים קללה תחשב לו:

רס"י מזכך רעהו. יש משבח את חבירו יום ויום והזכרה נהפך לקללה
שאומרים עליו שהוא וותרן בממונו ועשיר והכל באין ושאלין ממנו
והמלכות מתגרת בו לגבו' ממון כך נדרש במסכת ערכין, ועוד יש במדרש
רבי תנחומא כנגד בלעם שהיה מזכך את ישראל בקול רם שנאמר וישא
משלו וגו' (מדבר כג) ל' נשיאות קול וסופו יעץ להחטיאם: (רס"י)

מצודת דוד מברך. המשבח רעהו בקול גדול בפרסום רב בכל בוקר

בהשכמה ר"ל בתמידות ובזריזות הנה לקללה תחשב לו כי כאשר ישבחוהו בנדיבות לב רבים יחלו פניו ומחסרים עשרו : (מצודת דוד)

מצודת ציון מברך. ענין התפארות כמו אשר המתברך בארץ (ישעיה סה) : (מצודת ציון)

רלב"ג מברך רעהו. מי שמברך רעהו בקול גדול והוא רגיל בכך וישכים לברכו בבקר יום יום זה הענין יחשוב לו לקללה מאת הש"י כי עושה מאדם כמו אלוה ויותן לו התודה והברכה בדמיון מה שראוי לתת לש"י או ירצה שאשר יברך את רעהו בקול גדול על הטובה שהטיב וחננו בדרך שישמעו דבריו לא יתאחר הזמן שתחשב לו לקללה כי זה יסבב שיבאו אנשים בלתי הגונים לבקש מרעהו מאותו הדבר אשר ברכהו עליו והמשל שאם ברך ראובן לשמעון בקול גדול על ששלח אשישה יין טוב הנה ישמעו דבריו אנשים רעים וילכו לשמעון שיתן להם מהיין ההוא ויגרום לו בזה הפסד תחת אשר הועילהו ובכמו זה הענין צריך האדם להזהר שלא יתן כלו לחבירו במה שאפשר שיגיעהו נזק והמשל שכבר יקרה ששאל שר גדול משמעון שישלח לו מיינו ואמר שאין לו יין טוב ובאותו מעמד בא ראובן וברך את שמעון על מה שנתן לו מיינו הטוב כי זה יהיה סבה שיכעס על שמעון השר הגדול ההוא והנה רבו מאד המינים אשר אפשר שיגיע בהם נזק מזאת הברכה ואפשר שירצה בזה עוד שאשר יברך בקול גדול מחשבתו אשר באה אליו תחלה בחקרו בעיון מה ויהיה זה סבה שיקצר מחקור בו עוד על שאר המחשבות הנופלות בו הנה זה הענין תחשב לו לקללה כי זה ממה שיסגור לפניו שערי העיון : (רלב"ג)

[טו] דָּלַף טוֹרֵד בְּיוֹם סִגְרִיר וְאַשְׁת (מדונים) מְדִינִים נְשִׁתְּנָה :

רס"י דלף טורד. גַּסֵּם הַנוֹטֵף מִן הַגַּג לַתּוֹךְ הַבַּיִת וְטוֹרֵד אֶת צְנֵי הַבַּיִת : **בְּיוֹם סִגְרִיר.** יוֹם הַגָּסֵם שֶׁהַכֹּל נִסְגְּרִים צְבִתֵיהֶם : וְאַשְׁת. מְדִינִים נִשְׁתוּהוּ. **סְנִיָּה** **סוּן :** (רס"י)

מצודת דוד דלף. הנה טפטוף המטר לא יטריד בני הבית כ"א ביום בוא המטר אשר דרך בני אדם להיות נסגרים בתוך הבית כי אז יטפטף המטר אל הבית ויטריד בני הבית ממקום למקום אבל כשאין מטר אין טפטוף ואין טרוד אבל אשת מדינים נשתוה בכל העתים להטריד את בעלה : (מצודת דוד)

מצודת ציון דלף. ענין טפטוף כמו דלפה עיני (איוב טז) : **טורד.** ענין גרושין כמו ולך טרדין (דניאל ד) : **סגריר.** מל' סגירה : **נשתוה.** מל' השואה ודמיון : (מצודת ציון)

רלב"ג דלף טורד. הנה כמו שיקשה ביום שיצטרך האדם לעמוד נסגר

בביתו מעוצם המטר כשיהיה דולף בביתו עד שלא יוכל להגן עליו מהמטר כן הענין באשת מדינים כי האדם יבטח בבואו לביתו כי שם ינוח לו והיא מטרתו אותו ומכאבת לבו בצד שאין לו תחבולה מהצטער עליה: (רלב"ג)

[טז] צַפְנִיָּה צָפֹן רוּחַ וְשֶׁמֶן יְמִינוֹ יִקְרָא:

רש"י צופניה צפן רוח. מי שסבור לשומרה מתזנותיה לפונת רוח הוא כסס שאי אפשר לצפון הרוח כן היא לא תלפנה: ושמן ימינו יקרא. קורא הוא הכרעת לבוא עליו עד שיגרסנה כמאורע המטהר צמון צנהן ידו הימנית: (רש"י)

מצודת דוד צופניה. החושב להסתיר הדבר בפני הבריות דומה הוא למסתיר את הרוח לכלוא אותו כי אז ירעים בקולו נפלאות וכן בעלת מדינים כל עוד שירצה להסתיר את הדבר היא מוספת והולכת: **ושמן**. כמו המושח עצמו בשמן אם ירצה להעלים לא יוכל כי ידו הימנית אשר ימשח בה היא תכריז על המשיחה כי היא נותנת ריח לכל הקרב וכן א"א להעלים מריבת האשה: (מצודת דוד)

רלב"ג צופניה. מי שידמה לצפנה לכסות קלונה לא יוכל על זה כי היא תגלי נבלות' כמו שלא יוכל האדם לצפון הרוח שלא נודע במקום שהוא בו כי בנשיבתו הוא מודיע מציאתו ומקומו וכמו שלא יוכל לצפון שמן אשר ימושהו ידו כי ימינו יקרא לאנשים שיש לו שמן מפני רושם השמן שיש בו: (רלב"ג)

[יז] בְּרִזְלֵי בְּבִרְזֵל יַחַד וְאִישׁ יַחַד פְּנֵי רֵעֵהוּ:

רש"י יחד פני רעהו. יחד ת"ח מחדלן זה לזה זהלכה: (רש"י)

מצודת דוד ברזל. כמו הלוטש ברזל הסכין באחר נעשית חדה ושנונה כן יחדו איש פני רעהו ר"ל ת"ח היושבים יחד ועוסקים בתורה הנה מחדדים זא"ז: (מצודת דוד)

מצודת ציון יחד. מלשון חדידה ושנון: (מצודת ציון)

רלב"ג ברזל בברזל יחד. הנה כמו שהברזל מתחדד בברזל כן החברי מתחדדים זה את זה בדבר העיון: (רלב"ג)

יח לָצַר תְּאָנָה יֹאכֵל פְּרִיָּה וְשֹׁמֵר אֲדוֹנָיו יִכְבֵּד :

רס"י יֹאכֵל פְּרִיָּה. וְכֵן שׁוֹמֵר אֲדוֹנָיו יִכְבֵּד, וְיֹאכֵל פְּרִי מֵעַלְלוֹ: (רס"י)

מצודת דוד נוצר. כמו השומר אילן תאנה הנה יאכל פריה נוסף על השכר כן השומר אדוניו יאכל פרי גמול מעשיו כי עוד מכובד מן האדון נוסף על התשלומין : (מצודת דוד)

רלב"ג נוצר תאנה. הנה כמו שנוצר התאנה יאכל פריה ולולי שמירתו אותה יאכלו אחרים פריה כן מי ששומר אדוניו ישיגנו ממנו הפרי הראוי ואחשוב שרמז באדוניו אל החלק המושל באדם והוא השכל כי כאשר ישמר אותו שלא ימשלו בו שאר כחות הנפש יקרה הכבוד והחכמה: (רלב"ג)

יט כַּמִּים הַפְּנִים לַפְּנִים כֵּן לֵב הָאָדָם לְאָדָם :

רס"י כמים. הללו הפנים שאתה מראה לתוכן הן מראות לך: כן לב האדם ללואדם. חזרו לפי מה שאלם יודע שחזירו אוהבו כן הוא מראה לו פנים: (רס"י)

מצודת דוד כמים. כמו דרך המים מראים את הפנים בדומים להפנים המסתכלים בה אם שוחקות שוחקות ואם עצבות עצבות כן לב האדם לאדם אם לבו טוב על חבירו ייטיב גם לבו ואם רעה תרע גם היא : (מצודת דוד)

רלב"ג כמים הפנים. הנה כמו שיורשמו במים מפני המביט בהם ויחשב הרושם שהוא אל ראותו בדרך שירא' בזה תאר פניו כן ענין בלב האדם לאדם כי האדם ישיג מהות צורתו במה שישפע לו ממנה ומהשפע ההוא ישוב לב האדם לראות בו עצמו וזה מבואר מדברינו בספי' הנפש ובמאמר האי' מספר מלחמות ה' ושם התבאר איך ישכיל האדם זה הכח אשר לו להשגת המושכלות מופשט וערום מהמושכלות: (רלב"ג)

כ שְׂאוּל (וְאֵבֶדוּ) וְאֵבֶדוּ לֹא תִשְׁבַּעְנָה וְעֵינֵי הָאָדָם לֹא תִשְׁבַּעְנָה :

רס"י שְׂאוּל וְאֵבֶדוּ. לֹא תִשְׁבַּעְנָה. מִלְּקַבֵּל אֶת הַרְשָׁעִים לְתוֹכָם כִּסֵּם שְׂעִינֵי הָאָדָם רָשָׁע לֹא תִשְׁבַּעְנָה מִלְּשׁוֹט אַחַר יָכַר הַרְעָה מִלְּמַלְאוֹת תְּאוֹתָו: (רס"י)

מצודת דוד שְׂאוּל. הקבר והגיהנם אינם שבעים מלקבל אנשים וכן עיני

האדם לא תשבענה מן העושר וחושק להרבות עוד : (מצודת דוד)

מצודת ציון **שאול**. בור הקבר : **ואבדו**. הגיהנם : (מצודת ציון)

רלב"ג **שאול ואבדו**. והוא החומר אשר הוא סבת ההפסד לא ישבעו בלבישתם הצורו' כי תמיד יבקשו צורות אחרות בסבת בלתי השמע הכחות המתפעלות מהם אל הכחות הפעלו' וכן לב האדם לא תשבענה מהמושכלות ובזה ביאר סוד עמוק מענין השכל וההיולי כי כמו שההיולי ערום מצד עצמו מהצורות ולו כח על קבולם כלם עד שייחס ההיולי אל הצורות הוא יחס השכל ההיולאני אל המושכלות : (רלב"ג)

[כא] **מְצַרֵּף** **לְכֶסֶף** **וְכוֹר** **לְזָהָב** **וְאִישׁ** **לְפִי** **מִהָלָלוֹ** :

רש"י **מצרף**. כלי עֲשׂוֹי לְכֶרֶף כֶּסֶף וְהַכּוֹר עֲשׂוֹי לְבַחֹן זֶהָב וְאִישׁ נִכְרָף וּמִתְחַשֵּׁב לְפִי מֵהַלְלוֹ ע"י שְׁהַצְרִיּוֹת מֵהַלְלוֹת אוֹתוֹ בְּמַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים נִבְחָן לְרַצִּים אִם טוֹב אִם רַע: (רש"י)

מצודת דוד **מצרף**. הכסף וזהב כאשר ירצו לדעת הטובים המה וכמה יש בהם מן הסיג הנה יקחו מהם במשקל ידוע וישימו בכור והסיג ישרף ותשאר נקי ובזה יבחן הכל והאיש יבחן לפי מהללו כמו שמשבחין אותו בני אדם כן הוא : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מצרף**. וכור. שמות כלי הצורפים : (מצודת ציון)

רלב"ג **מצרף לכסף**. הנה יש לכסף מצרף לצרוף ממנו סיגיו וזה ידוע לצורפיו ולזהב כור מיוחד ג"כ לבאר ממנו סיגיו וכן הענין בשאר הדברים כל אחד מהם בדרך המהולל בו אשר נתבאר בנסיון שיתבררו בו סיגיו אך מהאויל אין תחבולה שתוכל בה לברר סיגיו ר"ל אולתו כי הוא יחשב היותו חכם : (רלב"ג)

[כב] **אִם תִּכְתּוֹשׁ אֶת הָאוּיִל בְּמִכְתֶּשׁ בְּתוֹךְ הָרִיפּוֹת בְּעָלִי לֹא תִסּוֹר מֵעָלָיו**
אֲנִלְתּוֹ :

רש"י **הריפות**. חטים הנידוכים במכתש: **מכתש**. אסיתח מורטיו"ר בלעז: **בעלי**. הוא זוכנא פולין מורטיו"ר בלעז על שם שמעלין אותו ומכין בו תמיד **נקרא** **עלי**: (רש"י)

מצודת דוד **אם תכתוש**. אם תשים את האויל במכתש בתוך החטים

הנכתשים ועמהם תכתוש אותו ביד המכתש עכ"ז לא תסור ממנו אולתו
כי לא יעזבה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תכתוש. ענין כתיחה וטחינה : **במכתש.** שם הכלי שכותשים בו : **הריפות.** מל' רפיון ור"ל החטים הנרפים הנקלפים מקליפותיהן וכן ותשטח עליו הריפות (שמואל ב יז) : **בעלי.** הוא יד המכתש שדוכין בו וכן והעלות וכפות (דברי הימים ב' כד) : (מצודת ציון)

רלבי"ג אמ תכתוש. ולזה הוא מבואר שאע"פ שתכתוש אותו במכתש בתוך החטים שיכתשו בו בעלי להסיר קליפתי וסיגם לא תוכל להסיר מעליו אולתו והנה זכר זה בזה המקום לפי שאולת סבה חזקה למנוע השגת השלמות כי האויל יסתפק במה שיראה לו מהעניני בתחלת המחשבה :

[כג] יָדַע תָּדַע פָּנִי צֹאנָךְ שִׁית לָבֶךְ לְעֹדְרִים :

רס"י פני לאנך. אל יקלו בעיניך להתבונן צם תמיד מה הם צריכים : (רס"י)

מצודת דוד ידוע. תן לבך לדעת בעצמך פני צאנך מה הם צריכים : **שית לבך לעודרים.** לתת להם די מחסורם וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון שית. ענין שימה : (מצודת ציון)

רלבי"ג ידוע תדע. הנה כאש' תרצה לקחת המושכלות מהחוש דע פני צאנך והם המוחשוי אשר ישרוך אליהם : **ושית לבך לעודרים.** ר"ל למוחשות המסכימות אשר ישלם בהם ההשנות כי מהם תעמוד על המושכלות האמתיו ולו תסתפק במה שתגיע מהחוש בזולת ההשנות הראוי בו יקרה מזה הטעות הרבה בקנין המושכלות כמו שהתבאר במקומותיו והנה לזאת הסבה המשיל זה לכאן כמו שאמר בספר שיר השירים כעדר הרחלי' לפי מה שבארנו שם : (רלבי"ג)

[כד] כִּי לֹא לְעוֹלָם חוֹסֵן וְאִם יָנַר לְדוֹר (דור) וְדוֹר :

רס"י כי לא לעולם חוסן. שאם אתה עשיר בכסף וצוהב קמח לא יתקיים לעולם לכך אל תצוה דברים קטנים שלך : (רס"י)

מצודת דוד כי וגו'. עם כי כביר מצאה ידך מ"מ גם מזה אל תנח ידך כי לא לעולם יתקיים חוזק העושר ותהיה אז נושע בעדרי הצאן : **ואם נזר.** וכי נזר העושר היא דבר המתקיים לכל ימי הדורות וכפל הדבר במ"ש :

מצודת ציון חוסן. ענין חוזק ויאמר על העושר וכן חוסן ויקר יקחו (יחזקאל כב) : **נזר.** כתר : (מצודת ציון)

רלב"ג **כי לא לעולם חוסן.** וראוי שתזדרז בקנין המוחשות בזה האופן כי לא יתמיד לאדם לעולם חוסן ותוקף וכח להשתדל באלו ההשגות ולקנותם כי במות האדם יסור ממנו זה הכח אשר לו מצד החומר ואע"פ שהנזר והמלכות שיהי לשכל במה שקנה מהמושכלות הוא מתמיד לו לדור ודור כי השכל הנקנה הוא נצחי והוא ידע כי המוחשו יגיעו תחלה לחושי ואחר יגיע באמצעותם אל החוש המשותף ומדרגת' בו קרובה אל המדרגה שהיתה להם בחוש חוש אלא שלא יתפעל החוש המשותף מהם באופן הפעולות החושים ממוחשיהם ואחר זה יתקרבו אל ההשגות אל הרוחניות ויוסרו מהם הרבה מהקליפות בהגיעם אל הזוכר והשומר והדמיון כמו שנתבאר בספר החוש והמוחש : (רלב"ג)

[כה] גְּלָה חָצִיר וְנִרְאָה דָּשָׂא וְנֶאֱסָפוּ עֵשְׂבוֹת הָרִים :

רש"י גלה חציר. כשגלה החציר בימי ניסן ויראה הדשא ונאספו עשבים לכמות אז ייטיב לך סיהיו גזותיהם של כבשים ללבושך : (רש"י)

מצודת דוד גלה. לפעמים נגלה החציר ונראה דשא ופעמים נאספו וכלו עשבות הרים לזה תן דעתך להכין לעת אשר לא תמצא : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ונאספו.** ענין כליון כמו אסף אסיפם (ירמיה ח') : (מצודת ציון)

רלב"ג **גלה חציר.** ולזה אמר שכאשר גלה חציר וסר והוא העשב שיוציא חוש ממוחשיו אז יוציא דשא בחוש המשותף : (רלב"ג)

[כו] כְּבָשִׂים לְלְבוֹשֶׁךָ וּמַחִיר שָׂדֶה עֲתוּדִים :

רש"י ומחיר שדה. ישו לך העתודים כי תאכל הבקר ותמכור העורות : (רש"י)

מצודת דוד **כבשים.** גיזת הכבשים יהיה לצורך מלבושך והעתודים יהיו לך בערך שדה כי כמו תבואת השדה נקצרת בכל שנה ושנה והארץ לעולם עומדת כן גיזת העתודים תתמיד והעתודים קיימים ומעברין נקבותיהם ומולידים ולדות הרבה ואף המה קיימים לבעליהם : (מצודת דוד)

מצודת ציון ומחיר. ענין ערך הדבר ושויו כמו יקחו במחיר (דברי הימים ב' א'). עתודים. עזים זכרים : (מצודת ציון)

רלב"ג **כבשים ללבושיך.** וכאשר נכרתו אלו העשביי יקבלם הכח הזוכר והשומר באופן שיהיו מהם כבשיי ללבוש השכל לבוש עדיו ותמורת תבואת שדה יגיעו לך עתודים שהם יותר נכבדיי מתבואת השדה לאין שיעור : (רלב"ג)

[כז] וְדֵי חֵלֶב עֲזִים לְלַחֲמֶךָ לְלֶחֶם בֵּיתְךָ וְחַיִּים לְנַעֲרוֹתֶיךָ :

רפ"י ודי. פרנסתך: ללחמך וללחם ביתך. תסתפק בחלב העזים הרי מליכתו, והמשל כן. הוא, פני לאנך הרב המתמנה על הצבור ישאם בחיקו וינהלם לאט, כי לא לעולם חסון, ובזאת יאכל פירות והקרן קיימת: גלה חזיר. כשיתפסטו שמועותיו ותגדל התורה על ידו אז יהיו הכבשים האלה לבוסן יהיו התלמידים לו לשם ולבוסן הוד והדר: (רפ"י)

מצודת דוד **ודי חלב עזים.** יהי לך די מחסורך חלב עזים למאכלך ולמאכל אנשי ביתך ובזה ימצא חיים לנערותיך ולא ימותו ברעב והוא למשל לומר אף אם חכמת בדברים עיונים למוד גם דברים פשוטים קלי העיון ותוכל לעסוק בהם לעת תחלש כח העיוני וללמד עם מי אשר קצרה דעתו להשכיל דברים עיונים ותחיה אותו בדברים פשוטים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ודי.** ענין ספוק הצורך : **ללחמך.** למאכלך : **ללחם ביתך.** כמו וללחם ביתך בוי"ו : (מצודת ציון)

רלב"ג **ודי חלב.** ויגיע לך מהם חלב עזים מה שיספיק ללחמך והוא שיקנה מהם מהמושכלות ויספיקך ללחם ביתך אשר יבנה בחכמה ובו חיים לנערותיך והם הכוחות המשרתו השכל וזה יהיה מפני ב' צדדין הצד הראשון כי בחכמה יתיישר האדם להשיג לחם חוקו בקלות כאמרו ארץ ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד והצד הב' כי בה יהיה האדם מושגח מהשיי וימצא לו מפני זה לחם חוקו וישמר מהרעות הנכונות לבא עליו : (רלב"ג)

[א] נְסוּ וְאִין רֹדֵף רָשָׁע וְצַדִּיקִים כְּכַפִּיר יִבְטָח :

רש"י נסו ואין רודף רשע. נסו הרשעים כשיבא אידם ויפלו בדבר קל מאין רודף: ולדיקים. אמיץ לבם בהקב"ה ככפיר אשר יבטח בגבורתו: (רש"י)

מצודת דוד נסו וגו'. על הרשעים תפול חתת אלהים וינוסו מבלי מי ירדוף אף אחר אחד מהם לשיפחדו כולם כי רודף אין ועכ"ז יבוא המורד בלבם אבל הצדיקים כ"א מהם אף כשהוא יחידי יהיה בוטח ושאנן במשענת ה' ככפיר הבוטח בכחו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ככפיר. שם משמות האריה : (מצודת ציון)

רלב"ג נסו ואין רודף. אך הרשע בדעותיו ובמדותיו כבר ימצאו מהם רבים שכל אחד מהם הוא נעזב ומשולח אל המקרים ולזה יפחד תמיד שיבואהו רע וינוס אע"פ שאין רודף לו אמנם כל אחד מהצדיקי יהיה ביתו שלום מפחד ויבטח ככפיר שאין פחד שום דבר לנגד עיניו: (רלב"ג)

[ב] בַּפֶּשַׁע אֶרֶץ רַבִּים שָׁרִיָּה וּבְאָדָם מִבֵּין יָדַע פֶּן יֵאָרִיךְ :

רש"י בפשע ארץ רבים שריה. שזהו פורענות לארץ שהיא רבים הרודפי' רק אחר זלעם: ובאלם מזין. ובשזיל אדם מזין יתארך הפורענות מלבוה: (רש"י)

מצודת דוד בפשע. בעבור הפשע עם הארץ ירבו קצינים, שרוצים רק טובת עצמם והארץ הנה נשחתה : ובאדם. בעבור אדם מבין יודע דעתם להשיבם מפשעם יאריך המקום קיום הארץ אף בהיות כן שרבים קציניה כי לא ירעו ולא ישחיתו : (מצודת דוד)

רלב"ג בפשע ארץ. הנה בעבור פשע הארץ והיות העם אשר בו מחוייבים כליה רבים שריה וזה יהיה כלי להשחיתם בקלות וכמו שרבו השרים כלי להשחיתם בקלות כן יאריך קיומה ועמדתה בעבור אדם מבין יודע כי בזכותו יהיו מושגחי' כאמרו אי נקי: (רלב"ג)

[ג] גָּבֵר רָשָׁע וְעֹשֶׂק דָּלִים מָטָר סַחַף וְאִין לֶחֶם :

רפ"י גבר רש. לייז עס הארץ עושק דלים. זדין על שאינו מתון זדין הרי הוא כמטר הסוחף את הקדה ואין עושה פירות: סוחף. שוטף וזמנה נסתחפה קדהו וכן נסחף אביריך (ירמיהו מו) נשטפו ומעדו וכסלו: (רפ"י)

מצודת דוד **ועושק דלים**. דבר בהווה כי העשיר אין מניח לגזול עשרו כי חזק הוא ממנו. מטר. הרי הוא כמטר שוטף בחזקה וגורף הזרעים ואין לחם אף כי דרך המטר להגדיל התבואה מ"מ לפעמים עוד יפסיד כן הרשע הזה חושב להרבות הונו בגזל ועוד יבוא לו חסרון : (מצודת דוד)

מצודת ציון **סוחף**. ענין שטיפה וגריפה כמו נסחף אביריך (ירמיהו מו) : (מצודת ציון)

רלב"ג **גבר רש ועושק דלים**. ידמה למטר סוחף שישחית התבואות בדרך שלא ימצא לחם ומחכמת זה המשל כי המטר מבין ראשונה לגדל הצמחי ויהיה בזה האופן כלי להשחתתם וכן הגעת הקנינים לאדם הוא להשיג מההון מה שישלם בו הכרחי לעמידת גופו והגעתם בעושק הוא כלי אל שיחסר לו הכל : (רלב"ג)

[ד] עֲזָבִי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע וְשֹׁמְרֵי תוֹרָה יִתְגַּדְּלוּ בָּם :

מצודת דוד **עוזבי תורה**. אלו שאחזו בתורה ועזבוה יהללו עוד את הרשע א"כ המה גרועים ממנו כי הרשע יודע בעצמו שלא טובים מעשיו אבל יעשה לתאבון אבל הם מהללים מעשיו וכמ"ש רז"ל שנה ופירש יותר מכולם : **יתגדלו בם**. יעשו מריבה עם הרשעים אף אם רבים המה לא יחניפו אותם : (מצודת דוד)

מצודת ציון **יתגדלו**. מלשון תגר ומריבה : (מצודת ציון)

רלב"ג **עוזבי תורה**. יהללו הרשע על רשעו ויתגדלו בשומרי התורה לחשבם שהתורה היא בלתי ראויה להתנהג בה או ירצה בזה עוזבי התורה יהללו הדעת הנפסד אשר לרשע בדעות בענין השרשים וההתחלות כי בזה יוכן להם פתח לעזוב התורה אך שומרי התורה יתגדלו באותם הדעות הכוזבות וישתדלו לבאר מומם : (רלב"ג)

[ה] אֲנִישֵׁי רָע לֹא יִבְיִנוּ מִשֹּׁפֵט וּמִבְּקָשִׁי יְהוָה יִבְיִנוּ כָּל :

רפ"י **אנשי רע לא יבינו משפט**. אינם מקימים לב לפורעניות העתיד' שיתבוננו בה וישומו מדרכם וינללו: ומבקשי ה' יבינו כל. טובה ורעה,

משפט, יוסטיציאל"א בלע"ז כך פירש רבי תנחומא על דור המצול: (רס"ו)

מצודת דוד לא יבינו משפט. אף בבוא עליהם משפט פורעניות לא יבינו שבגמול באה כי חושבים הכל למקרה : **יבינו כל**. כל דבר הבאה מן השמים יבינו למה באה ועל מה באה ואינם תולים שום דבר במקרה : (מצודת דוד)

רלב"ג אנשי רע. ולזאת הסבה הנה האנשים הבוחרים ברע לא יבינו משפט אמת בדעות כי הם יבחרו מה שיאות אל מה שהוטבע בו מעשיית הרע וזה יהיה סבה שלא יעמדו על האמת בדברים העיוניים אך מבקשי ה' והם שומרי התורה יבינו כל הדברים על אמתת' כי אין להם תשוקה תמנעם מהשלמת החקירה בדברים אך יהיה להם עוד מהתורה עזר והישרה לעמוד על הדעות האמתיות כמו שהתבאר מדברינו בה : (רלב"ג)

י טוב רש הולך בתמו מעקש דרכים והוא עשיר :

רס"י טוב רש. אף עני סתורה: והולך בתומו. צמעקים טובים: (רס"י)

מצודת דוד הולך בתומו. שאינו מרמה בפיו לאסוף הון והרי הוא בעניו : מעקש. ממי שמעקש דרכיו לרמות הבריות להרבות הון והרי הוא עשיר : (מצודת דוד)

רלב"ג טוב רש. טוב מי שלא השיג במושכלו' כי אם מעט והוא הולך בהם בתמימות וביושר ממי שעקש דרכיו בעיונו ולמד בזה האופן הרבה מהדרושים וזה מבואר בנפשו : (רלב"ג)

י נוצר תורה בן מבין ורעה זוללים יכלים אביו :

רס"י ורועה זוללים. מחזר לו זוללים והוא ל' רעים: (רס"י)

מצודת דוד נוצר. השומר את התורה יאמרו עליו שהוא בנו של איש מבין ובעבור הבינה הזהיר את בנו לשמור התורה א"כ מכבד את אביו במעשיו אבל המחבר עצמו לזוללים לרדוף אחר התאוה ויעזוב בזה את התורה הנה בזה יכלים את אביו כי יאמרו הבריות אביו היה סכל ולא למדו מעולם דעת התורה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ורועה. ענין חבור וריעות : **זוללים**. מרבים באכילה : (מצודת ציון)

רלב"ג **נוצר תורה.** הנה מי שישמור התורה הוא בן מבין כי היא תגיעהו אל השלימות במוסר ובדעה אך מי שיעזוב את התורה ויתחבר עם הזוללים להמשך אל תאות החומר הנה הוא יהיה כסיל אשר יכלים אביו לרוע פעולותיו ר"ל שמחרפיו יכלימוהו בזכרם לו מומי פעולות בנו וענינו: (רלב"ג)

[ח] מְרַבָּה הוֹנוּ בְּנִשְׁךְ (ובתרבית) וְתִרְבִּית לְחוּנָן דְּלִים יִקְבְּצֵנוּ:

רפ"י **מרבזה הונו בנשך.** ותרבית לחונן ללים. הרשות קומעין עליו שהוא מתעסק בלא מספט ונוטלין ממונו וזונין בו גשרים ומתקנין בו הדרכים וזהו חנינת ללים כך לרשו רבי תנחומא: (רפ"י)

מצודת דוד **מרבזה הונו.** המרבה הונו בנשך ותרבית הנה לא לעצמו יקבץ ההון כי המקום יקח ממנו ויתננה למי שחונן את הדלים: (מצודת דוד)

מצודת ציון **הונו.** מלשון הון ועושר: **בנשך.** ותרבית. נשך בכסף ותרבית באוכל וכן נאמר את כספך וגוי בנשך ובמרבית וגוי אכלך (ויקר' כה): **לחונן.** מלי חנינה ומתנה: (מצודת ציון)

רלב"ג **מרבזה הונו.** מי שירבה הונו בנשך ותרבית שהוא דומה לעושק מצד התורה שמנעה זה הנה הש"י ישיב גמולו להשיב ההון לאשר עשקו מהם באופן מה וזה כי הנשך והרבית יוקח מהדלים מפני צרכם אל ההלואה והש"י יסבב שיהיה העושר המקובץ בזה האופן לאיש אשר הוא חונן דלים וממנו יוחן לו לחון העניים כמנהגו: (רלב"ג)

[ט] מְסִיר אָזְנוֹ מִשְׁמַע תּוֹרָה גַם תִּפְלָתוֹ תּוֹעֵבָה:

מצודת דוד **מסיר וגוי.** על כי אינו מחשיב דברי הזולת ולכן ישולם מדה במדה כי המקום ב"ה מתעב תפלתו ואינה מחשיבה ולא לרצון תהיה: (מצודת דוד)

רלב"ג **מסיר אזנו.** הנה מי שמסיר אזנו משמוע תורה לא די שפעולותיו תהיינה מתועבות מזה הצד כי סרה ממנו ההישרה לתקון הפעולות אך גם תפלתו שיחשוב היותה עבודה לש"י היא מתועבת כי מפני סורו מלמידת התורה והתנהג בדרכיה לא יתכן שתהיה כוונתו בה ראויה: (רלב"ג)

[י] מִשְׁגָּה יִשְׂרִים בְּדַרְךְךָ רַע בְּשָׁחוּתוֹ הוּא יְפוֹל וְתִמְיָמִים יִנְחָלוּ טוֹב:

רָשׁוּי בְּשַׁחוּתוֹ. מִלֵּי שַׁחַת: (רָשׁוּי)

מצודת דוד משגה. המכשיל את הישרים לשגות ללכת בדרך סכנה הנה המכשיל עצמו יפול בהסכנה ההיא אבל התמימים המוליכים בדרך ישר גם הם ינחלו טוב : (מצודת דוד)

מצודת ציון משגה. מל' שגגה : בשחותו. מל' שחת ובור ור"ל תקלה וסכנה : (מצודת ציון)

רלב"ג משגה ישרים. מי שמשגה ישרים ומטעה אותם כדי שילכו בדרך רע אשר חפר בו שחת להפילם הנה ישיב הש"י גמולו שהוא יפול בשחותו והתמימים ינחלו טוב בהפך מה שכוון המשגה אותם או ירצה בזה כי התמימים שיתנו לכל איש עצה הוגנת כדי שישגו הטוב יצלחו הם בעצמם הטוב ובזה התבאר שמה שיכוין האדם להגיע לזולתו טוב או רע כמוהו יגיע לו : (רלב"ג)

יא חָכֵם בְּעֵינָיו אִישׁ עֲשִׂיר וְדַל מִבֵּין יַחְקְרֵנּוּ:

רָשׁוּי אִישׁ עֲשִׂיר וְדַל מִבֵּין. כַּנְגַד רַב וְתַלְמִיד הוּא מְדַבֵּר שֶׁתַּלְמִיד חוֹקֵר וְעַל : (רָשׁוּי) מֵתַחַס: הַרַב יְדוּ

מצודת דוד חכם. העשיר מחזיק עצמו לחכם אבל לא כן הוא כי אף הדל אם הוא מבין יחקור בדברי החכמה יותר ממנו כי אין העושר סבה אל החכמה : (מצודת דוד)

רלב"ג חכם בעיניו. האיש העשיר הוא חכם בעיניו מפני ראותו הצלחת דרכיו ודל מבין יחקרנו מצד חכמתו ויסבב שיוציא העשיר בפיו מה שיתבאר מומו וחסרון מדתו כמו הענין בחקירת העדים שהוא לעמוד על מה שבדבריהם מהמומים ואז יתבאר לעשיר כי לא יוכל להשמר מענות על הדל המבין מה שהתבאר בו מום שכלו ובזה ג"כ הערה להישיר היודעים ללמד חכמתם לזולתם וזה האיש העשיר בדעות יקרה לו למהירות שכלו לעמוד על הדברים כקלות וזה יהיה סבה שלא יעמיק להפליג בהם להתיר כל הספקות הנופלות בהם וכשיבא לפניו תמיד קל ההבנה יחקרנו ויספק לו ספקות ישתדל הרב בהתירם וזה יהיה סבה להשלמת הידיעה בזה הדרוש ללמד שיהיה חכם בעיניו : (רלב"ג)

יב בְּעֵלְץ צְדִיקִים רַבָּה תִּפְאָרֶת וּבְקוּם רְשָׁעִים יַחְפֹּשׂ אָדָם:

רָפָ"י יחופֵּשׂ אָדָם. יתחפֵּשׂ כָּל מִינֵי עֲלִילוֹת: (רָפָ"י)

מצודת דוד בעלוץ. בעת ישמחו הצדיקים על כי גדלה הצלחתם וכל דבר נעשה על פיהם אז רבה תפארת המקום כי לא ישמע בה קול נוגש ומעקשות אבל בעת יקומו רשעים למשול בה אז יחופש האדם כי הרשעים ההם יחפשו לעשוק הונם : (מצודת דוד)

מצודת ציון בעלוץ. ענין שמחה כמו תעלץ קריה (לעיל י"א) : רבה. גדולה כמו על ארץ רבה (תהלים ק"י) : יחופש. ענין בקור ודרישה : (מצודת ציון)

רלב"ג בעלוץ צדיקים. ובהצלחתם רבה תפארת בעולם כי הם ינהיגו האדם הנהגה ישרה ומשובחת ובתקומת הרשעים ורוממותם ירבה קלות בעולם כי מפני ידיעתם איך יעשו הדעות ישתדלו לחפש ולהראות כי גם הטובים עושים אותם הפעולות כי מחשבתם שתהיה הנהגת זולתם כהנהגתם כאמרו ומוכיח לרשע מומו או ירצה בזה כי בקום רשעים יחופש אדם לפי שכבר יסתר מפחדו כאמרו בקום רשעים יסתר אדם ולזה יחופש במקומות אם יוכלו למוצאו : (רלב"ג)

[יג] מְכַסֶּה פְּשָׁעָיו לֹא יִצְלִיחַ וּמוֹדָה וְעֹזֵב יִרְחָם :

רָפָ"י וּמוֹדָה וְעֹזֵב. מוֹדָה פְּשָׁעָיו וְעֹזֵב מִשׁוֹב צָם עוֹד: (רָפָ"י)

מצודת דוד מכסה. המכחש פשעיו לומר לא עשיתי מאומה רע : ומודה ועוזב. המודה שפשע ועוזב אותו ולא יפשע עוד ירוחם מה' ומעביר פשעיו : (מצודת דוד)

רלב"ג מכסה פשעיו. מי שמכסה פשעיו ומעלים אותם כשיחקרו אותם מהם לא יצליח כי זה יהיה סבה אל שישקר בפשעו או שישגיחו בושת כשימצא בהם הפך דבריו ואמנם מי שכבר חטא ומודה ועוזב דרכיו הרעים ירוחם ויהיה שיהיה פשעו לש"י או לאדם כי כבר ירחם עליו מי שפשע בו בראותו אותו מתחרט על מה שעשה מזה : (רלב"ג)

[יד] אֲשֶׁרִי אָדָם מִפֶּחַד תְּמִיד וּמִקְשָׁה לְבוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה :

רָפָ"י מִפֶּחַד תְּמִיד. לואג מעונש וכך מתרחק מעצירה: (רָפָ"י)

מצודת דוד מפחד תמיד. מהדבר המפחיד ונשמר ממנו : ומקשה. המחזק לבבו ולא יחת מדבר המפחיד ולא נשמר ממנו הנה הוא יפול בהרעה

ההיא : (מצודת דוד)

מצודת ציון ומקשה. מלשון קשה וחזק : (מצודת ציון)

רלב"ג אשרי אדם מפחד תמיד. למי שראוי לפחד ממנו כי זה סבה אל שיתחכם בלקיחת העצה ההוגנת להמלט מהרע אשר הוא מפחד ממנו ואולם מי שהוא מקשה לבו ושם לאל הדברים שראוי לפחד מהם הוא יפול ברעה הלא תראה כי הקשאי הלב החריבה ב"ה הראשון והשני וזה שאם לא היה צדקיה מקשה לבו והיה משים צוארו תחת עול מלך בבל לא גלינו מארצנו אז וכן הענין בבית ב' לא היו נכנעין למלכות אחרת ונותנין צוארם תחת עולם : (רלב"ג)

טו ארי נהם ודב שוקק משל רשע על עם דל :

רפ"י ארי נהם. הוא להם: ודוב שוקק. נהימה לארי ושקיקה לדוב פניהם לשון לעקה: (רפ"י)

מצודת דוד ארי. כמו שאגת הארי והדוב מפחיד את הבריות כן מפחיד ממשלת הרשע על עם דל כי דרכו להזיק תשושי הכח : (מצודת דוד)

מצודת ציון נוהם. ושוקק. שאגת הארי נקרא נהימה ושאגת הדוב שקיקה : (מצודת ציון)

רלב"ג ארי נהם. הנה בדמיון הארי הנוהם על דברי הטרף והדוב השוקק והולך לטרף ימצא הרשע המושל על עם דל אין כוונתו כי אם להשחית ולהרע להם ולעשקם בהפך מה שראוי שיהיה מחוק המושל: (רלב"ג)

טז נגיד חסר תבונות ורב מעשקות (שנאי) שגא בצע ואריך ימים :

רפ"י חסר תבונות. מתוך שהוא חסר תבונה הוא רב מעשקות כי אינו נותן לב על חייו ומרצה לעשוק פהרי השונא זלע יאריך ימים: (רפ"י)

מצודת דוד נגיד. כאשר יהיה הנגיד חסר תבונה ירבה מעשקות עם כי שונא הבצע מאריך ימים כי הכסיל לא יבין את זאת : (מצודת דוד)

מצודת ציון נגיד. שר ומושל : מעשקות. מלי עושק וגזל : בצע. עושק וגזל : (מצודת ציון)

רלב"ג נגיד. וזה דרך הנגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות אך הנגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים המונהגים ממנו בהנהגתו הישרה ובשמירתו אותם מהרע ובהפך הענין ברשע שיכסף לטרפם או ירצה בזה הנה בדמיון הארי הנוהם שישמעו קולו החיות ויברחו כן הענין ברשע המושל על עם דל כי לא יוכלו שאתו וימרדו בו וכן הענין בנגיד חסר תבונות ורוב מעשקות אך מי שהוא שונא בצע יאריך ימים על ממלכתו: (רלב"ג)

[יז] אָדָם עֹשֶׂק בְּדָם נֶפֶשׁ עַד בּוֹר יָנוֹס אֶל יִתְמָכוּ בּוֹ:

רס"י אדם עשוק בדם נפש. (סיף עליו עושה דם) הוא המחטיא את חזירו ואצדה נפשו על ידו: עד בור ינוס. עד יום מותו ינוס לעזרה שיתכפר לו: ואל יתמכו בו. משמים להספיק בידו לקוב שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידו בגיהנם כך נדרש במס' יומא: (רס"י)

מצודת דוד אדם עשוק. מי שנפשו עשוקה בעון שפיכות דמים הנה עד כי ימות ויקבר ינוס מפחד רודפים ולא ימצא מי יתמוך בידו כי מאוד הרשיע לעשות

מצודת ציון עשוק. גזול ונשחת בעין : יתמכו. ענין סעד : (מצודת ציון)

רלב"ג אדם עשוק. בעבור חטא דם הנפש אשר חטא בו האדם יהיה ענשו מהש"י שהוא עשוק ורצוף מאחרים בזולת רע שיעשה להם וינוס מרוב הרודפים אשר לו עד בואו אל קבר ואין איש סומך ומסייע אותו לאמר שלשוא רדפוהו וחנם כי חטא דם הנפש סבב לו זה: (רלב"ג)

[יח] הוֹלֵךְ תָּמִים יִנְשֵׁעַ וְנִעְקַשׁ דְּרָכָיִם יְפוֹל בְּאֶחָת:

רס"י יפול באחת. ברעה אחת ואין תקומה למפלתו: (רס"י)

מצודת דוד יושע. מן הצרות הרבות אשר סבבוהו : באחת. בבוא צרה אחת נופל בה בלי תקומה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ונעקש. ענין עקום : (מצודת ציון)

רלב"ג הולך תמים. בתמימות ויושר יושע מהרשע ומהרע הנכון לבא עליו ואע"פ שהיו הדרכים המביאים אל הרע רבים והדרך הטוב אחד לבד ואשר הוא נעקש ועוזב דרכי יושר כשלא יהיו לפניו כי אם שני דרכים

אחד טוב ואחד רע תביאהו עצתו לבחור הדרך אשר יפול ויכשל בה ויעזוב
הדרך הטוב: (רלב"ג)

[יט] עֶבֶד אֲדַמְתּוּ יִשְׁבַּע לֶחֶם וּמְרֹדֶף רִקִּים יִשְׁבַּע רִישׁ:

רס"י יִשְׁבַּע **רי"ג** עֲנִיּוֹת: (רס"י)

מצודת דוד עובד אדמתו. בחרישה ובזריעה: ומרדף. ההולך אחר דברים
ריקים שאין בהם תועלת יתרבה בו העוני עד כי ישבע ממנו לגודל הרבוי
והוא ענין מליצה: (מצודת דוד)

רלב"ג עובד אדמתו. מי שישתדל לעבוד אדמתו ישבע לחם כי האדמה
תתן פריה ומי שאינו מתעסק בישובו של עולם אבל הוא מרדף אמרים
ריקים יחסר לו כל טוב והעיר גם כן שמי שמשתדל בהוצאת מה שבכח
מהשגת המושכלות אל הפועל ישבע קנין מהשגות ההם שהם מזון השכל
ומי שהוא מרדף ריקים ולא ישתדל בהשלמי נפשו ישאר בחסרון הדעת:
(רלב"ג)

[כ] אִישׁ אֲמוֹנוֹת רַב בְּרָכוֹת וְאֶץ לְהַעֲשִׂיר לֹא יִנְקָה:

רס"י איש אמונות. הנותן מעשרותיו באמונה שאין עד דדבר אלא הקב"ה
רואה ומרצה לו ברכה: ואץ להעשיר. דוחק השעה להתעשר בצל עניים:
(רס"י)

מצודת דוד איש אמונות. המתעסק באמונה ולא ירמה את הבריות מעותד
הוא לרב ברכות אבל הממהר להעשיר את עצמו לא יחדל מלרמות לא
יהיה נקי מהגמול הראוי: (מצודת דוד)

מצודת ציון ואץ. ענין מהירות כמו ולא אץ לבא (יהושע י'): (מצודת ציון)

רלב"ג איש אמונות. איש שמתעסק באמונה במדיניות ובדעות הוא רב
ברכות מצד יושרו יצליח כחפצו ומצד דבקו בש"י ומי שאינו מתעסק
באמונה לא במדות ולא בדעות אך הוא מתעסק בעול בעסק הממון כדי
שיתעשר במהירות ולא יזדקק בדעותיו כדי שיעבור בכל הדרושים במעט
זמן הנה הוא לא ינקה מרע וזה מבואר מאד: (רלב"ג)

[כא] הַכֹּר פְּנִים לֹא טוֹב וְעַל פֶּת לֶחֶם יִפְשַׁע גָּבֵר:

רש"י יפסע גבר. המטה מספט: (רש"י)

מצודת דוד הכר. לא טוב לדיין להכיר פני האחד ולכבדו כי בזה יסתתמו טענות בעל דינו בחשבו שדעת הדיין קרובה אליו ויאמין לו ויזכהו בדין : **ועל פת לחם.** ר"ל היתכן שבעבור מתנה מועטת שחושב הדיין לקבל ממי שמכיר לו פנים שיפסע בנפשו להוציא המשפט מעוקל : (מצודת דוד)

מצודת ציון גבר. איש : (מצודת ציון)

רלב"ג הכר פנים במשפט. הוא דבר לא טוב כי כשיכבד השופט האחד מבעלי הדין יהיה זה סבה שיסתתמו טענות בעלי דינו לחשבו שדעת הדיין קרובה אצל שכנגדו ובסבי' מעט שחד שיקח השופט יפשע ויטה הדין כי לאהבתו האיש אשר לקח ממנו שחד לא יוכל לראות לו חובה ויעלים ממנו אמתת הדין : (רלב"ג)

[כב] נְבָהַל לְהוֹן אִישׁ רַע עֵין וְלֹא יָדַע כִּי חָסֵר יְבֹאֲנוּ :

רש"י נבהל להון. ממהר להרבות הון וגוזל תרומותיו ומעשרותיו: **כי חסר יבואנו.** חסרון יבא לו שהמארה משתלחת צמעש' ידיו: (רש"י)

מצודת דוד נבהל. הבהול להרבות הון בוודאי הוא רע עין כי ירע עינו לתת צדקה מהונו ולא יתן לב לדעת שבעבור מציעת הצדקה יבוא חסרון בעשרו : (מצודת דוד)

רלב"ג נבהל להון. הנה האיש הכילי נוהג בכילות לחשבו שיקנה בזה הון ביותר מעט מהזמן ולא הרגיש כי זאת התכונה הפחותה היא סבה שיבואהו חסר כי אין לאיש כזה אוהבי' ולזה יתכן שיקרו לו נזקים והפסדים : (רלב"ג)

[כג] מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרֵי חוֹן יְמָצָא מִמַּחְלִיק לְשׁוֹן :

רש"י מוכיח אדם וגו'. על עבירות שבזיו ומפרישו מהם: אחרי חן. לאחר זמן חן ימלא בעיניו יותר ממחליק לשון, מצינו צבראשית רבה כל מקום שנאמר אחרי אינו אלא מופלג, אחר, סמוך, בתנחומא על אלה הדברים מוכיח אדם אחרי, זה משה שהוכיח את ישראל אחר הקב"ה שנקראו אדם שנא' (יחזק' לד) אדם אתם ונאמר בו כי מלאת חן בעיני (שמות לג) ממחליק לשון זה בלעם האומר לישראל דברים מתוקנים מה טובו אהליך

יעקב (מדבר כ"ז) מָסָה מַכְרִיז הַסְמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתָּה וּזְלַעַם מַכְרִיז וּמַחְנִיף עָשׂוּ תִּלְוֹתְכֶם וְחִינּוּ מַקְפִּיד לֹא אִישׁ אֶל וַיִּכְזַב בְּאֹמוֹ אֲבָל בָּכֶם אֹמֵר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְסַלְמָה לֹחַ עַל שְׁנֵיהֶם נֹאמְנִי פִלְעֵי אֹהֶב וְנַעֲתָרוֹת נִשְׁקוֹת שְׁוֹנָא (לְעִיל) (כ"ז): (כ"ז)

מצודת דוד מוכיח את מי ומפרישו מן העבירה הנה אחר שפירש מן העבירה ימצא המוכיח חן יותר ממי שדיבר עמו בחלקלקות ויפה מעשיו בעיניו : (מצודת דוד)

רלב"ג מוכיח לאדם. וילך בתוכחות אחרי שיודיע לו היזק שיקרה לו בסוף אם לא יסור מהתכונה ההיא כמו שעשיתי אני בזה הפסוק קודם הנה ימצא חן בעיני האיש ההוא יותר ממי שמחליק לו לשון ומשבח לו תכונתו הפחותה וכאילו הישיר בזה אל דרך התוכחת איך יהיה האופן שיקבל בו תועלת כי צריך שיהיה ממשיכת הלבבות מה שאפשר בדרך שירגיש הנוכח כי לתועלתו ולכבודו אמר לו המוכיח זה התוכחת או תהיה היו"ד באחרי נוספת והרצון בו כי מי שמוכיח האדם הנה אחר שיתבאר לנכח הרע שקר' לו על שלא שמע תוכחתו ירגיש ויאמר בודאי אם שמעתי לעצת פלוני הייתי נמלט מזה וימצא לזאת הסבה חן בעיני הנוכח יותר ממחליק לשון כי הוא היה סבת נפלו ברע ולזה ישנאהו בסוף : (רלב"ג)

[כד] גוֹזֵל אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר אֵין פֶּשַׁע חֵבֶר הוּא לְאִישׁ מִשְׁחִית :

רש"י גוזל אביו. הקב"ה: ואמו. כנסת ישראל המחטיא את הרבי' סגוזל הקב"ה מפריד ממנו זניו וגוזל מהם טובה: משחית. ירבעם: (רש"י)

מצודת דוד אין פשע. כי הלא הכל שלי המה אחר מותם : חבר הוא. מ"מ הוא חבירו של האיש המשחית אנשים אחרים וגוזל רכושם כי סופו יהיה כמוהו לגוזל משל אחרים : (מצודת דוד)

רלב"ג גוזל אביו. מי שגוזל אביו ואמו ואומר אין פשע לפי שאחר מותם יהיה קנינם לו הנה הוא חבר לאיש משחית כי זה ירגילוהו לגוזל ולעשוק לאחרים וישחית האנשים מפני זאת התכונה : (רלב"ג)

[כה] רָחַב נֶפֶשׁ יִגְרָה מְדוֹן וּבּוֹטֵחַ עַל יְהוָה יִדְשֹׁן :

רש"י רחב נפש. להשיג כל תאוותו: יגרה מדון. מגרה עליו מדת הדיון:

(כז"י)

מצודת דוד רחב נפש. המתאוה למלאות נפשו בכל דבר בשפע רב דרכו לחרחר ריב בעבור רוגז הלב על כי יחסר לו בכל עת והוא דואג ועצב בעבור התאוה ובעבור המריבה ומשמן בשרו ירזה אבל הבוטח בה' שהוא יזמין לו די מחסורו ולא יוסיף עצב הרי הוא נעשה דשן ושמן : (מצודת דוד)

מצודת ציון יגרה. מלי תגר ומריבה : **ידושן.** מלי דשן ושמן וכן יריון מדשן ביתך (תהלים לו) : (מצודת ציון)

רלב"ג רחב נפש. מי שהוא רחב נפש והתאוה יסבב לו חוזק רדיפתו התאוות שיגרה מדון כנגדו כי לא ימצאו לו ויצטרך ברדפו השגתם שיעשה כנגד האנשים מה שיגרה בו מדון כנגדו אמנם מי שהוא בוטח על ה' ושם מפני זה כל תאוותיו נגדו הוא ידושן בהגעת חפציו ואיפשר שירצה בזה כי מי שהוא רחב נפש לפזר ולתת לאנשים כדי שיאהבוהו יביאהו זה אל שיגרה מדון כנגדו כי יאבד הונו בזאת התכונה ויצטרך לעשוק לאנשים עם שהוא בוטח בזה באוהביו אשר קנה לפי מחשבתו בפיזורו להם עם שכבר יגרה ג"כ מדון כנגדו מהאנשים אשר פזר להם תחלה כי הם ידמו תמיד לקחת תועלת ממנו וכאשר יראו שיסור תועלתו מהם בהתמוטט ידו תשוב ביניהם האהבה שנאה כי יחשבו שסרה אהבתו מהם ולזה משך ידו מהם הנה בטחונו באנשים שיהיו זרועו סבב לו ההפך אך מי שישיי מבטחו בשיי לבד ישיג חפציו ויהיה נחת שלחנו מלא דשן בהפך הענין הרחב נפש : (רלב"ג)

[כז] בוטח בלבבו הוא כסיל והולך בתקמה הוא ימלט :

מצודת דוד בוטח בלבבו. העומד בצרה ובוטח בתחבולות לבו הוא כסיל אבל ההולך בדרך חכמה לבטוח בה' הוא ימלט מן הצרה : (מצודת דוד)

רלב"ג בוטח בלבבו. הנה הכסיל לא יתישב בדברים קודם התחילו לדרוך אל השגתו אך הוא בוטח בלבבו שלא יחסר לו טוב העצה ולזה יקרה לו רע בהם ואולם מי שילך בחכמה הוא ימלט מכל רע ומכל מונע ממה שהוא דורך אליו כי כבר הקדים תחלה הסבות המביאו אל מה שידרוך בהגעתו והסיר הסבות המונעות : (רלב"ג)

[כז] נותן לרש אין מחסור ומעלים עיניו רב מארות :

רש"י נותן לרש. לרש : (אין מחסור. להרבות לו לרש סא"ל), וכן הרב שאינו מונע תורה מפי התלמיד : (רש"י)

מצודת דוד **אין מחסור**. לא יוחסר עשרו בעבור פזור הצדקה אבל המעלים עיניו מן הרש ועושה עצמו כאלו לא יראה לבלי תת לו הנה יבוא בעשרו הרבה קללות ותרד לטמיון : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ומעלים**. מלי העלמה : **מארות**. מלי ארור : (מצודת ציון)

רלבי"ג **נותן לרש**. מי שהוא נותן מהונו לעני יברכהו מפני זה הש"י ולא יהיה לו מחסור כמ"ש התורה כי בגלל הדבר הזה וגוי אך מי שהוא מעלים עיניו מהעניי הוא רב קללות ומארות וזהו מדה כנגד מדה : (רלבי"ג)

[כת] **בְּקוֹם רְשָׁעִים יִסְתֵּר אָדָם וּבְאֲבָדָם יִרְבוּ צְדִיקִים :**

מצודת דוד **בקום**. בעת יקומו הרשעים אז יסתר כל אדם שאינו מהם כי יפחדו מהם ובעת יאבדו הרשעים אז ירבו הצדיקים כי יתאספו העירה ממקום מחבואם : (מצודת דוד)

רלבי"ג **בקום רשעים**. בהיות שררה וממשלה לרשעים יסתר במה שהוא אדם והוא האיש הטוב וזה לשתי סבות האחת כי כל האנשים הטובים יברחו להמלט מן הרשעים והשני כי מפני מה שיראו האנשים מהצלחת הרשע יהיה נבחר להם הרשע מהצדק מצורף לזה כי הרשע המושל בהם ינהיג בהנהגתו ובאבוד הרשעים אז ירבו צדיקים בארץ לבי סבות האי כשיאבדו אל המושלים ישובו אשר ברחו מהם והשני כי באבוד הרשעים אי זה שיהיו יוכר לאנשים מום הרשע ויחזיקו מפני זה בצדק : (רלבי"ג)

משלי פרק-כט

[א] **אִישׁ תּוֹכְחוֹת מְקַשֶּׁה עֵרֶף פֶּתַע יִשְׁבֵּר וְאִין מְרַפָּא :**

רש"י **מקשה עורף**. מלשמוע: **פתע יסבר**. מהר יסבר: (רש"י)

מצודת דוד **איש תוכחות**. הצריך אל התוכחה ומקשה ערפו ולא יאבה לשמוע ישבר פתאום ואין מי ירפא לו : (מצודת דוד)

רלבי"ג **איש תוכחות**. כשיהיה איש תוכחות שיבואו לו רעות מהש"י על

צד התוכחת והוכח במכאובי להסירו מהרע שהוא בו במדות או בדעות
והוא עם זה מקשה עורף ואינו רוצה לעזוב דרכו הנה ישבר ברע בפתע
פתאום שלא תהי לו רפוא' ממנו וזאת מדה כנגד מדה הוא לא רצה לרפא
וכל מה שהוכח עוד הוסיף סרה ולזה יבא לו רע לא יוכל להרפא ממנו :
(רלבי"ג)

[ב] בְּרָבוֹת צְדִיקִים יִשְׁמַח הָעָם וּבְמִשַׁל רָשָׁע יִאָּנַח עָם :

מצודת דוד **ברבות.** בעת גדלו הצדיקים ומושלים בעם אז ישמחו כי
בעבורם יהיו מושגחים מה' : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ברבות.** ענין גדולה כמו ורבי המלך (ירמיה מ"א) : **יאנח.**
מלשון אנחה : (מצודת ציון)

רלבי"ג **ברבות צדיקים.** בשררת הצדיקים ישמח העם כי הם אוהבים
המונהגי מהם וישתדלו בתקוני לפי מה שאפשר עם שמצדם יהיו
מושגחים מהשי"י והפך זה כלו במשול רשע והענין מבואר : (רלבי"ג)

[ג] אִישׁ אֹהֵב חֲכָמָה יִשְׁמַח אָבִיו וְרַעְיָה זֹנוֹת יִאָּבֵד הוֹן :

רס"י **ורועה.** מחזר לו זונות ורבותינו אמרו האומר שמעוה זו נאה אשננה
וזו אינה נאה לא אשננה וסיוע במקרא שאין זונות במקרא מלא אלא זה
בלבד : (רס"י)

מצודת דוד **ורועה.** המחבר עצמו לזונות מאבד הון אביו בתת להם אתן
ויצער עוד את אביו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ורועה.** מל' ריעות וחבור : (מצודת ציון)

רלבי"ג **איש אוהב חכמה ישמח אביו.** לטוב מוסרו וענינו ומי שנמשך אל
התאוות ורועה זונות הוא יאבד הון אביו ויאבד ממנו קנין כל הון וכל
שלימות אנושי : (רלבי"ג)

[ד] מְלֶכֶךְ בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אֶרֶץ וְאִישׁ תְּרוֹמוֹת יִהְרָסָנָה :

רס"י **יעמיד ארץ.** אם שופט אמת הוא יעמיד ארץ: ואיש תרומות. איש
גאות שאינו חס להיות מתון בדין ורבותינו אמרו אם הדיין דומה למי שאינו

לְרִיךְ לַקְנוֹת אֹהֶבִים וְלִיקַח שָׂוֶה הוּא יַעֲמִיד אַרְצָא וְאִם דּוּמָה לִכְהֵן הַשְׂוֹאֵל
תְּרוֹמוֹת עַל הַגְּרָנוֹת הוּא יִהְרַסְנָה: (כ"ז)

מצודת דוד **במשפט**. בעבור המשפט אשר יעשה בין העם יתקיים המדינה
כי יחדלו מעושק ידיהם כי הכל יביא במשפט אבל איש אוהב תרומות
ר"ל כאשר יפרשו לו חלק מן העושק עוזב המשפט הוא מהרס את אנשי
המדינה כי יתרבו העושקים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **תרומות**. ענין הפרשה כמו ויקחו לי תרומה (שמות כ"ה) :
(מצודת ציון)

רלב"ג **מלך**. המלך יעמיד ארץ במשפט כי זה יהיה סבה להשלמת תקון
המדינה שלא יעשקו קצתם לקצתם ואם היה המושל מטה המשפט בעבו
תרומה שיפריש לו מדבר העול שיעשה כאילו תאמר שאם חייב ראובן
לשמעון ק' מנה יפטר ראובן אם יפריש וירים לו מהק' מנה סך מה הוא
יהרוס הארץ ויפסידנה כי זה יגרום להתבלבל סדר המדינה כי כל אי
יעשוק חברו ויבטח שבשחד מה שיתן אל המושל יפטר והנה לא יקרא
זה האיש מלך כי אין כמוהו ראוי להיות מלך: (רלב"ג)

ג גָּבֵר מִחֲלִיק עַל רְעֵהוּ רְשֵׁת פּוֹרֵשׁ עַל פְּעָמָיו:

כ"ז **מחליק**. מדבר חלקות: (כ"ז)

מצודת דוד **גבר מחליק**. מי שמחליק את הדרך למען ימעדו בה רגלי רעהו
ויפול לארץ הנה בזה פורש רשת על פעמי עצמו ר"ל הוא עצמו יכשל
בהרעה אשר חשב על הזולת : (מצודת דוד)

מצודת ציון **פעמיו**. רגליו כמו פעמיו ירחץ בדם הרשע (תהלים נ"ח) :
(מצודת ציון)

רלב"ג **גבר מחליק**. גבר שהוא מחליק הדרך בעבור רעהו שיפול
בחלקקות ההם הוא פורש רשת על פעמיו בעצמו תחת מה שחשב להפיל
רעהו: (רלב"ג)

י בְּפִשֵׁעַ אִישׁ רָע מוֹקֵשׁ וְצָדִיק יְרוֹן וְשֹׁמֵחַ:

כ"ז **כפשע איש רע**. יבא מוקש: ולדיק. שלא הלך בדרכיו ירון ושמח:
(כ"ז)

מצודת דוד בפשע. בעבור פשע איש רע יבוא לו מוקש אבל הצדיק שלא הלך בדרכיו ירונון ויהיה שמח כי לא עליו תהיה המוקש : (מצודת דוד)

רלבי"ג בפשע איש. בעבור פשע ארץ איש רע יתחדש יכשלו רבים עמו אוי לרשע ואוי לשכנו ואולם הצדיק ימלט מהרע ההוא וירון על המלטו ועל אבדן הרשע כאומרו באבוד רשעים רנה או ירצה בזה כי בעבור פשע איש רע יתחדש לו מוקש יפול בו והצדיק הוא בהפך זה כי יגיעו לו הטובות ממנו עד שכבר ירון וישמח תמיד לרוב הצלחתו מצד דבקות ההשגחה האלהית בו : (רלבי"ג)

יז ידע צדיק דין דלים רשע לא גבין דעת :

רס"י לין דלים. ייסורי דלים ומה הם לריכים ונותן להם לז: (רס"י)

מצודת דוד דין דלים. ייסורי הדלים ודוחק עניים : לא יבין. לא יתן לב להבין ולדעת מחסורם : (מצודת דוד)

מצודת ציון דין. משפט יסורים : (מצודת ציון)

רלבי"ג יודע צדיק. הנה הצדיק יודע הדין והחוק אשר לדלים וישתדל לתת להם חקם הן מכחות נפשו המשרתים את השכל כאמרו גומל נפשו איש חסד הן מהענינים אשר יחסר להם לחם ושמלה והרשע לא יתן לו לשכלו חוקו מהדעות וזה בהפך הענין בצדיק כי הצדיק ישגיח בזולתו לתת להם חוקם ובחלקים הפחותים והרשע לא יתן חוקו גם לחלק היותר נכבד ממנו : (רלבי"ג)

יח אנשי לצון יפיוו קריה וחקמים ישיבו אף :

רס"י יפיוו. ילהיבו כלהבת אף הנפוח ברות: (רס"י)

מצודת דוד יפיוו. ילהיבו העיר בלהבת אש המחלוקת כמו הרוח המפיה באש להעלות השלהבת כי דרכם לחרחר ריב בין אנשים : ישיבו אף. דרכם לתווד השלום ולהשיב אף האיש מאחיו : (מצודת דוד)

מצודת ציון יפיוו. ענין נשיבה כמו נופח באש (ישעיה נ"ד) : קריה. עיר : (מצודת ציון)

רלבי"ג אנשי לצון. האנשים הליצנים יסבבו שיתחדש ריב וקטטה וזה

מבואר מענינם ואולם החכמים הם בהפך זה כי הם סבה שיתחדש השלום וישיבו בחכמתם האף והכעס אשר מקצת האנשים לקצתם: (רלב"ג)

טו אִישׁ חָכָם נִשְׁפָּט אֶת אִישׁ אֲוִיל וְרָגַז וְשָׁחַק וְאִין נָחַת:

רס"י אִישׁ חָכָם נִשְׁפָּט. מתוכה עם האויל: ואין נחת. בין מראה לו פנים זעופו' בין שמראהו פנים שוחקו' אין נחת לא בזו ולא בזו אינו מולא קורת רוח מלינו באמליה שהראה לו הקב"ה פנים שוחקות ומסר בידו אדום ובזובו מהכות (ד"ה ז כה) ויצא את אלהיהם ולהם השתחוה לאחז הראה הקב"ה פנים זועפות ומסרו ביד מלכי ארם ויזבח לאלהי דמשק כי אמר אלהי ארם מעזרים להם: (רס"י)

מצודת דוד אִישׁ חָכָם. כאשר החכם יבוא במשפט עם איש אויל הנה מאוד יקשה להחכם כי בין כעס עליו בין שחק עמו לא מצא נחת כי בעת כעס אחז גם האויל בכעס ובעת שחוק גבהה לבו בעבור זה וכאלו הזהיר להתרחק מן האויל: (מצודת דוד)

רלב"ג אִישׁ חָכָם. הנה כשישפוט איש חכם את איש אויל ונשאו ונתנו עמו בדברים הנה לא יניח האויל את החכם לדבר דבריו ולהשלימם אך פעם יכעס על מה שישמע מדברי החכם ולא יניחהו להשלימם ופעם ישחק וילעיג על מה ששמע מדבריו ולא יתן לו נחת להשלמת דבריו כדי שיוכל להשלים התכלית אשר כוון לבארו בדבריו וכאילו הזהיר בזה המאמר החכם שלא יתוכח את האויל: (רלב"ג)

יז אֲנָשִׁי דָמִים יִשְׁנְאוּ תָם וְיִשְׁרִים יִבְקְשׁוּ נַפְשׁוֹ:

רס"י יִבְקְשׁוּ נַפְשׁוֹ. ל' חזה ונראה שכן הוא כמה שאמר דוד לאביתר (שמואל א כז) אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך מי שיגמול לי חסד יגמול לך ואין הפותרים מודים לי: (רס"י)

מצודת דוד אֲנָשִׁי דָמִים. שופכי דמים: יִבְקְשׁוּ נַפְשׁוֹ. דורשים נפש התם להטיב עמה: (מצודת דוד)

רלב"ג אֲנָשִׁי דָמִים. הם שונאים התום והיושר כי דרכו הפך דרכי' ואולם הישרים. בקשו רצונו בכל עוז וידמי' שקרי' תום הכח המתעורר מפאת השכל כי אין תאוותיו כי אם לתמימות ושלמות והנה אנשי דמים הולכים

אחרי בעלי ריבו והוא הכח המתעורר אל התאוות ולזה ישנאוהו אך הישרים יבקשו רצונו בכל עוז כי תאוותיהם הם תמיד אל הטוב והתמימות: (רלב"ג)

[יא] כָּל רוּחוֹ יוֹצִיא כָּסִיל וְחָכְם בְּאַחוֹר יִשְׁבְּחָנָה:

רס"י בַּאֲחוֹר יִשְׁבְּחָנָה. כְּסוּלֵיָא הַכְּסִיל כֹּל רוּחוֹ בָּא הַחֲכָם וַיִּשְׁפִּילֵנוּ בְּמַעֲנֵה לְשׁוֹנוֹ וְדוּמָה לוֹ מִשְׁבִּיחַ שְׁאוֹן יָמִים (תהלים סה) בְּשׂוֹא גִלְיוֹ אֲתָה תִשְׁבַּחַס (פס): (רס"י)

מצודת דוד **כל רוחו**. דרך הכסיל בעת יכעס הוא מוציא מן השפה ולחוץ כל כעסו ובקול שאון והחכם יבוא באחרונה וישקיט כעסו וישפילנה במענה לשון חכמה ובמתק שפתי דעת : (מצודת דוד)

מצודת ציון **רוחו**. עניינו כעס וכן הניחו את רוחי (זכריה ו'): **ישבחנה**. ענין השפלה והשקטה כמו משביח שאון ימים (תהלים ס"ה) : (מצודת ציון)

רלב"ג **כל רוחו**. הנה הכסיל יוציא כל רצונו ותאוותיו לפועל תכף שיתעורר אליה מזולת שיתישב בענינה אם הוא ראוי שימשך אחריה אם לאו ולזה יקרו לו מזה רעות גדולות ואולם החכם ישקיט התאו' המגונה כשתעלה על לבו באחור ר"ל בשיאחר הוצאתה לפועל עד שיתישב בה אם הוא ראוי אם לאו ובזה האיחור ישקיט התאוה המגונה ההיא או ירצה בזה כי החכם ישקיטנה באיחור ר"ל בשיפנה עורף ולא פנים אל התכונה ההיא וירגיל עצמו בהפכה כי כן תרופת אלו החליים או ירצה בזה כי הכסיל יוציא בפיו כל רוחו ורצונו מאין מעצור בריבו עם זולתו ולזה יאמר דברים רבים ורעים ומגוני' ואולם החכם כשיראה זה הענין מן הכסיל בריבו עמו ישקיט רוח הכסיל בשיפנה אליו עורף ולא פנים ויסור מלפניו: (רלב"ג)

[יב] מִשָּׁל מְקַשֵּׁב עַל דְּבַר שֶׁקֶר כָּל מְשַׁרְתָּיו רְשָׁעִים:

מצודת דוד **מושל**. כאשר המושל מקשיב דבר שקר ומקבל דברי שקר אז כל משרתיו מתהפכים לרשעים כי למען ימצאו חן בעיניו מספרים לו שקרים וחוטאים בנפשותם : (מצודת דוד)

רלב"ג **מושל מקשיב**. הנה כשהיה המושל מקשיב על דבר שקר אז יהפכו כל משרתיו להיות אנשי רשע כי המשרתים ישתדלו לעשות רצון אדניהם וכאשר יראו כי רצונו ברשע יתנהגו תכונת הרשע ואפשר שהעיר במושל המקשיב על דבר שקר אל הכח המתעורר אל התאוות הגופיות כי כשהיה

הוא מושל באדם הפך המכוון בו וישוב השכל להיות משרת לו עם שאר כחות הנפש הנה גם השכל יהיה רשע בו כי הוא ישרתהו לקחת התחבולות אשר ישלם בהם הגעות מה שיתאוה אליו: (רלב"ג)

[יג] רַשׁ וְאִישׁ תְּכַכִּים נִפְגְּשוּ מֵאִיר עֵינֵי שְׁנֵיהֶם יְהוּה :

רש"י ואיש תככים. איש מזימות בעל תורה, ורבותינו (תמורה טז ויקרא רבה פ' ל"ד) פירשו תלמיד שאמר לרב הסניני פרק א' ומלמדו: (רש"י)

מצודת דוד רש וגוי. ר"ל בין הרש מעודו בין הנולד בעושר ואחר זה הוכה ונשבר בחלי העוני לא במקרה בא כי מהי יצא הדבר בגזרה היורדת מן השמים ופגשה בהם והם נפגשו מן הגזרה וכן מאיר וגוי ר"ל וכן כאשר יעשיר העני או הנולד בעושר והוכה בחלי העוני כאשר יחזור לקדמותו לא במקרה יבוא כי ה' הוא המאיר עיני שניהם מחשכת העוני כי הרעה והטובה הכל בגזרה ולא במקרה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תככים. מלי הכאה ושבירה : נפגשו. ענין פגיעה : (מצודת ציון)

רלב"ג רש ואיש תככים. הנה הרש והוא העני בעיון שאין אצלו מחשבה יכנס ממנה אל העיון ההוא והוא נבוכ מפני זה בעיון ואיש תככים שיש לו מחשבות רבות מקבילות בדרוש אשר יחקור בו נפגשו בענין המבוכה והדלות בעיון ואע"פ שהאיש התככים יחשוב שתהינה לו ידיעות בדרוש וזה כי הוא להקבלת המחשבות יקרה לו כאילו הוא נלכד בקשר ומחוזק המבוכה לא ידע אנה יטה והנה השי"י הוא מאיר עיני שניהם במה שישפע ממנו על השכל האנושי להישירו אל המקום אשר ממנו יתיישר להגעת הדרוש ההוא ובמה שישפע ממנו להישירו לצאת מהמבוכה במחשבות רבות המקבילות ההם כי בזה מהקושי הנפלא בקצת הדרושי הגדולים ויצטרך לזה עזר אלהי והתורה ממה שיתישר מאד להסרת המבוכה הזאת בהרבה מהדרושים הגדולים אשר יקשה לאדם בהם לברור המחשבות הצודקות מהבלתי צודקות באופן שזכר בס' הניצוח ובמה שאחר הטבע: (רלב"ג)

[יד] מֶלֶךְ שׁוֹפֵט בְּאֵמֶת דְּלִים כְּסָאוֹ לְעֵד יְפוֹן :

מצודת דוד באמת. ולא ישא פני בעל דינו ועם הוא עשיר : (מצודת דוד)

רלב"ג מלך שופט. הנה המלך שהוא שופט באמת דלים להוציא לאור משפטים בהפלגת חקירות עם שכנגדו ועם זולתם על דבר זה הריב הנה יכון לעד כסאו וזה כי יאשרוהו העם על זה הדבר וישמחו בו וילוה לו ג"כ

עזר אלהי להתמיד לו ממלכתו וזה שהעיר ג"כ בזה אל מה שקדם וקרא דלים חלקי הסותי שאין נראה האמת בקצתם יותר מקצת והמלך הוא השכל האנושי כמו שקדם כי הוא המושל באדם וכאשר ישפוט באמת באלו הדרושים הנה יכון לעד כסאו אך בזולת זה יהיה להפך כי השאלות אשר יקרה בהם זה הם ממה שיש בו רושם חזק בהגעת ההצלחה האנושית ובהעדרה: (רלב"ג)

[טו] שֵׁבֶט וְתוֹכַחַת יִתֵּן חֻכְמָה וְנֶעַר מְשַׁלַּח מִבֵּישׁ אִמּוֹ:

רס"י ונער משולח. ששלחו אצלו ללכת בדרכי לבו סופו מביש אמו. יצמנעאל על שהיה רשע גרם לשרה שאמרה לאזכרהם גרש את האמה וגומר (בראשית (כ"א): (רס"י)

מצודת דוד **שבט ותוכחת.** שבט מוסר והתוכחה כל אחד מהם יתן חכמה בלב הפתאים אבל הנער המשולח ללכת בדרכי לבו וימנעו ממנו שבט ותוכחת וישאר סכל ובוזה הכל מביישים אמו לומר שהיא מנעה המוסר ממנו כי כן דרך הנשים לגעגע על בניהם א"כ הוא גורם לבייש את אמו כי לא נמצא בו חכמה: (מצודת דוד)

מצודת ציון **משולח.** נעזב על רצון עצמו כמו קן משולח (ישעיה טז): (מצודת ציון)

רלב"ג **שבט ותוכחת.** השבט והתוכחת יתן לנער חכמה כי בזה יקנה שלמות המדוי ובזולתו אין לו דרך להגיע אל החכמה אך הנער שהוא משולח לרצונו הוא נעדר המוסר והחכמה והוא בזה מביש אמו לרוע עניינו עם שאליה ייחוס הרבה מרוע תכונותיו כי יאמרו האנשים כי היא סבבה זה עד שלא תקנתהו מוסר בקטנותו: (רלב"ג)

[טז] בְּרָבוֹת רְשָׁעִים יִרְבֶּה פְּשָׁע וְצַדִּיקִים בְּמִפְלְתָם יִרְאוּ:

מצודת דוד **ברבות.** עת גדלו הרשעים בעם יתרבה הפשע כי תאותם על הפשע והצדיקים שלא אחזו בפשע יראו במפלתם וישמחו על אשר לא נמשכו אחריהם: (מצודת דוד)

מצודת ציון **ברבות.** ענין גדולה: (מצודת ציון)

רלב"ג **ברבות רשעים.** ברבוי הרשעים ירבה פשע בעולם נוסף על מה שהיה ראוי שיעשוהו לו היה כל אחד מהם נפרד מחבירו כי יעזרו קצת בקצת ויעשו יחד פשע בעולם שלא ישלם בסבת קבוצם והנה אף על פי

שהם שונאים הצדיקים כמו שקדם וכאומרו אחר זה ותועבת רשע ישר דרך הנה לא יוכלו להזיק להם אך ימלטו הצדיקים מידם ויראו במפלתם כי סוף הרשעים ואחריתם הוא לרע: (רלב"ג)

[יז] יִסֵּר בְּנֵךְ וַיְנַיֶּחֶךָ וַיִּתֵּן מַעֲדָנִים לְנַפְשְׁךָ :

מצודת דוד **ויניחך**. יתן לך מנוחה ולא תרגז בעבורו ועוד יתן מעדנים לנפשך ר"ל תשמח עוד במעשיו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מעדנים**. דברים חמודים כמו מעדני מלך (בראשית מט) : (מצודת ציון)

רלב"ג **יסר בנך**. בעודו קטן בדרך שתקנהו מוסר ויתן לך הנחה וקורת רוח מפני טוב מוסרו ויתן לנפשך מעדנים מרוב שמחתך בו עם שזה יישירהו לקנין החכמה ובה יתן לנפשך מעדנים במה שתשמע מפיו מדבריו חכמה: (רלב"ג)

[יח] בְּאֵין חֲזוֹן יִפְרַע עֵם וְשָׁמַר תּוֹרָה אֲשֶׁר־הוּא :

רס"י **באין חזון יפרע עם**. כסגורמין ישראל שהנבואה מסתלקת מהם ע"י שהם מלעיזי' בנביאים יפרצו צם פרצו' ויולאין לתרצות רעה: (רס"י)

מצודת דוד **באין חזון**. באין נבואה יבוטל העם מקנין המוסר אבל השומר עסק התורה אשרי לו כי המאור שבה מחזירו למוטב : (מצודת דוד)

מצודת ציון **יפרע**. ענין השבתה ובוטל כמו תפרעו כל עצתי (לעיל א) : (מצודת ציון)

רלב"ג **באין**. נבואה יפרע עם ויבוטל ממנו קנין המוסר ור"ל בנבואת התורה כי היא הגיעה בנבואה וזו מישרת להקנאת המוסר וההנהגה הישרה הן בקבוץ הבית הן בקבוץ המדינה ואין דרך בזולתה להקנאת המוסר בקבוצים המדיניים כי האנשים להתחלף מזגיהם יתחלפו תכונותיהם מאד ויתבלבל מפני זה ענין קבוצם לולא התורה שתנהיגם יחד בהנהגה אחת ונימוס אחד ומי שישמור תורה אשרהו כי בה יקנה המוסר באופן שלם והיא ג"כ דרך אל הגעת החכמה והביני' במה שיתיסר מהתחלותיהם ואפשר שירצה בזה כי בהעדר ראיית מה שיתכן שיקרה מדבר דבר בדרך שיודע אם ראוי להשתדל בהגעתו ואם ראוי איך יתכן שיגיעו אליו ויפרע עם ויבוטל מהם מה שכוונו להגיע אליו או יפרעו מוסר בהשתדלם בהגעות מה שאין ראוי שישתדלו בהגעתו אמנם שומר תורה אשרהו כי התורה תמנעהו מהשתדלו במה שאינו ראוי ושמירתו התורה

תישרהו למצוא חפציו: (רלב"ג)

[יט] בְּדַבְרִים לֹא יִוָּסֵר עֶבֶד פִּי יָבִין וְאִין מְעַנָּה:

רפ"י כי יבין ואין מענה. כיון שרואהו שמוכיחו שותק והוא חוזר ומקלקל לכך צריך ליסרו במכות ועונשין ולא דבר עם עבד ממך אלא על כל הממרי' דברי השופטים: (רפ"י)

מצודת דוד בדברים. ר"ל בדברים לבד לא יקבל מוסר כי אע"פ שיבין דברי המוסר אין מענה בפיו לומר אעזוב דרכי : (מצודת דוד)

מצודת ציון מענה. מלי עניה ותשובה : (מצודת ציון)

רלב"ג בדברים. הנה מי שהוא עבד תאותו לא יקנה המוסר בדברים אבל יצטרך שיכוהו בשבט ובמה שידמי לו ואמנם כאשר יבין האיש הנה לא יצטרך בקנין המוסר אפי' מענה ודבור כי יספיק לו מעט רמז או גערה חלושה כאמרו תחת גערה במבין: (רלב"ג)

[כ] חֲזִיתָ אִישׁ אָץ בְּדַבְרָיו תִּקְוָה לְכַסִּיל מִמֶּנּוּ:

רפ"י אץ בדבריו. ממחר ונבהל להסיב: תקוה לכסיל ממנו. יס לכסיל תקוה יותר ממנו: (רפ"י)

מצודת דוד חזית. אם ראית איש הממהר בענייניו דע אשר יש להכסיל תקוה להצליח בענייניו יותר ממנו אם יעשה בישוב הדעת : (מצודת דוד)

מצודת ציון אץ. ענין מהירות כמו ולא אץ לבוא (יהושע י'): (מצודת ציון)

רלב"ג חזית איש. כשראית איש מהי בדבריו לעשות בזולת התיישבות ולקייחת עצה הנה יש תקוה יותר ממנו למי שיש לו הסכלות שהוא העדר כי הוא משער כדבר סכלותו ומפני זה יבקש עצה בדבריו ואולם האץ בדבריו הוא חכם בעיניו ולא ישאל עצה: (רלב"ג)

[כא] מִפְּנֵק מְנַעַר עֶבְדּוֹ וְאַחֲרֵיתוֹ הִיָּה מָנוֹן:

רפ"י מפנק מנער עבדו. ילך הרע: מנון. שליט וכן לפני שמס ינון שמו

(תהלים עב) וכן כל נין שזמקרא שהנין קס תחת חזיו לשלוט זנכסיו:
(כז"י)

מצודת דוד מפנק. המענג את עבדו מנערותו עודו לא נטה שכמו לסבול עול עבדות הנה באחרית ימיו יהיה הוא שר ושליט על האדון כי יגבה לבו ויחדל מן המלאכה והוא מוטל על האדון לתת לו די מחסורו : (מצודת דוד)

מצודת ציון מפנק. ענין עונג ועדן כמו מעדני מלך (בראשית מט) ת"א תפנוקי מלכין. מנון. שר ושליט כמו לפני שמש ינון שמו (תהלים עב) : (מצודת ציון)

רלב"ג מפנק מנער עבדו. אשר יתן לעבדו תענוג בקטנו הנה לא יקוה שישרתהו אך יהיה אדון לו וזה הערה שלא יתן האדם תענוגיו בעת הקוטן לכח המתעורר אל התאוות הגופיות אשר הוא ראוי שיהיה עבד לשכל האנושי כי אם יעשה הענין כן הנה הוא ישיב המלכות והשררה אליו באחרית ויהיה השכל עבדו תחת היותו ראוי להיות מושל עליו : (רלב"ג)

[כב] איש אף יגרה מדון ובעל חמה רב פשע :

כז"י איש אף יגרה מדון. כמשמעו מדון מדת הדין: (כז"י)

מצודת דוד איש אף. הכעסן דרכו לחרחר ריב עם הבריות : **רב פשע.** כי בעת הכעס לא יבחין בתקון מעשיו וכמ"ש רז"ל הכועס אפילו שכנה אינה חשובה נגדו : (מצודת דוד)

מצודת ציון יגרה. עניינו התחלת המריבה : (מצודת ציון)

רלב"ג איש אף. יסבב לגרות מדון כנגדו ברוב כעס מרוע דבריו ופעולותיו מצד כעסו וזה יהיה סבה להפילו ברעות גדולות וכמו שהכעס הוא סבה להשחית גופו כן הוא סבה להשחית נפשו כי מרוב כעסו לא תוכל התורה למנעו לעשות מה שיגיעהו אליו כעסו ויביאהו זה לעשות פשעים גדולים : (רלב"ג)

[כג] גאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמוך כבוד :

כז"י יתמוך כבוד. יקרב אל הכבוד ותומך זו תמיד: (כז"י)

מצודת דוד תשפילנו. הגאווה עצמה תהיה סיבה להשפיל אותו : **יתמוך.**

שוען הוא את הכבוד שלא תפול ממנו : (מצודת דוד)

רלב"ג **גאות אדם**. הנה גאות האדם תביאהו אל ההשפלה כי יקח לעצמו מדרגה בלתי ראויה ויהיה זה סבה אל שיורידוהו הגדולים אשר שם משם וישפילוהו יותר מהראוי לו וזה מבואר מאד מהחוש ומי שהוא שפל הנה בשפלותו ובענותו יתמוך ויחזק הכבוד לו כי יכבדוהו האנשים מאד ויועילוהו בראותם השפלתו עצמו מאד בפניהם: (רלב"ג)

[כד] חוֹלֵק עִם גָּנֵב שׁוֹנֵא נַפְשׁוֹ אֶלֶּה יִשְׁמַע וְלֹא יִגִּיד:

רש"י **חלוק** שמשביעין אותו אם רחית פלוני סגנב לי כך וכך ומתוך סהוא **חולק** עמו **אינו** מגיד: (רש"י)

מצודת דוד **אלה ישמע**. ר"ל לזאת שונא נפשו כי הלא ישמע שמשביעין שיבואו היודעים ויעידו על הגניבה ועל כי חלק עמו לא יגיד וישא עונו ומאבד **נפשו** : (מצודת דוד)

מצודת ציון **אלה**. שבועה כמו ושמעה קול אלה (ויקרא ה) : (מצודת ציון)

רלב"ג **חולק**. מי שהוא חולק עם גנב הוא שונא נפשו ואע"פ שיש לו בזה התנצלו' מה כי הוא אינו גונב והוא מקבל בזה מתני' מהגנב הנה יביאהו זה לחטא עצום שכבר ישמע אלה שיקלל ומי שיודע זה אם לא יגיד והוא יודע ולסבת הבושת העצום שיקרה לו מזה אם יגיד דבר הגנבה ימנע מהגיד ויקרה לו בזה חטא ועונש עצום: (רלב"ג)

[כה] חֲרַדַּת אָדָם יִתֵּן מוֹקֵשׁ וּבּוֹטָח בִּיהוָה יִשְׁגָּב:

רש"י **חרדת אדם** יתן מוקש. מסורס הוא מוקש עזירה יתן חרדה לאדם ד"א כמשמעו מתוך שאלם כר עין וחרד אם יעשה לזקה ילטרך אל הבריות חרדה זו תתן לו מוקש, והראשון נוח לי: (רש"י)

מצודת דוד **חרדת אדם**. החרדה שהאדם חרד בבוא עליו מקרה רע הוא יוסיף לו עוד מוקש על כי לבו בל עמו קרוב הוא להיות נכשל בדבר קל אבל הבוטח בה' ולא יחרד ביותר הנה יתחזק אף מהמקרה אשר הדביקתהו מאז : (מצודת דוד)

רלב"ג **חרדת האדם**. ופחדו על מה שאין ראוי לפחד ממנו יגרום מוקש ונזק והמשל שכאשר ימצא איש רע אחד בדרכו וכי' שהוא מתפחד וחרד

ממנו יתעורר מפני זאת הסבה להזיק לו ולשוללו להכירו שכבר ינצחוהו וכבר ירבו המשלים על זה גם כן מצדדים אחריי מזולת זה ואמנם האיש הבוטח בה' ואינו מתפחד מדבר בעוצם בטחונו בשם ואפילו במה שראוי לפחד ממנו באופן מה הנה הוא ישוגב ויתחזק להמלט מהרע ההוא כמו שתמצא בדוד שהתחזק באלהיו לרדוף אחרי הגדוד אשר שרפו צקלג וכמו שתמצא בחזקיה על דבר סנחריב: (רלבי"ג)

[כז] רַבִּים מְבַקְשִׁים פְּנֵי מוֹשֵׁל וּמִיָּהוּהָ מְשַׁפֵּט אִישׁ:

רס"י פני מושל. לדון לפניו: ומה' משפט איש. אם יזכה או אם יתחייב
ובמוסלים דבר הכתוב: (רס"י)

מצודת דוד מבקשים. ישאלו ויבקשו ממנו ליתן להם שררה מה כי הדבר מסור בידו אבל באמת מה' כל משפטי איש כמ"ש רז"ל אפילו ריש גרותא מן שמיא מנו ליה : (מצודת דוד)

מצודת ציון משפט. עניינו דבר הראוי וכן על העמוד כמשפט (מלכים ב יא)
: (מצודת ציון)

רלבי"ג רבים מבקשים פני מושל. לחלות פניו שיעיין במשפט כראוי והם לא יבינו כי מה' משפט איש לא מהמושל ולזה ראוי לבקש מהש"י זה כי המשפט לאלהים הוא והמושל יטה לבו אל אשר יטנו השם יתעלה כאמרו פלגי מים לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו ואפשר שהעיר בזה אל הדרושים שלא יתכן שיגיע להם השכל מזולת מה שהישירה אליהם התורה ואמר כי לשוא יבקשו פני המושל באדם להשיגם כי לא ישלם המשפט לאיש בהם כי אם מה': (רלבי"ג)

[כח] תוֹעֵבֶת צְדִיקִים אִישׁ עוֹל וְתוֹעֵבֶת רָשָׁע יִשְׂרָאֵל דָּרָךְ:

רס"י ישר דרך. אדם שחולץ ישר בדרכיו: (רס"י)

מצודת דוד תועבת. כמו שאיש עול הוא מתועב לצדיקים כן איש ישר דרך הוא מתועב לרשע : (מצודת דוד)

רלבי"ג תועבת צדיקים. הנה כמו שאיש עול הוא שנוא ומתועב אצל הצדיקים כן ישר דרך הוא מתועב אצל הרשעים וזה מבוא' מן החוש ובכאן נשלם מה שהגבלנו ביאורו בזה המקום והנה התועלו' המגיעים ממנה מבוארים במעט עיון: (רלבי"ג)

[א] דְּבָרֵי אֲגוּר בֶּן יִקָּה הַמְּשָׂא נֶאֱמַר הַגִּבֹּר לְאִיתִיאל לְאִיתִיאל וְאָכַל:

רש"י אגור בן יקה. דברי שלמה שאגר את הבינה והקיאה כך פירשוהו חכמי: המשא. נבואה זו אמר על כן: נאם הגבר לאיתיאל. אמר הגבר זה שלמה המשא הזה על עצמו בצביל איתיאל על סמך על חכמתו להרבות זהב וסוסים ונשים שהזהר מלהרבות וכן אמר איתיאל ואוכל הרבה נשים ולא יסורו את לצבי הרבה זהב ולא אסור הרבה סוסים ולא אסוב את העם מצרימה: לאיתיאל ואוכל. בצביל שאמר אתי אל ואוכל לעשות ולא אכשל, לאיתיאל, על איתיאל כמו ואמר פרעה לצני ישראל, על צני ישראל: (רש"י)

מצודת דוד **דברי אגור בן וגו'.** ר"ל אלה הם דברי שלמה אשר אגר ואסף את הבינה ובעבור מרבית הבינה הקיא את הנבואה כי נטלה ממנו : **נאום הגבר.** ר"ל על כי דברי הגבר הוא שלמה היה לומר בעבור אתיאל וחוזר ומפרש לומר שאמר בעבור אתיאל ואוכל ר"ל ה' עמדי והוא נתן לי חכמה מפיו ולזה אוכל לעשות מה שלבי חפץ להרבות נשים וכסף וזהב כי עכ"ז לא אסור לבבי מה' כי אין חכם כמותי צריך גדר ושימור אם כן על כי סמך על אסיפת רב הבינה אמר ארבה נשים וגו' ולא אסור וגו' ולבסוף נאמר בו נשיו הטו את לבבו (מלכים א' י"א) ואחר זה נאמר ויתאנף וגו' כי נטה לבבו וגו' הנראה אליו פעמים וכאומר מה שנראה אליו פעמים כבר נראה אבל מעתה לא הוסיף להראות לו עוד בעון כי נטה לבבו מה' א"כ מרבית אסיפת הבינה היתה סיבה לסלוק הנבואה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **אגור.** ענין אסיפה כמו אגור בקיץ (לעיל י) : **בן.** מל' בינה : **יקה.** מל' הקאה : **המשא.** הנבואה : **נאום.** ענין אמירה : **לאיתיאל.** המלה ההיא מורכבת משתי תיבות אתי אל והלמ"ד הוא כמו בעבור וכן פתח פיך לאלם (לקמן לא) : **ואוכל.** מלשון יכולת : (מצודת ציון)

רלב"ג **דברי אגור בן יקא וגו'.** עד דברי למואל דברי אגור ידמה ששלמה קרא עצמו אגור מצד הדבריי שכלל אותם בזה הספר כמו שקרא עצמו קהלת מצד הדברים הנכלליי בספר קהלת והנה אגור הוא מענין הקבוץ והאסיפי וקרא עצמו בן יקא ר"ל בן אשר יקיא והרצון שהוא אגור בתוכו ומקובץ מהמחשבות המקבילות בדרושים הגדוליי ורוצה להקיא המעמס

והמשא מן המחשבות הבלתי צודקות כדי שישארו לו הצודקות וספר שכבר אמר זה המאמר לחכם אחד ששמו איתניאל ואמרו גם כן לו לחבירו שהיה שמו אוכל: (רלב"ג)

[ב] פִּי בְּעַר אֲנֹכִי מֵאִישׁ וְלֹא בִּינַת אָדָם לִי:

רש"י כי בער אנכי. על סמכותי על חכמתי בדבר שהקב"ה לאג שמה לידי עזירה: (רש"י)

מצודת דוד כי בער אנכי. ר"ל ואלה דבריו שאמר עתה רואה אנכי שאני נבער מדעת איש ואין לי בינת אדם כי הנה דבר ה' מאסתי וחכמתי מה לי מצודת: (מצודת דוד)

מצודת ציון בער. סכל מבלי דעת כמו בהמה והוא מל' אנחנו ובעירנו (במדבר כ) : (מצודת ציון)

רלב"ג כי בער. ולפי שאני בער מאיש ואין לי בינת אדם באלו הדרושים העמוקים: (רלב"ג)

[ג] וְלֹא לְמִדְתִּי חֻקָּה וְדַעַת קְדוּשִׁים אֲדַע:

רש"י ולא למדתי חכמה. ולא דעת קדושים ידעתי, שגרעתי או הוספתי על דברי משה: (רש"י)

מצודת דוד ולא למדתי. הריני כאלו לא למדתי חכמה: ודעת. ולא האמור בתחלת המקרא משמשת בשתים כאלו אמר ולא דעת קדושים אדע ר"ל לא הבנתי דעת אמרי קודש במה שאמר הכתוב ולא ירבה לו נשים ולא יסור וגו' (דברים יז) כי אין הכוונה לומר כשירבה שמא יסור כאלו היה הדבר תלוי ומסופק אלא הכוונה היא לומר שבודאי יסור ואין חכמה נגד תורת משה: (מצודת דוד)

רלב"ג ולא למדתי חכמה. ואין בי כח לדעת דעת קדושים והם המניעים אשר לגרמים השמימיים הנה תקרה לי מצד חסרוני מבוכה חזקה באלו הדרושים שאזכיר ובדומיהם לולי מה שהושרתני אליו התורה הא' הוא שכבר יפול ספק במה שנתפרסם שכבר ישפעו כתות מהשמיים ישלם בהם מה שבארץ כמו שנראה שישפעו מהשמש תקופות היום ותקופת השנה אשר להם מבוא נפלא בדברי הטבעיים בכל מה שתחת גלגל הירח ונראה כמו זה בירח ר"ל שכבר יגיע ממנו רושם באלו הדברים השפלים וכן

ההקש בנשארים ואין הענין בקצתם יותר מפורסם ויותר נגלה מקצת
והספק הוא על זה התואר: (רלב"ג)

[ד] מי עלה שמים וירד מי אסף רוח בחפניו מי צרר מים בשמלה מי הקים
כל אפסי ארץ מה שמו ומה שם בנו פי תדע:

רס"י מי עלה שמים. כמשה: מי אסף רוח. פית הכבשן: מי צרר מים.
קפאו תהומות (קמות טו) נלבו כמו נד (קס) בתפלתו של משה: מי הקים.
את המשכן שבהקמתו נתבססו כל אפסי ארץ כך נדרש צפסיקתא: מה שמו
ומה קס בנו. אם תאמר כבר היה דוגמתו אמור מה קס בנו איזו משפחה
ילאה ממנו ונדע מי הוא: כי תדע. אם תדע מי הוא ואיך לא יראת לעבור
על **לכ"ו** (רס"י)

מצודת דוד מי עלה. מי עוד עלה השמים כמו שעלה משה השמים וירד
בשלוש או ר"ל שעלה לקחת התורה מיד המלאכים: **מי אסף**. כאשר זרק
משה פית הכבשן נתפזר על כל הארץ כאלו אסף הרוח בחפניו לפזרם על
ידו ואמרו מי אסף עוד כמוהו: **צרר**. כשבקע הים עמדו המים היורדים
ולא הלכו בדרכם כאלו צרר אותם בשמלה ומי צרר עוד כמוהו: **מי**
הקים. כי עד לא נתנה התורה היתה הארץ מתמוטטת לפול וכאשר קבל
משה את התורה הקים קצות הארץ לעמוד על עמדה ומי הקים עוד את
הארץ כמוהו: **מה שמו**. הוא ענין מליצה כאומר לזולת אם היה מי
כמוהו אמור נא מה שמו או אם שכחת שמו אמור שם בנו אם תדע שהיה
מי מאז דוגמתו ור"ל ומאחר שלא היה מעולם מי יערוך אליו איך מלאה
לבי לנטות מדבריו על פי אומדן הדעת ואמר כמתרעם על עצמו ותוהא
על הראשונות ומלמד דעת לבל יאחז מי דרכו להשען על חכמתו: (מצודת
דוד)

מצודת ציון וירד. מל' ירידה, או הוא ענין ממשלה ושלטנו' כמו וירד מים
עד יס (תהלים עב): **בחפניו**. עניינו מלא כפוי הידים כמו ומלוא חפניו
קטורת (ויקרא טו): **צרר**. ענין קשירה כמו צרור כספו (בראשית מ"ב):
בשמלה. בסדין: **אפסי**. קצות: **ומה**. הוא"ו במקום או: (מצודת ציון)

רלב"ג מי עלה שמים. מי מהדברים השפלים עלה לשמי' או מי מהשמי'
ירד לארץ שיתכן שיהיה התיחסות בין השמים ובין הארץ באופן שיתכן
שישפעו כחות מהשמים ישלם בהם מה שבארץ כי זאת השאלה עמוקה
ומסופקת מאד מפנים רבי' ונזכיר מהם היותר חזקים לקצר המאמי' בזה
האופן הא' הוא שכבר ידמה שיחוייב היות למשפיע בפועל באופן מה
שאצל מקבל השפע בכח והמשל כי האש לא תשוב מה שהוא חס בכח חס
בפועל אלא מפני שיש לאש חוס בפועל ובהיות הענין כן והו' מבוא' במה

שאינן ספק בו שאין לגרמים שמימיים דבר מאלו האכיות אשר ישפיעו מהם באלו הנמצאות השפלו' ר"ל החום והקור והלחות והיובש הנה יפול ספק חזק איך ישפיעו אלו האכיות והנמש' להם מהגרמי' השמימיים והאופן הב' והוא חזק העומק ג"כ הוא שכבר יחשוב חושב שהדברי' המתחלפים יחוייב שתהיינה התחלותיה' מתחלפות ולזה ידמה שיהיה מחוייב היות ההתחלה מתיחסת למה שהיא לו התחלה עד שתהיה התחלת הדברים הבלתי נפסדים זולת התחלת הדברים הנפסדים ולפי שהתחלת הדברים הבלתי נפסדים יחוייב היותה בלתי נפסדה הנה ידמה שיחוייב מזה היות התחלת הדברים הנפסדי' נפסדת וזה ממה שירחיק היות השמים התחלה למה שבארץ אלא שאם יונח שעלה לשמי' דבר מאלו הנמצאות השפלות והוא נפסד כמו הם ובעל תכלית וממנו ירדו וישפיעו אלו הכחות וזה דבר בתכלית הזרות והביטול ואם רצינו להשלי' הספק בזה הצטרקנו למאמ' ארוך לא יכילהו זה הביאור ויספיק לנו מה שזכרנו מזה והספק הב' מי אסף רוח בחפניו השמי' להיות נאצל מכללם רוח א' באופנים והם היסודות והיא רוח החיה אשר באופנים שקראו הפילוסופי' הנפש הנאצלת מהגלגלי' והתבאר מציאות' בס' ב"ח כי בזה גם כן ספקות עמוקות כמו שביארנו בה' מספ' מ"י הא' איך ישפע א' בלתי מתחלק מרבים והב' איך יתכן בעלול שיהיה יותר שלם מכל א' מהעלות הקרובות אשר שפע מהם כי זה ענין הנפש הזאת שזכרנו עם מניעי הגרמי' השמימיים ששפע' מהם וכבר יפול ספק עוד איך יסתבך זה הרוח ביסודות ובאי זה אופן יתכן בו זה והספק הג' הוא מי צרר מים בשמלה באופן שיהיה רקיע בתוך המים העליוני' מחלק מה מהם כמו שנזכר בתור' ויתבאר מדברינו בספ' מלחמו' ה' שיהיה מחוייב שיהיה שם בין גלגל לגלגל גשם בלתי שומר תמונתו הוא הנקר' מים העליוני' והנה הספק בזה הוא כי זה הגר' העליון הוא נקי מהאכיו' אשר ישלם בהם הקרוש וההתקשות לדברים ולא יתכן ג"כ שנניח חדוש העולם בהם מצד קור או חום יהיה סבת בהם הענין בגשמים אשר אצלינו שקצתם יקרוש מהקור וקצתם יקרוש מהחום כמו שיתבאר בס' האותות והנה השאלה עמוקה וקשה מאד ואם באנו להרחיב המאמר בה ובמה שיפול מזה מהספק במציאות המים העליונים אשר הספק ההוא הוא ג"כ בכח זאת השאלה הצטרקנו למאמר ארוך מאד וכבר יעמוד על זה במעט עיון מי שיראה מדברינו בג"ה בה' מספר מ"י והספק הד' הוא מי הקי' כל אפסי ארץ באופן שיהי' זה החלק נגלה ממני' לא יקיפוהו המים כמו שהיה ראוי לפי הסדור הטבעי וזה כי אם אמרנו שהסבה בזה משפע הגרמים השמימיים כמו שזכר הפילוסוף הנה יתחייבו הספקות הנזכרו' בספק הראשון מאלו ועוד שכב' בארנו בספר מ"י ובבאורינו לספר השמי' והעולם שא"א שייוחס זה אל הכוכבי' שאם היה הענין כן היה מחוייב שיהיה הנגלה מהארץ שלם סבוב כי הכוכבים ההם הם סובבי' סביב הארץ סבוב שלם ואנחנו לא נמצא הנגלה מהארץ יותר מ"ב שעות כמו שזכ' בטולמיוס היוני שנתבא' מהלקיות הירחי' שהבינו מהם המזרחי' והמערבי' ובכלל אין דרך לחכם לעמוד על סבת זה אם לא יעזר במה שזכר' התור' מזה מה שמו ומה שם בנו כי תדע הנה קראו לסבה הקרוב' לזה הפועל בן כי

מצודת דוד **אל תוסף**. הואיל ואמרתו צרופה מבלי סיג ומכשול טעות לזה אל תוסף מה עליהם פן כשיברר בדברך ימצא נכזב ומוטעה ואיך אי"כ תחובר לאמרת אלוה הצרופה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **יוכיח**. ענין ברור דברים כמו לכו נא ונוכחה (ישעיה א) : **בד**. ר"ל בדבריך : **ונכזבת**. מל' כזב : (מצודת ציון)

רלבי"ג **אל תוסף**. על דברי הש"י אך יתבונן בהם באופן לא יצטרך למה שתבין מהם תוספת בדברים ההם שאם הקלת בעיונם עד שלהקל מעליך כשלא יתן וכן הבאו' תאמ' שהוא חסר מלה או מלוי' כך שמא יוכיח בך הש"י שאר האנשי' מעשו' ככה מפני עצם מה שיגיעו לך מהרע וההפסד עד שתשא' הבל וכזב מזולת השארות כלל : (רלבי"ג)

ז שְׁתִּים שְׁאַלְתִּי מֵאַתָּךְ אֶל תִּמְנַע מִמְּנִי בְּטָרְם אַמּוֹת :

רש"י **שתים** שאלתי מאתך. עכשיו מדבר לפני הקב"ה: (רש"י)

מצודת דוד **שתים**. עתה ידבר מול המקום ב"ה ואמר שני דברים אני שואל ממך ואל תמנע ממני בטרם אמות ר"ל כל ימי חיי לא יהיו מנועים ממני : (מצודת דוד)

רלבי"ג **שתים שאלתי**. אמר זה החכם מדבר אל השם יתבר' שתי שאלות שאלתי מאתך אל תמנע ממני בטרם אמות כי אחר המות לא יתחדש לאד' קנין השלימו' אם לא בחייו : (רלבי"ג)

ז שְׁוֹא וְדַבֵּר כְּזָב הִרְחַק מִמְּנִי רֹאשׁ וְעֶשֶׂר אֶל תִּתֶּן לִי הִטְרִיפְנִי לְחֶם חֶקִי :

רש"י **ראש**. ללות: **הטריפני**. ל' מזון וכן טרף נתן ליראיו (תהלים קי"א): (רש"י)

מצודת דוד **שוא ודבר כזב**. היא היא וכפל הדבר בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב) : **הרחק**. ר"ל תן בלבי לדבר אמת ולמאס בשקר : **הטריפני**. פרנסני מאכל קצוב די הספוק להחיות הנפש ולא יותר : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ראש**. עניות : **הטריפני**. ענין מזון כמו טרף נתן ליראיו (תהלים קי"א) והוא מושאל מל' מזון החיה הבא ע"י טרף : **חוקי**. הקצוב לי וכמו ואכלו את חוקם (בראשית מ"ז) : (מצודת ציון)

רלב"ג **שוא ודבר כזב הרחק ממני.** בהשגותי שוא ודבר כזב שלא אשתבש ואתבלבל בעיוני ושלא יהיה עיוני בדבי הבל שאין לו מציאות כאילו תאמר שיהיי העיון במציאות הרחוק וידמי שרמז בשוא אל מה שהוא שקר ודבר כזב אל מה שהוא הבל או הפך זה והנה תקרה לאדם החקירה והעיון במה שאינו נמצי לחשבו שהוא נמצא אם מפני שבוש המדמי אם מפני ספוי כוזב קרה לו אם מפני דעות ירשו בזה מזולתו והשאלה הבי' היא שלא תתן לי עוני ודלוי בדעוי לקצר בדעות מה שאפשי לאדם השגתו ולא תתן לי ג"כ עושר לפנות להתחכי במה שאין לאדם השגתו אך השפיע לי בדעות המזון הראוי לשכלם לא פחות ולא יותר וזאת באמת היא שאלה גדולה לא יתכן שימצי איש יגיע אליה באלפיי מן הבי' אבל הוא ראוי שישתדל כל אחד מהאנשי המעייניי בזה כחזקי היד: (רלב"ג)

טו **פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי יהנה ופן אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי:**

רס"י **פן אשבע. מתוך עושר וכחשתי. בהקב"ה מרוב גלוה ומהו הכחשה: ואמרתי מי ה'. כלומר אין אלהים: ותפשתי שם אלהי. להרגיל להשבע בו לשקר:** (רס"י)

מצודת דוד **פן אשבע.** ר"ל כי כשיהיה לי עושר רב פן אשבע ביותר ואתגאה ואכחש בה' לומר מי ה' כלומר אין אלהים: **ופן אורש.** ואם אהיה עני פן כשאהיה רש ביותר אגנוב הון למלאות נפשי המתאוות ואתפוש בפי להזכיר את שם ה' להשבע בו על שקר: (מצודת דוד)

מצודת ציון ותפשתי. ענין אחיזה: (מצודת ציון)

רלב"ג **פן אשבע.** להתחכי במה שלא אוכל להשיגו ואומי מי הוא הש"י ר"ל מה הוא וזה דבר לא יתכן שיושג אלא לש"י ולזה תבוי זאת החקירה אל שאכחש ואעשה אלוה מדבר בלתי נמצא כן כשאחייב לאלוי מהות בלתי נמצא כן ויביא זה לכפירה ולהאמין בזולתו ופן אורש ואקצי מהחקור במה שאפשר לאדם השגתו ויהיה זה סבה אל שלא אעמוד על חיוב היות שם אלוה הוא הפועל לכל הנמצאוי ויהיה קצורי עבה שאגנוב האלוה מהנמצאות ואומר שאין שם אלוה כמו שהיה אומר אפיקורוס וסיעתו ואחשוב כי לא תפשתי בזה כי אם השם לבד כי הנקרה בו אין לו מציאות ויהיה זה יותר קשה באופן מה ממה שיגיע מהפסד בסבת התחכם יותר ממה שראוי: (רלב"ג)

יז **אל תלשון עבד אל (אדנו) אדניו פן יקללך ואשמת:**

רפ"י אל תלשן עבד. אל תמסור דין על אדם לזעוק עליו להקב"ה ואפי' הוא רשע אשר אציו יקלל וכל התועבות האמורות כאן בו, ורציה לדבר מהוסע בן בארי כדאיתא בפסחים צ"פ האשה שהלשין את ישראל ואמר החליפם באומה אחרת אמר לו הקב"ה קח לך אשת זנונים (הוסע א): (רפ"י)

מצודת דוד אל תלשן. אל תדבר לה"ר על העבר לפני אדוניו ודבר בהווה כי דרך לה"ר לאמרו לפני מי שהנאמר עליו מוכנע לו וירא מפניו : **יקללך**. פן העבד יקללך ותהיה לשממה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תלשן. מלי מלשינות ולה"ר : **ואשמת**. מלי שממה כמו עדרי הצאן נאשמו (יואל א') : (מצודת ציון)

רלב"ג אל תלשן. והוסיף להזהיר שנית על דברי התורה שלא יחטא בעיונו בהם וישתבש ויתלה בזה בדברי תורה ולפי שהתורה הוא כמו עבד לש"י לשרתו בה בהגעת השלימות בה לאדם הזהיר שלא יתלה האדם בדעותיו המשובשות בדברי התורה כי בזה כאלו הלשין העבד אל אדניו לומר לו שהטעה אותו עבדו ואמר שאם תעשה כן אולי יקללך אדניו והוא הש"י ותהיה לשממה והפסד מפני היותך מיקל בתורתו והמשיל ואמר כי זה הפועל המגוני מהבנת דברי התורה בזה האופן החס' ידמה אל הדבור שמקלל הוריו אשר גדלוהו והביאוהו אל המציאות בצד מה ולא יתן להם הכבוד הראוי אך יקללם וכן הענין בזה המעין עם התורה כי אלו היה נותן כבוד לדברי התורה היה מעמיק בהבנתם באופן ראוי וישמח בזה מהטעות בדבריה אך הוא מקל בדברי התורה עם רוב הטובה שהיא משפעת לו במוסר ובדעות עד שהיא תגדל נפשו ותזונה מהמזונות אשר תקנה בהם החיים הנצחיים : (רלב"ג)

[יא] דֹּר אָבִיו יְקַלֵּל וְאֶת אָמוֹ לֹא יִבְרָךְ :

מצודת דוד דור וגו'. מוסב למעלה לומר אפי' הדור פרוץ אשר וגו' ופן תחשוב להלשין ביניהם למען יהיה חרב איש ברעהו ויאבדו בעונם עכ"ז אזהיר לך אל תלשן : **לא יברך**. לא יזכירם בלשון ברכה אלא בלשון קללה : (מצודת דוד)

[יב] דֹּר טְהוֹר בְּעֵינָיו וּמְצֹאָתוֹ לֹא רַחֵץ :

מצודת דוד דור טהור. אף אם הדור ההוא מחזיק עצמו לטהור ונקי מעון ועל ידי זה לא נרחץ מטנוף המעשים כי המחזיק עצמו לחוטא מהרהר

פעם בתשובה ולא כן המחזיק עצמו לטהור : (מצודת דוד)

מצודת ציון ומצואתו. מלי צואה וטנוף : (מצודת ציון)

רלב"ג דור טהור. ואמר ממשל על מי שנכנס בעינו שוא ודבר כזב שהוא דומה אל הדור שהוא טהור בעינו ולא רוחץ מטנוף והלכלוך היותר מגונה והוא הצואה שירגישו בעיפוש כל הקרובים אליו וכן הענין הזה בשוא כי השוא ודבר כזב אצל מזון הנפש הוא כמו הצואה אצל מזון הגוף כי הגוף יזון מהמזון והמותר שלא יאות ליזון ממנו הוא הצואה והנפש תזון מהדעות ותקח האמת ותשליך השק' כי לא יאות להזון ממנו ואמר ממשל על מה שיתחכ' יותר ויעיין במה שאין דרך אל השגתו שזה דומה לענין הדו' שהוא עז פני' : (רלב"ג)

יג] דור מה רמו עיניו ועפעפיו ינשאו :

רס"י לור מה רמו עיניו. זה גסות הרוח: (רס"י)

מצודת דוד דור מה רמו. אף אם הדור ההוא מה מאוד רמו עיניו וגו' ר"ל המה גסי הרוח : (מצודת דוד)

מצודת ציון רמו. גבוה : ועפעפיו. אישון העין : (מצודת ציון)

רלב"ג דור. שרמו עיניו ועפעפיו ינשא בהפך מה שיעשה הביישן והיא מדה מגונה מאוד מביאה לחטאים גדולי' וכן זאת התכונה מביאה בדעות בחטאים כמו שקדם : (רלב"ג)

יד] דור חרבות שניו ומאכלות מתלעתיו לאכל עניים מארץ ואביונים מאדם :

רס"י לור חרבות שניו. החיזנות: ומאכלות. סכינים: מתלעותיו. שניו הפנימיות: (רס"י)

מצודת דוד דור חרבות. אף אם הדור ההוא שניו דומים לחרבות ומתלעותיו למאכלות לאכול בהם את העניים לכלותם מן הארץ ולהשחית את האביונים מבני אדם ר"ל אוכלים בכל פה ומשחיתים אביונים עד כי לא יחשבו מן בני אדם וגדלה א"כ רעתם עד מאוד : (מצודת דוד)

מצודת ציון חרבות. מלשון חרב : ומאכלות. סכינים כמו ויקח את

המאכלת (בראשית כ"ב) : מתלעותיו. הם השינים הפנימים וכן מתלעות
עול (איוב כ"ט) : (מצודת ציון)

רלב"ג דור חרבות. ואמר ממשל על מי שיורש וגנב ותפש שם אלהיו שזה
דומה אל הדור ששניו הם כמו חרבות לחתוך ולהשחי' הדברים ומזונות
מתלעותיו והם השני' הטוחנות הם לאכול עניים ולכלותם מן הארץ
ולכלות אביונים ממין האדם וכן זה ישחית בזה כל עניני הדעות כי
ישתבשו בקלות בדעותם החסרות ואולם החכמים לא יתכן שיזוקו בכמו
אלו הדעות הנפסדות ואמר עוד ממשל על עוצם אכלו והשחתו בזה הדעת
הנפסד רבים מחסרי הלב וזה תמיי' לא ישבע כי ימצאו שתי בנות לעלוקה
והיא התולעת הנקרא ארטוגיי' בלע"ז שהוא מוצץ הדם מן האדם לא
ישבע עד שיתמלא ממנו מלוא נפלא ואחר יפול ויקי' הדם ואחר כן ישוב
תמיד להתמלא בזה האופן לא ישבע וכל א' מאלו השלש יאמרו הב הב
לא תשבענה : (רלב"ג)

[טו] לעלוקה שתי בנות הב הב שלוש הנה לא תשבענה ארבע לא אמרו
הון :

רס"י לעלוקה. מנחם פתר לעלוקה כמשמעו למדנו שהיא ערבי
והפותרים אומרים שהיא לשון שאול ומורד וכן במדרש תהלים למדנו כן
שפותר שתי בנות גן עדן וגיהנם זו אומרת תנו לי לדיקי' וזו אומרת תנו לי
רשעי': ארבע לא אמרו הון. הרבה יס לנו: (רס"י)

מצודת דוד לעלוקה. דימה בור הקבר לעלוקה כי מוצצת ושואפת כל
הבריות אליה כדרך העלוקה המוצצת את הדם : שתי בנות. הם ג"ע
וגיהנם הג"ע אומרת תן לי צדיקים והגיהנם אומרת תן לי רשעים והוא
ענין מליצה כאלו יאמר אל יחשוב הצדיק כי צר לו המקום בג"ע ואל
יחשוב הרשע אשר הגיהנם כבר נתמלא מפה אל פה ולא ימצא לו מקום
כי לא כן הוא כי כל אחת מתאוות עוד על אנשים כי הנה רחבות ידים
וכי"א יבוא אל מקומו : שלש הנה. ר"ל עם כי שלש הנה המשפטים
הנראים אשר לא תשבענה מלשפוט שפוט ולא יקיצו במשפט עכ"ז יש עוד
אחריהם הרביעית אשר תקח עוד משפט ומרבית מיני היסורין שבה לא
יאמרו די לנו לעשות המשפט כי לא ירפו ידיהם ממנה : (מצודת דוד)

מצודת ציון לעלוקה. היא תולעת הגדלה בנהרות המוצצת דם עד כי
נתמלא כל גופה ובדרז"ל סכנת עלוקה (ע"ג יב) : הב. תן כמו הבה לי בנים
(בראשית ל') : הנה. הוא כמו המה לזכרים : הון. ענין די והרבה וכן יאמר
על רבוי הממון : (מצודת ציון)

רלב"ג לעלוקה. הב הב לא תשבענה ג' הנה אשר לא תשבענה וד' שלא

אמרו הון די הון הא' היא שאול והיא ההיולי הראשון ודמהו אל המטה המוחלט להיות מציאותו החסר שבמציאות היסודיות והוא מבואר שלא ישבע בלבישתו הצורות א' אחר אחת וכן עוצר רחם והוא ההריון כי אז יעצור הזרע ברחם ועוצ' פי רחם והוא לא ישבע מצד טבעו כי תמיד יבקש ההריון וכן הארץ לא שבעה מים לזון הצמחים כי אם ימטר עליה תצטרך אחר זה למטר וזה תמיד לא יכלה או ירצה בזה והוא יותר נכון כי תמיד יתהוו המים בבטנה לא יסורו מלהתהווה במקורותיה ואולם הד' היא היותר דומה לזה הענין הנמשל ולזה הבדילה מהשאר והיא האש שלא אמרה הון כל מה שיתמיד להמצא אצלו מה שאפשר שיבער בו האש וכן הענין באלו הדעות הנפסדות אשר יקרו מפני הדלות בדעות כי הם לא יסורו מלהשחית האנשים כל מה שהתמיד להמצא חסר דעת יתכן שיטעה בהם : (רלב"ג)

[121] שְׂאוּל וְעָצַר רַחֵם אֶרֶץ לֹא שְׁבַעָה מַיִם וְאֵשׁ לֹא אָמְרָה הוֹן :

רס"י ועוצר רחם. תשמיש: שאול ועוצר רחם. שאול מלכות צבל שנאמר בנבוכדנצר הרחיב צשאול נפשו (חזקוק 3) ועוצר רחם זו היא מדי שזימיהם עלרו רחמים מישראל שנאמר להשמיד להרוג ולחצד (אסתר ג): ארץ לא שבעה מים. זו יון שלא שבעה מלגזור גזרות רעות על ישראל: ואש לא אמרה הון. נגד עשו שעשה בחימה בוערת על ישראל שאמרו להשמיד טף ונקים זיוס אחד. וכן: (רס"י)

מצודת דוד שאול. הוא הקבר אשר לא תשבע מפגרים מתים אשר ימותו בחורים או צאצאיהם לעיניהם : **ועוצר רחם**. כמה נמצא אשר נעצרה רחם האשה ולא תוליד בנים והמה הולכים ערירים : **ארץ**. רבות פעמים ירד הגשם בשיעור מיעוט ואין די בו להשביע צמאת הארץ ובני אדם כלים ברעב והנה שלשת המשפטים ההנה מתמידות : **ואש**. ר"ל אחר מות האדם נשפט הוא במיני אש הגיהנם והיא שורפת והולכת כי לא תכבה ולא תאמר די : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ועוצר רחם**. מניעת ההריון וכן כי עצור עצר ה' בעד כל רחם (בראשית כ) : (מצודת ציון)

[122] עֵינַי תִּלְעַג לְאֵב וְתִבּוּז לִיקָהֶת אִם יִקְרוּהָ עֲרֵבִי נַחַל וַיֵּאכְלוּהָ בְּגִי נֶשֶׁר :

רס"י ליקהת אס. לקמטי' הנקבלי' ונקהין בפני אמו לשון יקהת עמים (ראשית מט) קבולת עמים והיו"ד יסוד כמו יפעת ויעלת חן: יקרוה. לשון

תנקר נקרת הצור (שמות לג) פוריי"ר בלעז יבא העורב שהוא אכזרי על בניו ויקרוה ולא יאכלנה ולא יהנה זה ויבא נשר שהוא רחמני על בניו ויאכלנה ויהנה זה, העורב אכזרי הוא כמו שנאמר (תהלים קמז) לבני עורב אשר יקראו, והנשר רחמני שנאמר ישארו על אצרתו (דברי' לב): (רש"י)

מצודת דוד **עין תלעג.** העין המלעגת ברמיזתה על מוסר האב ומבזת לקבוצי תוכחות האם וסדרי אמריה כי דרך נשים לה : **יקריה.** גמול ענשו הוא שהעורבים המצוים אצל הנחל המה ינקרו העין יבוא העורב האכזרי שנאמר לבני עורב אשר יקראו (תהלים קמז) ויפרע ממי שהראה אכזריות להלעיג על האב והאם אולם המה לא יאכלו את העין כי אכזרים המה ולא יהנו מן האכזר : **ויאכלוה.** בני הנשר הרחמנים שנאמר כנשר יעיר קנו וגו' (דברים לב) הם יאכלו את העין ויהנו מן האכזר : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ליקהת.** ענין קבוץ ואסיפה כמו ולו יקהת עמים (שם מט) : **יקרוה.** ענין נקיבה כמו וינקרו את עיניו (שופטים ט"ז) : (מצודת ציון)

רלב"ג **עין תלעג לאב.** ואחר שהשלים זה המשל שב להמשיל שנית על הטועה בכוונות התורה מצד הקלות בה והוא אשר המשיל בדור אשר אביו קלל ואת אמו לא יברך ואמר כי עין הלב שתלעג לאב והיא התורה ותבוז לקבוץ האם והוא ג"כ דברי התורה שלא ייטיב העיון במה שיתחייב מדבר דבר מדבריה ומקבוץ דבריה והסדר שלהם קצתם עם קצת עד שיהיה זה סבה אל שיטעה בכוונותי ינקבו העין ההוא העופות הדורסים הממהרי לבא אליה בקלות ר"ל שפתאום יבא אידו כמו שהעיר באמרו פן יקללך ואשמת אמי ממשל על זה הענין מההקל בדברי התורה עד שיטעה בדבריי שלא יורגש בתורה אי זה הדרך עבר בה שהובילוהו אל זה הטעות : (רלב"ג)

יח **שְׁלֹשָׁה הֵמָּה נִפְלְאוּ מִמֶּנִּי (וארבע) וְאֶרְבָּעָה לֹא יִדְעֵתִים :**

רש"י **נפלאו ממני.** נכסו משחלפו מעיני ואיני יודע להיכן הלכו שממהרין להסתר **מן העיין:** (רש"י)

מצודת דוד **שלשה המה.** ר"ל כמו שאלה השלשה המה נפלאו ונעלמו ממני לבלי דעת דרך מהלכם אחר שהלכו כן דבר הרביעי לא ידעתי אותם להכיר הדבר אחר שנעשה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נפלאו.** ענין העלמה כמו כי יפלא ממך (דברים י"ז) : (מצודת ציון)

רלב"ג ג' הנה נפלאו ממני. דרכיהם ואינם משאירים רושם בדרך ההוא: **וד' הם שלא ידעתים**. והנה הדי' יהיה ממנו רושם מגונה ואם לא נודע והראשון הוא דרך הנשר באויר שלא יוכר באויר רושם מהדרך ההוא ודרכו לטרוף טרף, והשני הוא דרך נחש עלי צור ולא יוכר בסלע ההוא דרכו אשר דרך בה אך תכלית דרכו להשחית ולהזיק כמנהג הנחש, והשלישי הוא דרך אניה בלב ים שלא יודע אי זה דרך עברה האניה שטבעה בים, והרביעי הוא דרך גבר בעלמה שהיא בעולה שלא יוכר בה אך הוא הפחית מעלת הדרך ההוא בזה המשגל המגונה עד שתשוב זאת העלמה מגונה בעיניו אשר היתה חביבה ויקרה בעיניו וכן הענין במי שדרך בחקירותיו בדברי התורה זה מנהג החסר כי הוא ימצא בהם בזה האופן המגונה דברים מגונים תשוב להיות אצלו מגונה תחת אשר היתה יקרה: (רלב"ג)

יט דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אניה בלב ים ודרך גבר בעלמה:

כ"י דרך הנשר. זו צבל, הנשר הגדול ארץ האזר: נחש. זו מדוי: דרך אניה צלב ים. זו יון שהיא קלה בגזירותיה: דרך גבר בעלמה. זו פרס שאמרה לעולם אהיה גברת. (כ"י)

מצודת דוד דרך הנשר. הדרך שהלך בו הנשר כאשר פרח לצד אויר השמים אין לדעת אותו כי פרח באויר ואין הדרך ניכר: **דרך נחש**. הדרך שהלך בו הנחש על הסלע אין לדעת אותו כי אין מדרך הרגל ניכר על הסלע אף כי הנחש הולך על גחון ועקבותיו לא נודעו. **דרך אניה**. הדרך שהלכה בו הספינה בתוך חוזק עומק הים אין לדעת אותו כי מיד כשתלך ממקום מהלכה ישובו המים לאיתנו ולא יוכר: **ודרך גבר**. וישוה להם דבר הרביעי והוא דרך נאוף גבר בעלמה ר"ל בבעולה שלאחר המעשה לא יוכר הדבר גם בשניהם בנואף ונואפת: (מצודת דוד)

מצודת ציון **בלב ים**. חוזק הדבר נקרא לב וכן לב השמים (שם די') והוא מושאל מלב בעל חי שהוא חזקו: **ודרך**. הבעילה תקרא בשם דרך כן ארז"ל (קדושין ב'): **בעלמה**. הרכה בשנים תקרא עלמה ועם היא בעולה כמו הנה העלמה הרה (ישעיה ז'): (מצודת ציון)

כז כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און:

כ"י ומחתה. כופה פיה למטה כדכתיב כאשר ימחה הכלחת מחה והפך על פניה, אכלה, לשון נקיה דבר הכתוב: כן דרך אשה מנאפת. זו הרעה

גרמה להם לכנסת ישראל שנאפה בעבודת גלולים וכדי הוא הפורעניות
לזוּרָא לָהּ: וְאִמְרָה לֹא פִעֲלֹתִי אֲזוּן. כְּדֹאמַר הַנְּנִי נִסְפֵט אֹתְךָ עַל אֲוֹמְרְךָ לֹא
הִטְאֵתִי. ע"כ לָשׁוֹן רַס"י קְצַמְק'ג): (רס"י)

מצודת דוד **כן דרך**. ר"ל כי כן הוא הדרך של האשה המנאפת מסתרת
זנותה לומר לא פעלתי און הואיל ואין מי מכיר ואחז במשל כאלו אכלה
דבר מה ומקנחת פיה לבל יהיה נראה אם אכלה ואולי יגנה אותם לומר
הלא על כי ידמו בדבר ההסתר אל שלשת האלה מלאה לבם לעשות
מעשיהם והנה מה' לא יראו עם כי אין כל דבר נעלם ממנו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ומחתה**. מל' מחיה וקנוח כמו מחה והפך על פניה (מלכים ב'
כ"א) : (מצודת ציון)

רלב"ג **כן דרך אשה**. ולזה המשיל זאת העלמה לאשה מנאפת והיא ג"כ
דרכה שתנאף ותקנח הערוה ואמרה לא פעלתי און ואמר עוד ממשל על
מי שיכנס שוא וכזב בעיונו : (רלב"ג)

[כא] תַּחַת שְׁלוֹשׁ רְגָזָה אֶרֶץ וְתַחַת אֶרְבַּע לֹא תוּכַל שְׂאֵת :

רס"י רגזה **ארץ**. א"י: (רס"י)

מצודת דוד **תחת**. בעבור שלשה דברים ירגזו יושבי הארץ ובעבור הרביעי
לא יוכל לסבול הרוגז והחרדה כי רב הוא : (מצודת דוד)

מצודת ציון **רגזה**. חרדה : **שאת**. מל' משא וסבל : (מצודת ציון)

רלב"ג **תחת ג'**. כי תחת שלש חרדה ותחת ד' לא תוכל לסבול האי הוא
תחת עבד כי ימלוך כי אינו ראוי למלוך כמו שאין ראוי למלוך הכזב
והשוא ויגיע אל השכל אך ראוי שידחה ויוסר ויגיע אל השכל האמת לבדו
והנה השקר הוא כמו עבד ומשרי למצא האמת והב' הוא תחת האיש
הנבל המרדף חברת הרקיי כי ישבע לחם כי אינו ראוי לכך כי דרכו זאת
ראוי שתביאהו אל הדלות והעוני עד שיחסר לו לחם ושמלה כאמרו
ומרדף רקיי ישבע ריש מפני שאינו עוסק בישובו של עולם וכן הענין בשוא
ודבר כזב שאינו מישובו של עולם אבל הם דברים בלתי נמצאים והשלישי
תחת שנואה כי תבעל כי אין ראוי שיתחבר האדם אל האשה שהיא
שנואה לו וכן הענין בחבור שוא ודבר כזב אל השכל כי הם שנואים אל
השכל והד' תחת שפחה כי תירש גבירת' ותשוב הגבר' משרתת לה כן
הענין בשוא ודבר כזב עם השכל כי הדעת הכוזב' היא כמו שפחה
ומשרתת אל האמתית כמו שזכרנו והיה ראוי שינחל השכל הדעת

האמתית ושפחתה תוציאנה מהחברי עם השכל בכאן הפסי אחר לשכל בשוא ודבר כזב ועליו ידמה גם כן שאמר ושפחה כי תירש גבירתה והוא שכבר ביארנו בראשון מספר מלחמות ה' שההצלחה תהיה לשכל במושכלות הרבות אשר השיג מהצד שהם בו אחד ויקרה מהתערב המושכל הכוזב במושכלות האמתיות שתהיי צורת האחדות המגעת מכללוי המושכלוי דבר שאינו כן ויפסיד בזה זאת ההצלחי הנפלאי המגע' לו מהמושכלות במה שהם אחת וזה עיון נפלא מאד ועמוק והוא מבוא' מאד ממה שביארנו מאלו העמוקות בא' מספר מלחמוי ה' ואמר עוד ממשל על העשיר בדעת שיתחכם יותר שני משלים במשל הראשון באר שהחכמה היא ממה שראוי שילוח אליו הקוטן: (רלב"ג)

[כב] תַּחַת עֶבֶד כִּי יִמְלוֹךְ וְנָבַל כִּי יִשְׁבַּע לֶחֶם:

רס"י תחת עבד. זה נזכרנלך שהיה עבד למרוךך זללדן וכותב אגרותיו כדגרסינן בחולין: ונבל כי ישבע לחם. זה אחשורוש שעשה משתה מלה וקמונים יום: (רס"י)

מצודת דוד תחת עבד. האחד הוא בעבור העבד כאשר ימלוך כי לא ידע תכסיסי המלוכה ובשגעון ינהג: **ונבל**. השנית כאשר הנבל ישבע לחם כי רבים לומדים מעשיו באמרם הלא לא יחסר לחמו ובעבור זה יתרבה הרגז והחרדה: (מצודת דוד)

מצודת ציון **ונבל**. איש פחות ונבזה: (מצודת ציון)

[כג] תַּחַת שְׁנוּאָה כִּי תִבְעַל וְשִׁפְחָה כִּי תִירַשׁ גְּבִרְתָּהּ:

רס"י שנואה כי תבעל. כנגד יון: ושפחה כי תירש גברתה. זה עסו שהיה לו לעבד ליעקב ונהפך הדברים: (רס"י)

מצודת דוד תחת שנואה. השלישית הוא בעבור אשה השנואה במעשיה זונה מנאפת כאשר תנשא לבעל כי אז תוכל לתלות הריונה בבעלה ותרבה לפתות אנשים לזנות עמה ובעבור זה יתרבה הרגז והחרדה: **ושפחה**. הרביעית היא כאשר שפחה יורשת ממשלת גברתה ותשוב גברתה משרתת לה ובעבור פחיתת מעלתה וסכלות דעתה לא תשכיל לכבד את מי הראוי לכבוד ויתרבה החרדה עד למאוד כי זהו דבר קשה יותר מכולם ואף מעבד כי ימלוך הואיל והיא אשה קצרה דעתה ובל ידעה מה: (מצודת דוד)

מצודת ציון גברתה. האדונית שלה : (מצודת ציון)

[כד] אַרְבַּעַה הֵם קִטְנֵי אֶרֶץ וְהָמָּה חֲכָמִים מְחַכְּמִים :

מצודת דוד קטני ארץ. בריות קטנות אשר בארץ : מחוכמים. ר"ל עם כי המה קטני ארץ ואין חכמה גדולה ראוי להם לפי צורך השגת די מזונם מ"מ המה מחוכמים מה' בהשגחה פרטיות למען ילמדו דעת את העם : (מצודת דוד)

רלב"ג ארבעה. ואמר שארבעה הם קטני ארץ והם חכמי מחוכמי ביאור על שאר הבעלי חיים להורות כי החכם צריך שיהי קטן בעיניו ולזה ראוי שיירא מחקור בדברים הגדולים אשר אין דרך לו להשגתם ובזה ישמ' מההריסה להתחכם יותר מהראוי לו כי יכיר שפלותו ושדעתו קצרה להשיג זה הראשון הם הנמלים שהם עם לא עז ביחס אל שאר ב"ח ואף על פי שהם תקיפים ביחס גורל גופם כי הם נושאי בפיהם כפלים רבי ממשקלם והם מתחכמים להמצי' הצריך להם מזון בקיץ והוא העת אשר ימצא בו להם וזה ממה שיישיר החכם שלא ישתדל בחקירי כי אם בעת שיתכן שימצא לו כל שכן שאין ראוי שיתחיל בחקירה שלא יתכן שתמצא בעת מהעתי' וכבר זכר שלמה במה שקדם אופן חכמת הנמלי' במה שיכינו בקיץ לחמם כאמרו לך אל נמלה עצל השני הם שפנים שהם עם לא עצום ובחרו לשום בסלע ביתם ובמקום חזק משכנם וזאת גם כן הערה שלא יעמיק אדם לחקור רק במה שיש לו תוקף וחכמה להשיג אמתתו לא במה שיהיה מרמס לכל חולק יבא ויחלוק עליו כי אין לו טענה ראויה ידחה בה מעליו : (רלב"ג)

[כה] הַנְּמָלִים עִם לֹא עָז וַיְכִינוּ בְּקִיץ לַחֲמָם :

רש"י הנמלים עם לא עז. זו צבל שנא' (ישעיה כג) הן ארץ כסדים זה העם לא היה: ויכינו בקיץ לחמם. נבוכדנצר עשה כבוד רח' להב"ה צימי מרודך בלחזן אשר שלח ספרים לחזקיהו וכתב שם שלם למלכא חזקיהו שלם לקרתא דירושלם שלם לאלהא רבא ונבוכדנצר כותב אגרותיו היה ולא היה עם אותו היום וכסבא וספרו לו מה שעשו א"ל לאלהא רבא קריתו ליה וכתביתו ליה בסוף רץ אחר השליח והחזירו בשביל אותו מרובה זכה למלכות הרי שהכין בקיץ לחמו כדרך הנמלה:(רש"י)

מצודת דוד ויכינו. עם כל חולשתם יתחזקו להכין מאכלם בעת הקיץ עת מצוא התבואה בשדה ולהטמין על ימות החורף והמה מלמדים דעת את העצלנים להכין די מחסורם בעוד היות לאל ידם : (מצודת דוד)

מצודת ציון הנמלים. שם בריה קטנה : **עם.** יאמר כן בדרך השאלה וכן
עדת דבורים (שופטים י"ד) : (מצודת ציון)

[כו] שְׁפָנִים עִם לֹא עָצוּם וַיִּשְׁימוּ בְּסֻלַּע בְּיָתָם :

רש"י שְׁפָנִים עִם לֹא עָצוּם. זה מדי ופרס: וישומו בסלע ביתם. שזנו בית
המקדש: (רש"י)

מצודת דוד וישימו. עם כל חולשתם יתחזקו לעשות לעצמם מקום מדור
בתוך הסלע כי יחפרו בו מעט מעט עד כי ירחיבו מקום לשבת והמה
מלמדים דעת את העם לבל יעזבו חכמת התורה על כי ארוכה מארץ מדה
אלא ישנה מעט מעט עד כי יגמור את כולה : (מצודת דוד)

מצודת ציון שפנים. שם בריה מה : **עצום.** חזק : (מצודת ציון)

[כז] מֶלֶךְ אֵין לְאַרְבֵּה וַיֵּצֵא חֶצֶץ כְּלוֹ :

מצודת דוד מלך אין לארבה. להנהיגם יחד באסיפה אחת כדרך המלך
ועכ"ז בוחרים מעצמם לצאת יחד באסיפה אחת ולא יפרדו אלה מאלה
ואסיפה היא להם רב התועלת כ"א הלכו יחידים היו בני אדם צדים
אותם אבל כשהם יחד רבי המספר כולם חדלים מהם הואיל וא"א לצוד
את כולם ולמדו דעת את העם שלא יריבו ואיש את אחיו יעזורו : (מצודת
דוד)

מצודת ציון חוצץ. מאוסף ומקובץ וכן נקרא אסיפת אבנים קטנים כמ"ש
ויגרס בחצץ (איכה ג) : (מצודת ציון)

רלב"ג מלך אין לארבה. הארבה אין לו מלך שיעמיד בהסכמה אחת והוא
יוצא כלו בעת מוגבל אשר יתכן לו לכרות עשבי התבואות להיותם לו
למזון וזה ג"כ הערה לחכם שלא ישתדל לחקור במושכלות רק בעת
הראוי ובשיעור שנוכל עליה' : (רלב"ג)

[כח] שְׁמָמִית בְּיָדִים תְּתַפֵּשׂ וְהִיא בְּהִיכְלֵי מֶלֶךְ :

רש"י שְׁמָמִית. אריני"א זלע"ז: **בידים תתפש.** זידה היא אוחזת ומתדבקה
זכותלים: שְׁמָמִית **בידים תתפש.** זה עשו שנה' והידיים ידי עשו (בראשית
כז): **זהיכלי מלך.** שנוכס להיכל מלך והחריבו: (רש"י)

מצודת דוד **בידים**. במעשה ידים תלכד די מחסורה כי אורגת כעין יריעות והזבובים נסבכים ונלכדים בהם והמה לה למאכל ואף כי היא בהיכלי מלך מקום למצא שם הרבה מטעמים מ"מ תבחר לאכול ממעשה ידיה ותלמד דעת להיות האדם נזון מיגיע כפו ולא ליהנות משל אחרים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **שממית**. היא עכביש : **תתפש**. מלשון תפישה ולכידה : (מצודת ציון)

רלב"ג **שממית**. והוא העכביש היא ג"כ בריה קטנה ובחכמת' תעשה בידיה יריעה היא כמו רשת תתפש בה הזבובים והדבורים וזולתה מהב"ח אשר יתכן שיתפשו בה כי בזה תשיג מזונה כמו שנזכ' בספ' ב"ח והיא באה ג"כ בהיכלי מלך ומשם חפרה אוכל לה, וזה ג"כ הערה לחכם שלא יירא מחקו' בדברים הגדולים אשר אפשר לו לעמוד על אמתתם כמו השממית דרך משל לא תירא מלבא בהיכלי המלך אחר שכבר תוכל להשיג משם די טרפה ואפשר שנאמי כי אמרו בהיכלי מלך הוא לבאר כי עם חכמת' תטעה בזה כי היא כוונה מה שלא ישלם לה ממנה תועלת אבל תגרום לה המות וההפסד כי היא בהיכלי מלך לא יעזבו המשרתי המנקים אותם יריעו' העכביש אך יכבדו' ויסירו' וזה קרה לה מפני הרסה לבא בהיכלי מלך והיא אינה ראוי' לבא בהם וכן הענין במי שיתחכ' יותר ר"ל שלא יגיע לו מזה פרי אך יגרום לעצמו ההפס' והמשל הב' זכר בו ג' הנה מטיבי צעד ר"ל שהם ממהרי התנוע' לכל הדברי' מזול' שיבררו הראוי מהבלתי ראוי וד' הם מטיבי לכת בדמיון הקוד' בג' הראשוני והנה הבדיל הד' מן הג' להתיחסו יותר אל הנמשל והוא העשי' בדעת המתחכ' יותר מהראוי לו הא' הוא ליש שהוא גבו' בבהמה והוא רץ לטרופ אי זה ב"ח שימצא לא ישוב מפני כל על רוב בטחו על גבורתו וכבר יקר' לו מזה רע בעתי' מה בהלחמו עם שתקיף ממנו כמו שנמצא בספורי' הב' הוא זרזיר מתנני' והוא הכלב הדק המתננים שיוליכוהו הצייד' לצוד וענינו ג"כ שימהר לרוץ מזולת שיביט אם הוא תקיף מהב"ח שהוא רודף אותו או הענין הוא בהפך וכבר יקרה לו מזה הרב' מהרע וההפסד והג' הוא התיש והוא קל המרוץ וירוץ מפני זה להלחם עם מי שתקיף ממנו ויקרה לו מפני זה הפסד ורע והד' הוא המלך שאין תקומ' עמו לא' ממי שנלחי עמה' כי כמו זה המלך יתעור' תמיד לרוץ להלחי לכבוש ארצות מפני ראותו רוב הצלחתו ולא יתישב תחלה אם ראוי להלחי לו אם לא ויביאהו זה להלחם תמי' כמו שקר' לאלכסנדר עד שיפול ביד שתקיף ממנו וכזה יקר' לעשי' בדעת כי הוא נשען על חכמתו ולא יתישב מתחל' במה שיחקו' אם הוא ראוי שיחקו' בו אם לא ולזה יפול בזה הטעו' אשר יגרו' לו הפסד רב : (רלב"ג)

[כט] שְׁלֵשָׁה הֵמָּה מִיִּטְבִּי צָעֵד וְאַרְבָּעָה מִיִּטְבִּי לָקַת :

רפ"י מטיבי **לעד**. הולכים ומלכחים בגזרתם: (רפ"י)

מצודת דוד **שלשה המה**. כמו שאלה השלשה המה צועדים והולכים בטוב ר"ל בבטחון והצלחה כן הרביעי הוא מן המטיבים ללכת ודומה להם בבטחון והצלחה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **צעד**. ענין הלוך ופסיעות כמו כי צעדו (שמואל ב' ו') : (מצודת ציון)

לז ליש גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל :

רפ"י ליש גבור צהמה. זה נבוכדנצר שנאמר (ירמיה ד') עלה אריה מסוככו: (רפ"י)

מצודת דוד **ליש**. האריה הגבור שבכל הבהמות והחיות כי חיה בכלל בהמה שנאמר וזאת הבהמה וגוי איל צבי ויחמור (דברים יד) : **ולא ישוב**. ברדפו אחר מי לא ישוב לאחוריו עד ישיג ויטרוף טרף : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ליש**. שם משמות האריה וכן ליש אובד (איוב ד') : (מצודת ציון)

לזא זרזיר מתנים או תיש ומלך אלקום עמו :

רפ"י זרזיר מתנים או תיש. לא ידעתי מהו ולפי המשמע היא תשוקה מתנים: ומלך אלקום. לא ידעתי מה הוא לפי פשוטו: ומדרש אגדה פותרין חמש פרשיות אלו של ארבע ארבע דברים כנגד ד' מלכויות לפי שנתאמרה ממשלתן על ישראל בעון שעבדו על חמשה חומשי תורה הזכירם חמשה פעמים: בנו בית המקדש: זרזיר מתנים. זו מדי ופרס שזרזו מתניהם והרגו לבלשאר ונטלו מלכות בצל: או תיש. זה יון שנקרא תיש שנא' (דניאל ח) והלפיר השעיר הוא מלך יון: ומלך אלקום עמו. זו אומת ארם שנאמר אני ואפסי עוד אין נכז לעומתו, אלקום. אין עומד עמו: (רפ"י)

מצודת דוד **זרזיר מתניס**. הוא כלב הציידים שהוא דק במתניו כאלו חגור באזור וירוך קל מהר לצוד חיות בבטחון גדול ומצליח בדרכו : **או תיש**. גם הוא מטיב צעד כי הוא קל המרוץ וילך בעדר תחלה כמ"ש כעתודים לפני צאן (ירמיה נ) ויבטח במרוצתו ומתגבר על כל : **ומלך אלקום עמו**. כן הרביעי ייטיב לכת כמוהם והוא מלך גבור אשר אין עומד נגדו

במלחמה כי הלך ילך בבטחון רב ויצלח בכל אשר יפנה ולמד דעת שאין ללכת ברכות לבב למלחמה ולעזוב הדבר אל המקרה רק יהיה אזור בגבורה אז יבטח ויצליח ע"פ הרוב כמו אלו שע"י שמוצאים גבורה בעצמם הולכים בטח ומצליחים : (מצודת דוד)

מצודת ציון זרזיר. ר"ל חגור כי ויעשו להם חגורות (בראשית ג') תרגומו זרזין : תיש. הוא זכר העזים : אלקום. המלה ההיא מורכבת משנים אל קום ר"ל אין עומד : עמו. נגדו כמו ואין עמד להתיצב (דברי הימים ב' כ') : (מצודת ציון)

לב : אַם נְבִלָתָּ בְּהַתְנַשֵּׂא וְאִם זְמוּתָּ יָד לְפָה :

רש"י אַם נְבִלָתָּ בְּהַתְנַשֵּׂא. אַם נִתְנַבְּלָתָּ ע"י חֲזִירָךְ שְׁחִירְפֶךָ (ס"א) עַל יְדֵי דְבוּרָךְ שְׁחִרְפַת וְגִלְפַת) אַתְּ עֹלָמָךְ סוֹפֵךְ לְהַנְשֵׂא דְדַבְּרָךְ : וְאִם זְמוּתָּ. זְלוּזָךְ לְהַתְקוּטָתָּ שִׁים יָד עַל פִּיהַּ וְשִׁתוּקָה : (רש"י)

מצודת דוד אַם נבלת. אַם נְעִשִׂית נְבִלָתָּ ר"ל אַם חִרְפֶךָ מִי וּבְדִיבּוּרוֹ עֲשֵׂה אוֹתָךְ לְנִבְלָתָּ עֲכ"ז תֵּהֵא אַתָּה בְּהַתְנַשֵּׂאוֹתָיִךְ ר"ל אַל תִּשְׁיבוּ בְקִנְטוֹר וּבְקִטְטָה וְכַדְבֵּר אַחַד הַנְּבִלִים רַק שְׁמוֹר פִּתְחֵי פִיךָ כְּדֶרֶךְ אֲנָשֵׁי הַמַּעֲלָה : וְאִם זְמוּתָּ. אַם תֵּהִיָּה מֵלֵא מִמַּחֲשַׁבְתֵּי קִנְטוֹר וְקִטְטָה שִׁים יָד לְפִהּ לְסַתְּמוֹ בְּחִזְקָה : (מצודת דוד)

מצודת ציון בהתנשא. מַלְשׁוֹן הַתְנַשֵּׂאוֹת וְרוֹמְמוֹת : זְמוּתָּ. עֵינֶיךָ מַחֲשֵׁבָה : (מצודת ציון)

רלב"ג אַם נבלת. וְלֹאִית מִמַּצּוֹי מַה שֶּׁתַּחֲקוּי בּוֹ הֵנָּה הַסְּבָה בְּזֵה הִיא גְאוּתָךְ שֶׁנִּשְׁעֵנֶת עַל חֲכַמְתָּךְ שֶׁתִּמְצָאֶהוּ וְלֹא הִסְתַּכַּלְתָּ תַּחֲלָה אַם יִתְכַּן לְךָ לְעַמּוּי עַל אֲמַתְתּוֹ אַם לֹא אַם הִיָּה שִׁיתְכֵן לְךָ זֶה לֹא הִכִּינוּי תַּחֲלָה מַה שֶּׁרְאוּי שִׁיָּהִי מוֹכֵן לְךָ לְהַעֲמִידְךָ עַל אֲמַתְתֵּי הַחֲקִירֵי הַהִיא אוֹ יֵהִי הַרְצוֹן בְּאִמְרוֹ אַם נְבִלָתָּ אַם נְפִלְתָּ כִּי הִגְאוּהָ בְּחֲכַמֵּי הִיא סִבַּת הַנְּפִילָתָּ כְּמוֹ שֶׁקִּירֵי וְאִם זְמוּתָּ יָד לְפִהּ ר"ל שֶׁאִם חֲשַׁבְתָּ לְחַקּוּי בְּאִי מִהַדְּרוּשִׁים הַגְּדוּלִי לֹא תִמְהַר לְהַכְנִס בְּזֵאת הַחֲקִירֵי מִנְעַ עֲצַמְךָ מִזֵּה עַד הַתִּשְׁבֵּךְ אַם יֵשׁ לְךָ פִּתְחֵי לְהַכְנִס מִמֶּנּוּ בְּזֵאת הַחֲקִירָה וְאִמֵּי יָד לְפִהּ לְפִי הַמְשַׁל כִּי הַחוּשֵׁב לְדַבֵּי אֵין רְאוּי שִׁימָה עַד שִׁיתִּישֵׁב בְּדַבְּרֵי הַהֵם אַם הֵם רְאוּיִי אַם לֹא אֵין יֵשׁ יָדוֹ לְפִיו לְמִנוּעַ פִּיו מִלְּדַבֵּר אוֹ יִרְצֵה בְּזֵה וְאִם חֲשַׁבְתָּ מַה שֶּׁתִּצְטָרֵךְ בְּעַבּוּרוֹ לְשִׁי יָד לְפִהּ וְהוּא הַטְּעוּי שִׁיקִירֵי לְךָ בְּהַשְׁגֵּי הַשִּׁיִּי אֲשֶׁר יִבְיָאֵךְ לְכַחַשׁ בֵּה הֵנָּה סִבַּת זֶה הִיָּה גִי"כ בְּהַתְנַשֵּׂא כִּי גְאוּתְךָ סִבְבֵי לְךָ לְהַכְנִס בְּזֵאת הַחֲקִירֵי אֲשֶׁר אֵין לְךָ דֶּרֶךְ לְהַשְׁגָתִי וְלִזֵּה הוֹבִילָה אוֹתְךָ אֶל הַטְּעוּי הַנְּפִלֵי לְכַחַשׁ בְּשִׁי וְהֵנָּה אֵמר יָד לְפִהּ בְּדַמְיוֹן מִי"ש אֵיּוֹב אַם אֲרֵאֵי אוֹר כִּי יֵהֵל וְיִרְחַק יִקַּר הוֹלֵךְ וְיִפֵּת בְּסִתֵּי לְבִי וְתִשְׁקֵי יָדֵי לְפִי וְזֶה כִּי מִי שֶׁנִּשְׁתַּבֵּשׁ בְּכַמוֹ זֶה לֹא יוֹכֵל

להוציא מפיו שבושו כי ישחיתוהו שאר האנשים המאמיניי בש״י ולפי זה הפיי שפירשנו עתה אשר הוא נכון לפי מחשבתי יהיה הרצון באמרו אם נבלת בהתנש' אם לאית למצוא מה שראוי שתמציאהו הנה זה הליאות יגיע לך בעבור התנשאך וגאותך בחכמה כי בעבור זה נשענת על חכמתך ולא הכינות תחלה לדרוש אשר תחקור בו מה שראוי שיובן להישיר אל השגתו וכן אם זמות וחשבת מה שתצטר' בעבורו לשים יד לפה שלא ידעו האנשים מום דעתך כי כחשת לאל ממעל והנה זה הגיע לך בעבור התנשאך בחכמתך ולזה השיאך לבך להכנס בחקירות אשר אין דרך להכנס בהם ואמנם היה שבקצת החקירו' הגדולו' ימצא לאדם פתח אחר היגיעה הרבה ובקצת לא ימצא לו פתח להכנס בהם ולזאת הסבה הישירנו שיתישב האדם תחלה בחקירות הגדולו' אם יש לו דרך להכנס בהם לפי שכמו שתמצ' בדברים הטבעיי אשר ילכו מדרגות המותרו' שמקצת' יוציאו האדם תועלת ומקצתם לא יוציאו כי אם נזק כן הענין בשוה באלו ההשגות הגדולות ההולכות לפי מה שיחשוב במדרגת המותרות אשר אין ראוי שיפנה השכל אליהם וזה כי בקצת' ימצא אחר הישוב פתח ודרך להכנס בהם ויושגו בהם אחר היגיע' דברים היקרים מאד ובקצתם לא ימצא להם פתח להכנס בהם ויותר נפלא מזה כי כבר ימצאו דרושי' גדולים ויקרים מאד אפשריי ההשגה לאדם ודרושי' אחרי' למטה מהם לא ימצא לאדם פתח להכנס בהם והמשל כי האד' אין לו פתח להכנס בהם בו בידיעת ריבוע העיגול ר"ל האיך יעשה שטח מרובע שוה לשטח עגול ישר ויכנס בחקירו' גדולות ויקרות מזאת לאין שיעו' וזה ממה שיחייב לאדם התישב' בדברים אשר יחקו' בהם אם יש לו פתח להשיגם אם לא בדרך שיתברר לו במלאכה מלאכה מהחכמות הדרושי' אשר אפשר לו להשיגם מהדרושים אשר אי אפשר בהם זה: (רלב"ג)

[לג] פי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפיים יוציא ריב:

רפ"י כי מיץ חלב. כי כאשר תלח חמאה על ידי מיץ חלב ודם על ידי מיץ החוטם יותר מדי כן ילח ריב על ידי מיץ אפיים של כעס מיץ סחיטה פרימדור"א בלע"ז כמו (סופטים ו) וימץ טל וגו' ורבותינו פירשו אם נבלת עגמך על דברי תורה לדרוש ולשאול ספיקותיך לרצך ואפי' נראית לו כשוטה בלח לב סופך שתהא מנושא ואם זמות אם שמת זמם על פיד וחסמת אותו ולא שאלת לו הכל סופך כשישאלך דבר הלכה תתן יד לפה ותאלם שלא תדע לענות כלום זו. כאשר מיץ חלב יוליא חמאה כן מיץ אפיים שרצך כועס כך שלא הבינות מהר ואתה מתנבל עליה סוף יוליא מפיד אחר זמן הלכות רבות והוראות: (רפ"י)

מצודת דוד כי מיץ. כי כמו שמציצת וסחיטת החלב מוציא חמאה ומציצת

האף מוציא דם כן מציצת הכעס מוציא ריב ר"ל התעוררת הכעס מוציא הוא את הריב ולזה סתום פיך ואל תעורר כעס המנבל אותך כי עוד יוסיף לריב ולדבר בדברי נבלה : (מצודת דוד)

מצודת ציון מיץ. מלשון מציצה וסחיטה כמו וימץ טל מן הגזה (שופטים ו') : **חמאה**. היא שומן החלב : **אף**. חוטם : **אפים**. מל' אף וחימה : (מצודת ציון)

רלב"ג כי מיץ חלב. והנה הדברי הטבעיים אשר ימצא בקצת מותריה' תועלת ובקצתם לא ימצא הם אלו שזכר ודומיהם והוא שממיץ החלב שהוא מותר הגביני יוציא האדם חמאה שהיא יותר טובה ויותר ערבה מהגבינה וממות' מיץ האף יוציא האדם דם ביגיעתו בו להוציאו וישחית בזה עצמו וממות' הכעס אשר ראוי שיעזב ויונח יוציא האדם ריב ומדון אשר הוא גורם השחתות והפסדים רבים : ובכאן נשלם ביאור זה החלק שהגבלנו ביאור בזה הספר והוא נפלא מאד ורב התועלת לקחת מוסר השכל ותועלת מבואר מדברינו בביאור : (רלב"ג)

משלי פרק-לא

[א] דְּבָרֵי לְמוֹאֵל מְלֶךְ מִשָּׂא אֲשֶׁר יִסְרְתֵנוּ אָמוֹ :

רס"י דברי למואל מלך. דברי שלמה המלך שאמר למו הקב"ה כלומר בשביל שהעוה כנגד הקב"ה, למואל לאל כמו (איוב מ) למו פי דברים לשמו של הקב"ה שאמר המלך: משא אשר יסרתו אמו. כשהתחתן עם בת פרעה ביום חנוכת בית המקדש והכניסה לו כמה מיני כלי זמר ונעור כל הלילה וישן למחרת עד ארבע שעות כדאית' בפסיקתא והיו מפתחות בית המקדש תחת מראשותיו ועל אותה שעה שנינו על תמיד של שחר שקרב בד' שעות ונכנסה אמו והוכיחתו על המעשה הזה: משא אשר יסרתו אמו. משא של משל יסרתו אמו: (רס"י)

מצודת דוד דברי למואל מלך. ר"ל אלה דברי המלך אשר הוא אל ה' ומשיחו : **משא וגו'**. ר"ל בזה יספר את דברי המוסר אשר יסרתו אמו אשר נחשב בעיניו כמשא דבר ה' וארז"ל כשהתחתן שלמה עם בת פרעה ביום חנוכת בית המקדש הכניסה לו כמה מיני כלי זמר והיה נעור כל

הלילה והיה ישן למחרתו עד ד' שעות על היום ומפתחות העזרה היו מראשותיו ולא יכלו להקריב התמיד ונכנסה אמו אצלו והיתה מייסרתו בדברים האלה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **למואל**. המלה ההיא מורכבת משנים למו אל ר"ל אל ה' כמו וידמו למו עצתי (איוב כט) : **משא**. נבואה : **יסרתו**. מלשון מוסר : (מצודת ציון)

רלב"ג **דברי למואל**. הנה קרא שלמה עצמו למואל מלך כדרך אמרו בתורה והוא כהן לאל עליון ר"ל שהוא הי' לאל מלך כי ה' משחו ודברי מישרים לאל בתכלית מה שאפשר ואמר כי אלו הם הדברים אשר אמרה לו אמו במוסרה והנה זכרם בזה הספר להיותם רבי התועלת וידמה שכבר אמר לה שלמה שתשאל ממנו ויעשה חפצה והיא אמרה : (רלב"ג)

[ב] **מה** **בְּרִי** **וַיְמָה** **בְּרִי** **בְּטָנִי** **וַיְמָה** **בְּרִי** **נְדָרֵי** :

רס"י **מה ברי**. מה זאת עשית והגדת שאתה בני ולא בן אביך הכל יודעין שאביך לדיק גמור היה ואם אתה רשע יאמרו אמו גרמה לו: **בר בטני**. כל נסי אביך כיון שמתעצרות אינן שבות לתשמיש ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מלובן ומזורז שהתשמיש יפה כל ששה חדשים אחרונים: **ומה בר נדרי**. כל נסי אביך היו נודרות שיהא להן בן הגון למלכות ואני נדתי שיהא לי **בן מלובן בתורה**: (רס"י)

מצודת דוד **מה ברי**. אתה בני אשר הגדלתיך מה זאת תעשה : **ומה בר בטני**. לפי שפעמים יקרא בן למי שלא ילדו כ"א גדלו כמ"ש חמשת בני מיכל בת שאול (שמואל ב כח) ומירב אחותה ילדם ומיכל גדלם לזה הוסיפה לומר בר בטני לומר הנה בבטני היית אם כן אני ילדתיך ואני גדלתיך ומאוד חוששת אני בתקנתך : **ומה בר נדרי**. מה תעשה זאת אתה בר נדרי ר"ל מרוב אהבתי בך היו כל נדרי עמד כמשפט האוהב שכל נדריו ושבועותיו **המה בחיי אוהבו** : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ברי**. הוא תרגום של בני : (מצודת ציון)

רלב"ג **מה ברי**. מה אבקש בני אשר גדלתיך ומה בן בטני שהיית במעי בהיותי מעוברת ממך ואולם אמרה זה כי כבר יקרא בן מי שאינו בן בטנה כאמרו אלה בני מיכל בת שאול לפי שהיא גדלה אותם ואע"פ שלא היו בניה כי הם בני מרב אחותה ומה שאבקש לך בן נדרי ר"ל שמרוב אהבתי אותך היו כל נדרי בך במשפט האוהב שיהיו נדריו ושבועותיו בחיי אוהבו או ירצה בזה שבעבורו היו נדריה תמיד לה' : (רלב"ג)

ג אל תתן לנשים חילך ודרכיך למחות מלכין :

רש"י אל תתן. אל תתיש: לנשים חילך. כחך: (רש"י)

מצודת דוד אל תתן. ר"ל אל תתיש כחך ברוב תשמיש עם הנשים (כי רב התשמיש מחליש כח הזכר ומבריא הנקיבה וכאלו נותן מכוחו להנקבה) : **ודרכיך**. אל תתן דרכיך למחות ולהשחית דרכי המלכים ר"ל אל תשנה משפט הראוי אל המלכים להיות זהירים במעשיהם על צד השווי והנכון : (מצודת דוד)

מצודת ציון חילך. כוחך כמו ביום חילך (תהלים ק"י) : **למחות**. מל' מחיה ומחיקה : **מלכין**. נו"ן במקום מ"ם וכן לקץ הימין (דניאל י"ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג אל תתן לנשים. כחכה אשר לך בדרישת החכמה והשגתה וזה כי רוב העסק עם הנשיי יסיר האדם מהשקידה על החכמה ויהיה לבו שוגה בהם תמיד ולא יהיו דרכיך למחות העצות והמחשבות הרבות אשר יצטרכו למי שירצה לחקור בחכמת מחקר ראוי ואמר זה כי ההתמדה עם הנשים תמנע התישבות באלו המועצות והמחשבות: (רלב"ג)

ד אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין ולרוזנים (או) אי שכר :

רש"י אל למלכים למואל. אין זה דבר הגון למלכים שהם להקצ"ה, למואל כמו למו פי (סס): אל למלכים שתו יין. אין נאה להם להסתכר: אי שכר. כמו אין שכר: (רש"י)

מצודת דוד אל למלכים למואל. אין דבר זה הגון למלכים אשר המה אל ה' ומשיחיו : **אל למלכים**. אין הגון למלכים כאלה שתות רב יין ולרוזנים כאלה אין ראוי שכר וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון ולרוזנים. ענין מושלים ושרים : **אי**. כמו אין וכן ימלט אי נקי (איוב כ"ב) : **שכר**. יין ישן : (מצודת ציון)

רלב"ג אל למלכים. אתה בני שהוא למואל אל יהיו דרכיך דומים לדרכי המלכים אוהבי התענוגים שרודפים שתיית היין ושואליי איה שכר לשתותו כי אין למלך כמוך שהו' לאל נכון לעשו' כן: (רלב"ג)

16 פֶּן יִשְׁתָּה וְיִשְׁכַּח מִחֻקּוֹ וַיִּשְׁנֶה דִין כָּל בְּנֵי עֲנִי:

רס"י מחוקק. הכתוב בתורה וכ"ס מה שהוא בגרס': (רס"י)

מצודת דוד פֶּן יִשְׁתָּה. פֶּן כְּשִׁישְׁתָּה וַיִּשְׁכַּח דְּבַר הַחֻקּוֹק בַּתּוֹרָה וְעִי"ז יִשְׁנֶה דִין הָעֲנִיִּים וְכַפּוּלָה אִ"כ חֲטָאתוֹ כִּי גּוֹזֵל הָעֲנִיִּים וּמַעוֹת הַדִּין: (מצודת דוד)

מצודת ציון מחוקק. מלשון חקיקה וכתובה: **וישנה**. מל' השתנות וחלוף
: (מצודת ציון)

רלב"ג פֶּן יִשְׁתָּה וַיִּשְׁכַּח. מִזֶּה הַדִּין הַבֵּא לִפְנֵינוּ בַּתּוֹרָה וַיְהִיָּה זֶה סְבֵה אֵל שִׁישְׁנֶה דִין כָּל בְּנֵי עוֹנֵי אֲשֶׁר הוּא חֲטָא נִפְלָא כִּי בּו נִכְלַל חֲטָא הַטִּיית הַמִּשְׁפָּט וְחֲטָא קִבְעֵי הָעֲנִי נֶפֶשׁ וְכָל אֶחָד מֵאֵלּוּ הוּא חֲטָא נִפְלָא וְלִזֶּה זָכַר שִׁינוּי דִּין כָּל בְּנֵי עוֹנֵי שְׁלֵא יִתְחַדֵּשׁ מִזֶּה גִ"כ שִׁינוּי בְּדִין הָעֲשִׁירִים אֲבָל זָכַר מֵהַ שִׁיתְחַדֵּשׁ יוֹתֵי מֵהָרַע מִזֶּה הַתְּכּוֹנֵי כִּמְנַהֵג הַמוֹכִיחֵי וּבְכַמוֹ זֶה הַמְנַהֵג נִהַג שְׁלֵמָה בְּרֹב הַתּוֹכְחוֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּזֶה הַסֵּפֶר: (רלב"ג)

17 תָּנוּ שְׂכָר לְאוֹבֵד וַיִּין לְמָרִי נָפֵשׁ:

רס"י לאובד. למי שסופו לאבד לרשעים: למרי נפש. המלטעריין על ענים ועל
אבלס:

מצודת דוד לאובד. למי שהוא אבוד ברב העוני: למרי נפש. למי שנפשו
מרה לו בעבור מרבית העמל והיגיעה: (מצודת דוד)

רלב"ג תָּנוּ שְׂכָר לְאוֹבֵד. הִנֵּה הַשְּׂכָר וְהַיִּין אֵינּוּ רְאוּי כִּי אִם לְמָרִי נֶפֶשׁ וְלְאוֹבֵד שִׁישְׁכַּח הַמֵּר נֶפֶשׁ לְדִין וְלֹא יָדַע סֹדֵר טַעֲנוֹתָיו אֲשֶׁר בֵּהֶם יִתְבַּאֵר מִשְׁפָּטוֹ וּדְיָנּוֹ רְאוּי שֶׁתִּפְתַּח פִּיךָ לְהִישִׁירוֹ לְהַגִּיד דְּבָרֵי רִיבּוֹ וְהִנֵּה הָאֵלֶם הוּא שְׂאִינוֹ יוֹדַע לְהַגִּיד כָּלֵל מִדְּבָרֵי רִיבּוֹ וּבְנֵי חֲלוּף הֵם בְּעֵלֵי הַתְּמוּרָה שִׁיאֲמָרוּ הַפֶּךְ מֵהַ שְׁבַלְבֵם וְרְאוּי לְשׁוֹפֵט הַשְּׁלֵם שִׁיִּסְבֵּב שְׁלֵא יִפְקֹד מֵהֶם מִשְׁפָּטִים מִצַּד חֲסָרוֹנִים בְּדַבּוּר וּבְהַגְדַּת עֲנִינֵי רִיבּוֹת': (רלב"ג)

18 יִשְׁתָּה וַיִּשְׁכַּח רִישׁוֹ וַעֲמָלוֹ לֹא יִזְכָּר עוֹד:

מצודת דוד ישתה. כי כאשר ישתה ישתכר וישכח רישו ועניו והעמל אשר
המר לנפשו לא יזכר עוד בה בעת השכרות כי היין מפיג הצער: (מצודת דוד)

מצודת ציון רישו. מל' רש ועני: (מצודת ציון)

[ח] פֶּתַח פִּיךָ לְאֵלִים אֶל דִּין כָּל בְּנֵי חַלּוּף:

רש"י כל בני חלוף. אלו הן היתומים שחלפה עזרתם והלכה לה: (רש"י)

מצודת דוד פתח פיך. אל תשתה היין ותהיה בדעת מיושבת ופתח פיך בעבור האלם ר"ל אם מי יבוא לדין ויהיה כאלם לבלי דעת לסדר טענותיו אתה פתח פיך בעבורו להסדיר טענותיו: **אל דין**. גם פתח פיך אל דין כל הבנים הסכלים המחליפים דבריהם ממה שבלבם בעבור סכלותם ופתח פיך להיישירם אל הכוונה הנרצה להם כאשר יאות לעשות לשופט צדק להוציא הדין לאמיתו: (מצודת דוד)

מצודת ציון לאלם. הלמ"ד היא במקום בעבור וכן לאיתאל (לעיל ל): **חלוף**. מל' התחלפות ותמורה: (מצודת ציון)

רלב"ג פתח פיך. בענין שתשפוט צדק אל דין עני ואביון ולא יפקד מהם משפטם מפני חלשתם וחוזק אשר כנגדם: (רלב"ג)

[ט] פֶּתַח פִּיךָ שֹׁפֵט צְדָק וְדִין עָנִי וְאָבִיוֹן:

מצודת דוד פתח פיך. בדרישות וחקירות ושפט צדק ודון דין עני ואביון ולא יפקד מהם משפטם בעבור חולשתם עם חוזק בעל דינם: (מצודת דוד)

[י] אִשֶׁת חַיִל מִי יִמָּצָא וְרָחֵק מִפְּנֵינִים מְכָרָה:

רש"י אשת חיל. היא התורה: מי ימצא. חסרי הזוכה למכור אותה: **מפנינים**. מרגליות: (רש"י)

מצודת דוד אשת חיל. כהתימו לספר מוסרי אמו חזר לשבח אשת חיל לכבוד אמו למען היות לה לזכרון: **מי ימצא**. מי יוכל למצוא אשת חיל כי הוא דבר יקר ומלתא דלא שכחא. **ורחוק**. אם היו רוצים למכרה אז שוויה רחוק משל שווי הפנינים כי היא שוותה יותר והוא עניין מליצה: (מצודת דוד)

מצודת ציון אשת חיל. ר"ל זריזה וישרה: **מפנינים**. הם המרגליות: (מצודת ציון)

רלב"ג אשת חיל. הנה חתם זה הספר בתואר החומר המשרת אל השכל

שרות שלם באופן שיגיע לו קנין שלמותו ותאר אותו בנקבה כמנהגו וקראה אשת חיל מצד שלמות כחה להגיע אל השכל מה שיצטרך לו ממנה מהצורות המוחשות ואמי שהוא קשה ההמצ' ורחוק מכרה וערכה מערך הפנינים כי אין לו יחס עמה: (רלב"ג)

[יא] בָּטַח בָּהּ לֵב בְּעֵלָה וְשָׁלַל לֹא יִחָסֵר:

רס"י וְשָׁלַל לֹא יִחָסֵר. כְּלוּמַר לֹא יִחָסֵר טוֹב: וְשָׁלַל לֹא יִחָסֵר. אוֹכֵל פִּירוֹת
צְעוּה"ז וְצְעוּה"ב:

מצודת דוד **בטח**. כשאין האיש בביתו יבטח בה שתשמור כל אשר בבית ובמקום שהוא שם לא יחסר מלשלול שלל כי לא יהיה נבהל וממהר לביתו מפחד חסרון מה בבית: (מצודת דוד)

מצודת ציון **ושלל**. ענין בזת המלחמה: (מצודת ציון)

רלב"ג **בטח בה**. הנה לב בעלה בטח בה שתמציא לו מה שצריך להקדים מן החוש בדרושו ולא יחסר שלל להיות טרף לבית השכל: (רלב"ג)

[יב] גִּמְלַתְהוּ טוֹב וְלֹא רָע כֹּל יְמֵי חַיֵּיהָ:

מצודת דוד **גמלתהו טוב**. בכל ימי חייה כאשר בעלה היטיב עמה גמלה לו טוב לעומת הטובה אבל את הרע לא גמלה לו כמפעלו: (מצודת דוד)

רלב"ג **גמלתהו טוב**. כל ימי חייה גמלתהו טוב ונכנעה לעבודתו ולא נטתה כלל מעבודתו: (רלב"ג)

[יג] דְּרָשָׁה צָמַר וּפְשָׁתִים וַתַּעַשׂ בְּחִפְזָא כְּפִיָּה:

רס"י דְּרָשָׁה צָמַר וּפְשָׁתִים. לְפִי שְׁהַמְסִילָה לְחָשָׁה דְּבַר לְפִי הַמְלִיכָה לְכַרְכֵי מְלֹאכֶת הַנְּשִׂים, וְהַמְסֵל כֵּךְ הוּא, דּוֹרְשָׁת הַתּוֹרָה מִקְרָא מִשְׁנָה מִדְּרָשׁ וּמַחְזֵרֶת אַחֲרֵיהֶם שֶׁהֵם רְכִי הַתְּלַמִּידִים: (רס"י)

מצודת דוד **דרשה**. בעצמה חפשה אחר צמר ופשתים לטוות אותן עם כי אין על האשה אלא לטוות ולא לחזור אחריהן: **בחפץ כפיה**. לא עשתה מלאכתה ע"י כפיה ונגישה כי אם ברצון כפיה וכאלו הכפים עצמן רוצים במלאכה: (מצודת דוד)

רלב"ג **דרשה צמר ופשתים**. להיות טווה בהם למה שיצטרך לבית' מהלבוש ועשת' זה בחפץ כפיה כמשפט המשרת החושק לעשות רצון אדוניו ולא כמשפט המשרת על צד ההכרח ואמנם אמר זה לפי שהמגיע מהמוחשות אל השכל יתוקן בתקונים רבים קודם הגיעו אליו ובזה יוסרו מהם הרבה מהמשיגים החומרניים ויתקרבו אל המציאות הרוחני כמו שנזכר בספר החוש והמוחש: (רלב"ג)

[יד] הִיְתָה כְּאֲנִיּוֹת סוּחַר מְמַרְחָק תְּבִיא לַחֲמָה:

רש"י היתה כאניות סוחר. מציאה היא ללומדיה צרכה ומזון: (רש"י)

מצודת דוד **כאניות סוחר**. כספינות הסוחרים ההולכים למרחוק כן היא תביא מאכלה ממרחק כי תשלח שם מסחר להיות ניזונת מזה אף שעל הבעל לזונה:

רלב"ג **היתה כאניות**. הסוחר' הגדולי' שיביאו סחורותיהם מארץ מרחק כן תביא מזוני ממרחק למה שיצטרך אל השכל בדרושים יקשה לעמוד מן החוש אם לא בשוטט בארצות או בעדות מהקודמי אשר ראוי לבטוח בהט שיגידו האמת: (רלב"ג)

[טו] וְתִקֵּם בְּעוֹד לַיְלָה וְתִתֵּן טָרֵף לְבֵיתָהּ וְחָק לְנַעֲרֹתֶיהָ:

רש"י ותקם בעוד לילה. מסכימים באשמורת: ותתן טרף לביתה. שונה הרב לתלמידים החוק הקלוב להם: טרף. מזון: וחוק. הוא מזון הקלוב להם: (רש"י)

מצודת דוד **בעוד לילה**. קודם אור היום: **ותתן**. מחלקת מזון לבני ביתה: **וחוק**. מזון הקצוב תחלק לנערותיה: (מצודת דוד)

רלב"ג **ותקם בעוד לילה**. בחריצות וזריזות לתת טרף לביתה וחוק לנערותיה להעמיד בריאוי הגוף כי בו יעמוד בריאות הנפש והנה תמצא בזה שספר מחריצות בדמיון זה הענין קצתו לשרות בעלה וקצתו להעמיד בריאוי הגוף שהוא גם כן לשרות השכל עד שכבר זממי שדה קנתה שדה ונטעה כרם להוציא מהם פרי אל השכל: (רלב"ג)

[טז] זְמַמָּה שָׂדֶה וְתִקְחֶהּ מִפְּרֵי כַּפֵּיהָ (נטע) נְטָעָה כָּרֶם:

רפ"י זממה שדה. זממה בזמם וזרסן את עשו איש שדה: ותקחהו. מן העולם להאזידו: מפרי מעשיה נטעה כרם. ישראל לקיימם לחיי העה"צ: (רפ"י)

מצודת דוד זממה. כאשר חשבה על השדה ונתנה עיניה בה לא תשקוט עד אשר תקנה : מפרי כפיה. משכר מעשה ידיה נטעה כרם : (מצודת דוד)

מצודת ציון זממה. חשבה כמו כאשר זממתי (זכריה ח) : (מצודת ציון)

יז חֲגָרָה בְּעוֹז מְתַנֶּיָּה וַתֵּאֲמָץ זְרַעוֹתֶיהָ :

מצודת דוד חגרה וכו'. חגרה מתנניה בכח וגבורה ר"ל היתה מתגברת בעצמה לעשות מלאכתה : ותאמץ. חזקה זרועותיה במלאכה והוא כפל ענין במ"ש :

רלב"ג חגרה בעוז מתנניה. לרוץ בזריזות לחפציה ואמצה זרועותיה לעשות פעולותיה בחריצות : (רלב"ג)

יח טַעְמָה פִּי טוֹב סַחְרָה לֹא יִכְבֶּה (בליל) בַּלַּיְלָה נָרָה :

רפ"י טעמה. דבורה: לא יכבה זלילה נרה. זליל כתיב חסר ה' זליל שמורים שנגפו המלכיים האירה לישראל והגינה עליהם: (רפ"י)

מצודת דוד טעמה וכו'. כאשר יעצה בעצמה כי טוב סחרה למצוא בה ריוח אז לא יהיה נרה כבוי בלילה ועוסקת בסחורה אף בלילה : (מצודת דוד)

מצודת ציון טעמה. ענין עצה כמו וטעם זקנים יקח (איוב י"ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג טעמה. הכירה כי סחרה הוא טוב מצד הפרי המגיע ממנו לשכל ולזה תנהיג בזריזו' בשרותו עד שלא יכבה נרו בלילה להתרחק מן העצלה : (רלב"ג)

יט זְדִיָּה שְׁלָחָה בְּפִישׁוֹר וְכַפְיָה תִּמְכּוּ פְּלָךְ :

רפ"י כזיפור. שקורין ווירטוי"ל זלע"ז המכשיר את הפלך לטוות, פלך

פּוֹסֵי"ל זַלְעִ"ז: זַכִּישׁוֹר. זַכְּשׁוֹרֹן מַעֲשִׂיהַ: תַּמְכוּ פֶלֶךְ. מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֵנָה כְּמוֹ
(שְׂמוּאֵל ז' ג') מַחְזִיק זַפְּלֶךְ: (רַש"י)

מצודת דוד יִדְיָהּ. עִם כִּי חוֹשֶׁבֶת בַּסְּחֹרָה מִי"מ לֹא זֹה מִמְּלֹאכֶת נָשִׁים
וְתוֹשִׁיט יִדְיָהּ לֵאחֹזֶז בְּכִישׁוֹר וְלִתְמוֹךְ בַּפֶּלֶךְ וְהֵם כְּלֵי הַטּוּוּיָהּ : (מַצוּדַת דָּוִד)

מצודת ציון שְׁלַחָהּ. עֲנִין הוֹשְׁטָה כְּמוֹ שֶׁלַח אֶצְבַּע (יִשְׁעִיָה נ"ח) : בְּכִישׁוֹר.
הוּא הַכְּלִי שֶׁהַפֶּשֶׁחַן כְּרוּךְ בּוֹ וְאִין לוֹ דוּמָה : תַּמְכוּ. עֲנִין הַשְׁעֵנָה : פֶּלֶךְ.
הוּא הַכְּלִי שֶׁבּוֹ הַמְטוּהַ וְדוּמָה לוֹ וּמַחְזִיק בַּפֶּלֶךְ (שְׂמוּאֵל ב' ג') : (מַצוּדַת צִיּוֹן)

רלב"ג יִדְיָהּ שְׁלַחָהּ בְּכִישׁוֹר וְכַפִּיָה תַּמְכוּ פֶלֶךְ. לְטוּוֹת הַצֶּמֶר וְהַפֶּשֶׁתִּים :
(רַלְב"ג)

כ כָּפָה פְּרָשָׁה לְעֲנִי וַיְדִיָּהּ שְׁלַחָהּ לְאַבְיּוֹן :

רש"י כָּפָה פְּרָשָׁה. לְמִי שֶׁמִּסִּים עֲלָמוֹ עֲלִיָה כְּעִנִי זֶה הִיא מִתְקִיּוּמָתָּה: (רַש"י)

מצודת דוד פְּרָשָׁהּ. לְקַחַת מִיָּדָה מִתְנַתָּה וְלֹא קַפְצָה יָד : שְׁלַחָהּ. הוֹשִׁיטָה
לְתַת לֵיד מִי שֶׁנִּכְלַם לְקַחַת בַּעֲצָמוֹ : (מַצוּדַת דָּוִד)

רלב"ג כָּפָה פְּרָשָׁה לְעֲנִי וַיְדִיָּהּ שְׁלַחָהּ לְאַבְיּוֹן. וְזֶה מִשְׁלִימוֹת חֲרִיצוֹתָהּ
שֶׁתַּעֲשֶׂה מִהַ שֶׁתִּשְׁלַם בָּהּ לְשֶׁכַל חוֹקֵי לְקִנּוּתוֹ מִהַהוֹן מִהַ שִׁיִּסְפִיק לָהּ
וְלְבֵיתָהּ וְלְתַת לְעֲנִי חוֹקִים : (רַלְב"ג)

כא לֹא תִירָא לְבֵיתָהּ מִשְׁלַג פִּי כָּל בֵּיתָהּ לְבֶשׁ שְׁנִים :

רש"י לֹא תִירָא לְבֵיתָהּ מִשְׁלַג. שְׁדִנִּין זֶה הַרְשָׁעִים מֵאֵשׁ לְשַׁלַּג: לְבוֹשׁ שְׁנִים.
זֵרִית דֵּם מִיָּלָה, ד"א מְלוּבָשִׁים זַכְּכַל נִתַן תַּתָּן (דְּזֵרִים טו) פֶּתוּחַ תַּפְתַּח
(קָם) הַעֲנִיקָה תַעֲנִיקָה (קָם) כָּל אֲלוֹ מִלְּיָן אֲוֹתָן מִשְׁלַג גִּיהַנֶּם, כִּךְ הוּא נִדְרַשׁ
זַתְּנַחֲוִמָה: לֹא תִירָא לְבֵיתָהּ. לְזִנִּי זֵיתָהּ: מִשְׁלַג. מִיָּנָה: לְבוֹשׁ שְׁנִים. זַגְדֵי
לְזַעֲוִנִין:

מצודת דוד לֹא תִירָא. לֹא תַפְחַד בַּעֲבוּר אֲנָשֵׁי בֵיתָהּ מִקְרִירוֹת הַשְּׁלַג כִּי כִּי"א
מֵאֲנָשֵׁי בֵיתָהּ מְלוּבָשׁ בְּמִלְבוּשׁ זַבוּעַ תּוֹלַעַת שְׁנִי כִי זַבַּע הַשְּׁנִי שֶׁהוּא אֲדוּם
טַבַּעוֹ לְחֶמֶם מֵאוּד : (מַצוּדַת דָּוִד)

רלב"ג לֹא תִירָא. בְּגַדֵי שְׁנֵי אֲמִי זֶה מִצַּד אַחִי לְהוֹרוֹי עַל חֲרִיצוֹתַי לְקִנּוּת

מה שיצטרך מההון ומצד אחר אמי זה להיות מה שתכין אל השכל מהמוחשות רחוק מלהתעות השכל והנה עשתה לה מרבדים וקשוטים במדות: (רלבי"ג)

[כב] מְרַבְּדִים עֲשֵׂתָה לָּהּ שֵׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁה:

רס"י מרבדים. מלעות נאות למטה כמו מרבדים רבדתי (לעיל ז): (רס"י)

מצודת דוד מרבדים. מצעות נאות עשתה לעצמה ולובשת מלבושי שש וארגמן אשר עשתה ממעשה ידיה : (מצודת דוד)

מצודת ציון מרבדים. מצעות המטות וכן מרבדים רבדתי (לעיל ו) : שש. פשתן משובח : וארגמן. צבוע בצבע אדום ושמו ארגמן כמו ותכלת וארגמן וגוי' ושש (שמות כ"ה) : (מצודת ציון)

רלבי"ג שש וארגמן לבושה. רוצה לומר בגדים חמודיי ונקיים במדות המשובחות לא בגדים צואים במדות המגונות: (רלבי"ג)

[כג] נוֹדַע בְּשַׁעְרִים בְּעֵלָה בְּשַׁבְּתוֹ עִם זִקְנֵי אֶרֶץ:

רס"י נודע בשערים בעלה. ניכר הוא בין חביריו מפני מלבושיו שהם נאים: (רס"י)

מצודת דוד נודע. בעבור מלבושי הפאר שעשתה לבעלה הוא נודע וניכר בין חביריו בעת יושב עמם בשערים מקום ישיבת הזקנים והחשובים כמ"ש ועלתה יבמתו השערה (דברים כה) : (מצודת דוד)

רלבי"ג נודע בשערים. והנה בעלה הוא נודע בחכמה בשבתו עם חכמי ארץ מצד רב ההישרה שתישרהו לקנין החכמה: (רלבי"ג)

[כד] סָדִין עֲשֵׂתָה וְתַמְכֹּר וְחָגוּר נְתָנָה לְפָנַי:

רס"י סדין עשתה. לבוש תפארת נותנת לחכמים: וחגור נתנה לכנעני. (ס"א) (למי) לפי שהוא חגור בסחורתה נותנה אזור למתניהם: לכנעני. תגר:

מצודת דוד **סדין וגו'.** מלבד מה שעשתה לצרכה עשתה למכור לתגרים :
(מצודת דוד)

מצודת ציון **סדין.** מין לבוש עשוי להתעטף : **וחגור.** חגורה ואזור : **לכנעני.**
תגר כמו בת איש כנעני (בראשית לח) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **סדין עשתה ותמכר וחגור.** אשר עשתה נתנה לסוחר למוכרו לו
כדי שיהיה לה הון לקנות בו ככל אשר תשאל נפשה : (רלבי"ג)

[כה] עז וְהָדָר לְבוּשָׁה וְתִשְׁחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן :

רש"י ליום אחרון. אין להם להתעכב ממדת הדין כי ינכלו ממנו וכל ימי
חייהם יסחקו ליום הדין, מי שאינו כריך לדאג נופל בדבר לשון לחוק כמו
(איוב יא) ויסחק לרעש כידון: ליום אחרון. זיום מותה נפטרת צס טוב:
ותשחק. כל ימיה על יום מיתתה סיהא נכבד צס טוב: (רש"י)

מצודת דוד **עז והדר.** מלבושה חזק ודבר המתקיים ומהודר ביופי :
ותשחק. כל ימיה תשמח על הכבוד שיהיה לה ביום מותה : (מצודת דוד)

רלבי"ג **עז והדר לבושה.** הנה לבושה הוא עז והדר ר"ל שישלם במדותיה
היופי והתוקף להכניע תאוותיה הגופיות וזה ממה שישלם בשתנהג
בדרכי התורה ותשחק ליום המות כדרך אנשי המעלה שלא יחרדו מן
המות כי אין רצונם לחיות כי אם להשליי השכל ואחי השלמו כמעט
שיחפצו במות כי היא החיים להם : (רלבי"ג)

[כו] פִּיה פְּתֻחָה בְּחָכְמָה וְתוֹרַת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנָה :

מצודת דוד **פיה פתחה.** כל מאמריה המה בחכמה : **ותורת חסד.** לימוד
של חסד על לשונה ר"ל מלמדת ומזרזת לעשות חסד עם הבריות : (מצודת
דוד)

רלבי"ג **פיה פתחה בחכמה.** כי ממנה ילקחו התחלותיה ונימוס החסד
שעשה הש"י לנמצאות יתבאר על לשונה במה שיגיע אל החוש מזה הענין
אשר הפליא הש"י חסדו ביצירותיו : (רלבי"ג)

[כז] צוֹפְיָה הַלִּיכוֹת בֵּיתָה וְלֶחֶם עֲצָלוֹת לֹא תֹאכַל :

רש"י **לופיה.** היא צביתה נותנת לב על אורכי בני ביתה איך ינהגו באמת

ולניעות: כופיה הליכות ביתה. התורה מלמדתם לך הטוב לפרוש
מעצירה: (כ"ז)

מצודת דוד **צופיה**. מבטת בהליכות אנשי ביתה ומיישרת דרכם בצניעות
וביראת ה' : **ולחם עצלות**. ר"ל לא תשהה באכילתה להתעכב בה זמן
הרבה כדרך העצל אלא תמהר בה וחוזרת למלאכתה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **צופיה**. ענין הבטה כמו צופות רעים וטובים (לעיל טו) : (מצודת
ציון)

רלב"ג **צופיה**. תמיד היא צופיה ומבטת ההליכות והדרכים אשר יובילוה
אל ביתה אשר תתחבר בו אל השכל להשפיע לו מהחוש המצטרך לו
בחקירות ולא תאכל מזון העצל שהוא חסר התיקון אך כל מה שתקנה
מאלו הצורות הדמיוניות יהיה שלם התיקון להביט אל השכל הנה האשה
אשר בה משפטה תשובח מצד כחות הנפש ומצד השכל : (רלב"ג)

[כח] קמו בְּנֵיהּ וַיֵּאֲשְׁרוּהָ בְּעֵלָה וַיְהַלְלָהּ :

רש"י קמו **בניה**. התלמידים: **בעלה**. הקב"ה: (כ"ז)

מצודת דוד **קמו**. בעבור כ"ז קמו בניה ובעלה ומשבחים ומהללים אותה :
(מצודת דוד)

מצודת ציון **קמו**. ענין התעוררות לדבר מה כמו קום נא שבה (ראשית כז)
: **ויאשרוה**. ענין שבח והלול כמו אשרי האיש (תהלים א) : (מצודת ציון)

[כט] רבות בָּנוֹת עָשׂוּ חַיִל וְאֵת עֲלִית עַל פְּלָגָהּ :

רש"י רבות **בנות**. כך מאשרין אותה **בעלה** ו**בניה**: (כ"ז)

מצודת דוד **רבות**. וכה יאמרו הן אמת יש הרבה בנות אשר קנו וכנסו הון
רב במעשה ידיהן אבל את גדלת לעלות על כולהן : (מצודת דוד)

מצודת ציון **עשו**. עניינו קנין וכניסה כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן
(ראשית יב) : **חיל**. עושר : **עלית**. מלשון עליון : (מצודת ציון)

רלב"ג **רבות בנות**. ויאמרו כי רבות בנות עשו חיל אך את עלית על כלנה :
(רלב"ג)

[לז] שְׁקַר הַחֹן וְהַבֶּל הַיְפִי אִשָּׁה יִרְאֵת יְהוָה הִיא תִתְהַלֵּל:

רס"י שְׁקַר הַחֹן. אִשָּׁת הַחֹן וַיּוֹפִי אִין מֵהַלְלִין אֹתָהּ כֹּל הַכֹּל וְשָׁקַר אֲבָל אִשָּׁה יִרְאֵת ה' הִיא לְכַד תִּתְהַלֵּל: שְׁקַר הַחֹן. שָׂב עַל כֹּל הַעֲוֹנוֹת וְהַכֹּל גְּדוּלָתָן וַיּוֹפִין: (רס"י)

מצודת דוד שְׁקַר הַחֹן. חֹן הָאִשָּׁה וַיַּפִּיָה הֵם שָׁקַר וְהַבֶּל רִ"ל אִין בְּהֵם תּוֹעֵלֶת רַב עַד לְהַלֵּל אֶת הָאִשָּׁה בְּאֵלָה אֲבָל אִשָּׁה יִרְאֵת ה' הִיא הָרְאוּיָה לְהַלֵּל בְּזֶה : (מצודת דוד)

מצודת ציון שְׁקַר. וְהַבֶּל. עֲנִינִים דְּבַר שְׂאִין בּו מִמֶּשׁ : תִּתְהַלֵּל. מִלְשׁוֹן הַלּוֹל וְשִׁבַּח : (מצודת ציון)

רלב"ג שְׁקַר הַחֹן. אֲשֶׁר בְּמָה שֶׁתְּכִין אֶל הַשֶּׁכֶל פְּעָמִים יִבִּיא זֶה לְטַעוֹת בְּדְרוּשִׁים הַעֲמוּקִים אֲשֶׁר לֹא תַחֲוֹבֵר לָהֶם יִרְאֵת ה': (רלב"ג)

[לא] תָּנוּ לָהּ מִפְּרֵי יְדִיהָ וַיִּהְלֹוּהָ בְּשַׁעֲרֵים מִעֲשִׂיהָ: (פפ)

רס"י תָּנוּ לָהּ. לְעַתִּיד לְכַא: מִפְּרֵי יְדִיהָ. תִּפְאֶרֶת וְגְדוּלָה עוֹז פֶּאֶר וּמִמְשָׁלָה: מִעֲשִׂיהָ. כְּשֶׁרוֹן מִעֲשִׂיהָ מַעֲיֵד עֲלֶיהָ לְהַלְלָה בְּשַׁעֲרֵי הָעִיר כֹּל יוֹלָא וְזָא זֹ מִמְלִיכָה שְׁפִירְשָׁתִי, אֲבָל לְפִי הַמֶּשֶׁל עַל הַתּוֹרָה וְלִוְמָדִיהָ הַפְּרָקָה מִתְּבַאֲרָת: (רס"י)

מצודת דוד תָּנוּ לָהּ. לְזֹאת תָּנוּ לָהּ מִפְּרֵי יְדִיהָ רִ"ל שְׁלֹמוֹ לָהּ גְמוּל מִעֲשִׂיהָ לְהַלְלָה וְלִשְׁבַּחָהּ. וַיִּהְלֹוּהָ וְגו'. רִ"ל כְּשֶׁרוֹן מִעֲשִׂיהָ יִהְלֹוּ אֹתָהּ בְּשַׁעֲרֵים מִקּוֹם מוֹשֵׁב הַחֲשׁוּבִים וְאִין אִיכּ מֵהַצּוֹרֵךְ לְפָרְסָם שְׁבַחָהּ כִּי מִעֲשִׂיהָ הֵם הַמַּעֲיִדִים עֲלֶיהָ וְהֵם הַמְהַלְלִים אֹתָהּ וְכֹל הָעֲנִין אִמּוֹרָה גַם לְמִשַּׁל עַל הַנֶּפֶשׁ הַמִּשְׁכֶּלֶת שֶׁהִיא עוֹזֶרֶת לְבַעֲלֶיהָ כְּאִשָּׁה לְבַעֲלָהּ : (מצודת דוד)

רלב"ג תָּנוּ לָהּ. הִנֵּה לָאִשָּׁה אֲשֶׁר כֹּזֵאת יוֹתֵן מִפְּרֵי יְדִיהָ כִּי יִמְשַׁךְ מֵהַשְּׂגָחָה הַדְּבָקָה בְּסִבְתָּהּ בְּשֶׁכֶל טוֹב לֹא גַם בְּדְבָרִים הַגּוֹפִיִים כְּמוֹ שְׁבִיאָרְנוּ בְּדִי מִסִּפֵּר מִלְחָמוֹת ה' וַיִּהְלֹוּהָ מִעֲשִׂיהָ בְּשַׁעֲרֵים שֶׁשֶׁם יִסּוּפֵר נֹעַם מִדּוֹתֶיהָ וְטוֹב מוֹסֶרָה וִירְאֵתָהּ מֵהַשִּׁי וְהִנֵּה הַתּוֹעֵלֶת בְּזֶה הַמֵּאֲמִי לְפִי הַנִּמְשָׁל מִבּוֹאֵר וְבוֹ תּוֹעֵלֶת עוֹד לְפִי הַמִּשַּׁל לְהַיִּשִׁיר הָאִשָּׁה שֶׁתִּשְׁתַּדֵּל בְּעִבּוּדָתָהּ בְּעֵלָה וּבְתִיקוֹן בֵּיתָהּ בְּזֶה הָאוֹפֵן: (רלב"ג)

